Augustinas Janulaitis

PRAEITIS IR JOS TYRIMO RŪPESČIAI

Vilnius „Mokslas" 1989

BBK 63.3(2L)
Ja431

Redakcinė kolegija:

Jonas Grigonis
Jonas Kubilius (pirmininkas)
Vytautas Merkys
Arnoldas Piročkinas
Algirdas Šidlauskas

Sudarė ir paaiškinimus parašė
Sigitas Jegelevičius

Įvadą parašė
Juozas Jurginis

Tekstus iš kitų kalbų vertė:
Jonas Kilius (vokiečių k.) ir Sigitas Jegelevičius
(lenkų ir rusų k.)

Asmenvardžių rodyklę sudarė
Gintaras Jegelevičius

Recenzavo prof. ist. m. dr. Stasys Lazutka ir
doc. ist. m. kand. Irena Valikonytė

Serija leidžiama nuo 1982 metų

J $\frac{1401020000-044}{M854(08)-89}$ 41—88

AUGUSTINO JANULAIČIO PALIKIMAS

Istorija — gamtos ir visuomenės raidos pažinimo mokslas. Norint patirti ir suvokti šio mokslo pažangą, neužtenka sudaryti kurio nors istoriko darbų sąrašą ir pasigrožėti jo ilgumu, reikia pasakyti, ką jis davė nauja ir reikšminga, kuo jis pralenkė savo pirmtakus ir kas buvo jo sekėjai. Istorija, kaip ir bet kuris kitas mokslas, didelė kiekvienos tautos kultūrinė vertybė.

Lietuvių mokslo draugija, susikūrusi 1905 m. revoliucijos laikotarpiu Vilniuje ir oficialiai pradėjusi veikti 1907 m., buvo pirmoji nacionalinė mokslo institucija. Jos kryptis buvo humanitarinė. Nesant Lietuvoje aukštosios mokyklos, kitokia ji ir negalėjo būti. A. Janulaitis (1878—1950), būdamas tos draugijos narys, ne tik spausdino straipsnius draugijos žurnale „Lietuvių tauta", bet ir pirmas pradėjo polemiką dėl draugijos skelbiamos medžiagos mokslinio lygio. Jis rašė: „Koks yra „Lietuvių tautos" mokslas? Ne toks jisai, kaip mes papratę Europoj suprasti. Jisai kvepia viduramžiais, viešpatavusiomis anais laikais nuomonėmis. Ir nėra tai naujas lietuviškas mokslas, o tik sulietuvintas svetimas pelėsas" [1]. Anot jo, viduramžiais, viešpataujant feodalizmui, didelę reikšmę turėjusi žmogaus kilmė. Ir tautas buvo stengiamasi kildinti iš garbingų protėvių.

A. Janulaitis jaunatviškai, gal kiek per šiurkščiai priekaištavo draugijos pirmininkui ir žurnalo redaktoriui Jonui Basanavičiui (1851—1927) dėl romantinio lietuvių kilmės aiškinimo. Jis rašė: „Mokslininkai rimtai išvedžio-

[1] Iš lietuvių kultūros istorijos. V., 1975. T. 8. Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos. P. 90.

jo, jog jų tauta ne prasčiokė kokia, o iš garsių senovės didžiavyrių kilus, todėl tai nevidonai ją gerbia. Pas senelį Narbutą randame net išvestą vienos lietuvių padermės kilimą nuo paties Nojaus, kuris, lyg bajoras, vartojęs tokį ir tokį žymėspaudį. Gerokas Lietuvos istorikų skaitlius, rašiusių, berods, lenkiškai, bet jaučiančių esą kitokio kilimo negu lenkai, mokėjo prirodyti lietuvių tautos aukštą ir seną kilimą, seniausį negu kokios nors tautos pasaulyje. Dabar mes galime šypsoties, o jie tai darė rimtai. Pasirodo, jog neišmirė toji srovė ir šiandien. Berods, ji turi kitokią išvaizdą, lietuvišką, bet turinys tas pats"[2].

Pašiepdamas „garbingos kilmės" ieškotojus, A. Janulaitis priminė ir tuos, kurie manė, kad Adomas su Ieva rojuje kalbėję lietuviškai, kad lietuvių tauta iš graikų, trojėnų, trakų kilusi, taigi ir bajorams prie jos prisidėti nesanti gėda. Kiti norėtų dar įkalbėti, kad lietuviai brangūs lyg stumbrai, kurie gali išmirti.

A. Janulaitis pasisakė prieš nacionalinėje istoriografijoje vyravusią romantinę kryptį, kurios pradininkas buvo Simonas Daukantas (1795—1864), pirmas parašęs Lietuvos istoriją lietuviškai ir gimtąją kalbą paskelbęs tautybės pagrindu. Daukanto amžininkas buvo Teodoras Narbutas (1784—1864), istorikas mėgėjas, idealizavęs Lietuvos viduramžius. Jo devynių tomų „Lietuvių tautos istorija" darė nemaža įtakos lietuvių tautinės savimonės brendimui. Jis rašė lenkiškai ir savo veikalą skyrė Lietuvos ir Lenkijos bajorams, stengdamasis pasakyti, kad Lenkija laiminga buvo tol, kol ją valdė karaliais išrinkti Lietuvos didieji kunigaikščiai. Lietuviais jis vadino feodalinės Lietuvos valstybės piliečius be tautinio skirtumo. Lietuviškai kalbantieji valstiečiai jam nebuvo istorijos objektas, nes tautai, pagal feodalinį jos supratimą, jie nepriklausė.

Daukantas „Būdą senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių", „Darbus senųjų lietuvių ir žemaičių" ir kitus savo veikalus ūkio ir kultūros temomis rašė lietuviškai ir

---

[2] Ten pat.

skyrė valstiečiams. Senove jis vadino laikotarpį iki krikščionybės įvedimo. Priešingai Narbutui, viduramžių jis neidealizavo. Senovėje lietuviškai kalbėję „viešpačiai, rykiai ir kunigaikščiai", bet visa tai pradingę, kunigaikščiai, bajorai ir kunigai perėmę svetimą kalbą, papročius ir teisę, pasidarę lietuvių engėjais. Lietuvos gyventojus tautybėmis skirstė, atsižvelgdamas ne tik į jų kilmę ar luomą, o į jų kalbą, papročius ir socialinę padėtį. Jis išdrįso pasakyti, kad lenkiškai nekalbančio žemdirbio ponas nelaikė žmogumi, jį laikė pririštą vienoj vietoj it jautį mėšlui minti [3]. Baudžiava Daukantui — engimo priemonė. Jis paskelbė, kad garbinga Lietuvos senovė priklauso tiems, kas kalba lietuviškai ir elgiasi valstietiškai, ir kad lenkiškai kalbantys ir bajoriškų papročių besivaikantys dvarininkai ne tik lietuvių tautai nepriklauso, bet yra ir jos engėjai. Jis iškėlė aikštėn per šimtmečius susidariusį socialinį ir tautinį skirtumą tarp to paties krašto gyventojų, buvusių tėvynainių. Daukantas ir juo sekęs Basanavičius sukūrė garbingos praeities koncepciją, idealizavusią tuos „senus gerus laikus", kada ne tik liaudis, bet ir didieji kunigaikščiai su bajorais kalbėję lietuviškai, kada viešpatavusi socialinė taika ir klestėjusi tautinė vienybė su aukšta dvasine kultūra.

Daukantas rašė baudžiavos panaikinimo išvakarėse, o Basanavičius jau baudžiavą panaikinus. Jų pažiūros skyrėsi. Basanavičius įrodinėjo, kad pagonimis vadinti senovės lietuviai nebuvo laukiniai. Jų aukštą kultūrą rodą ne tik materialiniai, bet ir dvasiniai paminklai. Pirmasis tokios kultūros įrodymas esąs kalbos tobulumas ir gražumas. Po jos į eilę stoja tautosaka, mitologija ir papročiai. Basanavičius pasmerkė krikščionybę kaip senosios lietuvių kultūros griovėją, bet nesmerkė dvarininkų kaip liaudies engėjų. Jis tikėjo, kad sulenkėjusius Lietuvos dvarininkus galima atlietuvinti žadinant pagarbą garbingai jų praeičiai ir atgaivinant protėvių kultūrą. Praeities pažinimas turėjo tarnauti tautinei vienybei.

---

[3] *Daukantas S.* Raštai. V., 1976. T. 1. P. 408, 641.

Romantinė kryptis Europos tautų istoriografijoje atitiko visuomenines politines pažiūras, būdingas kapitalizmo įsigalėjimo laikotarpiui. Kaip reakcija prieš racionalizmą, ji pasitarnavo Prancūzijos didžiajai revoliucijai. Toji kryptis kėlė tautinį sąmoningumą ir teigiamai veikė nacionalinius judėjimus. Bet tie laikai Lietuvoje jau buvo praėję. 1905 m. revoliucija Rusijos imperijos tautoms kėlė naujų rūpesčių. Mokslas turi vieną būdingą ypatybę: jis žmonėms duoda tai, ko iš jo prašoma, bet nepasako, ko prašyti. Be šios bendros, istorija dar turi vieną išskirtinę savybę: ji visada atsigręžusi į praeitį, tačiau pati jai nepriklauso, nes žmonės į ją kreipiasi, norėdami suprasti dabartį ir kurti ateitį.

Tuo metu, kada kilo ginčas dėl lietuvių kilmės ir krikščionybės reikšmės, Europoje, pasaulietiniuose jos universitetuose viešpatavo pozityvizmas, paveldėjęs racionalizmą ir istorikų dėmesį atkreipęs į ekonominius ir socialinius klausimus. Pozityvistinė istorikų mokykla, remdamasi evoliucijos teorija, progresą laikė svarbiausiu istorijos objektu. Progreso pagrindas — materialinės gyvenimo sąlygos. Progresą skatinančių faktų aiškinimas šios krypties tyrinėtojus artino prie materialistinio istorijos supratimo, kuris tačiau atmetė pozityvią revoliucijų reikšmę. A. Janulaitis norėjo, kad Lietuvių mokslo draugijos puoselėjami visuomenės, ypač humanitariniai, mokslai pakiltų iki pozityvistinio lygio. Tam reikėjo ne mėgėjiško, o profesionalaus pasiruošimo.

Į A. Janulaičio kritiką J. Basanavičius atsiliepė ilgu straipsniu, išspausdintu keturiuose „Vilniaus žinių" numeriuose. Straipsnio pradžioje ir pabaigoje kritikui prikišamas partiškumas, turint galvoje jo veiklą socialdemokratų partijoje, ir šališkumas jo dėstomų dalykų atžvilgiu. Dėl mokslinio lygio sakoma, kad lietuvių inteligentams, siekiantiems mokslo, reikia darytis enciklopedistais, apie viską po truputį nusimanančiais. Rimtesnių veikalų mokslo dirvoje galėsią atsirasti tik ilgainiui, pakilus švietimui, tuomet pakilsianti ir kritika. J. Basanavičius įrodinėjo, jog tautos kilmės klausimas yra aktualus, ir grindė savo kuriamą teoriją, gavusią trakologijos var-

dą, samprotavimais apie lietuvių protėvių atsikėlimą iš pietų per Balkanus [4].

Prie diskusijos dėl mokslo krypties prisidėjo Albinas Rimka (1886—1944), ekonominio materializmo šalininkas. Jo manymu, draugijos organe skelbiami straipsniai dvelkia senienomis. Pasitaiko šiokių tokių biografijos žinių, vienas kitas dokumentėlis ir daugiausia — neapdoroto folkloro. Jis pageidavo, kad draugijos mokslinė veikla būtų siejama su to meto politinio ir ūkinio gyvenimo aktualijomis.

Diskusijos dėl draugijos veiklos krypties padėjo tą veiklą plėsti. 1910 m. išėjo iš spaudos A. Janulaičio ne stora, bet didelio formato knygelė „Valstiečiai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje. Iš Šiaulių ekonomijos archyvo". Tai buvo „Lietuvių tautos" atspaudas. Draugijoje galiojo tokia tvarka: autorių paprašius ir jam sutikus padengti ne mažiau kaip pusę išlaidų, buvo daromi straipsnių atspaudai. Pusė atspaudų tiražo paliekama draugijos iždui didinti ir pardavinėjama kaip atskiri leidiniai. Jiems buvo spausdinami tituliniai lapai ir viršeliai, naujai numeruojami puslapiai. Net nebuvo žymima, kad tai atspaudas iš žurnalo. Beveik visi didesnių straipsnių autoriai užsisakydavo tokius atspaudus, nes iš jų galėjo ne tik išlaidas padengti, bet ir vieną kitą rublį pelnyti. Draugija savo atspaudus atiduodavo komiso pagrindais į Marijos Šlapelienės knygyną Vilniuje, o autoriai — į kurį nors kitą Vilniaus arba net kito miesto knygyną. Žurnalą draugijos nariai gaudavo už sumokėtą nario mokestį, todėl jis nebuvo pardavinėjamas.

A. Janulaitis rinko archyvinę medžiagą 1830—1831 metų sukilimo studijai, kuriai išleisti atskira knyga nebuvo perspektyvų. Lietuvoje nebuvo spaustuvės ar leidyklos, kuri būtų galėjusi leisti mokslinio turinio knygas lietuvių kalba. Vyskupystės turėjo savo klerikalinės krypties žurnalus, Kauno (Žemaičių) vyskupystėje ėjo „Draugija", o Seinų — „Šaltinis". Šie žurnalai materialiai buvo pranašesni už pasaulietiškus „Lietuvių tautą" ir

---

[4] Iš lietuvių kultūros istorijos. T. 8. P. 91, 92.

nuo 1910 m. pradėjusią eiti „Visuomenę". A. Janulaitis savo studiją apie sukilimą stengėsi skelbti dalimis, straipsniais, taip padauginti ir platinti brošiūromis. Panašiai elgėsi ir kitų pasaulietinių žurnalų bendradarbiai.

Tais pačiais (1910) metais atskira knygele (atspaudu iš „Visuomenės" žurnalo) išėjo A. Janulaičio „Valstiečių sukilimas XVIII amžiuje Lietuvoje. Iš Šiaulių ekonomijos archyvo" ir straipsnis „Visuomenėje" apie kunigus 1831 m. sukilime. Šis straipsnis, gerokai papildytas, 1923 m. išėjo 64 psl. knygele „Kunigai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje". 1921 m. A. Janulaitis paskelbė iš vokiečių kalbos išverstą J. Voigto „Valstiečių sukilimas Prūsuose 1525 m." Šiais darbais, atskleidžiančiais valstiečių dalyvavimą sukilimuose, autorius grindė pažiūrą, kad tautos pažanga priklauso nuo joje vykstančios socialinės ir politinės kovos. Jis išaiškino 1769 m. valstiečių sukilimo Šiaulių ekonomijos dvaruose eigą ir bandė aiškinti jo priežastis, nušvietė valstiečių dalyvavimą 1831 m. sukilime ir 1921 m. paskelbė darbą „1863—1864 m. sukilimas Lietuvoje". Tais pačiais metais Švietimo ministerijos leistame žurnale „Švietimo darbas" išspausdino Konstantino Kalinausko, Zigmo Sierakausko ir Antano Mackevičiaus, revoliucinių demokratų, 1863 m. sukilimo dalyvių biografijas. Jo tyrinėjimų objektas — pažangūs visuomenės judėjimai.

Ne viešpataujančią feodalų klasę, o kovojančią liaudį A. Janulaitis skelbė buvus tautos istorijos pagrindu. Tai buvo nauja ir pažangi pažiūra Lietuvos istoriografijoje. Janulaičiui priklausė ir kita naujovė: archyvinių dokumentų panaudojimas. Jo pirmtakai romantikai naudojosi tradiciniais šaltiniais: metraščiais, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir Lenkijos karalių privilegijomis ir kitokiais skelbtais valstybinio pobūdžio aktais, bet ne ūkio, teismo ir administracijos reikalų raštais, patekusiais į archyvus. Janulaitis neatsitiktinai į savo veikalų paantraštes įrašydavo panaudoto archyvo vardą. Rašydamas apie 1769 ir 1831 m. sukilimus, jis panaudojo Šiaulių ekonomijos archyvą, kuris, per Pirmąjį pasaulinį karą Šiauliams degant, žuvo.

Susidomėti liaudies kovų istorija A. Janulaitį paskatino ne tiek kuri nors Vakarų Europoje ar Rusijoje veikusi istorikų mokykla, su kuriomis jis susipažino studijuodamas teisę, kiek jo paties visuomeninės veiklos praktika. Didysis akstinas buvo kritiškos visuomeninės politinės pažiūros, susiklosčiusios jaunystėje, dalyvaujant darbininkų judėjime.

1893 m. iš Šiaulių gimnazijos jis buvo pašalintas už draudžiamosios lietuviškos spaudos platinimą. Po trejų metų gimnaziją baigė Rygoje ir įstojo į Maskvos universiteto Teisių fakultetą. 1900 m. už anticarinę veiklą iš universiteto buvo pašalintas, po kiek laiko suimtas ir laikomas Liepojos kalėjime. Po tardymo paleistas, vengdamas ištrėmimo į Sibirą, 1902 m. išvyko į užsienį. Gyveno Prūsijoje, vėliau — Škotijoje ir, būdamas Lietuvos socialdemokratų partijos narys, 1902—1905 m. redagavo tos partijos laikraštį „Darbininkų balsą". A. Janulaitis pirmą kartą į lietuvių kalbą išvertė ir 1904 m. Bitėnuose išleido K. Markso ir F. Engelso Komunistų partijos manifestą, 1911—1912 m. išspausdino „Visuomenėje" F. Engelso „Socializmo išsivystymo iš utopijos į mokslą" vertimą, pavadintą „Nuo svajonių iki mokslui" ir 1912 m. Vilniuje paskelbė sutrumpintą F. Engelso veikalą „Šeimos, privatinės nuosavybės ir valstybės kilmė".

Gyvendamas užsienyje, prisidengęs J. Lizdeikos ir kitais slapyvardžiais, išspausdino dešimtis straipsnių ir brošiūrų [5]. Pasinėręs į publicistiką ir apsikrovęs politinio veikimo darbais, vis dėlto nemetė mokslo: 1903—1905 m. Berno universitete Šveicarijoje studijavo teisę, bet aukštojo mokslo diplomą gavo 1907 m. Maskvos universitete. Prieš tai Vilniaus kalėjime turėjo atsėdėti 10 mėnesių už nelegalų sienos perėjimą su Vokietijos piliečio pasu. Pirmojo pasaulinio karo metu vokiečių okupacinės valdžios iš Vilniaus, kur vertėsi advokato praktika, buvo ištremtas ir uždarytas į belaisvių stovyklą.

---

[5] Žr.: Augustinas Janulaitis (1878—1950). Bibliografija. V., 1972, P. 15—27.

Profesoriaudamas Aukštuosiuose kursuose ir nuo 1922 m. Lietuvos universitete ir kurį metą dirbdamas Vyriausiojo tribunolo teisėju, savo politinėmis pažiūromis krypo į dešinę, nuo socialdemokratų partijos pasitraukė ir visas savo jėgas skyrė mokslui, pasilikdamas ištikimas pasirinktai istorijos tyrinėjimo krypčiai. Nors Lietuvos teisės istoriją studentams teisininkams A. Janulaitis dėstė visą laiką, o humanitarams — XVII—XVIII a. pilietinę istoriją — tik protarpiais, tačiau paskelbti jo darbai daugiausia skirti socialiniams ir politiniams judėjimams. Prie tokių priklauso stambus straipsnis apie „Juodųjų brolių" organizaciją Kražiuose ir knygos „Užnemunė po Prūsais" (1928), „Baudžiavų panaikinimo sumanymai Lietuvoje" (1929), „Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž." (1936). Jis nemetė ir publicistikos, laikraščiuose ir žurnaluose rašė įvairiais mokslo istorijos ir organizacijos klausimais.

Nors į lietuvių kalbą buvo vertęs marksizmo klasikus ir jų darbus propagavęs, tačiau prie marksistinės metodologijos nepritapo, jo pažiūros liko pozityvistinės. Kad jis 1830—1831 metų sukilimą revoliucija vadino, stebėtis nereikia, nes ir F. Engelsas tą sukilimą pavadino konservatyvia revoliucija. Revoliucijos sąvoka daug platesnė už sukilimo. Revoliucijos pagrindas socialinis, ji neįmanoma be liaudies masių dalyvavimo. Revoliucija gali laimėti, gali pralaimėti arba pasiekti dalinių laimėjimų, todėl kai kurios Europos šalys pergyveno net tris (1789, 1830, 1848 m.) buržuazines revoliucijas. Lietuvoje vykę (1794, 1830 ir 1863 m.) sukilimai griovė feodalizmą ir valė kelią kapitalizmui, buvo buržuazinės revoliucijos etapai. Buržuazinių revoliucijų laikotarpiu Lenkijoje ir Lietuvoje vykę sukilimai buvo susiję ir su lenkų išsivaduojamuoju judėjimu. Klerikaliniai autoriai tuos tris sukilimus vadino lenkmečiais ir kokios nors teigiamos reikšmės lietuvių tautai neskyrė ir gyventojų dalyvavimą juose laikė beprasmiu. A. Janulaitis atmetė tokią pažiūrą kaip konservatyvią ir reakcingą. Jis, kaip ir jo bendraminčiai pozityvistai, pripažindami ekonominį visuomenės pagrindą, varomąja jos raidos jėga laikė politinę

kovą, partijų ir socialinių grupių veržimąsi prie valdžios. 1830 metų sukilimas, kaip ir kiti Lietuvoje vykę sukilimai, jo traktuojami tik kaip tautiniai, siekę išsivaduoti iš carinio despotizmo. Klasių kovos reikšmė pereinant iš feodalizmo į kapitalizmą liko už A. Janulaičio mokslinių interesų ribų. Socialinių santykių istorijoje nevertindamas klasių kovos ir liaudžiai priskirdamas tik kultūrinę funkciją, jis tapatino lažo ir baudžiavos sąvokas, nors lažas buvo tik feodalinės rentos forma, o baudžiava — žemdirbio asmeninė priklausomybė nuo žemvaldžio. Činšininkas teisinės prievartos prasme buvo toks pat baudžiauninkas, kaip ir lažininkas, nors išnaudojimo forma buvo švelnesnė. Kaip į kitus socialinius-ekonominius santykius, taip ir į baudžiavą jam stigo klasinio požiūrio. Dėl to polemika nekilo, nes tokių visuomenės gelmių tyrinėjimai tuomet nesiekė. Atmetus negatyvią pažiūrą į krikščionybę, kaip į senovės lietuvių aukštos kultūros naikintoją, kilo polemika dėl tautos ir nacionalinės kultūros supratimo. Pilietinės istorijos tyrinėtojai iš feodalinės istoriografijos (A. Vijūko-Kojelavičiaus ir T. Narbuto) perėmė pažiūrą, buvusios feodalinės Lietuvos valstybės piliečių (bajorų) pilietybę tapatinančią su tautybe. Visi tie piliečiai vadinami lietuviais, jų sulenkėjimui neteikiant kokios nors reikšmės ar nepripažįstant polonizacijos įtakos nacionalinei kultūrai, ką buvo akcentavęs S. Daukantas.

Feodalinės aristokratijos bei žymios bajorijos dalies nutautėjimas nelaikomas blogybe. Kunigaikščiai pagonys sukūrė valstybę, kurios sienos siekė Baltijos ir Juodąją jūras, didikai gynė šios valstybės savarankiškumą sudarydami Liublino uniją (1569) ir ją įgyvendindami. Jie, kalbėdami ir rašydami lenkiškai, teisėtai vadino save lietuviais, nes buvo Lietuvos valstybės patriotai.

Remiantis šia koncepcija, Lietuvos valstiečių kalbos nereikėtų laikyti nacionalinės kultūros pagrindu ir ne tik Adomo Mickevičiaus, bet ir kitų rašytojų bei poetų romantikų, laikiusių save lietuvių kilmės lenkais, savinimasis kaip lietuvių autorių būtų visai teisėtas. Tada teisėtas būtų ir lenkų feodalinės bei buržuazinės istorio-

grafijos teiginys, kad praeityje nebuvo lietuvių kultūros, skirtingos nuo lenkų, kurią būtų galima vadinti nacionaline, kalba skyrėsi tik beraštė liaudis, kuriai užteko maldaknygės ir kalendoriaus.

Kilusioje polemikoje dalyvavo ir Vincas Mykolaitis-Putinas (1893—1967). Jis rašė: „Tie patys žmonės, kurie svajojo nutraukti unijos ryšius, iš tiesų patys buvo jau nutraukę ryšius su lietuvių tauta. Lietuviškoji aristokratija ir didelė bajorijos dalis, auklėjusi patriotines valstybines idėjas, buvo jau priėmusi lenkų kalbą ir kultūrą. Tie tautos sluoksniai, kurie pasiliko ištikimi savo kalbai ir papročiams — liaudis ir smulkioji bajorijos dalis, valstybės politiniame gyvenime jokio vaidmens nevaidino. Valstybiškumas buvo pas anuos nutautusius didikus, o tautiškumas pas šituos valstybiškai indiferentiškus liaudies, iš dalies smulkiosios bajorijos ir dvasiškijos sluoksnius. Tautinei kultūrai kurti tinkami tegalėjo būti šitie, o ne anie, nes tik šituose, o ne anuose buvo išlikę gyvi esminiai tautiškumo požymiai, kalba ir papročiai"[6]. Istorikas, žiūrįs į praeitį, galįs save raminti ir džiaugtis didžiais kunigaikščių darbais ir plačiomis valstybės sienomis, o kultūros ir meno istorikas — vien graudintis ar apgailestauti. „Viena iš pastoviausių kultūros vertybių, kilusių iš tautos sąmonės susitelkimo, mes laikome ir literatūrą. Rašto paminklai — literatūra mum yra svarbiausias kriterijus įvertinti tautos kūrybiniam pajėgumui ir ištisų laikotarpių bei epochų vaisingumui"[7].

A. Janulaitis nepritarė didžiavalstybinei pažiūrai, tapatinusiai pilietybę su tautybe, bet neparėmė ir nuomonės, kad lietuvių tautos kultūrai priklauso tik tie rašto paminklai, kurie lietuvių kalba parašyti. Nėra tautos be savo kultūros, tačiau jos lygis ir pažanga priklauso ne tik nuo raštų kalbos, bet ir nuo tuose raštuose skelbiamų minčių ir idėjų. Mikalojus Daukša 1599 m. šaukė nutautėlius grįžti prie gimtosios kalbos ir, kaip sako V. My-

---

[6] *Mykolaitis-Putinas V.* Literatūros etiudai. Kaunas, 1937. P. 175, 176.

[7] Ten pat. P. 148.

kolaitis-Putinas, tai buvo „pirmas patriotinis šūksnis, pirmas tautinės idėjos sušvitrėjimas", tačiau neišgirstas, nors ir lenkiškai parašytas, tų, į kuriuos buvo kreipiamasi. „Deja, diduomenės nutautimas ėjo toliau. Lietuviškoji liaudis, baudžiavos slegiama, užsidarius savy, mito savo pačios kūryba — pasakomis bei dainomis ir negausiais religiniais raštais. Tačiau netrukus svetimybių pavojus ėmė grėsti ir liaudžiai. Bažnyčia, klebonija, dvaras ir mokykla skleidė svetimą kalbą ir kultūrą" [8]. Tai V. Mykolaičio-Putino žodžiai, kuriems prieštaravo katalikiškosios krypties autoriai, savo sukonkretintas pažiūras išdėstę minint 550 metų krikščionybės įvedimo sukaktį. Juozapas Stakauskas (1900—1972) savo teiginį, jog katalikybė padėjusi pagrindą lietuvių tautinei kultūrai, parėmė tokiu argumentu: „Senojoj lietuvių valstybėj besikuriančios bažnyčios pastoracijai reikėjo susitikti ir su visuomenės elitu, ir su vargšo proletaro siela. Bažnyčia tuo labai nusipelnė lietuvių tautinei kultūrai, kad ji savo veikloje skyrėsi nuo valstybinės administracijos: jeigu valstybė neatsižvelgė į žemesnįjį lietuviškosios visuomenės sluoksnį, rašydama valstybinius aktus jam nesuprantamomis kalbomis, tai bažnytinė pastoracija, priešingai valstybės taktikai, aiškiai respektavo lietuvių kalbą" [9].

Priėmus tokią pažiūrą, reikėtų atmesti įstatymų ir kitų valstybinio pobūdžio aktų teisinę, moralinę ar šviečiamąją reikšmę, suteikiant kultūrai provincinį supratimą. 1932 m. A. Janulaitis paskelbė stambų darbą „Ignas Danilavičius Lietuvos bei jos teisės istorikas". Šį Vilniaus universiteto profesorių jis pasirinko kaip Lietuvos kultūros istorijos paminklų: Lietuvos Metrikos ir Lietuvos Statuto tyrinėtoją, nors tie paminklai sukurti ne lietuvių kalba ir pats Danilavičius neparašė nė eilutės lietuviškai. Ir kitos tautos pergyveno laikus, kada jų privilegijuotieji luomai savojo krašto istorijas ir teisynus rašė liaudžiai nesuprantama kalba. Tų laikų iš kultūros

[8] Ten pat. P. 178.

[9] Krikščionybė Lietuvoje: Praeitis, dabartis, ateitis. Kaunas, 1938. P. 6.

istorijos negalima išbraukti. Kitas, sociališkai naujas etapas, kada pasaulietinio turinio literatūra, apimanti ir grožinę, atsiranda liaudies kalba. Tai reiškia šuolį tautos kultūroje, kurio ieškoti aistringai ėmėsi A. Janulaitis.

Tarp 1863 m. sukilimo dalyvių jis aptiko Mikalojų Akelaitį, „valstietį nuo Marijampolės", kaip tas literatas save lenkiškai vadino. Tas valstietis ne tik rašė, bet ir laikraštėlį, panašų į biuletenį, leido lietuviškai. A. Janulaitis rinko šio savamokslio literato raštus ir medžiagą jo biografijai. Tokio pat tyrinėtojo dėmesio susilaukė 1831 m. sukilėlis Kiprijonas Juozapas Zabitis (Nezabitauskis), kuris, kunigaudamas Veliuonoje, padėjo sukilėliams, skelbdamas bažnyčioje jų atsišaukimus, įvairius potvarkius; daugelį jų jis pats išvertė į lietuvių kalbą. Išvertė jis valstiečiams knygelę apie bites, gyvendamas emigracijoje, rašė eiles ir savo eilėraščių rinkinį pavadino „Eiliavimas liežuvyje lietuviškai žemaitiškame". Rinkdamas šio poeto rankraščius, A. Janulaitis 1924 m. buvo nuvykęs į Paryžių, kur Zabitis savo gyvenimą baigė savižudybe. A. Janulaitis rinko ir skelbė Simono Daukanto laiškus, dorojo medžiagą jo biografijai. Jis įvesdino lietuvių literatūron Juozapą Rupeiką kaip I. Chodzkos apysakos „Jonas iš Svisločės" vertėją. Verta prisiminti ir tai, kad vertimo leidinyje yra tokia iliustracija: vyžotas, bet tvarkingas valstietis pusto dalgį, su parašu: „Letuvininkas".

A. Janulaitis atrado ir Liudviką Adomą Jucevičių, rinkusį ir skelbusį lietuvių tautosaką ir į lietuvių kalbą vertusį A. Mickevičiaus ir kitų lenkų poetų romantikų kūrinius. Jis skelbė medžiagą Kristijono Donelaičio, Jono Biliūno ir kitų lietuvių rašytojų biografijoms. Jeigu iš surinktos ir paskelbtos medžiagos kiekio spręstume, kuriuos lietuvių rašytojus A. Janulaitis labiausiai mėgo, gautume, kad Simoną Daukantą, Mikalojų Akelaitį ir Joną Biliūną. Jis išvertė ir tris Henriko Ibseno dramas: „Norą", „Šmėklas" ir „Visuomenės šulus", kurių idėjos atitiko vertėjo pažiūras.

Rinkdamas ir skelbdamas medžiagą apie pirmuosius lietuvių grožinės literatūros kūrėjus, A. Janulaitis sten-

gėsi įrodyti, kad sulenkėjusioje feodalinėje Lietuvos visuomenėje nacionalinės kultūros pagrindas buvo valstiečiai ir kad tos kultūros pasireiškimas buvo susijęs su pažangiais socialiniais-politiniais judėjimais toje visuomenėje.

Bene reikšmingiausiu kiekvienos tautos kultūros dalyku A. Janulaitis laikė mokslą ir todėl, būdamas Lietuvos universiteto, 1930 m. pavadinto Vytauto Didžiojo universitetu, Teisių ir Humanitarinių mokslų fakultetų profesoriumi, pasižymėjo moksline organizacine veikla. Jis buvo Teisių fakulteto mokslo darbų redaktorius ir Lietuvos istorijos draugijos žurnalo „Praeitis" redaktorius, daugelio mokslinių paieškų iniciatorius. Jis buvo žymiausias pasaulietinės, materialistinės pasaulėžiūros propaguotojas, ką smerkė Teologijos-filosofijos fakultetas, paspartintai ruošęs humanitarinių dalykų, prie kurių buvo skiriama ir geografija, mokytojus gimnazijoms. 1938 m. minint 550 metų krikščionybės įvedimo sukaktį, istorikų ir teisininkų atestaciją davė Teologijos-filosofijos fakulteto žymiausias filosofijos profesorius Stasys Šalkauskis (1886—1941). Jis rašė: „Pergyventos audros išjudino iš pagrindų krikščioniškas mūsų tautos tradicijas. Liaudyje pastebimas vis dažniau atitolimas nuo religijos ir religinės doros. Inteligentijoje, nors absoliučiai imant dalyką, ir didėja tikinčiųjų skaičius, vis dėlto susidaro taip pat gausios inteligentų grupės, kuriems krikščioniškoji etika pasidaro svetima. Apskritai mūsų jaunoji inteligentija, susiformavusi naujose atstatytos lietuvių valstybės aplinkybėse, savo didelėje daugumoje nėra linkusi pasekti krikščioniškosios etikos principų. Noras gerai pagyventi, aukštesnių interesų stoka, praktiškas materializmas, reikalavimas sau ištaigingų gyvenimo sąlygų, beprincipiškas nusistatymas į svarbesnius visuomenės reikalus dažnai yra būdingas naujojo tipo inteligentams. Būtų dar pusė bėdos, jei tuo ir apsiribotų dorinis jų silpnumas. Visos suminėtos jų ypatybės tėra vien ta atmosfera, tas klimatas, kuriame bręsta ištvirkimas ir

ruošiasi išsigimimas"[10]. Ateistai ir religiniai indiferentai (nepraktikuoją katalikai) — tai nedorėliai. Šitą teiginį modernusis filosofas, katalikybės apologetas, paveldėjo iš viduramžių. Nuo gresiančios tautai prapulties išgelbėti galinti katalikiška pasaulėžiūra, turinti daug kvalifikuotų gelbėtojų. S. Šalkauskis skelbė: „Lietuva savo universitete turi tik vieną fakultetą, kuris prisilaiko katalikiškos pasaulėžiūros ir jos dvasioje auklėja jaunuomenę. Per 15 metų šitas fakultetas yra paruošęs tiek naujų mokslininkų pajėgų, kiek kiti fakultetai proporcionaliai nėra įstengę paruošti. Per tą laiką jis yra išleidęs į visuomenės gyvenimą tiek intelektualinių pajėgų, kūrybiškai nusistačiusių, moksliškai susipratusių, realiai ir pozityviai sugebančių dirbti kultūrinį darbą, kad visuomenė aiškiai pajuto sėkmingą fakulteto darbą. Vieni konstatavo tai su pasitenkinimu, bet kiti, katalikiškosios pasaulėžiūros priešai, su baime ir susirūpinimu"[11].

Prie katalikiškosios pasaulėžiūros priešų, be abejo, buvo priskirtas ir A. Janulaitis, tik vietoj baimės ir susirūpinimo jis galėjo jausti pasitenkinimą, nes jo, o ne teologų pusėj buvo mokslas. Už tą mokslą, 1941 m. steigiant Lietuvos TSR Mokslų Akademiją, jis buvo išrinktas tikruoju jos nariu — akademiku. Po karo, gyvendamas Kaune, grįžo prie mokslo tiriamojo darbo, akademijos visuotinio susirinkimo sesijai paruošė pranešimą apie Lietuvos Statuto ryšius su seniausiu rusų teisynu — Rusų tiesa, rašė veikalą apie Lietuvos visuomenines politines pažiūras XVIII a., tačiau dėl senyvo amžiaus ir pašlijusios sveikatos plačiau pasireikšti nebegalėjo. Mirė 1950 m. gegužės 22 d. Iš jo rankraštinio palikimo MA Istorijos institutas paskelbė „Kazimiero teisyną" (1967) ir „Mikalojų Akelaitį" (1969).

Augustinas Janulaitis buvo labai produktyvus, tačiau ne visus jo net stambius darbus galėtume pavadinti tiriamaisiais. Jo „Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž." (1936) turi net 600 psl. teksto, tačiau beveik trečdalį jų

[10] Krikščionybė Lietuvoje. P. 84, 85.
[11] Ten pat. P. 82.

sudaro įvadinė dalis, kurioje dėstomi literatūra paremti Rusijos istorijos dalykai. Knyga buvo taikoma kaip mokymo priemonė studentams. „Lietuvos visuomenės ir teisės istorija" (1916) yra S. Kutšebos lenkiškos knygos kompiliacija,— tai pasakyta ir lietuviško perdirbinio antraštėje. Nemaža dalis A. Janulaičio palikimo priklauso mokslo populiarizacijai, kas taip pat buvo labai reikalinga, nes skatino visuomenėje ne tik istorijos pažinimą, bet ir mokslinį mąstymą. Savo tiriamaisiais darbais jis padarė posūkį lietuvių istoriografijoje, nes aiškino socialinės ir politinės kovos reikšmę, panaudojo archyvus ir ieškojo seniausių pasaulietiško turinio raštų lietuvių kalba. Tai buvo didelė paslauga Lietuvos kultūros istorijai.

A. Janulaičio tyrinėjimai tarybiniu pokario laikotarpiu buvo tęsiami. 1863 metų sukilimui skirtos net trys monografijos [12] ir V. Mykolaičio-Putino grožinis kūrinys „Sukilėliai", neminint daugelio tam reikšmingam įvykiui skirtų straipsnių ir dokumentų publikacijos. Žuvus Šiaulių ekonomijos archyvui, A. Janulaičio darbo apie 1769 m. valstiečių sukilimą šioje ekonomijoje (paskelbto lietuvių ir lenkų kalbomis) faktiniai duomenys buvo plačiai naudojami, mažai tepapildyti [13]. Solidžios monografijos susilaukė 1830—1831 m. sukilimas [14]. Jos autorius F. Sliesoriūnas objektyviai įvertino A. Janulaičio įnašą į to sukilimo istoriją, paminėjo ir jo 1908 m. Tilžėje išleistą biografinę apybraižą „Emilija Pliateraitė, Lenkmečių karžygė", kurios siužetą panaudojo A. Vienuolis-Žukauskas dramos kūriniui „1831 metai" (1937).

Į šį A. Janulaičio darbų rinkinį straipsnis „Kunigai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje" dedamas ne dėl to, kad jis tapo bibliotekų retenybe ir būtinas sukilimui įvertin-

---

[12] *Bičkauskas-Gentvila L.* 1863 metų sukilimas Lietuvoje. V., 1958; *Maksimaitienė O.* Lietuvos sukilėlių kovos 1863—1864 m. V., 1969; *Žiugžda J.* Antanas Mackevičius. 1863—1864 metų sukilimo reikšmė lietuvių tautos istorijoje. V., 1971.

[13] *Marčėnas R.* Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimas 1769 m. V., 1969.

[14] *Sliesoriūnas F.* 1830—1831 metų sukilimas Lietuvoje. V., 1974.

ti. Pats sukilimas A. Janulaičiui buvo tik objektas, tinkamas katalikų bažnyčios santykiams su valstybės valdžia, dvarininkais ir tautiniais-politiniais judėjimais nušviesti. Tai polemika ne deklaracijomis, o faktais dėl konflikto, kylančio iš dvasininkų tautinio nusiteikimo ir jų paklusnumo bažnyčiai, kaip religija paremtai visuomenės organizacijai. Konflikto tema tebėra aktuali ir socialistinėje visuomenėje, kurioje bažnyčia tebenaudoja tas pačias politinės propagandos priemones, apie kurias 1937 m. rašė S. Šalkauskis. A. Janulaičio straipsnyje randame dokumentais paremtą katalikų bažnyčios padėties Lietuvoje XIX amžiuje nušvietimą, sužinome, kaip buvo mokomi kunigai, kokiais turtais naudojosi bažnyčia, kokią poziciją dėl sukilimo užėmė popiežius, dvarininkai, vyskupai su kurijų nariais ir kunigai su vienuoliais, turėję tiesioginių reikalų ne tik su smulkiaisiais bajorais, bet ir su valstiečiais.

Panašią reikšmę turi ir straipsnis „Juodieji broliai Kražiuose". Gimnazijos mokinių steigta slapta draugija — ne visuomeninio politinio judėjimo tyrimo objektas. Ji buvo menkutė, gaivališka, be aiškios veikimo programos, ir veikimo metodai, kurių ėmėsi draugijos steigėjai, galima sakyti, jaunuoliškai naivūs. Straipsnis ir jame skelbiami dokumentai atskleidžia XIX amžiaus mokyklose viešpatavusią dvasią, antihumaniškus mokymo ir auklėjimo metodus. Nors opoziciniai gimnazistų laiškai tepasiekė mokyklos direktorių (prefektą), valdžios sferose kilo didžiausias sujudimas — ieškota kaltininkų, rengti tardymai, areštai ir pagaliau karo teismo skelbti mirties sprendimai. Gimnazistų, pasivadinusių Juodaisiais broliais, byla atskleidžia politinę ir moralinę aplinką, kurioje turėjo veikti gimnazija kaip valstybės švietimo ir mokslo sistemos vidurinė grandis. Tai — straipsnio autoriaus nuopelnas, nes vien išskaičiavimas, kiek, kur ir kokios gradacijos veikė mokyklų, dar nerodo krašto kultūros ir švietimo lygio.

Du straipsniai „Kęstutis Marienburgo pilyje ir jo pabėgimas iš ten" ir „Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj" skirti kitai epochai — lietuvių kovoms su kry-

žiuočiais. Abu tie straipsniai poleminiai, paliečiantys senosios lietuvių valstybės tautiškumą, nes Kęstutis, vesdamas derybas su imperatoriumi Karoliu IV dėl krikšto, apibrėžė sienas teritorijos, kuri, kaip lietuviška, turėtų priklausyti Lietuvai, ir Konstanco bažnytiniame suvažiavime buvo aiškinama, kurios žemės priklauso lietuviams. Tačiau straipsnių pavadinimuose tai neakcentuojama, nes polemika vystoma ne filosofiškai, o faktologiškai. Pasikliovę viena ar kita metraštininko žinia, rašytojai ir poetai kūrė romantiškus siužetus, susijusius su Kęstučio asmeniu ir ypač jo dramatišku pabėgimu iš Ordino nelaisvės. A. Janulaitis nė vienos versijos su rašytojų išmone negriovė, tik kaip istorikas ryžosi pasakyti, kad visas viduramžių kronikų žinias reikia priimti ir vertinti kritiškai, nes jos dažniausiai esti paremtos gandais. Kęstučio patekimas į nelaisvę ir pabėgimas iš nelaisvės — tikras įvykis, tačiau kaip skirtingai ir prieštaringai jis aprašomas pateikiamose kronikų ištraukose. Tai įrodymas, kaip atsargiai istorikas tyrinėtojas turi elgtis su naratyvinių šaltinių žiniomis.

Bažnytinio suvažiavimo aprašyme bylos su Ordinu dėl Žemaitijos svarstymas — tik epizodas. Svarbiausia — supratimas, kas buvo tie bažnytiniai suvažiavimai, kas ir kaip juose buvo svarstoma, kokią jie turėjo reikšmę ideologijai ir politikai. Suvažiavime buvo ginčijamasi, ar galima žudyti karalius ir kitokiais vardais vadinamus valdovus, jeigu jie blogi. Teologai gynė nuomonę, kad galima, nes šv. Tomas Akvinietis leidęs užmušinėti tironus. Suvažiavime dalyvavę karaliai arba jų įgalioti atstovai priešinosi šiai nuomonei. Neramu pasidarė suvažiavime dalyvavusiam ir katalikybę gynusiam Jogailai, kurio paliepimu buvo nužudytas Kęstutis. Dominikonų vienuolis Jonas Falkenbergas po Žalgirio mūšio parašė ir platino traktatą „Accipe gladium" (Paimk kardą), kuriame tikrieji krikščionys kviečiami žudyti Jogailą ir visą jo tautą, nes jie esą piktesni ir pavojingesni už atkritusius stabmeldžius. Jų kunigaikščius ir ponus reikią pakarti prieš saulę. Popiežiaus ir imperatoriaus dovanoji-

pristatyti išilgai sienos pilių, jose pastatyti įgulas, turėti visur sargų ir žvalgų, kad susektų ir praneštų apie gresiantį pavojų, o iš kitos pusės kelti sienas toliau ir toliau į vakarus ir į pietus, perkelti karo baisenybes į kaimynų žemes, jas užimti, o jose rasti naujų žmonių darbui, dargi stengiantis rinkti į vieną savo tautos žmones.

Sunkioj būty tuo atžvilgiu atsirado Palenkė ir Žemaičiai: juos puolė čia kartu, čia skyrium Vokiečių ordinas, Mozūrai ir Lenkai.

Palenkė. Palenkė, vadinama aktuose Podlachia, Podlesie,— tai vėlesnis vardas, o kadaise buvo gyvenama *jotvingių*, užėmusių, berods, daug didesnį plotą negu Palenkė. Čionai buvo tokios pilys, kaip Dargukeinas *, Brasta, Melnikas, Kobrynas, vėliau slavių gyvenamos. Tat buvo seniausiai žinoma kaimynams lietuvių tautos šaka, puolama, naikinama, plėšiama kaimynų, to paties sulaukusių ir iš jotvingių. Dėl to anų kronikos blogai atsiliepia apie jotvingius. Nuolatiniai karai dėl ganyklų, dėl sienų, neturėjimas stipresnės, organizuotos lietuvių valstybės, kuri dar tik kūrėsi jų užpakalyj, apnaikino plačiai, bet ne stangiai gyvenusius jotvingius, ypač daug jie kentėjo nuo mozūrų.

Mozūrai, sugebėję anksčiau sukurti Pavyslyj valstybę, kovodami su kitais lenkais dėl pirmenybės ir nepajėgdami apsiginti dar nuo jotvingių iš rytų ir iš žiemių nuo prūsų, pasikvietė vokiečius, kad šie juos apgintų. Jie pasikvietė ne laikinus karius, ne algauninkus, bet pastovią karo broliją (Ordiną), dargi dvi, kurių viena paskui tiek sustiprėjo, jog jau nebeklausė tų, kurie ją pakvietė, ir, įsitaisiusi į atskirą valstybę, pajungė Prūsus, puolė tuos pačius Mozūrus, puolė Lietuvius. Kartais Ordinas eidavo su Mozūrais išvien, jeigu buvo kas iš lietuvių paimti. XIII a. rusinų Galičo-Vladimiro kunigaikštis, Mozūrai ir Vokiečių ordinas susitarę pasidalino tarp savęs Jotvingių žemę (1260). Likučiai prašė pagalbos iš stiprėjančios Lietuvių valstybės, kartu puolinėjo Mozūrus ir Lenkus, stengėsi atgauti užimtąsias žemes.

---

* Drohičinas *(Red. past.)*

Toli eidavo tie karo žygiai. Iš pradžių jie daromi vien grobio plėšimo tikslais. Iš karo parsinešama turto, parsivedama žmonių. Savo gyventojų per karus maža tepriaugdavo, žemė likdavo nedirbta. Parsivesdavo dirbti žemės svetimų vergų. Ateidavo žemės ieškodami ir patys mozūrai, kurie vokiečių spiriami brovėsi į Palenkę. Dėl to jotvingių jų pačių šalyj sumažėjo, o ateidavo svetimų — slavių: rusinų, mozūrų. Dargi jų žemė kitą nuolatinį vardą įgijo: ėmė vadinti Palenke (Podlachia, Podlasie).

Dalį tos Jotvingių žemės Gediminas atgavo iš Galičo (XIV a. pradžioj)[1]. Mozūrams tat buvo nepatogu: jie tikėjosi ją užimti, sau gauti, tai laukė geresnės progos, kaip kartais būdavo seniau, kada nebuvo stiprios Lietuvos valstybės.

Mozūrai ir Lenkai. Kadaise stipri Lenkų valstybė, vedama Piastų giminės, ilgainiui subyrėjo. Atsirado jos vietoj ištisa eilė mažesnių valstybių, kurias valdė tos pačios Piastų giminės nedideli kunigaikščiai. Prasidėjus kovoms jų pačių tarpe, kiekvienas jų stipresnis, energingesnis stengėsi įsivyrauti visam Lenkų krašte, pajungęs kitas žemes. Varžėsi dėl pirmenybės Krokuvos (Lenkų) karalius su Mozūrų kunigaikščiais. Be to, visą Lenkų kraštą stengėsi paimti į savo įtaką kas nors iš šalies, ir kartais tat padarydavo čia Čekai, čia Vengrai.

Gana anksti ėmė spaustis į Mozūrus arba neleido jiems plėstis lietuvių giminės — prūsai ir jotvingiai. Šitos kovos kliudė jiems [=mozūrams] sustiprėti Lenkuose, ir dėl to, kad apsisaugotų nuo Lietuvių puolimų, kaip minėta, vienas Mozūrų kunigaikštis Konradas pasikvietė į talką vieną, o paskui kitą karinę Vokiečių broliją (ordiną), kuri ilgainiui atsigręžo prieš Mozūrus. Pradėjusi stiprėti Lietu-

---

[1] *Zajączkowski S.* Przymierze polsko-litewskie w 1325 r. // Kwartalnik Historyczny. 1926. R. 40. Z. 1. S. 567—617; *Paszkiewicz H.* Polityka ruska Kazimierza Wielkiego. Warszawa, 1925. Be to, jų polemikos straipsniai: *Paszkiewicz H.* U podstaw potęgi moskiewskiej // Ateneum Wileńskie. 1928. R. 5. Z. 14. S. 1—85; *Zajączkowski S.* W sprawie zajęcia Podlasia przez Giedimyna // Ateneum Wileńskie. 1929. R. 6. Z. 1. S. 1—8.

vių valstybė galėjo būti pavojinga, tai Konradas stengėsi sueiti į gerus santykius, susigiminiavo su Mindaugu, kvietė talkon prieš Lenkus, į Krokuvos pusę,— jis tarė apsisaugosiąs nuo Lietuvių puolimų, o Lenkus susilpninsiąs.

Mozūrams tekdavo svyruoti tarp Lenkų, Lietuvių, Vokiečių, Galičo: kiekvienas norėjo žemių užimti, savo valdas išplėsti. Norint išlaikyti, o ruošiantis įsivyrauti Lenkuose, tekdavo čia su ginklais spirtis, čia daryti su vienais laikinas sąjungas, pulti kitus. Kartais sąjungoms pastiprinti susigiminiuodavo su kaimynų viešpačiais arba savo kaimyno kaimynų viešpačiais.

Mozūrams pavojinga buvo nesantarvėj gyventi su Lietuviais; jie per arti, prie pat sienos, geriau, kad atliekami jų kariai eitų pro juos, trauktų toliau į Lenkus arba puolinėtų Ordino žemes; kartais leisdavo įsitaisyti kurioj Mozūrų pilyj, pvz., buvo tat ne sykį daroma Viznoj.

Blogiau pasidarė Mozūrams, kai Lenkai, Vokiečių ir Čekų spiriami, ėmė gerintis prie Lietuvos. Krokuvos karaliai norėjo tuo apsisaugoti nuo Lietuvių karo žygių, suvaldyti Mozūrus ir paimti juos savo žinion, tad Mozūrams teko išsižadėti savo planų — vyrauti visose Lenkų žemėse, negelbėjo ir dėjimasis su Čekais. Kartais Mozūrų kunigaikštija suskildavo į keletą mažesnių, tai jos jėgos ir plėtimosi norai buvo dar mažesni.

Taigi su Lietuvos viešpačiais nuolatos giminiavosi dabar ir Mozūrų kunigaikščiai, ir Lenkų karaliai.

Mozūrų kunigaikščių vedybos rodo, kuri valstybė buvo stipresnė. Štai ištisa eilė pavyzdžių.

Boleslovas II (1263—1313), negalėdamas pats vienas atsispirti prieš Lietuvius, Lenkus ir Vokiečius, vedė (1279) Traidenio dukterį Gaudemundą (m. 1288). Jis turėjo tapti sąjungininku, o tikriau vasalu, pareikalavus privalėjo eiti talkon Lietuviams prieš Vokiečius. 1294 m. vokiečiai sugriovė Viznos pilį. Lietuviai padėjo ją atstatyti, bet tenai ir įsitaisė, palikę savo įgulą saugoti. Gelbėdamasis nuo Lenkų, pateko į Lietuvių rankas. Čia ieško atsparos kitur, kreipiasi į įsigalinčius Čekus, kad padėtų atsispirti Krokuvos karaliui ir Lietuviams. Mirus žmonai lietuvei, veda jis jau čekę.

Nuo pirmosios žmonos, lietuvės, liko du sūnu: Samovitas II (Ziemowitas, m. 1323) ir Traidenis (taigi lietuvišku vardu, m. 1341), nuo antrosios, čekės, vienas: Venslovas ar Vanka (m. 1336). Mozūrai padalinti į tris dalis. Su savo dalimi Vanka virto Čekų vasalu. Tačiau ir jis ieškojo giminystės su Gediminu: apie 1322 m. vedė Gedimino dukterį Danmilą.

Jo giminaičiai ėjo jo pėdomis, žiūrėjo į naują galybę: Traidenio sūnus Boleslovas vedė kitą Gedimino dukterį Auką (Ofką, pakrikštytą Mare(?), m. 1342) [2]. Vėliau jis įsivyravo Galiče.

Vanka (Venslovas) mirė 1336 m., po jo liko mažas sūnus Bolis III (Bolek, Bolesław), tai tėviškę valdė jis drauge su motina. Boleslovo žmona, sakoma, buvus taip pat lietuvė, tik nežinoma nei vardo, nei kiemo, iš kurio paimta [3].

Bolis tapo Lenkų vasalu. Jis norėjo ir stengėsi taikiai gyventi su Lietuviais, bet būdamas Lenkų vasalas, turėjo anų liepiamas kartais eiti net prieš Lietuvius. Viename mūšyje su Kęstučiu jis savo galvą padėjo (1351). Bolis vaikų nepaliko. Tai Mozūrai vėl palengva pateko į vienas rankas: iš pradžių valdė Kazys (m. 1354), paskui Samovitas III (m. 1381). Samovitas bandė priešintis Lenkų karaliui, bet neįstengė: turėjo pasiduoti jo įtakai (1355), o tik tada tegalėjo pasilikti Mozūruose. Samovitas turėjo vykdyti vieną svarbiausią reikalavimą: nesidėti su Lietuviais be Lenkų karaliaus žinios [4].

---

[2] Ar kronikų Ofka nebus lietuviškai Auka? Jeigu Ofka reikštų Eufemiją, tai kam dar krikštyti Mare? Berods, turime atsitikimų, kad kelis sykius krikštijo ir vardą keitė. Šituodu vardu nurodė *Narbutas*. Tačiau O. Balceris neigia apskritai tą faktą, kad ji vadintųsi Marė: sako, tai esąs Narbuto prasimanymas *(Balzer O.* Genealogia Piastów. Kraków, 1895. S. 455—457).

[3] O. Balceris yra tos nuomonės, jog apie Boleslovą nėra žinių, kad būtų apskritai vedęs ar vedęs lietuvę (Genealogia Piastów. S. 449).

[4] *Kozłowski F.* Dzieje Mazowsza za panowania książąt. Warszawa, 1858. S. 123; Historya polityczna Polski. T. 1; *Balzer O.* Genealogia Piastów. S. 462, 463; *Wolff J.* Ród Gedimina: Dodatki i poprawki do dzieł Hr. K. Stadnickiego: „Synowie Gedymina", „Olgierd i Kiejstut" i „Bracia Władysława Jagiełły". Kraków, 1886.

Tačiau Krokuvos viešpačiai patys dėjosi su Lietuviais, ieškojo jų talkos, taigi dabar Mozūrams giminystė su Lietuviais mažiau padėdavo, tik jų valdos likdavo neliestos.

Vladislovas Alkūnė (Łokietek), norėdamas paimt Mozūrus, susiartina su Lietuviais: jo sūnus Kazys vedė Gedimino dukterį Aldoną[5]: jisai Mozūruose įgavo įtakos. Ordinas, siekdamas savo tikslų, jiems nepadėjo[6].

Samovitas vis dėlto stengėsi išsivaduoti iš Lenkų globos, nes tat sunkino jo sugyvenimą su Lietuviais, kurie buvo per arti, o Krokuva taip toli nuo Mozūrų.

Samovitas su Lietuviais susitardavo skyrium, stengdamasis išsisukti nuo prispirtos vasalo priesaikos, su jais darė paliaubas ir taikėsi, nes Lenkai jam nepadėjo, o tik norėjo visai jį paimti, apsiginti gi nuo Lietuvių vis dėlto reikėjo.

Palenkėj stipriai įsivyravo Kęstutis. 1355 m. rašte jis vadina save Dargukeino, Melniko ir Brastos kunigaikščiu.

Didesnio masto susidūrimas tarp Lietuvos ir sustiprėjusių Lenkų turėjo įvykti.

Kazimieras ruošėsi pulti Lietuvą, kiršino Mozūrus, derėjosi su Vokiečių ordinu, kad jam padėtų. Ordinas neketino padėti sustiprėti Kazimierui, dargi puolė jo žemes, taigi tat prispyrė jį vėl dėtis su Lietuviais ir nebejudinti Mozūrų.

Dėl nuolatinių pasienio kivirčų reikėjo nustatyti nuolatinė siena tarp Palenkės, Kęstučio valdomos, ir Mozūrų. 1358 m. derėtasi dėl sienų nustatymo. Komisarai susirinko Gardine, aptarė sienas, susitarė, pradėjo jas žymėti, prakasė net griovius. „Siena prasideda nuo Akmeninės Brastos (Kamienny Brod), eina tiesiai Raigrodo link, nuo jo prie Mėtos upės, nuo šios prie Bebros upės ligi Tar-

---

[5] Buvo tai antroji Kazio žmona (o iš viso jis turėjo šešias). Aldona ištekėjo 1325 m., mirė nuvarginta 1339 m. (*Balzer O.* Genealogia Piastów. S. 383, 384; *Wolff J.* Ród Gedimina. S. 7.).

[6] *Kozłowski F.* Dzieje Mazowsza za panowania książąt. S. 128; Historya polityczna Polski. T. 1 *. [Čia ir toliau žvaigždute pažymėtos tos A. Janulaičio nuorodos, kurių sudarytojams nepavyko sutikrinti, nes nebuvo rasta jo paminėtų leidinių.]

govisko, o iš ten ligi didelės upės, paskui aukštyn ligi Mažosios Sacholdos upelės pradžios, nuo jos pradžios pasukus upe žemyn prie Suprasles upės", tąja upe žemyn ligi Tapelio gyvenimo, iš čia aukštyn ligi Nevodničėnei *, kur susieina neginčijamos sienos [7]. Gonionių valsčius buvo pripažintas Samovitui [8]. Vėliau, 1366 m., dermėj tarp Lietuvių ir Lenkų pripažintos Lietuvių valdomos tos pačios sienos.

Lenkų karalius netikėjo, kad siena būtų apsaugota; nutarė pastiprinti ją ir nuo Lietuvių, ir Vokiečių ordino. 1360 m. vasarą Kazimieras liepė pastatyti prie Raigrodo pilį, kur susieina Mozūrų, Lietuvių ir Vokiečių ordino valdos. Vokiečiai įžiūrėjo sau pavojų; jie tarė, kad tat Mozūrai daro susitarę su Kęstučiu, bent žinojo, kad netolimais, Gardino pilyje, sėdi Kęstučio sūnus Patirkas. Vokiečiai pasiuntė komisiją. Lenkai nesiliovė statę. Atėjo Ordino maršalas ir sugriovė ją, išdegino Raigrodą, o pasieny savo pusėj pastatė dvi pili [9].

Ordino kronikose šitas žygis nupieštas dramatingiau.

Ordinas gavo žinių, esą pilis statoma Ordino žemėje. Tuojau meistras pasiuntė maršalą su žymia kariuomene. Maršalas pareikalavo liautis, girdi, pilis statoma Ordino žemėje. Darbininkai nepaliovė dirbę, sakydami, kad tat daroma karaliaus įsakymu. Maršalas įrodinėjo, jog šitą žemę jie esą su krauju išplėšę pagonims. Juk tat esanti Ordino žemė. Darbas tęsiamas, darbininkai nesiliauna statę, nenori su vokiečiais derėtis, sako, apie teises geriau žinąs Viznos viršininkas. Maršalas sako, jog jie atėję kariauti su lietuviais, savo priešais. Jis pridūrė klausdamas: girdėjome, kad lietuviai čia esą, ar tat teisybė? Darbininkai atsakė: lietuvių čia nebuvo, o tik Patirkas su savo sūnum. Apie Kęstutį negirdėję, žmonės sako, kad jo tai nebuvę.

---

7 *Daniłowicz I.* Skarbiec diplomatów papiezkich, cesarskich, krolewskich, książęcych. Wilno, 1860. T. 1. Nr. 417.

8 Ten pat. Nr. 417, 432; Kwartalnik Historyczny. 1900. R. 14. S. 515.

* Nevodničje, Nevodničje ustje *(Red. past.)*.

9 Historya polityczna Polski. T. 1. S. 352, 353.

Vis dėlto Patirko buvimas atrodė įtartinas. Ir po tokio pasikalbėjimo vokiečiai puolė darbininkus, tie išbėgiojo, pilį uždegė, visai sunaikino. Vokiečiai grįžo namo iš Mozūrų, niekas jiems nieko nedarė [10].

Ir Mozūrai negalėjo daryti žygių: per silpni, be to, ištiko maras, nuo kurio išmirė apie du trečdaliu gyventojų, kiti išbėgiojo, pasidarė tuščia.

Šitoj vietoj galima buvo laukti ar Vokiečių, ar Lietuvių veiksmų. Vokiečiai bijojo Lietuvių, ne Lenkų; juk čia sukėsi Kęstučio sūnus Patirkas iš netolimo Gardino, jeigu Kęstučio nebuvo statomoj pilyj, tai toliau kur nors jis skraidė.

Vokiečių ordinas. Karinė dvasinė vokiečių brolija iš pradžių atsirado Padauguvyj, pajungė Latvius, kita Mozūrų kviečiama atsirado Pavyslyj, užėmė Prūsus, sunaikino aukštą Prūsų kultūrą, įsitaisė Nemuno žiotyse, vėliau abi broliji susidėjo į vieną. Užėmęs žiotis, Ordinas kilo upėmis aukštyn, stengėsi sudaryti plačią valstybę, nuolatos gaudamas pašalpos iš Vakarų Europos žmonėmis, pinigais ir palaiminimais. Slinko vis toliau ir toliau nuo jūros. Bet, priėjęs prie Žemaičių, sustojo, nes jie nesidavė, be to, jų užpakalyj susidarė Lietuvių valstybė, kuri palaikė Žemaičių kovas. Iš trijų pusių Ordinas buvo apsupęs Žemaičius: iš žiemių nuo Kuršo, iš vakarų — nuo Prūsų, iš pietų — Nemuno vaga. Išilgai Nemuno, Žemaičių vakaruose, prisistatė pilių: daug jų buvo, lyg šerių prismaigyta: ėjo aukštyn Nemunu, supo Žemaičius iš pietų ir ten statė pilis, buvo nuėjęs toli, siekė Kauno, Vilniaus, o kartais dar toliau.

O Prūsų žemę nuo Lietuvių saugojo rytuose didelė plati miškų ir balų juosta, vadinama Wildniss (dykuma); gyventojus, jei jų ten buvo, išvijo ar perkėlė kur kitur. Per tą juostą buvo tik keli praeinami keliai, ir jie buvo saugojami [11].

---

[10] Scriptores Rerum Prussicarum. T. 2., P. 524, 525. Nota 519 (toliau — SRP).

[11] *Schlüter O.* Wald, Sumpf und Siedelungsland in Altpreussen vor der Ordenszeit. Halle a. d. Saale, 1921. S. 79—88; *Weber L.* Preussen vor 500 Jahren kulturhistorischen, statistischer und militairischer Beziehung nebst Special-Geographie. Danzig, 1878. S. 546—553.

Stangiau buvo pilių nuo Žemaičių, mažiau nuo Mozūrų pusės, o vietų, kur galima prasprukti tarp ežerų, daugiau.

Žemaičiai ginasi, stato savo pilis, griauna naujai vokiečių statomas, puola jų valdas, bet sunku prasimušti pro pilių virtinę, nejučiomis perbristi per saugojamą Nemuną. Ir žemaičiai savo krašte pristatė ištisą jų grandinę. Kovos su Ordinu virto visos Lietuvos kovomis dėl savo būties. Sunkiausia jų našta tenka žemaičiams, bet jie vieni negali ištesėti. Kitaip atrodė tos kovos, kai įsikišo aukštaičiai, organizuoti į vieną stiprią valstybę, bene žemaičių giminės valdomą.

Lietuvos viešpačiai nesilaikė vien gynimosi taktikos, ne tik gindavosi nuo Ordino puolimų, bet ir patys puldavo, plačiai naikindami jų valdas. Kartais rasdavo paramos tarp vietos gyventojų, prūsų. Iš pradžių dar padėdavo sukilimuose, gyventojus priimdavo pas save, o paskui tik paskiri asmenys tepadėdavo, kuo nors nepatenkinti Vokiečių ordino valdymu.

Kovos sąlygos buvo nelygios: Ordinas turėjo aukštesnę Europos techniką, Europos kapitalą, propagandą. Bet visokios kloties buvo tose kovose.

Ginklų ir meistrų lietuviai gaudavo už pinigus iš tos pačios Europos. Jie pramoko ginkluotis, kariauti, varė net Europoj propagandą už save prieš Ordiną.

Tiesiausias kelias pulti Prūsus buvo stačiai į vakarus, bet ilgainiui pasidarė tat sunku: Nemunas neleidžia, o perėjimus saugoja vokiečių pilys. Tenka laukti geros progos pro jas prasilaužti, kada jos mažiau saugojamos, arba ieškoti kitos vietos pulti, kitų kelių Ordinui apsupti, pulti iš priešpiečių, kur dar nedaug pilių, kur girios, iš kurių galima netikėtai užklupti. Lietuvos priešpiečiuose už Nemuno maža gyventojų, nedaug kelių; Ordino žvalgai maža jų tenurodė, retai kur gali apsistoti, gauti maisto. Palenkė — dar piečiau, iš ten patogu pulti, vieta platesnė, maža kas tepersergės. Dėl to abi pusi stengėsi įsibrauti į Mozūrus, įsitaisyti Palenkėj. Lietuvai tat buvo kairysis fronto sparnas.

Silpnas pietuose Ordinas ieškojo talkininkų, pvz., kartais padėdavo jam čia Lenkai, čia Mozūrai. Savo keliu tarp savęs kariaudavo, kiekvienas stengėsi juo daugiau sau paimti.

Lietuvių įsivyravimas Palenkėj, nukėlimas karo žygių į Lenkų ir Mozūrų valdas užtikrino ramesnį gyvenimą rusinams ir mozūrams.

Lietuviai, be karo priemonių, apsiginti vartojo ir propagandą Europoj. Darė tat Gediminas, juo labiau Kęstutis,— jis kreipėsi į Europą ir artimiausius Ordino kaimynus.

Europoj tuomet civilizacijos (sakydavo: krikščionybės) vardu buvo galima pulti ir grobti pagonis ir kreivatikius. Ne viena žemė buvo užimta to šūkio vardu, ne viena tauta sunaikinta. O kai kas pasipriešindavo, kai kryžiaus karai buvo nebe pramoga, o sunkus darbas, pavojingas žygis, kada pagonys įgijo gerą karo techniką, tada derėdavos su jais, taikėsi ar darydavo paliaubas. Mindaugas priėmė krikštą, derėjosi dėl to Gediminas, siūlė tą patį Kęstučiui, ir šis derėjosi dėl šito. Kiekvienas norėjo tuo pelnyti. Kęstučiui siūlė už krikščionybę karaliaus karūną. Be abejo, iš to būtų buvę tam tikros naudos ir tarpininkui.

1349 m. Lenkų Kazimieras pasiūlė Kęstučiui priimti krikščionybę, pridėjęs sąlygą: kad Lietuvos bažnyčia priklausytų nuo Lenkų [12].

1351 m. Vengrų Liudvikas siūlo savo bažnyčią. Kęstutis derasi, bet stato tam tikras sąlygas dėl Ordino: atimti iš jo žemes ir jį pasiųsti į kitą vietą, būtent, kad gintų krikščionis nuo totorių. Jau jojo Kęstutis su Liudviku į Budapeštą krikšytis, bet naktį išspruko, išnyko, nenorėjo, kad Vengrai sustiprėtų, nieko jam nedavę.

1354 m. Lenkų Kazimieras išprašė popiežiaus, kad paskelbtų kryžiaus karą Kęstučiui. Karas įvyko. Drauge su krikščionimis kariauti ėjo ir septyni totorių kunigaikščiai (patys nekrikštyti). Ordinas neprisidėjo. Ir karas geros kloties neturėjo. Taigi kitaip atrodė dabar kryžiaus karai.

---

[12] SRP. T. 2. P. 79, 80.

1357 m. Ordinas gavo iš imperatoriaus Karolio IV pagalbos, bet dabar jo iniciatyva ėjo derybos dėl krikšto. Kęstutis stato sąlygas: Ordiną perkelti į totorių pasienį. Turėjo susieiti ir tat aptarti Breslavoj 1358 m. Buvo pridėti reikalavimai atimti iš Ordino žemes [13]. Ir vėl nutrūko derybos.

Be abejo, jau brėško Kęstuty ir tautinė idėja. Jis nori apimti visas lietuvių gyvenamas žemes, pašalinti vokiečius. Kai kur, be abejo, strateginės linijos vyraudavo; teisybė, dar ne griežtai formuluota, bet jau prasimuša tautinė mintis,— tat matyti iš siūlomų Lietuvos sienų.

Derėdamasis su imperatorium 1358 m. Kęstutis nurodė tokias Lietuvos vakarų sienas: nuo Mozūrų pradėjus, Alos upe, Pregale, jūra [14], taigi Ordino užimtomis Prūsų žemėmis.

1360 m. vienas lietuvių galiūnų paleido šūkį išvyti visus vokiečius iš Livonijos [15].

Šitie reikalavimai atrodė per dideli, ir dėl to iš šitų derybų nieko neišėjo.

Dar per stipriai laikėsi Ordinas, kad pagonys už pažadus krikštytis galėtų jį sugriauti diplomatiniais keliais.

Teko ir toliau kariauti. Abi šalys tam rengėsi.

Iš abiejų pusių ruošiamas didesnis, platesnis žygis, abi pusi stiprinas, ieško lengvai pereinamų vietų. Per kairįjį lietuvių sparną gali įsiveržti vokiečiai, tuo pačiu keliu per balas gali įsiveržti lietuviai ir toli įeiti, išnaikinti, užeiti iš užpakalio.

Keletas metų paeiliui puolama pro Mozūrus. Vokiečiai stato pilis.

Iš Lietuvių pusės dalyvavo Kęstutis, kelis sykius ėjo su juo jo sūnus Patirkas. Ordinas tarė, jog Mozūrai nepuls, jog dėl to gali būti ramus.

Per vieną tokių žygių (1361) Kęstutį paėmė į nelaisvę.

Apie šį jo gyvenimo epizodą ir ketinu čia pakalbėti.

---

[13] Ten pat.

[14] Ten pat. P. 80.

[15] Ten pat. Ten pasakyta „krikščionis", bet vargu juos, o ne vokiečius turėjo galvoj; tai nuo savęs buvo pataisęs kronikininkas.

II

KĘSTUTIS VOKIEČIŲ NELAISVĖJE

1

ŽINIOS APIE JO PAĖMIMĄ

Plačiai po Europą pasklido žinių apie Kęstučio paėmimą į nelaisvę: apsidžiaugė tolimuose Vakaruose, žymi tą įvykį, žymi savo kronikoj Teoderikas iš Niemo, Utrechto kanauninkas [1], žymi ir rusų metraščiai. Šitą užrašė beveik visi Ordino metraščiai. Tos žinutės buvo ten trumpos, suglaustos, kiekvienoj įdėta kokia nors nauja smulkmena.

Herrmann de Wartberge savo „Chronicon Livoniae" įdėjo šitokią žinutę: „Tais pačiais metais šeštadienį prieš Judaica (t. r. 1361.III.13) įvyko susidūrimas tarp prūsų ir lietuvių, ten paėmė Kęstutį, Lietuvių karalių, ir nugabeno į Marienburgą" [2].

„Annales Torunenses" ir *Detmaras* užrašė, jog Kęstutį pagavo šeštadienį prieš Verbų dieną.

„Senoji didžiųjų meistrų [=magistrų] kronika" sako, kad „šeštadienį prieš Judaica (t. r. III.13) girioj bemedžiojant" pagavo Kęstutį ir nugabeno į Marienburgą [3]. Dusburgo tęsėjas Bitschinas sako, kad bemedžiojant prieš Verbą paėmė į nelaisvę Kranichfeldtas [4].

Keliomis smulkmenomis daugiau (nurodydamas vietą) duoda *Johann v. Posilge:* „Viešpaties metais 1361 pagavo Kęstutį vakare prieš Verbų dieną ties Ekersbergu girioj bemedžiojant vienas ponas, kuris vadinosi Kranichfeldas" [5].

Taigi užrašyta dvejopai: vienos kronikos rašo, jog pagavo girioj bemedžiojantį, kitos — jog buvęs mūšis. Ir

---

[1] SRP. T. 2. P. 736.
[2] Ten pat. P. 81.
[3] Ten pat. T. 3. P. 593.
[4] Ten pat. P. 479.
[5] Ten pat. P. 80, 81.

apie medžiojimą rašo artimesnės prūsams kronikos, apie mūšį — tolimesnės.

Smulkiausiai rašo vėlesniųjų laikų rašytojai, paėmę tą žinią iš raštų ar iš kitų pasakojimų. Jiems, matyt, rūpi gražus, sklandus vaizdas, dėl to stengiasi suderinti abi žini.

Čia turime du platesniu užrašu: Wigando iš Marburgo, rašiusio XV a., Długoszo (XV a.) ir Simono Grunau, rašiusio XVI a.

2

WIGANDAS IŠ MARBURGO

Ištisas Wigando raštas pasidarė žinomas visuomenei XIX a. pradžioj, kai Lucas surado lotynišką jo vertimą, o paskelbė spaudoj 1842 m. jau su lenkišku vertimu ir paaiškinimais Voigtas ir Raczyński. Dar sykį su savo paaiškinimais išspausdino jį 1863 m. T. Hirschas („Scriptores Rerum Prussicarum", t. II). Tas raštas pavadintas „Chronica Nova Prutenica", paprastai vadinama Wigando Marburgiškio kronika, apimanti 1293—1394 m. laikotarpį; ji ketino būti Dusburgo kronikos tęsiniu.

Pasirodė, jog ji buvo parašyta vokiškai eilėmis. Lenkų istorikas J. Długoszas, sužinojęs apie ją, pats nelabai mokėdamas vokiečių kalbą, pavedė ją išversti į lotynų kalbą proza, ir po to vertimas gulėjo Torunio vienuolyne, kol XIX a. jį surado, o originalas žuvo, liko iš jo vos keli fragmentai.

Paskelbus kroniką, mokslininkai ėmė tyrinėti, kas jos autorius, kada parašė, kas vertėjas, ar tinkamas vertimas [6]. Vertimą pripažino esant menką, nepilną, vietomis sutrumpintą, o kadangi originalo nebuvo, tai teko naudotis vertimu.

---

[6] *Töppen M.* Geschichte der Preussischen Historiographie von P. v. Dusburg bis auf K. Schütz. Oder Nadrweisung und Kritik der gedruckten und ungedruckten Chroniken zur Geschichte Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Orden. Berlin, 1853. S. 28—35; SRP. T. 2. P. 429—452.

Wigandas tikrai buvo. Galėjo jis ją [=kroniką] parašyti per 3—4 metus. Užsiliko žinių ir apie asmenį: Ordino kasos knygose 1409 m. pažymėta, kiek Wigandui duota; pasirodo, kad jis buvęs heroldas. O tat išaiškina ne vieną dalyką.

Ordinas savo konventuose turėjo ne tik vienuolių, o buvo ir tokių žmonių, kurių darbas buvo linksminti brolius. Kada į Prūsus traukė vyčiai, norį pamedžioti žmonių, įgyti pentinus, gauti atlaidų, pasaulio pamatyti, tai Ordinas turėjo tiems svečiams ne tik karo žygius prirengti, bet ir puotas kelti, parūpinti jiems visokių linksmybių. Didžiojo meistro kieme Marienburge buvo muzikantų, dainių, juokdarių, buvo ir merginų šokikių.

Aukščiau tų visų linksmintojų stovi heroldai. Jų darbas — žiūrėti iškilmių, apeigų, būti net diplomatiniais kviesliais, prižiūrėti vyčių, raitelių žaislų ir švenčių, žiūrėti mandagumo, ginklų etiketo, pažinti herbus, jų žymes ir savybes. Juk į Marienburgą susirinkdavo nemaža visos Europos bajorų, tai vyčių taisyklių mokovai buvo čia reikalingi. Heroldas pats retai dalyvauja vyčių žaisluose ir darbuose, bet prižiūri tvarkos, kur reikia įsikiša, pasakęs tinkamą kalbą proza ar eilėmis.

Wigandas buvo vienas tokių heroldų. Jis dalyvauja karo žygiuose, labiau žiūri į kitus, negu pats mušasi.

Pažiūrėjus į jo kronikos turinį, tai atrodo, jog tat tikras heroldo darbas. Jam rūpi karo žygiai, tik jais vienais domisi, žiūri vyčių elgimosi kare ar kovoje. Skirtumų jis nedaro tarp vokiečių ir lietuvių. Kęstutis vienodai yra gerbiamas ir giriamas, kaip ir Ordino brolis. Dėl to atskiros kronikos vietos yra pilnos dramatiškų scenų, jam tat piešti patogiau, pratęs tomis akimis žiūrėti. Ordino ir Lietuvos karai ir kovos jam įdomios tiek, kiek jam duoda dvikovų ir konfliktų vaizdų, o kokie gyvieji interesai veikia šiose kovose, dėl ko eina kovos — jam tat kuo mažiausia terūpi.

Medžiaga jam buvo: senosios kronikos, atskiri užrašai, o ten, kur kas dėjosi arčiau jo laikų, tai ėmė žinių iš pasakojimų. Taigi, rašydamas savo eiliuotąją kroniką,

jis nesilaikė to, kaip tat būtų daręs tikslus kronikininkas. Čia jau veikė ir poeto bei heroldo artisto fantazija [7].

Taip atrodo ir jo įvykių 1361 m. aprašymai, dėl kurių ir teks dabar kalbėti.

Vokiečių žygiai 1361 m.
Kęstučio suėmimas

1361 m., kaip ir paprastai, Vokiečiai puldinėjo Lietuvių žemes. Jie puola čia lietuvių, čia gudų gyvenamas vietas, eina ten, kur žmonės nepajunta ir nesisaugoja. Puolimai — tai plėšikų žygiai. Jei lietuvių sargyba pajunta, gali apsiginti, tai vyčiai (broliai ir svečiai) grįžta. Žiemą buvo galima daryti žygių, bet pavasario metu ne visada vykdavo.

Buvo ir šį pavasarį ištraukę į Lietuvą, bet neperbrido Nemuno; jis buvo labai patvinęs. Kur nors pasieniuose, pvz., iš Ragainės, kur nebuvo didelių upių, o Nemunas dar nebuvo visai paleistas, jei Lietuviai nelaukė, tai ten galėjo užpulti ir naikinti priešų žemes.

Traukdami į žygį, išstatydavo sargybas ir žvalgus, aprūpindavo maistu pasienio pilis, apstatydavo kelius, kad niekas tuo laiku nepultų. Kiekviena pilis turėjo savo apylinkę, žiūrėjo savo vietos, žvalgavo aplinkui [8].

Buvo atvykusių svečių, daug jų susirinko, bet šiais metais jie visi turėjo grįžti tušti.

Iš Ragainės puolinėjo Žemaičių pasienius, šį tą pagaudavo ir grįždavo, vėl išėję ką nors medžiodavo.

Eiti į Lietuvių pusę šiuo kartu nesisekdavo.

Tai kiti būriai mėgina eiti pro Mozūrus į krikščionių šalį, į gudų gyvenamas vietas, į priešpiečius, į Palenkę, mėgina traukti į Dodlicų žemę, kur, tarė, niekas jų nesitikės, nelauks, nes gyventojai krikščionys.

Ištraukė brolis Indrikas Kranichfeldas, Rastenburgo pilies viršininkas (Pfleger), jau nemaža su lietuviais kariavęs, viso ko matęs. 1353 m. jis yra buvęs lietuvių nelais-

---

[7] SRP. T. 2. P. 447—451; *Ziesemer W.* Die Literatur des Deutschen Ordens in Preussen. Breslau, 1928. S. 115—120.

[8] *Wigand.* Capitulum (toliau — C.) 51 // SRP. T. 2. P. 526, 527.

vėj, matyt, iš ten jį išpirko ar išmainė[9]. Su juo buvo brolis Indrikas Beleris, Saksų kunigaikštis Albertas[10]. Jis turėjo nemaža žmonių, kaip paprastai, buvo tat bajorai, prūsų vitingiai, laimės ir garbės ieškotojai iš svetur, iš viso apie 250 žmonių. Kiekvienas brolių vedė savo būrius. Ištraukė į Palenkę, perėjo Narvės upę, bet ji buvo patvinusi, negalėjo perplaukti, žemė drėgna, balėta, arkliai neišneša. Ir grįžo tuščiomis rankomis atgal[11]. Iš pradžių apsistojo ties Ekersbergo pilim, ežerų šaly, prie Spirdingo ežero. Pilis nedidelė, neseniai pastatyta, daug žmonių padėti negali, tai apsistojo prieš ją, ilsėjos, nes buvo nuvargę. Visą laiką buvo kelias sunkus, šlapia. Brolis Beleris su visu savo būreliu eina arčiau į savo būstinę, į Lötzeno pilį (Lötzen ar Lötzenburg) prie Leventino ežero. Kiti, matyti, taip pat iškriko, kai kas liko Ekersberge. Kas galėjo, traukė per klampynes namo.

Staiga užtiko lietuvių pėdsakus, turbūt pagavo vieną kitą jų žvalgų, ėmė teirautis. Gavo žinių, ar tik spėjo, jog lietuvių esą apie penkis šimtus, kad esą kunigaikščiai Kęstutis, jo sūnus Patirkas, ir Algirdas esąs, dabar stovį prie ežero, vadinamo Vobel[12]. Eina pamažu, gal pakeliui medžiodami, traukia gilyn į Prūsų žemę. Žinios tuoj pasklido po visą apylinkę. Beleris skubiai davė žinią visur, kur galėjo, pasiuntė kvieslių į Ekersbergą, pasakė, kur kas esąs, kad lauktų, pasiruoštų, o pats išstatė sargybas ir žvalgus.

Bet pajuto tat ir Ekersberge. Brolis Indrikas Kranichfeldas (Rastenburge) jau buvo gavęs žinių, tai jis prašęs

---

[9] *Wigand.* C. 44 // SRP. T. 2. P. 520; C. 52 // Ten pat. P. 527; *Voigt J.* Namen-Codex der Deutschen Ordens-Beamten, Hochmeister, Landmeister, Grossgebietiger, Komture, Vogte, Pfleger, Hochmeister-Kompane, Kreuzfahrer und Söldner-Hauptleute in Preussen. Königsberg, 1843. P. 100.

[10] Jis vėliau, 1363 m., buvo Rastenburgo viršininkas.

[11] SRP. T. 2. P. 520, 527.

[12] Ėmė tyrinėti, kur jis galėjo būti. O vardo ežero nerado (SRP. T. 2. P. 527). L. Weberis mano, kad tai galėjo būti *Ublikių ež.* (Ublicker See) (*Weber L.* Preussen vor 500 Jahren. S. 552).

Belerio pagalbos, pakvietęs Albertą, kad šis atvyktų su savo žmonėmis.

Susirinkęs didesnis skaičius užklumpa lietuvius. Lietuviai ginas. Vieni užmušti, kiti pabėgo, bet į nelaisvę nė vieno nepaėmė. Lietuvių buvę užmuštų 130, vokiečių 14. Patirkas, didelės baimės apimtas, kaip pašėlęs pasprukęs.

„Konradas Hochbergas paleidęs ietį numetė nuo žirgo Kęstutį. Jonas iš Ekersbergo pagavo į nelaisvę ir laikė. Ekersbergo perdėtinis, girdėdamas, jog tai (Kęstutis) nukrito nuo arklio, gailėdamos jo, stengėsi pakelti ir atidavė saugoti Mikalojui Vindakiemiui Lietuvos viešpatį ir karalių, kuris norėtų pabėgti. Skubiai atėjo kunigaikštis (Albertas) ir pagautąjį karalių laikė didelėje sargyboje ir nuvedė į Marienburgą. Dabar visi, meistras ir broliai, džiaugėsi dėl tokios geros kloties, kurią suteikė anuo laiku Dievas. Kęstutis buvo pagautas Verbų dieną" [13] (1361.III.21).

Dar du Wigando aprašymu

Aprašęs Kęstučio pabėgimą po pusės su viršum metų kalėjimo, Wigandas pasakoja apie tat, kaip Kęstutis paėmęs Jono pilį (Johannisburg) ir sunaikinęs. Pilies viršininkas (Jonas Kollin) [14] ir draugai pasislėpę slėptuvėse, bet juos visus paėmę. Be to, aptuštino visą apylinkę.

Paskui karalius ėmė Ekersbergą; viršininko vardas Hedimaras: jis, matydamas karaliaus galybę, pasislėpė slėptuvėse, iš kurių su kitais narsiai gynėsi, naikindamas pagonis, ir keletą jų su vylyčiomis perdūrė ir šitaip išspruko iš jų rankų [15].

Šita vieta įdėta po to, kai Kęstutis pabėgo iš Marienburgo. Atrodytų, jog ištrūkęs, grįžęs namo, atkeršijęs Or-

---

[13] *Wigand.* C. 52//SRP. T. 2. P. 528.

[14] *Voigt J.* Namen-Codex. P. 88.

[15] *Wigand.* C. 53//SRP. T. 2. 529, 530.

dinui. Taip bent suprato ir surišo tas vietas Bornbachas XV a. [16], lenkų Długoszas [17], vokiečių Grunau [18].

Bet pasirodo, jog panašų atsitikimą aprašo Wigandas 1366 m. [19]

Hirschas, aiškindamas tą Wigando vietą, radęs panašumą, taria, jog vis dėlto galėjo būti ir du įvairiu atsitikimu. Jei ir buvo du tokiu atsitikimu, tai pirmasis negalėjo būti 1361 m.: vėlybą rudenį ištrūkęs iš kalėjimo, kada Vokiečiai ruošę didelį žygį į Lietuvą ir iš tikro 1362 m. pavasarį buvo apgulę Kauną, Kęstutis nebūtų suspėjęs to padaryti.

Sulyginę asmenis 1361 m. ir 1366 m., randame tuos pačius, tą patį gynimosi būdą — pasislėpė slėptuvėse ir t. t. [20] Taigi veikiausiai teks laikyti tuo pačiu žygiu 1366 m., dukart aprašytu, arba jeigu ir du, tai pirmasis negalėjo būti 1361 m.

Kovojęs prieš Kęstutį Kollinas buvo Johannisburge 1361—1367 m. [21]

* * *

Wigandas, aprašęs minėtąjį įvykį, čia pat pasakoja dar apie naują Kęstučio žygį, su anuo, rodos, nesusietą. Jis pasakoja:

„Po to Kęstutis padarė savo karo žygį prieš žuvinin-

---

[16] SRP. T. 2. P. 531.

[17] *Długosz J.* Historiae Polonicae. Cracoviae, 1876. Libri 12. Tomus 3. Libri 9. P. 286.

[18] *Grunau S.* Preussische Chronik. Im Auftrage des Vereins für die Geschichte der Provinz Preussen herausgegeben von Dr. M. Perlbach. Leipzig, 1876. T. 1. Tractat 1—14. Tractat 13. Capitel 3. P. 620—622.

[19] *Wigand.* C. 64//SRP. T. 2. P. 554, 555.

[20] Wigando vertėjas pripainiojo vieną žodį: slėptuvė kare buvo vadinama *privetum, secretum* ar *Danzig,* o išvertė *cloaca;* tat davė istorikams vieniems sudaryti žygį į Gedonis, kitiems — paslėpti karius išeinamoj vietoj.

[21] *Voigt J.* Namen-Codex. P. 88.

kus[22], prikausančius Prūsams. Žinia apie tą puolimą ir apie jų plėšimus šen ir ten pasiekė Rastenburgo viršininką, kuris drauge su Bartų viršininku skubėjo per dideles girias. Ir susitiko su lietuviais taip arti, jog kitas kito nepamatė, kol neišgirdo triukšmo, mat jie ruošėsi pietauti; abu viršininku prijojo raiti ir prijojo ligi tos jų stovyklos, raiti perbrido upę ir dievo padedami išlipo ant krašto, kur puolė priešo mušti; lietuviai gavo žaizdų nuo kirtimų ir dūrimų. Lietuviai ėmė bėgti, krikščionys juos vijosi. Per šį susidūrimą brolis Verneris Vindakiemis nustūmė karalių nuo arklio, o tas atsikėlęs ir pagavęs skydą bei durtuvą pervėrė viršininko arklį. Šitą karštą valandą Dribanas (ar Doibanas) norėjo pulti karalių, bet jo arklys jį numetė žemėn. Mikalojus Vindakiemis, kurio arklys negalėjo eiti, atsistojo ant vieno kelmo, tai šitas Mikalojus, nors buvo sužeistas į ranką, pribėgo ir puolė karalių, norėdamas jį perdurti, bet karalius, atstatęs skydą, liko neliestas ir tarė į jį: liaukis puolęs mane, o tas atsakė: kodėl negaliu mušti pagonių? Ir vėl sykį dūrė: liaukis, aš esu Kęstutis, eikš pas mane, aš tave apdovanosiu; o jis to nenorėjo ir atsakė: mano ponai man daugiau gali duoti per vieną valandą, nekaip tu per visą savo amžių. Ir prašė, kad jam paduotų arklį. Ir tat padarė, o sėdęs ant jo, nujojo. Jam užbėgo kelią vienas jaunikaitis, pats raitas jojąs ir vedąs už pavadžio kitą arklį; karalius skubiai tarp jų įjojo, liepdamas jaunikaičiui, kad skubintųsi greičiau, o jis nenorėjo, sakydamas: gerai, galiu paskui joti. Mikalojus Vindakiemis ir Jonas iš Ekersbergo vijosi karalių ir vedasi pagavę į stovyklos vietą ir laiko jį sargyboj. Žmonės pamažu renkasi, Bartų viršininkas sužeistas rytojaus dieną mirė. Vienas brolis su devyniais kitais buvo užmuštas, daug sužeista. Šimtas lietuvių buvo užmušta, daug sužeista.

---

[22] *Račinskis* ir *Foigtas* (p. 115) negalėjo išaiškinti žodžio „*Wische*". Leidęs tą pačią kroniką *T. Hiršas* aiškina taip: tai bus žvejai (Fischer) ar girios, dykumos (Wüsten — Wildnis), ką tik apgyvendintos (SRP. T. 2. P. 529. Nota 561).

Du šimtu arklių pasiliko, kuriuos drauge su dideliu grobiu paėmė krikščionys".

O po to Wigando kronikoj yra tokia žinutė, po to, kai papasakojęs, kad Kęstutis pabėgęs: „pasiuntė avalynės perdėtinį į Ragainę pas viršininką, kuris jam pasakė, kaip karalius buvo Ordino pilyje ir ištrūko didžiajam meisteriui, persirėdęs į Vokiečių ordino brolio rūbus..."[23].

Voigtui ir Raczyńskiui, taip pat ir Hirschui nekilo abejonių, kad tat būtų tas pats atsitikimas, ką ir aprašant Kęstučio paėmimą į nelaisvę. Długoszas padarė dargi du suėmimu ir du pabėgimu. Man gi atrodo, kad tat sulyginus, tektų prieiti tos išvados, kad tai buvo vienas atsitikimas.

Pirmiausia Kęstutis negalėjo to padaryti dėl laiko. Ištrūkęs vėlyvą rudenį, žiemą tegalėjęs grįžti į Lietuvą. Pavasarį vokiečiai apgulė Kauną. Kęstutis ėjo padėti savo sūnui. Jei greitai namie susitvarkė, jei negirdėjo apie ruošiamą puolimą tą pačią žiemą, tai žygį tegalėjo daryti žiemą. O tat įvyko ne žiemą, nes upės buvo neužšalusios, perbrendamos, miške per lapus nieko nematyti.

Krinta į akį tat, jog jis eina tuo keliu, kuriuo ką tik buvo pabėgęs, kuriuo ėjęs pavasarį.

Pažiūrėję į dalyvius, randame antrą sykį jau du Vindakiemiu. Manau, jog buvo vienas, kitam nebuvo ko veikti; jis buvo tas pats. Jis numušė Kęstutį nuo arklio, o tas jam pačiam perdūrė žirgą, nebegali jis paeiti, pats susižeidė ranką krisdamas nuo arklio, pašoko ant kelmo, nori vėl pulti Kęstutį, ir čia kalbasi su Kęstučiu; Kęstutis pasiūlė eiti jam tarnauti, matyti, gavo iš jo žirgą ir sėdo joti; jis nesužeistas, nori ištrūkti, bet jį vis dėlto paskui pasivijo du broliu.

Atrodo, jog čia buvo dvikova, vieno Vindakiemio užteko, nereikėjo nei Dribano, nei kito Vindakiemio, nes jie nieko nedarė.

Aname žygyje taip pat buvęs Mikalojus Vindakiemis ir jį saugojęs, dėl to dabar būtų pažįstamas, apie pabėgimą būtų girdėjęs.

---

[23] *Wigand.* C. 53//SRP. T. 2. P. 529, 530.

Antrąkart pasikalbėjimas savo turiniu buvo lyg teatro scenoje. Vargu buvo tam ir laiko besikaujant, vargu būtų galima po to, kai buvo ištrūkęs Kęstutis.

Atkartojamas ir Ekersbergo viršininkas, vienur vadinamas Hanke (Jonelis), kitur — Jonas (Johann). Ir dabar jis vejasi Kęstutį.

Atkartojamas Rastenburgo viršininkas, tik antrą sykį be pavardės (Kranichfeld).

Mūšis vienu ir kitu atsitikimu buvo kruvinas. Abejur vokiečių žuvo maža, lietuvių daug, pirmą sykį: 14 vokiečių, 130 lietuvių, antrą sykį — 10 vokiečių, 100 lietuvių užmuštų ir daug sužeistų.

Saugoja tie patys žmonės, ir vargu jie galėjo apsileisti.

Išvados iš tų Wigando aprašymų. Kęstučio Brasta Prūsuose

Taigi tenka prieiti šias išvadas.

Wigandas turėjo apie Kęstučio pagavimą du nevienodu pranešimu ar pasakojimu. Sunaudota abu, ypač Wigandui, kaip heroldui, patikęs antras: dvikova, smulkus jos aprašymas, išlaikyti rangai, net pasikalbėjimas kovos karštyj toks ramus, lyg būtų turnyro veikėjų. Jis sunaudojo abudu ir, radęs skirtumų, padarė du atsitikimu. Wigando vertėjas, matyt, čionai dar pripainiojo, kas jam ne kartą pasitaikydavo.

Matyt ir iš medžiagos sutvarkymo, kad antras atsitikimas įspraustas: staiga autorius pasakoja, kaip didysis meistras siunčia rimtą kvieslį į Ragainę ir praneša, jog Kęstutis pabėgęs iš Marienburgo, o ne iš čia.

Taigi teks pripažinti, jog 1361 m. Kęstutis iš Palenkės pro Mozūrus darė vieną žygį, o ne tris.

Katras Wigando aprašymas būtų teisingesnis, vargu bebūtų galima pasakyti.

Vienas ir kitas išpuoštas pagražinimais, turnyro smulkmenomis.

Kęstutį paimant dalyvauja kas kartas daugiau žmonių:

vėlesni pasakojimai daugiau prideda: vis dėlto malonu būti dalyviu tokio įvykio, kaip Kęstučio paėmimas.

Neabejotina, kad paėmė Kęstutį Kranichfeldas, nes tat liudija ir kiti šaltiniai, nors pirmoji Wigando žinia nurodo į Hochbergą.

Ar pagavo Kęstutį medžiojant, ar mūšyje?

Buvo daug užmuštų, taigi ne medžioklė tai buvo, o ir nebuvo reikalo Kęstučiui eiti medžioti į Ordino girias, turint užtektinai savųjų; ir ne tam traukė į priešų žemę. Užmuštųjų lietuvių daugiau, negu vokiečių, bet nė vieno nepaimta į nelaisvę. Tai paprastas kronikininkų perdėjimas: priešų užmušama dešimteriopai daugiau, negu žūva savųjų.

Ar buvo Patirkas? Gal būti. Jis ir pirmiau su tėvu darydavo žygius, ne per toliausia buvo jo būstinė, Gardinas. Tik vargu bau buvo Algirdas.

Šitas Kęstučio žygis, o gal ir kiti paliko atminimą pavadinime: yra užsilikęs *Kęstučio Brastos* vardas. Toji brasta yra upelyj prie Gregersdorfo, kuris yra tarp Ario miestelio (Arys) iš [=ir?] Ekersbergo sodžiaus: upelis teka iš Didžiosios Šaimos į Spirdingo ežerą[24]. Netolimais yra ir Ublikių ežeras.

Taigi tose vietose galėjo būti 1361 m. ir vėliau aprašomieji žygiai.

3

KITŲ RAŠYTOJŲ ŽINIOS

Długoszas

Jau Wigandas pats nebuvo Kęstučio amžininkas, apie Kęstutį girdėjo iš kitų ar skaitė kronikininkų užrašus. O kiti, rašę kronikas ir istorijas, rėmėsi Wigandu. Juo seka lenkų Długoszas, kuris buvo užsakęs Wigando kroniką versti į lotynų kalbą. Žinodami tat, galime patikrinti, kaip jis naudojo savo šaltinius.

---

[24] *Gerulis P.* Kęstutis prūsų atmintyje // Tauta ir žodis. 1924. T. 2. P. 27.

Jis pasakoja, jog 1360 m. V. Kniprodė darė tris žygius į Lietuvą ir beveik visą ištuštino. Buvo suėmę Kęstutį, bet jį išmainė į daugybę prūsų katalikų [25].

Apie tų metų žygius Wigando yra užrašyta, bet kad būtų viską užkariavę, nėra pasakyta ir nieko neminima apie Kęstučio paėmimą į nelaisvę. Gal būti, jis laiko atskiru suėmimu Wigando nurodymą, jog tas žygis buvo tuo laiku, kada Kęstutis buvo suimtas [26].

Neradęs, jog būtų pabėgęs, davė savo paaiškinimų — jog jį išmainė, kadangi tat buvo Kęstutis, tai davė mainais daug krikščionių.

O jau apie suėmimą trumpai pasakoja sekdamas Wigandu. Sako, buvęs nelaisvėje dvejus metus [27]. Antras žygis 1361 m.— tai keršto žygis, iš kalėjimo pabėgus. Žinoma, Długoszas neturi Kęstučiui tos pagarbos, kurią turėjo Wigandas. Jis Lietuvos apskritai nemėgsta. Esąs tai neturtingas ūkio kraštas, o vis vokiečiai plėšią ir plėšią; čia atsigauną, yra vėl ko plėšti, nes pats Długoszas tuos karo žygius aprašinėjąs [28].

Simonas Grunau

Kęstučio paėmimą į nelaisvę aprašinėja Simonas Grunau. Jisai kilęs iš Tolkiemito, dominikonas vienuolis, gyvenęs XV a. pabaigoj ir XVI a. pradžioje; jisai parašė vokiškai plačią Prūsų kroniką. Jo kronikos ilgą laiką gulėjo rankraščiais, dažnai jas nurašinėjo, vos XIX a. teišspausdino. Ligi tol Grunau dėl savo vaizdingumo ir aiškumo buvo laikomas didžiausiu autoritetu Prūsų istorijai. Protestantams, berods, nepatiko jo piktas nusistatymas dėl reformacijos, bet vis dėlto ėmė iš jo žinių, tik savaip jas perdirbinėjo (pvz., Lucas Davidas). XIX a.

---

[25] *Długosz J.* Historiae Polonicae. Lib. 9. P. 279—280 (1360 m.).

[26] *Wigand.* C. 51//SRP. T. 2. P. 526, 527.

[27] *Semkowicz A.* Krytyczny rozbiór dziejów polskich Jana Długosza (do roku 1384). Kraków, 1887. S. 372, 373.

[28] *Długosz J.* Historiae Polonicae. Lib. 9. P. 285, 286 (1361 m.).

pradėta abejoti dėl Grunau patikimumo, dargi visai jį neigti, bet vėliau vis dėlto šį tą pripažino [29].

Grunau rašo: „1361 m. broliai ruošė savo paprastą žygį ir pasiuntė geriausius brolius į pilis ir į pasienius, jie kasdien išjodavo ir saugojo kelius, kad niekas netikėtai nepultų su karu į Prūsus, kaip tat pirmiau dažnai būdavo. Ir kiekviena pilis turėjo savo apylinkę, ne toliau jos tenujodavo. Šitose ribose Lyko perdėtinis Vilimas von Kranichfeldas su 20 arklių atjodinėjo dykumą saugodami. Ir štai jisai užtinka vieną lietuvį ir klausia, kur būtų jų karalius Kęstutis. Lietuvis atsakė: tu man nieko neduodi, jeigu ką duotum, tai galiu per valandą nuvesti, kur Kęstutis medžioja pats vienas, ir anas prisiekė, kad jam duosiąs sodybą. Ir lietuvis atsisėdo už kareivio ant jo arklio ir nuvedė viršininką per valandą ar kiek daugiau, ir jie rado Kęstutį, Lietuvių karalių, statant spąstus ir tykojant žvėrių, o brolių visiškai nepaisant. Ir jie puolė jį, ir jis pasidavė, ir jeigu jis būtų surikęs, tai jie jį būtų nudūręs, ir po šešių dienų nugabeno į Marienburgą... Meistras davė lietuviui dvarą Vangiuose su 40 laisvų valakų, ir jie buvo vadinami Namelkoner" [30].

Grunau tvirtina, jog Kęstutį paėmė bemedžiojant, o ne mūšyje, be to, jį išdavęs vienas lietuvis ir už tat gavęs dvarą.

Grunau, kaip matyti, paėmė iš Dusburgo tęsėjo Bitschino, o ko ten nerado, tai nuo savęs pridėjo ir kai kur pripainiojo: rado išdaviką, davė net jam vardą, apie Kranichfeldą pasakė, jog esąs iš Lyko ir t. t. Taigi juo remtis netenka.

III

KĘSTUČIO PABĖGIMAS IŠ KALĖJIMO

Kęstutį pagavus, Marienburge buvo didžiausias džiaugsmas. Ordinas visur išsiuntinėjo žinių apie nepaprastą savo laimikį.

---

[29] *Töppen M.* Geschichte der Preussischen Historiographie. S. 122—202; Lietuvių kalba: *Yčas J.* Simono Grunau XVI amžiaus kronisto reikalu. Kaunas, 1922.

[30] *Grunau S.* Preussische Chronik. P. 620.

Uždarė Kęstutį Marienburge, laikė uždarę savo mūro pilyje, atskiram kambary ir saugojo jį. Dieną prie jo pristatė du broliu, tik naktį nesaugojo, juk pilis uždaryta, apsiausta aplinkui. Patarnauti davė jam vienų vieną tarną Alfą (Adolfą).

Taigi naktį buvo jis vienas. Galvojo jis apie tat, kas dedasi Lietuvoje, ką veikia Trakuose. Birutė laukia ir nesulaukia jo grįžtant, žino, kad jos vyras už stiprių mūrų sėdi. Vytautas dar mažas, vos 11 metų amžiaus, visi laukia grįžtant, bet ką ji padarys?.. Vis dėlto rūpinamasi jo išvadavimu.

Buvo atėję į Ordiną kviesliai iš Lietuvos, net du sykiu buvo atvykę, derėjosi, kaip galį jį išgauti iš nelaisvės. Kas juos atsiuntė? Žmona ir vaikai rūpinos išgauti? Gal Algirdas pasiuntė kvieslius?

Brangiai užsiprašė Ordino viršininkas už tokį kalinį, gal norėjo Žemaičių, kitų kurių žemių, Lietuvos pasidalinimo. Juk jis nemėgo pigiai užsiprašyti. Dėl to tai lietuviai kviesliai grįždavo tuščiomis.

Ilgai sėdėjo Kęstutis. Pasibaigė pavasaris, atėjo vasara, vis nieko nėra, niekas jo neišvaduoja. Ėmė visą laiką galvoti, kaip pačiam išsprukus, juk tat jam ne pirmiena išsisukti iš painiavų. Sėdėdamas paniuriam kambary, tik naktimis tepaliktas vienas, išžiūrėjo pagaliau visus kampus, iščiupinėjo visus akmenis ar plytas. Mūro siena buvo padengta tapetų; vienoj vietoj po jais rado įdubimą, lyg būtų niša, ten, kur buvo medinė lentyna, siena plonesnė, ne taip stipriai laikėsi, dargi vienoj vietoj buvo pasidaręs plyšys. Galėtų pro čia išeiti.

Vienas niekieno nepadedamas nieko nepadarys, reikia, kad kas iš šalies padėtų. Ir tat tegalėtų tarnas. Buvo jis žemaitis ar prūsas, apkrikštytas Adolfu; kaip pirmiau buvo vadinamas — nežinia.

Meistras buvo jį davęs Kęstučiui aptarnauti, ar tai dėl to, kad jis nemokėjo vokiečių kalbos, ar dėl to, kad tarnai visi ar daugumas buvo iš prūsų ar naujakrikštų belaisvių lietuvių.

Jei Kęstutis ligi šiol nemokėjo vokiečių kalbos, tai dabar, kalbėdamasis su dviem sargais — vokiečiais, Ordi-

no broliais, turėjo pramokti. Greičiausiai tarnas turėjo dirbti juodąjį darbą, kurio patys broliai nenorėjo.

Šitas Adolfas (Alfas) jautėsi čia svetimas, naujoji tikyba atmainų jam nedavė, pajungtas, padarytas tarnu, turi aptarnauti vokiečius. O čia sėdi garsusis Kęstutis, kuris mušė vokiečius, jie jojo bijojo, o savo keliu gėrėdamiesi kalbėjo apie jį. Gal tėviškėje laukdavo Kęstučio kaip išvaduotojo. Kęstutį ir Alfą suartino bendra kalba, bendras likimas.

Matėsi trumpai, gal kas dieną, žinoma, tik dieną, prie brolių, kurie saugojo, o buvo ir be jų, juk ne visuomet broliai būdavo prie jo, pasitraukdavo, išeidavo. Tai tomis valandomis galėjo susitarti, galėjo prašnekti lietuvis į lietuvį, kalinys į tarną.

Ir Kęstutis pabėgo iš kalėjimo.

Wigandas šitaip aprašo jo pabėgimą: „Jis pastebėjo mūre plyšį, kurį išplėtė ir uždengė, plytas ir kitą medžiagą tarnui liepė išnešti. Ir tat, apie ką taip ilgai galvojo, vadinas, kaip pabėgti, išsipildė, nes per pirmąjį miegą išėjo per sienos skylę, nusileido į griovį, patariamas tarno, vardu Alfas, kuris, nors krikščionis, bet buvo kilęs iš pagonių. Jis ramino karalių ir atnešė jam baltą apsiaustą su juodu kryžium, ir taip kryžiuočių drabužiais raitas jojo savo keliu, didžiojo komandoro arkliais, kuriuos jam atvedė, ir linksmai ištrūko tokiais drabužiais ir tokiu arkliu. Sutikęs jį buvo vienas Ordino brolis ir pasisveikino, kaip daro broliai; nepažino jo, tik paskui prisiminė, jog taip atrodė tasai, kuris bėgo. Greitai įjojo į mišką prie Liebstado, kur pasislėpė vienoj pelkėj, paleidęs anuos gerus arklius, ir liko baloj iki nakties ir manė, kaip paskui eiti tamsumoje, tat ir padarė, priėjo prie Drevencos upės, kurią perplaukė. Paskui skubiai atvyko į Mozūrus, prie sesers, kur kurį laiką sugaišo. . ." [1]

Iš kur ėmė tas žinias Wigandas? Kronikose tas įvykis įrašytas trumpiau:

Hermannas de Wartberge savo „Chronicon Livoniae" trumpai sako: „Tais pačiais metais apie šv. Martyno šven-

---

[1] *Wigand.* C. 52//SRP. T. 2. P. 528.

tę suimtasis Kęstutis netikėtai pabėgo iš Marienburgo pilies ir grįžo į savo žemę" (Taip būtų 1361.XI.11).

Annales Torunenses sako: „Ir tais pačiais metais stebuklingai išspruko 17 lapkričio dieną iš Marienburgo ir pabėgo".

Dietmaras sako: „dviem dienom prieš šventą Luką išspruko iš Marienburgo ir pabėgo".

Jonas v. Posilge rašo: „...bet jis išėjo iš kalėjimo šv. Elžbietos dieną ir nuėjo per Mozūrus, ir ko stebėtis, kad jis galėjo pabėgti, nes jam buvo atidaryti visi vartai, ir jis turėjo žmonių, kurie jam slapta padėjo, taip sakoma, kitaip jisai nebūtų galėjęs išsprukti" [2] (1361.XI.18).

Dusburgo tęsėjas *Bitschinas* kalba, kad pabėgęs prieš šv. Elzbietą [3] (1361.XI.17).

Senoji didžiųjų meistrų kronika duoda kiek daugiau žinių; ten randame: „...Bet apie šv. Mykolą slapta išlaužė mūrą kalėjime ir Ordino drabužiais, padedamas vieno berno, kuris laukė su dviem arkliais, naktį išleistas, ir kadangi jis bijojo, kad jį seka, tai raitas jojo ligi girios, pėsčias ėjo į mišką. Dieną jis gulėjo, naktį ėjo, kol jisai per Mozūrus nenuėjo į savo žemę" [4].

Taigi, kaip matyti, Wigandas visas žinias paėmė iš Senosios didžiųjų meistrų kronikos. Tai buvo apmatai. O paskui ataudė iš tradicijos pasakojimų, ir iš savo galvos pridėdamas tą ar kitą aiškinimą.

Visi kiti, rašę po Wigando, arba rėmėsi viena kita kronika, arba tik vien Wigandu.

Dlugoszas nupasakoja iš Wigando, nes sau buvo užsakęs vertimą, šį tą iškreipęs: pvz., kad buvęs nelaisvėje dvejus metus.

Kai ką, berods, pataisė, ir tai klaidingai, pvz., Wigandas sako, jog Kęstutis vyko į Mozūrus, kur buvo nutekėjusi jo sesuo, o Dlugoszas rašo, jog tai buvusi duktė. Tikrai Kęstučio duktė buvo, bet daug vėliau ištekėjusi [5], o tuo laiku buvo sesuo.

---

[2] SRP. T. 3. P. 81.
[3] Ten pat. P. 479.
[4] Ten pat. P. 593.
[5] *Dlugosz J.* Historiae Polonicae. Lib. 9. P. 286.

Dar Długoszas pasakoja vieną atsitikimą, kurį duodu aukščiau: 1361 m. Kęstutis buvo suimtas, išmainę jį į daugybę prūsų krikščionių [6].

Grunau nesuteikia naujų smulkmenų apie pabėgimą; padaręs tat, išbuvęs nelaisvėje 7 savaites. Šaltinių turėjo visai maža — vieną Senąją didžiųjų meistrų kroniką. Kai ką iškreipęs, nesupratęs, sudarė naujus vardus, o jau po to ėmė austi savo apsakymą. Pvz., anoj kronikoj pasakyta: „Umb sente Michel tag entfloht Kynstud" (Apie šventą Mykolą pabėgo Kęstutis), o jis iš to padarė: „Auf einen Tag Michael von Luff und Kynstud kuammen zu reden. . . (Vieną dieną atėjo Mykolas von Luff ir Kęstutis ėmė kalbėtis). . . Po to Kęstutis pažadėjęs paimti jį už sūnų. . . Ir jau vadinęs jį sūnum [7].

Juo toliau, juo įvairesnės buvo smulkmenos, viena už kitą gražesnės, surašytos įvairių rašytojų:

Lucas Davidas, Kasparas Schütze, Stryjkowskis, Kojałowiczius ir t. t.

Kartais ir XIX a. buvo tiek pat įvairumų, net turint tikresnių šaltinių.

Kotzebue, daugiausia žinomas vokiečių raštijoj kaip gausingas dramaturgas ir romanistas, savo Prūsų istorijoj pasakoja apie Kęstučio pabėgimą, remdamasis, be kitų, Grunau ir Długoszu, tik gal su tuo skirtumu, kad gyrė Kęstučio ir Patirko narsumą.

Kęstutis jam atrodė tikras romantiškas didvyris — karžygys. Jo išvaizdą jis taip piešia: „Jis buvo aukštas, laibas, ugningos akys žėrėjo išblyškusiame veide; maža plaukų dengdavo jo galvą, o žila barzda klojo krūtinę. . ."

Jo priešas didysis meistras V. Kniprodė — ne mažesnis karžygys, jis palieka Kęstučiui kardą. Tai su šituo kardu kalėjime prasimušė angą išeiti. Vis dėlto susitepė rankas, berods, kitaip ir negalėjęs: nudūrė tą raitelį, kuris jį

[6] Ten pat. P. 280 (1360 m.).

[7] *Grunau* S. Preussische Chronik. Tractat 13. Capitel 3. Citata, kurią iš S. Grunau pateikia A. Janulaitis, S. Grunau tekste skamba kiek kitaip: „Auff eynen tag Michel von Luff und Kynstoto quamen zu reden. . ." *(Red. past.)*.

saugojo. Pabėgti padėjęs tarnas, krikštytas lietuvis. Kotzebue smulkmenoms rėmėsi Długoszu, o ypač Grunau, saviškai tat suderinęs, saviškai išpynęs šitą dramatišką įvykį [8].

Kęstučio išvaizdos aprašymas, Kotzebue padarytas, pasidarė kuone privalomas piešėjams. *Antonovičius*, iš jo imdamas žinias apie Kęstučio išvaizdą, tiki, jog Kotzebue turėjęs duomenų, tik jų nenurodęs [9]. O iš tikrųjų tai buvo tik romanisto aprašymai.

Danilavičius, tiek daug medžiagos paskelbęs ir surinkęs, visiškai seka Kotzebue, juo tikėdamas. Marienburge pajuto apie Kęstučio pabėgimą, radę papjautą kalėjimo sargą [10].

Voigtas, didysis Ordino istorikas, XIX a. duoda dvejopą, nevienodą pabėgimo aprašymą. Pirmą sykį jis apie tat papasakojo Marienburgo pilies istorijoj, o kitą sykį savo didžiojoj Prūsų istorijoj.

Pirmoji versija tokia. Kęstutis buvo paimtas per kruviną mūšį ties Kaunu. Elgėsi su juo su pagarba, dargi kario pažibos — kardo nebuvo iš jo atėmę. „Kasdieniniam patarnavimui meistras davė jam kambarinį Alfą, krikštytą lietuvį, kuriuo tačiau Vinrikas labai pasitikėjo, nes tik jam vienam suimtasis kunigaikštis tegalėjo pasisakyti savo norus, kadangi jis nemokėjo vokiškai.

„Šešias savaites jis teišbuvo, ir kadangi jis tegalėjo susikalbėti savo gimtąja kalba tik su Alfu, tai šitas tarnas greitai pasidarė kunigaikščio ištikimuoju, kuris tarė, kad jo pono išvadavimas padarys jo laimės pradžią... Alfas slapta atnešė kaliniui geležinius įrankius, o tas, naudodamasis sienos įdubimu, kur sieninė spinta viską lengvai galėjo pridengti, padarė skylę per mūrą. Išlaužtas plytas turėjo skubiausiai išnešti Alfas prieblandoj, kada saugoją broliai nueidavo į pamaldas". O paskui eina pabėgimo apsakymas, paimtas iš Wigando. Ir tai

---

[8] *Kotzebue A.* Preussens ältere Geschichte. Riga, 1808. Bd. 2. S. 203—207.

[9] *Антонович В. Б.* Монографии по истории Западной и Югозападной России. Киев, 1885. Т. 1. С. 89.

[10] *Daniłowicz I.* Skarbiec diplomatów... T. 1. Nr. 422 (P. 202).

jo žinias painioja [11]. Čionai Voigte jaučiama dar Kotzebue įtakos.

Plačioj istorijoj, jau plačiau ištyręs, apie tat pasakoja kitaip: „Apie vidurnaktį kunigaikštis pagal mūrą nusileidžia atneštąja virve, Alfas, jo belaukiąs pilies griovyje, padeda perlipti per griovio mūrą ir atneša jam baltą Ordino apsiaustą su juodu kryžium. Tuoj šoko persirėdęs kunigaikštis su tarnu į du žirgu, kuriuos jis buvo pagavęs didžiajam komtūrui. Vartininkas atkėlė tariamam Ordino vyčiui vartus ir dabar per dienas naktis lekia Kęstutis į Mozūrų pusę..." [12]

Jau nebėra čia Dlugoszo, Grunau, Kotzebue pasakojimų.

Marienburge pajuto apie pabėgimą, anot Grunau, tik trečią dieną, kai meistras pasigedo tarno Mykolo; visur ieško, neranda, nuėjo į bokštą ir jį rado tuščią [13]; anot Kotzebue — tuoj, kai rado papjautą raitelį.

Vėliau Alfas, išpuoštas Kotzebue, vėl atgijo poezijoj — Mickevičiaus „Konrade Vallenrode".

Alfas — lietuvio bajoro ar kunigaikščio sūnus, dar vaikas paimtas į nelaisvę, tarnavo didžiajam meistrui, vėliau išaugęs grįžo pas lietuvius, tapo Kęstučio žentas, vedė jo dukterį Aldoną, kariavo prieš vokiečius, negalėdamas Ordino pergalėti karu, sumanė išplaišyti jį iš vidaus, į jį įėjęs. Jis ištraukė į Vakarus, buvo Ispanijoj, Palestinoj. Prūsuose atsirado kaip Konradas Vallenrodas, čia buvo išrinktas didžiuoju Ordino meistru, ir juo būdamas tas Alfas žudo Ordiną, bet ir pats žūsta.

---

[11] *Voigt J.* Geschichte Marienburgs, der Stadt und des Haupthauses des deutschen Ritter-Ordens in Preussen. Königsberg, 1824. S. 153—155.

[12] *Voigt J.* Geschichte Preussens von den ältersten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens. Königsberg, 1832. Bd. 5. S. 146, 147.

[13] *Grunau S.* Preussische Chronik. Tractat 13. Capitel 3. P. 621.

IV

Į MOZŪRUS

Pabėgęs Kęstutis traukė į Mozūrus. Kelias artimesnis, nekaip į Žemaičius. Be to, patogesnis slėptis: rečiau gyvenamas, mažiau pilių, o aplinkui girios ir balos.

Mozūruose iš giminių buvo jo sesuo [14]; vargu jo laukė Samovitas. Kraštas nuvargintas dėl maro; rodos, ilgai negaišo, traukė pėsčias į Lietuvą.

Iš Lietuvos kviesliai laukė girios pasieny, bene tie, kurie buvo Marienburge, davė arklius, parjojo namo.

Ar Kęstutis davė žinią apie save Ordinui? Artimiausieji aniems laikams kronikininkai nieko apie tat nemini, o ir nebuvo reikalo. Tačiau Grunau ir ištisa eilė kitų pagražindami pasakoja, esą Kęstutis pasiuntęs pajuokiantį laišką: ačiū, sako, už gerą pastogę ir vaišinimą Marienburge, bet pasižada, jeigu dievai duos jam pagauti didįjį meistrą, tai geriau saugosiąs ir aprūpinsiąs; pabėgti padėję tik dievai ir minėtas tarnas, jo sūnus Mykolas Lauf [15].

Apie tokį raštą nėra užsilikę žinių, greičiausiai jo ir nebuvo. Vis dėlto šis tas galėjo būti atsitikę: galbūt vėliau kalbėdamasis su Ordino žmonėmis, ar pats, ar per kvieslius, Kęstutis buvo pajuokavęs dėl savo pabėgimo, nes ne sykį tekdavo jam su anais susieiti.

Kęstučiui pabėgus, Ordinas ruošė labai didelį žygį prieš Kauną. Buvo pradėjęs jį ruošti dar Kęstučiui kalėjime esant. Kauną buvo paėmę per Velykas 1362 m.

---

[14] Vienas Wigandas teisingai sako, jog čia buvus jo sesuo, visi kiti ir vėlesnieji istorikai kalba apie dukterį ir žentą. Jo duktė (Danutė) tikrai buvo nutekėjusi į Mozūrus, tik vėliau, 1380 m., už Janušio.

[15] *Grunau S.* Preussische Chronik. Tractat 13. Capitel 3. P. 621; *Kotzebue A.* Preussens ältere Geschichte. Bd. 2. S. 199 (jis sako — sūnus Alfas tepadėjęs).

ŽEMAIČIAI IR BAŽNYTINIS SEIMAS KONSTANCIJOJ (1414—1418)

Diplomatiniai ginčai su Vokiečių ordinu Prūsuose dėl Žemaičių — tai tolesnis tęsimas ginklo kovų dėl priėjimo prie jūros, dėl lietuvių jungimo į vieną politinį kūną; po Egliakalnio mūšio tie ginčai ėjo toli nuo Lietuvos sienų, prie Šveicarijos, visuotiniame bažnytiniam seime.

Šitas ginčas turi jau nemaža raštijos — ar tai specialiai tam klausimui paskirtos, ar bendruose darbuose apie Konstancijos seimą duodančios kokią dalį.

Raštijos nusistatymas šituo klausimu įvairuoja — į tat veikia politiniai ar tautiniai rašiusiojo reikalai. Pvz., kun. Nieborowskis (vokietis), išleidęs pilną savo darbą per pasaulio karą, kada dar vokiečių ginklai laimėdavo, perkėlė savo nuotaiką į aną gadynę, buvo įsitikinęs, kad šis pasaulio karas atitaisysiąs anų laikų istorinę klaidą, padarytą prieš 500 metų, būtent atims Žemaičius ir atiduos vokiečiams; rašiusis jau pralaimėjus šį karą — Krolmannas kalba apie vokiečių skriaudimą, kad jiems neatidavė Žemaičių! Lenkų Prochaska, berods, nusistatęs prieš vokiečių Ordiną, visur mato jo vylius, bet tiki vis, kad bent popiežius ir bažnytiniai seimai galėjo teisingai išspręsti tautų klausimus.

Šiame savo darbe ketinu nagrinėti diplomatines kovas dėl Žemaičių bažnytiniame seime. Tenai Vakarų Europa turėjo gana savo kovų ir vaidų, ji susirinko jų išspręsti, o pakeliui bandė įtraukti Lenkiją ir Lietuvą, kartu ar skyrium katrą sau, į savo kovų sūkurį, tardama, kad tos naujos civilizacijos šalys lengvai eis jų vedamos ir jų interesams tarnaus. Šitame viso civilizuoto pasaulio seime iškildavo ištisa eilė klausimų, svarbių ir Lietuvai, kurių kiekvieną reikėtų skyrium ir smulkiau išnagrinėti, tačiau čionai darau trumpą jų apžvalgą.

I

REFORMŲ REIKALAS BAŽNYČIOS GYVENIME

1. DVI GALYBI

Vakarų ir Vidurio Europa, visas žinomas civilizuotas krikščionių pasaulis, viduramžiais baigiantis gyveno sunkius laikus, ėjo kovos dėl plačios Romos imperijos palikimo tarp dviejų galybių, kovos dėl viešpatavimo — tarp Romos imperatoriaus ir Romos popiežiaus. Kiekvienas turėjo savo jėgas, vartojo kitokius ginklus, kitas programas, nors buvo ir bendrumų. Vokietijos karaliai, norį būti Romos imperatoriais, valdyti germanus, slavus, bet ir romanus, rėmė savo pretenzijas į pasaulio viešpatavimą Romos palikimu, bet jų dvasinės ir finansinės jėgos — daugiausiai iš germanų tautos. Atkreipę savo plėtimąsi į Italus, į pietų pusę, į Viduržemių jūrą, besivydami Imperijos vainiką, eikvojo Imperijos jėgas, o teisingiau savo tėviškės, pajėgdami tiek, kiek buvo stipri jų tėviškė. Ilgainiui virtę tuo austrų viešpačiais, vokiečių karaliai nutolo nuo gimtojo kamieno, nors ir rėmėsi vienijančiu gaivalu — katalikų tikyba, bet savo plačių planų nepasiekė ir turėjo žūti.

Nepavyko ir Romos popiežiams atsistoti visuotinės monarchijos priešakyj, nors turėjo stiprų ginklą: veikė tikybos vardu, rėmėsi šv. Petro palikimu. Dideli naujų žemių ir turtų ieškojimai rytuose, platūs, ilgai tęsęsi kryžių karai, tarp savęs besivaržančių viešpačių vedami, popiežiaus rodomi, neturėjo geros kloties.

Viduramžiais visą krikščionių pasaulį vienijo bendra tikyba ir tokia pat socialinė, būtent feodalinė, santvarka. Visos valstybės įeina į vieną didelę Respublica Christiana. Toj sąjungoj viskas sutvarkyta feodalinės sistemos pavidalu: valstybės nelygios, jų tarpe nustatyta tam tikra hierarchija.

Viduramžiams baigiantis, visa tat irsta. Piniginis ūkis pamaži naikina natūralinį ūkį ir griauna feodalinius santykius, kuriasi tautinės valstybės, kurios neįeina į Imperiją. Imperija — tai daugiausiai vokiečių valstybė, o greta

jos yra galingesnės kitų tautų valstybės; dominium mundi (pasaulio viešpatavimas) — tai tik svajonė, utopija; imperatorius — tai tik stipresnis Imperijoj viešpats [1].

Jau ir pirmiau kryžių karuose, o dabar ypatingai, pasireiškė naujos srovės — tautiniai skirtumai, kurie išeidavo aikštėn susidūrus; atsirado ir sustiprėjo tautinės valstybės, kurios kūrė savo kultūros židinius, perimdamos iš senosios Romos kultūros likučius, tik savaip vystydamos ir plėtodamos juos toliau, priduodamos jiems tautinį atspalvį,— nors dar kai kame laikėsi senos formos — universalios lotynų, inteligentų, rašto kalbos. Ypač tos tautinės žymės buvo matyti už Romos imperijos sienų. Bet perimdami lotynų kultūrą, katalikų tikybą, kiekvienoj tų valstybių viešpačiai stengėsi vietos bažnyčią pajungti savo tautiniams reikalams, surišti su savo valstybe. Su šituo skaldymu negalėjo sutikti Romos popiežiai, jie norėjo būti viršuje ne tik Romos imperijos, ne tik visų tikinčiųjų (katalikų), bet rūpinos praplėsti savo įtaką tarp atskilusių krikščionių ir politiškai vyrauti visame pasaulyje. Esant kovoms tarp valstybių, tarp įvairių tautų, yra vienas bendras dalykas — tas pats kultūros šaltinis, senoji romėnų kultūra, palaikoma vienos tikybos forma, kuri primena apie tautų solidarumą ir bendravimą, kurios vardan ne sykį tekdavo ir išvien eiti; jos vardan galima buvo sulaikyti ar paskelbti karus, bet niekas nevaržė pulti tuos, kas nepridera į šitą civilizuotąjį pasaulį, jei bent jėgų stoka trukdydavo.

Krikščionybė turi duoti taiką; karas yra blogas daiktas, bet kartais jis yra neišvengiamas ir būtinas, tuomet jis yra teisėtas, teisingas, pvz., ginant tėvynę ar tikybą. Visa tat, be abejo, privaloma tik tarp tikrųjų krikščionių.

Karams išvengti vartojama arbitražas, trečiųjų teismas, pagaliau buvo galima kreiptis į visuotinį bažnytinį seimą, jeigu tuo laiku susirinktų.

Kiekvienoj šitų tautinių valstybių eina vidaus pakeitimų: auga miestai, kyla prekyba, eina kovos viduje prieš

---

[1] *Таубе М.* Принципы мира и права в международных столкновениях средних веков. Харьков, 1891. С. 301*.

feodalinę tvarką, stiprėja monarchija; kuriama savo švietimo židiniai, naujoji inteligentija turi apginti ir pateisinti viešpačių užmačias — sustiprinti monarchiją viduje ir išplėsti jos valdžią kitur. Kartais galima tat pasiekti gavus pagalbos iš vienos dar stiprios besivaržančios dėl viešpatavimo Romos imperijoj galybės — imperatoriaus ar popiežiaus, o kartais ir abiejų. Spręsti ginčams, kilusiems tarp valstybių, kurių negali išspręsti savo jėgomis, renkasi didieji, visuotinieji bažnyčios seimai, kur svarsto ne tik svarbius tikybos, bet kartu ir politikos klausimus. Ko negalėjo ginklais išspręsti, turėjo nustatyti civilizuotos (tai reiškia tikros krikščioniškos, ir tai vien katalikiškos) Europos seimas. Kiekviena valstybė ėjo į jį su savo reikalavimais, su savo skundomis, o iš tikrųjų pasiekti tegalėjo tik tą, ką leido savo jėgos.

Tos didžiausios jėgos, norinčios būti visuotinėmis, buvo Imperija ir Bažnyčia, abi turėjo centrą Romoje, tik viena galybė faktiškai ten nuolatos ir sėdėjo, kita — norėjo ten būti, bet nebūdavo; nors ir skyrium gyvendamos, santarvės išlaikyti negalėjo; savo pagamintos inteligentijos — teisininkų ir kanonistų dalykas įrodyti, jog tas, o ne kitas teisus, o politikų uždavinys — tas planas įvykdyti. Viena ir kita galybė steigė teisines mokyklas, kurios turėjo paruošti veikėjų ir agitatorių, turinčių parūpinti argumentų savajai politikai paremti. Ginčai eina dėl to, kas viršesnis — pasaulietinė ar dvasinė valdžia. Argumentus ima iš Šv. rašto ir šventųjų tėvų, rečiau iš romėnų teisės. Kas vyrauja šv. Romos imperijoj, tas turi vadovauti ir visam pasauliui, ar imperatorius, ar popiežius.

Popiežiaus atstovai įrodinėjo, jog dvasinė valdžia yra senesnė, viršesnė ir aukštesnė už visas kitas. Teisybė, esą du kardu — dvasinis ir pasaulietinis, bet abu turi vieną tikslą — vesti prie amžino gyvenimo, o šitą kelią tenurodys Bažnyčia, Kristaus vietininkas žemėje.

Kiti iškėlė dorinį jo valdžios pagrindą: popiežius sprendžiąs nuodėmę, tai negalįs šventinti į karalių netinkamo.

Kiti teologai ėjo toliau: jie įrodinėjo, kad dvasinė valdžia pastačius pasaulietinę, dėl to anoji galinti vieš-

pačius atstatyti. O toks reikalas gali būti: juk būna visokių viešpačių, esti nedorų, tironų, kurie laužo Šv. Bažnyčios įstatymus, tai valdiniams apsaugoti tokie reikia atstatyti.

Tokį nedorėlį viešpatį popiežius galįs atstatyti, dargi kiekvienas žmogus galįs aną užmušti — tarė kiti; kas nori, gali sukilti — skelbė treti.

Šiaip viešpats tėra Bažnyčios, kunigo tarnas.

Kai kam pasirodė baisu — tironų žudymas. Nors dvasinė valdžia esanti viršesnė už pasaulietinę, popiežius esąs viršum karalių, bet viešpaties, kad ir tirono, užmušti jis negali kiekvienam leisti, jį prašalinti tegalinti tauta.

Šitos popiežiaus viršenybės teorijos visur, žinoma, ne Romoj, toliau nuo jos, po karalių sparnais, sulaukė priešininkų monarchų, atsirado jų visose valstybėse, šitoms politinėms popiežių aspiracijoms buvo priešininkų tiek pasauliečių, tiek kunigų.

Karalių valdžios šalininkai iš pradžių tenkinos jos lygybe popiežiaus valdžiai: jie sakė, jog abi valdi yra lygi, esą du vienodu kardu. Nesitenkindami senais įrodymais iš Šv. rašto, ieškodavo naujų pagrindų, pvz., bandė išvesti viešpaties valdžią iš tautos valios, remdamiesi demokratija. Gal būti, karaliams geriau tiko dviejų kardų teorija, jų lygybė, negu išvedimas iš tautos, nes, jąja remiantis, tauta galinti ir sukilti.

Vėliau ėjo jau toliau: pasaulietinė valdžia kai kuo esanti viršesnė už dvasinę; valstybėje tegalįs būti vienas neribotas karalius, dvasiniuose dalykuose jis klausąs kunigo, o visi žemės dalykai jam priderą, į kuriuos Bažnyčia negalinti kištis. Kai kur viešpačiai darydavo praktikos išvadas iš šitos teorijos: nepripažindavo Bažnyčiai teisės valdyti žemės turtų [2].

Kiekvienoj Imperijos šalyj, taip pat Prancūzijoj ir Anglijoj tos kovos savaip atrodė: vienur smarkiau ėjo, kitur švelniau. Smarkesnės kovos ėjo Prancūzijoj.

---

[2] *Чичерин Б.* История политических учений. СПб., 1869. Ч. 1; *Böhme R.* Katalikų bažnyčios mokslas apie tironus. Tilžė, 1907; *Treumann R.* Monarchomachen: Eine Darstellung der revolutionären Staatslehren des XVI Jahrhunderts (1573—1599).

Kurija ilgiau tegalėjo varžytis su karaliais vienoj Imperijoj, kurios viešpats pas save buvo silpnesnis — kitur ji pralaimėjo prieš pasaulietinę valdžią.

P r a n c ū z i j a gana anksti susijungė į vieną tautinę valstybę; ilgos kovos su anglais pasibaigė tautinio, valstybinio prado laimėjimu. Ji nepriderėjo Imperijai, tai ir imperatoriaus nelaikė savo viršininku. Ji stengėsi turėti ir savo tautinę bažnyčią, galikanizmo forma, eidama prie to kitais keliais negu Imperija. Užuot pati ėjusi į Romą ir ją naikinusi, nors buvo taip dariusi, bet nepavykus, Prancūzija, pasinaudodama popiežiaus kovomis su Imperija ir italais, galų gale sugebėjo jį pavilioti pas save ir pasodinti Avignone: popiežius, prancūzų valdžios manymu, turįs būti prancūzas, pas juos turįs gyventi. Perkėlę pas save, prancūzai nebėjo prieš popiežių, dargi jį palaikė, o jis turi palaikyti jų politiką, per jį prancūzų monarchija turi sustiprėti. Pvz., popiežius padėjo panaikinti Templierių ordiną, galingą savo turtais, kuriuos visus prancūzų karalius sau paėmė.

Šita prancūzų įtaka turėjo sukelti pasipriešinimą kitose valstybėse: prancūzai per popiežių, kuris turi ir bažnytinę valdžią, ir daugybę turtų, išplėstų savo įtaką ir visam pasauliui, o jos to prileisti nenorėtų. Tuomet tai pasigirdo balsų prieš patį popiežių ir pasaulinę jo valdžią.

A n g l a i taip pat sukūrė savo tautinę bažnyčią. Būdami saloj, niekieno nepuolami, tik patys kurį laiką buvo bandę pulti į kontinentą, bet išstumti jie liko savo saloje. Wyklifas ėmė įrodinėti, kad reikia turėti savo, anglų bažnyčią. XIV a. eina agitacija už tą sumanymą; už jį yra ir finansinių sumetimų: Anglija be reikalo išvežanti daug pinigų visokiais pavidalais popiežiui, o jie galėtų pasilikti Anglijoj; geriau tie pinigai sunaudoti savo pavargėliams; išvežant svetur, jiems pritrūksta. Kurija anglų atžvilgiu buvo nuolaidesnė, o ir Anglų karaliai su savo reikalavimais taip toli nėjo, kaip kontinente; jie buvo linkę daryti kompromisą su kurija: pvz., jiems pavyko pasiekti, kad dvasinės vietos Anglijoj palieka anglams, kad jų negali gauti nė svetimšaliai, nė pats popiežius.

Prancūzų politikai matė, kad Avignone popiežiaus vis tiek nepaliks, kad gali būti išrinktas jiems svetimas, todėl rūpinos apginti galikanizmą — vienintelę galimybę turėti įtakos į savo kunigus. Buvo įsitikinę, kad popiežių išrinks ne prancūzą; kad, būdamas jiems svetimas, nepakenktų savo turtais, jie rūpinos jo pajamų sumažinimu, bent iš savo krašto. Popiežius esąs turtingas ir be to, kam jam mokesčiai? Ar jie reikalingi — tesprendžia sušaukti į bažnytinį seimą prelatai.

Nebuvo germanikanizmo, nes nebuvo vieningos vokiečių valstybės, buvo tik šv. Romos imperija su traukimu į pietus. Ir joje atskiri viešpačiai priešinos imperatoriui, be to, pasireiškė priešinimasis jam tautiniais pagrindais, pvz., čekai subruzdo prieš vokiečius, karalių, popiežių, prieš jų turtus [4].

O pačioj Bažnyčioj, bent jos organizacijoj, buvo ko taisyti.

3. BAŽNYČIOS SKILIMAS

Kryžių karai, turėję galų gale blogą klotį, pakirto popiežių autoritetą kaipo politinių krikščioniško pasaulio vadų, nesulaikė nuo to ir dideli politiniai kai kurių iš jų gabumai. Vėliau ėjo dar baisesnė turkų banga į pačią Europą, jau grėsė pavojus artimiausioms popiežiui šalims — Balkanams ir Italijai; užuot puolus į Aziją ir ėmus naujas žemes, kaip tat buvo pradžioje, galų gale krikščionims reikėjo trauktis atgal. Dėl to iki šiol turėjusieji išeitį savo karingam ūpui ir žemės ieškojimui bajorai ėmė bruzdėti, ėmė judėti ir Italijoj, kilti prieš popiežių. Prasidėjo prieš jį atkaklios kovos: italų bajorai neįvertino, ką jiems reiškė popiežiaus buvimas Romoje; nebegalėdamas ištverti, vienas iš jų pabėgo iš Romos, įsitaisė Prancūzijoj, Avignone (1309), kas taip buvo paranku prancūzų politikams — gauti bežemį Bažnyčios galvą pas save ir duoti jam prieglaudą. Italų bajorai, kovodami prieš popiežių, galvojo jau apie senovės italų žemių

[4] *Dempf A.* Sacrum Imperium. P. 528—545.

sujungimą į vieną pasaulinę valstybę, bet nesant vienijančio vidurkio [=centro], dar labiau subyrėjo. Prancūzų karaliams buvo naudinga popiežiaus persikėlimas į Prancūziją; jie turėjo jį savo žinioje, jisai tarnavo prancūzų ekspansijai, smerkdavo bažnytinėmis bausmėmis jų priešus, viso pasaulio pinigai vietoj Romos plaukė į Avignoną. O pinigų reikalavimas iš tikinčiųjų tik padidėjo: naujoj vietoj įsitaisant, naujus žmones imant, reikėjo turėti daugiau pinigų. Vis dėlto Avignonas — tai ne Roma; Romoj — jie buvo viešpačiai, o Avignone laikėsi iš prancūzų karaliaus malonės, jie — tik įnamiai.

Dėl to tai vienas iš popiežių (Urbonas V) buvo grįžęs į Romą (1367), kurios gyventojai jo reikalavo, nes pamatė, ko nustojo netekę popiežiaus, bet jis neišliko: greitai iš Romos traukėsi atgal. Vis dėlto kitas, italas Urbonas VI, išrinktas 1378 m., liko Romoj. Dėl jo griežtumo kardinolų dalis išrinko jo vietoj naują popiežių, Klemensą VII, tai tas apsigyveno Avignone, ko norėjo prancūzai, o likusįjį Romoj tepripažino italai ir vokiečiai.

Taigi dabar buvo du popiežiu: vienas Romoje, kitas — Avignone.

Persikėlus popiežiams į Avignoną, o ypač esant dviem popiežiams, kunigų ir vyskupų piniginiai reikalavimai iš tikinčiųjų padidėjo, kiekvienas jų dviejų reikalavo, kiekvienas norėjo pralenkti savo priešginį dvasiniu dosnumu ir turtų pašveitimu. Vienos tautos pripažino šį, kitos — aną popiežių, o buvo tokių, kurios derėjosi su abiem, žiūrėdamos, katras šiuo ar kitu klausimu bus palankesnis.

Be organizacinių sunkenybių, tikinčiųjų sieloj atsirado skilimas: Kristaus vietininkas tegali būti vienas, o jų dabar du, vienas tikras, o kitas ne, tik katras dabar iš jų tikrasis? Nė vienas iš jų geruoju neatsisako. Kas gi suirutes pašalins, netikrąjį popiežių atstatys? Visur rado vienintelį išėjimą — sušaukti visuotinį bažnyčios seimą, kurį seniai siūlė mokslininkai.

Kardinolai, susitarę su Avignono popiežium (1408) sušaukė seimą 1409 m. Italijoj, Pisos mieste, bet paskui nė vienas iš popiežių į jį neatvyko, dargi abu jį pasmerkė, o seimas atstatė abudu, išrinko naują, Joną XXIII (Balta-

zarą Kossą), bet reformų nepadarė, atidėjęs jas kitam seimui, kuris turės susirinkti už 3 metų. Seimas išrinkti išrinko popiežių, bet naujasis popiežius (Jonas XXIII) dar tuo pačiu negavo valdžios, jis turėjo su ginklu iškovoti sau šv. Petro sostą; jam teko eiti į karą, bet ties Neapoliu pralaimėjęs, turėjo pabėgti iš Romos. Vargo spiriamas, turėjo prašyti pagalbos savo varžytojo — pasaulietinio viešpaties, susitarti su vokiečių karalium Žygimantu, o tas, ir pats nelabai stiprus, žadėjo padėti, jeigu popiežius iš savo pusės jam padės kitame dalyke, palaikys jį vokiečių žemėse savo autoritetu ir per vyskupus. Žygimantas ir Jonas XXIII buvo susitikę Lodi ir Como miestuose, susitarė greitai sušaukti seimą Žygimanto žemėje — Konstancijos mieste prie Bodeno ežero.

Jonas XXIII kvietė į visuotinį bažnytinį seimą į Konstanciją 1414.XI.8.

Savo kvietimus išsiuntinėjo ir Žygimantas.

4. *VOKIETIJOS KARALIUS*

Vokietija nebuvo vieninga valstybė, tai palaida sąjunga iš įvairių didesnių ir mažesnių valstybių. Tautiniu atžvilgiu — mišri: daugiausia gyveno vokiečiai, tik priešpiečiuose kitos tautos — čekai, į pietus — vengrai, italai. Vokietijos pryšakyj, virš visų viešpačių stovėjo Vokietijos karalius, noris būti Romos imperatorium. Karalių rinkdavo didesnieji kunigaikščiai, vadinami kunigaikščiai rinkėjai (kurfiurstai). Jie rinkdavo vieną iš stipresniųjų kunigaikščių, nebūtinai stipriausią, ilgainiui praktiškai apsistota prie Habsburgų dinastijos. Rinkdami karalių, kunigaikščiai surašydavo renkamąją dermę (kapituliaciją), kur stengėsi savo teises praplėsti, o jo — sumažinti. Išrinktasis karalius nebūtinai valdydavo. 1400 m. rinkėjai, pripažinę karalių Vencelį (Vaclovą) tironu ir jį atstatę, karalium išrinko Ruprechtą ir jam pačiam pavedė įsivyrauti soste ir sutvarkyti Bažnyčios reikalus. Ruprechtas pasirodė besąs bejėgis, o ir patys kunigaikščiai, išrinkę jį, juo nesirūpino, kiti vėliau dargi atsigręžo prieš jį. Ištiko kova tarp dviejų karalių, ir Vencelis, ir Ru-

prechtas laikė save teisėtai išrinktu Vokietijos karalium. Kunigaikščiai palaikė vieną ar antrą, popiežiai darė tą pat. Ruprechtui mirus (1410), Vencelis dar negrįžo į karalius; kiti kunigaikščiai būtų norėję išrinkti jo brolį Žygimantą, ir tikrai jį išrinko, o kiti dar trečią — Jostą. Buvo dabar trys karaliai; kovos buvo neilgos: Jostas mirė, Žygimantas ir Vencelis susitaikė, karalium liko vienas Žygimantas, tik po to jis tegalėjo rūpintis savo karalyste, bažnyčia ir, be to, dar imperatoriaus vainiko įgijimu. O gavo atlikti sunkų darbą. Netolimais Vokiečių ordiną, jo palaikomą, ką tik buvo sumušę lietuviai ir lenkai ties Egliakalniu (Tanenbergu, 1410 m.); čia pat pradėjo nerimauti čekai, kurių bruzdėjimas ėmė reikštis tikybinėj, socialinėj ir tautinėj srityse, iš pietų, nuo Balkanų, ėjo turkai; jie grėsė ir Bažnyčiai; ji turėtų padėti, bet dabar negali, jos pačios organizacijoj yra suiručių — atsirado trys popiežiai, taigi norint ir reikiant gauti iš Bažnyčios pagalbos Imperijai, pirmiausiai reikia sutvarkyti Bažnyčios reikalus ir sutaikyti tautas, kad galima būtų gauti pagalbos Imperijos reikaluose: čekų, turkų, Ordino, lietuvių-lenkų. Savo ruožtu reikia dar tapti Romos imperatorium, o šitą tikslą pasiekus, suirutę šalinti bus daug lengviau.

Žygimantas — vengrų karalius, o į jų žemes savo laiku buvo kėlus pretenzijų Jadvyga, vėliau lenkų karalė, jai mirus, to paties reikalavo kitu pagrindu jos vyras, atėjęs užkuriomis — lietuvis Jogaila. Be to, jisai, tasai atėjūnas, plėtė savo ranką į pietus, į Balkanus, jisai padarė savo vasalu Moldavų viešpatį, taigi supo vengrus iš pietų.

Žygimantas turėjo atsižvelgti į lenkus, jiems daryti sunkenybių, palaikydamas Vokiečių ordiną.

Turkai vis labiau veržėsi į Europą, jau pasidarė stiprūs Balkanuose ir grėsė vengrams: norėdamas išlaikyti vengrų sostą, Žygimantas turėjo juos apginti nuo turkų. Bet matė, kad jis vienas neapgins, nes esąs per silpnas ir neturįs lėšų: tikrai, ką turėdavo, praleisdavo savo, ne valstybės reikalams, dėl to amžinai paskendęs skolo-

se, iš visur imąs pinigų, mažai ką už tat duodamas, dažnai apvildamas.

Prieš turkus reikia organizuoti visą Europą, gal ji apgins jo žemes. Tuo reikalu Žygimantas kreipėsi į naują popiežių Joną XXIII, stengėsi patraukti į tą sąjungą Veneciją dėl galingo jos laivyno ir vengrus, kurie duotų savo karių; iš vengrų tikėjosi gauti daug karių, nes turkai stovėjo jau prie pat jų žemių. Iš popiežiaus jis reikalavo, kad uždėtų jam imperatoriaus vainiką Romoje, popiežius turės uždrausti vengrų kunigams ir vyskupams agituoti prieš jį ir maištą kelti, nes be ginčų turįs būti vengrų karaliumi, tarpininkaus tarp Vengrų ir Venecijos dėl Dalmatijos, suvienys Rytų ir Vakarų bažnyčias.

Nors susitarė dėl šitos programos, nors dirbo abu, ir popiežius ir karalius, betgi darbas sklandžiai nėjo. Nepasiruošęs prieš stipresnius turkus, Žygimantas galų gale pasiryžo pulti turtingą Veneciją, nes ten pavojus būtų mažesnis, o laimėti būtų galima daugiau. Bet nepavyko Žygimantui nė koalicija prieš turkus, nė Venecijos užpuolimas.

Žygimantas visą laiką gynė Vokiečių ordiną Prūsuose, nes už tą pagalbą imdavo iš jo pinigus, be to, jį remdamas saugojo savo valdas nuo lenkų puolimo, o kai Ordinas atsidūrė pavojuje, Žygimantas jį apvylė, dėl to Ordiną sumušė ties Egliakalniu.

Žygimantas buvo įsikišęs ir į anglų-prancūzų ginčą, tikėdamas ir čia sau pelnyti, neva norėdamas ginčą likviduoti, bet veidmainiaudamas įgijo apviltosios šalies neapykantą.

Turkų karas reikėjo atidėti vis toliau, nes Žygimantas vis ruošėsi į tą karą ir neprisiruošė, tuo tarpu šalino visokias kliūtis, jam ant kelio stovinčias; tuo laiku jis gerai teaptvarkė savo reikalus: jau pripažintas karalium, turi imperatoriaus titulą ir galią (tik dar nevainikuotas), galėtų ir lėšų tam karui skirti, tik vis jų nedavė.

Liko dar didelė kliūtis: Bažnyčia negali prieš turkus

jam padėti, ji pati dar nėra vieninga, reikia ji sutvarkyti, kad galėtų kare eiti į pagalbą [5].

5. *BAŽNYČIOS REFORMŲ REIKALAS*

XIV—XV a.— tai persilaužimo gadynė: senosios galybės nyksta, atsiranda naujos; stipriausios iki šiol buvo ir liko dvi galybi — popiežius ir imperatorius. Bet imperatorius vis puola, nes stiprėja teritorinės galybės. Popiežius, berods, jį pergalėjo, bet ir pats politiškai nusilpo [6]. Suiręs visas civilizuotasis pasaulis, tai reiškia visa Vakarų Europa, chaosas visame politiniame ir tikybiniame jų gyvenime; gal laimėtų ir atsigautų tas, kas sugebėtų išvesti pasaulį iš šitos suirutės. Prisirinko begalės opių klausimų, pilna vočių, o šito vidurkio, kuris tat visa prašalintų, nėra. Bažnyčioj, kuri pirmiau tardavo savo žodį,— iširimas, popiežius nebe Romoj, paskui — vieton vieno atsirado du ir net trys; atsiranda atskalų, kitoniškų nepripažintų mokslų, kuriasi naujos, nepriklausomos tautinės valstybės, kai kur bruzda valstiečiai. Į savo rankas paėmė vadovavimą kovojąs dėl karaliaus ir imperatoriaus vainiko bei teisių Žygimantas. Jis susitarė su vienu iš popiežių Jonu XXIII, susiėję Lodi ir Como, kad Bažnyčios seimas susieis Konstancijoj; apie tat paskelbė iš Lodi 1411.XII.9 savo bulėj Jonas XXIII ir savo dekretu Žygimantas. Bet nevienodas buvo abiejų kvietimas.

Popiežius kėlė bažnytinį, tikybinį tikslą — panaikinti schizmą (Bažnyčios suirutes), pašalinti ereziją, padaryti reformą organizacijoj — galvai ir nariams.

Žygimantas, be anų, iškėlė dar ketvirtą tikslą — išspręsti politinius klausimus, kurie skaldė Europą; dėl šito Bažnyčios seimas virstų vyriausiu pasaulio teismu politikos dalykuose.

---

5 *Beckmann D.* Der Kampf Kaiser Sigismunds zu Polen bis zum Ofener Schiedsspruch 1412. Halle, 1897 *; *Stachón B.* Polityka Polski wobec Turcji i akcyi antitureckiej w wieku XV do utraty Kilii i Białogrodu. Lwów, 1930 *.

6 *Kaufmann G.* Geschichte der deutschen Universitäten. Stuttgart, 1888. B. 1.

Esant ir šiam tikslui, turėjo virsti kitokia bažnytinio seimo darbuotė, narių sudėtis ir dalyvių skaičius, negu šaukiant grynai Bažnyčios reikalams. Šitam seime aktingai dalyvavo pasauliečių jėgos — valstybių atstovai, dvasininkai — kunigai (vyresnieji ir mažesnieji) ir inteligentija — naujos, maišytos korporacijos — u n i v e r s i t e t ų atstovai.

Tenka tarti keletą žodžių apie universitetus, kurių įtaka taip įsigalėjo viduramžiais Bažnyčios reikaluose. Jų uždavinys — gaminti inteligentiją, taip reikalingą popiežiams ir karaliams; jie turėjo išgvildenti opius klausimus, kad paskui galėtų paimti juos Bažnyčia ar viešpačiai. Universitetai, iš pradžių Bažnyčios reikalams dirbę, kas kartą labiau ėmė sietis su valstybe ir jos viešpačiu. Prancūzijoj jie priderėjo nuo karaliaus. Vokietijoj atsirasdavo vis naujų universitetų, kurie priderėjo nuo jų steigėjų — dažniausiai kunigaikščių rinkėjų, nes kiekvienas stipresnis kunigaikštis, kuris iki šiol nebuvo universiteto įsteigęs, stengės įsikurti, kad gintų reikalui esant jo programą. Ir tikrai, tais laikais pristeigta daug naujų universitetų. Bet naujai steigiamieji, kad juos laikytų lygiais kitiems, turi įsigyti universalių galybių leidimą — bent popiežiaus.

Bažnytinis skilimas darė sunkenybių gyvenime. Esant keliems popiežiams buvo neaišku, iš kurio reikia gauti kuriamam universitetui tasai leidimas. O praktiškai paprastai pasirinkdavo tą popiežių, kuris buvo patogesnis. Ir kitu atžvilgiu buvo svarbu, katras popiežius skirstys su universitetu susijusias beneficijas.

Lenkija laikėsi su Romos popiežium, dėl to tai šis ją ir palaikydavo, darydavo nuolaidų. 1397 m. Bonifacas IX leido įsteigti Krokuvoj teologijos fakultetą, 1398 m. sutiko būti Jogailos dukters krikšto tėvu, bet prie Grigo XII Lenkija pakeitė savo santykį, ėmė žiūrėti į Avignoną.

Universitetai opiai atjautė bažnytines suirutes, ir jie gyvai dalyvavo darbe joms prašalinti. Žinoma, vieni tame darbe daugiau svėrė, kiti — mažiau. Garsiausias ir įtakingiausias buvo Paryžiaus universitetas, kas norėjo įgyti pasaulinio mokslininko vardą, traukdavo tenai. Paryžiuje

kilo reformų sumanymų, tenai juos iki šaknų išnagrinėdavo.

Paryžiuje atsirado ir subrendo nuomonė, kad bažnytinis seimas esąs viršesnis už popiežių. Pirmas viešai pasisakė Gelhausenas (1380). Paryžiaus universitetas toliau plėtojo tą mintį, jis varė aiškią propagandą už bažnytinį seimą; jos pryšakyj atsistojo Gersonas. Ten įsigalėjo mintis, kad seimą sušaukti reikia, padaryti galima ir be popiežiaus; netikusius popiežius jis galįs atstatyti [7].

Taigi su visokiais planais dalyviai traukė į bažnytinį seimą, į Konstanciją.

II

VISUOTINIS BAŽNYTINIS SEIMAS KONSTANCIJOJ

1. SEIMO ORGANIZACIJA

Imperatorius ir popiežius, šaukdami seimą, paskelbė katras sau savo taisykles, gana painias, nevienodas, nes įvairūs buvo abiejų tikslai. Imperatorius norėtų, kad seimas būtų viršesnis už popiežių, o popiežius, stengdamasis atsigauti, kėlė priešingą dėsnį. O susidarė seimas ne taip, kaip anuodu norėjo; praėjusiojo seimo praktika, kai kurių įstaigų tradicijos, pagaliau jėgų santykiai pačiame seime nusverdavo į vieną ar antrą pusę.

Iki šiol bažnytiniuose seimuose paprastai dalyvaudavo prelatai ar dvasinės hierarchijos didikai.

Dabar reikėjo pakeisti sudėtį. Dalyvavo seime dvasininkai ir pasauliečiai, nes vyko ne tik bažnytiniais, bet ir pasauliniais reikalais, tai buvo pasaulio kongresas.

Seime dalyvavo valstybės per atstovus, vyskupijos, dvasiniai ordinai, universitetai ir t. t.

---

[7] *Kaufmann* G. Geschichte der deutschen Universitäten. S. 422—431; *Morawski* K. Historya uniwersytetu Jagiellońskiego: Średnie wieki i Odrodzenie. Z wstępem o Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego. Kraków, 1900. T. 1. S. 113—118.

Kiekvienoj valstybėje atstovavimas savaip sudarytas. Pvz., Prancūzija išdirbo savo tvarką, kitokią negu kitose valstybėse.

Pasauliečių atstovai buvo atsitiktinai, paprastai — dvasiniai žmonės. Kadangi seimo sudėtis keitėsi, tai jau pačioj pradžioj reikėjo išdirbti pastovias darbo formas. Ne visi atstovai turi lygias teises, reikia dar įgyti balso teisę. Popiežiai griežtai buvo prieš pasauliečius, dvasinė aristokratija (kardinolai) — dar prieš kunigų demokratiją. Dėl šito ėjo karštos kovos pačiame seime. Demokratai neįtikino aristokratų, bet perbalsavo. Atstovas, mokslininkas (daktaras) ar kunigas, balsuoja už atstovaujamąjį ir save. Pasauliečiai, kaipo tokie, balso neturėjo, bet jų atstovai, jeigu buvo kunigai ar daktarai, galėjo balsuoti, bet šiaip ir anie galėjo dalyvauti debatuose.

Vieni norėjo pačiame seime visuotinio balsavimo, kiti — ne. Popiežius Jonas XXIII, važiuodamas į seimą, atsivežė su savim didelį skaičių italų, jie iš pradžių sudarė seimo daugumą, tai popiežius norėjo, kad balsavimas eitų pagalviui; tam pasipriešino negausūs kitų tautų žmonės, ypač anglai, nes jų buvo maža, iš toliau sunkiau jiems vykti ir šiaip visuomet liktų mažuma. Šitas sumanymas nepraėjo, seimas įvedė balsavimą nacijomis (tautomis), kas buvo jau susidarę Pisoj, nereikėjo to prado nė nubalsuoti.

Pirmininkavo pats popiežius Jonas XXIII, jis vedė visuotinius seimo posėdžius, bet šiame seime tat jokios reikšmės neturėjo, nes jis greitai pabėgo, o kito nebuvo vietoje; jo vietoj — pirmininkavo kardinolas, o paskui, jau arti galo, naujai išrinktasis popiežius.

Seimo posėdžiai buvo dvejopi: visuotiniai posėdžiai (sessio generalis) ir visuotinis susiėjimas (congregatio generalis, congregatio publica).

Visuotiniai posėdžiai retai daroma, iš viso jų buvo 45, pirmasis — 1414.XI.16, paskutinis — 1418.IV.22. Daroma jie iškilmingai, su pamaldomis ir mišiomis pradėdavo, pamaldomis ir baigdavo. Susiėjimai buvo ne tokie iškilmingi. Ir vienur, ir kitur skelbė seimo dekretus (nutarimus). Reikšmingieji dekretai būdavo posėdyje, arba pa-

kartodavo [juos] vienur ir kitur. Juose dalyvių būdavo nedaug, iš viso 200—300 žmonių, vietos iš anksto jiems nurodytos.

Vieta posėdžiams ir susiėjimams — katedra ir minoritų vienuolynas.

Viso darbo našta atiteko nacijoms, jų posėdžiams bei organams iš nacijų ir tarp jų sudarytiems.

2. *NACIJOS*

Nacijos buvo jau susidariusios Pisos seime, dabar jos įgijo pastovesnę formą. Iki šiol buvo pasireiškusios 4 nacijos: prancūzų, vokiečių, ispanų ir italų. Seimo pradžioj tebuvo trys nacijos, nes ispanų neatvyko; kadangi keturių skaičius buvo reikšmingas, tai anglai, atvykę į seimą anksčiau, pasinaudojo proga ir pareikalavo, kad jiems atiduotų ketvirtos nacijos vietą; ir seimas lengvai anglus pripažino nacija. Bet vėliau, nors ir negreitai (1416.X.15), atvyko ispanai; jie pareikalavo savo balso, net norėjo atimti anglams nacijos teisę, norint, kad seime jų būtų tik keturios; anglai nesutiko; kilo didelis triukšmas; anglai įrodinėjo, kad jie esą stipri valstybė, turį garsią praeitį Bažnyčioje ir dėl to privalą turėti balsą, tai galų gale anglams paliko duotąją teisę, bet ir ispanams grąžino atskiros nacijos vardą, taigi pasidarė dabar penkios nacijos.

Buvo ginčų, kokia eile eina nacijos. Anglai sakė, kad jie esą dabar ketvirtoji nacija, o vėliau atėjusieji ispanai reikalavo sau savo istorinės vietos. Šituo klausimu ginčai kartais nueidavo gana toli. Pvz., sykį buvo toks atsitikimas: prie vieno rašto ispanai prikabino savo antspaudą ketvirtoj vietoj, tai anglai jį nuplėšė ir prikabino savo, sakydami, jog turį stovėti aukščiau anų. Ispanai po to atsisakė dirbti seime. Prancūzai net pasiūlė atimti anglams nacijos teisę, nes ji esanti per maža sulyginus su kitomis, tačiau ginčai nesiliaudavo, vis nerimavo ispanai ir anglai.

Greitai prisidėjo dar viena korporacija, kuri atsirado greta 5 nacijų — tai kardinolų kolegija, lyg būtų šeštoji nacija (nuo 11 posėdžio).

Nacija apimdavo kartais keletą tautų: pvz., germanų nacijai priderėjo visas Europos vidurkis ir visa, kas į žiemius, pietus ir rytus nuo jo, taigi ten priderėjo visi skandinavai, lenkai, lietuviai, čekai ir kiti. Dėl to tai toje nacijoje kildavo tautinių kovų. Kitos nacijos tautiškai buvo vienodesnės, bet ir jos nevienodos. Net ispanų tarpe buvo tautinių kovų: kastilai nori būti pirmesni už aragonus, prancūzų nacijoj vaidijos prancūzai ir burgundai ir t. t.

Atskirų nacijų rangas nelygus, o paskui įvairiais keliais susidarė tokia eilė: italai, prancūzai, germanai ir anglai, kardinolai buvo gale, paskui, ispanams atvykus ir sutvarkius ginčus, ispanai atsirado trečiojoj, o germanai penktojoj vietoj.

Susidarius nacijoms, pačioj pradžioj kilo klausimas, ar dauguma nacijų gali perbalsuoti kokią vieną naciją. 1416.VII seimas norėjo įvesti tą pradą, kad trys nacijos gali perbalsuoti ketvirtąją. Bet tas pradas nelaimėjo, liko kitas dėsnis — vienos nacijos nesutikimo užtenka visam sumanymui, net daugumos priimtam, atmesti.

Šiaip kiekviena nacija, nepaisant narių skaičiaus, yra lygi kitai, nepriklausoma nuo kitos ir savo reikaluose taria pati viena.

Nesibaigiant ginčams dėl nacijų rango, kokia eile kokia nacija balsuoja, rado (1417.III) tokį išėjimą: pirmininkas, surinkęs nacijų balsus raštu, pats paskelbia seimo nutarimą.

O seimo posėdžiuose iš pradžių balsavo prelatai, tik jau paskui nacijų pirmininkai.

Pačios nacijos greitai susitvarkė savo vidaus gyvenime; tokį prityrimą veikti korporacijomis turėjo prancūzai, ypač Paryžiaus universitetas, kuris jau buvo išdirbęs atitinkamą organizaciją; kitos nacijos tik sekė jų pavyzdžiu.

Kiekviena nacija turėjo pirmininką (prezidentą), kurį kas mėnesį keisdavo.

Nacijos prezidentas — prelatas; jį gali atstatyti ir mėnesiui neišėjus, gali tą patį mėnesiui pasibaigus perrinkti. Prezidentas pirmininkauja nacijoj, susižino su kitomis nacijomis ar pats vienas, ar dar su deputatais, praneša seime nacijos balsą; seimo dekretus ir raštus siunčia savo vardu, su savo antspaudu, paskui — nacijos vardu ir jos antspaudu, pagaliau seimo vardu.

3. *SEIMO VALDININKAI*

Įvairiems darbams atlikti reikėjo turėti ištisą eilę valdininkų. Tvarkai prižiūrėti, pasiūlymams priiminėti buvo prokuratoriai (promotoriai), jiems padėdavo savo patarimais tarėjai (consiliarii).

Protokolus (instrumenta publica), žinias apie visa tą, kas dėjosi seime, rašė notarai: popiežius turėjo — 6, seimas — 4, nacijos — 4 protonotarus ir 8 notarus, be to, kai kurie atstovai turėjo dar savo notarus.

Balsus rinko 4 valdininkai — balsų rinkėjai (scrutatores votorum).

Seime buvo 4 advokatai (advocati concilii), popiežiaus seimui patiekti; jie padėdavo prokuratoriams. Be šitų oficialių advokatų, buvo dar veikusių per šalį, tik seimo prie šito darbo prileistų. Advokatų darbas — atstovauti asmenims stojantiems seime; daugiausiai žinome apie šitą jų darbuotę. Stiprios, pastovios organizacijos advokatai nesudarė. Jų skaičius tai didėjo, tai mažėjo; šitai pareidavo nuo to, kiek kas pareikalaudavo jų darbo. Pavyzdžiui, žinoma, kad lenkai ir lietuviai ginče su Vokiečių ordinu buvo paėmę 8 italų teisininkus, minimas žymiausias iš jų — Simonas de Therano. Tas pats Simonas gynė prancūzo Jono Mažojo (Petit, Parvulus) byloje.

Ordinas dejavęs, kad neturįs lėšų, teturįs vieną advokatą, lenkai ir lietuviai turį tai 3, tai — 8, gerokai apmoką. Bet ir jis turėjo garsenybę — Ardecinus de Novaria, berods, ne jį vieną.

Seime buvo ištisa eilė mažesnių valdininkų įvairiems reikalams.

4. KOMISIJOS. TVARKOS PALAIKYMAS

Seimas, turėdamas ištisą eilę darbų, jiems parengti sudarydavo komisijas — laikinas ar nuolatines, žiūrint reikalo. Į jas įeidavo atstovai iš atskirų nacijų ir kardinolų. Žymiausios iš nuolatinių buvo dvi: vienybės, tikybos reikalams (vėliau pavadinta: veikesniam atskalos išnaikinimui) ir reformoms vykdyti. Pirmoji pasmerkė Wyklifo ir Huso mokslus, sudegino Husą, bet atskalų nepanaikino, antroji — apie reformas daug kalbėjo, bet jų nepadarė.

Susižinoti su nacijomis buvo viena komisija — visuotinė, į kurią įeidavo nacijų prezidentai ir jų deputatai. Kartais nacijų prezidentai kai ką aptardavo ir vykindavo nė nepranešę savo nacijoms.

Seimas leido savo dekretus, bules ir nutarimus; iš pradžių antspaudus dėdavo atskirų nacijų prezidentai, paskui — seimo; berods, buvo tai pirmasis bažnyčios seimas, kuris buvo įsitaisęs savo antspaudą.

Seimui reikėjo rūpintis tvarkos palaikymu: jisai nustatė bausmes už tvarkos ardymą. Triukšmadarius bausdavo išmetimu ir ekskomunika 3 dienoms, svarbesniais atsitikimais skirdavo didesnes bausmes — kalėjimą ir ekskomuniką 2 mėn.

Neramus buvo šitas seimas, kartais tekdavo net jo posėdžius pertraukti.

Reikėjo kovoti su tais, kurie ne laiku apleisdavo seimą, nes šitaip galėtų išardyti ir patį seimą; buvo nutarta, kad gavus seimo leidimą, tegalima iš Konstancijos išvažiuoti.

Seimui reikėjo turėti karo ar policijos pagalbą pačiame mieste, reikėjo taip pat apsaugoti keliai į seimą ir iš seimo, užtikrinti korespondencijos neliečiamybę, o šitą visą teikė protektorius.

5. SEIMO PROTEKTORIUS

Seimui apginti, ramybei ir saugumui keliuose palaikyti turėjo būti ginkluota jėga; ją turėtų ir galėtų duoti kas nors iš viešpačių; jį vadino protektorium. Pirmame seimo posėdyje juo paskyrė grafą Bertoldą de Ursinis. Jisai

nebuvo savarankiškas, daugiausiai veikė Jono XXIII nurodymais. 1414 m. Kalėdoms protektoratą perėmė pats Žygimantas. Dabar seimas jautėsi laisvesnis, nes nuo popiežiaus pagalbos mažiau priklausė, galėjo drąsiau pasisakyti, kad esąs viršesnis už popiežių, dargi vėliau, nuo 1415 m., seimas veikė kaipo Bažnyčios galva ir vienytojas.

Karaliaus nesant ir esant toli Bertoldui, jau 1415 m. gegužės mėn. ėmė ieškoti kito seimo užtarytojo. Kalbos buvo apie bavarų Liudviką, užsiminė ir apie kitą kandidatą, bet liko artimiausias ir stipriausias Liudvikas, kaipo Žygimanto vietininkas, juo ir išbuvo iki Žygimantui grįžtant į seimą (1417.I.27).

Protektoriaus darbas — palaikyti ramybę ir saugumą Konstancijos mieste ir už miesto, jeigu pati Konstancija nepajėgia to užtikrinti, visuose keliuose į Konstanciją ir iš jos. Taigi Žygimantas pasidarė seimo centru, jis duodavo saugumo lapus, jis ir atšaukdavo juos. Kartais jis ir apvildavo su saugumo lapais. Vėliau tuo bent Žygimantą kaltino dėl Huso sudeginimo.

Dėl tvarkos jis susitardavo su seimu; pvz., seimui nutarus, kad dalyviai negali išvažiuoti iš Konstancijos jo neatsiklausę, Žygimantas žiūrėjo, kad tas būtų vykdoma: tokių neišleisdavo, pvz., jis varu sulaikė norinčius išvažiuoti kastilus, susibarusius su aragonais ir t. t. Taigi jis yra miesto ir seimo „dominus naturalis“ [8].

6. GYVENIMAS KONSTANCIJOJ. DALYVIŲ SKAIČIUS

Žygimantas ir Jonas XXIII, derėdamiesi Como ir Lodi dėl vietos seimui, pasirinko Konstanciją. Vieta buvo pato-

---

[8] *Siebeking H.* Die Organisation und Geschaltsordnung des Constnitzer Concils. Leipzig *; *Stuhr F.* Die Organisation und Geschaltsordnung des Pisaner und Konstanzer Konzils. Berlin, 1891 *; trumpiau: *Wessenberg J. H.* Die grossen Kirchenversammlungen 15-ten u. 16-ten Jahrhunderts. Constanz, 1843. Bd. 2. S. 116—120 *; *Arle B.* Beiträge zur Geschichte des Kardinalskollegiums in der Zeit von Konstanzer bis zum Tridentiner Konzil. Bonn, 1914 *.

gi: ji yra Imperijos valdose, per ten ėjo daugybė prekybos kelių. Tuoj paskyrė žmones vietoje sutvarkyti seimo sutalpinimą. Jau 1413 m. gruodžio mėn. jų įgaliotasis teiravosi Konstancijos mieste ir prašė žinomo jos miestėno Ulriko Richentalio, kad padėtų išaiškinti, ar bus ganėtinai pastogės. 1414 m. pavasarį atvyko tikrieji exploratores (žvalgai) jau tiksliau ištirti sąlygų. Jie apskaitė, jog yra apie 1500 namų ir namelių, teisingiau tiek židinių, gyventojų apie 6000, taigi — mažas miestas. Žvalgai susirūpino, ar sutalpins visus, o laukė daug svečių atvažiuojant ir ilgesnį laiką gaišiant. Vis dėlto nekeitė vietos; o ir miestui rūpėjo, kad jame susirinktų seimas, galėtų daug uždirbti. 1414 m. birželio pradžioj atvažiavo pirmieji svečiai. Jie rinkosi geresnes vietas. Rugpjūčio 12 d. įvažiavo popiežiaus legatas, kardinolas Orsinis. Imperatoriaus, popiežiaus ir miesto atstovai paskelbė taisykles apie svečių gyvenimą, taksas maistui, taisykles ginčams spręsti ir t. t. Ėmė važiuoti pirkliai: atvyko jų iš visur ir su visokiomis prekėmis: buvo atvykusių prancūzų, vokiečių, lenkų, anglų, ispanų, armėnų ir kitų. Miestas pristatė naujų ištisų gatvių su naujais laikinais, mediniais nameliais. Netikėtai svečių tiek daug ėmė veržtis, jog vietos neužteko, darėsi ankšta, o arkliams trūko pašaro, tai reikėjo jie pastatyti tolimose apylinkėse, o vasarą ganyti aplinkinėse pievose.

Miestas akylai sekė visus atvažiuojančius — tai pelno, uždarbio šaltinis, o ir svarbu saugumui, jisai surašinėjo visus svečius. Miestas nesigailėjo malonumų svečiams; jis taipogi davė jiems ir saugumą. Ramybė ir tvarka buvo visai užtikrinta mieste ir apylinkėje, tik toliau nuo miesto pasirodydavo plėšikų, ir jie norėjo pasipelnyti iš seimo, bet greitai išgaudydavo juos. Žinoma, būdavo susidūrimų, muštynių ir užmušimų pačioj Konstancijoj, bet šitai pasitaikydavo labai retai.

Apie svečių skaičių Konstancijoj užsiliko smulkių žinių, jų suteikė savo Konstancijos seimo kronikoj jau minėtasis Richentalis. Jis teikė net svečių herbus, piešė

paveikslus, aprašinėjo seimo darbų eigą, bet tiekė žinių ir seimo dalyviai.

Skaičius svečių įvairavo, nuolatos keitėsi; vieni išvažiuodavo, atvažiuodavo kiti. Dėl to kronistai ir nevienodą skaičių teikia. Vienas sako bus priėję 60 050, kitas — 72 460, dar kitas — 100 500, o pagaliau — 152 000. Paprastai būdavo iš karto ne daugiau kaip 20 000.

1418 m. ištiko dar epidemija — maras, buvęs anksčiau kitose šalyse, apsilankė ir čia, dėl to dalyviai ėmė būriais bėgti.

Sąrašuose nurodoma, kokie svečiai yra buvę Konstancijoj, kitus matome iš seimo užrašų. Be to, buvo daugybė visokių žmonių visokiems reikalavimams patenkinti. Be pirklių, amatininkų, randame linksmintojų, pvz., muzikantų apie 400—500, linksmųjų merginų 450—3800 [9].

Linksmai gyveno ir ūžė svečiai, jei buvo atsivežę pinigų, aukso, brangenybių, svaigalų, reikėjo pasirodyti patekus į pasaulinį kongresą. Pasakojama apie linksmą vieno lenkų vyskupo gyvenimą, būtent Kujavų, kuris mėgo moteris [10].

Patogiai gyveno Konstancijoj svečiai, jeigu turėjo pinigų. Seimo vadovybė turėjo kariauti su ištvirkimu ir pasileidimu, o tatai tokiame žmonių susigrūdime puldavo į akį. Su šituo tekdavo kovoti ir bažnyčioj per pamokslus. Pvz., pamokslai 1416.VII.16, 23, 28, 30 [11] tuo užsiima, jie puola ištvirkusį kai kurių atvažiavusių kunigų gyvenimą.

Bet tai — ponų gyvenimas. Buvo daugybė ir tokių, kurie dirbo ir iš darbo gyveno; buvo atvykę daug inteligentų (daugiausiai dvasininkų), kuriuos siuntė valstybės ar [kurie], vyriausybei leidžiant, patys vykdavo darbo ir laimės ieškodami, nes kartais tie mokytieji namie jau nerasdavo darbo ar norėjo iškilti. Atstovų skaitoma 500—

---

[9] *Riedel J.* Die Teilnehmerlisten des Konstanzer Konzils. Freiburg, 1916 *.

[10] *Caro J.* Geschichte der europäischen Staaten. Geschichte Polens. Gotha, 1869. Bd. 3. S. 472.

[11] *Hefele C. J.* Conciliengeschichte. Freiburg, 1874. Bd. 7. S. 288 *.

600, bet ir jų skaičius keitėsi, gal ir jie ne nuolatos sėdėjo, nors buvo pastovesni.

Esant tiek daug žmonių, tęsiantis seimui keletą metų, reikėjo rūpintis jų pramaitinimu. Buvo tokių, kurie nuvykti nuvyko į seimą, bet grįžti nebegalėjo, pritrūkę lėšų. Kai kurios tautos tuo klausimu iš anksto buvo susirūpinusios. Pvz., prancūzai savo priešseiminiame pasitarime 1414 m. Paryžiuje buvo nustatę dietas (dienpinigius) delegatams. Buvo tokių, kurie viską pragyvenę skolindavos, jeigu gaudavo. Turtingieji, nebeturėdami jiems rūpimų reikalų ar pritrūkę lėšų, važiuodavo namo, kiti parsiduodavo ką galėjo, skolindavo[si], kol gaudavo, tretiems teko gyventi iš labdarybės, pašalpų ar imtis visokių darbų, kurie pasitaikydavo. Miestas kartais statėsi tik tam, kad duotų darbo [jo] reikalingiems. Seimas kovodavo su tais, kurie prasiskolindavo ir neištesėdavo užmokėti: sodindavo į kalėjimą, mesdavo ekskomuniką ir t. t.

III

KOVOS DĖL ŽEMAIČIŲ SEIME

1. GINČAI SU VOKIEČIŲ ORDINU

Viduramžių viduryje ir pabaigoje iškilo Europos pasieniuose, jos rytuose, nauja galybė, dar pusiau stabmeldiška Lietuva; Europos bajorai, ypač vokiečiai, netekę plėtimosi Azijoj, neįsitaisę Vengruose, atkreipė savo energiją prieš Lietuvą. Ir čia nesisekė labai plačiai įsigalėti; taip laukiamų Žemaičių negavo.

Konstancijoj atsidūrė ir šitas ginčas.

Sumušus Ordiną ties Egliakalniu (Tannenberg), dar tuo jo nesunaikinta: jis atsigavo, galėjo ir toliau kariauti, bet jau besigindamas, kitų nepuldamas; jis rasdavo vis dar pagalbos. Dėl to tai greitai po to Torunyj padarytoji taika (1411.II.1) nedavė to, ko laimėtojai buvo galėję laukti, ko norėjo Vytautas. Žemaičiai, dėl kurių ėjo kova, atiteko Jogailai ir Vytautui iki jų gyvos galvos. Len-

kai gavo šiek tiek žemių, bet dėl kai kurių pilių ir šiaip dėl girių, ypač sienų, vykdant taiką, galutinai nesusitarė: ginčus turėjo spręsti dvylika teisėjų, jiems gi nesusitarus — popiežius. Aiškesnis buvo dalykas — uždėtoji Ordinui kontribucija — už išpirkimą žymesniųjų belaisvių [12].

Šį tą pertvarkęs savo gyvenime, Ordinas vėl ėmė galvoti apie puolimą; ypač karingas buvo naujasis didysis meistras Heinrichas von Plauenas. Naujas karo pavojus iš vokiečių pusės, dar galimas sutrukdymas Lietuvos ekspansijos į žiemius ir pusiauryčius prispyrė Vytautą nusileisti prieš Lenkiją Horodle. Dabar Ordinas pamatė, jog jau nepajėgs atsispirti, tai pakeitė savo politiką į taikingą, nusileido, sutiko vėl derėtis. Eina derybos Grabowe ir Raciąže (prie Vyslos), bet be geros kloties, nes Lietuva pareikalavo iš Ordino daugiau, negu sutarta Torunyj — visiško išsižadėjimo Žemaičių ir Sudavų, o lenkai reikalavo tų plotų, dėl kurių buvo ginčų Torunyj, bet liko neišspręsti. Derybos nutrūko, prasidėjo karas, neilgas, bet naikinąs abi pusi, siaučiant marui, vadinamas „bado karas". Abi pusi vėl pradėjo derybas Brodnicoj (vok. Strassburg), kurios pasibaigė dvejų metų paliaubomis (1414.X.7—1416.X.7) [13].

Į šitas derybas buvo įsikišęs popiežiaus Jono XXIII legatas Vilimas iš Lozannos, buvo prisidėjęs prie to ir imperatoriaus atstovas.

Legatas kvietė į bažnytinį seimą, kur išspręs teritorinius ginčus, apie tat įrašė į paliaubų raštą. Rūpindamasis dalyvavimu, legatas leido įkeisti Lenkijos bažnyčios turtus, kad galėtų turėti lėšų pasiuntiniams išlaikyti.

---

[12] *Raczyński E.* Codex diplomathicus Lithuaniae. Breslau, 1845. P. 129—134 (yra titulinis puslapis lenkų kalba: *Raczyński E.* Kodex dyplomatyczny Litwy. Wroclaw, 1845); trumpiau: *Daniłowicz I.* Skarbiec diplomatów papiezkich, cesarskich, krolewskich, książęcych. Wilno, 1862. T. 2. S. 2. Nr. 951; *Krumbholtz R.* Die Finanzen des deutschen Ordens 1414—1422 // Zeitschrift für die Geschichtswissenschaft. 1892. S. 175—180 *.

[13] *Raczyński E.* Codex diplomathicus Lithuaniae. P. 189, 190; trumpiau: *Daniłowicz I.* Skarbiec diplomatów... T. 2. S. 27, 28. Nr. 1074.

Taigi paliaubos neilgam padarytos, o ginčai spręsti pavesta bažnytiniam seimui Konstancijoj.

Europai, bent jos vidurkiui, rūpėjo, kad būtų taika, kad galėtų tos pačios karo jėgos eiti kur kitur, pvz., prieš turkus. Žygimantui taip pat rūpėjo, kad Jogaila ir Vytautas liautųsi kariavę su Ordinu, paliktų jį ramybėje, nežiūrėtų vienas į čekų ir vengrų žemes, kitas — į Prūsus. Tuomet Jogaila atkreiptų akį ir jėgas prieš turkus, padėtų už dyka Imperijai, o Vytautas galėtų eiti į rusų žemes, brautųsi į stepes prieš totorius, lai tik atsitraukia nuo Baltijos jūros, paskui gal nereikės nė Prūsų, nė Žemaičių.

Bažnyčios seimas turėjo išspręsti politikos ginčus, išspręsti teritorijos klausimus. Nė Vokiečių ordinas, nė jo priešai nebuvo įsitikinę, kad seimas būtų tinkama vieta šitokiems ginčams spręsti, jie tarė, kad tai jėgos klausimas, bet išsisukti nuo to niekas nenorėjo, kad nebūtų kaltinimų blogais norais, bažnytiniame seime tęsė tą pačią kovą, tik dabar diplomatinėmis priemonėmis; kiekviena pusė bandė įtikinti Europos visuomenę, jog esanti teisi. Važiuojant į Konstanciją, reikėjo turėti užtikrintą, apsaugotą kelią, galėjo, o ir tikrai kartais reikėjo keliauti per Ordino žemes, tai jis užtikrino laisvą važiavimą [14].

2. *DELEGATAI Į SEIMĄ*

Jogaila ir Vytautas vienodai buvo susirūpinę taikos klausimu, dėl to jiem abiem rūpėjo turėti tinkamą atstovybę Konstancijoj, bet buvo viena delegacija. Abu viešpačiu susietu tuo, kad abu turėjo bendrą priešą, kuris abiem užstojo kelią į jūrą: vienam Vyslą, kitam — Nemuną, be to, Jogaila veikė ne tik kaipo Lenkijos karalius, bet ir kaip vyriausias Lietuvos kunigaikštis, taigi turėjo teisių į Lietuvą. Vytautas veikė kaip didysis Lietuvos kunigaikštis. Vakarų Europoj buvo vienas frontas,

---

[14] Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae. 1376—1430 / Collectus opera Antoni Prochaska. Cracoviae, 1882. P. 300, Nr. 605 (1414.XI.25).

dėl to tai tenai juodu lygiai statydavo, nesileisdavo į ginčus, katras vyresnis ar galingesnis. Vytautas gal ir dėl to neturėjo savo atskiros delegacijos, kad neturėjo žmonių, išmokintų Vakarų pavyzdžiu, senų prityrusių kunigų, „daktarų", kurie būtų mokinęsi Vakarų Europos universitetuose, tai jis turėjo naudotis tąja pačia delegacija, per ją pareikšti savo norus, be to, kartais siųsdavo vienas ar kitas savo vieno ar abiejų vardu laiškus į seimą ir ten juos paskelbdavo.

Įgaliojimą delegacijai davė Jogaila savo ir Vytauto vardu [15]. Šita delegacija nuolatos sėdėjo Konstancijoj, bet kartais dalis važinėdavo paskui imperatorių, o raiti ar važiuoti kviesliai lėkdavo veždami laiškus iš vyriausybės į Konstanciją ir atgal.

Lėšas delegacijai išlaikyti turbūt abu viešpačiu buvo pasidalinę, o jų nemaža reikėjo, nes seimas tęsėsi apie 4 metus, gyvenimas brangus, nemažos buvo išlaidos specialistams samdyti, o ir dovanos reikalingiems žmonėms nepigiai atsieidavo.

Jogailos ir Vytauto pasiųsta delegacija buvo negausi, bet daugiau tarnų, iš viso, kalbama, apie 500—700 arklių. Delegaciją sudarė vyskupai, universiteto atstovai, du bajoru. Pryšakyj stovėjo Mikalojus Trąba — Gniezno arkivyskupas, Andrius Laskarys, Poznanės vyskupas elektas, pasižymėjęs iškalbingumu, Jokūbas — Polocko vyskupas, iš bajorų — Zaviša Juodasis ir Jonas iš Kališo, iš mokslininkų — Povilas Włodkowiczius (Vladimiri), gal rusinas, Krokuvos universiteto rektorius, žinomas dekretistas; buvo keletas kitų, ne delegatų, pvz., Jonas Kropidło — Kujavų vyskupas, linksmai gyvenęs, mėgstąs drau-

[15] Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Ex antiquis libris formularum, corpore Naruszeviciano, autographis archivistique plurimis collectus opera Augusti Sokołowski i J. Szujski. Kraków, 1891. T. 2. Collectus opera A. Lewicki. P. 64—67; *Mansi J. D.* Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Venetiis. 1797.V.28. P. 221—224 (A. Janulaičio nurodyta pagal reprodukuotą faksimilinį Venecijos leidinį: *Mansi.* Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Paris; Leipzig; 1903.V.28); *Morawski K.* Historya uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 1. S. 130—136.

giją, ir kiti. Delegacija išvyko 1414 m. lapkričio mėn., atvyko į Konstanciją 1415.I.29 [16].

Ordinas pasiuntė kaip delegacijos vadą arkivyskupą Joną Wallenrodę, du vyriausiuoju valdininku, du prelatu, Vokietijos meistrą, vieną baroną, be jų, dar savo prokuratorių — savo atstovą prie popiežiaus Petrą iš Wormdito; ir dar reikalui esant atvykdavo iš Prūsų tie ar kiti reikalingi žmonės. Patogiau ir pigiau buvo gyventi Ordino delegacijai, nes ji turėjo namus pačioj Konstancijoj, saloje turėjo dar kitus namus, netolimais Vokiečių žemėse turėjo savo pilių ir dvarų. O vis dėlto nuolatos dejuodavo dėl brangumo ir lėšų stokos [17].

Wallenrodė — žinomas diplomatas, prityręs šitame darbe, artimas Žygimantui, bet ir nepigus: mėgo ir mokėjo plačiai gyventi; kai kame nepalaikė Ordino reikalavimų: jį patį skriaudė Livonijos meistras, su juom turėjo ginčų dėl savo teisių. Petras Vormditas, Ordino prokuratorius Romoj, turėjo faktiškai vesti visą atstovybės darbą, bet tai menkutis žmogus, neakylas, taip pat ne viską atliekąs [18].

Delegacija buvo atjojus ar atvažiavus su 150—200 arklių.

Jogailos delegacija ruošėsi ypatingai ginčams su Ordinu, turėdama tam ištisą medžiagą, mažiau ruošėsi tais klausimais, kurie palytėjo bendrą Bažnyčios reformą; ja tesirūpino vos keli, kurie turėjo tam mokslinių palinkimų, šiaip delegacija buvo stipri politikos klausimams, o kištis į bažnyčios kovas vyriausybė nurodymų nedavė. Lenkų ir lietuvių delegacijai svarbu buvo turėti geri ry-

---

[16] Codex epistolaris saeculi decimi quinti. T. 2. P. 64—67 (Biecz, 1414.XI.9), 92, 93 (1418 m.). Vėlesnis įgaliojimas papildant *Mansi J. D.* Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. P. 221—224; *Nieborowski P.* Peter von Wormdith: Ein Beitrag zur Geschichte des Deutsch-Ordens. Mit Regesten und ungedruckten Archivalien. Breslau, 1916. S. 286, 287.

[17] *Nieborowski P.* Peter von Wormdith. S. 135—137.

[18] *Геппенер Р.* Констанцкий собор и Ливония // Журнал Министерства народного просвещения, 1906. Ч. 6. Ноябрь—декабрь. С. 102. Nors ištisoj monografijoj, pašvęstoj Vormditui, P. Nieborovskis išaukština jį, tačiau dėl šito netenka su juo sutikti.

šiai su popiežium, nes jis gali būti naudingas jų valstybių vidaus reikalams, jis gali padėti santykiuose su imperatorium ir Vokiečių ordinu. O kovoje su Ordinu reikėjo atimti iš jo dorinę paspirtį, ir tuomet bus lengviau laimėti, dėl to tai nepravartu buvo pulti kame nors kuriją, geriau tą darbą palikti kitiems. Bet pasiuntiniai nuvesdavo kartais kitur.

Delegatai, važiuodami į seimą, savo iniciatyva ruošėsi ir kitais klausimais; gal, tarė, ne tik vienu reikalu teks kalbėti. Pvz., Povilas surašė traktatą „De annatis". Tenai jis skundėsi ant popiežiaus, kad, dalindamas beneficijas, pirmųjų metų pajamas ar visas, ar pusę ima sau; popiežius, jo nuomone, naudoja Lenkiją, ima mokesčius ir pajamas už ką nepridera. Tokie pat balsai, kaip Povilo traktatas, buvo girdėtis visoj Europoj — Vokietijoj, Prancūzijoj, Anglijoj ir t. t. Išvadoj Povilas nurodo, kokios turi būti reformos bažnyčios gyvenime. Jogaila palaikė popiežių, bet jo delegacija buvo ne tokios pat nuomonės, kaip, berods, ir dauguma universitetų: stovėjo, kad seimas esąs viršesnis už popiežių, žinoma, jie ir seime tą nuomonę prastumdavo [19].

Abi šali turėjo gaudyti šalininkų ir įtikinėti juos — argumentais, asmens ryšiais, dovanomis, vaišinimu, paparkais. Kiekvienas apie savo priešą sakydavo, jog anas paperkąs, o jis einąs doros keliais. Be abejo, Vytautas ir Jogaila buvo turtingesni už Ordiną, galėjo būti dosnesni. Kartais jie galėjo įteikti tokią dovaną, kokios Ordinas neturėjo. Iš Lietuvos girių sykį buvo pasiųsta imperatoriui į Konstanciją gyvas stumbras, bet jo gyvo nenuvežė, nuvežė jo mėsą ir kailį.

Delegacijos pranešinėjo namo, kas dedasi seime, iš ten gaudavo instrukcijų ir nurodymų, kaip elgtis toliau. Reikėjo rūpintis, kad laiškai tikrai patektų į vietą, kad pakelėj kas jų neatimtų, o jeigu ir nenueitų namo, tai kad bent priešas jų neperskaitytų. Tam dalykui jau užtin-

---

[19] *Morawski K.* Historya uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 1. S. 130—136; Starodawne prawa polskiego pomniki. Kraków, 1878, T. 5. S. 297—312.

kame vartojant š i f r ą. Žinoma bent, kad jį vartojo Ordino delegatai [20]. Kartais vežamus laiškus atimdavo. Buvo skundų, kaip buvusiojo Ordino meistro Plaueno šalininkai puolinėjo Ordino delegatus ir apiplėšdavo juos.

Seime abi šali rūpinos turėti gerą žvalgybą: sekdavo ir gaudydavo žinių, ką kas ruošia, ką ketina daryti. Ne sykį Ordino prokuratorius, gavęs Konstancijoj žinių, persergėdavo didįjį meistrą, kad Vytautas ar Jogaila ketiną pulti Ordino valdas ir iš kokio krašto.

3. *PARUOŠIAMIEJI PUOLIMAI*

Dar rinkosi žmonės į seimą, o jau prasidėjo paruošiamasis darbas pačioj Konstancijoj ir kitose vietose. Ordino prokuratorius dar prieš atvykstant lenkų ir lietuvių delegacijai raštu ir žodžiu stengėsi paveikti popiežių, imperatorių ir tuos seimo atstovus, kurie jau buvo susirinkę. Kai kame buvo šį tą laimėjęs. Ordinas gavo patvirtintas privilegijas iš Žygimanto 1414.XI.19 [21], kuris apsiėmė, be to, ginti Ordiną bei jo turtus. Nesitenkindamas turimąja medžiaga, prokuratorius rašo iš Konstancijos didžiajam magistrui, kad paruoštų „straipsnius prieš lenkus".

Pirmas pradėjo skųstis Vokiečių ordino atstovas; jis įteikė skundą seimui, kuriame kaltino Jogailą neteisėtu karu, apvylimu, gyventojų plėšimu, dėjimusi su atstatytuoju didžiuoju meistru, ir išvadoj prašo užtarti prispaustąjį Ordiną.

Dirbo ir Jogailos bei Vytauto atstovai. Popiežius 1415.I.17 atšaukė Vokiečių ordinui duotąsias privilegijas dėl Lietuvos ir rusų žemių gyventojų [22], Jogailos ir Vytauto valdinių, uždraudė reizus, o tat turėjo pakirsti jo [Ordino] esimo pagrindus ir neleisti jo ekspansijos. Jau 1415.II.26 popiežius Jonas XXIII pripažino Jogailą ir Vytautą

---

[20] *Bess B.* Falkenberg O. P. und der preussisch-polnische Streit vor dem Konstanzer Konzil // Zeitschrift für Kirchengeschichte. XVI. 3. S. 450 *.

[21] *Strehlke E.* Tabulae ordinis Theutonici. Berolini, 1869. Nr. 290.

[22] Codex epistolaris saeculi decimi quinti. T. 2. P. 67. Nr. 57 (1415.I.17 Konstancijoj).

generalvikarais Pleskuvai [=Pskovui] ir Naugardui, dovanojo Jogailai metinę pusę beneficijų karui su totoriais vieneriems metams, bet vis pratęsdavo, vos Martynas V panaikino 1422.IV.22[23]. Šitai negalėjo patikti Ordino atstovams: aplenkiama Livonijos ordinas, įsteigtas katalikybei platinti rusų žemėse, kuriąja jis tikrai nesirūpino.

O susirinkusiąją visuomenę veikia rašytieji plakatai ir proklamacijos, kurias kabindavo prie bažnyčios durų. Ordinas iškelia lietuvių ir lenkų nusidėjimus 1410 m. kare, bažnyčių naikinimą, sakramentų niekinimą, o paskui po pasiaiškinimo atsiima savo žodžius, vėl teisinas, gal viešpačiai (Jogaila ir Vytautas) ir nesą kalti, bet tat darę kiti. Plakatų polemikoj kits kitam nurodo, kad nepridera šmeižti, piktinas blogu rašto tonu, kad ginčą spręsti reikia pavesti popiežiui, imperatoriui ar bažnytiniam seimui.

Į tas kovas su savo reikalavimais ir puolinėjimais įsikišo Plaueno, buvusiojo didžiojo meistro, giminaičiai, prikabindami savo skelbimus prie bažnyčios durų, o Vokietijoj jie tykodavo ir gaudydavo Ordino kvieslius, atimliodavo laiškus ir turtus. Karingo Plaueno giminės (nes jis pats sėdėjo kalėjime) dabar padėjo lietuvių ir lenkų delegacijai, kuri juos šelpė. Tai ir jiems imperatorius Žygimantas pasiūlė atvykti į seimą ir teisintis.

Ordino žmonės rūpinos, kad seimas greičiau išspręstų ginčą, kad pripažintų jam Žemaičius ir prispirtų lietuvius ir lenkus laikytis ramybės, nes paliaubos jį vargino; jie norėtų amžinos taikos, žinoma, palikus žemes, kurias turi, bet niekaip negali išsprendimo pagreitinti; o seimui buvo savo rūpesčių, [jis] turėjo skubotų bažnyčios dalykų; juk pačioj seimo pradžioj įvyko svarbių sukrėtimų: 1415.III. 21 popiežius Jonas XXIII pabėgo iš Konstancijos, greitai, balandžio 6 d., seimas paskelbė esąs virš popiežiaus, čia ruošėsi popiežiaus, Huso teismui ir t. t.

Vis dėlto seimas 1415 m. gegužės 11 d. išrinko komisiją ginčui su Ordinu spręsti. Jos pirmininkas — kardinolas Fr. Zabarella; narių buvo 8, po du iš kiekvienos esa-

---

[23] Ten pat. P. 146. Nr. 110.

mos nacijos (germanų, italų, prancūzų, anglų). Be to, tuo pačiu reikalu ėjo ginčų ir kalbų savo, germanų, nacijos viduje.

Dabar teprasidėjo tikrieji ginčai, žodžiu ir raštu aiškiau nustatoma reikalavimai, pareiškiama ištisais traktatais.

Lenkai ir lietuviai iškėlė savo reikalavimus iš 20 artikulų: jie reikalavo žemių, kurias Ordinas buvo užėmęs, žemių, jiems prideramų kitais sprendimais ir raštais, jie nori, kad Žemaičius atiduotų galutinai ir priteistų atlyginimą.

Į tą atsakė Ordino atstovas raštu, kuriame buvo taip pat 20 artikulų. Į jų išvedžiojimus lenkai ir lietuviai įteikė platesnį raštą iš 30 artikulų, kuriame jau aiškiau pasisako, kuo remiama teisės, kas dedama jų pagrindan, tarp kitko, nurodoma ir tat, jog imperatoriaus duotosios Ordinui privilegijos negali turėti galios, nes jis pats esąs žemiau popiežiaus; tat padaryta dėl to, kad imperatorius iki šiol palaikė Ordiną, o popiežius ką tik panaikino imperatorių duotąsias Ordinui privilegijas [24]. Taigi grįžo prie seno ginčo — kas viršesnis, popiežius ar imperatorius, visai kitais tikslais, negu anais amžiais buvo kalbama.

Žygimantas nenorėjo ginčo paleisti iš savo rankų, dėl to stengėsi progai esant pats dalyvauti. Liepos 13 d. germanų nacijos posėdyje jis pats buvo tą ginčą svarstant. Ar savo iniciatyva, ar kitų nurodymais jis paklausė lenkų ir lietuvių delegacijos — ar pripažįsta Romos imperijos viršenybę? Jie atsakė, kad ne, nes yra visai nepriklausomi. Žinoma, tas nepatiko imperatoriui. Žygimantas paklausė Vokiečių ordino atstovų — ar jie tat pripažįsta, nes kartais užklausus imperatoriui sakosi, jog pripažįsta popiežių, o popiežiui užklausus — jog imperatorių. Tai dėl to ir primygtinai klausė: pasakykit aiškiai — ar pripažįstate bažnyčios, visuotinio bažnytinio seimo ar imperijos viršenybę? Bijojo duoti aiškų atsakymą, pagaliau, tarp savęs pasitarę, pripažino jų visų teismą. Karalius

---

[24] Ten pat. P. 67—69. Nr. 57.

pagyrė Vokiečių ordiną: jūs laimėjote daugiau negu vieną mūšį [25]. Žinoma, buvo tik efektinis pasakymas, be reikšmės.

Liepos 14 d. buvo daugiau žmonių toj pat komisijoj. Eina formalūs ginčai. Seimas prisakė laikytis paliaubų sąlygų. Lenkai ir lietuviai sutinka pripažinti teisėju taikintoju imperatorių. Ordinas taip pat jį, bet patariant ar padedant bažnytiniam seimui ar būsimam popiežiui. Taigi neaišku, kaip jis spręs. Tęsė abu, paliaubos lieka, o ginčas atidėtas.

Imperatorius 1415.VII.18 išvažiavo į Pietų Prancūziją. Nebuvo Konstancijoj nė popiežiaus: jis buvo pabėgęs. Žygimantas prašė seimo svarbių dalykų be jo nespręsti, o prieš tat parašė Ordinui laišką, kuriame aną giria už taikingumą, žada dargi apginti nuo Jogailos ir Vytauto [26].

Abi šali rengė dirvą traktatais, platino juos tarp dalyvių. Polemika turi principinį pobūdį, stengiamasi prieiti prie išvados, jog priešas neteisus.

Liepos 5 d. Petras [Povilas] Vladimiri įteikė savo nacijai traktatą principiniu klausimu „De potestate papae et imperatoris respectu infidelium" [27] — Ordino privilegijoms sugriauti.

Jis kelia tokius klausimus: ar Ordinas gali pulti stabmeldžius? Kas jį įgaliojo? Ką reiškia tokie įgaliojimai?

Iš atsakymų ir išvedžiojimų matyti, jog Povilas pažįsta anų laikų literatūrą, jąja naudojas Ordino privilegijoms sugriauti. Jis vysto tokias mintis.

Jo nuomone, visa valdžia (pasaulietinė ir dvasinė) turėtų būti sujungta vienose rankose, kas danguje, tas ir žemėje; dvasinis pradas yra aukštesnis už žemišką, kūnišką, dėl to tai imperatorius tėra popiežiaus įrankis. Universalios imperijos nėra, ji tik idealas. Imperijai nepridera nė Ispanija, nė Prancūzija, yra ir daugiau atskirų valstybių, universalus tėra vienas, tai — popiežius.

---

[25] Apie tai rašo Ordino atstovas; tas faktas, jeigu buvo, tėra žinomas iš jo redakcijos; Codex epistolaris Vitoldi. P. 322—325. Nr. 631.

[26] *Nieborowski P.* Peter von Wormdith. S. 156, 157.

[27] Starodawne prawa polskiego pomniki. T. 5. S. 159—185.

Valstybės atsiranda iš Dievo malonės dermės keliu ar smurtu. Anoji — teisės reiškinys, o čia — faktas.

Vyriausybė yra išsivysčiusi iš šeimos, ji pagrįsta įgimtąja teise. Taigi ir stabmeldžių viešpačių valdžia yra teisėta. Valdžią reikia atskirti nuo tikybos, negalima valdžios išvesti iš nuodėmės. Kristus, Povilas ir popiežiai pripažindavo stabmeldžių valdžią, taigi netikėliai gali valdyti katalikus, yra tai ius naturale, ius gentium. Bet popiežius gali kištis į jų vidaus reikalus, remdamasis įgimtąja teise. Jąja remiantis, stabmeldžiai turi leisti skelbti evangeliją, popiežius gina katalikus, bet retais atsitikimais juos išvaduoja iš stabmeldžių valdžios. Šiaip ramieji stabmeldžiai reikia palikti ramybėje, kaip ir kiti žmonės.

Ar galima stabmeldžius krikštyti smurtu ir ginklais? Šito daryti negalima, nes krikštas — tai laisvos valios ir Dievo malonės dalykas.

Ar visi karai yra teisėti ir leistini? Ne visi, tik apsigynimo karas bus teisėtas. O esant neteisėtam karui, reikia viskas grąžinti į senąją padėtį ir atitaisyti, kas buvo pikto.

Dėl to tai nė imperatorius, nė popiežius neturėdami valdžios stabmeldžiams niekam negali dovanoti tų žemių.

Nustačius tokius pagrindinius dėsnius, einama prieš kryžiuočius, prieš Vokiečių ordiną. Jie gyvena iš smurto, užsiima plėšimais, jų „reizai"— neleistini. Kryžiuočiai yra nepataisomi, jie piktesni už husitus, kuriuos dar galima grąžinti. Kryžiuočiai su savo reizais eina prieš Dievo ir gamtos įstatymus. Ir stabmeldžiai gali būti savininkai, nes Dievo įstatymai nelaužo gamtos įstatymų. O kryžiuočiai prieina iki to, kad reizus daro per dideles šventes — Žolinę ir Grabnyčias, nešvenčia Panelės Švenčiausiosios dienų.

Imperatorius negalėjęs jiems duoti leidimo reizams daryti, jis pats priderąs nuo popiežiaus, kuris vienas teturi valią ir stabmeldžiams, tačiau ir jis negali skelbti karo, nes Dievo žodį reikia platinti laisvai, ne smurtu, ne kardu, tik jeigu neklauso žodžio, neleidžia jo platinti,

tai prie šito galima prispirti ginklu. Vis dėlto į tikybą versti smurtu — negalima. O iš tikrųjų kryžeiviams krikštai nerūpi, jie nori svetimas žemes grobti. Neseniai Toledoj provincijos bažnytinis seimelis uždraudė smurtu versti žydus į krikščionybę, teleido tat geruoju daryti. Ar galima nekrikštus kviesti į talką? Juk taip buvo padaryta Egliakalnio mūšyje. Yra atsitikimų, kuomet tat yra galima ir neišvengiama.

Teisybė, kryžiuočiai rodo privilegijas, jiems tam duotas, bet jos negalioja, nes jos visos ar netikros, ar suklastotos [28].

Žiūrint turinio, iš to rašto lyg dvelkia jau naujos gadynės dvasia — pakantumo ir tolerancijos, lyg autorius šituo pralenkė Europą, nes taip spyrė galvoti kryžiuočių puolimai. Ir kiti pirmiau taip galvojo. Bet ar įtikino? Skaitė tą raštą, ginčijos dėl jo. Buvo aštrių principinių puolimų.

Nepatiko imperatoriaus šalininkams, nes neigė jo visagalybę ir griovė jo pretenzijų pagrindus.

Raštai buvo įteikti seimui dar Žygimantui esant Konstancijoj, negalėjo tat jam patikti, ne be reikalo jisai (liepos 13 d.), kaip minėta, prisispyręs klausė lenkų ir lietuvių, ar pripažįsta jo viršenybę, jo teismą. O tie atsargiai atsakė: nori ne jo teismo, o tik jo tarpininkavimo, tuomet jo nuomonė bus ne sprendimas, o tik patarimas.

Išvažiavus Žygimantui, bažnytinis seimas dirbo toliau, jis vengė anam prašant pagrindinių nutarimų, o svarstė ištisą bėgamųjų ir paruošiamųjų klausimų virtinę. Ginčai su Ordinu raštu ir nacijos posėdžiuose ėjo toliau. Į vienos [pusės] traktatą atsakydavo kita; rašydavo ar savo žmonės, ar svetimi, rašydavo advokatai ir pašalaičiai.

---

[28] Tekstas: Starodawne prawa polskiego pomniki. T. 5. S. 159—185. Šitą traktatą nagrinėja: *Krzyżanowski S.* Doktryna polityczna Pawła Wołodkowicza // Studya historyczne, wydane ku czci prof. Wincentego Zakrzewskiego. Kraków, 1908. S. 391—399; *Prochaska A.* Na soborze w Konstancyi. Kraków, 1898. S. 18—29; *Morawski K.* Historya uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 1. S. 143.

Dėlei teisių į stabmeldžius kilo principinių ginčų. Povilas Vladimiri gynė juos, pripažindamas kuone lygias teises su krikščionimis, remdamasis įgimtosios teisės dėsniais. Šita pažiūra buvo per nauja, bet vietoje gyvenimo reikalų sukelta. Tam pasipriešino savo traktate kanonistas Indrikas de Secusio (vėliau Ostijos kardinolas), į jo raštą greitai po savo pirmojo atsakė Povilas Vladimiri nauju traktatu, prasidedančiu žodžiais: „Opinio Ostiensis". Jame naujos medžiagos buvo nedaug, pakartojo jau sykį savo išdėstytas mintis, polemizavo su savo oponentais, o visa eina prie vieno tikslo — nepripažįsta Vokiečių ordino privilegijų. Savo išvadas sutraukė į 52 dėsnius.

Apskritai, sako Povilas, vienas popiežius tegali paskelbti kovą stabmeldžiams, bet šitai esti ne visais atsitikimais; kur einama prieš įgimtąją teisę, ten ir jis negali nė pats karo skelbti, nė kitiems tą teisę duoti. Popiežiaus raštai, duoti Vokiečių ordinui, kuriais jis leido kovoti prieš stabmeldžius, yra abejotini. Imperatoriaus valdžia, atsiradusi iš smurto, pati priklausydama nuo popiežiaus, visai neturėdama jokios valios stabmeldžiams, dėl to negalėjo duoti Vokiečių ordinui raštų, o jeigu juos ir davė, tai jie yra apgaulingi ir niekingi, jo [Ordino] karas nėra teisus, tie krikščionys, kurie jam padeda, yra iškrypę ir nuklydę nuo tikėjimo, ir jie negalės būti išganyti, jeigu žūtų šitame kare; taip pat Ordino valdiniai turi ištirti, ar tie jo karai yra teisūs: jeigu ras, kad karas nėra teisus, turi liautis klausę. O ir paties Vokiečių ordino žygiai pradedami per Grabnyčias ir Žolinę, yra prietaras, vergų darbas, šventės negerbimas. Jeigu darydami neteisius karus būtų užkariavę žemių, tai turi jas grąžinti. Esant neteisiam karui, kam nors darant tokius puolimus, suprantama, kad bus leista kviesti į talką ir netikėlius. Visur nurodoma autoritetai toms mintims pagrįsti [29].

---

[29] *Mansi J. D.* Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. T. 28. P. 46—57.

Traktatą išplatino ir išpropagavo esantys lenkų ir lietuvių delegacijoj pakviesti svetimieji daktarai ir mokslininkai, kurių būdavo kartais iki aštuonių žmonių.

Turėjo savo daktarų ir kryžiuočiai: jie buvo į savo pusę patraukę keletą aukštesnių vyskupų, pvz., Venecijos kardinolą Columną (vėliau išrinktą popiežių Martyną V), Jokūbą, Lodi vyskupą, vieną anglų vyskupą ir t. t.

Kryžiuočių atstovai, turėdami laiko, nes iki karaliaus Žygimanto sugrįžimo nebus ginčų arba bent nebus galutinio sprendimo, galėjo ramiai paruošti savo atsakymus, o daktarų, laukiančių darbo, arba kanonistų polemistų, kurie turėjo noro ir reikalo pasisakyti, buvo ganėtinai. Jokūbas, Lodi vyskupas, įrodinėjo, jog su stabmeldžiais dėtis prieš krikščionis negalima. Teisybė, sako jisai, šito nėra uždraudę nė popiežius, nė karalius, bet tai yra jų apsileidimas, ir tat negali būti pateisinimas.

Greta ramių, rimtų, gal ir sunkių savo forma traktatų, pasirodė ir gyvesnis — dominikono Jono Falkenbergo, kuris veikė iš šalies, veikė publikoj; tarp kito ko, jis skelbė karalių žudymą; viešai Ordino delegacijon neįtrauktas, dargi jis dėl šito pamfleto nedrįso prisipažinti. Dėl jo buvo kilę nemaža triukšmo seime, komisijose reikėjo daug kalbėti ir ginčytis, todėl teks vėliau kiek plačiau apsistoti.

Oficialiai kryžiuočiams rašė Johannes Vorbachas iš Bambergo. Jisai įrodinėjo, jog Ordinas teisėtai veikia, remdamasis popiežiaus ir imperatoriaus privilegijomis, jog neleistina kviesti netikėlių į talką kovai prieš krikščionis, jog stabmeldžius reikia vertinti vienodai su laukiniais žvėrimis, su jais karas yra teisingas ir teisus, dargi Ordinui šitoj jo kovoj reikia padėti. Bet ir jis leidžia kviesti talkon stabmeldžius, jeigu reikia apsiginti, bet tik apsiginti, šiaip su jais negalima sėbrauti. Iš tikrųjų juk jie tuština Ordino žemes, jas naikina, todėl turi atlyginti skriaudas.

Į tą raštą atsakė iš lietuvių ir lenkų pusės du raštu: vieną rašė čekas Maurikis iš Pragos (Rvačka), kuris rado Jono iš Bambergo rašte erezijos, kitą — Povilas Vladimiri. Jo raštas pavadintas „Tractatus de ordine cruciferorum et

de bello Polonorum contra dictos fratres"[30]. Jis laikosi to paties dėsnio, kaip ir pirmiau: jog popiežius stovįs aukščiau už imperatorių, griežčiau tvirtino, jog Ordinas — eretiška įstaiga, taigi iškėlė baisų tais laikais kaltinimą, tat įrodžius, Ordiną reikėtų panaikinti, o kai ką ir nubausti: juk ne per seniai taip buvo padaryta su Joanitų ordinu Prancūzijoj.

Abi šali išdėstė savo argumentus. Reikėtų pasisakyti bažnytiniam seimui, katras teisus, bet laikas atrodė nepatogus, vietoj vienybės bažnyčioj gali būti dar daugiau painiavų. Nepatogu buvo kelti erezijos klausimą, o gal tai tebuvo gražūs įnirtimo žodžiai, gražbylystės žiedai? Seimas pasiūlė abiem laikytis Žygimanto išdirbtų paliaubų. Bene vežė tą raštą Petras Wolframas, iš ten atvežė atsakymą irgi raštu.

Grįžus Žygimantui, abi pusi iš naujo subruzdo, ieškodamos šalininkų tarp nacijų ir atskirų asmenų, abiejų šalių advokatai rengė traktatus ir platino juos.

Seime turėjo nagrinėti jų ginčą 1417 m. vasario mėnesį.

Ordino atstovas, pasirengęs per tiek laiko, atsakinėjo dabar į Povilo Vladimiri ar jo draugų traktatus; reikėjo įrodyti, kad ten keliami dėsniai — eretiko mintys, taigi toks pat kaltinimas, kaip ir jo [Povilo] prieš Falkenbergą [Forbachą?], tik atvirkščiai atkreiptas. Ir dabar nėra sąlygų ramiai ginčui svarstyti.

Lenkų ir lietuvių delegacija, gindamasi nuo Vokiečių ordino puolimų, iškelia dar aiškiau, negu pirmiau, dėsnius, kuriuose dvelkė naujoji gadynė, o ir drąsiau meta erezijos kaltinimą. Pvz., sakoma, kad nė imperatorius, nė popiežius nė kartu, nė skyrium negalį dalinti stabmeldžių žemių. Ordinas negalįs gauti dovanų: Jeruzalės prieglaudos (špitolės) nebėra, jai negalima nė dovanų duoti, dėl to padarytosios negalioja.

Karas prieš netikėlius tikėjimui platinti priešinga dievo įstatymams, todėl popiežiaus ir imperatoriaus laiškai Kryžiuočių ordinui yra netikri ir suklastoti. Jų [kryžiuo-

---

[30] Starodawne prawa polskiego pomniki. T. 5. S. 233—296.

čių] darbai žiaurūs, jie užmušinėja ir plėšia,— jų elgimasis skandalingas, remtis tais raštais — tai erezija. Kryžiuočių karai — neteisėti, užkariautosios žemės — neteisėtai užgrobtos. Popiežius turi įsakyti jiems grąžinti, pakvietęs į pagalbą pasaulinę ranką. Dėl to ir Ordinas teisių į Žemaičius neturi.

Užtat, kad Kryžiuočių ordinas naudojos šitokiomis privilegijomis, reikia jis ekskomunikuoti, nuteisti jis ir jo gynėjai. Ordinas negali turėti turtų, todėl juos gali imti kas nori, valdiniai neprivalo jo klausyti, o Ordinas reikia išvyti.

Ordinas pats — tai draugija ir sekta, kurioj neleistinai sujungti kunigai ir pasauliečiai. Dėl to nariai gali laisvai iš jo išeiti, nekunigai gali net vesti. Jie — kaip [ir] Templierių ordinas, reikia panaikinti.

Tos pačios mintys keliamos kitame didesniame traktate „Ad apperiendum"; kai kur užsipuolama dar griežčiau. Ordinas, sako,— tai „haeresis prusiana" (prūsų erezija, atskala), piktesnis negu turkų ir žydų, jis reikia panaikinti, ir be proceso. Dėl to jį galima pulti ir be bažnyčios įsakymo ar leidimo, dargi yra priedermė jį pulti. Todėl reikėtų, kad promotor fidei tuoj pradėtų tardymą dėl Kryžiuočių ordino atskalos [31].

Ir tikrai seime instigator officii et promotor causarum fidei tą klausimą buvo iškėlęs, bet bažnytiniam seimui mažiau terūpėjo tuo atžvilgiu Ordino reikalai, turėjo svarbesnių dalykų: pačiam teko kariauti su imperatorium, kuris norėjo visur valdyti. Germanų nacijoj niekas nedrįso imperatoriui priešintis, su juo ėjo anglų nacija, dalis italų, dalis prancūzų (burgundai), be to, jis viešpatavo komisijose.

4. KOVOS SEIME

Tuo tarpu eina iš Lenkijos ir Lietuvos nauja medžiaga. 1415.VIII.2 Jogaila ir Vytautas rašo, jog jiedu galį rū-

[31] *Nieborowski R.* Peter von Wormdith. S. 214—223.

pintis bažnyčių sujungimu. Tą laišką spalio mėn. atvežė brolis Teodorikas per Krokuvą iš Konstantinopolio.

Greitai atėjo kitas laiškas, pasirašytas Jogailos ir Vytauto spalio 18 d., kurį atsivežė žemaičių delegacija, kur sako, jog jiedu norį ir galį žemaičius krikštyti, tik Ordinas trukdąs.

Laiškuose jie mini ir turkų pavojų, pripažįsta jį, bet tol negalėsią padėti, kol grės pavojus iš kryžiuočių pusės.

Žemaičių delegacija pasirodė seimui 1416.II.16. Apie Žemaičių delegacijos žygį teks vėliau plačiau kalbėti.

Savo ruožtu dalis klausimų, rūpimų Lietuvai, buvo pas imperatorių jo laikinose būstinėse nagrinėjama, vartojama visokių įtikinančių priemonių — argumentų ir dovanų.

Konstancijoj sumažėjo žmonių: vieni išvyko su imperatorium, kiti išsiskirstė, liko kam reikia čia būti, kuriems nėra kur dėtis. Mokslininkų ir politikų polemika eina toliau.

Organizacijoj įvyko atmainų. Seimas paskyrė ir teisėjus, kad vidutinius ir mažus dalykus galutinai išspręstų.

Seime Ordiną puolė lietuviai ir lenkai; jis tai gynėsi, tai kartais pats puolė. Jo būklę sunkino ir tat, kad jisai turėjo ir vidaus priešų, kurie su visomis skundomis ant Ordino skubinos į seimą. Tarp skundėjų buvo Rygos kapitula, kurią spaudęs Ordinas, net dėl šito turėjo pabėgti kai kurie jos nariai [32].

Neseniai keli Varmės bajorai užmušo miestėną. Koks teismas teis — bajorai ar miestėnai? Bajorai sako, kad jie vieni tegali teisti, Ordino vyriausybė šitą palaikytų, dėl to miestėnai atbėgo į bažnytinį seimą, ieškodami teisybės, skųsdami Ordiną.

Arba skundėsi Ordinu vienas kaimynas — vyskupas, jog Ordinas neduodąs jam prideramos metinės, 50 markių.

---

[32] Kokie aštrūs santykiai tarp Livonijos ordino ir kunigų, matyt iš vieno vėlesnio atsitikimo; 1428 m. 16 kunigų važiavo su skundomis popiežiui ant Ordino, tai Ordino brolis pagavo juos ir prigirdė upėje (*Hefele C. J.* Conciliengeschichte. B. 7. S. 413, 414).

Kartais ir pats Ordinas skųsdavosi arba bent per aukštus žmones ieškojo užtarimo prieš savo brolius; vienas brolis pabėgo, užvaldė Ordino turtą, esantį Vokietijoj, dargi vedė, tai reikėjo ieškoti pagalbos visam turtui iš jo atimti.

Ordinui teko rūpintis savo laiškų saugumu: stiprūs buvusio didžiojo meistro Plaueno giminės gaudė Ordino kvieslius, atimliojo laiškus, skundėsi seimui, agitavo prieš jį. Žinoma, Jogailos delegacija palaikė juos [Plaueno giminaičius?], padėjo, davė lėšų ir t. t.[33]

Taigi lenkų ir lietuvių delegacija rankiojo medžiagą, jog Ordinas persekiojąs bažnyčią, vyskupus ir t. t., jog yra virtęs visai nedora, priešinga bažnyčiai įstaiga.

Seimo darbai eina toliau. Popiežius Grigas XII atsisakė nuo popiežystės (liepos 4 d.); tuoj po to sudegino Husą, 18 d. Žygimantas išvažiavo į Vakarus įtikinti popiežių Benediktą, kad ir jis atsisakytų. Seimas dirbo ir be Žygimanto.

Turėdamas įvairių darbų, seimas prie ginčų su Ordinu tepriėjo vos 1416 m. pradžioje, gal būti, be imperatoriaus buvo ir patogiau, bent be jo galima pririnkti medžiagos ir advokatų. Lenkų delegacijoj pasirodė naujas narys Petras Wolframas (iš Krokuvos ar Lvovo). Pasirodė, jog jis buvo vokiečių šalininkas, popiežiaus slaptas informatorius, arti delegacijoj veikęs[34]; kaltinimus kėlė jisai ir konsistorijos advokatas Augustinas iš Pisos.

Vasario 13 d. buvo pilnaties posėdis, generalinė kongregacija katedroj; jame perskaitė Jogailos ir Vytauto skundą, kurioje yra išdėstyta santykiai su Ordinu, iškeliama eilė kaltinimų ir nurodoma jo [Ordino] nusidėjimai nuo senųjų laikų, iš viso jie sutraukti į 40 punktų. Tarp naujų reikalavimų buvo vienas, kad Vokiečių ordiną perkeltų į kitą, jam patogesnę vietą, prie darbo, atitinkančio labiau jo pašaukimą, krikščionybei platinti, kad perkeltų jį į totorių ir turkų pasienį, o dabar Ordinas truk-

---

[33] *Nieborowski P.* Peter von Wormdith. S. 162—165.

[34] Codex epistolaris saeculi decimi quinti. T. 2. Nr. 90, 91.

dąs Vytautui ir Jogailai, jų darbams, todėl prašo seimo apginti juodu, kad galėtų atversti graikus ir netikėlius. Skaitant neapsiėjo be triukšmo.

Pabaigus skaityti, Ordino advokatas prašė ginčus atidėti, nes nėra pasiruošęs, tam paskyrė posėdį 23 d.

13 d. perskaitė ir Žemaičių skundą, Vytauto paruoštą, kuri sukėlė seime tiek triukšmo ir pasibaisėjimo, bet prie šito teks vėliau plačiau apsistoti.

23 d. vėl susiėjo visuotinė kongregacija katedroj, ir Vokiečių ordino advokatas Justinus de Juvenatio skaitė iš rašto savo atsakymą; ir dabar buvo triukšmas, tik kėlė jį lenkų bajorai.

Skaitymas užsitęsė ilgai, jį pertraukė; tęsė ir rytojaus dieną, pradėję nuo 9 val.; vienam nuvargus, skaitė toliau kitas advokatas Ardicinus de Novarra, Henricus de Piro ir Ordino atstovas.

Raštas buvo platus, atsibodo klausyti, net nedavė baigti; skaitė visas Vokiečių ordino dermes su Jogaila, su Vytautu, nurodė, kiek Ordinas yra nusipelnęs Bažnyčiai, kiek jo žmonių yra žuvusių dėl tikybos, kad jį spaudžia, ir visai neteisingai, lietuviai bei lenkai, jog kare 1410 m. jų priešai buvo nedori, išvada — prašo jo pasigailėti. Kieno teisybė? Ar Lietuva tikrai yra krikščionių šalis? Ordino atstovai sako, kad geriausia būtų, jeigu bažnytinis seimas prispirtų lietuvius ir lenkus tenkintis jų valdomomis žemėmis, lai daugiau jų neieško. Bet lenkų ir lietuvių delegacija atsakė, jog nenori tenkintis Torunio taika, nenori grąžinti Žemaičių Ordinui.

Ordino kviesliai ir jo advokatai buvo patenkinti savo rašto įspūdžiu, jie buvo įsitikinę, jog doriškai laimėję, jog juos laiko teisiais.

Seimas nepadarė šiuo klausimu jokio nutarimo. Nutilo vėl.

27 d. ginčai ėjo toliau, bet jau germanų nacijoj, tarp tų pačių jos dalyvių. Ten kiti, nesuinteresuotieji, prikalbinėjo, kad nesivaidytų, liautųsi pykęsi. Žinoma, nenuramino. Vis tiek abi šali nori seime ginčytis, iš ten su-

laukti sprendimo. Ir nacija nutilo, nutarė laukti, kol grįš Žygimantas.

O jis jau Paryžiuje, reikia tenai vykti: skubotus dalykus tarp vokiečių, lietuvių ir lenkų jis ten sprendė.

5. *GINČAI SU ORDINU PARYŽIUJE*

Žygimantas išvyko iš Konstancijos 1415.VII.18; jis norėjo prikalbėti vieną iš trijų popiežių, Benediktą XIII, kad atsisakytų, o tenykščius viešpačius, kad jo nepalaikytų; Žygimantas turėjo dar kitų, grynai politinių reikalų: norėjo sutaikyti anglų ir prancūzų karalius, kurie taip ilgai jau kariavo ir galo toms kovoms nebuvo matyti.

Žygimantas nesiskubino važiuoti, pamaži traukė, apsistodamas kokiam laikui, priimdamas iškilmingus sutikimus, vaišes ir dovanas; tarė, kad taip pridera elgtis norinčiam valdyti visą pasaulį, o jo neturinčiam. Žygimantas ilgesnį laiką išbuvo Narbonnoje. Galų gale jis apsistojo Paryžiuje.

Su Žygimantu buvo iškeliavę kai kurie Jogailos ir Vytauto atstovai, kurie buvo tarp jo palydovų, tai turėjo progos papasakoti jam apie savo reikalus.

Be savo atstovo Wallenrodo, Vokiečių ordinas turėjo slaptą agentą prie Žygimanto,— vienas jų buvo Bunzlau. Konstancijoj jis gyveno su Ordino prokuratorium (Wormdittu), išvykus karaliui, su juo keliavo, nurašinėdavo prokuratoriui laiškus, kurie ateidavo Žygimantui, už tą darbą gaudavo geroką atlyginimą [35].

Seimas nuolatos susižinodavo su Žygimantu, esant svarbiems reikalams, susitardavo ar pasiųsdavo raštą ar net delegaciją. Ką tik išvažiavus (rugpjūčio 23 d.), bažnytinis seimas pasiuntė savo reikalais vyskupą Joną Wallenrodą, kuris kaip tik buvo vokiečių Ordino atstovas ir jam tarnaudavo, nors dabar pasidarė bažnytinio seimo įgaliotu.

Žygimantas lenkų ir lietuvių ginče su Vokiečių ordinu gaudavo ne tik tiesioginių jų atstovų pranešimų,

---

[35] *Nieborowski P.* Peter von Wormdith. S. 208—210.

bet ir Jogailos bei Vytauto laiškus. Tai Wallenrodas, kaipo seimo viršūnių įgaliotas žmogus, juos gavęs, persiųsdavo Ordino prokuratoriui į Konstanciją, žinoma, nepranešdamas priešingai [lenkų ir lietuvių] pusei, ką rašė Ordinas.

Paryžiuje teko aptarti ne vieną dalyką Vokiečių ordino reikaluose, kalbos ėjo apie paliaubas ir apie sąlygas būsimai tvirtai bei pastoviai taikai sudaryti.

Tarp kitų sumanymų Jogailos kviesliai buvo pasiūlę Žygimantui padaryti šitokį mainą: Ordinas išpirks iš lenkų ir grąžins Žygimantui jo paties įkeistąją žemę, jis gaus dykai iš Ordino Naująją Marką ir atiduos Jogailai. Žygimantui tas planas patiko, nes gauna dykai žemių už vieną tarpininkavimą.

Dėl to jis pasiuntė arkivyskupą Wallenrodą ir Brandenburgo kunigaikštį Frideriką pasakyti šitai didžiajam meistrui.

Nuo savęs pridėjo dar vieną sąlygą. Žygimantas matė, jog Ordinas nori išsisukti nuo jo valdžios, jis klausąs tai popiežiaus, tai jo, kaip Ordinui tat patogiau, taigi pareikalavo, kad jį vieną tepripažintų: Ordino žemė būtų paskelbta priderančia Imperijai, ją gautų iš Imperijos kaipo leną. Tuomet tikrai būtų amžina taika su Jogaila ir su Vytautu.

Šitie kviesliai išjojo per Konstanciją į Prūsus.

Ordinas aptarė tą reikalą su žemės taryba ir vyriausiais valdininkais, dėl kai ko nusileido, bet visų sąlygų nepriėmė. Bijojo pasiduoti Imperijai, nes tapsiąs maino ir suktybių objektu, antra vertus, nenorėjo nustoti Bažnyčios globos. Ir liko vėl tas pats Ordino dvilypumas. Taigi šitų taikos sąlygų Ordinas nepriėmė.

Savo ruožtu reikėjo kaip nors neprileisti prie karo, nes paliaubos turėjo baigtis 1416.IX.8; Žygimantas pasikvietė abiejų šalių atstovus pas save; jie jojo iš Konstancijos — dėl paliaubų pratęsimo. Derybose padėjo ir prancūzų karalius Karolis VI. Dirbo kelias savaites, pagaliau nutarė, jog paliaubos tęsis nuo 1416.IV.5 iki 1417.VII.12.

Ordinas, sulaukęs paliaubų, įgijo įsitikinimo, jog Žygimantas jį palaikys.

Ordino atstovas kalbėjo apie taiką, o tuo tarpu rūpinos pakirsti seimo darbą taikai Rytuose sustiprinti. Seimas, Tartu (Dorpato) vyskupo prašomas, paskyrė jo [vyskupo] globėju Vytautą, kad gintų nuo rusų ir kitų priešų. Ordino atstovas sužinojęs apie tat siūlo Livonijos meistrui susitarti su Tartu vyskupu ir pasirūpinti, kad Vytautas tos privilegijos negautų [36]. Taip jis rašo 1416 m. gegužės 1 d.

Į minėtus seimo laiškus dėl paliaubų atsakė Jogaila ir Krokuvos universitetas. Jogaila atsakė (1416.VIII.2), jog paliaubas laikys, Žemaičius paveda seimo globai, jeigu ne karai, tai Žemaičiai seniai būtų buvę krikštyti ir gudai graikų tikybos būtų grįžę prie vienybės su katalikų bažnyčia. Šitą būtų padarę jis ir Vytautas. Universitetas pasisako kitais klausimais, išgiria seimą, jo darbus, pasisako prieš husitus, peikia simoniją Romos kieme, išgiria daktarus ir universitetus, keliančius šviesą [37].

Didysis meistras prašo pastovios taikos.

Visus tuos raštus skaitė susirinkime 1416.IX.16.

Seimo laiškus Jogailai ir Vytautui apie paliaubas Ordinas suprato, kad ir seimas jį ginsiąs, kad dabar atėjo laikas parodyti griežtumą ir reikalauti pastovios taikos geromis sąlygomis. Nors Prūsų būklė buvo sunki, nes 1416 m. ištiko maras, nuo kurio buvo mirę du vyskupu ir daugybė sodžiaus gyventojų, bet didysis meistras tarė, kad taikos yra labiau reikalingas ne jis, o Vytautas. Mat Vytautas viename laiške lyg iš netyčių buvo pasisakęs, kad turįs įtakos totoriams, kad jiems statys chanus, o dabar išgirdo, kad įvyko priešingai, kad Vytauto kandidatą atstatą, dargi totoriai tuštiną Lietuvos valdas. Šitą Vytauto laiško vietą apie įtaką totoriams panaudojo seime

[36] Codex epistolaris Vitoldi. P. 343. Nr. 669; *Bunge F. S.* Liv-, Esth-und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Riga, 1867. Bd. 5. S. 213, 214.

[37] *Morawski K.* Historya uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 1. S. 146—149; *Mansi J. D.* Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. T. 27. 934, 935.

kaltindami, jog dedąsis su totoriais, o žinia apie totorių užpuolimą didysis meistras nutarė kitur pasinaudoti.

Taip nusiteikęs, didysis meistras rudenį 1416 m. atplaukė į Veliuoną derėtis su Vytautu ir Jogaila dėl pastovios taikos. Jis buvo labai pasipūtęs, elgėsi lyg būtų laimėtojas, reikalavo atiduoti Ordinui visas tas žemes, į kurias turi raštus. Atplaukęs į Veliuoną, didysis meistras pasiliko sėdėti laive, pats nesirodė nė Vytautui, nė Jogailai, kalbėjosi per kvieslius. Abi šali nesusiėję išsiskirstė.

Wallenrodas, o ir Livonijos ordino šaka, kitaip galvojo, ragino būti nuosaikius ir nuolaidžius, nes vieni neapsigins. Dargi dėl šito didysis meistras buvo susivaidijęs su Wallenrodu. Ir vėl kalbos apie taiką nutilo [38].

Apie tat, kas įvyko Veliuonoj, Jogaila rado reikalinga pranešti bažnytiniam seimui ir kartu jį perspėti, kad taikai gali pakenkti pats seimas, per daug užtardamas Ordiną, todėl įdėjo grasinimą, kad nepalaikytų blogybe, jeigu jis pats turėsiąs apginti savo teises. Jo laiške pasigirdo kiti tonai, jog Rytų viešpačiai rimtai užpyko ant bažnytinio seimo diplomatų, kad gali nepaisyti gerų jų patarimų.

Ir vėlesniuose raštuose esant progai Jogaila ir Vytautas primindavo, jog ne jie kalti, kad nėra taikos. Svarstant šį klausimą 31 visuotiniame posėdyje (1417.III.31), jo viduryje Gniezno arkivyskupas Mikalojus norėjo perskaityti Jogailos ir Vytauto laišką seimui, bet Ordino advokatas Arcedinus de Novaria užprotestavo, nes nacijos nėra peržiūrėjusios, tai seimas neleido skaityti, bet posėdžio gale šį raštą vis dėlto perskaitė, šitame laiške jiedu yra dar sykį priminę, jog ne jie kalti, kad su Kryžiuočių ordinu nėra taikos, kaip jos norėjo bažnytinis seimas [39].

Ordino atstovai turėjo žvalgybą ir Konstancijoj, jie gaudydavo žinias, kurios ateidavo į lenkų ir lietuvių de-

[38] *Daniłowicz I.* Skarbiec diplomatów... T. 2, Nr. 1176, 1179; Codex epistolaris Vitoldi. P. 707. Nr. 365.

[39] *Hefele C. J.* Conciliengeschichte. B. 7. S. 306.

legaciją, tuojau jas persiųsdavo į Prūsus. Pvz., 1417 m. vasario mėn. Ordino atstovas rašo didžiajam meistrui: jis bijąs Romos karaliaus, galįs apvilti, norįs uždirbti, geriau visą savo ginčą spręsti reikia atiduoti bažnytiniam seimui. Jeigu išrinktų popiežių prieš lenkams pradedant karą, tai būtų galima turėti nuolatinę taiką; o dabar lai didysis meistras ruošiasi į karą: po paliaubų (šv. Margaritos) lenkai puls. Vienas bajoras iš lenkų papasakojo, kad Lenkų karalius susitaikys su totoriais, eis prieš Ordiną; tai, sako, rašęs Gniezno arkivyskupas, prašydamas, kad pateisintų jį prieš seimą. Gali pulti iš dviejų pusių (nuo Pamarėlių ir iš rytų). Romos karalius pagrasinęs, kad jeigu Ordinas nepasiduos jam vienam, tai padėsiąs lenkams, jis dargi uždraudęs per Brandenburgą praleisti kariuomenę [40].

Ordinas susirūpino savo būkle, vis dėlto išgavo iš seimo paliaubų pratęsimą vėl metams [41].

Vokiečiai kalbėjo seime, jog Jogaila grasinęs, kad nesilaikys šitų paliaubų, jeigu jam neatiduos Pamarėlių [42].

IV

GINČŲ ĮKARŠTYJE

1. GINČAS DĖL TEISĖS KARALIUS ŽUDYTI IR FALKENBERGAS

1417 m. netikėtai bažnytiniame seime iškilo Falkenbergo vardas, dėl kurio buvo triukšmo ištisus metus, dar ilgiau dėl jo nerimavo Jogaila, o dalykas, dėl kurio buvo kilę tiek karščio, buvo nenaujas, tik seimas neturėjo didelio noro juo užsiimti. Iškilo aikštėn tuo būdu.

---

40 *Nieborowski P.* Peter von Wormdith. S. 95.

41 *Voigt J.* Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens. Königsberg, 1836. Bd. 7. S. 304.

42 *Caro J.* Geschichte der europäischen Staaten. Geschichte Polens. Bd. 3. S. 461.

Po pražūtingo mūšio ties Egliakalniu (1410) Ordino žmonės buvo visai nusiminę, nežinojo, kur jiems kreiptis, iš kur gauti pagalbos. Vienas dominikonų vienuolis vokiečių gimimo, pats susipykęs su lenkais ir iš jų pabėgęs, Jonas Falkenbergas, pasiūlė savo plunksną naujam Ordino meistrui Plauenui. Jis parašė traktatą „Accipe gladium". Vėliau Ordino meistras sakėsi, kad jį buvo išvijęs, o iš tikrųjų Falkenbergas buvo išvykęs į Prancūziją, į Paryžių pas Karolį VI, Ordino protektorių, be to, norėjo Paryžiaus Sorbonnoj, šitame pasaulio mokslo centre, sudaryti nuotaiką, palankią Ordinui ir nepalankią lietuviams ir lenkams.

Falkenbergas platino tą savo traktatą Paryžiuje. Traktatas dingo, bent iki šiol jo nesurado, o jo mintys yra žinomos iš ištraukų, jo antagonistų padarytų. Falkenbergas savo traktate puolė Jogailą: jo nuomone, Jogaila ir jo tauta esą atkritę stabmeldžiai, dargi jie piktesni už šituos, todėl jie reikia visai panaikinti, nes nuo jų Bažnyčiai gresia pavojus. Lenkų dievaitis vadinas taip pat Jogaila, todėl reikia išnaikinti visą lenkų tautą, jos kunigaikščius ir ponus pakarti prieš saulę. Visi, kas lenkams padeda, amžinai bus pražuvę, eis į pragarą, o kas eis prieš lenkus, bus išganytas [43].

Apie tą Falkenbergo raštą sužinojo ir jį išgavo Gniezno arkivyskupas Mikalojus, antrą sykį būdamas Paryžiuje [44]. Norėdamas privilioti mokslininkus į savo pusę, iškėlė puotą garsiojo universiteto atstovams. Kai kurie daktarai įsismaginę prisiminė, jog pas juos yra pamfletas prieš Jogailą, ištraukė jį ir įdavė dosniam ir vaišingam šeimininkui. Mikalojus apsidžiaugė, gavęs šitą traktatą, nes galėsiąs jį panaudoti prieš Kryžiuočių ordiną.

[43] *Bess B.* Falkenberg O. P. und der preussisch-polnische Streit vor dem Konstanzer Konzil. S. 390; Nieborovskis, rašęs savo darbą prieš Didįjį karą ir praplėtęs per jį, gėrisi šituo Falkenbergo drąsumu ir jo pažiūromis.

[44] Tuo klausimu, kada gauta Falkenbergo traktatas, yra skirtingų nuomonių (P. Nieborovskis, K. Špringmanas, A. Prochaska), bet šitai dalykui neturi reikšmės.

Falkenbergas nuo seimo pradžios buvo Konstancijoj, dirbdamas Kryžiuočių ordinui žodžiu ir raštu, gal visai užmiršęs apie savo satyrą. Čia jis buvo parašęs dar naują raštą — rimtos formos traktatą „Liber de doctrina potestatis Papae et imperatoris" prieš Povilą Vladimiri [45]; jis tik įrodinėjo imperatoriaus valdžią esant aukštesnę už popiežiaus, Ordinas teisėtai valdąs savo žemes, jo privilegijos esančios tikros; Lenkai, eidami su netikėliais, kenkia Bažnyčiai. Neskirdamas lenkų nuo lietuvių, Falkenbergas gąsdina visą Europą Vytautu, kuris pats, būdamas kurpiaus sūnus, gyrėsi, jog pagirdysiąs savo žirgus Reine.

Šitas raštas buvo rašytas Ordinui apginti, tik Ordinas nedrįso viešai jo palaikyti [46], nes buvo traktate dalykų, kuriais Bažnyčios seime nepatogu girtis [47]. Falkenbergas siūlė mušti lenkų karalių ir kunigaikščius, taigi ragino žudyti viešpačius. Šituo pasinaudojo Ordino priešai, turėjo progos jį vėl pulti, iš naujo reikalauti, kad pasmerktų Ordino palaikomą mokslą ir patį Ordiną, tardami, kad visi karalių atstovai turėsią eiti prieš jį. Žinoma, dabar imperatorius turėtų palaikyti tą mintį, kad ir būtų kai kurie teologai kitokios nuomonės.

Bet čia Jogailai gerokai teko apsivilti.

Žygimantas važiavo į Prancūziją taikyti tebekariaujančių anglų ir prancūzų. Ties Azincourtu prancūzai (1415.X.25) paprašė jo tarpininkavimo. Derybos ėjo iš pradžių Paryžiuje, o paskui Canterbury, kur Žygimantas apvylė prancūzus: turėdamas plačius jų įgaliojimus, perėjo į anglų pusę, atidavęs jiems kuone pusę Prancūzijos. Po to prancūzai ėmė nekęsti Žygimanto, o gyrė jį anglai, dėl šito pačiame seime jam pasirodžius būdavo įvairių nemalonių jam scenų.

Grįžęs į Konstanciją, Žygimantas turėjo savo bažnytinių reformų sumanymą: išrinkti popiežių vokietį ir net

---

[45] Starodawne prawa polskiego pomniki. T. 5. S. 195—232.

[46] *Nieborowski P.* Peter von Wormdith. S. 195—197.

[47] Bažnytinis seimas buvo pasmerkęs mokslą, jog valdiniai be teismo gali tironus žudyti (*Mansi J. D.* Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. T. 27).

perkelti jį į Vokietiją. Gal jis turėjo pagrindo tikėtis, jog šitas planas pavyks. Seime valdė „mars"— keturi dvasiniai ponai: Milano patriarchas, Antiochijos patriarchas, Rygos arkivyskupas ir Salesbury vyskupas, kurie lyg palaikė jį [48]. O prancūzai jam priešinosi.

Ir dėl viešpačių žudymo Žygimantas ėmė kitaip galvoti: čionai nusvėrė jo priešingumas prancūzams, kurie kaip tik spyrėsi šitam mokslui, nes neseniai dėl šito žuvo prancūzų karaliaus giminaitis: 1407 m. kovojant prancūzams su burgundais, Paryžiuje užmušė Orleano kunigaikštį, prisakius Burgundo viešpačiui. Prancūzų karalius ir jo kiemas pasibjaurėjo tuo užmušimu. Jų kovos pasmarkėjo. Paryžiaus universitetas pasipiktino užmušimu, pasmerkė karalių žudymo gynėją Joną Mažąjį (Jean Petit, Parvus). Falkenbergas buvo parašęs 3 traktatus už Petitą: gynė jį, pajuokė tokias teologijos garsenybes, kaip Gersoną ar d'Ailly. Jis ėmė tarnauti Burgundo partijai [49]. Prancūzai būtų norėję, kad bažnytinis seimas pasmerktų šitą mokslą. Lenkai tarė, kad dabar juos palaikys prancūzai.

Seimas atsidūrė keblioje padėtyje. Buvo žymiausių teologų, dargi šventųjų, kaip Tomas Akvinietis, kurie leido užmušinėti tironus; jis [seimas] turėjo skaitytis su esamomis politinėmis galybėmis, su stiprėjančiais monarchais ir tegalėjo pasisakyti už kompromisą [50].

Lenkų ir lietuvių delegacija sujudo dėl Falkenbergo, reikalavo jo rašto pasmerkimo, o jo paties nuteisimo. 1417 m. vasario mėn. seimas uždraudė Falkenbergui išvažiuoti iš Konstancijos, o gegužės mėn. jį pasodino į kalėjimą. Atskiros nacijos žiūrėjo katra sau — ar yra Falkenburgo rašte erezijos. Gegužės mėn. jau sudaryta komisija. Šitoj komisijoj buvo karštų ginčų, triukšmingų protestų. Tokioj maišaty 1417.VI.4 pasmerkė tą knygą, pripažino eretišką, bet vėliau naujas popiežius, Ordino

---

[48] Mars susidarė iš 4 nurodytų miestų pirmųjų raidžių.

[49] *Treumann R.* Monarchomachen. Leipzig, 1895.

[50] *Böhme R.* Katalikų bažnyčios mokslas apie tironus; *Bess B.* Zur Geschichte des Konstanzer Konzils. Marburg, 1891. Bd. 1 *.

šalininkas, nustatęs, jog pasmerkimas, kaip priimtas netinkamos sudėties, negalioja, vis dėlto Falkenbergo nepaleido iš kalėjimo; vieni Burgundai užtarė Falkenbergą. Popiežius tyrinėja, prikalbinėja, nori taikinti; Casper de Perusio lietuvių ir lenkų vardu paskutinę dieną reikalauja pasmerkti Falkenbergą, kitaip protestuosiąs būsimame seime Jogaila ir Vytautas [51]. Popiežius vėliau pats savo sudarytoj komisijoj peržiūrėjo, pripažino raštą netinkamą, nepadorų, įžeidžiamą, sutrypė jį kojomis.

Prieš tai 1417.V.20 Strasburge generalinė dominikonų kapitula žiūrėjo Falkenbergo raštus, pasmerkė juos ir autorių nuteisė kalėti iki gyvos galvos. Švelnesnė buvo bažnytinio seimo vėlesnioji komisija: ji pripažino, jog rašto dvasia iškrikusi, atsiduodanti erezija, tai paskvilį nutarė sudeginti; Falkenbergas pasidavė tam sprendimui. Į seimą šitas klausimas taip ir nepateko. Išėjęs iš kalėjimo, kuriame išbuvęs 7 metus, (1424) Falkenbergas dar rašė darbus, bet jo pagalba Ordinui buvo nenaudinga, pasitaikius progai, atsikratė jos [52]. Jogaila atsiėmė apeliaciją į seimą.

Žygimantas nepalaikė prancūzų. Parvuso doktrinos nepasmerkė, šito klausimo taip ir neišsprendė.

Jogaila ilgą laiką nerimavo, juk jis pats buvo liepęs nužudyti Kęstutį; pripažinus teisę žudyti tironus, bijojo, kad jam jos netaikytų. Jo delegatai, bijodami savo viešpaties, stengėsi, kad seimas priimtų pasmerkimą, o jo ponai ir tarėjai neteikė tokios vertybės Falkenbergo raštams, tik nelengva buvo vėliau nutildyti įpykusį ir baimės apimtą Jogailą. Vytautas tuo klausimu nesirūpino.

---

[51] *Springmann K.* Polen und der Deutsche Orden zur Zeit des Konstanzer Konzils / Diss. Freiburg, 1923. S. 123—124 *.

[52] *Morawski K.* Historya uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 1. S. 150—154; *Prochaska A.* Na soborze w Konstancyi. S. 80, 81; *Bess B.* Falkenberg O. P. und der preussisch-polnische Streit vor dem Konstanzer Konzil.

2. *TREČIŲJŲ JOGAILOS VEDYBŲ KLAUSIMAS BAŽNYTINIAME SEIME*

Bažnytiniam seimui teko užsiimti ir Jogailos vedybomis. Antroji jo žmona Ona ką tik buvo mirusi (1416.III. 21). Jis sumanė vesti trečią sykį, pasirinko Elzę, kurią jam piršo jo sesuo. Dėl šito kilo daug lenkų ponų ginčų; magnatai buvo priešingi šitoms vedyboms, jie siūlė kitą žmoną, patarė imti iš Vakarų Europos kunigaikščių šeimos, be šitų politinių priežasčių, rado ir asmeninių. Jie rado, jog ji netinka kaipo žmona; ji — našlė po 3 vyrų, turinti daug vaikų, sena, nesveika, su avantiūrine praeitim, kiti pamfletuose lygina ją su plačiasnuke keturkoje.

Nepaisydamas protestų, Jogaila vedė Elzę. Po vedybų paaiškėjo, kad joms buvo ir formalių kliūčių: Elzės motina kadaise krikštijo patį Jogailą, taigi buvo dvasinė giminystė — Elzė esanti jo dvasinė sesuo. Dėl to reikėjo gauti dispensą iš bažnytinio seimo Konstancijoj. Seimas leidimą duoti davė, bet iškėlė sąlygą, jog jai mirus, dar sykį vesti nebeleis [53]. Gal būti, seimo pilnaty tas klausimas ir nebuvo keliamas, nes niekur niekas iš dalyvių apie tat nepasakojo ir neužsiminė, veikiausiai tas leidimo klausimas bus patekęs į bėgamųjų dalykų skaičių, į kardinolų kolegiją, ir ten jie užbaigė, žinoma, vargu buvo pridėję sąlygas, jog toliau leidimo neduosią, gal kas iš netyčių buvo pajuokavęs.

---

[53] Apie tai tepasakoja J. Dlugošas (Historiae Polonicae. Lipsiae, 1711. L. 4. P. 379—382 *), seimo aktuose dar niekas to neužtiko; *Caro J.* Geschichte der europäischen Staaten. Geschichte Polens. B. 3. 475—485; *Caro J.* Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds. Wien, 1879. S. 148—159 *; *Lenfant.* Historiae du concile de Constance. 1797. P. 52, 53 *; *Morawski K.* Historya uniwersytetu Jagiellońskiego. S. 172— laiko tą žinią tikrą; *Hefele C. J.* Conciliengeschichte; *Prochaska A.* Na soborze w Konstancyi; *Prochaska A.* Król Władysław Jagiełło. Kraków, 1908. T. 1—2 — nieko nemini.

1417 m. sausio mėn. grįžo Žygimantas, nebuvęs Konstancijoj apie 2 metus, kur seniai jo laukė seimo žmonės, dabar jie subruzdo, tikėdamiesi, kad dalykai pagerėsią, kad bus galima pradėti bažnytines reformas daryti ir išspręsti atidėtus atskirus politinius klausimus. Kryžiuočių ordinas tuoj pasikvietė iš Prūsų daugiau žmonių, atvažiavo nauji pasiuntiniai su naujais įrodymais ir turtais.

Ginče tarp Ordino ir lietuvių bei lenkų, kaip jau minėta, Žygimantas norėjo uždirbti, gauti kai kurias žemes už savo tarpininkavimą bažnytiniame seime — norėjo, kad būtų priimtas jo reformų planas. Jam rodėsi, kad Imperijai ir jam būtų naudinga, kad popiežius būtų vokietis, kad jisai persikeltų į Vokietiją, kaip neseniai apie ištisą šimtmetį jie yra buvę Prancūzijoj. Bet ir seime per tą laiką įvyko atmainų. Nusistatymas, kuriuo neseniai taip džiaugėsi, jog seimas yra viršesnis už popiežių, kad reikia reformuoti pačią bažnyčią nuo narių,— neturėjo geros kloties, nebuvo galima vykdyti reformos nuo apačios; kovos nacijų tarpe pasunkino šitą darbą. Ir teko grįžti prie senosios minties, jog pirma reikia išrinkti popiežių, o tada jis seimo padedamas ir pradės reformuoti bažnyčios narius. Be to, sustiprėjo ir išaugo nauja jėga — kardinolų kolegija, kurioj buvo keletas gabių ir žymių veikėjų, kadaise paskirtų popiežiaus Jono XXIII. Prieš ją tai ir pradėjo kovą Žygimantas.

Ordinui reikia jeigu ne taikos, tai bent paliaubų; kadangi nevyksta per Žygimantą, tai jisai kreipiasi į seimą ir kardinolų kolegiją, pagaliau į vokiečių kunigaikščius, prašydamas, kad jį gelbėtų. Jie karštai atsiliepė, ypač subruzdo iš Vokietijos vakarų; jie išjudino germanų naciją, sukėlė visą seimą, kad gelbėtų Ordiną. Ir Žygimantas tuo tarpu pasirašė vėl paliaubas (1417.V.14), o seimas turės galutinai išspręsti ginčą dėl taikos.

Pati seimo atmosfera nerami (1417.IV—VIII). Žygimantas norėjo grąžinti savo valdžią į seimą, ėmė kovoti su kardinolais; kovos įnirtimas pakildavo iki to, kad kartais jis uždarydavo katedrą, kardinolų butus ir t. t.

Ginčą tarp Kryžiuočių ordino ir lietuvių bei lenkų stengėsi pats išspręsti. Iškilusiais klausimais reikėjo ir jam pasisakyti, pvz., ar teisėtos Ordino privilegijos, ar jam priklauso Žemaičiai.

Bet liepos mėn. jis susitaikė su kardinolais, aptarė ir susitarė dėl reformų būdo, ir dabar tas politinis ginčas tebūtų trukdęs bažnyčios reformai, sukėlęs naujų aistrų. Gal būti, nebeteikė vertės kaltinimui erezija, be to, kai kurie įtakingi Ordino priešai nurimę traukėsi atgal.

Dargi 1417.VIII.12 seimas dėl ramybės patvirtino Ordino privilegijas ir atnaujino vieną senąją (1220.XII.15)[54].

Greitai po to mirė Salesbury vyskupas (1417.IX.4), Ordino priešas, o Žygimanto prietelius ir jo reformų šalininkas. Žygimantas rugsėjo 9 d. susitarė su kardinolais dėl popiežiaus rinkimo, jau nebemanydamas apie jo perkėlimą į Vokietiją.

Ordinas dar turėjo ginčų germanų nacijoj, bene 1417. VIII.4. Beliko viena — laukti naujojo popiežiaus sprendimo.

4. *ŽEMAIČIŲ KRIKŠTAS*

Ginče su Kryžiuočių ordinu daug buvo kalbėta apie Žemaičius. Ordinas norėjo juos pasisavinti, remdamasis padarytomis dermėmis, be to, turįs gerų tikslų — juos norįs ir galįs apkrikštyti; lietuviai tvirtino, jog žemaičiai esą tie patys lietuviai, žemaičiai nenorį būti valdomi Ordino, kuris, be to, jų iki šiol nekrikštijo ir nekrikštys. Ordino šaka Livonijoj geriau nusivokė tame ginče ir patarė didžiajam meistrui išsižadėti Žemaičių[55].

Vytautas sumanė visą tą vokiečių tvirtinimą sugriauti. Gal būti, kad iš Konstancijos lietuvių ir lenkų delegacija buvo nurodžius, kaip tat būtų patogiau padaryti. Vytautas atsiuntė didelę Žemaičių deputaciją; kalbama buvo, jog buvus gausi. Jos pryšakyj stovėjo trys bajorai: Jurgis Gedgaudas, Jurgis Galminas ir Vytauto sekretorius

---

[54] *Strehlke E.* Tabulae Ordinis Theutonici. P. 451, 452.

[55] *Krumbholtz R.* Samaiten und der Deutsch Orden bis zum Frieden am Melno-See. Königsberg, 1890. S. 184—188; *Springmann K.* Polen und der Deutsche Orden zur Zeit des Konstanzer Konzils.

Mikalojus Sapienskis[56]. Atvyko jie 1415 m. rudenį, lapkričio mėn. Konstancijos gyventojai ir seimo dalyviai bėgo jų pasitikti, jų pažiūrėti, kaip atrodo tie baisieji žemaičiai, kurie muša karingus kryžiuočius ir apie kuriuos tiek daug buvo kalbėta. Buvo tai nebe stabmeldžiai, o tokie pat krikščionys, kaip ir jie, tik ką neseniai apsikrikštiję. Išvaizda — aukšti, augaloti vyrai[57].

Ši delegacija — vienų lietuvių ir anoji — bažnytinio seimo dalyvė turėjo panašius uždavinius.

Delegacijos pryšakyj buvo trys bajorai: turbūt joj buvo miestėnų, laisvų žmonių; su visais tarnais kai kas priskaitė apie 60 žmonių, gal mažam būryj ir nejauku buvo joti į tokią kelionę[58].

Žemaičių delegacijos uždavinys buvo įrodyti, jog Vytautas ir Jogaila rūpinasi jų apkrikštijimu, prašyti, kad neatiduotų Žemaičių vokiečių Ordinui, kad pavestų Lvovo ir Vilniaus vyskupams įsteigti Žemaičių vyskupiją ir pastatydinti reikalingas bažnyčias.

Žemaičiai dairėsi po Konstanciją, kol juos įves kur reikia, pasakojo apie savo kraštą. Iš jų išgirdo, jog Žemaičiai — didelė žemė, tokio didumo, kaip pusė Italijos[59].

Pirmą sykį žemaičiai pasirodė katedroj 1415.XII.4 (šv. Barboros dieną), kur sutiko juos visas seimas, sutiko naujakrikštus, reiškė džiaugsmą jų sulaukęs. Pasakytas pamokslas apie Lietuvos kunigaikščių nuopelnus bažnyčiai ir apie žemaičius, kurių maldų čionai reikėtų išklausyti.

Seimo posėdyj pristatė žemaičius tik už trijų mėnesių — 1416 m. vasario 6 d., taigi jie gerai galėjo prisižiūrėti į Vakarų krikščionis. Seime perskaitė Žemaičių

---

[56] *Piekosiński F.* Goście polscy na soborze Konstancyjskim. 1899 *; *Semkowicz W.* Sfragistyka Witolda. Kraków, 1931. S. 17—19.

[57] Smulkiai rašo Reichentalis, Konstancijos kronistas, kuris įdėjo nupiešęs tų bajorų herbus; iš jų buvo galima susekti tikrąsias pavardes, nes užrašytą iškreiptos; berods, apie juos rašo ir Niemas Filastre.

[58] P. Nieborovskis netiki, kad būtų tiek daug, berods, jis visur lietuviais netiki (*Nieborowski P.* Peter von Wormdith. S. 168).

[59] Filastreo dienyne (*Finke.* Acta consilii Constantiensis. Münster, 1923. B. 2. P. 53—57 *).

skundą (Propositio Samaytarum), kurioj jie išdėstė savo padėtį, savo pažiūras į tikybą, nurodė, jog jie — tie patys lietuviai[60], atpasakojo Ordino norus juos pavergti, nors jie yra laisvi, ir užgrobti jų žemes. [Ordinas] nepastatęs nė vienos koplyčios, dėl to numetę 1407 m. vokiečių jungą. Prie šitos skundos buvo pridėta senesnė jų skunda, 1407 m. rašytoji, išsiuntinėta į Europą, kur nurodė Vokiečių ordino darbus Žemaičiuose, kaip jie žudę ir gaudę bajorus, gėdinę jų dukteris ir t. t.[61]

Ordino atstovas atsakė vėliau raštu, kurį skaitė vasario 24 d.; ten jis pasakojo, jog Žemaičiai, kurstomi Vytauto, sukilo ir ėmė neklausyti, o Ordino tvarka esanti gera, rami ir naudinga. Jis sutiko, kad aniedu Žemaičių prašomi vyskupu būtų pasiųsti krikštyti žemaičių, tik reikėtų pridėti kitus delegatus iš seimo, kurie teisingai praneštų, ką bus matę ir girdėję Žemaičiuose, o gale pridėjo: pritaria tam visam su tąja sąlyga, kad Ordino teisės nebus suvaržytos, nes, mirus Jogailai ir Vytautui, remiantis dermėmis, Žemaičiai atitenka jam [Ordinui].

Seimas atleido žemaičius. Dėl delegacijos ėjo kalbos vėliau, ir kovo 5 d. nustatė šitokią virbę: 3 kardinolai, 16 daktarų (po 4 iš nacijos), o pryšaky Raguzos kardinolas Jonas Dominicis. Ordino žmonės jį įtikinėjo, kad nevargtų, kad nemokąs nė slavų, nė lietuvių kalbos. Rodos, negelbėjo šitie įtikinimai.

1416 m. kovo 1 d. žemaičiai su palydovais išvyko namo[62]. Žemaičių delegacijos vykimas su seimo palydo-

---

[60] Gal būti, dėl šito jau tuomet įtikino seimo žmones, bet yra ir dabar vokiečių „mokslininkų", kurie tuo netiki, pvz., P. Nieborovskis.

[61] Codex epistolaris Vitoldi. Nr. 1018—1024; *Doubek F. A.* Skarga Żmudzinów i odpowiedż Zakonu niemieckiego z roku 1416 // Ateneum Wileńskie. 1931. T. 7. Zesz. 3—4. S. 873—892.

[62] Istorikų nuomonės skiriasi, ar buvo palydovai; vieni: *Bellée H.* Polen und die römische Kurie in den Jahren 1414—1424. Berlin; Leipzig, 1913. P. 1—13; *Kotzebue A.* Preussens ältere Geschichte. Hamburg, 1811, Bd. 3 S. 173, 176; *Prochaska A.* Na soborze w Konstancyi. S. 22, 23; *Daniłowicz I.* Skarbiec diplomatów... T. 2. Nr. 1127— tiki, kiti: *Fijałek J.* Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu po koniec Rzeczyposolitej // Polska i Litwa w dziejowym stosunku. Warszawa etc., 1914. S. 88—90; *Nieborowski P.* Peter von Wormdith — netiki.

vais nepatogu buvo Ordinui. Negalėdamas sutrukdyti seime, darė kliūtis jiems vykstant per jo žemes. Dėl to tenuvyko namo vieni žemaičiai, palydovai nepravažiavo, jie grįžo atgal į Konstanciją ir pasiskundė seimui birželio 17 d. Seimas užpyko ir nutarė prisakyti Vokiečių ordinui praleisti delegatus, kurie ten įsteigs vyskupijas, bažnyčias ir t. t. Ordino atstovas turėjo pasiteisinti: jis sakė, kad Žemaičiai — jo užkariautoji žemė, bažnytiniu atžvilgiu yra Rygos arkivyskupo žinioje, jo dalykas — užsiimti krikščionybės platinimu Žemaičiuose. Ordinui nemalonu buvo žemaičių pasirodymas Konstancijoj, kurioj taip ilgai gaišdami galėjo papasakoti ir tikrai daug papasakojo apie piktas Ordino užmačias, o apsiginti buvo nelengva. Dalyvių nuotaika atsigrįžo nuo jo, ir pritraukti atgal nebuvo kuo. Vis dar reikalavo Žemaičių sau, remdamasis senaisiais raštais.

Seimas greitosiomis turėjo išspręsti klausimą, kam priklauso Žemaičiai, bet ir čia neaiškiai pasisakė, nors tuo pripažino savo teisę spręsti: pasaulietiniuose dalykuose — imperatoriui, o bažnytiniuose — savo vyskupams.

Vėl į Žemaičius vyko delegatai, dabar nebekeliavo Jonas Dominicis, įgaliojimą vyskupams seimas persiuntė raštu.

Vilniaus ir Lvovo vyskupus nurodė Vytautas ir Jogaila, turėdami katras sau savo sumetimų. Lvovo vyskupas atiduos Žemaičius Jogailos valdžiai, Vilniaus vyskupas — Vytauto valdžiai. Lietuviai nė tuomet, nė vėliau nebuvo atitekę Lenkijos bažnyčios Gniezno arkivyskupo žiniai, o Vytautas dargi rūpinos sukurti (berods, be geros kloties) atskirą Lietuvos metropoliją [63].

Tuodu vyskupu įgaliojo seimas 1416.VIII.11.

Jau rudenį prasidėjo Žemaičių krikštas. Vytautas pats prižiūrėjo, kad būtų padaryta, pradėjo tat nuo Kauno.

---

[63] *Fijałek J.* Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. S. 93—95; Codex epistolaris saeculi decimi quinti. T. 2. P. 109. Nr. 89.

Medininkų vyskupija įsteigta ir aprūpinta turtais remiantis raštu, duotu Senuosiuose Trakuose 1417.X.24 [64]. Katedrą pašventino delegatai [65].

Gal dėl to ir išrinko Medininkus, kad jie arti kryžiuočių sienos, kad katedra prieš juos geriau apgins, negu jų pilis.

Apie krikšto darbus Žemaičiuose pranešta tuojau ir dar vėliau į Konstanciją. Tenai 1418.II.1 buvo didelis džiaugsmas, vieną dieną katedroj šventė iš karto kelis dalykus: išrinko popiežių, bažnyčioj pasibaigė suirutė, išaugo Bažnyčia — prie jų prisidėjo karingi Žemaičiai. Nesidžiaugė Vokiečių ordinas [66].

Žygimantas pasveikino Jogailą, kėlė jį į padanges [67], šaltesnis — popiežius, jis stovėjo už Ordiną, kurio bažnytinis vaidmuo dabar turėtų būti baigtas. Vytautas sugadino jo planus, užtat popiežius trukdė ten, kur tas nuo jo parėjo: jis buvo ir liko priešingas atskirai Lietuvos metropolijai, neleido jos sudaryt, nors Lietuva nebuvo atiduota ir Gniezno arkivyskupo žiniai [68].

5. *UNIJA SU GRAIKŲ BAŽNYČIA*

Vytautas iškėlė bažnytiniam seimui mintį, jog jis vienas tegalįs pritraukti prie Romos ir graikų bažnyčią.

Jogaila ir Vytautas 1415 m. buvo pasiuntę į Konstanciją dominikonų generalvikarą iš Konstantinopolio Teodorą.

---

[64] Codex epistolaris Vitoldi. P. 393, 394. Nr. 743, 744; *Holtzmann W.* Die Gründung des Bistums Samaiten // Zeitschrift für die Geschichte des Oberreins. 1917. Bd. 32. H. 1 *.

[65] Codex apistolaris Vitoldi. Nr. 27. P. 1055; Nr. 743, 744. P. 393; 394; *Caro J.* Liber Cancellariae Stanislai Ciolek. Wien, 1871. P. 69. Nr. 32 *.

[66] *Bunge F. S.* Liv-, Esth-und Curländisches Urkundenbuch. C. 2259. S. 397.

[67] *Caro J.* Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds.

[68] *Fijałek J.* Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. S. 100—106; *Caro J.* Liber Cancellariae Stanislai Ciolek. Nr. 65. P. 164.

Jis atvyko vėlyvą rudenį, bet seimo ne tokia buvo sudėtis, kad galėtų apie tat tartis [69].

Vėliau, jau daugiau pasiruošus, teko grįžti prie to paties dalyko. Išrinkus popiežių, esant bažnyčios galvai, atsiradus patogioms sąlygoms, Vytautas vėl iškėlė senąjį savo planą, bažnyčios unijos klausimą, tuo tarpu vienoje Lietuvoje.

Lietuvai, turinčiai nuo senųjų laikų rusus Rytų tikybos, rūpėjo jos bažnyčią pas save sutvarkyti, turėti savo metropoliją Kijeve, nepriklausančią nuo Maskvos. Jau Algirdas bandė šitą išgauti iš Konstantinopolio, tuo keliu ėjo ir Vytautas, pasiekęs savo valdant metropolitui Kiprijonui. Bet kliūtis darė Maskva, tam priešinos Konstantinopolio patriarchas, brangiai Maskvos apmokamas, dargi iš jos gyvenantis. Mirus Kiprijonui (1406), Vytautas prašo Konstantinopolio patriarcho, kad paskirtų metropolitu Teodozijų (graiką), bet patriarchas su tuo nesutiko, paskyrė Maskvai ir Lietuvai bendrą metropolitą Fotijų (graiką). Vytautas galų gale pripažino Fotijų, tik su tąja sąlyga, kad gyventų Lietuvoje. Fotijus Lietuvoj pabūti pabuvo, bet važiuodamas iš Lietuvos, apiplėšė bažnyčias: aukso ir sidabro indus išsivežė į Maskvą. Pyko už tat Vytautas, vėl ėmė prašyti patriarcho, kad paskirtų Teodozijų, juk Kijevas — jo, tai ir Kijevo metropolitas turi gyventi jo priklausomybėje; patriarchas ir dabar nesutiko.

1414 m. Vytautas surinko visus Lietuvos graikų vyskupus į vietinį bažnytinį seimelį, kuris pasisakė prieš Fotijų ir pasmerkė jo plėšimus. Rudenį vėl susirinko Lietuvoj bažnytinis seimelis, nutarė rinkti savo metropolitą, kuriuo ir išrinko bulgarą Grigą Camblaką; jį pasiuntė į Konstantinopolį, kad gautų iš patriarcho leidimą ir palaiminimą. Camblakas išvyko pas patriarchą, bet ten jį atmetė, nes Maskva daugiau užmokėjo, gal Camblakas mažiau turėjo.

---

[69] *Bellée H.* Polen und die römische Kurie in den Jahren 1414—1424. S. 24, 25. Rašė taip Jogaila 1418 m. rugpjūčio 2 d.; *Prochaska A.* Na soborze w Konstancyi. S. 22.

1415 m. Camblakui grįžus tuščiomis rankomis, Lietuvos bažnytinis seimelis stato naują kandidatą į metropolitus, gal, tarė, Camblakas pats buvo kaltas, kad jo netvirtino; naują kandidatą su kviesliais nusiuntė vėl pas patriarchą, be abejo, su didesnėmis dovanomis. Ilgai jie gaišo, vis negrįžo paskirtu laiku, nesiuntė laukiamų gerų žinių, o ir kvieslių nebuvo.

Po to Camblakas, kaipo mokytas žmogus, geras bažnyčios istorijos ir teisės žinovas, išaiškino, kad skiriant metropolitą, galima apsieit ir be patriarcho sutikimo, kad užtenka vietinio bažnytinio seimelio išrinkimo. Ir tikrai, 1415 m. spalio mėn. Naugardėlyj Lietuvos bažnytinis seimelis, trumpu laiku susieinąs jau ketvirtą sykį, į kurį buvo susiėję 8 vyskupai, kai kurie ponai, kunigaikščiai, vienuolynų viršininkai, kur pirmininkavo pats Vytautas, Camblaką išrinko ir įšventino metropolitu. Apie visa tat paskelbė aplinkraštis, kuriame, be to, Fotijui buvo mesta kaltinimų bažnytinių turtų plėšimu, o patriarchui — lupimu [70]. Atsakydami į tat, anie metė prakeikimą Lietuvos metropolitui Grigui Camblakui. Patriarchas dargi prašė Vytauto, kad išvytų Camblaką iš savo valdų. Patriarchas tuoj po to mirė. Kitas patriarchas pakartojo prakeikimą. Taigi Konstantinopolis ir Maskva neleido atsirasti Lietuvos graikų metropolijai.

Camblakas po to apsigyveno ne Kijeve, bet Vilniuje [71].

Šitos kovos nuotaikoj, ypač prieš Maskvą, iš dalies tik prieš Konstantinopolį, turėjo atsirasti ir sustiprėti mintis dėl bažnytinės unijos, gal šituo keliu būtų lengviau nutraukti santykius su anais centrais — Maskva ir Konstantinopoliu.

Galimas dalykas, kad Camblakas dėl unijos nelabai tebuvo užsidegęs, sutiko atstovauti Vytauto politikai, jai iškelti, pakeliui jis padėtų ir Jogailai.

---

[70] *Daniłowicz I.* Skarbiec diplomatów... T. 2. Nr. 1178.

[71] *Яцимирский А. И.* Григорий Цимбалак: Очерк его жизни, административной и книжной деятельности. СПб., 1904. С. 154—209.

Vytautas norėjo įrodyti Konstancijos bažnytiniame seime, kad jeigu ne Ordino puolimai, ne jo grobimai, tai jis seniai būtų pritraukęs prie Romos visus rusus. Jau ir anksčiau seimui duodavo apie tat žinoti.

Kurdamas nepriklausomą nuo Maskvos Rytų bažnytinę provinciją, gal būti, Vytautas turėjo sumanymų vėliau patraukti ją į Romos pusę. Juk apie tą patį laiką Vytautas per savo agentus išgavo iš popiežiaus Jono XXIII, esančio Konstancijoj, 1415.II.24 bulę, kuriąja jis buvo skiriamas Romos bažnyčios generaliniu vikaru Pleskuvos ir Naugardo sritims [72], tuo pat buvo paskirtas ir Jogaila, bet šitai nekenkė Vytautui, jam palikta pirmenybė [73]. Tai sudaro vieną grandinę bažnytinėj Vytauto politikoj. Dėl to Vytautas pasiuntė į Konstanciją Lietuvos graikų-rusų metropolitą Camblaką kalbėtis dėl unijos. Atvyko jisai su 6 vienuoliais 1418.II.18. Tai buvo naujiena bažnytiniam seimui ir gyventojams [74].

Vasario 25 d. popiežius iškilmingai priėmė Camblaką; prie šito buvo ir Žygimantas. Audiencijoj užėjo kalba apie uniją, kurios bene norėtų visa graikų bažnyčia. Popiežius pagyrė šituos gerus norus, bet kaip tat įvykdyti, žadėjo svarstymui paskirti laiką.

Tačiau popiežius tuo dalyku taip nieko ir nepadarė, turėjo savo rūpesčių bažnyčią tvarkant, gal nenorėjo, kad tai darytų Lietuvos viešpats, gal nepatogu vienytis su graikais po to, ką padarė su Husu ir husitais, kurie norėjo panašios komunijos. Žinoma, trukdė ir Ordino žmonės.

Popiežius pagyrė Vytautą ir Jogailą už gerus norus bei darbus ir nieko tuo atžvilgiu nepadarė.

---

[72] Martynas V patvirtino aną paskyrimą, paskyrė jį [generaliniu vikaru] dar ir Žemaičiams.

[73] *Caro J.* Geschichte der europäischen Staaten. Geschichte Polens. Bd. 3. S. 441, 442; *Morawski K.* Historya uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 1. S. 175; Codex epistolaris saeculi decimi quinti. T. 2. P. 69—71. Nr. 58.

[74] Reichentalis savo kronikoje aprašinėja jų išvaizdą, prideda paveikslus. Jis padarė nemaža klaidų: padidino dalyvių skaičių, pakėlė jų rangus.

Seimo dienos jau baigėsi, o jis paliko neišsprendęs daugybės opių politikos klausimų; kiekviena tauta parsinešė juos namo, rengdamasi užbaigti kai ką pati savo jėgomis, dėl kitų prisispyrus reikalavo seimo pasisakymo, nes jis tesąs kompetentingas, o baigiantis net priėjo iki skandalo.

Prancūzų atstovas protestavo 1418.II.19, kam nepasmerkė tinkamai Jono Mažojo (Parvus, Petit) mokslo apie karalių žudymą. Prisidėjo prie to ir lenkai. Jie ir prieš tat kelis sykius vietoj ir raštais iš Krokuvos buvo prašę naujojo popiežiaus, kad pasmerktų Falkenbergą, kad aiškiai tuo dalyku pasisakytų, kaip pirmiau buvo to paties reikalavę iš bažnytinio seimo, kuris dėjosi esąs aukščiau popiežiaus; teisybė, seimas buvo pasmerkęs Falkenbergą nationaliter (keliose nacijose), bet turi tat pravesti conciliater (bažnytiniame seime). Popiežius vilkino, jis nenorėjo skubintis.

Balandžio 22 d.— paskutinis visuotinio seimo posėdis katedroj. Iškilmingos mišios, prisigrūdę žmonių, delegatai sėdi savo vietose, puošniais drabužiais popiežius ir imperatorius. Jau ruošėsi sakyti paskutinį pamokslą, staiga pakyla lenkų vardu jų advokatas Kasparas de Perusio ir reikalauja, kad pasmerktų Falkenbergą, jeigu to nepadarys dabar, tai atsišauksią į sekantį bažnytinį seimą. Katedroj kilo triukšmas, pasigirdo, kad ir nacijos ne visos pasmerkusios Falkenbergą. Povilas Vladimiri, matydamas, jog nebeleidžia toliau kalbėti Kasparui, ima iš jo rankų protestą ir nori jį skaityti. Per tą laiką susigriebė popiežius Martynas V ir atsistojęs pasakė, jog tik tas galiojąs, ką buvo nutaręs visas seimas (conciliater), o Povilui uždraudė skaityti, bet tas vis dėlto bandė, tai popiežius jam pagrasino ekskomunika, tuoj perskaitė popiežiaus draudimą apeliuoti dėl popiežiaus nutarimų į seimą tikybos reikalais. Povilas nutilo, bet tuoj pat įteikė popiežiaus notarams savo parengtą raštą — apeliaciją į būsimą bažnytinį seimą.

Po to popiežius tegalėjo pasakyti seimui atsisveikinimą. Neramiai išsiskirstė, bet daug liko atstovų Konstancijoj; jie dirbo toliau. Prancūzų ir lenkų bei lietuvių delegatai buvo susiėję aptarti, kas toliau daryti: gegužės 1 d. jie surašė aktą dėl apeliacijos, dėl popiežiaus elgimosi. O 4 d. įvyko didesnis skandalas negu buvęs katedroj: lenkų delegacija (vieni pasauliečiai, dvasininkai dėl visa ko nesirodė) nuėjo prie popiežiaus namų, įsilaužė į juos ir išsigandusiam popiežiui įteikė apeliaciją [75].

Likę Konstancijoj teologai ir politikai ginčijosi toliau. Gersonas kaltino popiežių šališkumu [Jono] Mažojo ir Falkenbergo byloje, nes jų erezijos yra piktesnės už Husą ir Jeronimą, kuriuos sudegino, o šių pamfletus ir toliau platina. Prisidėjo prie jų ir Maurikis iš Prahos, dargi Žygimantas dabar juos palaikė.

Popiežius kibo prie vieno: pasmerkti lenkus už skandalą. Gegužės 5 dieną įvyko viešoji konsistorija, į ją pakvietė lenkus, lenkai paprašė Žygimanto, kad eitų kartu ir apsaugotų, nes bijojo keršto. Ir jie neapsiriko: skaitė kaltinimą lenkų vyskupams, kam rašė apeliaciją, Povilui — už elgimąsi katedroj ir t. t. Jie teisinosi kaip įmanydami. Dvasininkai pasitraukė, pasauliečiai vis tiek paleido apeliaciją. Vis dėlto popiežius nepasakė savo sprendimo: žadėjo vėliau atsakyti, lenkų elgimąsi ištirs trys kardinolai, o tuo tarpu uždraudė jiems pasišalinti. Kardinolai išnagrinėjo Falkenbergo satyrą, pakartojo savo nutarime nacijos sprendimą, tik praleido vietą apie ereziją, nes tat dar vėliau tyrinės. Perskaitė sprendimą, sumindžiojo [Falkenbergo?] raštą, bet paties Falkenbergo nedegino kaip eretiko, tik laikė ir toliau kalėjime.

Martynas V stengėsi kai kuo įtikti Jogailai ir Vytautui, paskyręs juos apaštališkaisiais vikarais Pleskuvai, Naugardui, Rusijai. Gniezno arkivyskupą paskyrė Lenki-

---

[75] *Bess B.* Zur Geschichte des Konstanzer Konzils. Bd. 1. S. 438, 439, 451, 452. Apie tai tepasakoja vienas Vokiečių ordino įgaliotinis, dėl to kai kas abejoja visos žinios tikrumu, vargu teks ją paneigti.

jos primu (vis dėlto Lietuvos neįterpė į Lenkiją)[76]. O su Vokiečių ordinu nieko neišspręsta, bet Martynas ir toliau palaikė Ordiną, o jeigu kai kuo ir nusileido Jogailai, tai gal dėl to, kad bijojo, kad nesusidėtų su husitais[77].

7. *PABAIGUS SEIMĄ*

Nelinksmi atsisveikino su popiežium lenkų ir lietuvių delegatai; pamatė, kad popiežius palaikė Vokiečių ordiną; turėjo baimės ir prieš Jogailą: ką jis sakys. Liūdni traukė namo, o būrys nemažas, apie 500 žirgų, ar kiek mažiau.

Susirinko Gniezne karalius, jo tarėjai, bažnytinio seimo delegatai. Prasideda ginčai, intrigos, kits kitą kaltina nepasisekimu. Jogaila viskuo nepatenkintas: tiek daug pinigų išleista, o maža tepadaryta, su Ordinu nebaigta.

Ponams atrodė nesvarbus Falkenbergo klausimas, satyra menka, kad karaliui priderėtų užsigauti, ją buvo perskaitę Jogailai išvertę. Tas nesutiko, negali dovanoti: tai Ordino darbas, o ir nerami Jogailos sąžinė: juk jis pats buvo liepęs nužudyti savo dėdę ir Lietuvos viešpatį Kęstutį. Popiežius, su kuriuom iki šiol ėjo lenkai, ne su jais, dovanos, jam duotos, nepalenkė jo, o kadangi jis negeruoju su Žygimantu, tai Jogaila prie šio artinas. Ogi Falkenbergo bylą liepia tęsti toliau.

Vytautas mažiau tuo rūpinos: jis dirbo, stiprindamas savo įtaką Žemaičiuose, artimuose Guduose ir Rusuose. Konstancijos seimas neišsprendė politikos klausimų, nedavė pastovios taikos, tai Vytautui reikėjo pačiam ją gauti.

Jogaila ir Vytautas rudenį kvietė į Veliuoną, kad Ordino atstovai susivažiuotų ir parengtų taikos sąlygas.

---

[76] *Prochaska A.* Na soborze w Konstancyi. S. 51—63; *Nieborowski P.* Peter von Wormdith. S. 231—238; *Caro J.* Geschichte der europäischen Staaten. Geschichte Polens. Bd. 3. S. 464—466, 468—472; *Höfler C.* Der Streit der Polen und der Deutschen vor dem Constanzer Consil // Abhandlungen aus dem Gebiete der Slawischen Geschichte. Bd. 2. S. 876—889 *.

[77] *Bess B.* Falkenberg O. P. und der preussisch-polnische Streit vor dem Konstanzer Konzil. S. 441—443.

Susirinko daug didelių žmonių. Atvyko Vytautas, Jogaila, didysis meistras, Livonijos meistras, Rygos arkivyskupas, Tartu vyskupas, kai kurie vokiečių kunigaikščiai, [atstovai] iš Hanzos vieno kito miesto ir t. t.

Derybos ėjo per tarėjus. Didysis meistras sėdėjo laive, pats nesirodė, neaplankė nė vieno viešpaties. Tarėsi, derėjosi, greitai išsiskirstė nesusiėję, kaip ir aną sykį.

Vėliau išsiuntinėjo pasaulio raštus, kur kits kitą kaltino nepasisekimu.

Taikos su Ordinu ramiais keliais nebebuvo galima pasiekti [78]. Popiežius vis Ordino pusę laiko, tai teko, negalint diplomatiniais keliais pasiekti norimos taikos, ruoštis karui, kaupti jam jėgas. Bet jau Žemaičiai nebegali grįžti vokiečiams, nes susieti su Lietuva politiniu ir bažnytiniu požiūriu, liko tik įtvirtinti raštu, kas ir buvo padaryta po karo 1422 m.

VALSTIEČIŲ SUKILIMAS XVIII AMŽIUJE LIETUVOJE

Iš Šiaulių ekonomijos archyvo

PRAKALBA

Istorikai paprastai nekalba apie valstiečių maištus. Jie tyli. Retkarčiais užtiksi spausdintoj knygoj kokį žodelį ir kiek daugiaus rankraštyje. O plačiausiai aprašo kokio didžiūno darbus, nesigaili triūso, užtenka kantrybės. Suprantama priežastis. Tie judėjimai rodytų, jog ir senovėje ne viskas buvo tyku ramu socialinėj tvarkoj, jog socialinė kova nėra tai šios gadynės nedorėlių išmislas.

---

[78] *Prochaska A.* Na soborze w Konstancyi. S. 70—78; *Voigt J.* Geschichte Preussens. Königsberg, 1836, Bd. 7. S. 327—332; *Kotzebue A.* Preussens ältere Geschichte. Bd. 3. S. 189—191; *Daniłowicz I.* Skarbiec diplomatów... T. 2. S. 12. Nr. 1254; Codex epistolaris Vitoldi. P. 789—811. Nr. 415—432; *Raczyński E.* Codex diplomathicus Lithuaniae. P. 221, 222.

Jie sugriautų idilišką praeities supratimą, o tas baisiai kai kam būtų nemalonu.

Apie valstiečių sukilimą XVIII amžiuje, būtent 1769 m., spausdintuose veikaluose užtikau tik keletą žodelių [1]. Plačiaus radau rankraščiuose, kurie laukia leidėjo [2]. Bet ir jie greitai praeina pro sukilimą.

Šitame savo darbelyje noriu duoti, kiek įstengsiu, visą to sukilimo bėgį.

Rašydamas naudojaus Šiaulių ekonomijos archyvu. Pamatinis šaltinis — tai byla apie sukilimo vadus (katal. Nr. 34) — medžiaga, kurioj ne taip lengva susekti tiesą: kiekvienas kaltinamasis, teisindamas save, turėjo išsižadėti daugelio savo darbų, paslėpti, kas buvo. Stengiaus tačiau susekti.

Apie tą sukilimą buvau pasakojęs Šiaulių „Varpe" 1910.IV.24 ir vėliau skaitęs referatą Lietuvių mokslo draugijos susirinkime 1910 m. liepos 16 d.

I

VALSTIEČIŲ PADĖJIMAS PRIEŠ SUKILIMĄ

Idant pažintume ir suprastume valstiečių sukilimą, reikia atsižvelgti į ekonomišką jų padėjimą, kodėl jis galėjo ištikti, ir į *politišką* to meto Lietuvos būvį, kad žinotume, kodėl valstiečiai tuomet sukilo.

Šiaulių ekonomija — tai didelis žemės plotas, vastiečių apgyventas, priklausąs iš senų laikų Lenkijos kara-

---

[1] *Korzon T.* Wewnętrzne dzieje Polski. Za Stanisława Augusta (1764—1794). Badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego. Kraków; Warszawa, 1897. T. 1. P. 369, ir tai nurodo 1788 m., iš kur tat paimta, nėra žinios; *Wrotnowski F.* Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w r. 1831. Paryž, 1835. S. 131, 132; *Smigielskis B.* Kunigo vikaro užrašai // Draugija. 1909. Nr. 35.

[2] *Hryszkiewicz M.* Ekonomja Szawelska * (Didelės vertės veikalas; jame suvartota jau išnykusi medžiaga. Naudojaus M. Davainos-Silvestraičio vertimu); *Kościałkowski S.* Disertacija apie A. Tyzenhauzą *. Plačiaus žada būti rengiamame plačiame veikale apie jį [žr. *Kościałkowski S.* Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny Litewski. Londyn, 1970—1971. T. 1—2].

liui. Jisai tai pats valdė per tam tikrus savo vietininkus, tai kitiems persamdydavo. Koksai didžiūnas, paskolinęs karaliui pinigų, pasiimdavo valdyti Šiaulių ekonomiją, skolą atsiimdavo iš jos valstiečių, ar tik laikydavo už palūkanas. Baigiantis XVIII amžiui, atlyginęs skolas, karalius pats ėmė valdyti, pavedęs prižiūrėti ir visus jo reikalus vesti Antanui Tyzenhauzui.

Buvo tai žmogus apšviestas, geras pramonys, apsukrus politikas; matė, jog karališki dvarai (o jam buvo pavesti visi jo dvarai Lietuvoje) nedaug pelno duoda; rūpinos kaip įmanydamas jį padidinti. Tatai darė keliais būdais. Įvedė geresnę administraciją, kitonišką ūkio sistemą. Tyzenhauzas buvo puikus administratorius. Visus valdymo siūlus turėjo savo rankose, įvedė gerą kontrolę ir buhalteriją; jisai turėjo savo rankose ne tik valstiečius, bet ir smulkiuosius bajorus Lietuvoje, todėl buvo tenai visagalis tuo metu. Apskaitė, kiek kur yra žemės, nereikalingas ir atliekamas atidavinėjo, o kitų užgrobtas senesniais laikais atimliojo, neatsižvelgdamas į būdą.

Ūkio tvarkoj padarė dideles atmainas. Jisai įvedė lažą.

1640 m. pagal karaliaus Vladislovo ordinaciją Šiaulių ekonomijai valstiečiai mokėjo tik čyžes — duoklę pinigais, baudžiavų ir lažų nebuvo. Buvo prisakyta, kad valdininkai imtų čyžes tik pinigais, kad nespirtų eiti į lažą, patys rinkliavų nedarytų po sodžius; tik vieną dalyką reikėjo atlikti natūroj — reikėjo statyti vartą [=sargybą] į dvarus, kurių buvo trys iš viso. Karalius, persamdydamas ekonomiją kitiems, neleisdavo įvesdinti lažo. Valdininkai gyveno iš folvarkų prie dvarų ir iš teismo įnašų. Tokia tvarka užsiliko iki XVIII amžiaus.

Tyzenhauzas pamatė, jog toks ūkis mažai teduoda, o karaliui nuolatos reikia pinigų. Įveda kitokį ūkį: pristato daug naujų folvarkų arba raktų; padaro dvarą, kurio laukus turi apdirbti aplinkiniai valstiečiai. Raktas dabar jau davė pelną, nes darbininkai buvo neapmokami — lažininkais tapo valstiečiai. Bet mokesčiai pinigais ėjo savo keliu. Tatai apsunkino valstiečius. Karalius žinojo apie tat iš valstiečių skundų ir kai kurių ponų, Tyzenhauzo

nevidonų, pranešimo, bet nieko nedarė. Jisai pats buvo didelis „liberalas".

Pas save namie mėgdavo kalbėti, kaip pagerinti valstiečių būvį, todėl po tokių kalbų ne sykį prašydavo Tyzenhauzo nespausti valstiečių; tas sutikdavo išpildyti jo norą, tik pridėdavo, jog karalius mažiaus tegausiąs pelno, ir šis leisdavo anam daryti taip, kaip šis iki šiol elgėsi su valstiečiais.

Tyzenhauzas visą valdą padalijo į 4 dalis, ar gubernijas, šias — į raktus. 1769 m. buvo tokie raktai:

Šiaulių gubernijoj — 6 raktai,
Joniškio " — 6 "
Žagarės " — 5 "
Gruzdžių " — 4 "

Raktų steigimas taip lengvai nėjo. Vietomis paimdavo apleistųjų sodžių (dėl karo, maro ar kitų priežasčių) žemes, kitur, jeigu painiojos, visą sodžių perkeldavo į kitą vietą. Visi sodžiai buvo priskirstyti prie raktų. Tam darbui pakviesdavo meistrus matininkus, o juodąjį darbą atlikdavo valstiečiai. Jie statė naujus raktus. Ramiai, be murmėjimo, toksai darbas neapsieidavo.

Žmonėms prižiūrėti buvo įvesta daug naujų valdininkų, nes patsai darbas atsimainė. Žemesnės vietos — vaitų, suolininkų (lavnikų) — buvo pavedamos valstiečiams, aukštesnės — bajorams.

Tyzenhauzas numanė, jog norint iš žmonių gauti, *reikėjo pakelti krašto ir žmonių kultūrą.* Dėl to taisė kelius, kūrė naujus sodžius, medžius sodino, įvedė ūkį miškuose, javų magaziną rakte, komunalinę kasą gubernijoj, kiekviename rakte įkūrė mokyklą, o joj pastatė bakaliorių (mokytoją). Bet ar visur jos buvo įkurtos, neturiu žinių.

Tyzenhauzas palaikė amatus, bitininkystę, statė karčemas (persamdydamas žydams), malūnus, plytines, audžiamuosius fabrikus (Šiauliuose, Joniškyje), kuriuose varė dirbti žmones.

Taisė gerą veislę gyvulių raktuose ir sodžiuose, gabeno gerus amatininkus.

Jo tikslas buvo išgauti kuo daugiaus pelno. Tvėrė naujus pelno šaltinius.

Įvesta naujos lažo rūšys, kurios turi įvairius vardus:

1) *daremszczyzna* (dykas darbas) — šieną pjauti 1 dieną, rugius — 2 dieni, kulti 2 dieni už paskolintus javus;

2) *panašus į aną lažas:* daržų rovimas, laistymas, apynių skynimas ir t. t.;

3) *varta dvare* — 2 savaiti nuo kiemo per metus;

4) *talka* — 30 dienų per metus iš kiemo;

5) *duoklės* — pinigais (už mišką, luobus);

6) *medaus mezliava* — 1/2 surinkto medaus ėjo į dvarą, o kad nenusuktų, įvesta griežta priežiūra;

7) bendrovės ir iždo mokesčiai;

8) duoklė už grybus, miške renkamus; pagaliaus

9) dvaras turėjo silkių, druskos monopolį. Pats pirkdavo [pigiai] ir parduodavo valstiečiams brangiaus, o kur kitur pirkti neleisdavo. Be to, duodavo pelną malūnai, verptuvės; kur kitur į svetimą malūną važiuoti buvo uždrausta.

Tyzenhauzas įvedė tas atmainas su prievarta. Buvo padaryta daug suktybių ir skriaudų. Tasai darbas turėjo sugadinti, ištvirkinti valdininkus, nes vergija gadina ne tik vergus, bet ir vergintojus.

Pats Tyzenhauzas gyveno Gardine. Tenai jisai padarė administracijos vidurkį [=centrą] karališkųjų dvarų Lietuvoje. Čionai, vietoje, buvo jo vietininkai. Kadangi jie buvo toli nuo jo, tai sunku buvo kontroliuoti, prižiūrėti, nors popieriuje buvo gerai sudaryta. Valdininkai, didieji ir mažieji, darė nemaž painių. Žmonės girdėjo apie tat, matė ir pradėjo neapkęsti.

Valdininkams padėti, suirutėms kilus, ramybei palaikyti buvo tam tikra Šiaulių ekonomijos milicija (kariuomenė). Jos išlaikymui buvo skiriama kasmet (Šiaulių garnizono milicijai) — 15 150 auksinų ir 20 skatikų [3]. [Kariuomenės] skaičiaus neradau nurodyta. Kitoj vietoj radau parodyta algą 13 kareivių ir 1 karininko — 1400 auksinų [4]. Bet turėjo būti jų daugiaus.

---

[3] Kat. Nr. 45 [Čia ir toliau tokiais atvejais yra nuorodos į Šiaulių ekonomijos archyvo katalogą. Plačiau žr. Paaiškinimuose].

[4] Kat. Nr. 38.

Kareivius turėjo pasirinkti karininkai. Paimdavo iš vietinių žmonių ar iš kur kitur. Nebuvo tai nuolatiniai kareiviai; turėjo kai kur ir savo ūkį namie [5].

Užsiliko senieji mokesčiai, tik kažkiek padidinti. Nuo žemės ėmė keliapinigius ir čyžes, nuo turto — padūmę ir volinę, pagaliaus grašinius. Padūmė ir volinė ėjo valstybės reikalams. Šitie mokesčiai mažai teatsimainė nuo senų laikų, užtatai augo kiti, kurie ėjo karaliui ir administracijos išlaikymui.

Pradedant labiaus žmones spausti, šie pradėjo murmėti. Berods, ir pirmiaus jie nebuvo ramūs. XVII amžiuje 1692 m. buvo pakėlę maištą. Jų atminime užsiliko pasakos apie tą sukilimą.

II

POLITIŠKAS LIETUVOS PADĖJIMAS

Buvo tai paskutinės Lietuvos bei Lenkijos dienos. Visa valstybė nerimavo. Viešpatavo tuomet kelios didžiūnų padermės, kurios, rūpindamos tik savo reikalais, kūrė sąjungas su kaimynų valstybėmis ir savitarpyje, kariavo savitarpyje ir taikės, kvietė talkon kaimynų viešpačius. 60 metais pešėsi tarp savęs iš vienos pusės Czartoryskių padermė (trumpai vadinamoji „Familija"), plėšri, suktybėmis praturus, ir Branickių, vadinamoji tautiškoji (nes ėjo prieš rusus), arba etmoniškiai (nes galvinys [=vadovas] Branickis buvo etmonas), prie jų priklausė ir Lietuvos Radvila.

Czartoryskiai atstumti nuo dvaro. Todėl pradeda derėtis su Prūsais, paskui su Rusais, su pastaraisiais ypač derėjos jų giminaitis St. Poniatowskis. Familija bandė numesti nuo sosto karalių, įvesdinti reformas (kuriomis

[5] 1745 m. skundžiasi vienas kareivis karininku Andruškevičiumi, kad tas jį primušęs: liepęs duoti du sykiu po 50 vėzdų. Į garnizoną pastojęs palikęs pačią ir vaikus; jį priimant žadėjo: 1) kad jis nemokės jokių mokesčių iždui, 2) kad 1/2 metų galės pasitraukti ūkio aprūpinti. Todėl dabar prašo paliuosuoti. (Kat. Nr. 11.)

būtų padidinta karaliaus valdžia), soste pasodinti Adomą Czartoryskį; jie rengėsi vidaus karui su savo priešais, bet karalius (Augustas III) mirė (1763). Prasidėjo nauja kova, iš katros padermės bus naujasis karalius. Prasideda smarki agitacija bajorų seimeliuose.

Seimuose ir seimeliuose Czartoryskiai ima viršų. Jiems padėjo Rusų armija. Bet karalium išrinktas ne A. Czartoryskis, tik St. Poniatowskis; taip panorėjo anų talkininkai rusai. Tačiau tie varė atmainas valstybės gyvenime ir toliaus. Etmoniniai, matydami, jog jie visai prakiša, pasitraukė nuo seimo. Rusija visų reformų nepatvirtino. Etmoniniai, važinėdami po tas šalis, kur buvo jų įtaka, skelbė, jog nereikia pripažinti seimo padarytų atmainų. Ėjo prieš Czartoryskius ir rusus, bet jų iš krašto išvaryti negalėjo. Tuomet Czartoryskiai, būdami stipresni, nubaudė savo priešus; atėmė visus urėdus, o jų vieton pasodino savuosius, priešų nuosavybės nesigailėjo, dvarus jiems atėmė, tarp jų atimta ir Radvilos dvarai.

Naujasis karalius Stanislovas Augustas Poniatowskis, rusų į sostą pasodintas, buvo aklas jų įnagis. Dargi algą ir dovanas nuolatos ėmė. Jį vedė rusų pasiuntinys Repninas, gabus, energiškas žmogus.

Repninas, matydamas, kad Familija turi savo ypatingus tikslus, kad nori naudotis rusais, bet nežada aniems pasiduoti, pradeda su jąja kovoti. Pradeda nuo to, kad kursto plačias bajorų minias prieš juos, sėja suirutes pačioj valstybėje, kad iš to būtų galima pasinaudoti. Pakelia jisai klausimą apie sulyginimą nekatalikų krikščionių (pravoslavų, evangelikų ir protestantų) su katalikais teisėmis. Katalikų kunigai ir bajorai apie lygybę ir klausyti nenorėjo. Seimas 1766 m., kuriame protestavo prieš tat vyskupas Soltykas, atmetė tą. Tuomet disidentai ir dizunitai sujudo, darė savo konfederacijas (sąjungas), globojami rusų valdžios. Taigi tikybiniai vaidai pradėti.

Repninas sukėlė ir smulkiuosius bajorus prieš Familiją, kuri buvo nutarusi atimti „liberum veto", t. y. teisę, anot kurios bent vieno prieštaraujančiojo balsas seime gali išardyti visą jo darbą. Kadangi ir karalius Familiją palaikė, tai bajorai nori sulaužyti jos įtekmę, o karalių

numesti nuo sosto. Repnino agentai prižada grąžinti senąją „laisvę". Susikūrė iš 80 000 bajorų konfederacija (sąjunga) senosioms bajorų laisvėms ir katalikystei apginti. Susikūrė jos dviejose vietose: Radome ir Vilniuje. Į ją įstojo beveik visi etmoniniai, kurie iki šiol laikę save rusų priešininkais. Šie neužmiršdavo atkritusiųjų. Grąžino Radvilai atimtuosius dvarus, o jis prižadėjo visur rusų klausyti, o kad per nežinojimą nepadarytų ko nors negero, prašė duoti instruktorių (patarėją) ir gavo pulkininką Karrą.

Radomo konfederatai buvo nutarę išleisti raštą, kur norėjo išguldyti savo tikslą. Bet Karras nesutiko, prispyrė įdėti, jog eis su karalium iš vieno. Valdybai persikėlus į Varšuvą ir susiliejus su Lietuvos konfederacija, rusai išgavo nutarimą, jog tik tokie seimo nutarimai įvyks, kuriuos patvirtins Rusija.

Bajorai judėjo toliaus. „Laisvė", berods, sugrąžinta, bet kitatikiai susilygino su katalikais, Stanislovas Augustas pasiliko soste, o visa valstybė rusų įtakoj. Todėl jie kuria naują konfederaciją prieš karalių Stanislovą Augustą, prieš svetimtikius, už katalikų privilegijas, už nepriklausomybę, prieš rusus, už bajorų „laisvę". Tasai judėjimas yra konservatyviškas, priešdemokratiškas; tačiau laikomas revoliuciniu, nes ėjo prieš rusus.

Susirinko Bare (Podolėje). Karalių žadėjo numesti nuo karalystės. Stanislovas Augustas iš pradžių norėjo taikintis su jais, bet išgirdęs, jog jį žada numesti nuo sosto, vėl puolė Rusijai į glėbį. Rusai visur persekioja barinius.

Ukrainai sukilo prieš ponus ir pradėjo karą.

Konfederatai, išsiblaškę po visą valstybę, tai šen, tai ten užvesdavo kovą.

Sujudimas buvo visur. Pasiekė jisai ir žemuosius klodus. Jie turėjo taipogi atsiliepti. Bajorų padėjimas ėmė svyruoti. Jie ieško visur talkininkų, net tarp mužikų. Mužikai prisideda.

III

VALSTIEČIŲ SUKILIMAS

Tyzenhauzas — karaliaus šalininkas, jo vietininkas. Todėl jo priešai kursto žmones jo valdose, norėdami pakirst jo įtaką Lietuvoje ir karaliui.

O ir mužikai Šiaulių ekonomijoj turėjo norą tat padaryti. Girdėjo bajorus šnekant apie laisvę, girdėjo pamoksluose skelbiant, girdėjo iš kitos pusės, kaip sukilo kazokai, atsiminė, jog ir pas juos buvo tat padaryta prieš 100 metų.

Bajorai pradėjo agituoti. Mužikai noriai klausėsi. Žinoma, jiems mažai terūpėjo ar visai nerūpėjo, kad bajorai nuskriausti, kad nereikia lyginti nekatalikų (jų čionai ir nebuvo). Vaikščiojo po žmones konfederatų laiškai. Politiška to judėjimo pusė nebuvo jiems aiški ir suprantama. Tik rusai buvo jiems priešingi. Agitacijoj buvo vartojama nežinomo kilimo raštai, kaip laiškai su 7 karalių antspaudais. Konfederacija jiems rodėsi lyg kokia stebuklinga galybė, kuri padės jiems iš bėdos išbristi, nuo bajorų valdininkų atsikratyti.

Kurstė bajorai, vadovavo iš dalies bajorai, nes buvo apšviestesni ir vikresni, bet sukilėlių programą, tikslą skyrė patys valstiečiai. Vardan jų reikalų buvo pakeltas maištas.

Prasidėjo Žagarėje, bet vidurkiu tapo Joniškis, didesnis, nepriklausomasis miestas, kultūriškas centras.

IV

ŽAGARĖJE

Pradžia padaryta Žagarėj. Buvo rengiama iš anksto visoj ekonomijoj. Dar prieš pradėsiant sukilimą, konfederacijos veikėjai susirašinėjo su įtakingais ekonomijos žmonėmis, parinkdami tik vidutiniuosius ar žemuosius

valdininkus [6]. Laukė atvyksiant rusų užpuolimui; o iš kitos pusės ateisiant konfederatų. Reikėjo tik akstino žmonėms sujudinti.

Neveizėdama į suirutes, ekonomijos valdyba varė savo darbą. Žagarėje duonos pritrūko, o į lažą varė. Plakė žmones. Buvo išsiplatinusi kalba, kad tenai iki smerties buvo užplakta viena nėščia moteriškė. Čyžes rinko po senovės, o neturint žmonėms pinigų, pradėjo imti gyvulius. Padarė tat viename, kitame sodžiuje (Danilių, Romaškių), bet jau trečiame žmonės nebedavė: Lankūnuose (Lankaičiuose) [1769 m.] liepos 13 d. [7] sukurstė žmones Tomas Levickas, gyvenąs pačioj Žagarėj. Surinko žmones iš apylinkės, užpuolė Žagarės dvarą, bet gubernatorius Jagminas nubėgo į bažnyčią. Žmonės, vedami Levicko, Ročkos ir vaito Dijamentavičiaus, apstojo bažnyčią, paėmė jį iš ten, nusivedė į dvarą, pastatė sargus, karaliaus dvarą ir skarbą išplėšė (taip sako skundikai). Jagminas išėjo iš bažnyčios, galvojant vyrams ir miestiečiams, jog jo gyvybės nepalytės. Pastatė prie jo vartą. Bet jis pabėgo nuo sargybos į Mintaują. Žmonės metė bėdą už pabėgimą ant Levicko ir Ročkos, buvo susitarę juos bausti. Kuom pasibaigė, nėra žinios. Galimas daiktas, jog dalykų bėgis nukreipė žmonių atidą į kitą pusę.

Tuojaus sužinojo apie tat Joniškyje. Lakstė kviesliai iš vieno miesto į kitą. Joniškio galviniai tuojaus atvyko Žagarėn ištirti, patys prieš tai bendrai apsvarstę sukėlimo darbą.

Kur dingo Levickas, nėra žinios, jo ieškojo, bet nesurado: matyt, pabėgo.

---

[6] Tūlas S. Rimgaila rašo Žagarės gub. Tomui Levickui, nurodydamas imti valdininkus, žadėdamas pranešti, kur bus konfederacija. Tuos laiškus skaitė: Lewicki, Aleksandrowicz, Radwiła, Paugiewicz, Dijamentowicz, vėlesni sukilimo vadai.

[7] Dekrete nurodoma VII.14, bet veikiaus tat buvo VII.13, nes Joniškyje pradėjo 14, viena diena vėliaus.

V

JONIŠKYJE

Joniškėnai laukė pradžios Žagarėje, dargi patys prisidėjo. Joniškio gubernijoje padaryta maištas kitą dieną, liepos 14-tą. Kaip paprastai, žmonės dirbo naujai statomame dvare Valiūnų rakte (Žagarės gub.). Buvo apie 100 žmonių. Prižiūrėjo juos prie darbo Simonas Jazauskas [8], suolininkas. Atvažiavo iš savo namų Joniškio vaitas Mykolas Pauga (Pawgiewicz) [9], pasidairė, grįžo namon, kiek ten laiko pabuvęs, vėl parvyko į Valiūnus su dešimtimi vyrų (Kaz. Petreikiu ir Šlicu, abu iš Butniūnų, ir kitais), paskui dar daugiaus atvyko. Pauga pasiėmė į kalamašką vietininką (podstarości) Samuilą, Valiūnų folvarko dispozitorių, tarydamas į jį šiuos žodžius: „Sėskis, pons brolau, ot taip". Jį paėmęs, sušuko į vyrus: „Imkite dispozitorius, gubernatorius ir kitus ir eikite į Joniškį; dabar pats laikas, laiko turite!" Žmonės paklausė. Visi, kas turėjo arklius, grįžo namo, o iš ten būriais traukė į Joniškį. Pauga davė šoblę Jazauskui, paėmęs iš Samuilos, liepdamas kirsti jąja kas neklausys ir visus suvaryti į Joniškį. Buvo tai valdžios ženklas. O pats Pauga grįžo su Samuila į Buivydžius namo.

Jazauskas, vykdydamas prisakymą (taip bent jis prisipažino), surinko žmones į kupetą. Susirinko Žiniūnų, Radikių, Sabačiūnų, Azeikių, Jokiškių sodžiai, ir su jais traukė į Joniškį, anot vaito prisakymo, kaip jis sako.

Pauga kurstė ir kitoj vietoj, siuntinėjo žinias po kitas gubernijas, kad ginkluotųs ir eitų į Joniškį. Susirinko, jam pargrįžus, visas Buivydžių sodžius, Štaštykiai, Vaidminai; norėjo mušti Samuilą, tas pasislėpė Paugos klėtyje,

---

[8] Jazauskas — 28 metų, nuo 1 metų su viršum suolininkas. Jis gimęs Polocko apylinkėje, iš kur jam mažam esant persikėlė tėvas su visa šeimyna ir apsigyveno Žiniūnų sodžiuje, Joniškio gub. Savo ūkį turi jau 10 metų.

[9] Mykolas Pauga, Joniškio vaitas, 40 metų, gimęs Buivydžiuose. Mažas būdamas, mokinosi Joniškio mokykloj. Vedęs, jau 15 metai, kai ūkininkavo Buivydžiuose. Žmogus pasiturįs. Turėjo savo kiemą Joniškyje, šešeri metai, kai vaitas.

išvilko už kojų; matyt, Pauga apgynė. Vyrai klausė, ką daryti. Buvo nuėję būriais į Žagarę. Ten nebebuvo ko veikti: viskas buvo perkelta į Joniškį. Apie tai rūpinos tenai važinėjusis agituoti mokytojas Aleksandravičius [10].

Jazauskas prisakymą įvykdė. Pradėjo rinkties iš visų pusių joniškėnai. Naktį dieną platinos žinios apie sukilimą.

Mieste pradėjo nerimauti. Turtingieji (miesčionys) visi pabėgo; jie buvo priešingi sukilimui, padėjo dargi oficialistams. Užtatai prisidėjo įnamiai, bandininkai, keli smuklininkai.

Aplinkui išsiplatino kalbos, kad bajorai žada užpulti valstiečius, todėl buvo prisakoma saugoties, lygiai kaip ir rusų.

Pajutę triukšmą, oficialistai iš dvaro pabėgo į bažnyčią ir pasislėpė skarbčiuje.

Žmonės apstojo dvarą, jį aptuštino, nerado. Ėmė ieškoti po miestą pas vieną, kitą gyventoją. Žinios buvo klaidingos. Vietoj vyresniųjų valdininkų rasdavo mažuosius, bet tų neliesdavo. Ieško visur, nėra. Įnirtimas auga. Pagaliaus nuvyko į kleboniją, klausdami vikaro Gėriko, bene bus bažnyčioj. Matyt, čia nieko tikro nepatyrė. Išėję iš klebonijos, sužinojo iš špitolninkų ir miesčionių, jog valdininkai yra bažnyčioj. Tuoj apspito bažnyčią, o paskui per naktį saugojo pastatytoji varta. Šeštadienio rytą suėjo minia į vidų, mišių išklausė; bet kunigas, joms pasibaigus, juos išvarė, o bažnyčią uždarė. Varta stovėjo ant šventoriaus iki mišparų. Mišparams vėl atidarė bažnyčios duris. Žmonių minia įsiveržė vėl į bažnyčią, išklausė mišparų. Jau dabar nerimavo kas kartą labiaus.

Dar nebuvo organizuotos valdžios. Sukinos Jazauskas, Margelis, Martinaitis, Radvila. Įnirtime tai vienas, tai kitas žmogus pašokdavo ir ragindavo tai prie tokio, tai prie kitokio elgimosi.

---

[10] Simonas Aleksandravičius, bajorų gimimo, iš Krikštonų okolicos, 24 metų žmogus. Mokslus ėjo Kražiuose. Juos išėjęs, tarnavo pas poną Gradovskį 2 metus, iš jo išėjęs, tapo mokytoju Joniškyje, kur mokino vaikus jau 2 metai.

Minia įnirtus kaladėmis išmušo duris, išvedė oficialistus, tampė už plaukų, ėmė juos mušti, tąsyti, kišeniuose ieškoti, aptaškė krauju bažnyčios aslą (dėlei to ši buvo uždaryta per dvi savaiti), iš ten nugabeno į rotušę, įmetė į kalėjimą, į geležis įdėjo.

Bandė vienas kitas atsipirkti, davė pinigų nusipirkti degtinei ir silkėms. Akylesni, vadai, bandė sulaikyti minią nuo mušimo, bet tat nepavyko: tarė, kad tai esą ponų parsidavėliai.

Paugos ir kitų prisakymu žmonės surinko visus valdininkus bajorus, kurie buvo dvaruose, ir atgabeno į Joniškį [11]. Primušė juos vietoje, pakeliui ir Joniškyje, pasodino kalėjiman drauge su gubernatorium Pranu Brzozowskiu, raštininku Krajewskiu ir Rapczewskiu. Tokiu būdu senoji administracija buvo visai išardyta.

Rankiojo taip pat kitus žmones, kurie šiaip ar taip buvo įsiėdę žmonėms. Tarp kita ko, buvo pasiųsta Martinaitį [12] su 30 vyrų į Šeškalnį (Sauskalnį) žydo Iršos suimti, nes jam gubernatorius išnuomodavo valstiečių arklius į Liepoją važiuoti, nuo ko daug arklių buvo kritę. Bet žydo nerado namie.

Nežinia iš kur atsiradęs bajoras Bubliauskas pradėjo teisti ir pats mušti pastarosčius, sakydamas, jog atvykęs nuo konfederacijos, bet išmintingieji pamatė greitai, kas jis toks, patį suėmė, pasodino į kalėjimą, paskui nuplakę išvarė.

Rytojaus dieną išvedė juos visus į teismą rinkoje. Vedė su iškilme. Žmonės sustojo į dvi eili, turėjo rankoj lazdas, ginklus, mušo būgną, priešakyje ėjo 3 kunigai; nusivedė į rinką. Tenai mušo juos. Norėjo atmonyti už skriaudas. Kai kurie dargi norėjo juos užmušti visai, bet energingesnieji neprileido. Visus vėliau paleido, tik 3 (Brzozowskis, Krajewskis, Rapczewskis) paliko, ir ne kalėjime, bet dvare su sargyba.

---

[11] Jonas Roszczewski, Stan. Giedimine, Poskoczym, Zagurski, Mikucki; Łabanowski, Piotrowski, Narkiewicz, Czyżewski, Petras Višinskis.

[12] Tomas Martinaitis, 23 metų, iš Radikių sodžiaus.

Jiems visiems uždėjo retežius ant kaklo, kuriuos kalėjime rado, tik vieną Brzozowskį paliko, nes buvo jo toks storas kaklas, kad netilpo į kilpą.

Tą pačią dieną turėjo organizuotis naujoji valdžia — komanda. Parinkta: M. Pauga, Radvila [13], vėliaus Margelis [14], visi vaitai, žmonės jau suaugę. Jie pasiūlijo išrinkti į komandą inteligentą — mokytoją S. Aleksandravičių. Nuėjo minia pas jį ir prašo būti vadu. Jisai sutiko, nes pats sukilimą rengė. Iš čia traukė minia į šventorių. Vadovai, kurie patys agitavo, papasakojo dalykų padėtį, skaitė konfederatų laiškus, kvietė eiti išvien, vienas kito neapleisti, grąžinti laisvę, kaip pirmiaus prie kunigaikščio Radvilos kad buvo, lažų nebeiti, baudžiavą panaikinti. Nurodė žmonėms, jog ir pirm 150 metų toks pat buvo sukilimas [15], ir gerai pasibaigęs. Šitokios žinios ir apie konfederatų talką pripildė džiaugsmu ir viltim susirinkusius. Entuziazmo pilnų, ginkluotų žmonių minia išrinko vadus. Vadai turėjo prisiekti; bene priesaiką davė ir visa minia atsiklaupus. Pauga atvyko kiek vėliaus, antradienį. Jisai parašė ant sienos Skinderio namuose priesaikos žodžius ir tais žodžiais siekė:

„Aš, Mykolas Pauga, Joniškio trakto pilietis, prisiekiu Viešpačiui Dievui, Trejybėj Šventoj vienam, ir Švenčiausiai Panelei Marijai, Dievo motinai, kad stosiu už tikybą ir laisvę, kaip buvo pirmiaus" [16]. Ją vėliaus užrašė ant popieriaus, ir vadai padėjo savo parašus. Formulė prime-

---

[13] Jonas Martiniūnas Radvila (pavardė įvairuoja: Radwiłł, Radwiłas, Radwiła, Radywił, Radwiłowicz) — 45 metų žmogus, 6 savaitės prieš sukilimą išrinktas vaitu, mokąs gerai rašyti, gyveno Jokiškių sodžiuje, jo pirmtakūnai gyveno toj vietoj jau nuo 200 metų.

[14] Vaitiekus Margelis, 40 metų, gimęs Džigiūnų sodžiuje, gyvenąs Jokiškiuose, prieš savaitę išrinktas Juodžių dvaro vaitu.

[15] Kaip teko susekti, Šiaulių ekonomijoj buvo sukilimas 1696 m. dėlei sunkių mokesčių ir suktybių; nukaltino vaitus. Apie kitą, anksčiaus buvusį, neteko jokių žinių rasti.

[16] „Ja Michał Pawgiewicz Obywatel Traktu Janiskiego Przysięgam Panu Bogu w Procy Swętej Jedynemu y Najwiętszej Pannie Maryi Macte Boże na tym yź za wiarę y wolność Jako prze tym było Jan Skaczkowski Symon Alekxandrowicz Jan Martiniun Radwiłowicz Ignacy Kudrewicz" (Iš originalo be jokių atmainų.— *A. J.*).

na bajorų konfederacijų aktus. Bet čia visai kitoks buvo tų žodžių turinys.

Nuo to laiko jokių mušimų nebebuvo: jau buvo organizuota komanda.

Kiekvienas naujai pribūnantis turėjo duoti priesaiką. Ją paėmė ir iš žemesniųjų oficialistų; tuomet juos paleido.

Naujoji valdžia turėjo dabar daug organizacijos darbo.

Reikėjo sušaukti vyrus į vieną punktą. Išsiuntinėta laiškai į visas puses.

Užsiliko raštelis, paleistas į žmones, kuriame yra lenkiškai parašyta: „Pakvietimas į įvairius sodžius nuo sukonfederuotų vyrų, kad stotų su visokiais ginklais, šaudyklėmis, dzidomis, bardišiais, šią dieną, t. y. liepos 19 d., išduotas. Simonas Aleksandravičius". Žmonės rinkosi būriais.

Sujudo ir Šiaulių gubernija.

VI

ŠIAULIUOSE

Antradienį, liepos 17 d., po Škapliernos, susirinko būrys žmonių, kuriuos sujudino laiškai ir žinios iš Joniškio ir atskiri agitatoriai. Čionai taip pat norėjo pulti oficialistus, bet šie, gavę žinią, kas dėjosi Žagarėje ir Joniškyje, pasiskubino pabėgti. Prieg tam, čionai nebuvo tokių susitarusių agitatorių, kaip tenai. Žmonių rūstybė krito ant mažesnių pristovų, kurie užsiliko.

Nutvėrė Grušą, uždėjo retežį, mušo jį už tą, kad rinko vaikus į Joniškio fabrikus, gėdino moteris, nuožmiai lupo rinkdamas mokesčius, o jeigu paimdavo įkaitu moteris ir mergeles, tenai ir jas nuvarydavo. Gabeno jį sodiečiai ir miestiečiai. Nugabeno trečiadienio rytą, o ketvirtadienio rytą grįžo su laišku iš Joniškio komandos, jog gerai daro, kad sujudo, ir kad ginkluotųsi. Joniškyj darė Grušo teismą: mirtinai primušo. Netrukus su juom atėjo iš

Joniškio į Šiaulius toksai laiškas: „Kadangi Šiaulių trakto vyrų prisiųstasis Grušas, kuris daug skriaudų buvo aniems padaręs, jau paskutiniąja bausme yra nubaustas, tačiau, kad geriaus būtų žinoma, duodame paliudijimą, idant niekas jo kelyje nebaustų nei muštų, bet atiduotų į Šiaulių kunigų rankas, idant jie jo vėlę gelbėtų. Ką dėl geresnio užtikėjimo pasirašome. Kudrevičius, Joniškio vietininkas, Mykolas Pauga, komend., Simonas Aleksandravičius. . ."

Gavę agitacijos laiškus, kai kurie šiauliečiai parodė vietiniams kunigams. Šie patarė ramiai laikytis. Dalis išsiskirstė. Dauguma skubinai rinko ginklus. Iš visų pusių rinkosi žmonės. Galvinys buvo Kadata. Be to, tarp prakilnesnių minėtini yra Ambroževičius, Avyžis, Kulnius. Dalis, matydama atkalbinėjimus, svyravo, ką daryti. Bet žydai ir miestiečiai spyrė prie maišto ir organizavimo komandos. Buvo taip pat padaryta prisieka. Žodžiai nežinomi: bet negalėjo būti kitokio turinio, negu Joniškyje.

Maistą sukilėliai paėmė iš Didždvario. Atidarė ar išplėšė, šėpas, išlaužė bačkas, gėrė ir valgė, ką buvo radę.

Vadovu buvo išrinktas Kadata. Jis vadino save žydų ir miesto komendantu. Jisai maldė žmones ir neleido daryti didelių persižengimų. Ir jam išmetinėjo žmonės, kad Joniškyje galima pjauti dvaro jaučius, avinus, imti silkes, o jis ginąs. Jisai neleido draskyti ir vogti; buvo nutvėręs kelis beplėšiant, atėmė grobį, gal būti, ir nubaudė.

Kadata [17], išrinktas vadu, apsigyveno ar tik padarė buveinę Didždvaryje. Pastatė vartas. Sako, jog jo vadovaujami primušo aną Grušą, gaivino vandeniu ir vėl plakė ir su rašteliu nusiuntė į Joniškį (bet jis pats užginčija tatai). Šiaulių sukilėliai klausė jo: taip stiprus buvo pripratimas klausyti vaito.

Gal būti, bijodami, kad sukilėliai neimtų draskyti žydų ir šiaip miesto gyventojų, kaip tat padaryta su Didždvariu, anie spyrė Kadatą užimti komendanto vietą, gal

---

[17] Dovydas Kadata, 30 metų amžiaus, parinktas prieš keturias savaites vaitu, gyvenąs Jurgaičių sodžiuje, pusantros mylios nuo Šiaulių, į Joniškio pusę einant.

dėl to norėjo naujos administracijos, nes senoji pabėgo... Kadatos pagalbininkas bene buvo Avyžis.

Sako, Kadata, kaipo naujas komendantas, gulėjęs palociuje viceadministratoriaus lovoje. Ponai darė iš to didelį nusidėjimą. Bet jis užginčijo.

Kadata siuntinėjo prisakymus į visas gubernijos puses ir pats važinėjo. Sujudo ir, be to, apie Radviliškį, Lygumus, dargi Šeduvą. Visur ėmė dispozitorius, pastarasčius, gabeno į Šiaulius. Imdami mušo. Taip pat padarė su Kudrevičium liepos 18 d., kurį atgabeno į Šiaulius, girta minia primušo jį, o iš ten į Joniškį. Ji nežinojo, jog jis buvo taip pat sukilimo veikėjas, dar prieš sukilimą buvo rašęs Paugai, kad rinktų daugiaus žmonių.

Paėmė iš jo prisieką pagal raštelį, Paugos duotą, ir jį paskyrė prižiūrėti Joniškio dvarą ir saugoti tvarkos. Nuo to laiko jisai pasirašo po komandos raštais [18]. Lygumuose paėmė vaitą Arlauską ant šventoriaus.

Važinėjo po visas vietas pats Kadata, darė nurodymus, organizavo aplinkinius žmones.

Žydai palaikė sukilėlius. Davė parako.

Kadata, matyt, gerai valdė, net teismas pripažino, jog plėšimo jam vadovaujant nebuvo.

Visur buvo skelbiama ekonomiška programos dalis: tie žmonės, kurie išvaryti iš sodžių, ir jų vietose pastatyti dvarai, gali grįžti atgal ir pūdymus arti po senovės, į dvarus nebeiti.

Visur persergėta prieš rusus ir *bajorus*, kad lauktų ir pasitiktų konfederatus, prirengtų jiems valgymų ir gėrimų.

Iš agitacinių raštų Kadata turėjo senovės ekonomijos įstatymus spausdintus, o tenai baudžiavų nebuvo. Jų vardan vedė žmones. Tai buvo jų programa. Politikos reikalavimai buvo svetimi.

---

[18] Vėliaus jisai perėjo į priešų pusę. Valdžiai prirodė, jog jį mušimu prispyrė būti maištininku; ji jam įtikėjo.

VII

KONFEDERATAI IR TALKININKAI. ORGANIZACIJA

Naujoji valdžia — vis tie patys vaitai, pratusi jau liepti kitiems. Savo darbe ji sekė senąją, tik rūpinos valstiečių gerove. Organizacija, vardai, titulai — tie patys.

Naujoji valdžia įgijo jau tam tikrą autoritetą. Padaryta tvarka. Riaušės nutilo. Vogti, plėšti neleido. Dalis gyventojų, prašalinus ar suėmus oficialistus, puolė grobti dvaro daiktų. Nieko pikto nematė tame: juk tai iš jų darbo pagaminta, o kas toliaus bus, nesirūpino. Naujieji oficialistai turėjo kovoti su tuom: juk ne tam žmones sukėlė. Reikėjo nemaž darbo padėti. Kai kur reikėjo prievarta atimti; ne sykį teko grasinti bausmėmis, jeigu išdrįs paimti svetimą daiktą. Prie grobimo jų buvo gerokai prisidėjusios moterys. O kad neišnyktų dvaro daiktai, varta saugojo. Susiorganizavus komandai, nė Joniškyje, nė Šiauliuose nebebuvo grobstymo dvaro daiktų.

Kaliniai iš bajorų paleisti, tik 3 vyresnieji palikta kalėjime, „idant duotų apyskaitą prieš komisiją" [19].

Muštynių nebeleido toliaus. Kažin kur kelyje užmušo vieną pravažiuojantį veterinarą vokietį, kurį valstiečiai buvo palaikę pavojingu žmogum [20].

Saugojo, kad nebemuštų ir nebejudintų valdininkų. Ant kelio išduodavo pasportus. Tokį buvo gavęs žydas Dovydas, kurį žmonės buvo suėmę, Giedminas liepos 23 d. ir t. t. [21]

---

[19] Berods, ėjo kalbos, kad Gelžinis iš Vidgimių žadėjęs duoti po 2 muštiniu tam, kuris užmuštų suimtuosius oficialistus. Bet tat pasibaigė tuščiomis kalbomis. Gelžinis pasakęs tat buvo Radvilai ir Margeliui, kurie jį sulaikė nuo tokių kalbų.

[20] Pauga, sako, girdėjęs, kad tat padarę Jurgis Kipšius, Jonas Bendonis, Chwiedor Jazowski iš Staštikių. Vokiečio pavardė nežinoma.

[21] Iš tokių pasportų užsiliko trys: anksčiaus nurodytasis (p. 18) Grušo ir Giedmino bei Dovydo.

I. Ponieważ żyd Dawid arędarz Janiski był wzięty w niewolę w zajuszeniu ludzi y był kilka dni a potym uwolniony yako niewinny w tym zaś upraszamy aby jadać do Żagor albo gdzie zechce nie był turbowany wolnym czyniemy Podpisujemy się Ignacy Kudriewicz Na-

Sukilėliai, ypač jų vadai, pradeda ieškoti talkininkų tarp tų bajorų, kuriuos laikė gerais žmonėmis. Nepratę vieni tokį dalyką daryti, o anie labiaus išmanė viešus reikalus.

Bajoras Jonas Skačkauskas, gavęs žinią iš Aleksandravičiaus, tuojaus atvyko į Joniškį; tenai Aleksandravičius, Radvila ir Pauga su džiaugsmu priėmė jį, visa susirinkusiųjų valstiečių minia paragino, neatsižvelgdama į jo nuomones, duoti priesaiką. Jį vartojo kaipo pasiuntinį. Rytojaus dieną vyko jisai su trimis vyrais (Mykolas Kurtkus iš Joniškių [=Jakiškių?], Meizis iš Jauneikių, Jurgis Vaitiekaitis iš Joniškio) pas dvarininką Lopacinskį, klausdami patarmės; tasai juos papeikė. Kelionei Skačkauskas gavo 6 dolerius; kur išleido, nepasakė. Lopacinskis, neveizėdamas į papeikimą, buvo apsiėmęs ieškoti konfederacijos, gavo pinigais 10 dolerių, iš jų 9 sau pasilaikė, o vieną grąžino, nieko nepadarė, jokios apyskaitos nedavė.

Toliaus važinėjo pas Šliogerį Kudrevičius ir Skačkauskas, kur rado Osieckį, pas Barodzičių — Radvila. Juos visur papeikė, paspirties nedavė niekur.

Kai kur dargi bajorai grasino. Todėl komanda žadėjo savaip atsakyti į tai. Taip ji grasina laiške į Puknėnų dvarą, rašytam liepos 27 d.

Gal būti, tasai bajorų grasinimas ne visai buvo tuščias, kad Pauga turėjo saugoties, idant jų kerštas ant jo neišsilietų. Juk ant jo pečių gulėjo visas organizavimos darbas, namie tvarkos palaikymas, nes kiti komandos vyrai turėjo nuolatos tai šen, tai ten pasitraukti, išjoti. Todėl Pauga, sako, buvo pasiėmęs sargybą savo galvai apginti („propter securitatem"), nors pats jisai tat užginčija. Nebegalėdami per kitus surasti kelio į konfederaci-

---

mies. Janiski, Symon Alexandrowicz, Michał Pawgiewicz.

II. Walniamy Pana Stanisława Giedmina y cały Gmin y Pospolstwo co dla lepszej wiary Podpisujemyś własnemi Rękoma d. 23 Julij 1769. Ignacy Kudrewicz Namiesnik Janiski Symon Alexandrowicz komędat Michał Pawgiewicz Komędant Janiski.

Tą pačią dieną gavo pasportą miško užveizdėtojas Višinskas, bet jo neužsiliko dokumentuose.

ją, o jos nebesulaukdami, patys komendantai pradėjo ieškoti. Daug darbo tenai padėjo beieškodami konfederatų. Čia sukilėliai tiek buvo apsirikę. Konfederacija nebuvo tokia galinga, kaip manė; ji turėjo kitokius tikslus, visai svetimus valstiečių reikalavimams.

Įvairiais keliais norėjo pasiekti ją. Visų kelių ir ar toli nuvyko pasiuntiniai, sunku susekti; užsiliko žinios ne visai pilnos.

Girdėjo komanda, kad konfederatai esą apie Jurbarką. Ir važiuoja tenai Radvila ir Kudrevičius (sako, ir Josaitis). Vyko tenai per Šiaulius, pakeliui agituodami: privažiavo iki Tytuvėnų ir pernakvoję apsisuko ir grįžo atgal.

Apie organizaciją, kurią buvo sukūrę sukilėliai, mes neturime žinių. Bene bus visas dalykas tuom ir pasibaigęs, kad išrinko valdybą, ta leido nebeiti į baudžiavą, saugojo suimtuosius tris oficialistus. O patys viršininkai žiūrėjo tvarką, siuntinėjo kitus ir patys važinėjo tai šiur, tai tur su reikalais, ieškodami konfederacijos, talkininkų, užtarytojų.

Apie finansus nedaug tegalime pasakyti, o pinigai buvo reikalingi. Žinių nedaug. Vieną sykį buvo daroma rinkliava už rašymą prašymo į vyskupą, ir turbūt jo nuvežimui sumesta po šeštoką. Iš oficialistų paimta mažai. Iš Brazausko paimta $7^1/_2$ dolerių muštinių; iš vietininko (podstarości) Meškuičiuose paimta 61 doleris muštinių.

Oficialistai suteikia kitokių žinių apie paimtus iš jų pinigus. Gal būti, perdeda, kad atgautų iš kasos daugiaus atlyginimo; arba tie pinigai nepakliuvo į komandos rankas. Pakruojyje paimta iš vaito — 586 auksinai; iš gubernatoriaus Joniškyje — 2500 auksinų.

Mažai ginklų teturėjo sukilėliai. Savo šaudyklių neturėjo: o kurios buvo, tai tas buvo atėmus pirmiaus ekonomijos valdyba. Ir dabar sukilę atsiėmė ginklus iš sandėlių. Ginklus pasidalijo pirmiaus užpuolusieji sodžiai. Kai kur parūpindavo bajorai. Buvo išsiplatinusios kalbos, kad turį ąžuolinių patrankų, prisitaisę daugybę parako; ir tardytojai nuolatos apie tat teiravos, bet tai buvo tuščia pasaka.

VIII

SUKILIMO GALAS

Konfederatai vis nesirodė. Dvasia smuko. O ir ponai jau ruošėsi maldyti. Artinos galas. Simpatikai bajorai traukėsi atgal. Tie, kur buvo prispirti ar dargi patys pasisiūlė būti vadais, metė sukilėlius.

Kudrevičius traukiasi atgal. Jonas Skačkauskas, kuris buvo apsiėmęs ieškoti pritariančiųjų žmonių, nebedarė, ko iš jo reikalavo. Įduotus jam keliapinigius apvertė kitam reikalui. Kalbos apie jo išdavystę arba bent neištikimumą išsiplatino. Matyt, pareikalauta iš jo paaiškinimas, ir jisai rašo komandai tuščių žodžių pilną paaiškinimą, kuriame nieko nepaaiškina[22]. Apkaltinimas tačiau buvo teisingas: prie jo vėliaus niekas nekibo, o per sujudimą sukilėliai nekaip aukštai stato, po jo dargi[23] norėjo užmušti.

---

[22] Tasai laiškas originale šitaip skamba: „Wielmoż. Mości Panie Namiesniku Janiski y Mości Panowie superiorowie godni y zacni moy wielce moe Panowie y dobrodzieystwo.

Nie atramęntęm ale łzami zliawszy suplicem libelium do moych dobrodzieyow u nog sciele za te moye Bog moy swiatkiem niech będzie żadney zdrady nie czyniłem starałem się wiernie dlia dobra pospolitego posłany zdrowia y życia pokładałem yak biedna ptaszyna za swe dzieci bo przymuszony rezelwowałem się służyć teraz za pieczołowanie yak S. Wawrzynca pospolstwo chcieliby na brogu upiec y za drugiego S. Stefana kamienować wiązać yako winowaycy skręmpować nie na to usługi moye rezolwowane poniewolnie do rozważnego sumnienia moych dobrodzieyow garne się yeżeli o tych źidżiukow pretęnduje poniewasz nie przyjeli onych każdego czasu na rekwiziciją i stanie muszę choc s kosztem w okowach więzic będę. Żebrzę komposii moych wielce Panow y Dobrodzieyow abym obezpieczony powolny miał przystęm do osługi comandować sie a teraz suplikując głowe te stroskaną pod nogi dobrodzieyow piszę się w M. P. Moych Panow y dobrodzieyow nayłaskawszych wierny nie odmienny sługa.

J. Skaczkowski Reimentarz"

[23] Nėra žinios, ar tas pats J. Skačkauskas gyveno Joniškyj. Liepos 27 d. Joniškio miestas padavė skundą ant sukilėlių. Tarp pasirašiusių yra taip pat bajoras Jonas Skačkauskas.

Komanda, matydama jo darbus, nustojo juom tikėti, nors trumpą laiką pradžioj buvo jisai jos tarpe arba bent stengėsi būti kuom nors.

Tarp sukilėlių taip pat iširo vienybė. Berods, mėnesį saugojo tris suimtuosius valdininkus, bet juo toliaus, juo mažiaus saugojo, varta mažinos. Kai kurie iš sukilėlių pradžioj siūlė nudėti juos, bet komanda buvo tam priešinga. Pagaliaus nežinia kas, ar pasigailėjęs, ar už dovanas, prakasė urvą ir pro ten išleido suimtuosius[24].

Žmonės, išgirdę, kad pabėgo suimtieji ir kad juos kažin kas paleido, įnirto. Visą bėdą metė ant Paugos, vienintelio tuomet komandos žmogaus Joniškyje, dargi jį patį buvo uždarę kalėjime. Pauga išleido ordonansus gaudyti juos. Puolė keli šimtai ieškoti anų. Be to, įnirtime buvo uždarę kalėjime Brazausko dukterį, 11 savaičių turinčią, kaipo įkaitą, kad tėvas vėliaus ne taip jau kibtų, o podraug pastatė jai žindyvę. Įnirtimui praėjus, tuoj išnešė iš kalėjimo.

Tuom tarpu kiti komandos nariai: Aleksandravičius, Radvila, Kudrevičius buvo Gruzdžiuose, kur buvo šv. Roko atlaidai (t. y. rugpjūčio 16 d.), užsiėmę buvo agitacija tarp susirinkusių. Tenai parašė prašymą į Vilniaus vyskupą ir į komisiją skundą.

Karalius greitai gavo žinią apie tuos sukilimus. Jie atrodė baisesni negu buvo iš tikrųjų. Atvyko pralotas, jo ar vyskupo pasiųstas, dalykų ištirti ir žmonių maldyti. Tasai, matyt, kalbėjosi su vadais, teiravos apie dalykų padėtį ir prikalbinėjo liauties maištą kėlus.

---

[24] Kas tat padarė, nėra žinoma. Bet Šiaulių ekonomijoj užsiliko toksai dokumentas:

„1797 r. Augusta 7 Nr. 219. Uważając na wydany Reskrypt z rozkazu Królewskiego w r. 1769 Bartłomiejowi Dydziulowi, oswabadzający onego na zawsze od wszelkich posług i podatków z dwoch włok gruntu do Ekonomii należących, w nagrodę cnotliwey i wiernej jego posługi w czasie buntu włościan okazaney dla skarbu; a przeto dla pamiątki nadgrody cnotliwego czynu włościanina, rzeczony Reskrypt Libertacyi podług jego brzmienia nienaruszenie zostawuję dopóty, póki potomstwo z familii wspomnionego Dydziula rzeczonym gruntem we wsi Reptayciach władać będzie. Gdy zaś pokolenie idące od Bartłomieja Dydziula wygaśnie, wówczas, kto na tym gruncie znajdować się będzie wszelkie powinności i opłaty wnosić powinien. Datum w Szawlach.

Kokie tie buvo Didžiulio darbai, nėra žinios. Aleksander Żerebcow"

Jam ten esant, žmonės pamatė, jog laukti geros kloties iš ano jų prašymo į vyskupą nėra ko. Sukilėliai siunčia deputaciją prie jo į Vilnių.

Matėsi su juom per Panelės Švenčiausios gimimą (rugsėjo 8 d.). Į deputaciją išrinko po vieną žmogų nuo gubernijos [25].

Vyskupas, pats dvarininkas ir rusų šalininkas, priėmė šiurkščiai deputaciją, subarė už sukilimą, bet „iš krikščioniškos meilės" žadėjo užtarti ir rūpinties, kad būtų jiems mažesnės bausmės. Vilniaus vyskupu tuomet buvo kunigaikštis Ignotas Juozas Masalskis, daugybės dvarų ir baudžiauninkų ponas. Jisai buvo rusų šalininkas, o priešas bajorų, o ypatingai valstiečių sukilimo. Dėlei palaikymo rusų pusės užbaigė savo dienas ant kartuvių Varšuvoj 1794 m. birželio 28 d.

Vėliaus atvyko karaliaus siųstasis komisorius. Matyt, kariuomenės neturėjo, arba bent mažai. Komisorius suėmė Aleksandravičių.

Tuomet kiti žmonės vėl sujudo, netekę galvos. Žiniūnų sodžiuje susirinko žmonių būrys. Sušaukė juos Jazauskas, Margelis, Kurtkus, Radvila ir ėmė prikalbinėti, kad reikia išvaduoti Aleksandravičių, nueiti į Joniškį ginkluotiems.

Į tą vietą atvyko kunigas pralotas, perkalbėjo žmones, liepė mesti ginklus ir tiesiai eiti pas komisorių, kuris esąs teisingas ir viską padarysiąs kaip reikiant. Taip ir padarė. Komisorius, išklausęs jų reikalavimą, liepė visiems eiti namo, jų skundas paskui ištirsiąs, o Aleksandravičių paleido už užstatą. Darė tat tik laiko pratęsimui.

Netrukus pradėjo rinkties kariuomenė sukilėliams malšinti. Tuomet komanda dar sykį bando surasti konfederatus. Aleksandravičius, pasiėmęs talkon Čepulį ir Jurgaitį (Jurgelį, Jurgelevičių [26]), su kuriais susitaręs spalio

---

[25] Iš Šiaulių — Januškevičius, Žagarės — Margelis (Pauga paduoda kitą pavardę — Markelevičius, rodos, tas pats), Gruzdžių — Alekna (Elaknowicz), Joniškio — Petrašius iš Jaunočių.

[26] Jokūbas Jurgelis, 22 metų, gyvenąs Joniškyje Dvaro gatvėje pas patėvį, bandininkas. Mykolas Čepulis, gyvenąs Joniškyje pas patėvį, bandininkas.

16 d., per Martyno atlaidus Joniškyje, traukė į Kauno pusę. Palikę už Neries arklius, pėsti nuvyko į miestą. Užgaišo kelias valandas, kol surinko žinias. O jos buvo nelinksmos. Ir čionai sukinos rusų pulkai („Moskwa", kaip jie vadina). Grįžo atgal ir skubinai traukė į savo kraštą. Pargrįžę rado blogas žinias ir namie [27]: atvykusioji didesnė kariuomenė išgaudė vadus.

Karalius kreipėsi, pritariant Tyzenhauzui, į Kuršo kunigaikštį, prašydamas pagalbos nuo konfederatų. Tasai jam suteikė. Toliaus atvyko rusai. Pagaliaus buvo ir savieji Lietuvos kazokai žmonėms malšinti — totoriai, apsigyvenusieji nuo Vytauto laikų, ir ekonomijos milicija. Jie visi pradėjo raminti žmones, darydami egzekucijas, plėšdami, kankindami. Visi dabar pradėjo traukties atgal. Pamatė, jog maištai pasibaigė, kloties geros nebegalima laukti. Todėl vieni, kaltesnieji, pabėgo, ramesnieji pasiliko, nurodydami, jog ne jie, bet kiti dėl to kalti.

Grįždami nuo Kauno, Aleksandravičius, Jurgelis ir Čepulis išgirdo Pakruojyje, kas atsitiko. Sužinojo, kad Radvila, Pauga, Jazauskas ir kiti suimti, kad valstiečius kankina kareiviai, jų malšinti atėjusieji.

Radvila — Jurgelio dėdė. Jam gaila nustoti vado ir giminės. Visą savo jaunystės karštį įdėjo į tą, kad gelbėtų jį. Jis tarė: „Nors ir galvą padėsiu, o dėdės savo neapleisiu". Skubinai šoko ant šviežio arklio ir jojo žmonių kurstyti. Aleksandravičius dar tikėjo, jog ne viskas pražuvę. Sako: „Tik sušvilpsiu, ir pamatysite, kaip visi

---

[27] Kad ne vien rusų kariuomenė buvo atvykusi, matyti iš šios pasakos: „Iš Gardino garnizono traukė į Šiaulius 200 kareivių. Tie, keliu nuo Radviliškio pusės prie Šiaulių prieidami, pamatė apstojusią Šiaulius didelę gaują žmonių. Tie žmonės šaudė akmeninėmis kulkomis iš medinių armatų, geležiniais lankais užvarytų. Garnizonas, nedrįsdamas daug didesnei jėgai prieštarauti, pasiskyrė sau vietą ant to kalno (Salduvės kalno), kur dėl apsigynimo apsikasė, pakol daugiaus kariuomenės užėjo". Tas padavimas eina nuo senelio Chrzczonowiczio, kuris buvo tarpe tų kareivių, kurie atvyko maišto tildyti, o nuo kariuomenės tarnystės apsigyveno Krikštonų okolicoje, Žagarės dalyje. Tas senelis apsakė tą atsitikimą Mykolui Bratkauskui, buvusiam Šiaulių ekonomijos komisoriui. (*Hryszkiewicz M.* Ekonomja Szawelska, liet. vertė M. Davaina Silvestraitis — rankr., prier. 143).

manęs klausys". Tikėjosi, kad pavyks sukurstyti prieš rusus ir paleis suimtuosius, kaip anuokart jį išlaisvino.

Nutarta buvo rinkti žmones į Žiniūnus. Traukė, kvietė iš visų pusių. Jurgelis iš vienos, kiti du — iš kitos pusės varė. Čepulis ir Aleksandravičius Vaizbučiuose, Azeikiuose, Jauneikiuose, Staneliuose. Susirinko kitą dieną apie 100 žmonių. Norėjo padaryti ginkluotą užpuolimą ąžuolyne ties kalneliu važiuojant į Žagarę, prispirti paleisti suimtuosius, kad kareiviai žmonių nedraskytų. Žmonių susirinko nedaug. Tuomet Jurgelis, paėmęs du vyru iš Bildžių, traukė po žagarėnus, kurstydamas žmones ir platindamas raštu pakvietimus, neva konfederacijos vardu išleistus. Jau niekas nebeklausė. Jankūnų sodžiuje suėmė valstiečiai jį patį.

Tas pats atsitiko su Aleksandravičium ir Čepuliu Žiniūnuose. Juos suėmė valstiečiai, vedami Kurtkaus, Paugos (kito!), Rupkos, kurie pirmiaus buvo karšti skaldyti ir mušti, ir Aleksandravičius dar draudė juos. Iš ten nugabeno visus suimtuosius į Joniškį, o iš Joniškio į Šiaulius, kur jie rado pirmiaus suimtuosius draugus.

Suimti padėjo buvusieji laikiniai vadai, kaip Kudrevičius. Su rusais jodinėjo, nurodinėjo kaltininkus ir gaudė.

Bet daugelis pabėgo. Liko tik tie, kuriuos suėmė greitosiomis ir kurie, kad ir buvo kareivių, vis dar tikėjo sukilimu ir konfederacija. Spalių mėnesį jau išgaudė visus.

IX

TEISMAS

Suimta 9 žmonės: Aleksandravičius, Pauga, Jazauskas, Radvila, Margelis, Martinaitis, Čepulis, Jurgelis, Kadata, nugabenta į Šiaulių kalėjimą, o iš ten į Kauną.

Ieškojo dar 30 žmonių su viršum, bet jie pabėgo ir pasislėpė[28]. Išleista prisakymas gaudyti juos. Nematyti, kad būtų juos suradę.

Tarp ieškomųjų ir kaltinamųjų nerandame Skačkausko ir Kudrevičiaus. Šisai ir kitais metais užėmė pastarosčio vietą Radviliškyje. Jam nepakenkė dalyvavimas maištuose. Jisai, berods, po kurio laiko buvo padėjęs gaudyti valstiečius.

Tardymas, teisimas ir baudimas atliktas pagal Lietuvos Statutą. O pagal jį kaltinančios valdžios nebuvo. Kiekvienas, kuris buvo nuskriaustas ar nukentėjęs, turėjo paduoti skundą teisman ir pats prižiūrėti patį tardymą ir teismą.

Šito sukilimo teisime turime 3 skundas: Joniškio, Šiaulių miesto ir Šiaulių ekonomijos.

Joniškio miestas, turįs kaipo magdeburgija (laisvas miestas) savivaldą, per savo magistratą ir jos valdininkus padavė Telšių pilies teismui skundą dar liepos 27 d., t. y. antrą savaitę po sukilimo, kur nurodo keletą kaltininkų (Aleksandravičių ir kitus) ir jų kaltes.

O kaltės tokios:

a) užpuolė rotušę, kur būdavo miesto teismai, išvaikė tos rotušės jurisdikcijos tarnus ir sulaikė jos vykdymą;

b) gerbiamuosius asmenis suareštavo ir pasodino rotušėje;

c) miestas patsai turėjo nuostolių, todėl prašo nubausti kaltuosius, o šį jų manifestą įrašyti į knygas.

Dar anksčiaus, liepos 21 d., Šiaulių miesto (nebuvo magdeburgija) vardu Kazys Jolotas paduoda skundą Upy-

[28] Tų žmonių pavardės: Tomas Levickas, Markūnas iš Slėpsnių, Kurtkus iš Jokiškių, Gelžinis iš Vidgimių, Leonaitis iš Jokiškių, Šlita, Petraitis, Davikis ir Jonas Vaitkevičius iš Butniūnų, Jonas Josaitis iš Vaišnorų, Stanaitis iš Klapų, Gulbinis iš Vėkonių, Geltys iš Kurmaičių, Venulis iš Buivydžių, Dameckiai iš Žiniūnų, Kudla iš Jokiškių, Urbonas ir Tokaičių, Kurtkus ir Josaičio sūnus iš Joniškio, Bandis iš Kraupių (Vaitiekūno bernas), Žizniauskas iš Mielaičių, Krištopaitis ir Balčiūnas iš Ezeikių, Kulnius iš Bridų, Stripeika ir Martynas Kaltėnas iš Jurgaičių, Biržanskis ir Pranys iš Voveriškių, Petrauskas iš Sutkūnų.

tės pilies teismui (urząd grodzki) dėl Aleksandravičiaus ir kitų, kurioj rašo, jog jie pasiuntė iš savo tarpo vieną, Dovydą Kadatą vardu, su 60 žmonių ir prikalbinėjo maištauti, grasindami uždegti miestą, atimti visiems mantas ir gėrybes, sveikatą ir gyvybę, negerbdami aukšto luomo žmonių, užpuolė Šiaulių dvarą ir visus daiktus išgraibė.

Abudu miestu skubinosi greičiaus paduoti skundas, nelaukdami, kol pasibaigs sukilimai: jie patys bijojo atsakomybės, prašo būtinai įrašyti jų skundas į knygas. O Šiaulių miestas atvirai prideda, jog [taip darąs] norėdamas išvengti vėliaus painių („praeveniendo futurae indemnitati"). Šiaip nesirūpino nei padėti tildyti maištų, nei palaikyti. O tolesne savo skundų eiga jie ir nesirūpino.

Visą kaltinimą prisiėmė Šiaulių ekonomija. Suimtuosius sukilėlius nugabeno ji į Kauną, padavė ant jų skundą Kauno miesto (magdeburgijos) teisman 1769 m. spalių 30 d. Vėlesnioj skundoj, kurią čionai nurodome, išdėstyta savaip trumpa sukilimo istorija, išvardijama kiekvieno žmogaus kaltė, nurodomi įstatymai, kurie yra pritaikintini.

Pirmoji sukilėlių tironystė buvusi ta, kad sukilę plakė ir mušo, kalino valdininkus, išplėšė dvarus ir karčemas; antrąją tironystę sukilėliai padarę: „didesniam parodymui savo bedievystės, tironystės ir nuožmumo Joniškio gubernatoriaus Brazausko dukrelę vos 12 savaičių į kalėjimą pasodino". Trečia tironystė — užmušimas. Vokietį veterinarą pravažiuojantį, nieko nekaltą, užmušo, nuvilko į mišką ir pametė.

„Ketvirta tironystė — Šiaulių miestietį Kazimierą Grušą, Kadatos paimtą, taip mirtinai primušo, prikankino, kad pagaliaus, kaip savo kortelėj rašo, paleido namo, kad daugiaus nebemuštų, o kunigai jo vėle rūpintųsi".

Be to, buvęs padarytas ir antras sukilimas. Tas visas maištas buvęs organizuotas, daromas pagal tam tikrą planą, visur turėjęs vieną organizaciją ir vienu laiku kilęs. Priežastis nežinoma esant. „Gali sakyties, kad dvaras slėgęs, o ar pirmiaus buvo tat daroma, ar girdėjo, ar regėjo kitus darant tokį nepraktikuotą dalyką? Jei-

gu slėgia dvaras, tam yra šios priemonės: suplikos (prašymai), komisijos, deliacijos, kurias vartoja miestai, miesteliai ir valsčiai. O čionai ar yra jos nuo vyriausybės Žagarės, Joniškio, Šiaulių bei Gruzdžių ir Šiaulių bei Joniškio gerbiamų magdeburgijų? Šios pačios anomis skundžiasi, jog tai buvę bedieviški maištininkai, žmogžudžiai, užpuolikai, susisėbravusieji galvažudžiai, taigi ne dėl prispaudimo sukilo, bet tas suokalbio sumanymas atsirado tam galui, kad pralietų bajorų kraują ir plėštų ir spaustų nekaltus žmones. Ir užpuolė dėl to gubernatorius, pastarasčius ir Šiaulių miestiečius visai nereikalingai, neteisėtai ir neteisingai, nes žinoma, kad nei gubernatorius, nei pastarasčiai jokių įstatymų leisti negali, taigi negalima dėl to kėsinties į jų gyvybę, prieg tam ir įstatymai tat draudžia: kad niekas pats nedarytų teismo, nesielgtų prieš įstatymus, kurių privalo klausyti visi luomai".

„O Dievo bažnyčia kuom kalta, kad ją užpuolė, dvejas duris išlaužė? O Viešpats Dievas, paslėptas Sakramente, kuom kaltas, kad jo nepagerbė? Jo akivaizdoj gvoltą, žmogžudystę padarė, bažnyčią sutepė krauju! O kūdikis, esąs dar vystykluose, kuom kaltas, kad jam retežį ant kaklo uždėjo? O vokietis pakeleivis kuom kaltas, kad jį užmušo? O Joniškis kuom kaltas, kad jį apiplėšta? O miestiečiai žydai kuom kalti, kad juos mušta, klėtis, alines atimta, plėšta, gėrimus išimta, jog vienas nuo tironiškos rankos nustojo sveikatos ir gyvybės. Taigi prispaudimas nėra tikroji šito maišto priežastis, o vien maištininkų noras ir susitarimas pralieti bajorų kraują, slėgti ir plėšti nekaltus žmones, kaip tat daroma kazokų, Ukrainų, Valakų žemėj ir t. t."

Skunda buvo paduota spalių 30 d. Tą pačią dieną prasidėjo tardymas. Liudininkų nebuvo. O tais laikais stengdavos apsieiti be jų: kiekvienas, girdėjusis apie nusidėjimą, turėjo pranešti, šiaip bus kaltininkas. Valstiečiai buvo menkesnės vertybės liudininkai, bajorų gi čionai nebuvo, o jeigu ir buvo, tai vien kaltintojai. Taigi viską reikėjo ištraukti iš kaltinamųjų. Prisipažinimas buvo geriausias įrodymas. Iš pradžių tardymas (examen)

buvo civiliškas, t. y. klausinėjo paprastu būdu, reikalaudami prisipažinimo, stengdamiesi supainioti. Prasidėjo tardymas spalio 30 d., pasibaigė lapkričio 8 d. Visi parodymai buvo surašyti į protokolus.

Antras tardymas buvo trumputis, vos tęsėsi dvi dieni (lapkričio 20 ir 21 d.). Kaltinamieji buvo gavę pagalbon advokatą Karolių Sabaliauską. Jisai stengėsi įrodyti, jog valdininkai juos spaudė, dėl to ir sukilo [29].

Kalti neprisipažino. Tuomet ekonomijos atstovai, remdamiesi Lietuvos Statutu, reikalauja, kad juos kankintų ir kad kankinimu (tortūromis) prispirtų juos prisipažinti.

Tardymas su budeliu (examen corporalny) buvo trumpas: tęsėsi dvi dieni (lapkričio 27 ir 28 d.). Negalėjo, nors ekonomija norėjo, kankinti vieno Aleksandravičiaus, nes tai buvo bajoras. Budelis kankino, o kaltinamieji turėjo duoti atsakymą į teisėjo paklausimą, kurį užrašinėjo. Bet ir čia jie neprisipažįstą kalti, tik kaltina kitus.

Iš abiejų pusių advokatai kėlė savo reikalavimus, bet vykdoma tik ekonomijos atstovo reikalavimai.

Teismas ištarė dekretą gruodžio 4 d. Bausmė tokia, kokios reikalavo Šiaulių ekonomija. Nėra ko stebėties: ji buvo galinga, prieg tam ji papirkdavo teisėjus. Dėl vieno dalyko buvo padaryta išimtis. Šiaulių ekonomija norėjo kankinti Aleksandravičių ir nuteisti. Anas atrado, jog šisai, kaipo bajoras, turi būti išskirtas iš kitų tarpo ir atiduotas tam tikram pilies teismui (sąd grodzki). Su valstiečiais padaryta taip, kaip norėjo ekonomija.

Dekretas toks:

1) Paugą — gyvą įpinti į tekinį;

2) Jazauskui — budelis nukirs galvą, o po nukirtimo perkirs jo kūną į 4 dalis, kurias ant vieškelio iškabins ir galvą ant virpčio pasmeigs;

3) Radvilą — gyvą sukapoti į 4 šmotus, o po to padaryti kaip su Jazausku;

---

[29] Protokolų antro tardymo nėra. Gal tai buvo kaltinamųjų skunda ant kaltintojų, dėl to ir neužsiliko, nes ne visur antras civiliškas tardymas minimas.

4—5) Tomui Martinaičiui ir Vaitiekui Margeliui — nukirs budelis galvą;

6—8) Kadatai, Čepuliui ir Jurgeliui — 200 rykščių viešai duos budelis.

Baudimo išlaidas taip pat atlygino Šiaulių ekonomija [30].

Vilniaus vyskupas neįvykdė prižadų; nesirūpino numažinti bausmę, nes jis ponas — didikas, o jie — valstiečiai, prieš ponus sukilę.

Iš Kauno visus pasmerktuosius pargabeno į Joniškį, ir tuoj išpildyta dekretas. Kad nebūtų kokių sukilimų, paimta, be to, žalnierių pulkelis (chorągiew) [31].

Budelis įpynė Paugą į tekinį ir palengva tratino kaulus, kol mirė, Jazauską ir Radvilą sukapojęs į 4 šmotus, iškabino jų kūnų dalis Joniškio mieste žmonėms gąsdinti, Martinaičiui ir Margeliui nukirto galvą ir palaidojo, Kadatai Šiauliuose, Čepuliui ir Jurgeliui Joniškyje davė po 200 rykščių. Keršto pageidimas buvo pakakintas.

X

ALEKSANDRAVIČIAUS BYLA

Drauge su kitais kaliniais grįžo iš Kauno į Joniškį ir Aleksandravičius. Kadangi Šiaulių pavietas priklauso Raseinių pilies teismui, tai jį nugabeno tenai, ir jau gruodžio 19 d. ekonomijos atstovas įdavė skundą. Apkaltinimas tas pats.

---

[30] 1769—1770 m. apyskaitoj (kat. Nr. 38) randame tokią vietą: „Važiuojant į Kauną ir grįžtant iš ten su nusidėjėliais, už kelionę, žalnierių, lydinčių pastarasčių, perkėlimą ir valgį esant per 4 savaites Kaune, ir už butą su tais pačiais nusidėjėliais ir žalnieriais, rotušės generolui, advokatui, raštininkams už rašymą tardymų, lendvaitui už antspaudą, sekretoriui už dekretą, budeliui už išpažinimą ir t. t. 2000 auksinų ir 3 skatikai".

[31] Ten pat randame tokį išlaidų punktą: „Nusidėjėlių egzekucijai ir karūnos (chorągiew) užlaikymui per tą egzekuciją — 163 auksinai 21 skatikas.

Aleksandravičius, gindamasis ir nurodydamas kaltinimo klaidas, iš savo pusės pradeda kaltinti ekonomijos oficialistus, nurodo, ką jie darė su žmonėmis, ir reikalauja anų teismo, prieg tam nori perkelti į Upytės teismą, kur, matyt, tikėjosi kitokių teisėjų arba bent nutęsti bylą.

Paskutinis jo reikalavimas atmestas. Abiejų pusių skundoms ištirti ir išnagrinėti sukilimo priežasčių teismo reikalams nutarta buvo pasiųsti du teisėju į vietą, klausinėti bajorus prisaikdintus, o valstiečius kankinamus. 1770 m. gegužės 2 d. atvyko, surinko visas žinias ir jau rugsėjo mėnesį paskyrė bylos nagrinėjimą Raseiniuose. Kuom pasibaigė, nėra žinios. Kur dingo Aleksandravičius, neužsiliko žinių [32]. Galima tik spėti. Suirutės po kraštą toliau tęsėsi, dar ir vėliaus, 1771 m. karalius prašo Kuršo kunigaikščio kariuomenės apginti ekonomijai nuo konfederatų; taigi tokioms suirutėms esant, lengvai galėjo toji byla niekais pasibaigti. Pagaliaus ir tų valdininkų nebeliko ekonomijoj; jie turėjo vėliaus patys teisinties. Valstiečiai nuraminti, vadai nuožmiai nubausti, todėl nebebuvo reikalo bausti bajorą.

Ir čia išlaidas visas pakėlė ekonomija [33].

---

[32] Nėra jokių žinių Raseinių, Upytės, Kauno teismuose per keletą sekančių metų, nėra nė krislelio apie bylos galą ir Šiaulių ekonomijos archyve.

[33] 1769—1770 m. apyskaitų knygose (kat. Nr. 38) randame šitokias išlaidas: važiavimui iždo oficialistų per inkviziciją su Aleksandravičium, sėdintiems teisėjams per savaitę ir dovanų generolui — 71 auksinas 6 skatikai; kelionei į Raseinius į kovo sesiją ir pragyvenimui $2^1/_2$ savaitės, taipogi butui ir žalnieriams, saugojantiems areštantą — 225 auksinai; byloj su Aleksandravičium skunda — 72 auksinai 6 skatikai; už asetrą [=eršketą], pasiųstą į Raseinius teisėjams dovanoms,— 19 auksinų 25 skatikai; kitą sykį važiuojant į Raseinius — 81 auksinas 10 skatikų; kopijos ir kelio išlaidos — 56 auksinai; už tortūras ir teisėjams — 600 auksinų.

XI

NUOSTOLIAI IR PASEKMĖS

Sukilimas padarė didelių nuostolių ekonomijai. Jos valdininkai skundėsi, jog jiems paimta pinigų iš viso 3086 auksinai [34]. Valsčiai nesumokėjo pinigų [35]. Dalies pinigų neįmokėjo valdininkai į kasą, o išleido patys arba negalėjo nurodyti, kur jie dingo. Ir pasirodė, kad nužudytieji maištininkai mažiaus galėjo duoti savo kasoms trūkumų, negu aukštieji valdininkai [36]. Pats maištų tildymas, priėmimas kariuomenės turėjo atsiliepti ekonomijos kasai. Juo didesni sujudimai, tuom brangiaus apsėjo malšinimas [37].

Sujudimai atsiliepė įvairioms gyvenimo pusėms. Miestai davė mažiaus pelno (Šiaulių — 2000 auksinų, Žagarės — 1000 auksinų), malūnai mažiaus beturėjo darbo, ir arendorius žydas Abukas įmokėjo kason už visus malūnus kur kas mažiaus negu paprastai [38]. Smuklės davė mažiaus apyvartos. Jų dalį ištuštino sukilėliai, kitur nustojo beiti į jas [39].

Bet daug atsiėjo ekonomijai įvairios komisijos, kurios susirinko ištirti, kam žmonės sukilo. Jos kainavo daugiaus, negu nuostoliai, sukilėlių padaryti [40].

Mokesčių rinkimas vėliau atsiėjo brangiaus. Per tris savaites buvo žalnierių karūna [=pulkelis?]; savojo gar-

---

[34] Brazauskui, Joniškio gub., paėmę 2500 auksinų, Arlauskui, Pakruojo vaitui,—586 auksinus. (Kat. Nr. 31 ir 33).

[35] Šiaulių gub.— 60 812 auksinų 28 skatikų, Joniškio — 76 033 auksinų 24 skatikų, Žagarės — 35 999 auksinų 17 skatikų, Gruzdžių — 20 512 auksinų 16 skatikų. Iš viso 193 356 (Ten pat).

[36] Gub. Brazauskas — 1376 auksinus 24 skatikus, gub. Zagurskis — 1155 auksinus 24 skatikus, o vaitas Pauga, nužudytasis,— 16 auksinų (Ten pat).

[37] Joniškio gub.—2246 auksinus 15 skatikų, Žagarės gub.— 1303 auksinus, Gruzdžių gub.— 182 auksinus 15 skatikų. Krito arklys už 70 auksinų (Kat. Nr. 38).

[38] Abukas turėjo malūnus Šiaulių ir Joniškio gubernijose, įmokėjo 3 623 auksinus 21 skatiką mažiaus (Ten pat).

[39] Smuklės įmokėjo 1771 auksiną 15 skatikų mažiaus (Ten pat).

[40] Iš viso jos kainavo 21 951 auksiną 14 skatikų (Ten pat).

nizono neužteko. Nenorėdami valstiečiai davė mokesčius [41].

Sumetę krūvon visus nuostolius, kuriuos padarė ekonomijai sukilimas, gausime geroką sumą — 223 130 auksinų 27 skatikus. Jeigu prie to pridėsime teismo ir bylinėjimosi išlaidas — 3906 auksinus 5 skatikus, gausime — 227 037 auksinus 2 skatikus [42].

Sukilimas padarė atmainų ir pačioj administracijoj. Visi gubernatoriai, išskyrus šiauliškį, atstatyti. Jų vietas užėmė nauji.

Komisijos tyrinėjo įvestą tvarką po keletą sykių, jos pripažino reikalinga numažinti baudžiavas.

Ir pačiam Tyzenhauzui pakenkė sukilimas. Jo politikos priešai įrodinėjo, jog blogas ūkio vedimas sukildė žmones.

Baudžiauninkai ne taip greitai pajuto atmainas: tardomosios komisijos ilgai užvilkino darbą. Tik 1780 m. padaryta palengvinimas.

„Daremszczyzna" ir į ją panašus lažas panaikinta. Varta dvare sumažinta pusiau. Talka sumažinta trečdaliu. Duoklė už miškus, luobus panaikinta. Nuo medaus, grybų nebeimama nieko. Sumažinta ir mokesčiai. Dargi silkes ir druską turėjo pristatyti valdyba pigiaus negu pirmiaus 4 auksinais [43].

Taigi sukilimas davė šiokių tokių vaisių valstiečiams.

---

[41] Padūmės egzekucija per 3 savaites apsėjo 174 auksinus 17 skatikų (Ten pat).

[42] Kad būtų galima suprasti pinigų vertybę, suteikiu keletą žinių apie įvairių daiktų brangumą: rugių pūras — 5 auksinai, kviečių — 8 auksinai, avižų — 3 auksinai, miežių — 5 auksinai 6 skatikai, sviesto gorčius — 3 auksinai 5 skatikai, karvė — 48 auksinai, mėsos svaras — 5 skatikai, druskos bačka — 14 auksinų, silkių — 36 auksinai.

Auksinas = 15 kap. = 30 skatikų.

[43] Vilniaus viešojo knygyno [=viešosios bibliotekos] rankraštynas. Б —19—7. Dok. 25 *.

JUODIEJI BROLIAI KRAŽIUOSE (1823)

PRAKALBA

Apie Kražių Juoduosius brolius radau gausios medžiagos bedirbdamas 1909 m. aktuose, sukrautuose Vilniaus viešojo knygyno [=viešosios bibliotekos] Rankraščių skyriuje. Vienur buvo raštų, priklausančių rusų senatoriui Novosilcevui, jam ir jo paties leistų, atsitiktinai užsilikusių nuo išnykimo. Išliko jie nežinomi, bent iki šiol niekieno neapdirbti. Aplinkybės neleido tos medžiagos apdirbti, tegalėjau to darbo imtis vos 1918 m. Tuomet teko parašyti iš jų geroką straipsnį, bet į spaudą nebuvau padavęs. Dabar, kitomis aplinkybėmis, ėmiau vėl iš naujo rašyti, rašyti daug smulkiau, ir jau dabar atidaviau spausdinti.

Šiam dalykui teko sunaudoti trys bylos, pažymėtos rankraščių kataloge Б-19, Nr. 12, 17, 18.

Nr. 12 — byla, kilusi dėl laiško, siųsto iš Vilniaus per Raseinius į Kražius; Nr. 17 — iš 41 lapo — dėl išreikalavimo Jančiausko ir kitų metrikų; Nr. 18 — iš 231 lapo, apie maištiškus raštus Kražiuose — paties Novosilcevo aktai, jo rašytieji pranešimai, jam siųstieji pranešimai ir įsakymai.

Beapdirbinėdamas esamąją medžiagą, gavau šį tą naujo iš prof. St. Koto Krokuvoje (iš Čartoryskio muziejaus) ir iš Jančevskio Kaune, vieno iš Juodųjų brolių palikuonio,— už tą tariu jiems ačiū.

Nežinau, ar tebėra gyvi ir, jeigu gyvi, tai kur yra tie, kurie mane prileido prie Vilniaus viešojo knygyno rankraščių. Norėčiau ir jiems tarti ačiū, kad leido dirbti.

Šitas mano darbas yra apskritai pirmas paremtas autentiškais aktais ne tik lietuvių kalba, nes rašiusieji lenkų kalba (*Brensztejn M.* Bracia Czarni // Biblioteka Warszawska, 1906. T. 2. S 549—564 ir *Mościcki H.* Wilno i Warszawa w „Dziadach Mickiewicza". 1908. S. 86—106 *)

teturėjo spausdintos medžiagos — atsiminimų, tik neturėjo oficialių bylos aktų.

Dabar teko sužinoti, kad šitie aktai tebėra Vilniuje, universiteto bibliotekoj, be to, kad rašąs Kražių gimnazijos istoriją M. Brensztejnas dar rengia platų darbą ir apie Juoduosius brolius, kurio pirmoji dalis jau pasirodė (Filomata w Krożach).

1930.IV.27.

I

SLAPTOSIOS DRAUGIJOS

XVIII a. baigiantis ir XIX a. pradžioje siautė po visą Europą Prancūzų revoliucijos karų audra; tolesnis jų tęsinys — Napoleono žygiai, kurie šlavė daugybę nelemtos senovės liekanų, perėjo ilgainiui į užkariavimus. Tas jo imperalizmas sukėlė kitose valstybėse pasipriešinimą, ir milžiniški jo planai įsivyrauti Europoj, o paskui visame civilizuotame pasaulyje griuvo, nes, be karo ginklų, prieš jį pastatyta buvo nauja ideologija — tautinė idėja. Viešpačiai, pergalėję Napoleoną, pradėjo atstatymo darbą, stengėsi grąžinti Europos visuomenę į senąsias vėžes. Grįžo, nors ne visur, senoji, teisėtoji, atgalainė valdžia; įsivyravus bandė ji grąžinti visą senovę, bet čia jau nebesisekė: kas buvo Napoleono sugriauta iš pamatų, kas nebuvo gaivu, atgaivinti nebeteko, pvz., Europos Vakaruose baudžiavos, ir jiems reikėjo skaitytis su gyvuoju gyvenimu. Grįžusi senoji valdžia pirmiausia turėjo rūpintis, kad nebepasikartotų senosios maišatys, kad jų sostai būtų stiprūs, neišjudinami, stengėsi sunaikinti tuos, kas ėjo prieš tai; šitam visam piktam ieškojo šaknų revoliucinėj, liberalinėj dvasioj ir dėl to ryžosi ją visur, kur tik pasirodytų, naikinti. Monarchai sudarė Šventąją sąjungą, jie susitarė bendrai ir išvien kariauti prieš visa, kas griauna sostus,— prieš nedoras ir nesveikas mintis, nes tarė, kad taip geriau užtikrinsią politinį ir socialinį pastovumą. Tačiau visur pasiliko naujosios dvasios pėdsakai, dargi ir tenai, kur nebuvo pasirodę Napoleono ereliai, arba

naujai atsirado, kur pirmiau jos nebuvo. Dabar iš laiko ir vietos tolumos ėmė kitaip vertinti patį Napoleoną. Neseniai imperialistas, tasai svetimų kraštų užkariautojas, dabar atrodė išgelbėtojas, laisvės apaštalas. Ideologija, kuri buvo pastatyta prieš jį, atsigręžė prieš savąjį absoliutizmą. Prasidėjęs ir sustiprėjęs tautinis judėjimas, savo kultūros ir raštijos kėlimas, savosios praeities tyrinėjimas, nes dėl tautų laisvės kariauta prieš Prancūzų Napoleoną (o kitur dėl to paties su juo eita), įleido neišraunamų šaknų veikliuose visuomenės kloduose, jisai neketino palaikyti nei svetimo, nei savo despotizmo. Grįžusi ir sustiprėjusi senoji valdžia neketino to viso palaikyti, tarė, kad tai paviršutinis dalykas. Dėl vieno ji neapsiriko: nuvargę nuo karo ir vargų gaivalai, nusivylę dėl išsivadavimo, nerodė energijos naujam vidaus karui, nes neturėjo jėgų, ir tylėjo, o priaugąs jaunimas, gausiai atsirandanti inteligentija, gimusi ir augusi kitoj nuotaikoj, negalinti sutikti, kad būtų priešingumas tarp žodžių ir darbų, ryžosi stoti į kovą. Teisybė, šita kova buvo nelygi. Viešai veikti negali, tai ima veikti ir dirbti slapta, kaip tat buvo pirmiau. Slaptų draugijų, norinčių veikti, atsirado jaunuomenėje. Pavyzdys joms buvo tuo laiku įsivyravusios vienur liberalų inteligentijoje, kitur valdiškose sferose masonų draugijos, paprastai veikusios viešai, atrodančios slaptos paprastai publikai, su slaptingomis apeigomis, arba masonų skeveldros ar atmainos, ar bent į jas panašios. Slaptosios draugijos savo turiniu įvairuoja, žiūrint šalies, tik bendra jų forma. Atsiranda tų draugijų mokyklose, universitetuose, atsiranda jų įvairiais tikslais: tai kovoja su tvankia senąja mokyklos sistema, tai užsiima tobulinimu savęs mokslu, dora ir t. t., nes taria, kad kilnesnieji tegalėsią ko nors pasiekti, tai pagaliau turi politikos tikslų, nori išvaduoti šalį nuo savo ar svetimo despoto. Slaptingumas buvo nevienodas, vienur didesnis, kitur mažesnis; tat pareidavo nuo draugijos tikslų ir uždavinių. Kai kur užsiliko ar naujai buvo įvestos tam tikros apeigos, draugijai veikiant, priimant narius, kartais reikalaujama baisi priesaika ir t. t.

Šitokios draugijos atsirado Vakarų Europoj. Kadangi dar neseniai Europa sudarė vieną karo lauką, žmonės ir tautos buvo tarp savęs dėl karo susiję, nes kartu kariavo ir bendravo, tai lengvai išsiplėsdavo vienos šalies pavyzdžiai į kitas. Šviesesnė Vakarų Europa buvo pavyzdys ir Rytams. Iš vokiečių draugijų ėmė savo pavyzdį Lietuvos jaunuomenė. Pro vokiečių žemes buvo praėję daugybė tautų: patys vokiečiai sąmoningai kariavo dėl išsivadavimo; juose buvo atgimusios politinės nepriklausomybės aspiracijos. Senesnioji ir subrendusioji Lietuvos karta buvo šitame kare, atskiri asmenys turėjo santykių su Europa, o naujoji karta kitais keliais tų pažinčių įgijo: mokėsi vokiečių ar prancūzų universitetuose, sekė jų raštiją, ypatingos Lietuvos jaunimui įtakos darė vokiečių jaunimas, kuris taip pat svajojo apie laisvą, vieningą Vokietiją.

Lietuvos jaunimo judėjimo vidurkis [=centras] buvo Vilnius, kur po karų pradėjo tarpti universiteto mokslai, kuris siuntinėjo šviesos spindulius po visą Lietuvą. Ten buvo draugijų, į kurias įeidavo jau seniau išėjusieji universiteto mokslus, kitas sudarydavo universiteto studentai, pagaliau atsirasdavo gimnazijos mokinių. Tų draugijų vardai yra įvairūs: masonai, šubravcai, filomatai, filaretai, spindulingieji, aušrininkai ir t. t. Tie vardai kartais buvo savo kilimo, o kartais skolinti iš kitur, o gal tik atsitiktinai atsipuolantys, vieni primeną kokį dalyką, kuris susijęs su artimiausiais draugijos tikslais, kiti savo slaptingumu traukią į save jaunimą, ypač pradedantį mokslus.

Steigdami draugijas, galėjo skolintis joms formą, statutą, net kartais vardą, bet turinį visuomet turėjo imti ir ėmė iš vietos reikalų; jie nustatė konkrečius tikslus, veikimo plotą. O šitie tikslai Lietuvoje skyrėsi nuo Vakarų Europos, o ypatingai nuo kaimynų vokiečių.

Pastangos atgauti nepriklausomybę Napoleono karų laikais neturėjo geros kloties: nei prancūzų Napoleonas, nei rusų Aleksandras Lietuvai nepriklausomybės nedavė. Taigi tarp tikslų artimųjų ar tolimesniųjų statoma politinės nepriklausomybės reikalavimas. Atsiranda rei-

kalavimų visuomeninio pobūdžio — panaikinti baudžiavas, yra ir kultūrinių — pakelti savo ir kitų apšvietimą, dorą ir t. t.

Daug tokių draugijų buvo Vokiečiuose, studentų tarpe. Iš ten besimokanti mūsų jaunuomenė parsiveždavo jų idėjų, organizacijų; į jas įdeda, žinoma, savo turinį. Kartais vardai atsirasdavo vienais sumetimais, kitoj vietoj tie patys vardai perimant reikšdavo visai ką kita.

Dar XVIII a. baigiantis, žinoma, pvz., Giessene studentų draugija Juodųjų brolių vardu, atgijo jinai tuo pačiu vardu po Napoleono karų: šitas vardas parėjo nuo striukės ir beretės spalvos; vėliau tas vardas išsiplatino ir kitur, pvz., Jenoj ir t. t. Tos draugijos šūkis — skaistumas, tobulumas, visiškas atsidavimas tėvynės ir žmonijos labui [1]. Tuomet Vokiečiuose stiprėjo reakcija, ji persekiojo laisvą mintį, tai dorų pasišventusių žmonių reikalas tautos labui buvo labai didelis. Tuo ar panašiu vardu, tik tokiais pat tikslais atsiranda draugijos studentų tarpe Jenoj, Erlangoj, Giessene, Marburge [2].

Panaši draugija Juodųjų brolių vardu susikūrė ir Lietuvoj, pirmą sykį ji atsirado Kaune, berods, ji buvo trumpą laiką, apie 1815—1818 m., tarp Kauno gimnazijos mokinių.

Šis tas žinoma apie jos sudėtį. Buvo tai daugiausia jaunimas iš Užnemunės: iš vardų buvo minima Edmundas Zaviša ir Ferdinandas Matszewskis [3]. Buvo tai vyresniųjų klasių gimnazijos mokiniai; jie darydavo susirinkimus, vakaruškas. Rinkdavos paprastai Chrapowickio namuose. Tos draugijos sudėtis keitėsi: išėję gimnazijos mokslus išvykdavo iš Kauno, išstodavo, įstodavo nauji.

Gyvesnieji, kaip įmanė ir suprato, kariavo su gyvenimo klaidomis. Neturėdami laisvos spaudos, o be abejo,

---

[1] *Haupt.* Karl Follen und die Giessener Schwarzen. 1907 *.

[2] *Шустер Г.* Тайные общества, союзы и ордена. СПб., 1907. Т. 2. С. 11—20.

[3] Byloje Nr. 18 (Jančiausko paaiškinimai). Šitas F. Matszewskis buvo vienas iš pasižymėjusių mokinių, 1818—1819 m. (*Uzięblo L.* Szkoła kowieńska i wizyta jej w ostatnim roku wykładów Adama Mickiewicza. Warszawa, 1904.S.18).

ir lėšų neturėjo, savo širdies jausmus išliedavo rankraštine literatūra, kurią perrašinėjo ir kuri ėjo iš rankų į rankas, arba rankiodavo svetimus raštus. Žinoma, kad buvo paleista raštų, kuriais užsipuldinėjo Kauno advokatus, jų raštininkus, policiją, vis už tai, kam žmones spaudžia ar naudoja. Turėjo tekti tuose raštuose ir gimnazijos mokytojams, kurie mokiniams dar labiau rūpėjo negu policija. Gal būti, pagaliau pedagogai sužinojo apie tos literatūros rašytojus ir platintojus, tai pagavo jų ieškoti, bene susekė juos, ir, matyt, ilgą laiką jie atsiminė tuos savo darbų kritikus.

Visuomenėje platinosi ir spausdintų raštų, kurie čia buvo taip pat slaptoji raštija — tik naujai išėjusi iš Užnemunės ar senoji, dar nepriklausomybės laikų. Šis tas naujo ateidavo iš Užnemunės, kur buvo kitokia politikos santvarka. Tie spaudiniai kaip kokios brangenybės ir retenybės eidavo iš rankų į rankas; rankraščiais buvo platinami negalintieji spaudoj pasirodyti dar neseni raštai — per prancūzmečius kilę, prieš Rusų valdininkus surašyti, prieš senąją sugedusiąją visuomenę, kuri taip lengvai pasiduoda despotizmo įtakai. Pavyzdžiu gali būti toki eilėraščiai apie tat, kad mūsų moters ir mergelės taip greitai kimba prie rusų karininkų [4].

Tokia pat Juodųjų brolių vardu draugija atsirado ir Kražių gimnazijos mokinių tarpe [5].

II

JUODIEJI BROLIAI

1. KRAŽIŲ MOKYKLOJ

Kražių mokykla XVIII a. buvo vienuolių vedama; pasauliečiai mokytojai buvo tenai tokia retenybė ir nepaprastas dalykas, kad pirmasis mokytojas nevienuolis

---

[4] Byloje Nr. 18.

[5] Apie šias slaptąsias draugijas Europoj ir Lietuvoj ketinu duoti žinių vėliau.

tenai atsiradęs vilkėjo taip pat vienuolio drabužiais. XIX a. kas kartą daugiau atsiranda pasauliečių mokytojų, pagaliau visi virsta pasauliečiais, išskyrus tikybos. Kražių mokykla, vienuolių laikoma, 1817 m. perkelta į Kolainius, o tais pačiais metais jos vietoje įsteigta pasaulietinė. Kolainiškiai skersavo į pasauliečius Kražių mokytojus ir slapta kurstė tėvus. Kražiuose mokėsi žemaičiai, kilimo bajorai, bet buvo nemaža ir valstiečių, tam tikslui įbajorintų; šitiems kartais reikėjo pono žinios, bet apsieidavo ir be jo, o būtinai reikėjo, kad klebonas užrašytų parapijos krikšto knygose bajoru. Baigę tą šešių klasių gimnaziją, vieni mokėsi toliau įstoję į Vilniaus universitetą, kiti grįždavo namo prie ūkio, treti eidavo ieškoti kur nors kokio darbo. Kalba, kuria ėjo mokslai gimnazijoj, buvo lenkų [6]. Bet XIX a. pradžioj ėmė labiau ir labiau įvesdinėti rusų kalbą.

Mokyme nedaug tepadaryta permainų palyginti su tuo, kas buvo vienuolynų mokykloj ar paėmus vėlesnį laiką švietimo komisijos laikotarpiu: tik politiniu atžvilgiu įvyko naujų dalykų: pasikeitė valstybinis priklausymas — Lietuva dabar priklausė Rusijai, valdininkai jai tarnaudavo, atsižvelgdami į jos vyriausybę. Laikytasi vienuolių mokyklos būdo, tik dabar tą pat atliko mokytojai valdininkai, biją Rusų valdžios, stengėsi būti jai ištikimi ir dėl to perdėdavo savo uolumą, nes neturėdami savo įsitikinimų arba juos ir turėdami, bet slėpdami, turėjo apsimesti ir dėl to neišlaikydavo saiko. Senovės pedagoginės tradicijos, Rusų valdžios reikalavimai, kuri mažai kur tesikišo, savo miestelio savybės, vis tat sudarė savotišką gimnazijoj mokytojų ir mokinių sugyvenimą ir vidaus tvarką.

Visi mokiniai yra didelėj direktoriaus (dozorca) ir mokytojų priežiūroj — mokykloj ir už mokyklos. Jie seka, ką mokiniai skaito, kaip gyvena, ką rašo, jų butai taip pat prižiūrimi, direktorius skaito visus jų rašomus laiš-

---

[6] Kiek plačiau žr. *mano* K. Zabitis (Nezabitauskas) (Tauta ir žodis. 1928. T. 5. P. 466 ir kt.); *Brensztejn M.* Filomata w Krożach (Jan Sobolewski). 1821—1823. Wilno, 1929.

kus. Gimnazija turėjo savo samdytąjį laiškų vežiotoją miestėną Martyną Jacevičių. Jis vežiojo iš Kražių į Raseinius ir atgal. Mokinių laiškus ima iš direktoriaus. Iš Raseinių parvežęs, visus Kražių laiškus atiduoda jam, tas peržiūrėjęs, radęs, jog ne mokyklai adresuota, atiduoda jam, kad perduotų kam reikia.

Mokiniai gyvena ir pas mokytojus, ir tam tikruose direktoriaus leistuose butuose; jų šeimininkės turi būti ištikimos, be to, kiekviename bute turi būti vienas, vyriausybės priimtas ištikimas mokinys, kuris žiūri tvarkos, saugoja jaunesnius; o kartais tokiame bute gyvena koks mokytojas ir prižiūri tvarkos, kiti tėvai atiduodavo vaikus pas mokytoją.

Laiškus tegalima gauti ar siųsti per direktorių; jisai juos skaito; jeigu koki laiškai kuo nors jam nepatinka, tai juos užlaiko, tai siunčiamojo mokiniui neįteikia. Direktorius su mokytojais seka, ką skaito mokiniai; jeigu pastebi, kad skaito knygas, kurios rusų valdžios atžvilgiu gali būti draustinos ar peiktinos, tai jas atima, praneša didesniais atsitikimais vyriausybei. Apie tuos dalykus surenka žinių per ištikimus mokinius.

Taigi priežiūra buvo didelė: pačioj gimnazijoj, butuose ir apskritai visame miestelyje. O ir nesunku buvo tat padaryti: miestelis mažas, gyventojų nedaug, daugumas gyvena šiokiu ar tokiu būdu iš mokinių, dėl to lengva buvo sekti, kaip kas elgiasi. Ir nusidedančius tai tvarkai bausdavo mokykloje ir net visai šalindavo iš mokyklos. Šitos sistemos pamatan dėjo įsitikinimą, kad prievarta viską su mokiniais padarysią, griežtumas perlauš jų iškrikusią ar pasileidusią valią, o nuotaikai sekti reikia vartoti visokias priemones: kratos, uostinėjimas, slapti draugų pranešimai.

Žiūrint dorinio auklėjimo, tai vyriausybė tarė, jog auklėjimo pamatan reikia dėti tik tikybą, jos reikia mokyti, mokiniai turi jos reikalavimus vykdyti, praktikuoti; dėl to mišių klausyti, išpažinties eiti, poterius kalbėti — tai mokinių prievolė. Šitai, jų nuomone, geriausiai apsaugos visuomenę nuo perversmų. Prancūzų revoliucija, jos nuomone, dėl to įvyko, kad nupuolė dora, ji — tai nedo-

rų žmonių, bedievių darbas; visokia krikščionių tikyba, net katalikų, apsaugosianti rusų monarchiją nuo visokių vidaus pavojų. Dėl to tikybos mokytojas gimnazijoj įgyja didelę reikšmę: jis turi saugoti esamąją politinę tvarką. Kražiuose kapelionas kun. Alkimavičius turėjo tas reikalingas savybes: pasižymėjo uolumu; matyt, tai buvo sausas formalistas, griežtumu reikalavęs tikybinių apeigų atlikimo; negalėdamas savo pasiekti, skundėsi direktoriui, o šituo visur sulaukdavo priešingų vaisių. Tas pačias savybes turėjo gimnazijos direktorius Daujotas ir vienas kitas mokytojas [7].

Žinomas daiktas, jautresni ir energingesni iš jaunuomenės tarpo ėmė tam priešintis, eidami tai prieš asmenį, tai prieš sistemą; kovodami prieš tat, turėjo pateisinti kuo nors, tai imdavo tyrinėti, galvoti, tai ta proga įgydavo platesnių pažiūrų apie šito dalyko būtį, negu gimnazijoj reikėjo, įgydavo žinių patys, be mokytojų pagalbos, savo protu prieidavo, dėl to labiau jį [tą dalyką] brangindavo, neaukštai testatydami tą mokslą, kurį mokytojai tiekdavo, ypač atmesdavo jį, jeigu pats mokytojas nepatikdavo.

Kunigas, matyti, savo formalumais, išorine puse, gerokai buvo įkyrėjęs mokiniams, vieni, iki šiol karšti, atvėso nuo tikybinių praktikų, kiti ėmė neigti pačius tikybos pagrindus. Šiek tiek atkaklesni, drąsesni, priešgynos, tuoj susidurdavo su kapelionu, įsileisdavo į ginčus, o tas, matyt, uoliai ėjo savo pareigas, ne vieną mokinį dėl jo buvo pašalinę iš gimnazijos.

O ir vyriausybė šitai sistemai padėjo: savo įsakymais ji reikalavo iš mokinių tikybinės praktikos atlikimo, juo matavo politinį mokinių įsitikinimą ir jų mokytojų gabumą. Taigi, kas mokinių tarpe ėjo prieš Rusų valdžią, prieš politinę reakciją, Kražiuose turėjo būti kartu laisvamanis, skeptikas ar net bedievis: šitokią nuotaiką ir įsitikinimą nenorėdamas sudarė kapelionas; taip pat elgėsi ir

[7] Apie Kražių mokytojus žr. žemiau; *Brensztejn M.* Filomata w Krożach. S. 5—7.

gimnazijos vyriausybė, kuri tarė, jog šitaip įtiksianti Rusų valdžiai.

Nelengva buvo mokiniams gauti dvasinės atsparos, įgyti naują, geresnį, negu jiems teikiamas, įsitikinimą: miestelis mažas, nėra bendraminčių iš senesniųjų, nėra bibliotekos, tai jie patys, kaip įmanė, ieškojo šaltinių žinioms, sėmė iš senosios literatūros, iš kieno nors gyvų žodžių, iš senesniųjų raštų, iš savo galvojimų nusistatydavo; jie patys, sekdami šaltiniais, girdėtais ir matytais pavyzdžiais, ėmė kurti savo draugiją, ieškoti tinkamų formų jai veikti. Ir atsirado Kražiuose Juodųjų brolių draugija.

2. *JUODIEJI BROLIAI*

Vienas žymiausių mokinių vyresniosiose klasėse buvo *Kipras Jančiauskas* (Cypryan Janczewski), turėjo jis įtakos mokiniams, o ir baisus buvo mokytojams savo protu, išsilavinimu, valia, atkaklumu, noru eiti savo keliais, vyriausybės nenurodytais, turėti savo gyvenimą, nuo anų nepriklausomą, todėl tenka apie jį daugiau pasakyti.

Gimė jis dvarininko šeimoj, Raseinių paviete, teisėjo Prano Jančiausko Diržionių dvare 1805.XII.9/21 [8]. Iš pradžių jis mokėsi Raseiniuose pavieto mokykloje, pijorų laikomoje. Jisai Raseiniuose dar 1818 m., 13 metų vaikas būdamas, priimtas į pamaldžių mokinių broliją, vadinamą Panelės šv. Marijos draugiją (Sodalitas B-e V-nis Mariae), kuri buvo įsteigta tai mokyklai [9]. Išbuvęs keletą metų Raseiniuose (o gal ir nebaigęs viso mokslo), persikėlė į Kauno gimnaziją (tenai buvo jau 1821 m.). Čionai jisai girdėjo, o gal ir dalyvavo, atsiradusioj čionai slaptoj Juodųjų brolių draugijoj. Kaune jis turėjo susirėmimų su gimnazijos vyriausybe, kuri jį kaltino tuo, kad rašęs

---

[8] *Brensztejn M.* Bracia Czarni. S. 551.

[9] Priedas 1, kur yra to priėmimo tekstas. [Buvę prieduose dokumentų tekstai neskelbiami. Minimą priedą žr.: *Janulaitis A.* Juodieji broliai Kražiuose (1823 m.). Kaunas, 1930.P.79. Atspaudas iš: Praeitis. Kaunas, 1930.T.1. Toliau po priedo paminėjimo laužtiniuose skliaustuose bus žymimas tik puslapis].

eiles, pajuokas (paskvilius) ant policijos, advokatų, jų padėjėjų ir teismo raštininkų. Jisai jau pradėjo rašyti eiles. Nurodoma jo politinė pasakėčia „Vilkas ir veršiai"[10]. Žinoma, aprašinėjo blogus jų darbus; matyt, anie ar nepajėgė atsispirti, ar nesugebėjo atsakyti tokiu pat būdu, pasiskundė kas nors iš jų ar prašalaičių vyriausybei, ir jis turėjo palikti Kauną. Jis čia prisipažino rašęs „ant palestros". Jau čia matome jame anksti atbundant visuomenės veikėjo gyslelę, norą dirbti visuomenės labui ir kariauti su tais, kuriuos laiko jos slogučiais[11]. Dar 1821 m. jis buvo Kaune 5 klasėj[12].

Taigi Jančiauskas iš Kauno persikėlė mokytis į Kražių gimnaziją ne savo noru. Jau 1822 m. jis tenai. Čionai tėvai paėmė atskirą butą iš dviejų kambarių, viename apsigyveno Kipras ir atvažiavę mokytis dar du mažesnieji broliai, o kitame — mokytojas Paškevičius, kuris turėjo juos visus prižiūrėti.

Kražiuose Jančiauskas tuoj įkrito į akį ir mokytojams, ir mokiniams. Atvyko iš Kauno jau kiek didesnis, paūgėjęs, išvytas iš kitos gimnazijos, iš didesnio miesto į Kražių miestelį, labiau išsilavinęs, daugiau žinąs, o ir ką tik pradėjęs dalyvauti viešame bajorų visuomenės gyvenime; pradėjęs eiti 18 metus, dalyvavo bajorų seimelyj Raseiniuose. Mokytojai atkreipė į jį savo rūpestingą akį. Jie pastebėjo, kad skaito daug, ne tą, kas mokyklai reikalinga, skaito visai ne tą, kas jos vyriausybei patiko. Jisai slėpėsi su tuo nuo mokinių ir mokytojų; kartais pasisako prižiūrinčiam jį mokytojui Paškevičiui, jog sergąs, sako galvą skaudant, o pasirodo, kad užuot ėjęs gulti skaito iki vėlyvos nakties. Jam rūpėjo, žinoma, kaip paprastai tokiame amžiuje, pasaulio problemos. Iš savo patyrimo, iš knygų įsitikino, jog pasaulis ne taip sudarytas, kaip reikėtų, kad žmonės netinkamai elgiasi; rado iš savo gyvenimo ir iš knygų išskaitė, kad pirmiau buvę kitaip; suradęs tokią teisybę, negalėjo iš-

---

[10] *Brensztejn M.* Bracia Czarni. S. 551.

[11] Žinios iš jo paties parodymų (žr. žemiau).

[12] *Brensztejn M.* Bracia Czarni. S. 551.

turėti, nepasisakęs kitiems, ką manąs, nepapeikęs visiems, kam reikėjo — mokytojams, draugams. Neiškęsdavo nesušnekęs su vienu kitu mokytoju. Pasiginčydavo. Iš to mokytojai sprendė, kokio būdo žmogus, kokios mintys gimsta jo galvoje, ir visi vyresniųjų, kas girdėjo, išrado, jog jis negeras, kad reikia jį prižiūrėti ir sekti. Taigi jisai nesulaukė mokytojų pritarimo, svetimi jiems buvo tie dalykai, kurie jam galvą kankino, jiems tat dabar nerūpėjo, gal jaunystėj ir jie tuo vargino. Nematyt, kad būtų santykiavęs su mokytoju Sabaliausku, kurį vėliau buvo išvežus Rusų valdžia iš Kražių į Vilnių, nežinojo ar negirdėjo apie jo veikimą ir mokytojai; jisai elgėsi taip pat, kaip ir kiti mokytojai, atvirkščiai, dargi su juo Jančiauskas turėjo susidūrimų mokykloje.

Jančiauskas ėmė veikti tarp mokinių, kalbėti su jais visuomenės reikalais, skaityti šį tą iš uždraustų raštų, tai namie, jeigu nematė jo mokytojas Paškevičius, tai pas ką kitą, kad mokytojai nežinotų. Jančiauskas turėjo būti atsargus: žinojo, kad jį sekioja, kad gali įkliūti, todėl viską darė slapta nuo mokytojų ir draugų. Bet visiškai pasislėpti nuo jų, kartu gyvendamas, nuolatos sukindamasis jų tarpe, jis negalėjo. Jančiauskas rado keletą ištikimesnių, jo nuomone, draugų, su kuriais galėjo susiprasti, su jais svajoti, kaip jie kursią ateitį, pertvarkysią Lietuvos visuomenę. Tam dalykui pirmiausia reikią įkurti draugiją, kuri turės veikti slapta, konspiratyviai. Pavyzdžiu galėtų būti kauniškė Juodųjų brolių draugija, gal būti, ir buvo joje dalyvavęs, bet tikrai šį tą apie ją girdėjęs, šį tą matęs. O ir vardas gražus, slaptingas, baisus, padarys įspūdį priešams.

Kilus minčiai tokios draugijos reikalu ir pritarus dalyviams, reikia toliau eiti prie jos vykdymo. Buvo keletas susirinkimų. Radus vardą, užėjo kalba ir apie antspaudą, be jo draugija negali būti; jisai turi atitikti vardą. Antspaude turės būti išpjauta žmogaus kaukolė, kardai ir kiti baisieji ir primeną mirtį daiktai. Baisus draugijos vardas ir antspaudas turės įtikti jauniems draugijos dalyviams, jis įvarys baimės priešams, nes jiems graso mirtis. Bet antspaudo nespėjo padaryti, gal nebuvo žino-

vo tarp savųjų, o gal Kražiuose apskritai niekas ir nemokėjo antspaudo daryti.

Susitarus dėl draugijos, nustačius jos tikslus, planą, reikėjo tuoj nieko nelaukiant ir pradėti veikti. Jiems rodėsi, kad jeigu jie nerimsta, tai jau ir visur neramu, kad Rusų valdžia nerimsta, jaučia besiartinant paskutines savo dienas, tik reikia dabar visur subruzti, ir ji griūsianti staiga.

Proga draugijai pasireikšti tuoj atsirado. Vyriausybė ėmė naikinti slaptąsias ir pusiau slaptąsias draugijas, ėmė gaudyti, naikinti universiteto studentų ir įvairių gimnazijos mokinių draugijas, darė tat Vilniuje ir kituose Lietuvos miestuose. Kas priklausė prie filaretų, spindulingųjų ir kitų draugijų, juos suimdavo, visus rinkdavo į Vilniaus kalėjimus. Iš Kražių 1823.XI.7 [13] išvežė į Vilnių mokytoją Sabaliauską, priklausiusį prie filaretų. Tas sujudino Kražius, vienus įbaugino, kitus prispyrė priešintis. Dabar buvo tinkamiausia proga pareikšti protestą; opesnieji, energingesnieji norėjo tat parodyti; tai būtų jų gyvybės ženklas. O ir reikia pasiaukoti visuomenės labui, be aukų nieko negalima pasiekti.

Lengva buvo, jų manymu, Rusų vyriausybei viską daryti, nes niekas nesipriešina, visi tyli, maža bus naudos, jeigu darys keli atskiri žmonės: juos išgaudys, jie nukentės, o naudos iš to niekam nebus. Reikia, sako, kad jų būtų daug, eitų išvien, būtų jų pilna visame krašte, tai tuomet ji išsigąstų ir turėtų nusileisti. Ar daug kur žmonių, ji nežino: jeigu visur tik keli ims bruzdėti, tai atrodys, kad visas kraštas sujudo, nors bus vos nedaug tų užsidegėlių. Kražiuose, kaip jie žinojo, yra tikrai nedaug, bet kitur, be abejo, yra daug tokių žmonių. Taigi Kražiai negali atsilikti.

---

[13] Savo raštuose apie Kražių mokyklą *M. Brenšteinas* taria, jog Sabaliauskas buvo mėgstamas ir mylimas mokytojas, palikęs mokinių tarpe gerą atmintį. Kažin. Taip pat neradau jokių žinių, kad būtų bent ką padaręs Juodiesiems broliams, nieko jis nedarė ir daryti negalėjo, prie šios draugijos jo nesegė. Dargi jis turėjo klasėje susidūrimų su Jančiausku.

Juodieji broliai turėjo ir politikos tikslą. Senoji karta buvo suskilus. Vieni laukė, kad kraštą iš Rusų išvaduosiąs Napoleonas; jis lyg ir buvo žadėjęs tat padaryti, bent taip tarė ir kalbėjo visuomenėje jo šalininkai. Kiti laukė išganymo iš Rusų caro Aleksandro, kuris, bijodamas jo [Napoleono], buvo žadėjęs ir Lietuvai sudaryti iš jos valstybę [14], unijos ryšiais sujungtą su Rusija. Praėjo karai, Napoleonas ir jo vyliai žlugo. Išnyko visi caro pažadai. Kiek laiko praslinkus, vėl šita mintis ima klestėti, valia ir pasiryžimas laisvę įgyti eina stipryn, atbunda seni atminimai, šitą gaivina senoji raštija, o naujai — slaptoji spauda. Bet jau darys tą visa jaunoji karta.

Napoleono vardas yra lyg kokia aureole papuoštas: visa, kas su juo susiję, branginama. Net tautos atgijimo atžvilgiu svarbiu laikomas Napoleono teisynas; toks Jančiauskas skaito jį, gal ras ten atsakymą į politikos klausimus, o neradęs to, ko ieškojo, veikiausiai laikė jį kaipo relikviją apie Napoleoną.

Socialinis skurdas, baudžiavos, žmogaus nelaisvė negali nerūpėti atbundančiam jaunimui; jie patys iš jo negyvena, turėtų tat juos baidyti. Vargas, kuris spaudžia sodžių, reikia pašalinti; reikalaudami politinės laisvės, jie nori, kad ji visiems tik gerą atneštų, kad duotų laisvę ir gerovę ne tik politinę, bet ir socialinę. Ta jaunuomenė augo sodžiuje ar dvare; vieni jų patys jautė baudžiavos jungą, kiti matė valstiečių būklę iš tolo, iš šalies; vienas iš Juodųjų brolių taip buvo pareiškęs, ką ir dažnai buvo iš kitų girdėjęs: sunkiai dirba žmogus, pono naudojamas, o pasenęs turi svetimus šunis lodinti beelgetaudamas. Ir jaunoji siela negalėjo praeiti pro šitą socialinę neteisybę nesusijaudinus. Pvz., neseniai, dar 1817—1818 m., apie baudžiavų naikinimą kalbėjo jų tėvai, tarėsi seimeliuose, svarstė namie [15].

---

[14] *Oginski M.* Mémoires de Michel Oginski sur la Pologne et les polonais: Depuis 1788 jusqu'à la fin 1816. Paris; Genève, 1827. V. 4.

[15] *Janulaitis A.* Baudžiavų panaikinimo sumanymas Lietuvoje (1817—1819): Lapas iš socialės Lietuvos istorijos. Kaunas, 1929.

O ir priaugančios gausingos inteligentijos, kilusios iš smulkiųjų bajorų ir valstiečių, būklė nebuvo gera, ir ateityje ji atrodė dar blogesnė: per maža yra vietų, inteligentai priklauso nuo ponų bajorų, nuo turtingų, jiems turi tarnauti.

Senoji karta, kuri viską prarado, nustojo nepriklausomybės, įstūmė kraštą į vargą, paliko baudžiavas, buvo sugedus, nesirūpino visuomenės labu, tik linksminos ir ūžė. Atgauti tam, kas pražudyta, reikia kitokių žmonių, reikia jie pataisyti, pakelti, ištobulinti, kad nebūtų saunoros, kad galėtų pasišvęsti žmonijos ir tėvynės labui, taigi šitas darbas reikia pradėti nuo jaunimo. Be abejo, vyriausybė bus priešinga tokiems darbams, mokytojai taip pat to nepalaikys, nes jie gina senąją blogą tvarką, tai lieka patiems rūpintis, patiems žiūrėti, kits kitam padėti, tobulintis; ištikus vaidams ar nesusipratimams savųjų tarpe, nesiskųsti vyriausybei, o baigti patiems, sudaryti draugų teismus, kurie juos pašalins be vyriausybės įsikišimo, draugai niekaip negali jai skųstis tais atsitikimais.

Draugija turi parodyti gyvybės ženklus, reikia, kad ir kiti matytų jos darbus, bet kas į ją įeina, kas tat padarė, kad nežinotų. Šituo bus galima patraukti jaunimą į savo pusę, o vyriausybę įbauginti, keli žmonės slapta darys, o atrodys, jog jų begalės.

Todėl atsiranda sumanymas daryti užrašus ant vienuolyno sienų, išsiuntinėti laiškus direktoriui, reakcijos šului, jų neapkenčiamam, taip pat mokiniams, net saviškiams, kad jie atiduotų tuos laiškus direktoriui.

Gal būti, buvo girdėję, kad Vilniuje buvo daromi tokie užrašai, kurie tikrai buvo įbauginę vyriausybę, juk tas padaryta gegužės 3 d. ir vėliau keliose vietose ant dominikonų mūrų. Taigi Kražiai galėjo girdėti ir žinoti apie tai. Bet laiškų rašymas — tai savo, vietos sumanymas: galėjo šitai sugalvoti tik tas, kas jau mėgo ir buvo pratęs rašyti.

Juodųjų brolių draugija dar neturėjo savo statuto, neturėjo dar stamantrios organizacijos, vos tepradėjo megztis, neturėjo net aiškios programos; tuo tarpu veikia

išvien, tik visiems sutikus daro ką nors, jie kūrė programą ir jau stengėsi tuojau ją įvykdyti. Žodžiai nuo darbų neturėjo atsilikti.

3. *SUMANYTIEJI UŽRAŠAI ANT SIENŲ*

Draugijai pradžią padarė Jančiauskas. Jisai įtraukė Joną Vitkevičių [16], tas Feliksą Zelenavičių [17], o jie trys — Aloyzą Peslioką [18]. Jančiauskas prikalbinėjo Holšteiną, bet nepavyko. Įvairių turtų, kilimo žmonės, visi nepatenkinti esamąja būkle, nebenorėjo toliau jos bekęsti.

Vieną sykį buvo susirinkę pas Januškevičius, du ar tris sykius gimnazijoj, V klasėje, net VI klasėje, keletą sykių pas Peslioką.

Sunkiai ėjo naujų narių rinkimas, į ką pažiūrės — tai ar nesupranta kilnių tikslų, ar neištikimas.

O ir prikalbinėjant reikėjo būti atsargiam: nes jeigu nesutiks, tai gali išpasakoti ir tuo išduoti, tai reikėjo kaip nors apsisaugoti. Pavyzdys gali būti, kaip Vitkevičius, energingas ir griežtas žmogus, prikalbinėjo Jandauską įstoti į draugiją, bet tas nesutiko.

Draugijai susikūrus, vėl ėmė jį kalbinti, kad įstotų į ją, ir dabar atsisako.

Tuomet Vitkevičius ėmė Jandauską gąsdinti, kad jį nudės, jeigu netylės. Jis tą gąsdinimą priėmė rimtai, be abejo, žodžiai ir minos atrodė rimtos, gąsdinančios, jis pabūgo, patikėjo ir davė žodį, kad tylės; priesaikos nereikalavo, nes Juodiesiems broliams jos nereikėję... Paslaptis jį rišo, jis turėjo padėti, nors nepritarė, nes bijojo: ne veltui grasino Vitkevičius.

Nors stropiai ieškojo, bet naujų narių greitu laiku neįgijo.

---

[16] Gimė 1806.XII.19 (Gal būti, per klaidą užrašyta Viktoras, tai tėvo vardas).

[17] Metrikos nėra, gimęs 1804 ar 1805 m.

[18] Nurodė gimimo vietą Kietavišky, Trakų paviete, bet ten metrikos bažnyčioje nerado (byloje Nr. 17). Savo atsiminimuose jisai sakosi gimęs 1807 m. (Исторический вестник. 1883. Т. 13. Сентябрь. С. 576, 577).

Taigi iš pradžių draugijoj tebuvo 4 vyrai. Šitoji jų draugija yra slapta, niekas apie ją nežino. Bet įstodami neduoda priesaikos, o tik garbės žodį. Net apie priesaiką kalba su paniekinimu. Apie ją vienas iš dalyvių taip buvo pasakęs: „mums priesaika nieko nereiškia, nes, ištyrę mūsų tikybą, randame ją prikimštą pasakų" [19]. Be abejo, čia galima matyti didelę kapeliono ir mokytojų įtaką, kurie, per daug įdėję prievartos, padarė pradžią kritiškam galvojimui: jie turi prieiti prie kitų vertinimų, negu liepia mokytojai.

Juodieji broliai sumanė daryti agitaciją ir tarp mažesniųjų klasių mokinių, kad jau iš anksto juos paruoštų naujam dideliam ateities darbui, veikė eilėmis ir paveikslais, sumanė rašyti suprantamas jiems eiles, net klasėj nupiešti, kaip viengalvis erelis muša dvigalvį.

Kitokiu mastu ėjo agitacija tarp didesniųjų. Ten nurodoma, kad esančioji valdžia yra netikusi, kad senoji buvusi geresnė. Sykį klasėje perskaitė gegužės 3 d. konstituciją. Skaitė rudenį, tuoj grįžus po atostogų [20].

Sabaliausko išvežimas gal ir prispyrė Juoduosius brolius, kad greičiau išeitų viešumon, nes anas darbas (agitacija) tai tik būtų slaptas paruošimas, dabar reikėjo pasirodyti, tylėti negalima, o ir Kražiai tuomet išgarsėtų.

Reikėjo įgyti kankinių vainikas, o be pasiaukojimo nebūtų galima bent kas pasiekti. Iki šiol buvo sakoma, kad kenčia kunigai, vienuoliai; dėl to tokie žmonės, kaip jų kapelionas, gali didžiuotis ir didžiuojas tikrai tuo, jog jų pašaukimo ir darbo žmonės kenčia dėl teisybės. O dabar pamatys, kad pasauliečiai ne blogesni už juos, jie taip pat galės įgyti aureolę. Taigi labiau juos traukė kankinio vainikas; jie kentės, o iš jų kančių turės naudos kiti, taigi pačioj pradžioj buvo įsitikinę, kad per savo kančias galės būti naudingi visuomenei.

Tokiame amžiuje žmonės pasiryžta pasiaukoti, kartais ieškoma progos kentėti. Juk Vilniuje vienas mokinys

---

[19] Taip sakė tardyme Vitkevičius.

[20] Neaišku iš mokinių apklausinėjimo, kas skaitė: vieni sako — Jančiauskas, kiti — Vitkevičius.

(Masalskis) nuėjo į policiją ir pasisakė, kad jis esąs liberalas ir monarchijos priešas, ir neapsivylė padariniais: jį suėmė.

Gal būti, neaišku buvo patiems Juodiesiems broliams, ko jie nori, gal vėliau, besėdint uždarytiems, atėjo šitoks tikslų paaiškinimas ir pagrindimas, ir visa tat pasakė.

Pirmasis viešas darbas turėjo būti užrašų rašymas, kad visi pasiskaitytų. Tie užrašai turėtų būti parašyti eilėmis, ypač jeigu tat bus koks didesnis darbas, nes lengviau atsiminti, lengviau į galvą dėti, aiškinti. Tie užrašai turėjo būti klasėse, būtinai *juoda* kreida parašyti, taip pat ant abiejų vienuolynų mūrų. Gal būti, ir praktiškiau: juoda spalva geriau matyti, kreida lengva rašyti. Tekstus turėjo sudaryti visi, visi turėjo rašyti eilėmis. Kiekvienas skyrium, užsidaręs, atsiskyręs nuo klasės draugų, nežinant gimnazijos mokiniams ir mokytojams, galvojo, ką rašys: jie turi pateikti po keletą šūkių eilėmis; susirinkę skaitė, o Jančiauskas, kaip pratęs rašyti, taisė. Priėmus galutinę formą, turėjo jas išmokti atmintinai. Be to, keletą sykių bandė pramokti rašyti ne savo ranka, jas perrašinėdami, o išmokę atmintinai, sudegino popieriukus. Sudeginę eilėraščius, neberašė jų popieriuje, klausinėjant šį tą buvo primiršę, nebegalėjo atkartoti visų eilių, kurias buvo sudėję ir ketinę užrašyti.

Jančiauskas yra parengęs parašyti tokius tekstus:

„I. O niechże i u nas żyje konstytucja.
Za naszą sprawą a waszym ramieniem
Ta iskra z czasem stanie się płomieniem.
Długo żądane uiści nadzieje
I dawnym blaskiem znowu zajasnieje.
II. Już podobno wezmie jednogłowy dwugłowego w
.... szpony
Biały był zawsze białym, czarny ciągle czarnym.
Ile pierwszy potężnym, tyle drugi marnym"[21].

---

[21] I. O lai ir pas mus gyvuoja konstitucija.
Mums pradėjus, jums padėjus,
Šita kibirkštis ilgainiui pavirs liepsna.
Įvykins seniai lauktas viltis
Ir vėl žibės senuoju skaidrumu.

Pirmosios eilės primena tą patį užrašą, kurį buvo Vilniuje padaręs mokinys Mykolas Plateris „Lai gyvuoja gegužės 3-osios konstitucija!“ [22] Bet negalima sakyti, kad tat būtų ano sekimas: skaičius savo klasėje, girdėjus kalbant apie ją, galvojus, savaime išeina toks šūkis. Jančiauskas nurodo šaltinį: paėmęs iš perskaityto Bonapartės biuletenio.

Antrame eilėraštyje trūksta antrosios eilutės, niekas negalėjo jos prisiminti.

Vitkevičius yra parašęs tokius šūkius:

„1. Niech jedność, między nami ścisle dochowana,
Stanie już grobowcem podłego tyrana.
2. Wolność ulubiona, drogi niebios darze,
Czemuż cię Bogu złożyć nie można w ofiarze.
3. Dziś się skączy władza i to panowanie.
Dziś się wszystko odmieni, wolny rząd nastanie“ [23].

Zelenevičius parašė tokias eiles:

„1. Niech się wolność wasza z naszą spaja.
A ujrzym Konstytucję dnia trzeciego maja.
2. Wolności, skarbie drogi, klejnocie jedyny.
Powracaj, ach powracaj do swojej rodziny“ [24].

Rašė dar vienas vėliau pritrauktasis *Ivaškevičius*, bet jo eilių neužsiliko, ir nei jis, nei kiti jo draugai neprisiminė.

II. Jau bene viengalvis paims į nagus dvigalvį
. . . .
Baltas buvo baltas, juodas nuolat juodas,
Kiek pirmas buvo galingas, tiek antras buvo menkas.

[22] „Vivat konstytucja 3-go maja!“

[23] 1. Lai vienybė, tarp mūsų gerai išlaikyta,
Virsta niekšo tirono kapu.
2. Laisve numylėta, dangaus dovana,
Kodėl gi negalima tavęs Dievui paaukoti.
3. Šiandien pasibaigs ta valdžia ir tas viešpatavimas.
Šiandien viskas pasikeis, bus nepriklausoma valdžia.

[24] 1. Lai jūsų ir mūsų laisvė susidės.
Ir pamatysim Gegužės trečiosios konstituciją.
2. Laisve, tu — didžiausias turtas, vienintelė brangenybė,
Grįžk, oi grįžk į savo giminę.

Visa tat Juodieji broliai paruošė, ketino kada nors padaryti, bet vis atidėliojo, o tuo tarpu puolė laiškų rašyti; šitą darbą tarė esant didesnės vertybės. Sumanyti sumanė Vitkevičius, bet laiškus parašė Jančiauskas. Tiems laiškams mintis jis paėmė iš knygų, kurias buvo skaitęs. Laiškai turėjo būti maištingi, grasiną, pirmiausia Daujotui, o paskui mokiniams, žinoma, tikėtasi, kad jie bus atiduoti savo vyriausybei. Ji, gavus tiek daug laiškų, išsigąs, nežinos nė ką daryti. Taigi Juodieji broliai karštai ruošėsi šitam darbui. Tekstą skaitė VI klasėje. Be „brolių", skaitant buvo dar naujai pritrauktasis Ivaškevičius. Perskaitę atidžiai laiškus, pritarė jiems, pripažino esant gerus. Perrašyti apsiėmė ir perrašė Zelenavičius. Reikėtų pridėti antspaudą, rimčiau atrodys, bet dar jo neturėjo pasidirbę, tik buvo galvoję apie tai, o pridėti ką nors vis dėlto reikėjo, tai teko tenkintis visai menku dalyku, kurį turėjo rankoje — rusų rubliu. Antspaudus dėjo pas Vitkevičių; vis dėlto pastebėjo, kad rubliu nepatogu tokius laiškus antspauduoti, tai dėjo šiek tiek permainę. Neužteko popieriaus ar ne iš karto rašė: keturis laiškus parašė Vitkevičiaus popieriuje, kitus du Jančiausko. Vokus adresavo Pesliokas. Ranka visur iškreipta, kad nepažintų. Ant jų pridėjo slaptingus ženklus iš taškų: tai buvo tik numeracija.

Dabar beliko išnešioti nurodytais adresais, bet taip, kad niekas nežinotų, iš kur tie laiškai ir kieno rašyti. Reikalingi dar tarpininkai. Geriausiai išnešioti tinka keletas žydų, kurie vaikščioja po miestelį, tai obuolius pardavinėdami, tai važinėdami su prekėmis, ar turį krautuvėlę.

Laiškai buvo baigti pas Vitkevičių, iš jo buto ir turėjo išeiti į pasaulį. Tiems, kurie rašė ir veikė, nepatogu patiems išnešioti, gali pažinti. Reikėjo dar ką nors iš šalies pasiimti, prisiminė, jog turi *Suchockį,* kuris nors [Juodiesiems broliams] nepriklauso, bet jį riša paslaptis, jis, pasižadėjęs tylėti, turės padėti. Ir pakvietė jį.

Laiškų jam neskaitė, turinio nepapasakojo, tik vieną Daujotui tikrai papasakojo. Jis turėjo padėti, taip reikėjo. Juodieji broliai reikalavo, ir jis ėjo. Be abejo, jis šiek tiek nusimanė, šį tą žinojo. Drauge su juo ėjo Vitkevičius, iš jo buto išėjo su laiškais persirengę. Turėjo nunešti ir atiduoti žydui Leibai. Vitkevičius buvo paėmęs svetimą skarą, fraką paėmė iš Suchockio. Iš pradžių nuėjo vienas Suchockis pas Leibą, bet Leiba jį pažino, todėl tenusipirko keletą barankų, laiškų neatidavė ir juos grąžino Vitkevičiui. O tuo tarpu jis neturėjo kito žmogaus, kuris išnešiotų. Kelias dienas laiškai gulėjo pas Vitkevičių, nieko nedarė, galvojo apie kitus būdus. Nebesuradę žmonių, lapkričio 27 d. 6 val. vakare išėjo į miestą patys pradėtojai — Vitkevičius ir Jančiauskas, abudu šiek tiek persirengę, kad nepažintų, vis dėlto trūko abiem drabužių, tai reikėjo keistis. Vitkevičius pasiėmė apsiaustą, didelę skarą veidui užrišti (iš Ivaškevičiaus), juostą apsiaustui perrišti. Vitkevičius užėjo pas tą patį Leibą, atidavė 3 laiškus, adresuotus direktoriui Daujotui, mokiniui Jaulauskui (Jawłowski), Čaprackiui. Jančiauskas laukė jo gatvėj. Po to Jančiauskas pasiėmė jo apsiaustą, skarą, juostą, apsivilko taip pat, atidavė jiems nežinomam žydui Chackeliui keturis laiškus: Vitkevičiui, Jančiauskui, Holšteinui, Stulginskiui.

Chackelis tą patį vakarą atidavė laiškus; Leiba tik rytojaus dieną, kai pardavė obuolius, apie pietus teišnešiojo. Chackelis ir Leiba gavo už darbą menkutį atlyginimą, dėl to ir sutiko išnešioti.

Tuojau laiškai ėmė plaukti pas Daujotą.

Vitkevičius, gavęs laišką, tuoj jį atidavė mokytojui Hurczynui, o tas direktoriui Daujotui. Jančiauskas gavo laišką prie Paškevičiaus, tas tuoj nubėgo atiduoti direktoriui. Tą pat padarė Stulginskis, Jaulauskis, Čaprackis, o Holšteinas, gavęs tokį laišką, išsigandęs sudegino. Jis suprato sau pavojų, nes juk neseniai jį patį prikalbinėjo įstoti į slaptąją draugiją.

Laiškai

Laiškai rašyti lenkiški, jie buvo tokio turinio.

LAIŠKAS DAUJOTUI

Aukštai manąs direktoriau!

Iš anksto žinau, kad labai išsigąsi, gavęs šitą mano laišką, nes nerasi prietelio pavardės, rašiusio su pagarba, bet nepasirašiusio: taip liepia aplinkybės. O šitai bus tau dar skaudžiau, kad prietelis, buvęs tavo gyvenamoj vietoj, palikęs laišką, išvažiuoja. Tauta yra reikalinga tavo pagalbos šitokiu reikalu. Žinai, kaip atrodo politinės suirutės, tai suprasi, ko reikalauja tėvynė iš savo sūnų. Mes įvesime, taip bent tikimės, į šį kraštą naują neprietelių rusams,— tik reikalinga mums iš visur pagalba. Iš tavęs tegalime reikalauti vieno, kad mums netrukdytumei, jeigu kam nors panaudosime tą keliolika jaunikaičių, kurie yra tavo globoje. Elkis taip, lyg nieko apie tat nežinotumei. Juk žinai, kas nebus mūsų apiplėšęs, apdraskęs ir niekinęs? Ar ilgai būsime tokiame padėjime? Priešas valdydamas vietoj įstatymų davė ukazus. Quis zelum habet legis exeat post me (Kas prisirišęs prie įstatymų, teeina paskui mane). Beveik visa tauta šaukiasi iš bedugnės gilumos. Ištvirkimas, išlepimas ir gamtos teisių pamynimas yra tautų prapultis, o nelaisvė ir despotizmas — tai bausmė tiems, kurie nesirūpina savo tėvynės laisve, todėl netraukyk vienybės ryšių, nes tik švento sąžinės teisingumo vedami pradedame darbą.

Mes neturime baimės, nors ištrauktas ginklas akies mirksniu paskleidžia mirtį ir išgąstį. Ar ilgai dar lauksime su paniekos ir gėdos dėme? Dažnai vargas spiria elgtis ne taip, kaip norėtume, tai dėl to ir tąja proga prašome tavo globos. Neatsakyk, gerbiamasis vyre, savo pagalbos, o aš apsidairydamas ir slapta laimindamas jus tėvynės vardu traukiu toliau į Pietų šalis. J. B. [25]

---

[25] Pasirašė lenkiškai C. B.— tai reiškia „Czarni Bracia"— Juodieji broliai.— Priedas II [P. 79—81].

LAIŠKAS ČAPRACKIUI

Vientauti!

Siunčiu tavo adresu atsišaukimą, kad eitų per rankų rankas, nes žinau, kad nenutylėsi ir galėsi įteikti parinktiesiems iš jūsų jaunuomenės. Visos labai apšviestos tautos nesiliauna mitusios laisvės dvasia,— į jus, Kražių[26] jaunuomene, kalbu tėvynės vardu, kad šaukiami į kovą dėl laisvės mesite šeimyną ir turtus. Atgaukime ją, broliai, o su jąja įgysime viską. Laukta valanda jai atgauti jau artinas, tai ir mes įveskime į šitą šalį priešus rusams. Junkitės vienybės ir pasiryžimo dvasia, jau tuomet nebe laikas bus išgauti konstituciją, kai būsime stipriau suspausti. Laisvė, broliai! Laisvė! Išgirdę šituos šaukimus, jaunikaičiai, jai atgauti užmirškite visus kasdieninius rūpesčius ir pašveitimą. Jeigu atsitiktinai įtartų jūsų sąjungą, tai dėl šito nesibijokite, tuos, kurie jums dabar viešpatauja, prispirs tylėti, atsiduokite tik savo sumanymui, greitai sužinosime ir vaisius. O politikos pasikalbėjimai, kurie jus dėl šito įtikintų, tepasilieka stiprių tikros lygybės užtarytojų atmintyje. Kiek man yra žinoma, jūs turite savo tarpe kilniausių jaunikaičių, būtent Vitkevičių, Jančiauskį, Sieračką, Holšteiną, Šematą ir t. t. Su jais tarkitės apie bendrą likimą, o reikalui esant eikite tėvynei į pagalbą. *J. B. užtarytojas*[27].

LAIŠKAS JANČIAUSKUI

Toks pat laiškas, kaip Čaprackiui, buvo parašytas ir Jančiauskui. Tik keletas žodžių praleista ar pakeista, būtent: pradžioj praleista „iš jūsų jaunuomenės"; jokių pataisų dėl „Kražių" nėra; pabaigoj pakeistos pavardės: vietoj Vitkevičiaus ir Šematos stovi Przeciszewskis, Strumyla ir Stulginskis.

---

[26] Laiško originale per klaidą buvo parašyta *Vilkmergės,* paskui užbraukta ir užrašyta *Kražių.*

[27] Pasirašė *C. B.,* tai reiškia Czarni Bracia — Juodieji broliai.

Tautieti!

Lai tat nieko nestebina, kad tokios svarbos dalyke pradedame veikti viešai, nes tas viešumas yra savo laiku ir savo vietoje. Gimęs iš lenkų kraujo, nepakęsdamas vergijos, šaukiu jus nuversti ją. Verksmas atima man kalbą, kurią vargiai begaliu tęsti. Juozape, kunigaikšti Poniatauski, ar tu išgalėtumei pakelti, kad su tavo tėvyne elgtųsi taip, kaip nė vienas aukštos dvasios monarchas negalėtų elgtis su laukinėmis Rusijos tautomis. Kur tos laisvės sienos nuo vergijos! Į ką pavirto tavo tėvynė? Oi dievai davė! Kokia dalykų permaina! Koksai apverktinas Lenkijos padėjimas! Į laisvę, broliai, į laisvę — nepasiduokite barbarams, geriau jie tepasiduoda jums. Ne sykį jau pasiruošę buvo išnovyti, bent buvo parengtos kibitkos, kad išvežtų į Sibirą ar Kazanių, bet tas nė kiek neįbaugino, ir dabar tat neišgąsdins lenkų tautiečių. O ir, be to, reikia atminti, kad kas ne su tėvyne, tas prieš tėvynę. Taip maskolis puola lenką, kaip kadaise išdidus persas, milijonais vedinas, vijosi graikų pražudyti. O Napoleone Bonapartai! Aš kreipiu savo nusilpusį balsą prie tavo šešėlio, atgaivinto kiekvieno lenko dvasia, jog jis neturi nešti maskolio jungo. Dabar mes, teisybė, matome, besilinksminant kitiems nuliūdus, giriant vylius, apgavimą, pataikaujant sostui, laisvę palaidotą. O! laisve! o konstitucinis valdyme! Koks liūdnas Lenkijos padėjimas. Tegyvuoja konstitucija ir galinga jos jėga, vienybė, laisvė ir nepriklausomybė! Jaunuomene! Atsišaukiu į jus didžiojo pasaulių kūrėjo vardu, sugaudus laisvės signalui, laisvei ieškoti palikite gėrybes ir pašveitimus. O! Kunigaikšti J. Poniatauski! dar atsiliepia jaunuomenėje toji jo laisvės dvasia ir per amžių amžius neleis užgesinti savęs. Kastiuškos dvasia stipriai veikia lenkų kraujuje. Kražių [28] jaunime, ir jumyse teatsiranda laisvės dvasia! Priimkite laisvės dvasią ir pašvęskite visas savo jėgas jai atgauti. Tėvynės vardu užkeikiu jus,

[28] Iš pradžių parašyta *Telšių*, paskui išbraukta, užrašyta *Kražių*.

jaunikaičiai, nepraleiskite šito pro savo ausis. Išvažiavus iš čia, į kurias puses neatsigrįžčiau, man bus malonu girdėti, kad yra nors ir slapta besiilginčių laisvės ir kad jūs, be abejo, šito ramiai negalėsite priimti, tai būkite pasiruošę suteikti pagalbą, kai pareikalausime. Panašius laiškus siunčiu tiems, apie kuriuos iš dalies nuo seniai buvau girdėjęs iš saviškių, o iš dalies sužinojau būdamas šiose šalyse. Visa tat turi būti paslėpta, žinokite, kuo turite rūpintis ir ko imtis, slapta dalinkite šituos laiškus tarp geresniųjų. Tautietis J. B.

LAIŠKAS STULGINSKIUI

Jam parašyta taip pat, kaip ir Vitkevičiui, tik pačioj pradžioj, kur kalbama apie graikų ir persų karą, perstatyti žodžiai, nekeičiant prasmės.

III

KALTŲJŲ IEŠKOJIMAS

1. PIRMIEJI KVOTOS DARBAI KRAŽIUOSE

Chackelis išnešiojo po butus laiškus dar naktį 11—12 val., Leiba tik rytojaus dieną apie 2 val. Pas Daujotą atsidūrė beveik visi laiškai. Perskaitę mokytojai, direktorius, išsigando: nusiminė, kas dabar bus, ar nepakliūs jis pats, nukentės jo gimnazija, gal dar kas didelio daroma, gal reikės laukti baisesnių dalykų.

Kad gali kas atsitikti kur kitur, jis tikėjosi, bet taip greitai ir dar Kražiuose, tai jis nelaukė.

Neseniai, lapkričio 8 d., universiteto rektorius buvo išsiuntinėjęs mokyklų direktoriams, ką turi jie daryti: mokinių laiškus skaityti, įtartinus mokinius suimti ir su raštais areštuotus pristatyti. Laiškai yra, žydai išnešiojusieji žinomi, tik nežinoma, kas tuos laiškus rašė [29].

---

[29] Priedas IV [P. 82, 83].

Gavęs lapkričio 28 d., padaręs pirmuosius žygius pats vietoj, lapkričio 30 d. duoda žinią į Vilnių universiteto rektoriui Tvardovskiui [30], Raseinių policijai, prašydamas jos ištirti visą dalyką, be to, kreipėsi į Kražių antstolį Ordynovskį, kad suimtų žydus, išnešiojusius laiškus.

Raseinių policijos valdyba (Žemesnysis žemės teismas) paskyrė tam dalykui Juškevičių, kad jisai su mokyklos atstovu ištirtų bylą ir suimtus kaltininkus pristatytų policijai, prisakytų Kražių policijos antstoliui suimti Chackelį ir Jankelevičių (Leibą). Juškevičius atvažiavo į Kražius, pareikalavo delegato nuo mokyklos; direktorius paskyrė istorijos mokytoją Hurčiną, juodu pradėjo tardymą.

Daujoto ir kitų mokytojų nurodymais Juškevičius suėmė: Jančiauską, Vitkevičių, Stulginskį, Holšteiną, Jaulauskį, Bortkevičių, Landsbergį, dargi iš karto įtarė, kad laiškus bus rašius Jančiausko ranka.

Vilniuje, atėjus žiniai apie Kražių įvykį, sujudo taip pat. Rektorius Tvardovskis tuojau davė žinią senatoriui Novosilcevui, pridėjęs Daujoto raportus su laiškų vertimais, pranešė Čartoryskiui.

Nors rektorius Tvardovskis ir labai pataikavo vyriausybei, vis dėlto juo Novosilcevas nepasitikėjo: Novosilcevas įsakė jam tylėti ir niekam nieko nepasakoti. Dėl to Tvardovskis tik su jo žinia pranešė apie Kražių įvykį karo gubernatoriui; nuo savęs nedrąsiai paprašė Novosilcevą, kad pakviestų į komisiją tyrinėti mokyklos globėją. Novosilcevas pavedė tat savo tardytojų nuožiūrai.

Tvardovskis vėl prisakė visų mokyklų vedėjams, kad prižiūrėtų mokinius, jų laiškus [31]. Novosilcevas įsakė gruodžio 6 d. prokurorui Botvinkai ir Baikovui tuojau vykti į Raseinius daryti tardymo [32].

Raseinių policijos valdyba (Žemesnysis žemės teismas) iš savo pusės pranešė karo gubernatoriui Rimskiui-

[30] Daujotas — rektoriui. 1823.XI.30. Nr. 215 // Priedas IV [Turėtų būti: Priedas III. P. 81, 82].

[31] Rektorius — Novosilcevui. 1823.XII. Nr. 503 // Priedas IV [P. 82, 83].

[32] 1823.XII.6. Nr. 1695.

Korsakovui, o tas taip pat Novosilcevui[33]. Novosilcevas visas žinias su laiškų nuorašais persiuntė caraičiui Konstantinui į Varšuvą[34].

2. SUBRUZDIMAS VILNIUJE

Šitie Kražių įvykiai pasidarė labai svarbūs: sujudo Rusijos, Lenkijos ir Lietuvos visuomenė. Šia proga reikia pasakyti keletą žodžių, kas valdė Lietuvą, kas buvo jos viešpats.

Caro brolis Konstantinas, kuris buvo Lenkų karalystės valdytojas ir Lenkų armijos vadas, greitai ėmė ir Lietuvą valdyti, nors netiesiogiai.

1817 m. sudaryta atskira Lietuvos armija — vadinamasis Lietuvos korpusas; joj buvo 40 000 karių, jos herbas — Rusų dvigalvio erelio viduryje Lietuvos Vytis vietoj rusų šv. Jurgio.

1819 m. Konstantinas buvo paskirtas vyriausiuoju karo vadu Lietuvoje, o praktiškai jis virto Lietuvos valdytoju, nes tam tikrais atsitikimais jam priderėjo kai kurios viešpaties teisės.

1822 m. jam padėti pilietinėj valdymo šakoj [=civilinio valdymo srityje] paskirtas senatorius Novosilcevas[35]. Dabar visos slaptosios draugijos ir karo teismai dėl jų atsidūrė Konstantino ir Novosilcevo žinioje.

Vilniuje buvo didelis subruzdimas dėl studentų, o čia naujas įvykis. Tuoj paplito gandų, kad į Kražius važiuoja vyresnieji valdininkai tardyti. Ne vienam tat parūpo. Buvo Vilniuje žmonių, kurie turėjo ryšių su Kražiais, norėtų gelbėti savo gimines ar pažįstamus, stengėsi įspėti juos, kad pasisaugotų.

Vienas aludaris Hołubowiczius turėjo Kražiuose žentą mokytoją Hurczyną, tą patį, kurį ką tik buvo paskyrę kartu su Raseinių policija tardyti mokinių. Jisai sužinojo

---

[33] 1823.XII.7. Nr. 4308.

[34] 1823.XII.23. Nr. 1793.

[35] 1817.VII.13; 1819.11/23[?]; 1822.VI.29 įstatymai // *Šilder.* Nikolai I. T. 2. P. 216, 454 *.

iš savo pažįstamo buvusiojo leitenanto Sidoravičiaus, kuris buvo universitete studentų inspektorius, taigi priderėjo prie universiteto policijos, jog iš universiteto važiuos į Kražius. Hołubowiczius skubinos perspėti Hurczyną. Jisai atidavė laišką Tomaševičiui, tarnavusiam pašte. Tas išsiuntė skubotu laišku į Raseinius Vismantui, tarnavusiam Raseinių iždinės sekretorium, kad jis per tam tikrą žmogų tyčia pasiųstų (tik prideda, kad ne per žydą) pridėtąjį laišką Hurčinui. Išlaidoms įdėjo 5 rub.

O tame laiške Hurčinui, nepasirašęs pavardės, sako, jog didesnieji valdininkai važiuoja į Kražius; žinoma, kas atsitiko Vilniuje, tai lai knygas, sąsiuvinius ir laiškus, kurie jį kompromituoja, sunaikina, taip pat ir šitą laišką.

Holubowiczius tarė, kad viską labai gerai ir atsargiai atlikęs, kad parinkęs gerą kelią, kad įspėsiąs žentą, jis neįkliūsiąs.

Bet laiškas nepasiekė jų, pateko visai į kitas rankas, iškilo nauja byla.

3. *PAKELIUI RASEINIŲ EPIZODAS*

Baikovas ir Botvinka, pasiėmę su savim iš policijos Krolikowskį, gavę įsakymą gruodžio 6 d., jau bene rytojaus dieną[36] traukė į Raseinius ir toliau maištingųjų raštų tirti, jie vežėsi laiškų originalus ir visą gautąją medžiagą.

Tuose dalykuose jie turėjo įpratimą[37], važiuodami darė planus, kaip jie tyrinės. Jiems rodėsi, jog visur pilna maišto nuotaikos, reikia jį iš šaknų išrauti, pakeliui dairėsi, bene ras ką įtariamo.

Rumšiškių stotyj pastebėjo skubotąjį siuntinį (estafetę), pasiųstą iš Vilniaus (iš Lietuvos pašto) į Raseinius.

---

[36] Nes jau XII.8 12 val. naktį buvo Raseiniuose. Tariu, kad bus išvažiavę jau XII.7.

[37] *Alkaro vardu Krausharas* yra išleidęs Baikovo dienoraštį, labai įdomų daugeliu atžvilgių, bet apie Kražių bylą nė Krausharas prakalboj, nė Baikovas savo dienorašty neužsimena. (*Alkar.* Bajkow: Z kartek pamiętnika rękopiśmiennego (1824—1829). Kraków, 1913).

Tas laiškas jiems krito į akį, ir važiuodami žiūrėjo, kad neišnyktų pakelėje. Gruodžio 8 d. 12 val. naktį jau buvo Raseiniuose, tai tuoj pašaukė pašto viršininką, atidarė siuntinį, perskaitė, kas buvo parašyta, ir pradėjo tardyti dėl šito laiško.

Tenai rado tokį dalyką. Pašto tarnautojas rašo Vismantui ir prašo pridėtąjį laišką pasiųsti į Kražius mokytojui Hurczynui, tik kad siųstų ne per žydą. Išlaidoms pridėta 5 rub. Atplėšė ir šitą užantspauduotąjį laišką Hurczynui ir tenai nustebę sužinojo, jog nepažįstamas iš Vilniaus praneša į Kražius, perspėja Hurczyną dėl jų slaptos kelionės ir pataria sunaikinti kompromituojančias jį knygas, sąsiuvinius ir laiškus, taip pat ir šitą laišką. Taigi niekur negalima pasislėpti, viską sužino, perspėja savuosius. Atrodė, lyg būtų tai plačiausiai išsišakojęs sąmokslas.

Karštomis pėdomis pradėjo tardymą dėl šito laiško, pranešė apie viską į Vilnių, kad ten galėtų patyrinėti[38].

Berods, ilgai Raseiniuose pasilikti negalėjo, nes jiems ypač dabar reikėjo skubintis į Kražius, bet nepaleido iš akių netikėto radinio, gal tat bus naudinga ir Kražiuose, gal duos kokių nurodymų, nes įspėja iš Vilniaus. Taigi reikia skubinti, gali pėdsakai išnykti, jeigu Vilniuje žino ir rūpinas perspėti, ką nors paslėpti. Bet dar būdami Raseiniuose, Baikovas ir Botvinka pasiuntė į Kražius įsakymą areštuoti Hurczyną, o čia vietoje ėmė veikti.

Pas Vismantą padarė kratą; pas jį rado eilių lenkų kalba, „Huzaromanija", kuriose, jų nuomone, pajuokta rusų kariuomenė, ypač karininkai. Eilės buvo jiems žinomos, dėl jų vienų gaišti nenorėjo.

Savo įpratimu ėmė slapta klausinėti apie čionykščius gyventojus, kas iš jų įtariamo elgesio. Jiems parūpo advokatas Juozas Zavadzkis, Jonas Pivnickis, Gasparas Koverskis ir Vincentas Ščotkovskis. Nežinia, ar pirmiau jau buvo apie juos girdėję, ar tik Raseiniuose patyrė, kas čia gali būti abejotinas. Parinkę daugiau žinių, pamatė, jog tie žmonės elgimosi nepagirtino, todėl padarė kratą, paėmė pas juos esamus raštus, o pačius nutarė areštuoti.

---

[38] Baikovo ir Botvinkos raštas Novosilcevui. 1823.XII.23. Nr. 3.

Pradėjo skaityti raštus, atrado įdomių dalykų: vieni patriotiško turinio, kiti „nepadoraus" ar peiktino politiškai. Padėjo jiems šitame darbe, tvarkė raštus vietos pulkininkas leitenantas Readas [39].

Jie patys neturėjo laiko tardyti nei Vismanto, nei jų, tik pranešė apie viską į Vilnių, nes skubinos į Kražius, tik laukė, kad visus keturis su raštais pareikalaus pristatyti į Vilnių.

Iškeliavo Botvinka ir Baikovas į Kražius, jų pranešimai nuėjo į Vilnių, ir iš ten prasidėjo dar dvi nauji byli, viena — dėl laiško iš Vilniaus į Raseinius, kita — dėl įtariamų Raseiniuose raštų. Tardymas ėjo — vienas Vilniuje, kitas Raseiniuose.

A. Dėl laiško

„Vilniuje įsteigtoji dėl slaptųjų draugijų komisija", gavus raportą iš Raseinių, stengėsi išaiškinti, kas ir kaip, gavo slaptų žinių, ar nėra išdavikų ar kokio sąmokslo. 1823.XII.10 paklausė Tomaševičių, Vilniaus iždo rūmų valdininką, tą patį, kuris išsiuntė laišką iš Vilniaus; jis papasakojo, kaip jam įdavė laišką. Paklausė ir Lietuvos pašto viršininką Judiną, jis pasakė, kas įteikė laišką, būtent, kad jį davęs Hołubowiczius.

Pasišaukė Holubovičių, tasai paaiškino, kad laišką jam rašęs Sidoravičius, o Hurčinas esąs jo žentas. Dabar jau rado siūlų, kur reikia teirautis, kas suteikė slaptų žinių: Sidoravičius, atsargos leitenantas — studentų inspektorius. Novosilcevas liepė jį suimti, nuvesti į universitetą ir tenai laikyti su sargyba, bet prašant rektoriui Tvardovskiui, jį paleido, tik [jis] turėjo duoti pasižadėjimą, jog neišvyks iš Vilniaus be vyriausybės žinios [40].

Žinia apie Sidoravičiaus nusikaltimą suteikta Konstantinui. Tasai pikčiau pažiūrėjo į tą įvykį, negu Novosilcevas. Iš ten greitai atėjo įsakymas, pasirašytas gruodžio 23 d., kad Sidoravičių už tą, kad jis išdavė Holubovičiui

---

[39] Baikovas ir Botvinka — Novosilcevui, 1823.XII.9. Nr. 4.

[40] Raštai II—V.

paslaptį, jog į Kražius važiuoja Baikovas ir Botvinka, kad padėjo išsiųsti estafetę Hurczynui, atiduoti karo teismui, jį teis karo teismo komisija prie Vilniaus ordonanshauzo, teismą turi pabaigti per 3 sykius po 24 val. [= per 3 paras), bet ne ilgiau, kaip per 8 dienas, sprendimą konfirmacijai jam pristatyti [41].

Teismas greitai buvo padarytas. Jisai nusmerkė Sidoravičių mirti. Konstantinas, gavęs tą bylą, gal būti, pamatė, jog Sidoravičiaus kaltė nėra tokia didelė, pripažino galima pakeisti mirties sprendimą: jis paskyrė atstatyti nuo užimamos vietos ir uždaryti Bobruisko pilyje į kazematą dvejiems metams; pasirašė tą sprendimą 1824. I.10 [42].

B. Raseinių neištikimieji

Vismantas Baikovui ir Botvinkai neatrodė baisus. Žinios surinktos apie jį, nedavė nieko blogo politiniu atžvilgiu: mėgstąs išgerti, ir dabar, gaunant iš jo laišką, buvęs girtas. Dėl viso ko vis dėlto buvo suėmę, bet paskui greitai paleido, dargi į Vilniaus komisiją nesiuntė.

Novosilcevas išgyrė Botvinkos ir Baikovo uolumą, gal, sako, per juos prieis prie svarbiųjų kaltininkų [43]. Taigi nereikėjo jo [Vismanto] pristatyti, nors iš pradžių Novosilcevas buvo reikalavęs.

Padarė kratą pas visus įtariamuosius Raseiniuose žmones [44].

Pas *Vismantą* rado gerokai eilių: Huzaromaniją ir kitas [45]. Tenai buvo nemalonių dalykų rusų valdininkams ir kariuomenei. Vienose eilėse pajuokia moteris ir karininkus „raudonkalnierius", kitose „Huzaromanija" peikia moteris, kad joms labiau patinka rusų husarai, negu „lenkai".

---

[41] Caraitis — Korsakovui 1823.XII.23. Nr. 5346. Varšuva.

[42] Caraitis — Novosilcevui. 1824.I.10. Nr. 152 (Б. 19—18. L. 152—153).

[43] Novosilcevas — Baikovui. 1823.XII.10/22. Nr. 1735.

[44] Priedas V [P. 83, 84].

[45] Б. 19—18. L. 104—107 // Priedas VII [Turėtų būti: Priedas V. P. 83, 84].

Pas *Koverskį* rado rankraštinės literatūros — vietos satyrą, pajuokimą Upytės pavieto bajorų, eilėraščių frivolio turinio, politinio ir patriotinio turinio atsišaukimų, eilių, visokių raštų, tarp jų „Huzaromanija" [46], daug raštų iš Napoleono laikų.

Pas *Zavadzkį* rado tokio pat turinio dalykų, be to, dar masonų ložės ženklų, jo kalbą, ten perskaitytą.

Pas *Ščotkovskį* (Szczotkowski) nieko nerado. Rado tik pasą, kuriame buvo pasakyta, jog jis iš tarnybos „atleistas dėl blogo elgimosi", ir jo prašymą vyriausybei.

Pas Zavadzkį gyveno *Pivnickis,* tai skyrium pas jį daryti kratos nereikėjo.

Juos visus suėmė.

Vietos policija suteikė savo surinktų žinių apie juos. Pasirodo, kad nė vieno iš jų nebuvo vietinio, išskyrus Vismantą, visi kiti — ateiviai iš svetur. Juozas Zavadzkis — kilęs iš Ukrainos (Podolės gub.), mokėsi Vilniaus universitete, turi teisių kandidato laipsnį, mokąs keletą kalbų, gyveno Vilniuje be tam tikro nuolatinio darbo, pastebėtas nepadoriai elgiąsis, nuo 1818 m. susidraugavęs su išmestuoju karininku Ščotkovskiu, vertęsis kontrabandos gaudymu, bet už tat, kad dalį paimtųjų daiktų pasisavinęs, tai patekęs teisman; byla apie tat esanti Vilniaus magistrate. Jie iškeliavo iš Vilniaus be leidimo, apsigyveno Raseiniuose. Zavadzkis pasidarė advokatu, susiėjo su vietos žmonėmis, įstojo dargi į masonų ložę.

Jonas *Pivnickis,* kilęs iš Gedonių (Dancigo), Raseiniuose atsirado nuo 1813 m., jis taip pat priklausė masonų ložei, artimas Zavadzkio prietelis, kuo verčiąsis, neišaiškinta.

Gasparas *Koverskis,* kilęs iš Vileikos pav., Minsko gub., tarnavo Raseiniuose bajorų globoje, kurios pirmininkas esąs Jonas Kalinauskas, o jo sūnus studentas slapstąsis. Kalinauskas palaiko Koverskį. Pasirodo, kad Koverskis su Zavadzkiu buvo įtariami ir net kaltinami, kad Raseiniuose rašydavo satyras bei paskvilius iš vietos gy-

[46] Б—19—18. L. 221—231.

venimo. Įžeistieji kėlė triukšmą, prašė policijos išvyti iš Raseinių. Tai Koverskį tikrai išvijo iš Raseinių (1823 m. gegužės ar birželio mėn.), jis apsigyveno Gruzdiškių dvare pas Antaną Przeciszewskį, Kalinausko giminaitį.

Ščotkovskis Vincentas — išmestas iš karo tarnybos leitenantas, su Zavadzkiu pakliuvo teisman už tą, kad pagavę Panerio kalnuose smukulį [=kontrabandą], jo dalį pasisavino.

Policijos žiniomis, jis lošiąs kortomis [47].

Anie visi keturi Baikovui ir Botvinkai atrodė nepavojingi, nepolitikuoją, todėl jokios bylos dėl jų nekėlė, davė jiems ramybę.

Kas kita jam rodėsi Vismantas, jis vis dėlto galėjo dalyvauti sąmoksle, tačiau Botvinka ir Baikovas nepridavė jam vertės.

Novosilcevas susidomėjo Raseinių byla.

Ką tik gavęs žinią, jis rašo gruodžio 10/22 d. Baikovui ir Botvinkai, jog reikia padaryti smulkią kratą, pristatyti į Vilnių raštus ir žmones. Gal jie ir priklausą prie šitų sąmokslininkų [48].

Baikovas ir Botvinka vis tiek neteikė jiems jokios vertės, sako, nieko ypatinga nerasta, o dėl Vismanto, tai jis linkęs gerti, dargi girtą radę.

Dėl to susilaikė siųsti jį į komisiją areštuotą, kol grįš į Raseinius [49].

Ir po to Novosilcevas sutiko su Botvinka ir Baikovu. Vilniaus komisija pati tyrinėjo ir rankiojo žinių, tardė Vismantą.

Išaiškinta buvo vilniškio laiško istorija, Vismantui rašė kiti, jis negalįs atsakyti už tat, nieko nebuvo padaręs laiškui pristatyti, nes buvo laiškas kelyje pagautas. Ir Vismantui dėl šito davė ramybę.

Kas kita atrastieji raštai: jie galėjo liudyti apie jo maištingą dvasią, per juos galima prieiti prie kitų žmonių.

---

[47] L. 102, 103. Nr. 6.
[48] 1823.XII.10/22. Nr. 1735.
[49] 1823.XII.12. Nr. 14.

Taigi Vismantą vis dėlto išgabeno į Vilnių.

Komisijai neatrodę, kad jo byla būtų svarbi, nesiskubino daryti tardymo, nes turėjo daug svarbesnių kaltininkų.

Pas Vismantą rado du eilėraščius; jis pasakė, kad eiles „Huzaromanija" yra pats persirašęs, iš kur gavęs — neatmenąs, Raseiniuose daug kas jas turi [50]. Kitas eiles [51] buvo palikęs Jonas *Pluksnis* iš Vilniaus, buvęs sustojęs pravažiuodamas Raseiniuose; jis sakęs, jog Vilniuje visur jas mėto.

Surado Pluksnį, pasirodo, tai esąs aplikantas pas vyriausiojo teismo advokatą Drozdovskį. Ėmė kvosti, jis sako jų nedavęs. Sustatė juos akis į akį: jie pasiliko prie savo žodžių. Ėmė lyginti Pluksnio ranką ir atrastojo rankraščio, surado panašumą. Iškrėtė jį: rado ir daugiau „patriotiškų, paskviliškų ir laisvamaniškų eilių ir laiškų". Vismantą paleido, pasiuntė vėl į tarnybą, į iždinės knygvedžius Raseiniuose, o Pluksnį suėmė ir laikė areštuotą.

Tačiau greitai pastebėjo, kad Pluksnio darbuose nėra didelio politikos nusidėjimo, atidavė jį gubernijos valdybai, o ji 1824.V.24 nutarė pavesti jį teisti pilies teismui, jis, išsprendęs bylą, perduos Vilniaus vyriausiajam teismui, I departamento revizijai.

Pilies teismas 1824.V.28 pripažino galima paleisti iš arešto už paranką [=užstatą].

Ir dabar Pluksnio byla gulėjo visų užmiršta, niekas jos nejudino, niekas jos nekėlė.

1826.VIII.22 naujasis Rusų viešpats Mikalojus išleido manifestą, kuriuo dovanojo daugybę nusidėjimų: atleido nuo teismo ir bausmės valdininkus ir visus asmenis už visus kaltinimus, išskyrus užmušimą, plėšimą, grobimą ir kyšių ėmimą.

---

[50] Ir tikrai jos buvo atrastos Raseiniuose ir pas Koverskį (Nr. 17 // Priedas Nr. 7). [P. 89, 90. Minimos informacijos priede nėra].

[51] Neradau byloje nurodyta, kokios jos buvo, nėra nei jų turinio, nei antraštės.

Tuomet gubernijos valdyba ištraukė bylą ir 1826.IX. 25 pasiūlė ją nutraukti. Vilniaus pilies teismas nutarė tat padaryti 1827.IV.26. Vyriausybė pripažino, jog Pluksnį ir Vismantą reikėtų nubausti, remiantis 1565 m. konstitucija, bet remiantis 1826.VIII.22 manifestu, reikia kaltes atleisti, vis dėlto perspėjo abudu, kad ateityje daugiau to nebedarytų [52].

4. TARDYMAS KRAŽIUOSE

A. Žydų tardymas

Kaip minėta, Daujotas, gavęs maištiškus laiškus, pranešė apie tat į Raseinius policijai (Žemesniajam žemės teismui) ir prašė padaryti tardymą, iš Kražių prašė policijos antstolio Ordynovskio, kad suimtų žydus laiškanešius. Ordynovskis dar neįvykdė Daujoto reikalavimo, gavo įsakymą iš Raseinių, taip pat dar nebuvo suėmęs [53], matyt, dar nespėjo, nes tuoj, beveik drauge su raštu atvažiavo iš Raseinių Juškevičius, ėmė kvosti, tai apie žydus visai užmiršo, tik atvažiavę Botvinka ir Baikovas teatkreipė dėmesį į juos; jie pripažino, jog kvota netinkamai vedama, jie visur žiūrėjo, neaplenkė nė žydų. Tuojau liepė pakviesti į Kražius Abelį, Calkos sūnų, o Leibą, Jankelio sūnų, kuris buvo išnešiojęs laiškus, suėmė. Jie atvyko gruodžio 9 d. vakare, taigi jį turbūt suėmė gruodžio 10 d., [54] o gal jau vakare gruodžio 9 d. Iš žydų klausinėjo: Abelį, Calkos sūnų, jis buvo atėjęs į vienuolyną pas Vitkevičių, galėjo ką nors žinoti. Tuo tarpu buvo kur iškeliavęs, tai policija surado, pristatė, ėmė klausinėti.

Klausinėjo Leibos — ar davusis jam laiškus buvo vietinis ar atvažiavęs. Botvinka ir Baikovas tarė, kad jis turįs žinoti, kas tat buvo, kad galėtų būti persirėdęs, dar

---

[52] Б—19—18, L. 221—231.

[53] Б—19. Nr. 18. L. 5.

[54] Baikovas-Botvinka — Novosilcevui. 1823.XII.12. Nr. 13 (Raštas 11. L. 38—59).

neatėjo galvon. Jį du sykiu klausinėjo, įkalbinėjo prisipažinti, pasakyti visą teisybę.

Jankeliui dabar reikėjo pasisakyti, kas čia galėtų būti, gal kas nors iš įtariamų. Jis ėmė galvą laužyti, pradėjo spėti, ką anie nežinomieji galėtų priminti. Galų gale pasakė, kad tat galėtų būti Antanas Bytautas. Botvinka ir Baikovas, išgirdę iš Jankelio pirmą pavardę, ėmė teirautis apie jį. Jisai kilęs iš Kaltinėnų parapijos, tikrai mokės gimnazijoj, menkos galvos, pašalintas iš Kražių gimnazijos.

Daujotas pristatė mokinių sąrašą, iš kurio buvo matyti, kad Antanas Bytautas, 19 m., tikrai buvo pašalintas spalio 28 d., taigi dar neseniai, pašalintas už pasileidusį gyvenimą ir kitų tvirkinimą.

Gal ne viską pasakė Leiba. Vėl ėmė prikalbinėti Leibą, kuris gavęs nuo savo tėvo, Jankelio, laiškus, juos išnešiojo, pasakyti visa, ką žino, taip pat prikalbinėjo Sroelį, Abraomo sūnų. Surinktomis greitosiomis žiniomis, Bytautas neatrodė, kad būtų laiškus rašęs; iš namų jis niekur nebuvo išvažiavęs, Kražiuose nėra buvęs, jo raštai ir knygos, kurias turėjo, neduoda jokio įtarimo, taigi tardytojams rodėsi, kad žydai nepasakė teisybės, gal būti, nenorėdami ir slėpdami ją.

Botvinka ir Baikovas, matydami, kad gerumu nieko gauti negali, gruodžio 11 d. surinko visus Kražių miestelio žydų viršininkus ir parabinius, išdėstė jiems, kad suimti žydai, kurie nešiojo laiškus, jog jie žiną, kas jiems įdavė laiškus, bet slepią, todėl paskelbė jiems, jog kahalo viršininkai ir parabiniai turį viską padaryti, kad surastų kaltininkus, kitaip jiems patiems padarysią „griežtą egzekuciją", paskui areštuosią, o pačius kaltuosius išsiųsią į Vilnių, kad „pasielgtų kaip įstatymai rodą". Pagalvoti apie tat davė Kražių žydams vieną parą. Viršininkai, išgirdę apie tat, pasitarę kokį pusvalandį, paprašė tardytojų leisti pasimatyti su areštuotais žydais. Baikovas ir Botvinka sutiko, leido tat padaryti, bet vienas valdininkas buvo

prie šio viso: jie areštuotiems įkalbinėjo pasakyti teisybę [55].

Praėjo paskirtasis laikas, praslinko para, areštuotieji žydai nesako, kas davė jiems laiškus, taigi jie atrodė atkaklūs ir užsispyrę, ir gruodžio 12 dieną tardytojai nutarė savo grasinimą įvykdyti, padaryti egzekuciją visiems Kražių žydams, ir ją padarė. Pastatė žydų butuose 44 husarus (turbūt iš Raseinių) gyventi. Žydai turi duoti butą, kareivius maitinti, šerti jų arklius; be to, raštu paskelbė kahalui, kad jeigu per kelias dienas neprikalbės Jankelio ir Sroelio pasakyti teisybės, tai egzekucija tęsis toliau, be to, kahalo nariai patys turėsią dar didesnių sunkumų [56].

Ir tas negelbėjo. Jankelio įtarimas, kad laiškus galėjo įteikti Bytautas, nieku nepatvirtintas. Dėl viso ko tardytojai apvilko Bytautą apsiaustu, parodė Jankeliui, paskui parodė Sroeliui, bet jie nepripažino, kad tai būtų tas pats. Jankelis galvą laužė, kas gi anas galėjo būti, bet vis tiek Bytautas į aną nepanašus.

Vėl klausinėjo Leibos, kuris išnešiojo gavęs nuo tėvo laiškus. Jis galėjo žinoti šį tą, kažin kam pasirodė, jog jis iš pradžių klausinėjo, ar nereikia kam obuolių, o paskui pasakęs, jog yra atnešęs laiškų.

Ilgai įkalbinėjo Sroelį, Abraomo sūnų, kad prisipažintų ir pasakytų teisybę. Jis pasakė Juškevičiui, kad davusis laiškus pasivadino Vilniaus advokato tarnautoju (apsivilkęs apsiaustu, raudonas šalikas su geltonais), įteikė jam tris laiškus, vieną iš jų direktoriui (prefektui), davė už darbą pusę auksino, o jis išnešiojo laiškus. Ir nieko daugiau pasakyti negalėjo. Ir tas nurodymas nieko naujo nedavė.

Leibai parodė įtariamus Vitkevičių, Ivaškevičių, Paškauską, Hurčiną, nieko nepripažino, jų tarpe panašių nebuvo.

---

[55] Ten pat. L. 45—59.

[56] Baikovas ir Botvinka — Novosilcevui. 1823.XII.16. Nr. 24 // Priedas VI [P. 85].

Prisiminė dar Leiba, kad tas žmogus, kuris atidavė laiškus, pasisakė, jog jis esąs iš Pašiaušio dvaro (Vitkevičiaus), o važiuojąs į Jucevičiaus Pašilę[57]. Bet ir tat nedaug tedavė.

Ėmė klausinėti Jankelio žmonos Chajos, surado Abelį, Calkos sūnų, vis nieko nepasakė, kas duotų nurodymų. Netolimais nuo Jankelio atsitiktinai buvęs ar gyvenęs Antanas Bružas, kuris šį tą matęs; jis papasakojęs, kad 7—8 val. vakare buvo atėjęs pas Leibą, Jankelio sūnų, žmogus, apsiaustu apsivilkęs, apsirišęs veidą skara, paklausęs Jankelio, šnabždėjosi prieangyje kokį bertainį, po to Leiba grįžęs vienas, rodęs jam rankoje 2 berlinki (=auksiną) ir 4 laiškus. Taigi ir iš jo nieko nesužinojo. Jankelis, norėdamas prisiminti, painiojo vis labiau: išsigando, ko iš jo norima, jis nežinąs, žmogaus negalįs nurodyti, o turi tat padaryti, iš baimės painiojosi smulkmenose, o kur jo įspūdžiai, kur tardytojų įtarimai, viskas jam galvoje susimaišė. Botvinkai ir Baikovui atrodė, jog Jankelis tikrai žinąs tą žmogų, kuris davė jam laišką, tik užsispyręs nenorįs sakyti. Taigi reikėjo grasinimu prispirti. O nieko tat negelbsti: nieko nežinąs.

B. Kvota dėl Hurčino

Mokytojas Hurčinas buvo paskirtas padėti atvažiavusiam asesoriui Juškevičiui tardyti; tikrai jiedu dirbo, ieškojo.

Bet atvažiavus Botvinkai ir Baikovui, Hurčinas pats pateko tarp tardomųjų dėl laiško iš Vilniaus.

Atvažiavusieji tardytojai parodė jam laišką iš Vilniaus, kad duotų paaiškinimų, o be to, suteiktų žinių apie Kražių mokinius; jie tarė, kad įsipainiojęs pats rodys didesnį uolumą; juk jis tikrai, jau pačioj pradžioj, gruodžio 5 d., buvo pasirūpinęs su policija suimti įtariamus mokinius.

Dėl visko padarė dabar kratą pas patį Hurčiną, išžiūrėjo visus daiktus, bet nieko nerado. Hurčinas turėjo ge-

---

[57] Baikovo ir Botvinkos raportas. 1823.XII.12. Nr. 13.

rų gynėjų: jį užtarė pulkininkas leitenantas Readas [58] ir majoras Morozovas (matyt, atvykę iš Raseinių, nes paprastai Readas buvo Raseiniuose ir ten dirbo). Jiedu gyrė Hurčino ištikimumą, kad jis atsidavęs dirbęs vyriausybei. Esant tokiems užtarytojams, dargi nesant medžiagos kaltinimui, Hurčinas buvo paleistas nuo arešto.

Lengvai pasiaiškino dėl laiško, gauto iš Vilniaus: nieko blogo netaręs ir nedaręs, esą Vilniuje giminių.

Išėjęs neliestas, Hurčinas dabar dar labiau padėjo Vilniaus tardytojams: lygindamas mokinių rankas, teikdamas apie juos informacijų.

C. *Netikrais keliais*

Botvinka ir Baikovas buvo seni, gudrūs ir prityrę tardytojai. Atvykę į Kražius, pareikalavo atiduoti jiems visą medžiagą, kurią turėjo Juškevičius. Jie buvo jąja nepatenkinti, sako esant nepilną, šis ar tas praleista, nepadaryta, bet jau rado suimtų; jau gruodžio 5 d. buvo areštuoti daugiausia tie mokiniai, kuriems buvo rašyti laiškai, o keli iš jų negavusieji laiškų: K. Jančiauskas, J. Vitkevičius, Stulginskas, Holšteinas, Jaulauskas, Bortkevičius, Landsbergis, nes atrodė įtartini. Jau tuomet Daujotas tarė, jog kaltas turįs būti Jančiauskas, nes laiškų ranka panaši į jo raštą, ir apie tat buvo parašęs rektoriui, o tas šitą pranešimą persiuntęs Novosilcevui [59]. Jie krėtė ir kitus mokinius.

Išvartę priėjo tokią išvadą: tuose raštuose nėra nieko įtartino; rašiniai ir vertimai paimti iš kitur ir „iš tokių autorių, kurie sudaro klasikinį mokslą" [60].

Tardytojai pareikalavo viso pašto, pakvietė Jacevičių, bet jis jau visa buvo išdalijęs, pas jį rado tris laiškus, praplėšė, perskaitė, nieko nerado, vėl uždėjo antspaudus, grąžino Jacevičiui. Tuo būdu jie ėjo anų keliais ir ieškojo dar naujų.

---

[58] Ar tai bus ne tas, apie kurį rusų poetas Puškinas vėliau buvo parašęs žinomą epigramą, iš kurios matyti menkas jo protas?

[59] Twardowskis — Novosilcevui. 1823.XII.11. Nr. 536.

[60] «Из таких авторов, кои составляют классическую ученость».

Naujiems tardytojams atrodė, jog per maža surinkta įrodymų. Užtiesė tinklą į visas puses. Pradėjo tardymą į visus kraštus, visus kelius patikrinėjo, kiekvieną nurodymą tikrino, lygino. Jokių aiškių faktų nebuvo, tai reikėjo gaudyti kiekvieną siūlą.

Kadangi Leiba ir Sroelis minėjo Jucevičiaus Pašilę, tai pasiuntė anstolį Juškevičių ten patirti, ar buvo kas išvažiavęs naktį iš lapkričio 27 į 28 d., kuriuo reikalu ir t. t.

Iš direktoriaus Daujoto ir mokytojų Hurčino ir Paškevičiaus pareikalavo žinių apie mokinius, kurie minimi laiškuose, apie jų metus, kilimą, elgimąsi, pareikštas mintis, apie pirmykščius jų nusidėjimus. Užklausė Daujoto, kas, jo nuomone, galėtų būti tų laiškų autorius.

Botvinka ir Baikovas vis dar tarė, kad visa tat yra padaręs kas nors iš šalies, kad mokiniai galėjo tik priklausyti prie sąmokslo, bet turėjo būti už jų pečių didesni, nesant tokių Kražiuose, jie būtinai turėjo būti pašalaičiai.

Pasiuntė Šiaulių policijai reikalavimą, kad ji pasiųstų ką nors iš savo tarpo į Pašiaušį, Vitkevičiaus dvarą, ar nebuvo kas nors naktį iš lapkričio 26 į 27 d. [atvažiavęs]. Mat žydas laiškanešys pasakė, kad nežinomasis iš Pašiaušio važiuojąs į Pašilę.

Gruodžio 10 d. grįžo antstolis Juškevičius iš Pašilės dvaro. Tenai nurodytuoju laiku, lapkričio 27/28 d., nieko nėra buvę.

Jankelis, Leibos sūnus, prasitarė, kad atidavusis laiškus galėtų būti Antanas *Bytautas.*

Prasidėjo tardymas šia linkme. Surinktos žinios apie Bytautą neduoda įrodymų, kad galėtų imtis politikos: menkos galvos, pasileidęs. Dėl visa ko pasiuntė iškrėsti Bytauto, paimti popierių, ypač paieškoti spalvotų šalikų, ar nėra panašių į tokį, kaip pasakojo žydas, ar nebuvo išvažiavęs lapkričio 27 d., ar nebuvo kas atvažiavęs ir t. t.

Kai ėmė įtarinėti Bytautą, Baikovui ir Botvinkai pranešė mokytojas Paškevičius, jog tikrai Bytautas laišką atvežęs, šitą girdėjęs iš Antano Przewłockio, Raseinių

pavieto dvarininko, kuris gruodžio 10 d. vakare buvęs Kražiuose.

Tuojau pasiuntė rotmistrą Onyškevičių, kuris pristatė Przewłockį. Jis papasakojo, kas atsitiko. Jis tikrai buvęs, aplankęs vienuolyne savo prietelio Jančiausko sūnų Kiprą. Šis buvęs areštuotas, jo kambaryj buvę 3 husarai. Šnekėdamas jis pasakė Jančiauskui, jog žydas sakęs, kad laiškus atidavęs Bytautas. Tuo tarpu įėjęs Paškevičius persergėjo vokiškai, kad pasilikti negalima, galį pačius areštuoti, ir tuojau išėjęs. Przewłockis sušnekęs toliau su Paškevičium apie bylą, pasakęs, kad dėl viso to kaltas esąs Bytautas. Paškevičius siūlęs pranešti tardytojams. Przewłockis atsakęs, kad prie bylos nepriklausąs. Taigi nieko naujo nepasakė ir Przewłockis. Jie tą pat jau girdėję ir iš Jankelio, ieškojo Bytauto, tai Przewłockį paleido namo.

Pagaliau pristatė A. Bytautą iš namų. Pas jį padarė kratą. Paėmė visus jo raštus, laiškus, kokius tik rado. Raštuose nerado nieko įtariamo; jokių įrodymų, kad galėtų prisidėti prie sąmokslo, negavo. Be to, pasirodė, kad Bytautas niekur iš namų nebuvo išvažiavęs, menkos galvos, jo įtarti negalima [61], vis dėlto smulkiai jį apklausinėjo. Dėl visa ko aprėdė Bytautą apsiaustu, parodė Jankeliui, bet tas jo nepripažino. Nepripažino nė Sroelis. Įsitikino, jog Bytautas per kvailas, kad galėtų tokius laiškus rašyti. Jį paleido iš arešto, leido važiuoti namo [62].

Galėjo būti dar vienas žmogus. Prieš pat atvažiuojant į Kražius, kaip sužinojo, Sinickis buvo gavęs laišką iš Vilniaus iš savo bendrapavardžio Fabijono Sinickio, kuris buvo išvarytas iš Kražių gimnazijos lapkričio mėn. už neklausymą vyriausybės ir už šmeižimą kapeliono. Pasiuntė antstolį Krulikovskį, kad padarytų kratą ir gautų tą laišką. Krulikovskis tą laišką gavo, parvežė. Jis rašytas lapkričio 22 d.

Tenai jisai rašė iš Vilniaus, jog pietauja ir vakarieniauja pas Jakovlevienę.

---

[61] Botvinkos ir Baikovo raportas. L. 44—60.

[62] Botvinka ir Baikovas — Novosilcevui. 1823.XII.16. Nr. 24.

O kadangi vienas žinomas policijai įvykis buvęs pas ją, kaip pranešta buvo policmeisteriui, taigi F. Sinickis galėjo priklausyti kuo nors prie šitų laiškų. Nutarė jį areštuoti: Sinickio laišką persiuntė į Vilnių, gal bus naudingas išaiškinti įvykiams, buvusiems Jakovlevienės namuose.

Daujotas pristatė du sąrašu mokinių; iš jų matyti, kad rudenį 1823 m. išvaryta 8 mokiniai, nepriimta — 3, per 5 metus išėjo mokslus — 48, iš jų yra Vilniuje — 24.

Rinko žinių apie F. Sinickį, lygino jo ranką.

Tai lieka ir jis įtariamas, bet įrodymų visai yra maža, reikia daugiau gauti, kad ką galėtų kaltinti.

D. Tikram kely

UOLIEJI MOKINIŲ GAUDYTOJAI

Susekti kaltininkus rūpinos direktorius Daujotas ir mokytojai. Iš jų pasižymėjo Paškevičius. Jie tai ir pastatė į tikrąjį kelią Baikovą ir Botvinką: be jų vargu bebūtų suradę tikras pėdas.

Jau krečiant Juškevičiui, padedamam Paškevičiaus ir Hurčino, Paškevičius nurodė į Jančiauską, atrado rašysenos panašumą [63].

DAUJOTAS

Uoliausias maišto gaudytojas Kražių gimnazijoj buvo jos direktorius (prefektas) Daujotas. Jisai iš karto nurodinėjo Jančiauską antstoliui Juškevičiui, rektoriui, Botvinkai ir Baikovui. Jiems jis žodžiu pasakė, jog, jo nuomone, visu tuo kaltas Jančiauskas. Botvinka ir Baikovas norėtų būti nepriklausomi, patys ištirti, paieškoti, o tas, kaip žinovas, vis jiems sakė, kad Jančiauskas, o ne kas kitas tegalįs tat padaryti. Laiškų ranka esanti Jančiausko, į jo panaši, o galvojimas, nuotaika ten atsispindėjo, jam tie dalykai nesvetimi,— tik dar neseniai, prieš 3 mėn.,

---

[63] Jo raštas Twardowskiui, o to pasiųstas Novosilcevui. 1823.XII.11. Nr. 536.

atėmęs iš jo 5 knygas, kurios nieko bendro neturinčios su mokyklos dalykais, mokiniui nepriderą tuo rūpintis [64].

Baikovo ir Botvinkos reikalavimus Daujotas visus vykdė, davė informacijų, raštų, savo pastabų.

Gruodžio 11 d. Daujotas vėl pasakoja apie Jančiauską: esąs tai neramus, svajojąs, neklaužada, apsvaigėlis, rastosios pas jį knygos „žalingos" jaunimui [65], o tai buvusi Gegužės 3 d. konstitucija, Bonapartės darbai ir t. t. Daujotas ką tik buvo apklausinėjęs mokinius ir mokytojus, visi jie teįtarią vieną Jančiauską: pas jį vieną teatsirado tokios knygos, kurios „sveikam mokslui kenksmingos", žmogus jis neramus; jam uždėta bausmė už nepaklausymą, mokytojai pripažino jį esant atkaklų; jis (Daujotas) yra įvedęs griežtą tvarką dėl mokinių knygų ir korespondencijos, kurias turi mokiniai, tai jam vienam tegalėjusi atsirasti mintis panaikinti šitą tvarką ir murmėjęs; Jančiauskui atnešus laiškus, jis pastebėtas nerimstąs ir sumišęs; rašysena esanti panaši; Jančiauskas galėjęs panaudoti Aloyzą Peslioką, 6 klasės mokinį, lengvamanį, jį daugiausia lankydavo; jisai savo išvaizda panašus į tą žmogų, kuris, žydų aprašymais, atidavęs jiems laiškus.

Daujotas stengėsi atitraukti Botvinką ir Baikovą nuo klaidingų kelių, kuriais jie gali nueiti ir lig šiol ėjo. Dabar jis nurodo jau naują žmogų — Peslioką, kuris dar nebuvo suimtas, niekam nebuvo kritęs į akį.

Daujotas buvo pasakęs, jog iš Jančiausko atėmęs 5 knygas, kurios neįeina į mokslą, buvo tat prieš 3 mėn., taigi jis bus atsivežęs iš namų, važiuodamas į mokyklą.

Pareikalavo tų knygų, kurios tokios baisios pasirodė Daujotui, o tai buvo: 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, Kołłontajo raštas apie sosto paveldėjimą prieš Rzewuskį, Bonapartės gyvenimas, Piliečio balsas į lenkų tautą (1788), Napoleono teisynas [66]. Visa tai rodė, jog Jančiauskas nepatenkintas rusų viešpatavimu; Daujotui

---

[64] Bylos l. 40—43.

[65] Kas rasta, žr. žemiau, 74, 75 išn.

[66] L. 43, 44.

tat atrodė baisus dalykas. Botvinka ir Baikovas grąžina visa, ką buvo paėmę iš mokinių, dargi Jančiauskui, tik pasilaikė po vieną rankraštį jo rašysenai lyginti su maištininkų raštų rašysena [67].

Botvinka ir Baikovas, matydami Daujoto norą padėti, jo darbštumą ir gabumą uostinėti, pavedė jam surinkti dar daugiau žinių, apklausinėti mokinius.

Bene tą patį vakarą Daujotas atliko tą uždavinį, kad rytojaus dieną jau galėjo pranešti, ką jis yra padaręs ir ką gavęs.

Daujotas surinko geriausio elgimosi mokinius, kurie buvo pavyzdys kitiems, visi iš 6 klasės, visi buvo paskirti perdėtiniais kuriam mokinių bute. Vienas iš jų, Laurinavičius, dargi buvo klasės cenzorius. Savo amžium buvo tai augą ar suaugę žmonės. Mikalojus Laurinavičius — 17 m. amžiaus, Adomas Labanauskas — 24 m. amžiaus, Felicijonas Gedvila — 17 m. amžiaus, Kazimieras Baracevičius — 21 m. amžiaus, Juozapatas Račkauskas — 20 m., Vincentas Zienkevičius — 21 m. amžiaus. Daujotas parodė jiems laiškus ir Jančiausko raštą, tai iš jų 4 pripažino, kad laiškai Jančiausko rašyti, kiti du (Gedvila, Baracevičius), kad ne. Jie visi surašė raštu savo išvadas.

Prieš Jančiauską kalbėjo ir mokytojas Paškevičius, gyvenęs pas jį.

Dabar jau ratas susitraukė, labiau ir labiau apsupdamas Jančiauską. Botvinka ir Baikovas nurodo, jog Daujoto ir Paškevičiaus parodymai buvo nulemią. Jie nutarė pastiprinti Jančiausko saugojimą; iki šiol jis buvo tik arešte; pas jį galėjo užeiti, apsilankyti; dabar atidavė Olbiopolio husarų pulko sargybai, kuri nieko nebeprileido.

Lygino Jančiausko rašyseną ir mokytojai, jie žiūrėjo ir F. Sinickio raštą.

Visi įtarimai kurio pašalaičio pamažėl atkrito; negalima buvo įtarti Bytauto, negalįs jis būti, menkos galvos, buvęs namie. Lieka tik du patyrinėti — Sinickis ir Jan-

---

[67] L. 78—80.

čiauskas, o iš jų dviejų ypatingai Jančiauskas[68], bet dar nėra tikri, reikia daugiau įrodymų, nori patys susekti, o ne būti Daujoto vedami.

Daujotas rinko vis daugiau žinių. Jisai vėl apklausinėjo mokytojus, kuriems pavedė sulyginti Jančiausko ir laiškų raštą. Keturi iš jų (kun. Alkimavičius, Semenovskis, Croisey, Paškevičius) pripažino Jančiauską rašius, trys (Hurčinas, Malučinskis, Narkevičius) rado panašias tik kelias raides, trys (Dambrauskas, Slominskis, Bieliauskas) — jokio panašumo nerado.

Mokytojai ir šeši mokiniai lygino Sinickio raštą su laiškais, vienas Hurčinas (bene mokinys) tepripažino raides *d, l*.

Jančiauskas ginasi, įrodinėja, jog visa tat ne jo darbas ir negalėjęs to padaryti.

Daujotas tyrinėjo, kvotinėjo toliau, dirbo be poilsio. Surinkęs naują jų [įrodymų] pluoštą, ateidavo pas Baikovą ir Botvinką ir pranešdavo. Jis nuo savęs apklausinėjo Paškevičių, su kuriuo gyvena Jančiauskas, „mokinius, kurie pasižymi elgimusi ir atvirumu", butų šeimininkes, tarnus, kurie yra prie mokinių. Jis sužinojęs iš Paškevičiaus, jog nesimeldžiąs, vėlai guląs, skaitąs ar rašąs, o mokytojui sakąs, kad dar nepabaigęs mokytis, kalbėdamas su mokiniais, puoląs vyriausybę, priešingas valdžiai, kupinas neklusnumo dvasios, dėl to šitą jis vienas galėjo išlieti popieriuje, kitų tokių mokinių nėra, su nieku nebuvo jis atviras ir širdingas, su nieku neprieteliavo, retai ką lankė, ir tik mokymosi klausimais, dėl to negalėjo nieko sunaudoti laiškams išnešioti, o turėjo tat pats padaryti.

PAŠKEVIČIUS

Paškevičius buvo vokiečių kalbos mokytojas. Jisai gyveno drauge su Jančiauskais. Kipro tėvai pasamdė butą iš 2 kambarių, viename kambaryje buvo jo broliai Indrikas ir Valerijonas ir dar vienas giminaitis Sandona-

---

[68] Bylos 1. 59—61.

vičius, taigi keturi iš viso, o kitame — Paškevičius. Kipras žiūrėjo dar ūkio, viralinės. Paškevičius buvo prižiūrėtojas šitame bute. Pats butas buvo vienuolyne.

Paškevičius, gyvendamas pas Jančiauskus, sekė jų gyvenimą, dėjo į galvą kiekvieną jų žodį ar darbą. Pastebėjęs, kad Kipras Jančiauskas turįs neleistinų knygų, tuoj davė žinią Daujotui, o tas jam nesant paėmė iš Jančiausko; berods, Daujotas buvo jam sakęs jas peržiūrėti [69].

Tai Paškevičius galėjo duoti žinių apie Kiprą Jančiauską. Paškevičius turėjo prižiūrėti mokinį Jančiauską, o negalėjo to sąžiningai atlikti, nes žinojo, kad ir jo paties ne viskas buvo kaip reikiant, tikra ir teisinga; jis slėpė savo praeitį, savo gyvenimą, bijojo, kad jo paslapties nesužinotų, kad dėl to nepražūtų. Baimė, kad pats nežūtų, spyrė jį pataikauti vyriausybei, tarnauti Botvinkai ir Baikovui, net matyti bloga ten, kur to nebuvo, sekti Jančiauską ir viską perpasakoti, taigi piktam apversti mokinio pasitikėjimą ir nepatyrimą.

Paškevičius papasakojo, ką jis pastebėjo, kai atėjo laiškas Jančiauskui. Žydas atnešė laišką, priėmė vienas iš jaunesniųjų Jančiauskų, atplėšė antspaudą, atidavė vyriausiajam, ir jie atidavė prefektui. Jis įtaria, kad autorius buvęs Jančiauskas, šiais sumetimais: iki tol Jančiauskas buvo Kauno mokykloje, rašęs ten paskvilius, rodos, buvo areštuotas; akiplėša, nenaudėlis, einąs prieš valdžią, piktas; niekas Kražiuose tokiam darbui netinkąs ir nesugebąs.

Taigi Paškevičius galėjo pasakyti, ką girdėjo iš Jančiausko, jo pasakojimų, o be to, papasakoti savo įspūdžių, patirtų gyvenant su juo jo bute.

Rytojaus dieną atėjo papasakoti dar daugiau žinių apie tat, jog laiškus atidavęs Bytautas, tat girdėjęs iš Przewłockio.

Paškevičius tarė, kad dar ne viską pasakęs, kad reikia daugiau surinkti žinių, parėjęs namo, ėmė prisiminti visa, ką girdėjo, ir parašė Botvinkai ir Baikovui platų

---

69 Nr. 19. L. 97.

raštą apie Jančiauską. Vaizdas tas pats, tik dar juodesnis. Net Botvinka ir Baikovas ėmė abejoti Paškevičiaus teisingumu, uolumas pasirodė įtartinas, paklausė, iš kur visa tat žino, kodėl pirmiau to nesakė; ėmė kamantinėti apie tuos ar kitus jo rašto žodžius.

Paškevičius įtikinėjo, jog Jančiauskas tegalėjo rašyti, nes Kaune rašęs paskvilius ant advokatų ir policijos, buvęs areštuotas (prieš kelias dienas sakęs, *rodos*, buvęs areštuotas). Jo žodžius (puolęs esamąją valdžią) reikia suprasti: įstatymą, tvarką, jų pildymą ir priklausančius prie to valdininkus. Jančiauskas peikęs valdininkus iš mokyklos, valdininkus pilietinius, visur matęs kliaudis ir trūkumus. Nors [Paškevičius] naujų faktų ir neduodavo, bet uolumas kaltinant ir renkant medžiagą įtikino tardytojus, jog norįs jiems tarnauti [70].

Iš pradžių ne visai tikėjo Leiba. Parodė ir sustatė į akis Vitkevičių, Ivaškevičių — rodos, nepažino, o vėliau dargi parodė Paškevičių ir Hurčiną.

Dabar neabejojo dėl Paškevičiaus. Nors vėliau surado šį tą įtartina prieš jį.

Rytojaus dieną, kai atvažiavo iš Vilniaus tardytojai, baimė apėmė Paškevičių, kai apie tat išgirdo: vakare 7—8 val. sudegino kažin kokius laiškus. Matė tat Jančiausko brolis ir Elzbieta Liutkevičienė (turbūt šeimininkė). Degindamas prašė nesakyti, nes jeigu sužinotų, visi supūsią kalėjime. Turbūt broliai ar kas kitas tuojau apie tat pasakė suimtajam Kiprui [71]. Ir jis šitą faktą įsidėjo į galvą prieš Paškevičių apsiginti: pajuto, jog Paškevičius jį skandina.

Paškevičius gaudė kiekvieną kieno nors žodį, tuoj su savo paaiškinimais pakartodavo. Pavyzdys gali būti šis atsitikimas.

Atsitiktinai buvo atvykęs generolas Suchtelenas į Kražius lapkričio 27 d., rytojaus dieną, kai išnešiojo laiškus. Apie tat miestelyje girdėjo ir kalbėjo visi, kalbėjo karininkai.

---

[70] Bylos l. 75—80.
[71] Nr. 19. L. 154—158.

Rytojaus dieną nuėjo aplankyti Suchteleno Daujotas, Hurčinas ir Bieliauskas. Užėjo kalba ir apie maištiškus raštus.

Generolas buvo tuo nepatenkintas; jisai pasakė, jog tai esąs piktas darbas: ar mokykla turi priešą, kuris nori ją pražudyti, ar čia dirbąs apsukrus vilniškių draugijų prietelis, kuris nori padidinti kaltųjų skaičių ir tuo sumažinti kaltiesiems bausmę.

Žinoma, mokytojai tuoj papasakojo kitiems savo draugams, o tie ir mokiniams ir jau rado išaiškinimą, kodėl atsirado maištiški raštai. Paškevičius tuojau paleido tuos žodžius kaipo savo nuomonę.

Bet pirmiau jis buvo parodęs savo, paprastesnį išaiškinimą: tai buvęs kerštas direktoriui, kam jis, priimdamas mokinių laiškus atiduoti į paštą, juos skaitydavęs[72].

MOKYTOJAI, KAPELIONAS

Baikovas ir Botvinka klausinėjo ir kitų mokytojų. Bet ant Jančiausko, be Paškevičiaus, širdį teturėjo vienas kapelionas, kun. Alkimavičius. Jam rūpėjo tikybos praktika, tikybinių apeigų vykdymas, jis laikė Jančiauską abejojantį; ir klausinėjamas apie Jančiauską, jis vienas pasistengė priminti, jog jis pernai pasirodęs neklausus ir dėl to buvęs nubaustas. Jis ir Paškevičius buvo tų keturių mokytojų tarpe, kurie pripažino Jančiausko rašyseną, kiti mokytojai ar nepripažino, ar svyravo.

DRAUGAI MOKINIAI (AKADEMIKAI)

Daujotas kaltiesiems susekti pakvietė į pagalbą ir mokinius, kurie geriau galėtų dabar žvalgauti ar suteikti žinių apie tat, kas jau buvo pirmiau, o jis pats nežinojo. Juos ėmė dar ir kaip ekspertus.

Iš pat pradžios jis pasirinko šešis mokinius iš 6 klasės „geriausiojo elgimosi" ir pavedė jiems būti ekspertais, sulyginti laiškų rašyseną ir Jančiausko raštą. Tie šeši, kaip minėta, vadinos: Laurinavičius, Labanauskas,

---

[72] Ten pat.

Račkauskas, Zienkevičius, Gedvila, Baracevičius, nuo 17 iki 24 m. amžiaus. Jau buvo minėta, jog tie pirmieji keturi tepripažino Jančiausko rašyseną.

Tuos pačius ir kitus mokinius Daujotas vartojo kaip liudininkus. Būdami vienoj klasėj su Jančiausku, galėjo duoti žinių apie jo kalbas, nustatyti jo mintis, galvojimą.

Juozapatas Račkauskas renkančiam žinias Daujotui pasakė apie Jančiauską: jis girdėjęs, kaip Jančiauskas „kalbėjęs apie politinį valdymą ir konstituciją", ir Adomas Labanauskas — jog sykį Jančiauskas jam pasakęs: „aš mokyklos vyriausybės nesibijau, mokyklos vyriausybė negali manęs nubausti" [73].

Tokie mokinių parodymai buvo tikras radinys Baikovui ir Botvinkai, juodu tuoj juos pasikvietė, ėmė klausinėti, gal ką nors daugiau nugirdę. Bet, matyt, daugiau šitų atskirų pasakymų negalėjo išgauti, o gal ir šitų mokiniai nesuprato.

Botvinka ir Baikovas darė visa, kad tik ištirtų: tyrinėjo mažiausius nurodymus, mėgino susekti, ar nesužinos ko, todėl klausinėjo visokius žmones, kurių vardas bent kur buvo paminėtas.

E. Jančiausko tardymas

PIRMĄ KARTĄ — GYNĖSI

Visi gimnazijoj tekalbėjo apie Jančiauską, tai noroms nenoroms tardytojai turėjo jį tyrinėti, tikėdamiesi, ką nors iš jo paties išgauti.

Pirmasis kvotimas nedavė tos naudos, kurios jie tikėjosi. Klausiamas jis atsakęs, jog poterius kalbąs kasdien, pirmiau mokęsis Raseinių ir Kauno mokykloje, ir tuomet viską prideramai atlikdavęs; dabar Kražiuose esąs Paškevičiaus priežiūroj. Knygas, kurias pas jį radę, pirkęs pas pravažiuojantį žydą, jų nevartojęs. Naktį iš lapkričio 26 į 27 d. buvęs namie ir mokęsis, šitą galįs paliudyti

---

[73] «говорили о правлении политическом и конституции»... «я начальства училищного не боюсь, начальство училищное не властно есть наказать меня».

pats Paškevičius, jo broliai Indrikas ir Valerijonas, giminaitis Sandonavičius; mokytojas buvęs pirmame kambaryje, o jis su broliais kitame; be mokslo darbo, dar turi prižiūrėti viralinę, gulti einąs 10 val. Susirašinėjęs su namiškiais dėl maisto, du sykiu rašęs į Kauną buvusiam mokytojui Sorokai, prašydamas grąžinti algebros sąsiuvinį. Lapkričio 27 d. po pietų buvo užėjęs pas Leibą, vakare iš vienuolyno nebuvęs išėjęs, 10 val. ėjęs gulti. Jokių įtartinų kalbų su niekuo nekalbėjęs.

Jančiausko klausinėjimas nieko nedavė. Jo paaiškinimai buvo panašūs į teisybę, prieš jį nebuvo jokių įrodymų. Raštų sulyginimas tedavė maža. Dėl to tai suprantama, kodėl Botvinka ir Baikovas darė didžiausių pastangų, kad surastų ryšių kur kitur, išieškojo visus takelius, nurodymus, kuriuos tik buvo gavę, bet iš niekur nieko nesužinojo.

Daujotas nuo pat pradžios įsispyręs tvirtino, kad maištiški laiškai — tai Jančiausko, o ne kieno kito darbas; jisai buvo uolus rusų valdininkas, rodė visus uoslio gabumus, daugybę darbo įdėjo, kad surinktų medžiagos kaltininkams susekti. Į Jančiauską rodė taip pat Paškevičius, kuris drauge su juo gyveno, po kelis kartus ateidavo pas tardytojus, teikdavo net smulkių žinių iš jo praeities, jo būdo. Teisybė, jiedu negalėjo duoti faktų, bet davė įtikinimą, kad jis vienas tegalėjęs tat padaryti, o ne kas kitas, tai esąs gabus, išsilavinęs, atkaklus žmogus, menkos galvos nesugebėtų to padaryti, iš talkininkų galėjo būti Pesliokas. Berods, dar galėjo būti Sinickis, kuris visa tat galėjo atsiųsti iš Vilniaus. Bytautas negalįs būti įtariamas: menkos galvos, nebuvo išvažiavęs. Įtariami lieka du: Sinickis, o ypatingai Jančiauskas, taip rašė į Vilnių Baikovas ir Botvinka gruodžio 12 dieną.

Praėjo kelios dienos darbo, ieškojimo, klausinėjimo, naujos medžiagos nebuvo. Reikėjo paspausti, pulti vieną Jančiauską.

Seni, prityrę tardytojai, pripratę gaudyti, moką statyti žabangas ir gaudyti į jas, visais būdais stengėsi išgauti jeigu ne prisipažinimą, tai bent kiek nurodymų iš Jančiausko. O čia dar nieko nepadarė bandymai surasti

kaltininkus už Kražių, nedavė jokių vaisių. Daujotas, Paškevičius nesiliaudami tvirtino, kad jis vienas tegalįs tat padaryti, taigi jis vienas tegalįs duoti žinių. Jau kelintą dieną Jančiauskas buvo arešte, paskui jo saugojimą dar padidino, buvo atskirtas nuo visų, nusiminęs, išerzintas, gal tarė ką nors anie žiną. Botvinka ir Baikovas mokėjo paveikti jį, pasakojo, kad viską žiną, jau kiti prisipažinę, be to, kenčią dėl jo nekalti žmonės, juk visi Kražių žydai turėję kentėti husarų egzekuciją, jo draugai, kuriems rašyti laiškai, sėdi taip pat, pasakojo jam, ką girdėję apie jį iš Daujoto, Paškevičiaus, kapeliono žodžių. Tardytojai mokėjo taip gerai išpasakoti, ką iš anų girdėjo, atitinkamai išpuošdami, nuo savęs pridėdami, kad Jančiauskas galėtų tarti, jog jie viską žiną, jog jam tylėti nėra ko.

Jančiauskas pamatė dabar, kas eina prieš jį, kad tai yra jo mokytojai: tai ne vadovai, o rusų valdininkai, menkučiai žmoneliai, drebą dėl savo vietos, gindami save nuo nepadarytų nusidėjimų, skandiną kitus: jie patys menkos galvos, doros, rusams atsidavę, uolesni už pačius rusus tarnaudami jiems. Dabar jis pamatė, kaip ir kiek jo nemėgo visi nykštukai. Pripažįsta, kad jis gabus žmogus, turbūt neneigs gražių norų, galėtų turėti skaisčią ateitį. Daujotas, Paškevičius, kun. Alkimavičius negali pakęsti gabaus jaunikaičio, turi baimės prieš tą dvasinę jėgą ir kam jis nenori būti toks menkas, kaip jie patys ar kiti. Ir mokyklos draugai yra įsižeidę, nusigrįžę nuo jo, nusistatę prieš jį, kad turi kitų, negu jie, interesų, kad skaito, dedasi aukštesnis, galvojąs. Taigi visos Kražių gimnazijos menkutės galvos puolė jį. Bet ir jie nežinojo, kas tat padarė, jeigu nebus prasitaręs kas iš dalyvių. Paškevičius, drauge su juo gyvenęs, Jančiausko atlyginamas, kad prižiūrėtų visus jo vaikus, galėjo papasakoti apie jo gyvenimą, būdą. Jis turėjo būti draugas, gynėjas, o iš tikrųjų jo žinios buvo pikčiausios, labiau įžeidžiančios jį, nes prasimanydavo jas, pasakojo net tą, ko nebuvo ar net savo žodžius ir kalbas suversdavo jam. Dėl to Jančiauskas supratęs ir nutaręs pulti Paškevičių, pasakoti, ką iš jo yra girdėjęs, ėmė jį klampinti.

Matyt, visi pateiktieji įrodymai dar neįtikino Jančiausko, kad tardytojai viską žiną. Reikėjo paveikti dar giliau, paveikti jo ambiciją, socialinį jausmą, kad dėl to kenčia nekalti, jis jų turįs pasigailėti.

Botvinka ir Baikovas mokėjo nuvesti jaunikliius į spąstus. Gruodžio 14 d. vėl Jančiauską puolė, tas gynėsi dar, pagaliau aniem pavyko perlaužti jo svyravimą. Jančiauskas neišturėjo ir prisipažino.

ANTRĄ KARTĄ — PRISIPAŽINO (1823.XII.14)

Klausinėjo tardytojai raštu, o kvočiamasis taip pat raštu atsakinėjo. Pabaigę vieną klausimą, ėjo prie kito.

1. Pirmasis klausimas buvo, kad atsakytų smulkiau dėl Paškevičiaus pranešimo, kurį parašė apie Jančiauską. O tenai jisai rašė tokius dalykus.

Jančiauskas gyvena pas Paškevičių jau antri metai, yra jo prižiūrimas, tai gerai pažįstąs jį. Per tą laiką nepastebėjęs nė mažiausio pamaldumo, nes nei Kražiuose, nei būdamas namie, jeigu pasitaikydavo būti kurioj bažnyčioj, niekuomet nėra matęs meldžiantis, taip jau savo bute nėra matęs kalbant poterius nei rytą, nei vakarą, todėl jis tarė, kad Jančiauskas visai nemokąs poterių, o jeigu kartais jis (Paškevičius) primindavęs Jančiauskui apie poterius, tai Jančiauskas ar pašiepdavęs, arba nemandagiai atsakydavęs, jis nėra dargi girdėjęs, kad Jančiauskas bent kiek gerbtų religiją, ar dėl dorovės, ar dėl liturgijos, ar dėl religinio tikslo, kuris sulaiko visokius nusidėjimus, o jis (Jančiauskas) iš viso to tyčiojas, taigi Jančiauskas pirmą sykį buvo pasakęs neteisybę, kad atliekąs tikybines pareigas.

Jančiauskas ir dabar atsako taip pat, kaip ir pirmiau, kad tikįs, atliekąs pareigas, o jeigu Paškevičius sakąs ant jo priešingai, tai jis galėjo nematyti, anksti eidamas gulti.

2. Daujotas ir Paškevičius savo raštuose sako, kad Jančiauskas, būdamas Kauno mokykloje, būtent 1821 m., rašęs paskvilius, dargi buvęs areštuotas, o visų Kražių

mokyklos mokytojų pripažintas atžagariu ir neklaužada. Prašo paaiškinimo.

Į tat Jančiauskas duoda daugiau paaiškinimo. Pripažįsta, kad tikrai tat daręs Kaune, dėl neišmanymo rašęs paskvilius ant palestros, jos žmones peikęs už blogus darbus. Čionai ne vienas jis buvęs, buvę ir daugiau draugų, 5 klasės mokiniai: Swinarskis, Apolinaras Charewiczius, Vincentas Wierzyckis ir kiti, kurių pavardžių dabar neatsimenąs, kur anie dabar gyvena, nežinąs. Iš jų Wierzyckis rašydavo eiles ant policijos. O Kražių gimnazijoj pernai tikrai esąs parodęs atžagarumą, bet tik dviem: mokytojui Sabaliauskui ir kapelionui, šio atsiprašęs, po to stengęsis geriausiai elgtis. Šiemet elgęsis gerai, rodęs klusnumą, tik du sykiu namie buvęs esą įžeidęs Paškevičių, sykį ne laiku apie ką ten paklausęs, kad išaiškintų, kai jis buvęs užimtas, kitą sykį šiaip kokią kalbą pradėjęs.

3. Tardytojai klausė, iš kur Jančiauskas yra gavęs knygas. Pirmiau klausinėjamas jis atsakęs, kad pirkęs Kražiuose iš pravažiuojančio knygininko, bet jie netikį, nes apie tokį pirklį žinių neturėję, būtų girdėjęs Paškevičius ar draugai. O ir Daujotui bei Paškevičiui esą kitaip aiškinęs, galėjęs pirkti kur kitur, taigi nori sužinoti, kur tas knygas jis yra įsigijęs.

Jančiauskas, matydamas, jog nebegalima bus tenkintis senuoju pasiteisinimu, kuris pasirodė esąs neįtikinamas, turi duoti kitą, bene teisingesnį atsakymą.

„Uždraustų" knygų turėjęs iš viso 11. Keturias iš jų, būtent: Napoleono teisyną, Piliečio balsą į tautą, Teisė, priimtoji gegužės 3 d., Bonapartės gyvenimas ir veikalai [74]— paėmė iš savo dėdės Igno Bielskio bibliotekos, gyv.

---

[74] [Galėjo būti vienas iš dviejų Napoleono kodekso leidinių: Kodex Napoleona Xięstwu Warszawskiemu, artykułem 69-tym ustawy konstytucyjnej roku 1807 dnia 22 lipca za prawo cywilne podany, z niektórymi odmianami na sejmie warszawskim w roku 1809 potwierdzonymi. Warszawa, 1810, arba Kodex Napoleona z przypisami. Warszawa, 1808]; Głos obywatela, dobrza swej Ojczyznie życzącego, do narodu Polskiego... Warszawa, 1809; Prawo, uchwalone na dniu 3 maja *; Życie, czyny i wyniesienie Bonaparty. Wilno, 1802.

Raseinių paviete, Betygalos parapijoje, Paturkšlių dvare. Ji sukrauta jo tėvų dvare, toj pačioj parapijoj. Galėjęs prieiti, dėl to ir paėmęs. Be to, pasiėmęs iš ten: 1) Lenkas konfederatas, į Sibirą maskolių išvestas, 2) Parodytoji Lenkijos dalybų paslaptis, 3) Persergėjimai Lenkijai dėl dabartinių Lenkų santykių, 4) Krzywkowskio kalba [75]. Iš ten seniau buvo paėmęs dar dvi knygi: 1) Politikos kalendorius, 2) Bonapartės biuleteniai [76]. Kołłontajo Pastabas pirkęs iš 6 kl. mokinio Abramavičiaus [77].

Apie knygas Paškevičius žinojęs, jam rejestrą rodęs. Viešai skaitęs tik vieną „Teisę, priimtąją gegužės 3 d.", ją paskolinęs Vitkevičiui kelioms, 3—4 dienoms, atsiėmęs atgal ir padavęs Paškevičiui.

4. Paškevičius savo skundoj šitaip rašė apie Jančiauską: „Kipras Jančiauskas yra stalgus, rizikingas, su įnirtimu puoląs esamąją valdžią, už ką net ne sykį jį sudrausdavau. Jo elgimasis nemalonus ir įžeidžiąs, visi mokytojai tat jautė, dėl to pernai metais įrašė į raportus jo išdidumą ir stalgumą. Iš kur ir kaip jis yra gavęs šitos neapykantos esamajai valdžiai, ne sykį man skaudėjo širdį; girdėdamas puolant su visokiais kaltinimais dabartinę valdžią, tedrįsau jam pasakyti, kad kuomet nors sunkiai atsakys už savo begėdiškumą. Jančiauskas taip drąsiai kalbėdavo ir niekada neslėpdavo savo nuomonių, o tat pareidavo iš jo niekinimo kitų ir užsispyrimo. Juk tas

---

[75] 1) Polak konfederat, na Syberją przez Moskalów zaprowadzony *, 2) Tajemnica podziału Polski odkryta *, 3) Przestrogi dla Polski z teraznieyszych politycznych Europy związków y z praw natury wypadaiące. S. l. [1790], 4) Mowa Jana Krzywkowskiego obożn. powiatu Grodzeńskiego na dniu 15 marca roku 1792 do Trybunału głow. W. X. Litt. y powszechności przed przysięgą na obronę Konst. 3go maia *wykonaną w Wilnie miana*. [Wilno, 1792].

[76] 1) Kalendarz polityczny [Tai galėjo būti: Kalendarz polityczny dla Królewstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na rok. . ., leistas Varšuvoje nuo 1769 m., arba: Kalendarz polityczny Wileński na rok. . .,— leistas Vilniuje 1798—1799], 2) Bulletyny Bonaparte *.

[77] *Kołłątaj H.* Uwagi nad teraznieyszem położeniem tey części ziemi polskiey, którą od Pokoiu Tylzyckiego zaczęto zwać Xięstwem Warszawskim. Lipsk, 1808 ar 1810. [Antraše autorius nenurodytas.]

jaunikaitis, ką tik išėjęs iš mažų metų, buvo seimelyje, pasidarė piliečiu, nelaikė manęs per savo perdėtinį ir neketino juo laikyti, nuo manęs jis nesislėpė, o matydamas, kad aš esu prisirišęs prie dabartinės valdžios, tai norėdamas iš manęs pasityčioti, tyčia pradėdavęs tokią kalbą".

Jo draugai A. Labanauskas ir Juozapatas Račkauskas pasakė apie Jančiausko kalbas. Labanausko žodžiais, Jančiauskas dažnai sakydavęs, jog mokyklos vyriausybės nebijąs, nes ji negalinti jo bausti. Račkauskas yra pasakęs, jog klasėje dažnai girdėjęs Jančiauską kalbant apie konstituciją.

Jančiauskas dar ramiai atsako į klausimus, ginasi, kad to, ką pasakoja Paškevičius, nebuvę. Su juo būdavę visokių kalbų, kalbėta ir apie tat, kad elgetoms laikyti nėra tam tikro kapitalo, kad ne visi turi vienodai žemės, bet tas visas kalbas pradėdavo ne jis, o Paškevičius.

Paškevičius papasakojo, kokio jis (Jančiauskas) būdo, tai dėl šito jis negalįs spręsti, bet yra įsitikinęs, kad tai Paškevičius vienas taip galvojąs. Galėjo jis murmėti prieš gimnazijos vyriausybę, galėjo klasėj 2—3 sykius kalbėti apie konstitucinį valdymą, apie senovės tautos būklę, Lenkų krašto sentėvių garbę. Tikrai tat buvo, kad balsu skaitęs klasėje gegužės 3 d. priimtąjį įstatymą, atnešęs jį buvo Vitkevičius, prieš ateisiant mokytojui, bet neatmenąs, kad būtų jis pats atnešęs. Kartais neatsargiai pasisakydavęs nuomonę, prisipažįsta daręs tat neišmintingai, per daug užsivaręs, nieko pikto pats nemanęs [78].

Taigi Jančiauskas palengva prisipažino, kad tos kalbos, esą jis leidžiąs neprideramas nuomones, buvo teisingos. Visi jį puolė, nieko nepramanyta, ypač daug žino Paškevičius, drauge gyvenąs, kiekvieną jo žodį ar žingsnį sekąs, ir dabar jis visa tat papasakojo. Taigi dabar Botvinka ir Baikovas galėtų patikėti Daujoto ir Paškevičiaus išvadai, jog išsiuntinėtieji laiškai — tai Jančiausko darbas. Anuose dalykuose gynimasis jam negelbėjo. Ar galima ir toliau gintis? Tardytojai jam sakė, kad jis nesigintų,

---

[78] Priedas VI, klausimai 1—4 [P. 85—88].

visa tat esą jo darbas, jie tat žiną. Prisipažinimas ir atgaila tegali sumažinti atsakingumą. Jie mokėjo veikti jį: pastebėjo, jog įkalbinėjimai jau veikia, jog jis svyruoja, susigraudino, pravirko ir nutilo, jie kalbėjo toliau, jam nurodė, jog dėl to kenčią nekalti, kad negalima žudyti, labiau ėmė veikti jo garbę, kilnumą. Tardytojai užsisėdo dar labiau, neatstodami reikalavo, kol susigraudinimas nepraėjo, kad tuojau pasisakytų, prisipažintų ir nurodytų dalyvius. Jis prašė laiko duoti jam apgalvoti, kad galėtų aprašyti. Jie nuramino jo širdgėlą, pagyrė kilnią jo sielą.

Jančiauskas viską pasakė. Išgirdę dalyvių vardus, liepė tučtuojau suimti visus 4, iš kurių vienas, Vitkevičius, kaip įtariamas, jau be to buvo areštuotas. Galėjo dabar atšaukti egzekuciją nuo žydų kahalo narių, o nuo keturių žydų, kurie buvo priėmę ar nešioję laiškus, nuimti geležinius pančius, dargi visus paleido, laidavus kahalo nariams.

Jančiauskas ėmė rašyti savo prisipažinimą; dėl jo kenčią tiek daug žmonių, tai jo širdis neišturėjo, ir jis turįs viską išpasakoti.

Keturiese įkūrė draugiją: jis, Vitkevičius, Pesliokas ir Zelenavičius. Mintį yra padavęs Vitkevičius. Laiškus jis rašęs, perrašė Zelenavičius, antspaudus dėjo Vitkevičius, kuris kelias dienas pas save laikė. Lapkričio 27 d. 6 val. vakaro su Vitkevičium išėjo iš kolegijos ir išdalino laiškus žydams. Ketinąs papasakoti smulkmenas. Ir čia apsistojo. Matyt, vis dėlto abejojo, ar ne per toli nuėjo, ar nesusipainiojo kuo nors.

Tardytojai matė, jog norįs viską pasakyti, pateisinti save, jeigu pradėjo prisipažinimą, tai įtikinėjo, kad savo sąžinei nuraminti turįs toliau viską ligi galo pasakyti.

Ir Jančiauskas ėmė pasakoti toliau. Ligi šiol, sako, ne visą teisybę pasakęs, kai ką pamelavęs ar nuslėpęs.

Jis sumanęs įkurti Juodųjų brolių sektą, nes girdėjęs, kad Kaune tokia buvusi prieš keletą metų. Rinkdavos Kaune Chrapovickio palociuje. Kražiuose dar ji tikslo neturėjo, niekas aiškaus sumanymo nedavė. Buvo susirinkę čia pas Peslioką kelis sykius, čia gimnazijoj 5 klasėj.

Jis iškėlęs sumanymą laiškams rašyti, niekas nesipriešino; mintys laiškams paimtos iš skaitytų knygų. Laiškuose kai kurie vardai įdėti klaidinti, kad nesusektų, iš kur eina ir kieno tai darbas. Laiškus perrašė, pridėjo antspaudus, išnešiojo, visi laiškai atsidūrė, kaip ir reikėjo, Daujoto rankose [79].

Jis norėjęs pasakyti direktoriui visą teisybę, prašyti, kad nekeltų triukšmo ir nesiųstų laiškų toliau, bet direktorius pasiskubino juos išsiųsti, ir nebebuvo galima jų besulaikyti. Žinoma, tas visas jo darbas neapgalvotas.

Buvo pasiruošę ir eiles rašyti ant sienų, bet pamatę, kas po laiškų prasidėjo, kokia suirutė ištiko, tai eiles sudegino.

Varydamas savo prisipažinimą iki galo, skaudžiai įsižeidęs dėl nešvaraus mokytojo Paškevičiaus elgimosi, Jančiauskas pasiryžo pasakyti viską, ką girdėjo apie patį Paškevičių, apie jo būdą, elgimąsi, net pasakė apie ginklus, esą šį tą jų turėjo, kad ir jį įpintų.

Noręs, sako, būti atviras, viską prisipažinti, tai prisiminė, kad turėjęs špagą, į medinę lazdą įdėtą, paprašytas, ją dovanojęs Paškevičiui. Prie jo Vitkevičius buvo atidavęs pataisyti rankeną mažai špagai ir atsiėmęs pas laikrodininką Malachowskį Kražiuose.

Taigi Jančiauskas labiausiai įsižeidė dėl Paškevičiaus žodžių ir jo kaltinimo, dėl to ir prisiminė špagą, kad ją yra davęs Paškevičiui. Dabar stengėsi apversti prieš jį patį visus jo pastatytus kaltinimus. Jeigu kalbos buvo apie valdžią, tai jis pats jas pradėdavęs. Apie elgetas, kurie ateidavo prašyti išmaldos, jis pats sakydavęs, kad neturįs lėšų jiems laikyti.

Paškevičius sakėsi tardytojams, jog jis prisirišęs prie valdžios, o Jančiauskas tat matęs ir dėl to ant jo pykęs. Tai dabar Jančiauskas į tat atsikerta, sakydamas, jog to jo prisirišimo nepastebėjęs, dargi kalbėjęs jam visai priešingai; Paškevičius, norėdamas pats išsisukti, save patei-

---

[79] Smulkmenos aukščiau išdėstytos // Priedas VI. Punktas 5 [P. 87, 88].

sinti, jį kaltinąs, prasimanąs: Paškevičius sakąs ant jo neteisybę, o jis vartojąs priešingas priemones, sakąs visą teisybę, dėl to turįs pasakyti apie šį atsitikimą, kurio negalįs niekaip išaiškinti ir suprasti. Vakar (taigi gruodžio 13 d.) tarnaująs pas juos vaikinas, Jonukas vardu, paklausė, ką tat reiškia, kad Paškevičius, kai išgirdo, jog atvažiavo į Kražius tardomoji komisija, gruodžio 9 d. surinko kažin kokius popierius ir sudegino.

Rašydamas savo paaiškinimus, Jančiauskas jau visai nuvargo ir, baigdamas parodymus, dar pridėjo, jog viską, ką girdėjęs ir žinojęs, yra pasakęs, o jeigu ir bus ką praleidęs, tai dėl to, kad negalėjęs tuo laiku prisiminti. Visa tat, ką yra padaręs, jaučiąsis, kad elgęsis neišmintingai, dėl to ir prašąs atleidimo.

Pabaigęs savo paaiškinimą, vėl pradėjo pasakoti apie Paškevičių, kurį laikė savo didžiausiu priešu. Jisai, sako, tame kambaryje prie teisėjo Przewłockio pasisakęs, jog dabar pražuvęs, bet jeigu žūsiąs, tai įtrauksiąs su savim į pražūtį bent pusę gubernijos, juos įtrauksiąs kaip kaltininkus, tai bent žūsią drauge.

Baikovas ir Botvinka galėjo dabar pradėti teirautis apie Paškevičių: jis atrodė tokis ištikimas vyriausybei, o dabar duodama apie jį netikėtų žinių. Bet dėl Jančiausko neiškrypdami tyrinėjo toliau, netikėtai įduotojo siūlo nepaleisdami.

F. Dalyvių apklausinėjimas

VITKEVIČIUS

Jančiauskas nurodė sąmokslo dalyvius, tai dabar tyrinėjant buvo galima eiti toliau, patikrinti tą visą. Tuojau ėmė klausinėti. Pirmiausia paklausė *Vitkevičiaus,* jis prisipažino, parodė tą patį, ką ir Jančiauskas.

Nuo savęs pridėjo, jog *Ivaškevičius* žinojęs apie laiškų turinį, bet jų neskaitęs; iš jo paėmę skarą veidui aprišti, kurią jis sudeginęs prieš tardytojams atvykstant. Apie eilėraščius galįs pasakyti, kad jis pats buvo paruošęs

ant mūrų sienų rašyti, juos sudeginęs. Ir kiti draugai buvo paruošę eiles, bet jis jų nebeatmenąs; atsimenąs tik tas, kurias yra parašęs Zelenavičius [80].

ZELENAVIČIUS

Toliau Baikovas ir Botvinka paklausė *Zelenavičiaus.* Jisai taip pat prisipažino. Susirinkime yra buvęs, matęs Jančiauską, Vitkevičių ir Peslioką, o apie Mikalojų Suchockį tegirdėjo, jog priklausąs, padedąs, bet kalbėti apie jį buvo uždrausta. Įstoti į draugiją prikalbinęs jį Vitkevičius, reikalavęs paslapties ir pasitikėjimo. Susirinkę buvo pas Januškevičius 6 val., nesant jiems namie. Apie pusę valandos kalbėjęs Jančiauskas, nurodęs, jog reikės paaukoti ir gyvybę. Po kelių dienų susirinkus V klasėj, Jančiauskas ir Vitkevičius kalbėjo apie raštus, laiškus, reikėsią iškreipti raides, apie antspaudą, apie dalyvių padauginimą. Antspaudą turėjęs iš marmuro padaryti Vitkevičius, išpjausiąs kaukolę, kardą ir kitus daiktus. Jančiauskas bandė įtraukti Holšteiną, bet nepavyko. Po kelių dienų vėl buvo susirinkę, bet jis, bijodamas pasiaukojimo, neatvykęs, Jančiauskas už tą išbaręs, kam neatėjęs, užtikrinęs, kad niekas nieko nežinos, viskas taip gerai esą sudaryta. Jančiauskas pakvietė pas save, tenai pasakė, jog trise yra surašę raštus, ir skaitęs juos; vieną iš tų raštų atsimenąs, kitus nevisiškai. Ėmė pasakoti apie pirmesniąją Lenkijos laisvę, apie jos galybę, apie spindulinguosius, nelaimingą jų padėjimą, ir jis galėtų rašyti, šituo būsią galima padėti aniems. Zelenavičius pasakęs, jog eilių rašyti negalįs, nežinąs, nė iš ko paimti medžiagos. Tai Jančiauskas pataręs jam pasiskaityti Niemcevičiaus „Istorines giesmes" [81], gaila, sako, kad dabar nebeturįs knygelės „Lenkas konfederatas", jam ją buvo paėmęs direktorius Daujotas. Jančiauskas pasakęs, kad jo tikslas — padėti spindulingiesiems. O jiems ketina-

---

[80] Vitkevičiaus parodymo aktuose nėra, tėra jo turinys, suteiktas Botvinkos ir Baikovo raporte (l. 89).

[81] Śpiewy Historyczne *.

ma skirti didelė bausmė. Reikia eiti toliau: išvaduoti visą tautą, o tas bus galima pasiekti, parodžius, kad net menkuose ir mažučiuose miesteliuose esą riaušių, nes juo daugiau bus kaltų, juo mažesnė bus bausmė. Kaip tat reikia daryti, žadėjo parodyti kitoj sesijoj. Ir tikrai, greitai vėl susirinko; susirinko VI klasėj; skaitė laiškus, surašė, kam bus atiduoti, iš jų Jančiauskas prispyręs rašyti. Tuomet ir jis, Zelenavičius, perskaitęs savo eilių. Jančiauskas vienas priėmė, atradęs geras, kitas pasiėmė taisyti. Jis padiktavo ir Vitkevičiaus eiles, kurias jis turėjęs užrašyti ant mūro ant kiekvienos klasės juoda kreida, o kitas eiles turėjo užrašyti ant abiejų vienuolynų mūrų. Jančiauskas ir Vitkevičius, jiems turėjo dar padėti Suchockis. Bene jie turėjo ir šaunamųjų ginklų.

Jančiauskas atnešė laiškus, perrašęs atidavė. Jis įdėjo į voką, pridėjo už antspaudą rublį, išsinešė adresams užrašyti; juos parašė Vitkevičius, padavė Suchockiui, jis nuėjo pas žydus Šepšelį ir Berką, bet užtiko pas juos pažįstamą žydą, tai grįžo atgal neatidavęs. Tuomet kitą sykį išnešiojo Jančiauskas ir Vitkevičius.

Jančiauskas reikalavo iš jo, kad paslaptį išlaikytų, jų neišduotų, su nieku apie tat nekalbėtų, neprasitartų.

Raštus rašyti jį prikalbėjo Jančiauskas ir Vitkevičius, o juos gal kitas kas prikalbėjo, bet jie suviliojo ir Peslioką.

Gegužės 3 d. konstituciją skaitė klasėje Vitkevičius. Parašius laiškus, jau nebereikėjo eilių rašyti [82].

PESLIOKAS

Pesliokas prisipažino, jog priklausė prie Juodųjų brolių draugijos, prikalbinę jį Jančiauskas, Vitkevičius, Zelenavičius. Tikslas — padaryti sąmokslą tokį pat, kaip ir Vilniaus studentų. Eilės buvo skiriamos I—II klasės mokiniams. Dargi ketino nupiešti, kaip viengalvis erelis muša dvigalvį.

---

[82] Priedas VII [P. 89—91].

Jis rašė tik ant vokų, davė savo popierių, laiškų nerašinėjęs; rašytų laiškų tikslas — sukelti tokį pat sąjūdį, kaip ir Vilniuje [83].

SUCHOCKIS

Suchockis prisipažino, kad laiškus, gautus iš Vitkevičiaus, nunešęs žydams, Leiba jį pažinęs, dėl to neatidavęs, grąžinęs Vitkevičiui, pataręs jam sunaikinti; laiškų neskaitęs, turinio nežinąs, Vitkevičius tik pasakojęs jam laiško turinį į direktorių, sako, esą ten jį bauginę [84].

IVAŠKEVIČIUS

Vitkevičius ir Jančiauskas jį prikalbinėjo įstoti į minėtąją Juodųjų brolių draugiją, bet nesutikęs, dargi siūlęs jiems patiems liautis; kai ji susidarė, tai vėl jį prikalbinėję, taip pat nesutikęs, tai Vitkevičius, kad neišduotų, ėmė gąsdinti jį, jog užmušią, jeigu pasakys bent žodį, ištraukė iš jo garbės žodį, o ne priesaiką, kadangi, sako, „priesaika mums nieko nereiškianti, nes ištyrę gerai mūsų religiją, randame ją prikimštą pasakų" [85].

„Vitkevičius ir Jančiauskas labiau buvo be religijos negu jos žiūrėjo".

Juodųjų brolių draugijos tikslų nežinąs, niekas nėra jam sakęs, o laiškus norėjęs išvogti ir sudeginti. Vitkevičiaus prašomas, buvo paskolinęs fraką ir skarą. Prasidėjus tardymui, kvočiant Vitkevičių, jam pasakė, kad paimtų jo eiles, kurios yra kėdėje, ir sudegintų. Tat jis ir padaręs, neskaitęs. Vitkevičius buvo prašęs sudeginti skarą, bet jis atidavęs elgetai [86].

G. Naujas paklausimas Vitkevičiui ir Jančiauskui

Taigi didžiausi kaltininkai pasirodė Vitkevičius ir Jančiauskas, iš jų Vitkevičius labiau susilaiko, atsargesnis prisipažinimuose. Dabar vėl ima juos klausinėti.

---

[83] Jo viso parodymo aktuose nėra (L. 93).
[84] Jo parodymų aktuose nėra (L. 94).
[85] Priedas VI, pradžioje [P. 85].
[86] L. 94.

VITKEVIČIUS

Vitkevičius į naujus paklausimus davė tokius paaiškinimus. Steigiant Juodųjų brolių draugiją, norėta išgarsinti Kražiai. Prasidėjo ji, kai mokytoją Sabaliauską išvežė į Vilnių. Draugijos tikslų nežinąs. Apie ją pirmasis ėmė kalbėti Jančiauskas, kuris papasakojo, jog Kaune buvus tokia draugija, jis prie jos priklausęs. Gegužės 3 d. konstituciją skaitęs ne jis, bet Jančiauskas. Apie antspaudą sako tą pat, ką ir pirmiau. Apie spindulinguosius tik girdėjęs. Jančiauskas norėjęs susidėti su spindulingaisiais, kai Juodųjų brolių daug atsirasią. Ivaškevičiui tikrai grasinęs mirtim, bet tat buvo sakoma juokais. Apie priesaiką ir religiją kalbėjęs Jančiausko žodžiais. Į šitą nusidėjimą įtraukęs jį Jančiauskas, jis pasakojęs apie savo darbus Kaune; uždraustąsias knygas ėmęs taip pat iš jo [87].

JANČIAUSKAS

Tai reikėjo papildomai paklausti Jančiauską. Dabar nebeklausinėjo apie dalyvius, nes viską žinojo. Reikėjo ištirti jo žinias, pažintis, santykius. Prieš 5 metus atvykęs į Kauną, tik ten girdėjęs apie Juoduosius brolius, apie jų tikslus gerai nežinąs, pats nepriklausęs; antri metai skaitąs uždraustuosius raštus: Niemcevičiaus „Istorines giesmes", Karpavičiaus pamokslus ir t. t. Iš ko ėmęs knygas, jau nebeatmenąs, tik tenai nieko nežiną. Laiško mintys paimtos iš Karpavičiaus pamokslo. Surašytųjų eilių visų nebeatmenąs. Žodžiai „Lai ir pas mus gyvuoja konstitucija" paimti iš „Bonapartės biuletenių". Apie spindulinguosius nieko nežinąs, išgirdęs apie juos iš Paškevičiaus, kai vežė Sabaliauską. Tuomet Paškevičius pasakojęs, jog reikia padauginti kaltųjų skaičių suimtųjų Vilniuje likimui palengvinti. Ginklų nebuvo. Apie religiją ir priesaiką tikrai taip Vitkevičiui sakęs [88].

---

[87] L. 97.
[88] L. 98, 99.

H. Kaltinimas

Tardytojai savo darbą baigė. Dabar jie galėjo kaltuosius padalinti į 2 dalis ir taip kaltinti: 1) Jančiauskas, Vitkevičius, Pesliokas, Zelenavičius kaltinami tuo, kad sudarė Juodųjų brolių draugiją, surašė maištiškus laiškus, norėdami sekti Vilniaus studentų draugija, sukelti riaušes visose mokyklose ir, be to, ketino padaryti maištiškus užrašus ant mūrų; 2) Viktorą Ivaškevičių ir Mikalojų Suchockį kaltino tuo, jog žinojo apie laiškus ir rašytas eiles, davė Vitkevičiui fraką ir skarą laiškams išnešioti, priėmė iš Vitkevičiaus įsakymą sunaikinti eiles, paslėptas kėdėje, ir atidavė elgetai skarą nusidėjimo pėdsakams slėpti, be to, Suchockis žinojęs apie eiles ir laiškus ir priėmęs atiduoti žydams [89].

Visus šešis, apsiaustus sargybos, išsiuntė į Vilnių, į Vilniaus komisiją teisti.

IV

TEISMAS VILNIUJE

1. PARUOŠIAMIEJI DARBAI

Apie bylos eigą tardytojai Baikovas ir Botvinka pranešdavo Novosilcevui, o tas, gavęs baigtą tardymą, pasiuntė caraičiui Konstantinui. Baigdamas savo platų, gerai apdirbtą pranešimą apie padarytąjį tardymą, jis [Novosilcevas] praneša, jog „visi minėtieji mokiniai atgabenti į Vilnių. Juos vėl tiksliai ir smulkiai klausinėsią" [90].

Žinios į Varšuvą nuėjo tokiu keliu. Iš Vilniaus miesto policijos karininkas Stankevičius pasiuntė paketą Kauno policmeisteriui; jis gavo naktį iš gruodžio 23 į 24 d., įsakyta, kad atiduotų stačiai į rankas caraičiui, kai jis važiuosiąs iš Varšuvos per Kauną į Petrapilį [91].

---

[89] L. 101. Raštas 1823.XII.16. Nr. 24. 3 val. po pietų.

[90] Priedas VIII [P. 91, 92]. Raštas 1824.I.3/1823.XII.24. Nr. 1829. L. 108—113.

[91] L. 135. Tenai buvo dar Nr. 1825, 1830.

Kadangi caraitis dar tuo laiku nevažiavo, tai Novosilcevas paklausė, ar pasiuntė [paketą] į Varšuvą, ar laukia atvažiuojant. Pasiųstas paklausti paštininkas Liudvikas Gorskis [92].

Gavęs tokį paklausimą, Kauno policmeisteris atsakė, jog Novosilcevo ir Baikovo pranešimus tuoj buvo išsiuntęs, tik ne per Gorskį, kuris susirgęs, o per Sakavičių [93].

Greitai atėjo caraičio atsakymas iš Varšuvos. Jau sausio 6 d. iš ten atrašė į Vilnių. Įsakė teisti šešis Kražių mokinius, bet reikia teisti taip pat ir Paškevičių. Teis juos visus karo teismas Vilniuje. Kadangi ketina būti dar kaltinamųjų kvotimas, tai papildomus jų atsakymus reikia pristatyti stačiai į karo teismą, bet jam vis dėlto pranešti apie jų parodymų turinį, o Novosilcevą prašo sekti šią bylą. Be to, kadangi Vilniuje buvo antraštės [užrašai ant sienų] daromos, o Kražiuose tik ketino ir jau ruošėsi padaryti, tai reikėtų ištirti, ar nebus kas nors iš šitų pačių kražiškių tat daręs Vilniuje [94].

Nors platūs buvo caraičio įgaliojimai, bet tokiu svarbiu atsitikimu nedrįso pats vienas tarti, nepasiklausęs paties viešpaties, koks teismas turi teisti, arba bent nepranešęs.

Imperatorius savo reskriptu 1824.I.21 patvirtino Konstantino įsakymą teisti karo teismui Kražių mokinius [95].

Ruošiamas karo teismas. Konstantinas nusiuntė įsakymą esančiam jo žinioje atskiro Lietuvos korpuso viršininkui D'Auvrez su nurodymais, kaip jis turįs sudaryti teismą. Teismas būsiąs Vilniuje, pirmininkausiąs 24 pėstininkų divizijos 3 brigados komandierius generolas majoras baronas Rosenas.

D'Auvrez tą įsakymą įvykdė. Įsakė Rosenui vykti į Vilnių, o 24 pėstininkų brigados generolui majorui Savoini pavesta paskirti asesorius iš 2 brigados pulkų ir vieną nusimanantį auditorių.

---

[92] Raštas 1824.I.1. Nr. 1. L. 137 (Kitoj vietoj *Grodskis).*

[93] 1824.I.3, Nr. 16, L. 140, 141.

[94] Raštas 1824.I.6. Nr. 4, slaptai. L. 143, 144. Nr. 9.

[94] D'Auvrez — Novosilcevui. 1824.I.9. Nr. 4. (L. 148); Novosilcevas — caraičiui. 1824.I.13. (L. 149).

Jau Rosenas ir asesoriai atvyko į Vilnių sausio 11 d., laukė tik auditoriaus [96].

Sausio 15 d. Novosilcevas persiuntė Rosenui visą bylą, pridėjo prie jos: 8 lenkų knygas iš Jančiausko, 1 štiletą, sulaužytos špagos kąsniuką ir Paškevičiaus lazdą su štiletu. Visa tat perduoti karo teismui. Bet negalėjo pristatyti papildomojo tyrinėjimo, nes Paškevičius tą pačią dieną susirgo, tai ir komisijos darbas sustojo. Ir karo teismas negalėjo pradėti veikti. Be to, rado spragų surinktoj medžiagoj, tai pats karo teismas, negalėdamas tardyti [97], vėl atsiklausia tardomosios komisijos, sudarytos politinėms draugijoms tirti.

O papildomieji klausimai buvo dėl kelių dalykų: a) ginklų klausimas, b) Paškevičius, c) pati Juodųjų brolių draugija, d) jos ryšiai su Vilnium ir slaptomis jo draugijomis.

2. *PAPILDOMIEJI TARDYMAI*

A. Ginklai

Jančiauskas, pradėjęs būti atviras, buvo visiškai įsitikinęs, kad nieko paslėpti negalima, vis tiek jau viską žino, ir kad tik visiškas prisipažinimas tegali išrūpinti pasigailėjimą. Gal būti, tardytojai tarp kito ko buvo užsiminę apie ginklus, bene patys nedaug teduodami reikšmės, dabar Vilniuje tuo dalyku susirūpino labiau.

Jančiauskas apie ginklus suteikė tokių žinių. Jisai pats buvo turėjęs špagą, įstatomą į lazdą, tai, prašomas savo mokytojo Paškevičiaus, jam ją atidavęs. Iš jo draugų mažą špagą turėjęs Vitkevičius, jis turėjęs be rankenos, tai nunešęs Kražių laikrodininkui Małachowskiui, kad pridirbtų [98]. Šiaip ginkluoti nebuvo [99].

---

[96] Novosilcevas — Rosenui. 1824.I.15, Nr. 69 (Vilniuje). L. 150, 151.
[97] Комиссия военного суда, в гор. Вильно особо учрежденная.
[98] L. 82—88.
[99] L. 98.

Tardytojai, išgirdę apie ginklus, tardami, kad galėjo būti tikras ginkluotas sąmokslas, tuojau pašaukė Paškevičių, pareikalavo lazdos su špaga, o jį patį nutarė areštuoti.

Apie ginklus plačiau pasakoja Zelenavičius. Tardamiesi eiti užrašyti tuos šaukimus ant abiejų vienuolynų mūrų, turėjo pasirūpinti, kad nebūtų jiems pavojaus įkliūti, turėjo būti persirėdę nežinomais drabužiais ir su šaunamais ginklais, kad apsigintų, jeigu kas užpultų juos bedirbant savo darbą. Bet jis pats šitų ginklų nėra matęs, dargi nežinąs tikrai, ar kiti juos turėjo. Taigi buvo vien tik kalbos [100].

Liko patirti apie tuos ginklus, kurie buvo aiškiai nurodyti. Dabar Paškevičius prie Daujoto buvo tardomas kaip kaltinamas dėl Jančiausko parodymų apie laikomus ginklus ir sudegintus jo raštus. Jis pripažino, jog lazdą su špaga yra tikrai gavęs iš Jančiausko, nes savo buvo pametęs [101].

Kražių tardytojai nekaltino Paškevičiaus, kad turėjęs ginklų, jie toms kalboms nebuvo pridavę jokios vertybės, tik užrašė parodymus, ginklų daugiau nebepaisė, nutilo. Šituo dalyku labiau susirūpino Vilniuje, apie tat daugiau klausinėjo.

Jančiauskas turėjo dar aiškinti, o tepasakė tą patį, ką ir Kražiuose — vis apie savo lazdą, padovanotą Paškevičiui ir Vitkevičiaus štiletą, kurį taisęs Małachowskis. Iššaukė į Vilnių Małachowskį, gal jis duos ką nors daugiau. Jis atvyko, tepatvirtino anų žodžius: kad taisęs štiletą Vitkevičiui, o lazdą, duotą jam pataisyti, atidavęs Paškevičiui.

Reikėjo išaiškinti ir tat, iš kur atsirado štiletas. Paaiškinimus davė Vitkevičius. Štiletą yra gavęs iš buvusio mokytojo Šalmo (Szolm), pataisęs, parsinešęs namo; pas jį pamatęs Ivaškevičius, tai perlaužęs ir pasijuokęs: „kam tau tokie niekai", tai jis ir nebetaisęs, o atidavęs Hurčino vaikui Kutnevičiui. Tuoj policija atėmė štiletą iš Kutne-

---

[100] Priedas Nr. 5 [P. 83, 84]. L. 123, 124.
[101] L. 95.

vičiaus, meistras Małachowskis pripažino, kad jis panašus į tą, kurį buvo davęs Vitkevičius.

Vitkevičius tik Vilniuje klausiamas pasakė dar vieną naują dalyką, jog turėjęs 2 mažu pistoletu, pirkęs juos iš mokinio Novickio, o atidavęs mokiniui Jelenskiui; be to, turėjęs šoblią, kurią buvo gavęs iš savo dėdės Mikuckio, ją palikęs Kražiuose, savo bute.

Matyt, tenai, bute, nelabai atidžiai ieškojo ar nežinojo, kad reikės paimti ir ginklai. Tardytojai nepasitenkino atsakymais, jie ėmė kamantinėti, iš kur yra gavęs lazdą su štiletu. Jis pirkęs iš savo tėvo liokajaus Mato, o tas buvo radęs pamestą ant kelio. Tinklas vis pynės ir pynės.

Vis dėlto Juodieji broliai galėjo ar ketino būti ginkluoti, taigi nusidėjimas daug didesnis, negu iki šiol buvo manoma.

Jančiauskas, pamatęs, kuo rūpinas, paaiškino, jog ginkluotis neketino, tik Suchockis, berašydamas ant mūrų, teturėjo būti su ginklais. Zelenavičius nieko nežino apie ginklus. Vitkevičius paaiškino, jog juokais vieną sykį buvo pasakęs, jog „kai eisiu daryti užrašų, pasiimsiu pistoletus", o iš tikrųjų jis pats jokių ginklų neturėjo, tik štiletą, kurį buvo atidavęs Paškevičiui. Bet viename Juodųjų brolių susirinkime buvo kalbama apie ginklus: Jančiauskas sakė, jog darant antrašus ant sienos, reikės persirėdyti ir apsiginkluoti, bet šito nepadaryta.

Juodieji broliai nesiruošė rimtai ginkluotis, vienas kitas buvo prasitaręs, čia juokais, čia ramiai, dėl to buvo prieštaravimų smulkmenose. Zelenavičius tvirtino, jog Vitkevičius, o ne Jančiauskas buvo sakęs, kad eis apsiginklavęs ir persirengęs, bet pridėjo, jog tokio nutarimo nebuvo. Jančiauskas atsakė, jog neatmenąs, ar jis, ar kitas būtų tat sakęs. Zelenavičius dar pridėjo, kad buvo susitaręs su Jančiausku kits kitą saugoti, kad kas nepastebėtų. Vitkevičius paklaustas pasakė, kad kalbos apie pistoletus neatsimenąs, o jeigu ir buvo, tai juokais pasakyta [102].

---

[102] L. 154—168.

Iš šitos medžiagos negalima buvo sudaryti rimto ginkluoto sąmokslo.

B. Paškevičiaus byla

Mokytojas Paškevičius, gyvenęs su Jančiauskiukais, rodė uolumą Rusų vyriausybei, sekė Jančiauskiukų gyvenimą, per dvejus metus buvo girdėjęs visokių kalbų, kartais atvirų, dabar visa tat ištraukė aikštėn ir apie viską ėmė pasakoti tardytojams, dar nuo savęs pridėdamas savo paties išvadas. Jančiauską ypač suerzino Paškevičius, ir po to turėjo ant jo širdį ir dėl to, matydamas, kad jį skandina, sumanė jam tuo pačiu atsilyginti. Paškevičiaus neprašytas uolumas net tardytojams pasirodęs įtartinas, nes rodė per daug karštumo bekaltindamas savo mokinį. Tai Jančiauskas ėmė rinkti žinių apie jį, prisiminti, dabar jį sekti. Jis nugirdo, jog Paškevičius gruodžio 10 d. 7—8 val. ryto prie Jono Jančiausko ir tarnaitės Elzbietos Liutkevičienės sudeginęs popierius ir prašęs nesakyti, nes visi supūsią kalėjime. Jančiauskas prisiminė, jog turįs ginklą, tai ir apie tat papasakojęs.

Dabar gavę tokių žinių, tardytojai nutarė Paškevičių areštuoti [103].

Žinios buvo teisingos. Tikrai taip kalbėjo Paškevičius, užėjęs pas Jančiauską, kai jis jau buvo suimtas, o tat buvo girdėjęs ir teisėjas Przewłockis. Paškevičius šitaip pasakęs: „aš pražuvau, bet jeigu turėsiu žūti, tai įtrauksiu pasaulio ar provincijos pusę" [104].

Dabar ėmė klausinėti Paškevičių prie Daujoto apie Jančiausko parodymus dėl ginklų ir apie sunaikintus raštus. Paškevičius paaiškino, jog sudeginęs susirašinėjimus su giminėmis. O padaręs tat apskritai gąsdinamas. Tikrai jis buvo taip sakęs, kaip tvirtino Przewłockis, jog „pražuvęs", bet tąja prasme, jog Jančiausko tėvai turės pretenzijų į jį, o visa kita pramanęs, esą įtrauksiąs kitus žmones. Atrodė paaiškinimas neįtikėtinas.

---

[103] L. 82.
[104] L. 95.

Pašaukė Przewłockį, sustatė akis į akį su Paškevičium, bet kiekvienas paliko prie savo žodžių. Tai Paškevičiaus paaiškinimai atrodė tardytojams neužtektini, ėmė vėl klausinėti.

Paškevičius nesakęs Jančiauskų tarnaitei, kad ji tylėtų; jį patį visi baugindavo. Jančiausko Kipro nekiršinęs prieš esamąją socialinę tvarką, bet tikrai pasakojęs apie užsienių elgetas, kad jie turį išlaikymą, o čionai to nėra, taigi jį norėjęs pripratinti, kad šelptų elgetas [105].

Bet Jančiauskas buvo suteikęs ir daugiau smulkmenų apie Paškevičiaus elgimąsi ir žodžius, kad apie spindulinguosius išgirdęs iš Paškevičiaus, kai vežė iš Kražių Sabaliauską; jis tuomet buvo pasakęs, kad reikia padauginti kaltųjų skaičių, kad aniems Vilniuje būtų lengviau. Paškevičius taip ir nepasiteisino, jis vis dėlto tardytojams (Botvinkai ir Baikovui) atrodė įtariamas, turįs kažin kokį slaptą susirašinėjimą. Bet antra vertus, jis jiems padėjo susekti laiškų rašytojus, jis labiausiai kreipė įtarimą į Jančiauską, Daujotas giriąs Paškevičių, jo nusistatymą, o Daujotas yra tikrai vertas pasitikėjimo. Taigi dėl to jo neareštavo, paliko direktoriaus priežiūroj [106].

Vilniuje betardant Juoduosius brolius, Paškevičius vėl buvo minimas, ar tai dėl ginklų, ar dėl žinių apie slaptąsias draugijas, o kartais net juo pačiu ir jo darbais rūpinas. Dėl ginklų tai nieko blogo jo darbuose nesusekė, dėl kalbų apie slaptąsias draugijas jis visiškai užsigynė. Juodųjų brolių byloje jis liko liudininku. Jančiausko bandymai įpainioti Paškevičių, kaip žinantį apie slaptąsias draugijas, neturėjo geros kloties. Vis dėlto lieka spragų žiniose apie jį: kas jis, ką dirbo ir t. t.

Taigi atsitiktinai, netyčiomis visą laiką tekdavo kliudyti Paškevičių. Pvz., jo bajorystė buvo neįrodyta. Karo teismo komisija praneša Novosilcevui, jog įrodymų nėra, reikia jie pristatyti [107], o ir yra jo parodymuose prieštaravimų.

---

[105] L. 96.
[106] L. 100, 101.
[107] L. 169, 170.

Paškevičius apie save duoda tokių žinių: kilimo jis esąs bajoras, mokslus ėjęs Mintaujoj; jo motina anksti mirusi. Kur krikštytas, nežinąs.

Taip jis rodė 1824.I.21. Karo komisija vėl jį iššaukė, klausinėjo jau naktį, ištraukė ir kitus jo parodymus ir sugretino juos. Vakar, sako, vadinęs save našlaičiu, mokęs jį Goldbergeris, Mintaujos kunigas, o pirmiau, gruodžio 15 d., užrašuos sakęs, kad sudeginęs sesers ir giminių laiškus iš Minsko gubernijos. Kurgi dabar teisybė?

Paškevičius dabar turėjo išduoti savo paslaptį, išsisukti nebegalėjo. Jis prisipažino, jog Budslave, Minsko gub., turįs nejungtuvinę žmoną, našlę Francišką Adomavičienę, iš jos turįs sūnų ir dukterį. Laikąs juos Gudijoj, kad niekas nesužinotų ir universitetas neatimtų iš jo mokytojo vietos. Sudegintų laiškų buvę devyni iš viso, penki nuo žmonos, o kiti keturi nuo kitų asmenų: du — nuo komisaro Moračevkio, kuris aniems pristato produktus, du — nuo kaimyno Rodzevičiaus, prie jų du rejestru pristatytų vaikams produktų. Savo giminių nežinąs, jokios sesers neturįs. Paškevičius pasakė savo paslaptį, kurios iki šiol niekas Kražiuose nežinojo. Jį apėmė baimė. O jeigu ir dabar juo netikės? Jo vaikų likimas dabar neužtikrintas. Ir jis įtikinimui prideda baisią priesaiką: „jeigu rodau neteisybę ir jeigu yra bent vienas koks laiškas, be minėtųjų devynių ir 2 rejestrų, kuriuos sudeginau, tai tenubaudžia Viešpats mano kūną ir sielą" [108].

Dabar Paškevičius davė kitų žinių apie savo mokslus. Jis pats yra mokęsis Kražiuose, o paskui ėjo mokslus Vilniaus universitete, tat matyti iš tikrų jo atestatų [109]. O iš jo tarnybinio lapo matyti, kad universitete klausė lotynų ir lenkų literatūrą, paskui buvo išvykęs į Karaliaučių pasitobulinti vokiečių, prancūzų ir italų kalbų; grįžęs gyveno Vilniuje, davinėjo privačias pamokas. 1818 m. mokė vokiečių kalbos vyriausioj dvasinėj seminarijoj, nuo 1819.IX.1 buvo vokiečių kalbos mokytojas

---

[108] Priedas VIII. [P. 91, 92, bet tokios informacijos šiame priede nėra].

[109] L. 171—174.

Kražiuose; kadangi nebuvo bažnyčioj susituokęs, tai užrašytas tarnybos lape nevedęs [110].

Karo teismo komisija norėjo dar patyrinėti apie Paškevičiaus bajorystę, patikrinti jo žinias, bet tuo būtų užsitęsusi Kražių byla. Ir Novosilcevo nurodymais nusprendė geriau nebetyrinėti tų smulkmenų, prieš jį esą užtektinai įrodymų, tai jis neišsisuko, jį taip pat teisė.

C. Juodųjų brolių tikslai ir santykiai su kitais

Norėdama smulkiau sužinoti Juodųjų brolių tikslus, matydama, jog esamosios žinios vis dar neaiškios, karo teismo komisija ėmė dar klausinėti, gal dar ką sužinos, netikėjo, kad būtų viską pasakę. Daugiausia žinių turįs duoti Jančiauskas, todėl jo ir paklausė.

Jis atkartojo tas žinias, kur pirmiau pasakojo, gal tik vieną kitą brūkšnelį pridėjo naujai. Juodųjų brolių vardą jis pats yra davęs, bet jo nepramanęs, buvo girdėjęs būdamas Kaune, kame yra tokia draugija buvusi. Kas į ją įeidavo — vietos gyventojai ar mokiniai, nežinąs [111].

Karo komisija ir dabar nepasitenkino tokiu jo aiškinimu; jie norėjo daugiau žinoti, įtarė, jog jisai dar šį tą slepiąs, nes Vitkevičius sakė, jog Jančiauskas prisipažinęs, kad ir pats priklausęs prie Juodųjų brolių Kaune. Taigi vėl klausė apie tą draugiją Kaune. Jančiauskas pakartojo tą patį, jog nepriklausęs, pasakęs tat Vitkevičiui juokais. Atvykus jam į Kauną 1818 m. apie Juoduosius brolius pasakojęs Edmundas Zaviša, su kuriuo buvęs viename bute. Draugija buvo tuo laiku, kai iš Užnemunės nemaža mokinių buvo atvykę į Kauną mokytis. Rinkdavos jie Chrapovickio namuose, sykį buvo iškėlę puotą; prie draugijos priklausė daugiausia užnemuniškiai, ir tai toki, kurie buvo aukštesniosiose klasėse.

---

[110] L. 175, 176.
[111] L. 154—168.

Be Zavišos, apie tą draugiją pasakojo mokinys Ferdinandas *Matczewskis*.

O kai jis buvo atvykęs į Kauną, tai nė vieno mokinio iš Užnemunės nebuvo radęs Kaune, draugijos tuo laiku nebuvo, taigi jisai prie jos negalėjo priklausyti. Kur yra Zaviša ir Matczewskis, nežinąs [112].

Surasti siūlus, kurie rištų prie Juodųjų brolių ne tik Kražiuose, bet ir Kaune, taip ir neteko.

Reikėjo išaiškinti jų *tikslai*. Tuo reikalu vėl klausinėjo Jančiauską.

Steigiant tą draugiją, visai nebuvo tikslo palengvinti Vilniaus suimtiesiems, padauginant kaltųjų skaičių. Tokios kalbos Kražiuose atsirado vėliau, po to, kai išnešiota laiškai. Generolas Suchtelenas, buvęs Kražiuose, pasakė, jog dariusieji tat galėjo norėti duoti darbo komisijai, parodyti, jog daug yra kaltų ir dėl to turėtų sumažinti bausmę. Tat girdėjęs iš Paškevičiaus, pasakė Pesliokui, kad laiškai išmėtyti spindulingiesiems padėti.

Šiaip niekas iš Juodųjų brolių nesakė, kad reikia padėti suimtiesiems, niekas nesakė, kad kaltųjų padauginimas sumažins bausmę.

D. Juodieji broliai ir spindulingieji

Tardomajai komisijai rūpėjo nustatyti, kad buvo koki santykiai tarp spindulingųjų, vėliau pasivadinusių filaretais, ir Juodųjų brolių.

Žinių turėjo duoti Jančiauskas ir Vitkevičius. Jančiauskas pasakė, jog pirmą sykį jis buvo išgirdęs apie spindulinguosius, kai Kražiuose suėmė ir po to išvežė į Vilnių mokytoją Sabaliauską, 1823.XI.7 išgirdęs apie spindulinguosius iš Paškevičiaus. Jisai sakęs, kad suėmė Sabaliauską už tat, kad priklausęs prie spindulingųjų, tik tuomet ir tesužinojęs apie juos. Paškevičius tuomet papasakojęs ir daugiau, kad toji draugija atsirado prieš keletą metų, kad rektorius Malewskis ją išvaikęs, tai tuomet jie susidėjo į draugiją jau kitu, filaretų vardu. Draugija

[112] 1824.I.23 (L. 179, 180).

dalijosi į 3 klases, turėjo spausdintą instrukciją arba organizaciją; ji buvus įsteigta patriotinei dvasiai platinti.

Vitkevičius maža ką tegalėjo pasakyti: sako, tik girdėjęs, ėjo neaiškios kalbos.

Paškevičius visai užsigynė, pasakė, jog nieko nežinąs, mokiniams nieko nesakęs, o jis pats išgirdęs apie spindulinguosius, kai prasidėjo tardymas [113].

Ėmė klausinėti toliau Jančiauską, jis vėl pasakė keletą naujų smulkmenų iš Paškevičiaus žodžių. Paškevičius jam pasakęs, jog, spindulingųjų laimei, prie jų priklausą daug kunigų, juos reikalaują į Vilnių, ir kitų luomų žmonės galį prisidėti.

Juodieji broliai, kaip sako Jančiauskas, kokio nors santykio su kitomis mokyklomis neturėjo ir neketino siuntinėti joms laiškų.

Paškevičius, pirmiau užsigynęs, dabar išsigandęs ėmė pasakoti apie viską, ką girdėjo, gal būti, išsisukdamas ir čia pasakojo ne visą teisybę.

Pasklido kalbų, kad tardomoji komisija suėmus spindulinguosius, tarp jų 2 piaru iš Polocko. Toliau ėmė kalbėti, bet žinios tos pasirodė neteisingos, jog suėmė vieną kunigą iš Kolainių karmelitų mokyklos. Iki šiol kunigai galėjo pasijuokti iš jų, kad vieni pasauliečiai mokytojai tepriklausą prie įtariamų draugijų, todėl karmelitų suėmimą jis pavadinęs laimingu nuotykiu. Bet apie kitus luomus negirdėjęs ir nekalbėjęs. Kad kaltųjų padauginimas gali sumažinti bausmę, yra girdėjęs, esą taip sakęs generolas Suchtelenas, apsilankęs Kražiuose.

Jančiauskas ėmė dar daugiau prisiminti, ką pasakojo Paškevičius.

Jis prisiminė, ką kalbėję Narkevičius ir Paškevičius apie spindulinguosius. Paškevičius sakęs, jog kitose valstybėse nepaisą visai slaptųjų draugijų, dargi jų uždarymo būdas paprastai prisideda prie švietimo sumažinimo.

Paškevičius, išgirdęs tokį savo kaltinimą, pašokęs, sušukęs: tai melas, Jančiausku tikėti negalima, juk jis susekęs ir nurodęs slaptosios draugijos pradininką.

---

[113] L. 154—168.

Naujos smulkmenos naujų santykių nerodo, o vis sukinas apie tat, ką kas manęs Kražiuose. Vis dėlto karo komisija norėtų dar paklausinėti ir patikrinti smulkmenas apie spindulinguosius, prašo Novosilcevo dar tas žinias patikrinti. Bet jam atrodė tos smulkmenos nesvarbios, kaip buvo nesvarbu Paškevičiaus bajorystės įrodymas, dėl jų vienų, jo nuomone, stabdyti ar tęsti bylą nėra reikalo.

E. Slaptieji raštai pas Jančiauską

Vis dėlto turėjo būti kas nors iš slaptų raštų. Jis pasisakęs Vitkevičiui, jog turįs slaptų popierių.

Kai atvyko suimti mokytojo Sabaliausko 1823.XI.7, tai Jančiauskas paslėpęs popierius į batą. Kokie tai raštai? [114] Jis paaiškino, jog tat buvę juodraščiai pakvietimo padaryti teismą tarp mokinių, apie tat pasakojo Vitkevičius; paskui: perrašytosios eilės iš Niemcevičiaus („Šakelė"), Węgierskio („Bočiai") ir t. t. Pakvietimą atidavęs Vitkevičiui, o visa kita sudeginęs. Taigi nebuvo tenai nieko, kas vestų į santykius su kitomis slaptomis draugijomis.

3. *JANČIAUSKO TĖVAS VILNIUJE*

Esant bylai ir kaltinamiesiems Vilniuje, teatvažiavo į Vilnių vienas Jančiauskas — tėvas, Raseinių pavieto sienų teismo pirmininkas. Jisai rūpinos kaip nors palengvinti savo sūnaus likimą. Beldėsi į visokias duris, stengėsi visur, kur galima įeiti. Jam vienam reikėjo visus užtarti, nes kitų mokinių tėvų ar nebuvo, ar negalėjo rodytis, ar prieiti negalėjo, ar nemokėjo.

Jančiausko tėvas kreipęsis į Novosilcevą, kad jisai prašytų sosto ir užtartų jo sūnų. Jis nurodinėjo į jo jaunystę ir t. t.

Novosilcevas atsakė į šitą tėvo prašymą, nieko nežadėdamas. Jis suprantąs, sako, tėvų sopulius, bet sūnus

---

114 L. 179, 180 (1824.I.23).

nėra mažas; juk jisai greta tėvo naudojosi bajorų privilegijomis savo paviete, dalyvavęs bajorų seimelyje; ši byla paremta įstatymais, bet, žinodamas šviesiausiojo caraičio maloningumą, tikisi, kad sprendimas bus minkštesnis [115]. Taigi nieko nežadėjo. Blogas buvo ženklas. Apie kitų tėvus ir negirdėti: atvažiuoti negalėjo ar nedrįso rodytis.

4. SPRENDIMAS

Karo teismas, kaip minėta, dirbo santarvėje su Novosilcevu, jo tardomoji komisija atsiklausdavo dėl kiekvieno tardomojo žygio, betgi galutinį sprendimą darė patsai teismas.

Vasario mėn. pradžioj (5—6 d.) karo teismas padarė sprendimą [116]. Sprendimas bene buvo toks: Jančiauską, Vitkevičių, Zelenavičių pasmerkti mirti, Peslioką, Ivaškevičių, Suchockį išplakti, Paškevičių tvirtovėj laikyti.

Novosilcevas, gavęs karo sprendimą, tuojau pranešė caraičiui apie jį, pridėdamas savo nuomonę; tik iš jos nematyti, kad kalbėtų ar prašytų suminkštinti sprendimą. Jis tik nurodė padarytąsias teismo sprendime klaidas, o jų buvę nemaža.

Peslioką, Ivaškevičių ir Suchockį nusmerkė išplakti, bet, remdamasis bajorų privilegija, to negalėjo skirti, reikėjo skirti kitą bausmę. Mikalojus Paškevičius atiduotas teismui už laisvamaniškas mintis ir popierių sudeginimą, o karo teismo komisija pritaikė 1762.X.19 „ukazą" apie melagingus skundimus. Be to, Vitkevičius yra nepilnametis, tai remiantis 1766.V.2 „ukazu" apie nepilnamečius skiriant mirties bausmę, reikėjo pačiam sprendimo nedaryti, o tat patiekti valdančiajam senatui [117].

Caraitis sprendimą panaikino, o paskyrė nuo savęs bausmę. Iš visų atėmus bajorystę, nubausti šitaip: Jančiauską, kaip sumanytoją, ir Zelenavičių apkalus grandi-

---

[115] Į prašymą atsakymas (L. 180, 182).

[116] Rodos, jo neliko Novosilcevo byloje, o buvo persiųstas caraičiui.

[117] Novosilcevas — caraičiui. 1824.II.7. Nr. 190 (L. 187, 188).

nėmis išsiųsti į Bobruisko tvirtovę dešimčiai metų ir pristatyti prie sunkiųjų tvirtovės darbų apkalus grandinėmis, po 10 metų išsiųsti kareiviais į Orenburgo linijas, o jeigu netinka tarnybai, tai į Sibirą gyventi; tą pačią bausmę reikia paskirti ir Vitkevičiui, kaip sumanytojui, bet kadangi jis nepilnametis, tai jį ir mažiau kaltuosius Peslioką, Ivaškevičių ir Suchockį, apkalus grandinėmis kelionės laiku, išsiųsti į Orenburgo liniją ir paskirti kareiviais be teisės išsitarnauti; Paškevičių dėl jo geros be kliaudžių tarnybos pasodinti Bobruisko tvirtovėje skyrium vieną į kazematą dvejiems metams, o po to išleisti; išlaidas išieškoti iš jų pačių ar jų giminių.

Apie tą visą bylą ir savo konfirmaciją caraitis pranešė imperatoriui. Baigdamas pridėjo apie dovanas, kurias reikėtų paskirti Kražių mokytojams ir mokiniams, taip pat rektoriui [118].

5. *NUTEISTŲJŲ IŠVEŽIMAS*

Karo teismo su pakeitimais sprendimą patvirtino caraitis Konstantinas 1824.II.28; jis pranešė apie tat imperatoriui, o tas vos po mėnesio, kovo 28 d., davė žinią apie savo sutikimą. Bet Konstantinas nelaukė, ką pasakys viešpats, įsakė tuojau sprendimą įvykdyti. Rytojaus dieną, vasario 29 d., įsakė Novosilcevui: „patirti, kokį įspūdį padarys publikoj bausmė, mano paskirtoji". Visa tai turi padaryti slapta, patirti reikia tikras žinias [119]. Novosilcevas pavedė policmeisteriui Šlykovui sekti ir jam apie tat pranešti.

Ir netrukus, kovo 8 ir 9 d., sprendimą įvykdė viešai. Apie tat, koks buvo įspūdis, užsiliko žinių, vienos — iš sekusio Šlykovo, kitas buvo surinkęs rektorius Twardowskis, Lelewelis ir kiti.

Šlykovas ir kiti suteikė Novosilcevui žinių, kurios buvo ką tik surinktos, nes rašė rytojaus dieną ar tuoj

---

118 L. 189—191 (konfirmacija), 193—196 (raportas carui). Priedas VIII [P. 92].

119 Caraitis — Novosilcevui, 1824.II.29. Nr. 25 (L. 197).

po to įvykio (rašė kovo 9 d.). Aprašoma, kaip ta iškilmė atlikta ir kaip visuomenė į tat atsiliepė.

Kovo 8 d., rašo jisai, vidudienį (taigi 12 val.) išsiųsti Jančiauskas, Zelenavičius ir mokytojas Paškevičius; kol kiekvieną prirengė, tatai gana ilgai truko; buvo susirinkus didelė daugybė žmonių, kurie lydėjo iš Didžiosios daboklės už Aušros varų. Jiems pasitikti pasirodė keli ekipažai, gal būti, prijaučiantys jų likimui. O rytojaus dieną (kovo 9 d.) 11 val. ryto išsiųsti paskutiniai — Vitkevičius, Pesliokas, Suchockis, Ivaškevičius; jų lydėti susirinko dar daugiau žmonių.

Viskas ėjo kaip reikiant, jokio triukšmo nebuvo. Nusidėjėliai išsiunčiant, dargi dedant grandines, nerodė nė mažiausio gailesčio, ir buvo jiems vis tiek, kas su jais daroma, bet lydintys juos jų gailėjosi. Ypatingai krito į akį: Jančiausko tėvas, stovėjęs šiek tiek toliau nuo vežimo, kuriuo vežė sūnų, su didžiausiu sopuliu ir vienas pilietis, kuris pasakė: „rūpinas jų auklėjimu, o jie štai ko užpelnijo savo nusidėjimais".

Iš publikos teko išgirsti tokių nuomonių. Kai kur namuose šitaip kalbėjo: „reikia tik atvožti Lietuvos Statutą, ir pamatytumėte, kokia didelė bausmė paskirta maištininkams". O kiti buvo baimės apimti; nes jeigu taip nubaudė kražiškius, tai kokios bausmės sulauks Kėdainių mokiniai [120]. Bausmė daro pageidaujamą įspūdį [121].

Apie tuos įvykius praneša ir universiteto rektorius *Twardowskis.* Karo [teismo]pirmininkas Rosenas, išgirdęs, jog žada viešai išvežti, rūpinos atkalbėti nuo to žingsnio. Novosilcevas, Rimskis-Korsakovas stengėsi išsisukti nuo atsakingumo už viešumą. Ir suprantama, kodėl jie tat darė: juk tai buvo caraičio noras, o tat pasakyti buvo nepatogu. Iš anksto buvo jų apgalvotas ir sudarytas apeigų planas, „vežimus tyčia pastatė toliau nuo daboklės, už kokių pusantro šimto žingsnių, kad apkalti, nepratę dar prie naujų ir neištemptų geležinių pančių, vilktųsi

---

[120] Kėdainių mokinių byloje buvo iškeltas kaltinimas, esą norėję nužudyti patį Konstantiną.

[121] L. 198—200. Novosilcevas — caraičiui. 1824.III.9, Nr. 296.

prie jų pamažėle ir sunkiai. Jie ėjo pro daugybę susirinkusių žmonių, kurie verkė graudžiomis ašaromis, bet niekas neparodė jokio pasipiktinimo. Visi paniuriai tyli, tik kartais girdėti verkiant ir raudant".

Lelewelis, rašydamas apie Novosilcevą Vilniuje, piešia visai kitokią minios nuotaiką. Jančiauskas raminęs draugus. Žmonės piktinęsi, moterys klykė, alpo, jos verkė [122]. Dar kitaip praneša apie tat pats *Novosilcevas*, o jis turėjo Šlykovą ir kitų žvalgų. Jie akylai sekė minios nuotaiką.

Atitinka ir artimos Novosilcevo pranešimui Twardowskio žinios [123].

6. *DOVANOS*

Sėkmingai pabaigus tardymą ir suradus kaltininkus, kilo klausimas apie susekusiųjų nuopelnus ir jiems dovanas už tat.

Novosilcevas, pranešdamas caraičiui apie darbų baigimą, nurodė Baikovo, Botvinkos, taip pat asesoriaus Krulikovskio nuopelnus [124].

Caraitis Konstantinas pristatė Novosilcevo raportą pačiam viešpačiui, nurodė anų nuopelnus, o nuo savęs ypatingai dėkoja Novosilcevui už rūpestingumą ir uolumą susekant sąmokslą [125].

Novosilcevas sako viską įvykdysiąs, kas jam pavesta, ir dėkoja caraičiui už atminimą [126].

Imperatorius pranešė Konstantinui, o tas Novosilcevui, jog pakėlęs jį (Novosilcevą) tikruoju slaptuoju tarėju; klausia jo, kokias dovanas reikėtų suteikti Botvinkai, Baikovui ir Krulikovskiui [127].

---

122 *Brensztejn* M. Bracia Czarni. S. 556, 557.

123 Šitą sceną aprašė Mickevičius III „Vėlinių" dalyje.

124 L. 108—113. Raštas 1822.XII.18/20 (1824.I.3. Nr. 1829).

125 L. 143, 144 (1824.I.6, Varšuva).

126 L. 147 (1824.I.10. Nr. 10).

127 L. 183 (1824.II.1. Konstantinas — Novosilcevui).

Novosilcevas dėkoja caraičiui už užtarimą ir malonę, nes jis vykdęs tik jo nurodymus [128].

Tuo pačiu laiku Novosilcevas gavo iš galingojo grafo Arakčejevo žinią apie dovanas. Tai Novosilcevas jam dėkoja už laišką, už prisidėjimą gauti dovanos, už palankumą [129]. Bet čia visai neužsimena apie Konstantiną.

Gal Novosilcevas pats buvo kreipęsis į Arakčejevą, kad tas jam davė žinią apie skiriamas jam dovanas?

Konstantinas, tvirtindamas sprendimą, priminė carui, kad paskirtų dovanas Kražių mokiniams, kurie pasirodė esą ištikimi: Čaprackiui, Stulginskiui, Jaulauskui; jiems buvo pasiųsti laiškai [Juodųjų brolių], tai jie gavę tuojau pristatė vyriausybei, o mokinys Holšteinas, nors ir buvo gavęs, bet iš baimės ir nesusivokęs ką daryti sudegino, bet pranešė vyriausybei be jokio gaiščio: jie esą parodę uolumą ir prisirišimą prie vyriausybės: jie turi būti kuo nors pažymėti, ypač dabartiniais laikais. Juk tuo keliu sąmokslininkai galėjo bandyti: ar praneš, ar ne, gal prie jų prisidės. Iš savo pusės siūlytų apdovanoti sidabro medaliais su tam tikrais parašais ar kuo kitu. Kražių mokyklos direktorius Daujotas ypatingai pasitarnavęs: atidavė laiškus, padėjo susekti kaltuosius, tai jam siūlo Vladimiro IV laipsnio ordiną [130]. Viešpats tam sumanymui pritarė ir davė sutikimą.

Ir Novosilcevas, gavęs caraičio raporto nuorašą, pats siūlo dėl dovanų dar vienam — universiteto rektoriui *Twardowskiui*. Stipri jo kalba, pasakyta uždarant Kėdainių mokyklą, rodo, jos jis vis labiau darosi ištikimas vyriausybei.

Caraitis pristatė viešpačiui ir šitą, jis taip pat sutinka duoti dovaną, tik kokią — laukia pasiūlymo, nes klausia Novosilcevo, kokią duoti dovaną Twardowskiui [131].

Novosilcevas pasisakė, jog esąs vertas Onos II laipsnio, nes jau turįs kiemo [=rūmų] tarėjo rangą [132]. Dar

[128] L. 185 (1824.II.5. Novosilcevas — Konstantinui).

[129] L. 186 (1824.II.5 Novosilcevas — Arakčejevui).

[130] L. 193—196. Priedas VIII [P. 92].

[131] L. 202. Caraitis — Novosilcevui. 1824.IV.12.

[132] L. 203 (1824.IV.17. Nr. 677).

neseniai prieš Juodųjų brolių susekimą jis pats sėdėjo arešte [133], tai po to uoliai vykdė vyriausybės norus [134].

Visas dovanas — ordinus, medalius — caraitis siuntė Novosilcevui, o tas universiteto rektoriui, kad įteiktų. Rektorius išsiuntė į Kražius, kad vietoj įteiktų. Mokiniams pavesta įteikti medaliai birželio mėn. viešųjų egzaminų metu. Šitam darbui atlikti pakviesta Raseinių pav. garbės globėjas Bielozoras.

Mokiniai gavo medalius dykai, Daujotas, kaip paprastai, turėjo užsimokėti už jį 30 rub. asignacijomis [135].

V

JUODŲJŲ BROLIŲ LIKIMAS

Juodieji broliai norėjo gelbėti draugus ir tėvynę, už tuos norus davė jiems įvairių sunkių bausmių. Nė vienas neišbuvo iki bausmės galo: vieni mirė, kiti pakilo aukštai, prasimušė kaip nors: buvo tai energijos ir valios žmonės, o silpnos sveikatos neišturėjo, ar mirė, ar nusižudė.

Kiekvienas iš jų turėjo savo likimą.

1. BOBRUISKO TVIRTOVĖJE

Jančiauskas

Jisai sėdėjo Bobruisko tvirtovėje, turėjo dirbti sunkiuosius darbus, bet darbo nedavė: laikė jį drėgnuose kazematuose, išleisdami tik trumpam laikui pasivaikščioti. Ir teko laukti, kada ateis galas jo kančioms. Neilgai teko belaukti. Greitai po to įvyko atmainų Rusų soste: mirė Aleksandras (1825), jo vietą užėmė jo brolis Mikalojus. Jisai, tas griežtasis absoliutistas, turėjo atitaisyti, ką buvo padaręs „palaimintasis" Aleksandras. Sykį, 1826 m. belan-

[133] L. 198- 200. Novosilcevas — caraičiui. 1824.III.9. Nr. 396.

[134] Caraitis — Novosilcevui. 1824.V.2/24; Novosilcevas — rektoriui. 1824.V.19/31. Nr. 823; Twardowskis — Novosilcevui. 1824.VI.18 (L. 205—219).

[135] L. 211.

kydamas Bobruisko tvirtovę, pamatė Jančiauską, krito į akį savo išvaizda, inteligentiškumu, liepė paleisti iš ten (1826).

Jančiauskų šeimynoj užsiliko pasakojimų, kaip tat atsitiko. Tėvas ir giminės rūpinos savo sūnum, ieškojo būdų jam išgelbėti, o tat galima tik priėjus prie caro. Kažin kokiu būdu jiems pavyko įgyti carienės palankumą, jos užtarimą pas carą, o ji išprašė besilankant Bobruiske paleisti Jančiauską, ir caras, nors nenoromis, bet padaręs, nes buvo žadėjęs patenkinti jos prašymą, pats nežinodamas, ko paprašys. 1826 m. Jančiauską paleido iš Bobruisko, paskyrė tarnauti eiliniu kareiviu į vieną pulką, stovintį Vilniaus gub. Kurį laiką esą buvęs Rudzkio tarnu. Po penkerių metų jis avansavo ligi karininko ir išėjo į dimisiją [136].

Dėl avansavimo į karininkus yra kita žinia, kurią yra suteikęs jo Kražių laikų draugas A. Pesliokas. Jis pasakoja, kad Jančiauską paleidęs iš Bobruisko ne caras, bet jo brolis Mykolas. Jančiauskas tarnavęs eiliniu kareiviu, 1828—1829 m. buvęs turkų kare, ten už narsumą gavęs puskarininkio laipsnį. 1830 m. dalyvavęs kare prieš lenkų sukilėlius, buvęs sužeistas, dėl to gavęs karininko laipsnį ir išėjęs į dimisiją [137]. Gal būti, tikrai caras lankėsi Bobruiske, bet neabejotinai teisingos kitos žinios: tik dalyvaudamas kare, galėjo gauti aukštesnį rangą. Jančiauskas gavęs lenkų ordiną — tai buvo duodama už sukilėlių malšinimą. Tik abejotina, ar savo noru ėjo į šitą karą [138].

Jančiauskas grįžo į Žemaičius, gyveno dvare, ūkininkavo, vedė, sulaukė šeimynos, dalyvavo visuomenės gyvenime, buvo bajorų maršalas, mirė 1853.IX.19.

Pergyvenimai buvo tokie gilūs, jog nepasakojo niekam apie Juoduosius brolius, apie tat nepaliko jokio raštelio, lyg bijojo, lyg kažin ką slėpė.

---

[136] Šitą man pasakojo p. Jančiauskas, ano palikuonis, gyv. Kaune.

[137] Записки Песляка. Сообщены М. В. Лосиевским // Исторический вестник. 1883. Т. 13. Сентябрь. С. 576—578.

[138] Žinių suteikė p. B.

Jis taip pat buvo išsiųstas į Bobruiską; kitaip buvo susidėjęs visas jo gyvenimas, nežinomai atsirado, trumpą laiką švystelėjo ir nejučiomis išnyko. Jis gimė 1805 m., bylos laiku jam buvo 18 metų.

Iš kur jis kilęs, nėra žinių. Tardomas pasisakė, jog esąs bajoras, jo tėvai gyveną Daujoto sodžiuje, Palėkių vardu [139], o tai galėjo būti Palekėlė Viduklės parapijoje. Veikiausiai buvo valstietis, gal būti, ir jo pavardė buvo kitokia [140]. Matyt, buvo tai gabus ir mokslus vaikinas. Įstojo į gimnaziją 1818.IX.1, besimokydamas buvo gavęs pasižymėjimų: 1822 m. buvo gavęs medalį, įrašytas į aukso knygą [141].

Zelenavičių nuteisė, niekas juo nesirūpino, nebuvo kam galvoti apie jį nei Vilniuje, nei Bobruiske. Ir tenai tvirtovėje jis mirė, bene 1826 m. Įvairiaip pasakoja apie jo mirtį. Jo Kražių draugas Pesliokas sako, jog išbuvęs 9 mėn. apkaltas grandinėmis kazematuose, išėjo iš proto ir mirė neatsigavęs [142]. Jančiausko giminių pasakojimais, Zelenavičius gavęs džiovą ir po dvejų metų miręs [143].

2. *IŠTREMTIEJI Į ORENBURGĄ*

Keturi kražiškiai: Vitkevičius, Suchockis, Ivaškevičius, Pesliokas buvo ištremti į Orenburgą, prie Uralo kalnyno. Sunki buvo kelionė, vežė apkaltus grandinėmis, nugabenę į Orenburgą ir paskirstę kiekvieną į atskirą pulką, paleido. Čionai neleido jiems ištarnauti, visą laiką turi būti eiliniais kareiviais.

Visi tarnavo eiliniais, tarp savęs susieidavo, palaikė kits kitą. Vėliau atvyko vilniškių Zanas ir Suzinas, kartais atsirasdavo atsitiktinai koks turtingas ar įtakingas tautietis ir rūpindavosi jais.

---

139 Bylos L. 123—124.

140 Metrikuose šitos ir panašios pavardės Viduklės parapijoje neteko aptikti.

141 *Brensztejn M.* Filomata w Krożach. S. 19.

142 Записки Песляка. С. 577.

143 *Brensztejn M.* Bracia Czarni. S. 588.

Būdami beteisiai, persekiojami, o inteligentiški, sunkiai kentėjo, bet stipresnieji dvasia ir kūnu prasimušdavo.

Rusų vyriausybė už Uralo varė užkariavimo politiką; norint ištrūkti iš nepakeliamos tarnybos, reikėjo prašyti, kad leistų stoti į karą Kaukazui užkariauti; kankinimas dvasinis buvo toks sunkus, laisvės kankiniai geruoju „prašėsi" į karą kitų laisvei panaikinti, kad išliktų gyvi. Ir jie rūpinos gauti leidimą pasižymėti kare, ištarnauti dovanojimą. Bet darė tat nenoromis. Vienas kitas šiaip taip įsitaisė vietoje; apie vieną pasakojama, jog slapta tapęs tėvu. Vitkevičius dėl meilės dalykų nenoris išvažiuoti [144]. Orenburgo vyriausybė vartojo įvairių priemonių, bespirdama juos, kad prašytųsi: tie priešinas, kiek galėdami.

Kiekvieno iš tų keturių ištremtųjų buvo kitokis likimas.

Jonas Vitkevičius

Tai drąsiausias ir energingiausias iš jų keturių. Kilimu dvarininko sūnus, gimęs Pašiaušio dvare 1806.XII.19. Orenburge pasireiškė jo gabumai — gabus kalboms, mokėjo daugumą Europos kalbų, daugybę Rytų kalbų, geografijos tyrinėtojas. Į jį atkreipė savo akį pravažiuojąs Humboldtas, caras turėjo kuo nors palengvinti. Greitai pasirodė, kad jis buvo reikalingas savo gabumais, nepaprastu drąsumu, krašto pažinimu rusų ekspedicijoms į Vidurinę ir Pietų Aziją.

Jo praeitis, jo tautybė jam trukdė; atsirado avantiūristų lenkų, kurie įskųsdavo, jog norįs daryti sukilimus. Bet savo žiniomis, atsargumu, patvara jis ėmė viršų, juo ėmė tikėti. Pagaliau pasiuntė į Afganistaną Rusų diplomatiniu agentu. Tenai 1839 m. tasai žemaitis kuone privedė prie karo tarp Rusų ir Anglų, o dar ne taip seniai jis buvo ketinęs su Peslioku bėgti per stepes į Anglų kolonijas. Rusų vyriausybė iššaukė Vitkevičių į Petrapilį, ir čia 1839.V.9 netikėtai rado užmuštą jį ir jo tarną

[144] Korespondencja Adama Mickiewicza. Paryż, 1870. T. 2. S. 87.

kirgizą viešbutyje. Veikiausiai tai buvo Rusų vyriausybės darbas [145].

Tolimuose priešpiečiuose Juodasis brolis buvo rengęs carinei Rusijai pražūtį.

Aloyzas Pesliokas

Jis yra gimęs Trakų paviete 1807 m. neturtingoj bajorų šeimoj. Jo šeimynoj, be jo, buvo dar 5 broliai ir 1 sesuo.

Iš namų nieko negaudamas, ištremtas turėjo pats uždarbiauti, kiek leido tarnyba: mokė vaikus, tat uždraudus, neleidus rankioti mokslo medžiagos — augalų, vabalų, mineralų,— vertėsi amatais visokiais. Persekiojimai taip pat buvo jį nukankinę, jog jau ruošėsi nusižudyti. Išgelbėjo, nuo to darbo atkalbėjo vienas dekabristas. Po daugelio metų palengva kilo tarnyboje, kai pasižymėjo kare Chivos ekspedicijoj, į kurią buvo įsirašęs.

Vėliau vedė vieno dvarininko dukterį Ufos gub., ten ir pasiliko. Išėjęs į dimisiją 1844 m., ūkininkavo; buvo geras ūkio vedėjas. Darant žemės reformą, buvo taikos tarpininkas, bet dabar prisiminė jo praeitį — jo vaikystę, Kražių laikus, atstatė 1867 m. Mirė greitai po to, į Lietuvą negrįžęs [146].

Suchockis

Suchockis, ištarnavęs keletą metų eiliniu kareiviu Orenburgo linijoj, nusišovė.

---

[145] *Brensztejn M.* Bracia Czarni. S. 560—564; *Патто В. А.* Ссыльные поляки в Оренбурге // Исторический вестник. 1889. Т. 38. Декабрь. С. 584—606; Записки Песляка. С. 576—594; Maža žino Zanas (*Zan T. Z* wygnania: Dziennik z lat 1824—1832. Wilno, 1929. S. 138); *Janik M.* Dzieje polaków na Syberji. 1929. S. 103, 104 *; *S. Daukantas* buvo susidomėjęs šituo žemaičiu, pas jį užsiliko žinutė iš laikraščių apie Vilkevičių (dabar Lietuvių mokslo draugijoje Vilniuje).

[146] Записки Песляка. С. 576—594.

Ivaškevičius

Apie Ivaškevičių maža teteko užtikti žinių. Jis, ištarnavęs kurį laiką, buvo pakeltas drauge su Peslioku puskarininkiu, po 5 metų — karininku. Apie tolesnį likimą neteko žinių rasti.

KUNIGAI IR 1831 m. REVOLIUCIJA LIETUVOJE

Istorijos tyrinėjimas

PRAKALBA

Tai — viena 1831 m. revoliucijos istorijos dalis. Dar pirmiau buvau rašęs apie valstiečius tais pačiais laikais, naudodamasis Šiaulių ekonomijos archyvu. Apie tos pačios gadynės žydus įdėta į išspausdintąjį darbą „Žydai Lietuvoje". Dar teberenkama medžiaga apie bajorus.

Kol nėra parašytų parengiamųjų, pirmais šaltiniais paremtų darbų, sunku parašyti greitu laiku pilną 1831 m. istoriją. Tenka leisti dalimis, prisirinkus užtektinai medžiagos kokiai jos daliai, nes nežinau, kuomet užbaigsiu visą. Vėliau, užbaigus tyrinėjimą monografiškai, bus galima parašyti plačią visą tos revoliucijos istoriją. Nepalytėjau Užnemunės kunigų, nes neturėjau medžiagos.

Rašyta Vilniuje 1914 m., perdirbinėta 1919 m., užbaigta žiūrėti Kaune 1922.II.10. Išspausdinta buvo „Mūsų žinyne".

I

KUNIGŲ ŠVIETIMAS

XIX amžiaus pradžioje kunigai turėjo savo rankose didelę galybę Lietuvoje. To buvo kelios priežastys: jų darbas, ūkinė padėtis ir organizacija.

Lietuva — artojų kraštas. Miesto gyventojų buvo ne daugiau kaip dešimta dalis, o kai kur būdavo jų ir mažiau. Bet ir tuose miestuose didelę gyventojų daugumą sudarydavo žydai,— su savo atskira tauta, kalba, tikyba ir teisine padėtim, kurie niekuo nesusieti su Lietuvos gyvenimu. Sodžiaus gyventojai — dauguma valstiečiai; bajorai tesudarydavo vos 9% visų gyventojų [1]. Daugumą gyventojų baudžiava slėgė. Žmonės tamsybėje laikoma, nes tai geriausi baudžiauninkai. Jų prislėgta dvasia neturi noro ir gãlės kovoti dėl geresnės ateities, protas netoli siekia. Lengvai galėjo valdyti tasai, kuris pats buvo laisvas kūnu ir dvasia; šviesesnysis galėjo daryti su jais, ką norėjo. Esant vargingai padėčiai šioje ašarų pakalnėje, beliko žmonėms tikėtis užmokesnio danguje, jeigu kantriai neš savo jungą. Bažnyčia ir jos kunigai patenkindavo tą žmonių reikalavimą. Bažnyčios pamokslai — vienintelis žmonių dvasios penas. Bažnyčioje tiktai žmogus buvo lygus su pačiu ponu, tenai galėjo jisai surasti ar laukti atlyginimo dėl pono padarytų skriaudų.

Negana to. Parapija ir jos sienos sutapdavo su kitu krašto padalinimu. Apskritis dalijosi tuomet ne į valsčius ir nuovadas, kaip dabar, bet į parapijas. Kiekvienoj buvo tam tikra pasaulietinė vyriausybė. Bažnyčia rūpinosi ne tik sielų išganymu, bet ir kitais žmonių reikalais. Su bažnyčia buvo susiję visi svarbiausi gyvenimo atsitikimai — gimus krikštijo, užaugus šliūbą davė, mirus laidojo, ligoms užpuolus meldėsi, į rekrūtus paėmus ir svetur išvežant bažnyčios varpai lyg numirėliui skambino [2]. Tenai skelbdavo ne tik gobtuves, bet ir apie pavogtus daiktus, [pagarsindavo] pasaulietinės valdžios dekretus ir skelbimus apie melagingas maldas. Žodžiu, bažnyčia buvo tokia vieta, kurioj ir apie kurią vyko viešasis žmonių gyvenimas. Kur būdavo bažnyčia, tenai palengva atsirasdavo miestelis. Išdygdavo smuklės, krautuvėlės, taip

---

[1] *Штакельберг.* Статистические труды. СПб., 1860. Т. 2*; Журнал министерства внутренних дел. 1835. № 4. С. 429, 430.

[2] Žr. Priedą Nr. 1—5 [Priedai neskelbiami. Juos žr.: *Janulaitis A.* Kunigai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje. Istorijos tyrinėjimas. Kaunas, 1923. P. 47—49. Toliau žymimas tik puslapis].

pat viešosios vietos, tik kitokios rūšies, menkesniems reikalams patenkinti. Prie daugelio bažnyčių būdavo elgetynai (špitolės), kur tos parapijos pavargėliai rasdavo sau prieglaudą. Bažnyčia buvo parapijos gyvenimo vidurys, klebonas buvo tenai galva.

Švietimas buvo jo rankose. Iš vienos pusės — pamokslai, bažnyčioj sakomi, buvo vien kunigo: už bažnyčios sienų turėjo jisai kitokį įnagį — mokyklą.

Buvo laikai, kai bažnyčia ir vienuolynas būdavo vienintelis šviesos židinys. Ilgainiui pasaulietinėmis virto daug rūšių mokyklų, kurios buvo atimta iš kunigų. Iš pradžių atimta universitetas, paskui vidurinės mokyklos. Lietuvoje XIX a. pradžioje [XVIII a. pab., 1773 m.], dar Lietuvos [ir Lenkijos] nepriklausomybės laikais, universitetas padaryta pasaulietinis. Per kelias dešimtis metų po to, 1820-ais metais ir vėliau, atimta gimnazijos, bet kunigams palikta gerokai teisių mokinant tikybos, prižiūrint doros ir religijos apeigų vykdymą. Tais laikais bažnyčia valstybės ir viešpataujančių sluoksnių buvo laikoma būtinu ir reikalingu jaunuomenės auklėjimo gaivalu.

Nejudinta visai, iš kunigų ir vienuolynų neatimta liaudies mokyklos. Buvo tai pradedamosios mokyklos. Nuo senų laikų jos buvo kunigų įkurtos. Ne sykį bažnyčių susirinkimai (vyskupijų sinodai) ir vyskupai įsakydavo ir primindavo kunigams, jog turi laikyti mokyklas. Ne vienas klebonas ar vienuolynas ne sykį galėdavo varžytis su kitais savo artimais ar tolimais kaimynais, kieno bus geresnė mokykla. Jų vizitatoriai vienuolynuose, dekanai vyskupijose prižiūrėdavo, kad būtų mokyklos. Be abejonės, ne visur jos būdavo, kartais tik rašte stovėdavo. Parapijos mokyklas lankydavo smulkieji bajorai, neturtingi, bet laisvi žmonės, ir rečiau valstiečiai, šiek tiek pasiturintieji. Paprastai direktoriais arba mokytojais būdavo kamendoriai, kartais vargonininkai arba šiaip pasamdyti pasauliečiai žmonės. Daugumą išlaidų tekdavo padengti klebonui. Mokama buvo, kaip aprašoma vienoje mokykloje, nedaug, po 15 skatikų per savaitę. Mokslo laikas tęsėsi nuo šv. Mykolo iki šv. Jurgio. Ir mokindavo

nedaug — skaityti, rašyti, skaičiuoti ir tikybos. Jeigu mokytojas buvo ir pasaulietis žmogus, tai vis tiek jisai visiškai priklausė klebonui. Apskrityse būdavo po vieną ar po kelias apskrities mokyklas, kurios vėliau virto gimnazijomis. Jos skiriamos bajorams. Iš pradžių jos buvo vienuolių rankose; atsirado prie vienuolynų. Jau apie 1820 m. visos atimtos iš jų, įvesdinti pasauliečiai mokytojai, bet kunigų įtaka menkai tesumažinta. Mokinosi jau pasiturintys bajorai, net retkarčiais gaudavo mokslo ir baudžiauninkų vaikai, pasidirbę bajorybės popierius, jeigu ponas ir klebonas padėdavo, ir permainę savo pavardę į bajorišką, t. y. su lenkiška galūne, arba visai svetimą pasisavinę.

Taigi švietimas buvo kunigų rankose. Žinomas daiktas, pagal tai buvo ir mokslo bei jo dėstymo pakraipa.

Kas norėjo kreiptis į minią, sulaukti jos pagalbos, negalėjo jokiu būdu aplenkti kunigų.

Pasaulietiniai įstatymai duodavo klebonui ir apskritai dvasininkų vyriausybei daugiau teisių, negu dabar. Konsistorija nagrinėjo tokių bylų, kurios dabar jai nebepriklauso. Tarp 1828 m. aktų randame tokią bylą. Kažin kas pranešė konsistorijai, jog Telšių mieste ir apskrityje atsiradę pasileidusių žmonių. Ji pradėjo tardyti. Tai bylai buvo reikalinga policijos pagalba žmonėms klausinėti, kratoms daryti ir t. t. Telšių policija ėmė abejoti, ar turi tokią teisę konsistorija, todėl pareikalavo įstatymų nurodymo. Tuomet konsistorija pranešė gubernijos valdybai į Vilnių, ir ji paskelbė visoms policijoms, jog jos privalo vykdyti tokius konsistorijos reikalavimus [3].

Peržiūrėdami visokius skundus ir bylas, užvestas konsistorijose, matysime, jog jai priklausė nemaža teisių, grynai policinių darbų — papročių ir doros priežiūra, bet tokia, kad gali kviesti į talką ir pasaulietinę valdžią, ir ta privalo vykdyti jų reikalavimą.

Patys kunigai daugiausia nebuvo dideliai mokyti.

Lietuvos kunigai išeidavo iš trijų seminarijų — Varnių, Vilniaus ir Vygrių, be to, dar iš vienuolynų mokyklų.

[3] Priedas Nr. 6 [P. 49].

Norint stoti į Varnių seminariją, reikėdavo pabaigti Varnių parapijos mokyklą, kur, tarp kito, buvo mokoma ir lotynų kalbos. Pačioje seminarijoje, į kurią priimdavo, kaip matome, žmones be prisirengimo, negalėjo kunigai taip pat įgyti aukštų mokslų: mokslas tęsėsi tik 2 metus, vėliau 3, o mokytojų buvo 3 iš viso [4]. Varnių seminarija galėjo siųsti 2—3 žmones, žinoma, pasirinkus gabesniuosius, į Vyriausiąją Vilniaus seminariją, kuri vėliau pavirto kunigų akademija, kur mokslas tęsdavosi 4 metus. Čionai jie pasižindavo ir su pasaulietiniais mokslais, su pasauliečiais studentais. Bet tokių būdavo nedaug. Jie tikdavo užimti aukštesnėms vietoms, o parapijoms tekdavo tik tie, kurie išeidavo Varnių seminariją [5].

Vilniaus seminarijoje būdavo ne geriau. Mokslai aukštai nestovėjo. Pačios vyskupijos valdyme buvo didelė netvarka. Vieni ilgai sėdėjo — 6 metus ir daugiau, nes gaudavo tam tikrą išlaikymą, kiti trumpiau [6].

Mokinamieji prie universiteto ne sykį gaudavo mokslą ne visuomet katalikų dvasios. Didelė buvo liberalų ir protestantų srovių įtaka. Tas auklėjimas atsiliepdavo santykiuose su valdžia ir jos priešais. Gabesnieji klierikai, baigusieji seminariją, galėjo mokintis Vyriausiojoj seminarijoj (1803—1832). Tenai taip pat mokslas nebuvo katalikų dvasios. O iš jų tapdavo aukštesnieji kunigai [7].

Buvo, be to, kelios mažesnės seminarijos, su mažu klierikų skaičiumi.

Vienuolynai turėjo savo mokyklas ir rengė kunigus — vienuolius. Pažiūrų vienodumo, vienodumo politikos reikaluose dėl to sunkoka buvo laukti.

---

[4] Vilniaus viešojo knygyno [=viešosios bibliotekos] rankraštynas (toliau — VVBR). Varnių parapijos aprašymas, 1836 m.

[5] *Wolonczewskis M.* Žemajtiu wiskupiste. Wilniuj, 1848. T. 1—2.

[6] *Kurczewski J.* Biskupstwo Wileńskie: Od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i praca biskupów i duchowieństwa djecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych. Wilno, 1912. S. 324—345.

[7] Ten pat. P. 341—345.

* * *

Pradėjus plačiau kalbėti apie seminarijas, pravartu čionai duoti žinių apie Vyriausiąją Vilniaus seminariją.

Vyriausioji kunigų seminarija įkurta caro įsaku 1803 m. liepos 18 d. Ją prižiūrėdavo komitetas iš universiteto 3 profesorių teologų, 2 kapitulos narių katalikų ir 1 unijoto. 10 metų po to praslinkus, nebaigusis Vyriausiosios seminarijos negalėjo būti pakeltas vyskupu, pralotu ir t. t. Klierikų galėjo būti 50 žmonių, šitam skaičiui buvo parūpinta lėšos.

Mokslas tęsėsi 4 metus. Visi gyveno bendrabutyje prie seminarijos.

Seminarija glaudžiai susijusi su universitetu: klierikai mokinosi ir klausė paskaitų drauge su kitais studentais. Seminarija — tai universiteto dalis. Vilniaus vyskupas negalėjo daryti su jąja ką norėjo. Todėl Vilniaus vyskupas J. Kasakauskas nepriėmė garbės nario vardo, kurį jam pasiūlė universitetas, nes jisai buvo atskirtas nuo jo. Priežiūra vyriausia priklausė dvasinei kolegijai Petrapilyje. Prie tos seminarijos įkūrimo daugiausia dirbo ir triūsė, matyt, pralotas Strainauskas, universiteto rektorius.

Vilniaus vyskupas skersavo į tą seminariją, jisai ir kiti laikė ją nekatalikų, nekanoniška įstaiga.

Taip pat šnairavo į ją ir vienuolynai: įtakos neturėjo, o privalėjo duoti pinigų jos laikymui. Stengėsi kiek galima mažiau mokėti ir, progai atsitikus, išsisukdavo. Dėl to tai Petrapilio kolegija spirdavo vienuolynus mokėti, kas paskirta.

Esant tokioms kliūtims, stoka buvo lėšų ir žmonių, ir tiktai universiteto rektorium esant Jonui Sniadeckiui 1808 m. buvo seminarija atdaryta. Rūmus reikėjo atimti iš augustiniečių vienuolyno, o jiems mainais atiduoti Kauno kleboniją.

Įstatymais į seminariją siuntinėjo Mogilevos katalikų vyskupija 10 klierikų, Žemaičių — 8, Lucko — 5, Kamienco — 5, Minsko — 5, iš viso 33 katalikai; o unijotai: iš Brastos — 9, Polocko — 6, Lucko — 2, iš viso 17.

Iškilmingai įkurta seminarija 1808 m. gegužės 24 d. Pirmieji klierikai nieku nepasižymėjo, buvo daug netikusių, kartais siunčiama tyčia negabūs žmonės; jų skaičius nebuvo visas. Atvyko — 20 katalikų ir 10 unijotų. Bet pasitaikydavo ir gabių, kaip Babrauskas, Gintyla. Šiaip buvo daug žmonių, neprirengtų tam mokslui.

Vaisiai greitai pasirodė: vieni patys išbėgiojo, nes sunku buvo mokytis, o kitus dėl blogo elgesio reikėjo išvaryti iš seminarijos. Ir jau greitai kilo klausimas apie jos uždarymą, bet įkūrėjai priešinosi ir stengėsi kaip nors ją palaikyti.

1812—1816 m. buvo ji uždaryta dėl prancūzų užplūdimo ir kilusių suiručių; joms išnykus, gyvenimui vėl įėjus į savo vagą, seminarija atidaryta, įėjo kartu ir nauja dvasia. Universitete pačiame pakilo mokslas, ėmė žydėti, tas pats atsitiko ir su seminarija. Liberalizmo dvasia, laisvės vėjas ėmė visur rodytis. Sugyveno gerai tarpusavyje unijotai su katalikais. Vienuoliai iš senovės vedė pasalom karą. Dominikonai norėjo dargi atidaryti savo akademiją ir prašė leidimo jai įkurti, bet negavo. Ypač negabius kandidatus klierikus siuntinėjo vienuoliai iš Žemaičių, Minsko ir Mogilevo vyskupijų. Vienuoliai, nežiūrėdami į pakvietimą, visai klierikų nesiuntinėjo į seminariją, sakydami, jog pas juos mokslas esąs gerai pastatytas, bijosi iš dalies ir varžytinių, ir jau pati seminarijos taryba liovėsi siūlius. Pijorų ordino mokinių buvo daug besimokančių universite, bet jie vėl tyčia neklausė teologijos paskaitų. Tik Vilniaus miesto kunigai lankydavosi į jas.

Ne visi, kurie baigė Vyriausiąją seminariją, benorėjo būti kunigais.

Tarp unijotų buvo keletas gabių klierikų. Politikos atžvilgiu buvo toji seminarija lenkų patriotiškos dvasios, o katalikų bažnyčios akimis žiūrint — liberali. Apskritai tenai nelabai laikomasi ir ginama katalikų bažnyčios dogmos ir politika. Pavyzdžiui, nelabai užsidegdavo dėl jos pažiūrų į nekatalikus, į popiežiaus valdžią, jo neklaidingumą ir t. t.

Viską vedė katalikai, o unijotams leista tik mokintis, reikalų vesti juos neleisdavo.

Valdžia buvo sumanius grąžinti unijotus į pravoslaviją, todėl stengėsi ir pati, naudodamasi esamais skirtumais, atskirti visai vienus nuo antrų. 1828 m. gegužės 26 d. caro įsakas uždraudė visai priiminėti unijotus į Vyriausiąją seminariją, kadangi 1828 m. balandžio 22 d. įsakyta esą įkurti jiems dvasinę akademiją Polocke. 1832 m. gegužės 1 d. universitas uždarytas, kartu ir seminarija. 1833 m. liepos 1 d. įkurta Dvasinė akademija, o 1842 m. ji perkelta iš Vilniaus į Petrapilį, kur ir pasiliko iki pasaulinio karo pabaigos [8].

II

BAŽNYČIŲ TURTAI

Kunigai buvo galingi savo turtais. Daugybė dievobaimingų ponų ir šiaip žmonių, mirdami ar gyvi būdami, užrašydavo dvarus ir gyvenimus su žmonėmis bažnyčiai. Tomis gėrybėmis naudodavos vietos klebonai ar vienuolynai. Beveik kiekviena bažnyčia turėjo savo dvarą, kuriame dirbo baudžiauninkai, turėdavo malūnų, girių, laikydavo smuklių (karčiamų), gyveno taip pat, kaip tų laikų ponai — bajorai. Kunigiškiems baudžiauninkams geriau nebuvo. Nešė tokią pat sunkią lažą. Žmogaus asmuo turėjo tokią pat vertybę, kaip ir pasauliečiui ponui.

Ne sykį bado prispirti eidavo elgetauti, o pas jų ponus buvo užtektinai gėrybių. Moterys nebuvo geresnėj padėtyj, negu pas pasauliečius ponus. Nemaž skundų tekdavo tardyti dvasinei vyriausybei.

Neretai, pritrūkę kantrybės, žmonės priešindavosi,

---

[8] *Жукович П.* Об основании и устройстве главной духовной семинарии при Виленском университете // Христианское чтение. СПб., 1887. № 3—4. С. 237—286; *Kurczewski J.* Min. veik.

keldavo riaušes. Su jais būdavo trumpas teismas; policija be jokio tardymo malšino [9].

Vėliau, apie 1830 metus, buvo galima duoti skundus pasaulietinei vyriausybei. Tardymai dėl tų skundų nepatenkindavo. Pvz., 1830 m. Braslavoj skundėsi baudžiauninkai, kad unijotų kunigas Kučinskas spaudžiąs juos; jis, sužinojęs apie tai, pranešė policijai, jog jo valstiečiai maištą kelią, dėl to atvyko isprauninkas ir plakė juos be jokio tardymo, dėjo į kaladę, kankino kalėjime. Pasiųstasai vėliau reikalo ištirti kitas kunigas taip pat visą darbą atliko klebonijoje, žmonių netardė. O jų ponas dar labiau kibo prie skundžiamųjų [10]. Be pelno iš dvarų, sodžių ir baudžiauninkų, gaunamų tiesioginiu keliu, kunigai turėdavo pelno iš visokių pramonių ir verslų.

Kai kurie nuomodavo svetimą dvarą su žmonėmis ir paskui pelną traukdavo iš jo žmonių. Ne visi atsitikimai būdavo žinomi, nes reikėdavo didelio nuožmumo, kad kiltų riaušės, ar savininkas, matydamas turto naikinimą ir žmonių žudymą, keldavo protestą [11].

Klebonai, lygiai su pasauliečiais ponais, stengdavos kuo daugiau pavergti žmonių. Žemaičių kanauninkas K. Šlikas 1824 m. nori atimti laisvųjų žmonių teises visiems tiems, kurie dar prieš 15 m. buvo laisvi užrašyti, ir vėl juos padaryti vergais. Pasaulietinė valdžia jam dėl to mat nepadėjo, nes būtų reikėję grąžinti 7000 rub. permokėto iždinio mokesčio, o iždas to nemėgdavo daryti [12].

Daugelyje vietų klebonui priklausė ir smuklės, kurios

---

[9] Daug įdomių žinių suteikia dominikonų vienuolynų vizitatorius, 1821—1832 m. rašęs savo dienyną. Gabus, akylas, apšviestas žmogus, nusistatęs prieš baudžiauninkų išvadavimą ta forma, kokios norėjo ponai, stovėjo už žiaurias bausmes ir kartuves nusidėjėliams, kreivatikiams, bedieviams, bet šiaip labai geros širdies žmogus, ypač kunigams ir vienuoliams (Išspausdinta: Археологический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. Вильнюс, 1904. Т. 14).

[10] Vilniaus generalgubernatoriaus archyvas (toliau — VGG). 1832 m. Nr. 1205.

[11] Apie panašius atsitikimus pasakoja vyskupas Klongevičius Gr. Chrisent 1829.V.29 (VVBR. T. 54—328).

[12] VGG. 1825 m. Nr. 331.

tais laikais duodavo didžiausio pelno. Jų visur buvo daugybė. Neturėdamas visų skaičių, negaliu tiksliai nurodyti, kiek jų buvo, duosiu tik keletą pavyzdžių. Panevėžio apskrityje, kurioje laikoma buvus (apie 1827 m.) 85 400 gyventojų, buvo 97 dvarai, 678 medinės smuklės, 9 mūrinės, 353 degtinės bravorai, 15 alaus bravorų; ten pat buvo 26 bažnyčios ir kiek mažiau mokyklų. Dauguma smuklių priklausė ponams bajorams, tik dalis kunigams [13].

Varniuose, vyskupo miestelyje, kuris turėjo 750 katalikų ir 630 žydų, buvo 5 smuklės. Vyskupas jas ir visą miestelį išnuomojo žydui, kuris imdavo muitus nuo degtinės ir įvežamų bei įvedamų į miestelį galvijų ir javų [14].

Smukles galėjo taisyti kiekvienas, kuris turėjo baudžiauninkų. Vėliau ponai didikai darė kliūčių, betaisant klebonams smukles, ir atiminėdavo kiek įmanydami.

Vienuolynams ir klebonijoms degtinės varymas buvo didelis daiktas, kuris duodavo nemaž pelno. Iš kitos pusės, iždas pats traukdavo naudą. Nesirūpindamas pats organizuoti mokesčių rinkimą iš jų, atiduodavo pramoniams, kurie vadinami atpirkikais (atkupčiais); šie per tam tikrus liubrikus sekiojo, kur pardavinėja degtinę be jų žinios, be patento. Vienuolynai stengiasi praplatinti savo teises degtinę ir alų dirbti ir pardavinėti. Tuo reikalu turime įdomų 1815 m. sausio 15 d. Senato įsaką, kuriame yra šios vietos: „Vienuolynai gali daryti alų savo reikalams, tatai neuždrausta, kaip tatai leista pačiose Didžiosios Rusijos gubernijose visuotiniais įstatymais, neuždrausta niekam, nei miesto, nei sodžiaus gyventojui. Bet dėl leidimo, kurio prašo katalikų vienuoliai, kad leista jiems būtų vežti į miestą paaukotą jiems degtinę, tai Senatas, [remdamasis] įstatymais apie svaigalų mokesčius, negali pripažinti tokį reikalavimą įvykdomą, nes teisę gabenti degtinę į miestus, kuriuose degtinės pardavimas eina iždo naudai, palikt tiktai atpirkikams, o leidus vienuolynams įgabenti degtinę, būtų aniems nuostolis. . ." [15]

---

[13] VVBR. Apr. Bialozoro.

[14] Ten pat. Laurinavičiaus aprašymas.

[15] VVBR. Б—8—123.

Lietuvoje tais degtinės atpirkikais būdavo žydai. Būdavo ne sykį susirėmimų tarp jų ir vienuolynų dėl tos degtinės.

1825 m. vasarą Kauno dominikonų perdėtinis pirko Rumšiškėse 199 gorčius degtinės po 25 skatikus už gorčių ir paliko Kauno benediktinų dvare, netoli Kauno. Vienuolyno vaikinas slapta, nematant liubrikams, pargabeno į savo vienuolyną ir paslėpė. Žydai, laikę Kaune degtinės pardavimą, pajutę apie tat, puolė prie policijos, atėmė degtinę ir reikalavo ją konfiskuoti ir t. t. [16]

Kartais vienuolynai patys atpirkdavo visos apskrities degtinę, neužleisdavo žydams, ir savo pinigus surinkdavo iš žmonių, parduodami ją, ir dar pelnydavo.

Įdomu šiam dalykui išaiškinti byla tarp Raseinių dominikonų ir žydo atpirkiko.

1823 m. Raseinių mieste atpirko degtinę žydas Bliumbergas. Tam visko neatsiteisus, jo vietą užėmė teisėjas Rimkevičius. Bet ir šis negalėjo iždui užsimokėti, tai įgaliojo šeimininkauti dominikonų perdėtinį, bet neilgam laikui. Prasidėjo anų tarpe vaidai. Iškilo aikštėn, jog vienuolynas turi dvi smukles, turi savo bravorą už miesto ir tuomi daro nuostolio atpirkikui. Vyskupas Giedraitis ir gubernatorius nustatė, jog tikrai dominikonai neteisėtai elgiasi, bet dominikonų provincijolas su tuom nesutiko ir nuvarė bylą iki paties Senato, bet ir tenai pripažino, jog dominikonams nepridera šinkoriauti, ir jų šinkiai buvo uždaryti [17].

Tais laikais šinkoriavimas nebuvo laikomas blogu daiktu. Buvo tat paprastas traukimas naudos iš javų ir jų perdirbimas. Ir daug buvo tuomet smuklių, kuone kiekviename sodžiuje, kiekvienoje kryžkelėje. Dabar tik tų smuklių griuvėsiai liudija apie jų senovės viešpatavimą.

Degtinė gerti nebuvo laikoma blogu daiktu, tik reikėjo laikyti saikas. Gerti su saiku — tų laikų blaivybė.

---

[16] VGG. 1825 m. Nr. 814.

[17] Ten pat. 1825 m. Nr. 361.

Ir daug reikalaująs iš žmonių apšviestas dominikonų mokyklų vizitatorius, jau anksčiau minėtas [18], nieko blogo tame nemato; tai buvo tuomet normalus dalykas. Išgerdavo daug; kartais ponas ar klebonas paskirdavo vyriškai galvai išgerti po 2 kibiru per metus [19].

Be to, dar kunigai gaudavo naudos iš dovanų, aukų ir užmokesčio už tiesioginį savo darbą. O aukodavo žmonės visokiais daiktais, valgiu, drabužiais, kartais ir degtine. Žinomas daiktas, tatai įvairavo pagal vietą ir reikalą. Patarnavimai nebuvo brangūs [20].

---

[18] Žemaičių vyskupijos raštai ir cirkuliarai (toliau — ŽV). Žr. 9 išnašą.

[19] VGG. 1825 m. Nr. 361.

[20] Kainų nurodymui duodu ištrauką iš Griaužiško klebonijos apyskaitų 1833 m. per 2 mėn. Klebonas tuom tarpu buvo išvažiavęs, jo vieton atkeliavo Kordzikauskas. Padaryta tam tikras kontraktas tarp jo ir klebono. Kordzikauskas vedė sąskaitas ir pristatė jas sugrįžusiam klebonui.

1833.3.20. Sosnausko laidotuvės 1/2 bačkos avižų, 1/8 bačkos miežių, pinigais 1 rub.— Kordzikauskui sutikimas 30 kap., mišios ir laidotuvės 50 kap.

24. Milaševičiaus laidotuvės — gėrimas — suvalgyta.

27. Borkauskienės laidotuvės 45 kap. Kordzikauskui giedotos mišios 30 kap., sutikimas ir palaidojimas 15 kap.

28. Parduota avižos ir miežiai 1.70 rub.

4. 8. Povilaitienės laidotuvės 1 rub. Kordzikauskui giedotos mišios 50 kap., sutikimas, palaidojimas 30 kap.

11. Klimašausko 1/4 bačkos avižų ir 60 kap., mišios giedotos 50 kap., sutikimas 10 kap. Išmainyta avižos į rugius. Rugiai atiduota Ašmenos priorui už kunigo Šimborskio paskolinimą velykinės klausyti, o kunigui Šimborskiui skyrium sumokėta 2 rub. 30 kap.

13. Milaševičiaus laidotuvės 30 kap.

22. Už vaiko laidotuves 10 kiaušinių — suvartota.

24. Čysnalevičienės laidotuvės 1/2 bačkos avižų ir 30 kap. Mišios ir laidotuvės 30 kap.

3. 5. Vaiko laidotuvės — višta, suvalgyta.

4. 5. Kuodienės laidotuvės, $4^1/_2$ kap. Kunigui $9^1/_2$ kap.

8. Povilaičio laidotuvės 30 kap. Kunigui 30 kap.

13. Lipskio laidotuvės 1 rub. Kunigui 80 kap.

15. Sasnausko šliūbas 65 kap. Miluševičiaus laidotuvės 50 kap. Kunigui 50 kap.

16. Girinio šliūbas 1 rub. Vainos laidotuvės 1 rub. Kunigui 70 kap.

22. Senkevičiaus šliūbas 50 kap. (VVBR. T—54—368).

III

KUNIGŲ ORGANIZACIJA

Bažnyčios galybę padidindavo ir stamantri, amžiais išdirbta organizacija.

Mažiausias vienetas — parapija. Kelios iš jų (apie 10) sudaro dekoniją (dekanatą), o jos — vyskupiją.

Padalinimas ėjo iš viršaus, o ne iš apačios, istoriškai taip ir atsirado. Viršum to viso buvo vyskupas, renkamas iki gyvos galvos. Jisai pats — ponas didikas, turėjo daug dvarų ir miestelių, jog galėjo lygintis ekonomiškąja savo galybe su magnatais. Jisai buvo dar galingesnis — po juom buvo mažesni vasalai, kuriuos galėjo prispirti elgtis šiaip ar kitaip. Be abejonės, tik bažnyčios mokslo ribose. Už pasaulietinius ponus turėjo daugiau galios — turėjo dorinės įtakos. Anų laikų bažnyčios padėtim Lietuvoje vyskupo rankose buvo ir pasaulietinė ranka — policija, kurios pagalba galėjo įvykdyti savo valią ir reikalavimus.

Tokios organizacijos neturėjo nė vienas luomas Lietuvoje. Berods, bajorai dvarininkai turėjo savo savivaldybę, susirinkdavo kas treti metai į apskrities seimelius, o šių rinktiniai — į gubernijos seimą, išsirinkdavo teisėjus ir valdininkus, bet nebuvo ji tokia stamantri, lanksti ir stipri. Čionai kovodavo dėl savo interesų įvairios grupės, savo pasiekdavo ar jas nuveikdavo, paskui anų priešgyna vėl atsigaudavo, nebuvo vidurio, iš kurio viskas išeitų ir atgal grįžtų, kuris spręstų kilusius vaidus. Vyskupijoje visai kas kita. Berods, buvo ir čionai kai kurių spragų ir trūkumų.

Pirmiausia spraga — kunigų pasidalinimas į juoduosius ir baltuosius — vienuolius ir pasaulietinius kunigus. Kiekvienas vienuolių ordinas turėjo savo organizaciją, vieną visai provincijai, kuri apimdavo Lietuvą ir Gudiją, kartais ir toliau siekdavo. Jų provincija apimdavo kelias vyskupijas. Vienuoliai būdavo ar paprasti broliai, ar ir kunigai drauge.

Vienus ir kitus vyskupo valia ne visai siekdavo.

Žinomas daiktas, vyskupas stengdavos viską paimti į savo rankas. Kitaip ir būti negalėjo.

Todėl ne sykį skųsdavos vienuoliai, kad vyskupas skiria provincijolą ordino viršininku be jų susirinkimo žinios.

Taip pat vienuoliai ne sykį protestuodavo prieš vyskupijos kapitulos elgesį, jos savivaldybę.

Minėtasis dominikonų vizitatorius liūdnai rašo, jog kapitula nori paversti vienuolynus į p a t a i s o s namus pasileidusiems kunigams, jog jie gadina vienuolyno dvasią.

Kartais jisai dejuoja, jog vienuolynus apkrauna dideliais mokesčiais, lupa juos [21].

Pasipriešinimų, atvirų kovų nebūdavo, viskas įvykdavo namie tyliai, nors ir pasiekdavo aukštesniąją vyriausybę. Gadynės išdirbo būdus ir priemones painėms išspręsti.

Antroji spraga tai, jog kunigai ir vienuoliai tokie pat žmonės, kaip ir kiti, jog jie neatitinka visuomet to tikslo, kuris buvo paskirtas ar pageidaujamas.

Vienuolynuose turime barnių ir vaidų, kuriuos turi išspręsti vyriausybė ir konsistorija.

Buvo vaidų tarp klebono ir kamendoriaus, tarp klebono ir vienuolyno, besivaržant dėl įtakos ir lobių.

Kunigų apšvietimas nebuvo didelis, ir dabar tyrėjai nustato, jog seminarijos ne visuomet buvo katalikiškos [22]. Tenai ir už jų matome veikiant įvairias sroves — liberalų, masonų ir bedievių, kurių atsirasdavo ir kunigų tarpe. Gadynės dvasia ėsdavo ir puikią organizaciją.

Dominikonų vizitatorius, per didelis pesimistas, su širdgėla užrašinėjo tokias žinias, jog vienuolynai genda, kad gadina juos gadynės dvasia, sugadinti draugai išsiunčiama pasitaisyti, bet be geros kloties, maldingumas nusmukęs, dvasininkų įtaka mąžta, vaidai didinasi, mišių skolos auga, drausmė smunka, naujokai yra menko apšvietimo [23].

---

[21] Dominikonų vizitatoriaus dienynas (Археографический сборник. Вильна, 1904. Т. 14). 1822.IV.13; 1823.X.2. (toliau — Dienynas).

[22] *Kurczewski J.* Min. veik.

[23] Dienynas. 1822, 1823, 1824, 1829, 1830 m. ir kt.

O aplinkui tarp pasauliečių atsirado nenuoramų. Matantys toliau baltieji (pasauliečiai) ar juodieji kunigai žiūri į tą pavojų su baime ir pasibaisėjimu. Jau ir dvaruose tikėjimas smunkąs, ir visur pradeda juoktis ir tyčiotis, nelaiko pasninkų, pavyzdžio liaudžiai nebeduoda, vienuolius niekina, atšalimas nuo bažnyčios didinas, nebelanko jos [24]: masonai įsivyravo, užkrėtė žmones, dargi jų tarpe buvę pralotų ir pavyskupių [25].

Lietuvos gyventojų pažiūrų, tikybos ir nuomonių nevienodumas, be abejonės, silpnino Lietuvos kunigų organizaciją. Didesni sujudimai parodydavo, jog ne viskas pas juos yra tvarkoj, ir audroms praėjus jie gydydavo savo ligas. Bet tuomet visados buvo galima rasti žmonių, kurie, užklydę pas juos, pasinaudos riaušėmis, kad išsprūktų iš jų slegiamos organizacijos.

IV

KUNIGAI IR BAJORAI

Kas gi tapdavo kunigais? Pirmiausia tapdavo dvarininkai. Ekonominė padėtis gera, o kai kurios vietos labai geros, todėl ir traukė tenai dėl skanios duonos. Žinomas daiktas, didikams kliūdavo aukštesnės ir šiltesnės vietos. Paskui tapdavo kunigais smulkieji bajorai, jiems kliūdavo paprastai klebonų ir kamendorių vietos, vienuolynuose jų taip pat pasitaiko.

Bet būdavo kartais ir baudžiauninkų, valstiečių vaikų. Dargi Varnių seminarijoj iki 1832 m. neklausinėdavo, kurio luomo naujokas, bajoras ar valstietis [26]. Įstoję išdildindavo savo kilimą ir skęsdavo bajorų jūrose. Kiti valstiečiai prieš stodami pasidirbdino bajoro dokumentus, pasivadindavo svetima pavarde, perdirbdavo savąją į po-

---

[24] Ten pat. 1828 m.

[25] *Добрянский С. Ф.* Очерки из истории массонства в Литве. Вильна, 1914.

[26] *Wołonczewskis M.* Žemajtiu wiskupiste. T. 2. P. 25, 26.

niškąją, ir tik reti tesužinodavo, kuri tikra jo pavardė. Seminarija, vienuolynas, gimnazija tardymo nedarydavo, ar pristatytieji bajorystės dokumentai tikri. Tik riaušėms iškilus, kam nors nusidėjus prieš pasaulietinę ar dvasinę valdžią, kai pradėdavo tirti jo kilimą, surasdavo teisybę. Jų tarpe buvo ne vienas išgarsėjęs žmogus. Tie visi valstiečių vaikai priimdavo bajorų kultūrą, gyvendavo jų interesais ir niekuo nesiskirdavo nuo tikrųjų bajorų, tik audrai ištikus, susikirtimui užėjus, pasirodydavo tikrasis jų pogymis. Kartais, bijodami priekabių ir painių, stodavo į seminariją ir vienuolyną tolimoj vyskupijoj [27].

Neretai energingiausi valstiečiai ir šiek tiek pasimokinę bėga nuo ponų ir stoja į vienuolyną, kur rasdavo gerą ir ramią prieglaudą. Ponai valdžiai skųsdavosi, kad vienuolynai slepią dezertyrus, ir reikėjo stipresnių priemonių sulaikyti slapstymą.

1829 m. kovo 15 d. Mogiliavo arkivyskupas paskelbė aplinkraštį, kad kai kurie Lenkijos valstiečiai pabėga į Lietuvą, Gudiją ir Ukrainą, įstoja į vienuolyną, paskui neiškentę grįžta į tėviškę su pasu ar be paso [28].

Kunigai — tai tie patys bajorai dvarininkai, jeigu ne kilimu, tai padėtim. Antiklerikalizmo bajorų tarpe nebuvo. Tik retkarčiais pasitaikydavo vaidų, mažų ginčų tarp negausių „liberalų"— naujų dvasinių inteligentų ir „obskurantų"— senųjų dvasinių inteligentų, kuriuos pirmieji taip pramindavo. Į pačią minią vaidai neidavo. Išgirstame vaikų ir jaunuomenės susikirtimų gimnazijose (Kražiuose, Kėdainiuose) su mokytoju kunigu. Subrendę nerimdavo. Santaroj gyveno dvaras su klebonija. Berods, teismuose yra daugybė bylų tarp vienuolynų, klebonijų, iš vienos pusės, ir dvarininkų, iš antros pusės, dėl žemės, lažininkų, smuklių, palūkanų. Bet tai buvo vaidai

---

[27] VVBR. Kėdainių gimnazijos byla. Kunigas Trynkowskis, garsusis Vilniaus pamokslininkas, buvo tai Trinkūnas (Muravjovo muziejaus (toliau — MM) archyvas. 1832. Nr. 50), vienuolis Petkevičius — tai Urbutis (MM. 1835. Nr. 14) ir kt.

[28] Ten pat. S—7—40.

tarp dviejų rūšių dvarininkų. Kovos, priešingumo tarp tų luomų nebuvo.

Retkarčiais vaidai giliau siekia. Teisybė, ir dar seniau, 1745 m., vyskupas grafas Antanas Tiškevičius popiežiui įduotame rašte skundžiasi dėl didelių palūkanų, dėl nuolatinių bylų su pasauliečių luomu už bažnyčios žemės grobimą, už mokesčių ir priedermių vertimą dvariniam [= dvasiniam?] luomui, už ponų apsunkinimą valstiečių per didelėmis prievolėmis, kad ir šventų dienų nelaiko [29].

Žuvus Lietuvos [ir Lenkijos] nepriklausomybei, nebebuvo galima vienam luomui spausti kitą įstatymų keliu. Tik retkarčiais dvarininkai per seimelius keldavo klausimą dėl taksos kunigams, dėl negrąžinimo paskolintų bažnyčios pinigų arba bent atitęsimo grąžinti [30]. Šiaip vaidų nebuvo, ir suprantamas daiktas: nepertraukiami ryšiai jungė klebonįją ir dvarą — gimimas ir gyvenimo vienodumas, turto ėmimas iš baudžiavos.

Todėl laukti, kad klebonas užstotų baudžiauninką, jeigu tatai nėra priešinga jo reikalams, nebuvo galima. Be to, daugelyje vietų klebonas visai priklausė nuo vietinio pono. Priklausymo priežastys dvejopos: koliacija ir dvaro duona.

Koliacija atsirado tokiu būdu. Ponas, statydamas bažnyčią, užrašydavo jos klebonui dvarų ir baudžiauninkų, kad galėtų išmisti. „Pagal įstatymu bažniczes, kiekwienas žmogus ąnt sawa žemi ir sava piningajs naujus pastates namus Diewa, galieje wisumet paskirties tinkamą kleboną ir wadinos skirieju (kolatoriu)" [31].

Pačioje pradžioje Lietuvos bažnyčių įkūrėjai buvo vien didieji kunigaikščiai, naudojosi koliacijos teisėmis ir ponai. Bet 1503 m. Žemaičiuose karalius išsižadėjo savo teisių ir pavedė jas vyskupui [32]. Jose koliatorium dabar buvo laikomas vyskupas. Laikui bėgant, išaugo daug bažnyčių, buvo daug įkūrėjų. Jie ėjo savo priedermes, mo-

---

[29] *Czerski S.* Opis Żmudzkiej dyecezji. Wilno, 1830. S. 8, 9.

[30] Vilniaus bajorų deputacijos archyvas (toliau — VBD). Raštai.

[31] *Wołonczewskis M.* Žemajtiu wiskupiste. T. 1. P. 75.

[32] Ten pat. P. 76.

kėjo ar davė klebonui, kas buvo jų arba jų pirmtakūnų žadėta. Koliacijos teisės ir priedermės buvo susijusios su žeme ir dvaru. Dėl to turime tokių keistų atsitikimų. Šiaulių ir Telšių apskrity įkūrėjais tapo pravoslavai grafai Zubovai, kurie privalėjo mezliavas mesti ir pyliavas pilti daugeliui bažnyčių, o tenai turėjo eiti maldos ir už jų sveikatą, o numirus — už jų vėles. Grafas Zubovas, pravoslavas, turėjo Žemaičiuose 8 katalikų bažnyčias [33]. Tokių bažnyčių, kur vyskupas būtų įkūrėjas — mažuma.

Daugumos parapijų klebonu buvo ir galėjo būti žmogus, tinkamas tos vietos dvarininkui. Vyskupas duoda kleboną, kuris geras yra dvarininkui, arba jis tiesiog paskiria klebonu tą, ką dvarininkas prašo.

Kartais išeidavo susikirtimas tarp dvarininko ir vyskupo, bent įvykdavo nepasitenkinimas. Ne sykį koliatorius prašo iškelti kunigą, vyskupas nemato reikalinga [34]. Bet tai buvo tais laikais, kuomet koliatorių teisės ėjo mažyn, o išnyko jos formaliai 1843 m., kai atimta bažnyčių ir vienuolynų dvarai [35].

Dar blogiau buvo tokiose vietose, kur klebonas neturėjo savo žemės. O buvo tokių, nors ir nedaug. Iš valstiečių aukų ir atlyginimų nebuvo galima daug belaukti: patys neturtingi, suvaržyti ir nepratę duoti. Toksai kunigas mito iš dvaro. Ponas duoda metinę (annatą) javais, galvijais ir kartais pinigais [36].

---

[33] *Czerski S.* Min. veik.; *Wołonczewskis M.* Žemajtiu wiskupiste.

[34] *Valančius M.* Iš kronikos „Margumynai" // Žinyčia. 1901. Nr. 3. P. 25—29.

[35] Negalima pasakyti, kad koliatoriai ir jų teisės būtų visai išnykę: ir dabar didieji dvarininkai tebesinaudoja tuomi iš dalies. Vienoj vietoj kaipo pavyzdį dvarininkų įtakos bažnyčiai nurodoma „Plioterių vyskupiją".

Vilniaus ir Mogiliovo vyskupijoje yra atskiras kūnas, vadinamas „Plioterių vyskupija". Ji turi 22 bažnyčias, savo dekaną, metropolitas leidžia jam kištis į svetimus dekanatus: kai kurie dekanai priešinos, bet tatai negelbėjo nieko. Žinoma, čia yra faktinė padėtis (Annales des Nationalités. 1913. Nr. 5/6. P. 158, 159).

[36] Atėmus 1840 m. vienuolynų ir bažnyčių žemes, teko valdžiai spręsti įvairius ginčus dėl buvusių dvaro ir klebono santykių.

Įdomus ginčas dėl annatos. Dvaras privalėjo duoti vienuolynui kas metai pyliavą javais ir pinigais (annatos). Atėmus vienuolyną, Vi-

Peržiūrėdami anų laikų parapijų aprašymus, randame pažymėta: kunigas minta iš dvaro, bet badu nestimpa, kaip dažnai prideda M. Valančius, bet ar gardi toji duona — nenurodo [37].

Toksai klebonas, pono duoną valgydamas, tegalėjo jam tarnauti, su juom tampytis nedrįso, turėjo palaikyt jo pusę: ypač tatai buvo lengva todėl, kad socialinės pažiūros vienodos, jeigu buvo vaidų, tai tik asmens ar duonos.

Gyvenimo būdas, pažiūros, ekonominė padėtis kūrė tam tikrą dorą. Kunigai buvo užsikrėtę tomis pačiomis ydomis kaip ir dvarininkai, tik retai kas nepriklausomas galėjo išsimušti iš jų. Siejo tik tas, kas buvo gero ir peiktino dvarininkų tarpe. Į liaudį neatsižvelgdavo. Nebuvo joje visuomenės veikimo ir tobulinimo akstino.

Nematė nieko pikto žmonių spaudime, patys buvo tuom užsikrėtę. Buvo laikoma blogybe ponams priešintis. Mažiausias žmonių palaikymas sukeldavo triukšmą ponų tarpe ir persekiojimą. Šviesos nešimas buvo tai žmonių tvirkinimas ir maištų kėlimas. Prie tokių kunigų kibdavo valdžia, ponams įskundus [38].

Kitokių atsitikimų turime, pasipriešinus patiems ponams. Pačioj sukilimų pradžioj žemaičių valstiečiai puolė pirmiausiai prie savo kankintojų — ponų ar jų vietininkų, keletą jų dargi nudėjo, tarp jų ir Grūžlaukių Karnilavičių už nežmonišką elgimąsi su jais, kaltino, berods, dėl

---

daus [reikalų] ministerija tarė, jog ir dabar privalanti gauti annatą, ir reikalavo jos. Iškilusi dėl to byla nuėjo iki Senato, kuris nustatė, jog Vidaus [reikalų] ministerija bažnytinių priedermių nevykdo, o vienuolynas buvo gavęs auką už maldas. Negalint gauti maldų, turi atkristi ir dovana (Senato sprendimas 1868 m. Nr. 2. Visuot. Susir. Valst. Taryba 1872 m. Labunskių byloje).

[37] *Wołonczewskis M.* Žemajtiu wiskupiste. T. 2. II priedas [Matyt, turima galvoje „Tobliczes, rodantes, kokiemi padieimi buwa kataliku bažniczes Žemajtiu wiskupistes 1841 metusi". T. 1. P. 273—331].

[38] Vieną tokį atsitikimą esu aprašęs straipsnyje, išspausdintame gudų laikraštyje Маладая Беларусь. 1913. Сшыт. 3. С. 9—16: apie jauną poetą iš Krošyno parapijos (Medžiaga: VVBR. 0—10-94) [Turimas galvoje A. Janulaičio straipsnis «Аб маладым паэце с Крошына (с партрэтам кс. Магнушэўскаго)»].

aguonų įmaišymo į paraką. „Salantų altarista kun. Laurynas Kovalskis kilo iš ambonos prieš tą žmogžudystę, perstatydamas žmonėms, juog kariauti reikia su ginkluotais maskolių kareiviais, o ne su beginkliais vietiniais gyventojais. Užgauti maištininkai valstiečiai norėjo kun. Kovalskį pagauti ir kaipo maskolių šalininką pakarti, bet tas pakabiai išspruko į mišką ir tę slėpės lyg pat karei pasibaigiant" [39].

Buvo tai ponų užtarytojas. Kitaip ir daryti negalėjo. Iš kitos pusės, ir kuniguose, kaip ir bajoruose, atsiliepia kartais ir tos srovės bei pažiūros, kurios skelbė baudžiavų panaikinimą, šviesos platinimą. Tarp kovotojų su tamsuoliais, vadinamaisiais obskurantais, yra kunigų.

Toliau matome judėjimą iš apačios. Kunigai, spaudžiami savo vyriausybės, ar dėl kilimo, ar dėl pažiūrų, arti žmonių stovintys, su jais susiartinę, persiima jų reikalais, užtaria juos, eina prieš ponus, dargi pamoksluose užsipuola ponų išnaudojimą. Taip darė kun. Strazdas ir kiti. Suirutėje toki žmonės turėjo iškilti aikštėn.

V

KUNIGAI IR RUSŲ VALDŽIA

XIX a. pradžioj katalikų kunigų privilegijos mąžta, dargi įvedami dėl jų tam tikri išimtiniai įstatymai.

Jaunuomenės mokinimas buvo iki šiol beveik kunigų ir vienuolių privilegija, dargi dauguma mokyklų atsirado prie bažnyčių ir vienuolynų ir jų buvo įkurtos. Palengva atimama ta privilegija.

XVIII a. Kražių gimnazijoj buvo vienas mokytojas nekunigas, bet jisai, nenorėdamas išsiskirti iš kitų ir norėdamas pritikti prie visų, dėvėjo kunigo drabužius [40].

Per keletą dešimčių metų po to varoma kunigai iš jų įkurtųjų mokyklų. Tuose pat Kražiuose nuo 1817 m. mo-

[39] *Valančius M.* Iš kronikos „Margumynai". P. 26.

[40] *Wołonczewskis M.* Žemajtiu wiskupiste. T. 2. § 160 prierašas, mokytojas vadinosi: Motiejus Wąsowicz.

kytojai — pasauliečiai žmonės, tas pat ir Kėdainiuose [41]. Tik tikybą dėstė kunigas. Tikyba buvo laikoma dideliu veiksniu valstybės gyvenime. Kapelionai, kaipo valdininkai, privalėjo eiti savo priedermes, palaikydami esamąją valstybę. Ji buvo įnagis žmonėms ir jaunuomenei klusnume laikyti, bet ne daugiau. Kas toliau eidavo, sulaikydavo valdžia. Darant tardymus politikos nusidėjėliams, pirmiausia klausinėdavo, ar geras katalikas, ar eina velykinės, ar laiko kitaip religijos priedermes. Kitaip jis turėjo būti maištininkas. Reikėjo vienuoliams turėti ar gerus pečius biurokratų tarpe, ar pataikauti jų politikai, kad nors kiek ilgiau išsilaikytų mokykloje. Taip darė dominikonai Kalvarijoj, Datnavoj, bernardinai Telšiuose ir t. t. [42]

Rusų biurokratai pripažino, kad pasaulietinė mokykla, kuri neturi jokių galvinių ir ryšių už rusų valstybės sienų, jiems parankesnė ir patogesnė ir palaiko pasauliečius kovojant su dvasininkais.

Kartais vyliais ir priekabėmis išvaro kunigus iš mokyklų, prikabindami kokį politinį nusidėjimą [43].

1829 m. išleista įsakas, kuriuo vienuolis gali būti tik bajoras. Įstodamas naujokas privalo įrodyti, jog tikrai jisai bajoras, jog nebuvo teistas. Viską tat gavus, vienuolyno vyriausybė privalo siųsti kulto ministeriui. Vienuoliai, toliau matantys, suprato, kur eina tas įsakas, tai kėsinimasis į vienuolyną: per kelias dešimtis metų tokiu būdu jie galės būti panaikinti: išmirs savaime [44]. Dabar naujastojai susilaukia tiek daug kliūčių, jog daugelis su širdgėla grįžta namon ar kur kitur prieglaudos ieško [45]. Sykį du Lenkijos jaunuoliai į vienuolyną stoti laukė 8 mėnesius ir nieko nesulaukė. Naujų jėgų įplaukimas sustojo [46]. Taikantis prie naujo valdžios reikalavimo, tuojaus atsirado vienuolių biurokratų, kurie sąžinin-

---

[41] Ten pat. § 161, 174.
[42] Ten pat. § 178, 179, 181.
[43] Dienynas. 1827.II.1.
[44] Ten pat. 1829.VI.29.
[45] Ten pat. 1829.X.10.
[46] Ten pat. 1830.II.18.

gai vykdė valdžios norą: žiūrėjo ne į dorąją žmonių pusę, bet nagrinėjo atidžiai ir atsidavę naujokų popierius. Geriausią vaikiną, puikiausių norų pilną, jie išjuokia dėl gerų dokumentų stokos [47]. Taip vertino šį įsaką vienas dominikonų vizitatorius.

Rusų biurokratija vis labiau daro skirtumų tarp pravoslavų ir katalikų bažnyčios. Šie labiau niekinami, o anie aukštinami.

Būdavo įsakų, kurie tik užgaudavo kunigus, o jokios vertybės gyvenime neturėjo ir negalėjo turėti. 1825 m. išleista įsakas, kuriuo pasauliečiams žmonėms uždrausta girdyti kunigus per vestuves, laidotuves ir t. t. [48]

Dalį vienuolynų rusų vyriausybė ėmė naikinti. Pradėjo tą darbą nuo unijotų bazilijonų. Iš pradžių valdžia kibdavo prie jų politikos, pritaikydavo politikos nusidėjimą ten, kur jo ir nebuvo, noriai priimdavo bepročių ir pusgalvių skundus, paskui jau vienuolius grūdo laukan iš vienuolynų, mokyklų [49], atima turtus, mokint įveda pasauliečius. Vyriausybė nuosekliai elgėsi su bazilijonais ir atkakliai ėjo prie savo tikslo. Su kitais vienuolynais tik žadama šis tas daryti, kalbama, svarstoma, ketinama dargi bažnyčios turtus atimti [50], jau ir proteguojamus pijarus rengiasi iš mokyklų varyti, kitur jau varo.

Baimė apima vienuolynus. Nežino ką daryti. Savarankiškai, vieni kovos nepradės. O vyskupai seni, neveiklūs ar nedideli priešininkai valdžios reformų. Ir prie liūdnų išvadų prieina minėtasis žymus dominikonas: „Neturime vyskupų: yra seni arba apsileidę" [51].

Patys persekiojami, o džiaugėsi tuo, kaip ta pati biurokratija persekiojo ar kibo prie tikrų ar tik spėjamų priešų. Prieš įvairias draugijas, atėjusias iš Vakarų, kurios ar visai nebuvo katalikiškos, ar tik abejotinos, širdyje leidžia vartoti kazokų negaikas [52]. Džiaugiasi, kaip

[47] Ten pat. 1830.I.18—21.
[48] Ten pat. 1825.VI.7.
[49] Ten pat. 1827.II.1, 1827.IV.28, X.1., XI. 18—28, 1830. II.8, III.16.
[50] Ten pat. 1828.XII.15, 1830.III.12.
[51] Ten pat. 1826.XII.2.
[52] Ten pat. 1823.XII.17.

valdžia persekioja masonus; jie tai sugadinę žmonių giminę, vyriausybė gerai daranti, kad areštuoja juos. Deja, esą ir dvasininkų jų tarpe, bet dvasininkas negalėjo būti sosto ir altoriaus priešas. Jie darą maištus, kelią revoliuciją, ir belieką vienas vaistas prieš tai — kazokų nagaika, tepakenčia paleistuvingi šios dienos filosofai, jie kentėti nemoka, tepasižiūri į tikruosius krikščionis [53]. Džiaugiasi, kad caras naikina masonus, teareštuoja juos, juk jie retkarčiais patraukia ir „mūsų atskalūnus". Džiaugiasi, jog surakintus ir apkaustytus gabeno į sostinę (Petrapilę), kam kovoja su sostu ir altorium, kuriuodu turi talką iš dangaus. Džiaugiasi taip pat, kad karininkai nebus masonai. O šių skaičius, matyti, augo, dargi užgriebiami ir ekonomai [54].

Ilgainiui, pasididinus persekiojimų skaičiui, pradėjus gaudyti jaunuomenę, pažįstamus, mainosi pažiūros į persekiojimus. Jau vyriausybė darosi nebe tokia beklaidė, kaip tat buvo pirmiau, jau kartais policija daranti tai dėl uždarbio, dargi masonų vadai virsta gerais žmonėmis, rimtais ir gerbiamais [55]. Per stropus gaudymas gaminąs aniems šalininkų, laikas būtų liovusis persekioti [56].

Vienuoliai — kunigai jaučia persekiojimus. Jie laiko save sosto ramsčiais, kiekviena valdžia nuo dievo paeinanti. Piktinas, kad svetur daromos revoliucijos. Burbonų išvarymą iš Prancūzijos ir revoliucijos kėlimą aiškina bažnyčios silpimu, tikybos smukimu, jeigu taip eis ir toliau, tai didelė gresianti pasauliui nelaimė [57].

Kitoniškiau, žinoma, pradeda galvoti, kai ima juos persekioti. Mato savo privilegijas ir dargi teises atimant: jaučia, kad diena po dienos išstumia juos pasauliečiai, kai pasiturinčios jaunuomenės auklėjimą atima jie iš bažnyčios, tai reiškia jų įtakos. „Negali susidėti dievo sūnūs

[53] Ten pat. 1822.XII.11—28.
[54] Ten pat. 1822.VIII.27, 1824.I.2, 1826.II.1, III.5, VI.2.
[55] Ten pat 1830.III.10—22, VI.8.
[56] Ten pat. 1827.V.2.
[57] Ten pat. 1830.VIII.18, IX.3.

su Belijalo vaikais"[58], o pripažinti šiųjų buvimą reikia. Vėliau surado bendrumą.

Pasaulietinė inteligentija neužtarė jų, nematė tame savo intereso, dargi buvo jai naudos. Dvarininkai galėjo ne sykį tikėtis iš to skolų sumažinimo ar panaikinimo. Todėl anų turtų mažinimas jų nešaldė. Patys kunigai ir vienuoliai neturėjo drąsos ir jėgos kelti protesto: dvasia ir mokslas neleido, o jų galviniai per silpni, bevaliai, kad ką nors pradėtų, tiktai dalis išmestųjų, neramiųjų galėjo priešintis, bet ir tai jau išėję iš bažnytinės organizacijos. Negalėjo kelti protesto dėl turtų ir savo privilegijų apgynimo, o tik dėl persekiojamos bažnyčios ir tikybos. Ir dėjosi prie kitų nenuoramų.

VI

POPIEŽIAI IR REVOLIUCIJA[59]

Popiežiai neskyrė Lietuvos nuo Lenkijos. Esanti pačioje Lenkijoje tvarka ir santykiai, jų nuomone, buvo tokia pat ir Lietuvoje, nors maža jos dalis tepriklausė Lenkijai. Todėl reikia atsižvelgti į tai, kaip kurija suprato „lenkų klausimą".

Nepriklausomoj Lenkijoj katalikų tikyba ir kunigai užimdavo privilegijuotą padėtį. Jai žuvus, iki 1815 m. katalikų tikyba dar buvo laikoma valstybine, po 1815 m.— jau tiktai rūpestingai vyriausybės globojama. Bažnyčios reikalams prižiūrėti valdžia turėjo tam tikrą Tikybų ir švietimo komisiją. Ši, vadovaudamasi konstitucija, išleido 1817 m. kovo 18 d. dekretą, kuris sutvarkė bažnyčios ir valstybės santykius. Jame jau padaryta „Kultūros kovos"

---

[58] Ten pat. 1822.V.6.

[59] Šitas skyrius parašytas sekant: 1) Motiejaus Loreto straipsniu „Watykan a Polska. 1815—1832", kuris buvo išspausdintas lenkiškame laikraštyje „Biblioteka Warszawska", 1913. T. 2. S. 209—240; 2) Bronislovo Pavlovskio —„Grzegorz XVI a Polska po powstaniu listopadowym", išspausdintu tame pat „Biblioteka Warszawska", 1911. T. 2. S. 498—513; 3) Jono Belcikovskio knygele „Papieże a kwestya Polska w XIX w.", išėjusia Varšuvoje 1900 m.* Loretas rašė remdamasis Vatikano archyvo medžiaga, Pavlovskis — Vienos kiemo [=rūmų] archyvu.

(Kulturkampf) pradžia, t. y. kovos su bažnyčia. Tos kovos galva buvo St. Potockis, masonų vadas Lenkijoje. Valstybė stengiasi pirmą sykį suvaržyti vyskupų valdžią, įsikišti į bažnytinius reikalus, pasiekti kunigo turtus ir pelną. Prasideda kova. Seimai palaiko Potockį, nes tenai buvo vien pasauliečiai žmonės, vyskupai, užtarimo ieškodami, kreipiasi į carą ir į žmones. Iš pradžių caras buvo priešingas vyskupams, bet paskui, nuo 1820 m. pats tapęs reakcijos šalininku, ėmė labiau įsiklausyti į vyskupų reikalavimus. Panaikinta per tą laiką nemaža vienuolynų, o jų turtas suvartota bažnyčios reikalams. Taip pat karšta buvo kova dėl vedybų. Seimas buvo nutaręs, kad visi vedybų ginčai būtų pavesti spręsti civiliniams teismams, o ne dvasininkų, kaip to norėjo 8 vyskupai. Ir naujasis caras Mikalojus I palaikė vyskupų pusę prieš seimo norą.

Neramumas kunigų tarpe buvo didelis. Lenkijos kunigija neturėjo tiesioginių reikalų su Vatikanu. Susižinodavo, reikalui užėjus, per Rusijos pasiuntinį prie popiežiaus. Taip pat ir popiežius neturėjo Lenkijoj savo nuncijaus (pasiuntinio).

Santykiai tarp kurijos ir Rusų valdžios buvo blogi nuo senų laikų. Kurija nė Rusijoj, nė Lenkijoj neturėjo savo atstovo (nuncijaus), o Rusų valdžia turėjo savo atstovą Romoje. Jeigu kurija norėjo ką pranešti Rusų valdžiai ir savo reikalą kuo paremti, tai tuo atveju ji kreipdavosi į austrų valdžią Vienoje, ir ši palaikydavo kurijos reikalą Petrapilėje per savo atstovą prie caro.

Žinių gaudavo ar per Rusų pasiuntinį, ar aplinkiniais keliais iš vyskupų ir kunigų, kurie netyčia apsilankydavo Romoje, daugiausia žinių eidavo iš Vienos (Austrijoje), per nuncijų, bet jo suteikiamos žinios neretai būdavo vienpusiškos ir klaidingos, dažnai nepalankios Varšuvos politikai. Vatikane skersai žiūrėta į Lenkijos valdžios veikimą, jos liberališkus darbus, kurie buvo kreipiami prieš kunigus. Iš kitos pusės, malonia akimi žiūrėta į carą Aleksandrą I dėl to, kad jis nugalėjo Napoleoną, kad veikė prieš antiklerikalus, grąžino „teisėtąją" valdžią, t. y. karalių, atnaujino pasaulinę popiežiaus valdžią. Ėjo kalbos, kad jisai save laiko kataliku. Daug buvo tokių legen-

dų. Mirus Aleksandrui I, popiežius dėl naujojo caro Mikalojaus I buvo tos nuomonės, jog jisai tęs tą pačią politiką, kaip ir jo brolis Aleksandras.

Prasidėjus Varšuvoj 1830 m. lapkričio 29 d. revoliucijai, Vienos nuncijus praneša popiežiui, jog lenkų ministeriai visi bedieviai, išskyrus nebent vieną, todėl nėra ko stebėtis, jog sukilo prieš savo valdžią.

Tuo laiku 1830 m. lapkričio 30 d. mirė popiežius Pijus VIII; revoliucijos laiku įvyko naujo popiežiaus rinkimai. Neramūs buvo laikai. Nerimo kardinolai. Sujudimai Prancūzijoj, Lenkijoj išjudino Italiją, tenai pradėjo bruzdėti daugybė slaptų draugijų prieš pasaulinę popiežiaus valdžią. Dabar kardinolams rūpėjo patirti, ar galės Austrija suvaldyti Galiciją, jeigu ši sukiltų, ar pajėgs po to užgesinti gaisrą Italijoj. Nepaisė visai Lenkijos sukilimo, jie priešingi buvo palaikyti bet kokius ryšius su maištininkais, nes tvirtai tikėjo, kad Rusija nugalėsianti juos. Kardinolams tuomet labiau rūpėjo, kad Austrija neištrauktų savo įgulų iš Italijos, kovoti žiemių pusėje. O jeigu jos kariuomenė pasitrauktų, galėtų ištikti revoliucija ir pačioje Romoje. Dargi Rusijoje valdžia galėjo būti nuveikta, todėl Vatikanui buvo svarbu, kad kuo greičiausiai Varšuva būtų numalšinta.

Žiemą ir pavasarį Vatikanas laukė, vis dar jam nežinoma buvo, katroji pusė laimės.

Vienos nuncijaus ir rusų pasiuntinio Gagarino žiniomis, nebuvo galima tikėtis, kad sukilėliai laimėtų. Gagarinas buvo įtakingas žmogus, turėjo prietelių kardinolų tarpe, todėl Vatikano nuomonė apie sukilėlius lenkus buvo ne geriausia. O iš Lenkijos nebuvo nieko, kas būtų išaiškinęs Lenkijos sukilimą ir nurodęs skirtumą tarp Italijos ir Lenkijos sukilimų.

Paskui bandyta atverti Vatikanui akis, bet buvo per vėlu. Buvo 1831 m. pavasarį.

Nesunku buvo Vatikanui pasmerkti lenkus: paskutinių laikų atsiminimai apie juos nebuvo malonūs. 1798 m. lenkų legionai, kaipo respublikonai, buvo įėję ir užėmę amžinąjį miestą. Visi Napoleono sumanymai dėl Lenkijos buvo atkreipti prieš popiežius.

1831 m. vasario 2 d. stojo naujas popiežius Grigas XVI, ne taip jau svetimas Lenkų reikalams, nes susipažino su jais, bebūdamas kardinolu. Jeigu jį suklaidino, tai tik vėlesnės informacijos.

Jau Italijoj prasidėjo maištai, sukilimas kilo Bolonijoj, Romoj. Tenai revoliucijos gaisras būtų ėjęs dar plačiau, kad nebūtų jo užgesinus ginklais ir krauju Austrija. Naujas popiežius Grigas XVI buvo išrinktas prieš austrų norą, kurie turėjo pasirinkę savo kandidatą, taigi kurijoj buvo pastangų išsisukti iš po austrų įtakos, bet ką tik išrinktasis Grigas XVI (1831.II.2) jau vasario 19 d. prašo austrų pagalbos prieš savo sukilusius valdinius. Austrų durtuvai padarė tvarką, ir už tą popiežius padėkojo austrų ciesoriui atskiru raštu [60]. Bet italuose bruzdėjimas nerimo, reikėjo vis malšinti: savo jėgų neužtenkant, nuolat reikėjo prašyti austrų pagalbos, prieš juos lenktis ir įtikti ir net, patariant austrams, rusams pataikauti.

Dėl to taip lengva buvo Gagarinui išgauti popiežiaus brevę į lenkų vyskupus, pasirašytą 1831 m. vasario 18 d. Bet Rusijos valdžia nepasinaudojo ja, nes pripažino, jog tenai per silpnai peikiamas sukilimas ir apskritai abišaliai ir neaiškiai parašyta. Abejodamas, ar turi teisingų žinių, popiežius nenori aiškiai visko pasakyti: stačiai nepasmerkdamas sukilimo, primena vyskupams, jog jie esą ramybės, dievo tarnai, todėl neprivalą kištis į pasaulietinius reikalus, ir pataria būti ištikimiems vyriausybei ir klausyti jos.

Artinantis rusams prie Varšuvos, beeinant jau galop sukilimui, Vatikane buvo patenkinti visi, kad dabar „laimingai numalšinta, nors ir brangia kaina, ginkluotas maištas, kuris norėjo ginklais laikytis".

---

[60] Acta Gregorii Papae XVI. Romae, 1901.V.1. P. 11 * (Pawłowski). [Čia ir 168 išnašoje prierašas skliausteliuose *Pawłowski* rodytų, kad A. Janulaitis nuorodą į Acta... davė pagal B. Pavlovskio straipsnį, kurio aprašą žr. 59 išnašoje. B. Pavlovskio straipsnyje P. 503 yra nuoroda į Acta... P. 11, o straipsnio P. 504 — nuoroda į Acta... P. 143. Minimo aktų leidinio respublikos bibliotekose surasti nepavyko].

Sukilimo vadai, matydami blogą jo klotį, ėmė ieškoti užtarimo Europoje. Tarp kita ko, bandyta jo pasiekti ir Romoje.

Vienas iš tų veikėjų, V. Ostrovskis, kreipėsi 1831 m. kovo 1 d. laišku į popiežių, prašydamas palaiminimo lenkų ginklams; nesulaukė tinkamo sau atsakymo: palaiminimo negavo, o žadėta tiktai viena — iš karalių užtarimas išgauti.

Keliavo taip pat į Romą Laikinosios valdžios vardu tam tikras pasiuntinys, kurio pavardė dar ir dabar nėra žinoma. Popiežius priėmė jį. Kaip jį sutiko popiežius, tikrai nežinoma, bet popiežius pats apie tai vėliau pasakojo asmeniškai įteiktame memoriale carui Mikalojui I 1845 m. gruodžio mėn., todėl, be abejonės, reikia tikėti ta žinia. Tenai parašyta tarp kita ko: „Revoliucinės lenkų valdžios pasiuntinys, slapta pasiųstas į Romą prašyti pagalbos, griežtai buvo papeiktas dėl to, kad drįso atvykti į Romą su tokia misija ir buvo atstatytas".

1831 m. rugsėjo mėn. Varšuvą jau buvo užėmusi rusų kariuomenė, sukilimas galutinai numalšintas.

Iš kurijos dabar rusams reikalingos kitokios priemonės, negu buvo iki šiolei. Rusams rūpi ne malšinimas, bet tai, kad ateityje negalėtų pasikartoti tas, kas buvo įvykę.

VII

ŽEMAIČIŲ KUNIGAI IR REVOLIUCIJA

Kaip jau matėme, palengva rinkosi debesys virš Lietuvos kunigų ir vienuolių galvos. Bet jie galėjo tik prašyti. Patys vieni — per silpni, atėmimas privilegijų nesujudins nei žmonių, nei bajorų. Ir, vadovaudamiesi patys savo skelbiamuoju mokslu, negalėjo raginti daryti revociją, bet mokėjo ir galėjo tat padaryti tik kitų vedami. Tiktai dalis kunigų ir vienuolių, kuriems per siaura ir ankšta buvo sutana, kurie vargo prispirti buvo tapę kunigais, pasinaudojo proga išsprukti, tie galėjo eiti ir ėjo į revoliuciją.

Ir ką gi buvo galima žadėti kunigams? Visai nedaug. Veltui ieškotume atsišaukimuose kokios nors programos, kuri žadėtų daug ko tikra kunigams.

Laikinoji Telšių apskrities valdžia savo rašte 1831.III. 20/IV.1 šitokiu būdu primena kunigams apie reikalingumą padėti sukilimui: „teatsimena dvasinis luomas, kad, būdamas gausiai apdovanotas žemėmis, pinigais ir beneficijomis, jeigu nenorės dėti aukų visais savo galėjimais, tai žus po altorių ir bažnyčių griuvėsiais. Idant gyventumėt, dėkite aukas" [61].

Laikinosios lenkų valdžios pirmininkas kunigaikštis Adomas Čartoryskis savo patarimuose ir įsakymuose, kuriuos duoda traukiantiems į Lietuvą generolams Chłapowskiui ir Gelgaudui, kaip jiems elgtis tenai, įsako įtraukti kunigus, žadant naują bažnyčios žydėjimą ir tviskėjimą, įkalbant žmonėms ir kariuomenei bažnyčios ir kunigų pagarbą, taisant dūmojimus, kurie pakelia žmogų aukščiau už nykstamas žemės gėrybes, duoda drąsumo [62].

Daugiau nieko nežadėta kunigams. Nebuvo ko ir laukti iš jų, neslegiamų sunkaus jungo, karštos kovos, o nustoti joje daug galėjo. Savo atskirų interesų, bent raiškių, neturėjo. Galėjo tik veikti, padėdami bajorams dvarininkams, jiems tarnaudami, arba veikė patys tik dėl to, jog buvo dvarininkai. Dėl to kai kurie antiklerikalai, kaip M. Petkevičius išgiria kunigų veikimą revoliucijos laiku [63]. Jie ėjo pagal srovę, kuri tuomet viešpatavo bajorų tarpe, jos bangos nešė ir juos.

Sukilimui pradžią padarė Varšuva. 1830 m. lapkričio mėn. padaryta revoliucija. Galima buvo laukti, jog jos bangos išsiskleis ir toliau, paskiau ir Lietuvoj. Todėl rusų valdžia kreipiasi į Lietuvos vyskupus — Žemaičių, Vilniaus ir Vygrių, reikalaudama, kad išleistų malšinamų

---

61 VGG. 1831. Nr. 2340. F. 772.

62 *Spazier R. O.* Geschichte des Aufstandes des Polnischen Volkes in den Jahren 1830 und 1831. Altenburg, 1832. Bd. 2(?). S. 417—426. Instrukcijos § 4.

63 *Pietkiewicz M.* La Lituanie et sa dernière insurrection. Bruxelles, 1832. P. 108. *

atsišaukimų, persergėtų tikinčiuosius neklausyti kurstytojų, įkalbinėtų likti ištikimus valdžiai. Be to, dar įsakyta, kad toki atsišaukimai būtų skaitoma ir žemaičių kalba. Žemaičių vyskupas Juozas Arnulfas Giedraitis tat padarė 1830 m. gruodžio 19 d.: paskelbė Katalikų kolegijos 1831 m. sausio 3 d. raštą ir dar priminė apie reikalingumą gerų pamokinimų prieš 1831 m. vasario 13 d. revoliuciją. Neilgai laikėsi pats vyskupas savo įsakymų [64]. Galimas dalykas, kad uoliai kunigai ir nevykdė jų. Perskaitė valdžios raštą ir tuo pasitenkino.

Vilniaus vyskupas Klongevičius paskelbė valdžios pranešimą 1830 m. gruodžio 16 d., toliau 1831 m. vasario 27 d. jau leidžia savo išspausdintą į kunigus laišką lenkų kalba [65]. Jisai nurodo papiktinimą, kurį padarė lenkai, dargi vienas vienuolis pabėgęs į užsienį (į Lenkiją), jau keli pakliuvę teisman, todėl teragina žmones klausyti valdžios, o jie patys tebūna pavyzdžiu.

O popiežius dar nebuvo išreiškęs savo nuomonės, todėl bendros tvirtos pažiūros kunigų tarpe nebuvo. Nevienodai kunigai ir elgėsi. Lietuvos kunigus pagrobė bajorų judėjimo banga: palaikė revoliuciją, vos mažuma teturėjo drąsos iki galo eiti su rusais. Vyskupų laiškai nepadarė nieko, ypač kad ir jie patys nenuoširdžiai buvo rašę.

Sukilimą pradėjo Raseinių apskrities valstiečiai, bet jo vadžias tuojau pagrobė bajorai ir jau vieni sprendė apie sukilimo likimą, be valstiečių ir be kunigų. Valstiečiams reikėjo įsakyti, o kunigų talką galima buvo kitaip įgyti, geruoju ar piktuoju.

Pirmiausia bajorai kreipėsi į vyskupą. Vyskupas buvo kunigaikštis Juozas Arnulfas Giedraitis, senas žmogus, ramiai gyvenąs Alsėdžiuose [66]. Jie, žinodami vyskupo padėtį, netrukus sumanė pasinaudoti jo vardu ir žodžiu visoj vyskupijoj. „Rytojaus dieną, kaip sako vienas

---

[64] Priedas Nr. 7, 8, 9 [P. 50—52].

[65] Ten pat. Nr. 10 [P. 52, 53].

[66] Jisai yra ar pats išvertęs ar išleidęs 1815 m. lietuviškai Naująjį Testamentą, ar tik prisidėjęs prie to.

iš dalyvių, susikūrus laikinai valdžiai Telšiuose (t. y. 1831.III.17/29), atvyko tokios pat Raseinių valdžios pasiuntiniai, siūlydami įkurti Varniuose kanuolių liejyklą. Abiejų apskričių pasiuntiniai nuvyko į Alsėdžius, vyskupo būstinę, gavo iš jo leidimą sunaudoti tam tikslui varpus, kurių per apsčiai yra mūsų bažnyčiose. Nebesant kliūčių, Šiaulių, Raseinių ir Telšių apskritys bendromis lėšomis įtaisė dirbtuves"[67].

Aplink vyskupą buvo susispietusios dvi priešingos kanauninkų partijos, kurių turime ar žinome tik po vieną atstovą. Kanauninkas Šlikas, Laižuvos klebonas, jau sykį minėtas, priešingas buvo sukilimui.

Matyt, jisai gana rimtai spyrėsi maištininkų norui, kad šie jį persekiojo, dargi grasino nudėti, bet to nepadarė, kaip nenudėjo nė vieno kunigo per visą sukilimą, bene buvo Šliką tik suėmę, ir tik per vyskupo užtarimą liko jisai gyvas, laisvas ir sveikas[68].

Kiti kanauninkai buvo sukilimo šalininkai. Tarp jų yra žinomas vyskupo sekretorius pralotas Juozapas Kryžanauskas. Ir pačiam vyskupui, „senam kunigaikščiui nesvetimi buvo patriotiniai jausmai; tuojaus todėl prisitaikino prie dvarponių valios"[69], ir jisai prisidėjo prie maišto. Suprantama, kad lengvai pakrypo į tą pusę visi jo pažįstamieji, visas tas luomas nuo jo priklausė. Jisai negalėjo, nenorėjo atsiskirti nuo bajorų, o paskui drauge su anais taip lengvai atsisakė nuo dalyvavimo.

Vyskupas padėjo savo vardą ten, kur sukilimui buvo naudinga. Savo raštuose, į kunigus išsiųstuose ir bažnyčiose perskaitytuose ar tik pavieniams kunigams paskirtuose, jisai ragina žmones eiti į karą prieš rusus, skatina ginkluotis, liepia pristatyti į Varnius varpus kanuolėms lieti į tą pačią vietą, kur varpus nuliedavo, rusų leidžia-

---

[67] *Wrotnowski F.* Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w r. 1831. Paryż, 1835. S. 107.

[68] Simono Giedraičio laiškai. Nr. 17. // Переписка епископа—князя *Симона Гедройца* с (гр.) Д. Н. Блудовым и другими лицами во время польского мятежа 1831 года // Русский архив. 1869, № 9. Гр. 1485—1542).

[69] *Valančius M.* Iš kronikos „Margumynai". P. 25.

mų raštų neskaityti, kunigams įsako eiti taip pat, vykdyti naujos valdžios įsakymus, prikalbinėti žmones, saikdinti juos, eiti į sukilėlių eiles kapelionais [70], būti sukilimo organizatoriais.

Kai kurie vyskupo įsakymai yra atsakymas į maištininkų reikalavimus. Neklausant vienam kitam kunigui, naujoji valdžia skundžiasi dėl jo vyskupui, o tas išleidžia ta dvasia įsakymą anam kunigui, kad klausytų [71]. Vyskupas savo valios neparodė, darė tik kitų spiriamas ar prašomas, nes buvo senas, silpnos valios ir gerų norų, nenorėjo dėl ko nors vaidintis su naująja valdžia ir žmonėmis, jam artimais. Galimas dalykas, kad pačioj pradžioj revoliucijos kviesliai grasino prievarta, kaip jisai teisinosi rusų valdžiai [72]. Vėliau, blogai maištams pasibaigus, pralotas Kryžanauskas ant savęs pasiėmė kaltybę už vyskupo darbus, kad išvaduotų jį, be to, dar „vyskupo pinigai stengė pertikrinti teisėjus, jog kunigaikštis, gilioje senatvėje būdamas, nežinojo, po kuo pasirašė" [73], ir vyskupą, berods, vėliau paliko valdžia savo vietoje, bet vyskupijos valdymą pavedė kitam tvirtesniam žmogui Simanui Giedraičiui [74].

Kunigai prisidėjo prie maišto — vieni savo noru, kiti sukilėlių valdžios spiriami, treti pagaliau vyskupo paraginti; šiaip dauguma, jeigu ne visi [75], šiokiu ar tokiu būdu prisidėjo prie maišto [76].

Pirmiausias dalykas — tai jie iš bažnyčios padarė vietą, kur varė agitaciją, sakė pamokslus, skaitė savo ir vyskupo proklamacijas, maištininkams laikė pamaldas,

---

[70] Priedas Nr. 11 [P. 53].

[71] S. Giedraičio laiškai. Nr. 26.

[72] *Valančius M.* Iš kronikos „Margumynai". P. 25.

[73] S. Giedraičio laiškai. Nr. 41.

[74] Ten pat. Nr. 16, 26.

[75] Apie dalyvavimą matyti iš bausmės, uždėtos 1833 m. kunigams Šiaulių apskrity: veikliai prisidėjo, pamokslus sakė 30, skelbė valdžios revol. įsakymus — 4, mažesni nusidėjimai — 7, nežinoma nieko — 24, 6 — pabėgo (VVBR. 8—3—163. P. 148—157). Apie kitus nusikaltėlius žinių negalėjau surasti.

[76] Kurjer Litewski. 1833. Nr. 8.

kad dievas padėtų priešus nuveikti, laimino ginklus, su procesijomis sutikdavo sukilėlius.

Lygiai kaip pasauliečiai kunigai elgėsi ir vienuoliai [77]. Ne sykį klebonija ir bažnyčia pavirsdavo į tokią vietą, kur rinkdavos žmonės išgirsti kitokių kalbų, negu kad buvo įpratę.

Pačioj bažnyčioj ar greta jos kunigas, apsirėdęs bažnytiniais rūbais, su kryžium rankoje ragino žmones eiti kariaut dėl „laisvės ir teisės, dėl tėvynės ir tikybos", kaip vienoj bažnyčioj buvo iškabinta. O dar kiti tiesiog varė agitaciją važinėdami po parapiją [78].

Kai kurie kapelionai darė tat mokyklose, saikdino mokinius. Taip buvo daręs Jomantas, Kražių gimnazijos kapelionas [79].

Toliau dalyvaudavo sukilimo organizavime, tvarkyme. Įsikūrus naujai valdžiai, įsteigta kelių žmonių parapijos valdyba, kurios nariais, vadinamaisiais deputatais, būdavo keli dvarininkai ir būtinai klebonas. Parapijos valdyba tvarkė žmones, rinko pinigus. Tenai klebonas galėjo daug padėti [80].

Kariuomenei buvo reikalingi kapelionai — ar tai sukilėlių dvasiai palaikyti ir sustiprinti, ar klausyti išpažinties prieš kaunantis, prieš mirštant sužeistiesiems, ar pagaliau parengti į kitą gyvenimą pasmerktąjį pakarti valdžios šalininką ar šnipą. Jie buvo su pulkais, kartu traukė ir gyveno, ir vargus vargo su jais. Vieni krito mūšyje [81], kiti vėliau išsikraustė į užsienį, o kitus paėmė

---

[77] *Wrotnowski F.* Min. veik. P. 234, 236, 237.

[78] *Valančius M.* Iš kronikos „Margumynai". P. 26 [Tokios informacijos A. Janulaičio nurodytoje vietoje nėra].

[79] *Wrotnowski F.* Min. veik. P. 167; S. Giedraičio laiškai. Nr. 24, 26.

[80] Ceikino filialistas Anupras Labutis (*Wrotnowski F.* Min. veik. P. 262), Vilniaus katedros vikaras Petrulevičius, kritęs ties Plemburgu (*Pietkiewicz M.* Min. veik. P. 189; VGG. 1832 m. Nr. 2507. P. 12).

[81] Lukasevičius, Zenkevičius (*Valančius M.* Iš kronikos „Margumynai". P. 26); ties Kretinga mūšyje suimta du kunigu (Kurjer Litewski. 1831. Nr. 61); Valančius nurodo vieno iš suimtųjų pavardę — Gricevičių; nežinia, ar tai bus trečias imtinys, ar tik vienas iš tų dviejų.

nelaisvėn rusai [82]. Užsiliko dar vyskupo oficialūs raštai, kuriais skiriama kapelionai. Laikinoji valdžia reikalauja duoti 1 kapelioną 1—2 parapijom, vyskupas tat atlieka ir įsako įvykdyti kiekvieną maištininkų vyriausybės reikalavimą.

Buvo tačiau ir tokių, kurie neprisitaikindavo žodžiu, maldomis ir pinigais, bet jau čia elgėsi visai savarankiškai, ne pagal vyskupo įsakymus. Jie patys gabena ginklus, iš Prūsų traukia paraką naujai milicijai.

Nurodoma taip apie Veliuonos kleboną kanauninką K. Nezabitauskį [83]. O vienas sukilimo istorikas pasakoja, kad kai kurie Vilniaus kunigai, norėdami išgabenti ginklus iš rusų paimtojo Vilniaus, sėsdavo net prie ligonio „į vežimą, pilną ginklų", tai rusų kareiviai, matydami kunigą su komunija važiuojant, nekibdavo prie jo [84]. Greičiaus reikės šitokį atsitikimą laikyti pasaka, sukilimo metu pramanyta...

Mažutė dalis kunigų ir vienuolių platesniu darbu prisidėdavo: imdavo kalaviją į rankas ar eidavo agitatoriais. Nedaugelį težinome tokių atsitikimų. „Antanas Daukša, Datnavos bernardinų gvardionas, kitados Napoleono kareivis, regėdamas, jog Datnavoj bajorai laiką gaišina neturėdami vado, sėdo ant arklio ir vyko į Kėdainius, kame stovėjo dalis rusų kariuomenės. Miestelį paėmė, rusų kareivių dalį išmušė, dalį į nelaisvę paėmė, o dalį išvaikė. Kampanijai pasibaigus, komisija vos galėjo tikėti, kad žmogus senas, labai žemo ūgio ir taip nutukęs, sugebėtų kariauti ir jodinėti" [85]. Vėliau jį kaltino kareivio užmušimu. Matyt, jo kaltybės neįrodė.

---

[82] Taip tvirtina Valančius (*Valančius* M. Iš kronikos „Margumynai". P. 27). Byloje, užvestoje apie Niezabitauskį, nieko panašaus nerandame. Gal rusų nieko apie jį nesusekta? (VGG. 1831 m. Nr. 2406).

[83] *Spazier* O. Min. veik. T. 2. P. 220.

[84] *Valančius* M. Iš kronikos „Margumynai". P. 27 [A. Janulaičio nurodytoje vietoje tokios informacijos nėra].

[85] VVBR. 8—3—103. P. 148—157.

Baisogalos parapijos administratorius Vincas Zenkevičius paėmė ginklus, pamatęs bebėgant sukilėlius, sulaikė juos ir ragino nepasiduoti [86].

Kretingos apylinkėje, ištikus mūšiui, Kalinausko artileristo padėjėju buvo bernardinų kunigas Burneika.

Tarp įdomių asmenų, kurie pasižymėjo per sukilimą, kurie buvo atvykę iš Lenkijos ir žuvę Lietuvoje Šiaulių mieste, minėtinas yra kunigas Loga. Atvyko jisai su Chlapovskiu iš Poznaniaus, su juomi traukė iš Lenkijos į Lietuvą, jungė savo asmenyje kunigą ir kareivį: jo dargi drabužiai buvo maišyti, ginklai taip pat — kryžius ir kalavijas. Besibaigiant sukilimui, sukilėliai apgulė Šiaulius, kurie buvo rusų paimti. Karšta buvo kova dėl Šiaulių, bandyta paskutinį sykį atsispirti ir atsiginti. Keletą sykių puolė jie Šiaulius. Jau sykį buvo sukilėliai įsiveržę į patį miestą, bet rusai atmušė juos. Tuomet kunigas Loga, matydamas iširimą ir nusiminimą savųjų tarpe, su kryžium ir šautuvu puolė į miestą priešakyj pulkelio, norėdamas jį visą patraukti. Rusai jį pamovė ant durtuvų ir iškėlė. Krito jis negyvas. Rusai sukilėlius išklojo, vos dalis tegalėjo atsitraukti iš miesto [87].

Kiti vienuoliai ir kunigai buvo žvalgai, kurstytojai. Kaipo toksai puolė į akį Tytavėnų bernardinas Erazmas Švilpys, kuris neva rankiojo aukas savo vienuolynui, aplankydavo neišeinamas gilias miškų vietas, kur slapstydavos sukilėliai, ėjo rinkti aukų ir tenai, kur stovėjo kazokai. Suėmė jį, susekė, jog painiojo vardą, įvairiai vadindavos; jis dar 1812 m. Napoleono laikais buvo rusų apšauktas parsidavėliu [88].

Taip pat aukas rinko savo vienuolynui bernardinas

---

[86] *Spazier O.* Min. veik. T. 2. P. 204. Valančius nemini jo; matyti, ar ne visi kunigai nukentėję jau žinomi, arba jisai iš kitos vyskupijos. Jo turtus nutarta konfiskuoti (Kurjer Litewski. 1833. Nr. 6).

[87] *Spazier O.* Min. veik. T. 2. P. 362; *Смит Ф.* История польского восстания и войны 1830—1831 г. СПб., 1864. Т. 3. С. 140—147; *Пузыревский А. К.* Польско-русская война 1831 г., СПб., 1886. Т. 1. С. 334—336; *Меч.* Дело под Шавлями // Русский вестник. 1860. Т. 26*.

[88] VVBR. 8—3—16. P. 9; VGG. 1831 m. Nr. 1186. P. 1—5. Ištremtas į Vitebską.

Baranauskas; žinojo jisai, kur stovi rusai, kur sukilėliai, turėjo daug nesmagumų pakliuvęs į rusų kareivių rankas [89].

Negalėjo ramūs likti tie vienuoliai, kurie nenoriai ten sėdėjo, įgriso jau vienuolyno gyvenimas, o geidė daugiau judėjimo, tikro gyvenimo. Pabėgo iš Tytavėnų 7 bernardinų klierikai [90], pabėgo taip pat Telšių kunigas Narkevičius.

Lygiai kaip ir visi dvarininkai, vyskupas ir kunigai statė rekrūtus (kantonistus) maištam, davė valgio, drapanų. Jie davė daugiau, negu kiti dvarininkai. Leido paimti varpus. Vyskupas davė leidimą. Varniuose įtaisė liejyklą patrankoms lieti. Medžiagos nebuvo tinkamesnės kaip bažnyčių varpai.

1831 m. kovo 16 d. paimta iš Kražių kolegijos bažnyčios 2 varpai, 12 liktorių [91], iš kolegijos turto — 319 svarų švino.

Paėmė toliau varpų iš Gargždų, Skuodo, Darbėnų, Rikelių, Notėnų, Šateikių, Sedos ir kitur. Iš viso surinkta 27 varpai [92].

VIII

VILNIAUS VYSKUPIJOS KUNIGAI

Kitokia padėtis buvo Vilniaus vyskupijoj. Kelis sykius ji didesnė už Žemaičių, didesnė negu dabar, apėmė tuomet Vilniaus, Gardino žemes ir dalį Žemaičių. Sostinė Vilnius, apimta rusų kariuomenės, svarbu buvo valdžiai išlaikyti savo rankose per visą sukilimą, todėl bent mažiausias pasipriešinimų šešėlis buvo skaudžiai baudžiamas.

---

[89] VGG. 1831 m. Nr. 2123. P. 8—15.

[90] VVBR. 8—3—163. P. 148—157.

[91] VGG. 1831. Nr. 2486. P. 9.

[92] Tiek jų rado vėliau Žemaičių viršininkas generolas Širmanas. Varpų nebegrąžino. Kaip bausmę, nes bažnyčioms nebereikalingi, kad atidavė sukilimo reikalams, nugabeno varpus į Dinabarką [=Daugpilį], ir tenai komendantas išdalijo tarp cerkvių savo nuožiūra. (VGG. 1831 m. Nr. 915). Plačiau rašiau savo straipsnelyje „Varpai — maištininkai".

Karštesnių ir energingesnių žmonių būrelis 1831 m. vasario mėn. bandė pakelti sukilimą pačiame mieste, bet juos tuoj nutvėrė ir nužudė. Tarp jų sušaudyta kovo 27 d. Pševlockis, kuris pabėgo iš vienuolyno; ne po ilgam po to, balandžio 11 d. sušaudyta kun. Vaitkevičius ir klierikas Strzałka [93].

Rusų valdžia, iš pat pradžių arti vyskupo būdama, suvaržė jį iš karto, neleido jam reikšti savo nuomonės [94]. Jau vasario mėnesį rašoma vyskupui Klongevičiui iš Petrapilio ministerio, kad rūpintųsi laikyti ramybę, o riaušės gali lengvai ištikti, nes arti Lenkija, jeigu to nepadarysiąs, „atsakysiąs prieš Dievą ir Valdžią".

Valdžia įtariamus kunigus gaudė. Kuone visus dvasininkus iš Merkinės suėmė, atgabeno į Vilnių ir pranešė apie tat vyskupui, jam tik liko priimti jų turtas ir duoti laikinai kitus kunigus į anų vietą.

Ir Klongevičius išleido reikalaujamąjį atsišaukimą jau 1831 m. vasario 27 d. „Vienas vienuolis,— sako jisai,— išėjo į užsienį (turbūt į Lenkus); keletą gi įtarta ir atiduota karo teismui", todėl kunigai teneklauso jokių pagundų, teklauso valdžios, Dievo pastatytosios, ir patys teramina kitus" [95]. Pasaulietinė valdžia paskyrė tam tikrą komisiją, kaltinamiems ištardyti reikalauja, kad vyskupas duotų ištikimiausią kunigą [96]. Suėmus kurį kunigą ar vienuolį, vyriausybė duoda jam žinių apie tat, paskui atiduoda pačiam vyskupui, o jis teatiduoda į geras savo sargų rankas.

Vis dėlto maištas apskrityse augo. Piktesnės buvo priemonės numalšinti. Išleistų raminamų vyskupo įsakymų buvo per maža, pasaulietinė valdžia reikalauja iš jo vis daugiau ir daugiau: kad visi kunigai patys ne tik neitų į maištus, bet dar ramintų visus žmones. Generalgubernatorius pats sumanė net tokių pamokslų turinį.

---

[93] VVBR. Niewiarowskio dienynas; VGG. 1831 m. Nr. 2567. L. 12.

[94] Klongevičiaus veikimas matomas iš šitų aktų VVBR.—34—328 (jo raštai ir susirašinėjimai); VGG. 1831 m. Nr. 260 (kame yra gubernatoriaus raštai).

[95] VVBR. L. 57, 58 ir vyskupo įsakymų knyga.

[96] Ten pat. L. 61.

Iki šiol kunigai bažnyčiose ar laikydavo pamokslus iš tam tikrų knygų, arba mokytesnieji patys sakydavo iš savo galvos; vyskupas buvo nurodęs, kokios tam knygos yra vartotinos. Dabar, naudodamasis proga, pats generalgubernatorius duoda pamokslų turinį. Reikėtų, sako jisai, kad vyskupas sudėtų pamokslus lenkų ir lietuvių kalbomis, kuriuose būtų dėstoma ta dvasia, kuria ir pirmieji bažnyčios tėvai skelbė, kurie ragino žmones būti ištikimais monarchui ir sostui, būtų gerai tatai išspausdinus skaityti bažnyčiose ir dalinti žmonėms dykai. Už tokį darbą apdovanos Visagalis ir valdžia bus dėkinga [97].

Nepatiko tatai vyskupui. Jam rodėsi, jog per daug reikalaujama ir generalgubernatorius kišasi ne į savo darbą. Nurodo jisai atsakydamas, jog manifestai jau pagarsinti bažnyčiose, jog katalikų ir unijotų metropolitai išleido tam tikrus atsišaukimus, taip pat jis išleidęs atsišaukimą vasario 27 d., viskas tenai išdėstyta, paskelbta visose bažnyčiose ir visomis žmonių kalbomis [98]. „Jeigu ir tos neužteko žmonėms sutūrėti klusnume ir ramybėje, galima numatyti, kad jokie nauji atsišaukimai vis tiek nieko geresnio nebepadarys. Sujudusi minia negali klausyti ramios teisybės žodžio, dar kalbėti į ją reikštų dar labiau ją erzinti, išstatyti bažnyčių šventenybes tokiems paniekinimams, kurių padaryta neseniai su pikčiausiu pasibjaurėjimu vienoj Paryžiaus bažnyčioj, kunigus, stojančius su skelbimais, statyti pavojui, o Dievo žodį paniekinimui ir pasityčiojimui. Viskam yra savo laikas,— sako Šventasis raštas,— yra laikas kalbėti, yra laikas ir tylėti. Vedami tos praamžinos išminties taisyklės, pirmykštės bažnyčios Tėvai, kuriuos Tamsta minavoji savo rašte, nestodavo niekuomet raminti protų audrų ir Išganytojo pasarga nemėtė Dievo žodžio perlų mindžioti, bet laukdavo, ir ateidavo laikas, ir tuomet į žmonių širdis tarytum į žemę, ištroškusią nuo sausumos, pildavo dangiškojo mokslo rasą".

---

97 Ten pat. 1831.IV.5. Nr. 368 (P. 68, 69).

98 Lietuviškai spausdinto teksto man neteko rasti, nors buvo.

Laukiąs dabar, kol aprims žmonės. Bažnyčiose pamokslai esą sulig tuo, ko mokina Šv. Tėvai, teologai, katekizmai, „kas skelbs savo atskirą mokslą, bus laikomas atskalūnu. Jeigu prireiktų nepaprastų kalbų, pamokslų ir žodžių, tai tam reikia caro valios, Metropolito žinios ir vyskupo sutikimo" [99].

Nepatiko toksai atsakymas generalgubernatoriui, nes vyskupas nepanorėjo jo valią vykdyti, prieš sukilimą atvirai ir nuoširdžiai eiti nenorėjo, o sukilimas augo ir augo, diena po dienos buvo galima laukti ateinant sukilėlių ties pačiu Vilnium.

Vėl generalgubernatorius reikalauja tų pamokslų ir atsišaukimų. Jo rašte yra daug ištraukų iš šventraščio, lyg rašytas būtų teologo. Pamokslus, sako, esą galima atkartoti, kol žmogus pasitaisys. Manifestas paskelbtas, bet kunigai netinkamai jį aiškina, patys vyriausybės neklauso, kursto žmones, patys važinėja su dvarininkais. O tokių kunigų yra daug, todėl tokiems reikalingi perkūnai ir dievo prakeikimai. Gali pasitaikyti ir gera dirva. Jeigu kunigai gali turėti nesmagumų, tai paprastas dalykas: jie neprivalo to bijotis; bijosi žmonių, o nesibijo dievo,— kunigai taip elgtis neprivalo. Persergėjimai ir pamokslai reikalingi dabar, o nurimus „girdėsis ne ganytojų pamokslai Dievo bažnyčiose, bet rimtas teisėjo ir Dievo rūstybės balsas, kuris grius ant išdavikų galvų, o nekaltų aukų ašaros, krintančios ant galvų įstatymlaužių gundytojų, kurie paviliojo į paklydimą paprastus žmones, piktam panaudojo Dievo žodžius, padaugins bausmės saiką". Nurodo šv. Povilą, šv. Joną Auksaburnį. Jeigu pamokslą sako kunigas, kodėl to paties negalįs padaryti vyskupas. Todėl reikalaująs tai padaryti [100].

Žinomas daiktas, tolimesnis sugyvenimas buvo nebegalimas. Nenorįs vykdyti pasaulietinės vyriausybės reikalavimų (o tylėjimas buvo lygus pataikavimui) ir vyskupas turėjo pasitraukti. Jam paskirta caro liepimu gy-

---

[99] VGG. 1831.IV.8. Nr. 1085. P. 70, 71.

[100] VVBR. 1831.V.18. Nr. 1129.

venti Jaroslavlyje; ištremtas iš Vilniaus liepos mėn. 5 d. Jau liepos mėn. baigiantis jį tenai randame [101].

Iš tenai rašo vyskupas vienam kitam ministeriui, pagaliau reikalauja išaiškinti dėl daromų priekaištų. Juk jisai visuomet buvęs ištikimas valdžiai, tiktai maišto laikais prašęs apginti kunigus ir bažnyčias nuo profanavimo, draskymo ir plėšimo. Nuolatos užtardavęs kunigus, kaltinęs žydus dėl plėšimo; nepatiko tatai karo generalgubernatoriui. Iš tikro rengė katekizmą, parašė jį, kur prieduose daug kalbama apie valdinių priedermes, klusnumą, savo vyriausybės ir caro gerbimą, bet staiga buvo naktį paimtas ir ištremtas. Dargi visur padėjęs valdžiai: „miestuose, sako jisai, bažnyčias paverčiau į magazynus, vienuolynus į ligonines... Didesniam moterų vienuolynų apsaugojimui paskyriau rinkliavą namams pasamdyti ligoniams, o vienuolės paliko savo namuose, jei bent tik Kauno benediktinės, kurių vienuolynas užimtas ligoninės. Aiškinantis karininko Kudrevičiaus sąmokslo bylą, prikalbėjęs du jaunu trinitaru, kad nuoširdžiai prisipažintų dalyvavę, komisijai reikalaujant ir jos akivaizdoj, jiedu, paklausę mano žodžių, prisipažino, ko pirmiau gynėsi" [102]. Ir juos sušaudė [103]. Visuomet buvęs ištikimas valdžiai. Be abejonės, buvęs tai tik vietinis nesusipratimas. Skurdu jam buvo Rusijoje būti vyskupu su maištininko žyme... Ir jis grįžo atgal.

Naujas generalgubernatorius Dolgorukovas prašė carą grąžinti jį į Vilnių, tarp kita ko, rašo apie jį: „Klongevičius žmogus doriausio elgimosi ir vienuolių būdo taisyklių", tik priduria prie to, jog turįs slaptai meilužę [104].

---

[101] b. p. 81.

[102] Kudrevičius su Przewlockiu taip pat sušaudytas Vilniuje III.27 (VGG. 1831 m. Nr. 2533).

[103] VVBR. Niewiarowskio dienynas. 1831.IV.16; Dienynas. 1831. VIII.5.

[104] *Кропотов Д. А.* Жизнь графа М. Н. Муравьева, в связи с событиями его времени и до назначения его губернатором в Гродно. СПб., 1874. С. 341, сноска.

Iš Vilniaus kunigai nėjo į maištus: studentai pasauliečiai ėjo būriais, o klierikų nebuvo, tik 6 kunigai ir 19 vienuolių ištrūko iš miesto.

Vienuolynai toliau nuo miesto, o arčiau prie Lenkijos buvo neramesni.

Merkinėj visi dominikonai ėjo į talką maištininkams, dėl to juos visus rusai suėmė.

Taip pat padarė Pažaislio kamenduliai, kuriuos rusai suėmė. Kaltininkus nurodinėjo daugiausia žydai, retkarčiais vietiniai. O čia lengviau buvo įduoti: rusai arčiau buvo, maištininkų mažiau. Paskui žinomi darbai labiau pasižymėjusių maištuose, kurių paslėpti nebegalima buvo.

Kun. Labutis, jau anksčiau minėtas, darant demonstraciją Švenčionyse, ėjo su kryžium rankoje, ties dabokle jį nušovė. Giliosios (Glubokojė) vienuolynas suruošęs išsiuntė į sukilimą 300 žmonių ir 6 kunigus.

Karvės klebonas Volkas pakurstė pakarti 4 žydus. Kuktiškių klebonui Podskočimui komisija paskyrė mirties bausmę.

Ašmenoj buvo padaryta skerdynė, kad žmonės daugiau nebekiltų: tai padarė savo įtaką. Kamendorius Kuševskis sušaudyta, o klebonas Kundzičius po to pabėgo pas maištininkus [105]. Dysnos apskrity kun. Adomas Tatura buvo apskrities sukilimo organizatorius, ėjo sekretoriaus pareigas [106].

Rusams vis labiau apimant Vilniaus žemę, kurioj ne visos apskritys buvo sujudę, pabėgėliam teko trauktis į Žemaičius, Lenkiją, kur dar sukilimas laikėsi. Vilniaus vyskupijoj greitai viskas numalšinta ir nuraminta. Be to, nestiprus buvo dalyvavimas, kaltinta iš viso 80 žmonių tokioje didelėje vyskupijoje.

Kai kurie kunigai iš gudrumo pripažino abidvi valdžias: skirtumo tarp jų nedarydavo.

Įdomus tuo atžvilgiu buvo atsitikimas su Stakliškių klebonu Lesevičium, kuris turėjo 3 sodžius baudžiauninkų. Gavęs iš Kauno revoliucinio komiteto įsakymą prista-

---

105 VGG. 1831. Nr. 2507.

106 *Кропотов Д. А.* Указ. соч. С. 484—496.

tyti iš sodžių paskirtą skaičių drabužių ir rekrūtų, nusiuntė 1831 m. birželio 9 d. ekonomą Lukaševičių, kad įsakytų žmonėms duoti tų drabužių Kielėnų sodžiuje ir kituose ir savo ruožtu lieptų eiti pas jį į lažą jo šieno pjauti.

Žmonės sutiko duoti sukilėliams drabužių, bet į lažą eiti nenorėjo, nes, sako, dabar esanti laisvė paskelbta ir niekas jų prie to neprispirsiąs.

Ekonomas, matydamas, jog grasinimas nieko nereiškia, o tik labiau erzina žmones, liepė žydams duoti degtinės. Žmonės noriai sutiko gerti. Gerokai žmonėms įkaušus, ekonomas pradėjo reikalauti eiti į revoliuciją, nurodė, kas turi būti rekrūtu, būtent Ašaka. Tas nenorėjo eiti, priešinosi, prasidėjo barniai. Tuojau išplaukė viršun visokie senesnieji ekonomo darbai, nedorybės ir skriaudos. Jisai bandė valdyti ir tildyti žmones, net pagrasino rykštėmis. Žmonės puolė prie jo, smarkiai apdaužė jį ir jo brolį. Dar galėjo bėgti, norėjo kažkur pasislėpti, žmonės pavijo, ištraukė ir pribaigė. Ekonomą gynė žydas šinkorius, dešimtininkas ir vienas bajoras.

Žmonės buvo įnirtę ir ant paties klebono, tarėsi jį užmušti. Kažin kas jį įspėjo, ir jis stengėsi nesirodyti, o kartais, prireikus kunigo, prašydavo savo kaimyną Užugasčio kunigą pavaduoti jį. Sykį teko važiuoti pas ligonį į Kielėnų sodžių, kur užmušė Lukaševičių. Stakliškių klebonas pats nevažiavo, jį tuomet pavadavo Užugasčio kunigas. Nuvažiavęs jisai į sodžių, sutiko 6 vyrus su vėzdais ir kirviais. Norėjo jį pakarti, bet, pamatę, kad atvažiavo ne tas kunigas, išsiskirstė [107].

Klebonas tuojau praneša apie valstiečių maištą sukilėlių vyriausybei, o iš kitos pusės, rusų kariuomenei, čia pat Stakliškėj stovėjusiai. Be abejonės, pranešimų turinys abiem valdžiom nebuvo vienodas. Iš rusų valdžios reikalauja, kad nubaustų neklaužadas, kam užmušė ekonomą, kuris vykdė jo valią, kad nori jį patį užmušti. Be to, ir žodžiu aiškino rusų karininkui ir plačiau išdėsto savo reikalavimus. „Reikia, sako, numalšinti sukilusius

---

[107] Negaliu pasakyti, ar tai ligonis buvo pramanytas, kad išviliotų kunigą, ar manė užmušti vėliau, o ligonis buvo iš tikrųjų.

jo valstiečius, kurie gyvu savo pavyzdžiu gali užkrėsti kaimynų sodžius ir gundyti neklausyt ponų, nes nuo to laiko, kai užmušė minėtąjį ekonomą, jisai, klebonas, tik maldavimais priprašęs keletą savo valstiečių eiti pas jį į lažą, o visi kiti be perstogės gėrė ir triukšmą kėlė, nieko neklausydami".

Rusų karininkas nuvykd į tą sodžių, areštavo 7 žmones, 4 pasislėpė, visiems liepė ponų klausyti; aplinkiniai sodžiai taip pat pabūgo, vėl pradėjo eiti į lažą.

Nuožmiai valdė jisai žmones. Matyti, jis pats, kaip dvarininkas, didžiausį nusidėjimą matė dėl to, kad neklausė pono įsakymo, o koks įsakymas, jisai nežiūrėjo. Teismas greitai pabaigė darbą ir nuteisė 2 nužudyti, 2 į kalėjimą įkišti, 5 lazdomis nuplakti; tvirtinant sprendimą, mirtis pakeista amžinu ištrėmimu į Sibirą, kalėjimas ir lazdos pakeisti rykštėmis. Iš dalies ir kyšis šiek tiek padėjo.

Pačiam klebonui nieko nebuvo padaryta, jokios bausmės neuždėta [108].

Kai kur patys kunigai į maištą nėjo, tik kitus siuntė.

IX

ŽEMAIČIŲ VYSKUPAI

Žinodama, kokią galybę turėjo tais laikais katalikų bažnyčia, valdžia stengėsi ją panaudoti savo tikslams. Laikė negalimu dalyku, kad vienoj vietoj būtų dvi lygios nepriklausomos valdžios. Tiesiais ar aplinkiniais keliais reikia ji pajungti arba bent išmušti iš rankų ginklą, kad nedarytų kliūčių. Su graikų bažnyčia seniai tat padaryta, su unijotais vėliau, o paskui ji visai panaikinta, taip pat priklauso nuo pasaulietinės valdžios protestantų ir reformatų bažnytinės organizacijos. Bandė tą pat padaryti su katalikų bažnyčia. Tam tikslui įkurta vadinamoji Katalikų kolegija, kuri atstovauja prieš pasaulietinę valdžią visai

[108] VGG. 1831 m. Nr. 705.

katalikų bažnyčiai Rusijos sienose. Kolegijos būstinė Petrapilėje. Rusų valdžia į ją stengėsi įleisti tik sau tinkamus žmones. Kilus revoliucijai, valdžia nori kolegiją išnaudoti nuraminimui. Metropolitas išleidžia tam tikrą atsišaukimą į sukilėlius, kur reikalaujama padėti ginklai ir pasiduoti teisėtajai valdžiai. Bet negana to. Lietuva svarbi kaipo javų klėtis, o Žemaičiuose ėmė judėti ir pati liaudis, ne tik bajorai ir kunigai, todėl valdžia nutarė atkreipti ypatingą dėmesį į Žemaičius. Ir jau baigiantis 1831 m. kovo mėnesiui, ką tik ištikus revoliucijai Lietuvoje, valdžia, carui liepiant, patarė siųsti dvasinį ramintoją, nes matė, kad ginklų bus per maža, o ir kraujo daugiau būtų pralieta iš abiejų pusių. Tas caro kvieslys buvo Katalikų kolegijos pirmininkas vyskupas Simanas, Giedraičių kunigaikščių kilimo (1783—1844). Buvo jisai tuomet Žemaičių pavyskupis, pats kilęs iš Lietuvos, kitą kartą tenai gyvenęs, pažįstąs to krašto žmones, savo gimimu ir pažiūrom žmogus artimas ponams didikams [109].

Į Lenkiją nesiųsta, nes tenai nebuvo ko žodžiais raminti, buvo tik armija, nebuvo liaudies; nesiųsta į Aukštaičius, į Vilniaus vyskupiją, nes greitai galėjo nuraminti kalavijas, tą veikiai ir padarė. Svarbu buvo keliais atžvilgiais Žemaičiai. Rusų generolai kalaviju naikino maištininkus, o Žemaičių pavyskupis vežiojo proklamacijas, dievo vardu tildė žmones; anot Valančiaus, rusų generolas vežiojo jį su savim po Žemaičius ir liepė jam padėti [110].

Valdžia, siųsdama vyskupą Simaną Giedraitį, pripažino, jog jis esąs žmogus, iš tikro sostui ištikimas [111], todėl pavedė jam tokį atsakomingą darbą, davė jam į talką Gintylą [112] ir valdininką Gabonskį. Visiems pridėjo dar naujas algas, palikdama senąsias, be to, vien išsikraustymui davė vyskupui 5000 rub., Gintylai — 1000 rub., vys-

---

[109] *Wrotnowski F.* Min. veik. P. 39, 40.

[110] *Wołonczewskis M.* Žemajtiu wiskupiste. P. 271, 272; Wornie. 14 września. [Nekrologas] // Kurjer Wileński. 1844. Nr. 77.

[111] S. Giedraičio laiškai. Nr. 2.

[112] Ten pat. Nr. 2, 3.

kupui važiuoti laikė 10 arklių, Gintylai ir Gabonskiui po 4 arklius [113].

Tam tikslui rusų valdžia pasirinko tinkamiausius ir ištikimiausius žmones. Žinome S. Giedraičio kilimą ir nuopelnus. Taip pat įdomus ir kanauninkas Gintyla. Apie jį duoda mums žinių gerai pažinusis, bet jo nemėgusis vyskupas M. Valančius, todėl perdėjusis blogon pusėn.

Gimė jisai 1788 m., mirė 1857 m.; kilimo — neturtingų bajorų sūnus, tačiau vargais negalais tapo kunigu, bet kadangi norėjo iškilti aukščiau, todėl mokinosi toliau, kol iš paprasto kamendoriaus tapo universito profesorium (teologijos skyriuje); 1822 m. jisai jau buvo Varnių kanauninkas, bažnyčia mažai rūpinos, uliavojo, medžiojo, net šaudydavo arti bažnyčios varnas, kitiems kunigams sumą laikant. Laidokavo, girtuokliavo Varniuose 6 metus, pajuokė jį visi. 1828 m. buvo jis kapitulos narys Petrapilyje. Gaudė pelningas vietas. Stengėsi kaip įmanydamas įeiti į ponų didikų tarpą ir su jais sėbrauti. Su valdžia puikiai gyveno, iš jos dėl savo darbų gaudavo medalių. Ir jis taip pat ėjo žmonių malšinti [114].

Matyt, buvo žmogus gabus, apšviestas, pažįstąs daug kalbų, nors Valančius dėl to nori ginčytis.

Bet jisai buvo kunigas dėl pelno ir duonos. Bažnyčia, tikyba jam nerūpėjo; jos buvo jam tiek reikalingos, kiek davė pelno. Paliko didelį knygyną, daug rašinių, savo ir svetimų, išmėtytų ir nesutvarkytų [115].

Prieš iškeliaujant iš Petrapilės, vysk. S. Giedraitis turėjo laimės balandžio 2 d. matytis su caru [116]. Keliui jam įdavė Peterburge spausdintų proklamacijų „žinomam suvartojimui", Simano Giedraičio vardu rašytų atsišaukimų lietuvių ir lenkų kalbomis, ir vienus žemaičių kalba Žemaičių vyskupo Juozo Arnulfo Giedraičio vardu, ir caro įsaką apie dovanojimą tiems, kurie padės ginklus. Nėra

---

[113] Ten pat. Nr. 1.

[114] *Valančius M.* Kronikos // Tėvynės sargas. 1901. Nr. 1 (B), 6—10(B); 1902. Nr. 1(B); S. Giedraičio laiškai. Nr. 1.

[115] Liekanos man teko matyti Kauno katedros viršuje 1911 ar 1912 m.

[116] S. Giedraičio laiškai. Nr. 1.

žinių, kas parašė Simano Giedraičio atsišaukimą — ar pats, ar jo valdininkai, ar rusų valdininkai, ar pasirašė pats, ar padėjo jo parašą ir liepė platinti. Tenai religijos vardu papeikiamas sukilimas, gąsdinama amžinomis pragaro liepsnomis, liepiama klausyti teisėtos valdžios, liepia pasirinkti tarp dangaus ir tėvynės (t. y. „Rusijos") [117]. Atsišaukimas Juozo Giedraičio, be abejojimo, buvo netikras: Petrapily parašytas, be žinios pasirašytas ir jo vardu paleistas. Simanas platino tą padirbtą atsišaukimą, kurį rusų valdininkai pagamino [118].

Balandžio mėn. 7 d. vyskupas Simanas iškeliavo su savo palydovais iš Petrapilio per Rygą į Joniškį. Jau balandžio 15 d. jisai buvo Joniškyje. Apie savo darbus jis duodavo raportus į Petrapilį, iš kurių galime sužinoti daug įdomių dalykų. Visą laiką nuo tos dienos jisai kraustosi su rusų generolu Palenu, kuris ginklu ramino žmones. Valančius tvirtina, jog „iszwides niekokios ejlos nesąnt, o žmones, ginklajs apsikabinėjusius wisur wajksztiojęnt, nezgąnduodamos, kad kami i tu naga naikristum, newažiava i Alsiedus, bet Joniszkie priklida pri Jenerola Palena ir isz bure maskolu lajde žemajtems tildąntius rasztus" [119]. O iš tikrųjų vyskupui Simanui buvo paskirta būti prie Paleno [120].

Simanas Giedraitis privalėjo platinti ir siuntinėti proklamacijas, dalinti caro įsaką, prikalbinėti pasiduoti, o atsivertėlius prisaikdinti. Priesaiką parašė generolas Palenas ir įdavė vyskupui. Tenai buvo prižadama būti ištikimiems carui, neturėti reikalų su maištininkais, dargi sužinojus išduoti juos ir pranešti vyriausybei [121]. Iš rusų stovyklos Simanas siuntinėjo laiškų kunigams, vadams, leido jų ir į žmones. Maištininkai naikino juos, pats vyskupas Juozapas buvo pačioj sukilimo pradžioj įsakęs tat

---

[117] *Pietkiewicz M.* Min. veik. P. 134. Lietuvių kalba perspausdinta J. Tumo „Lietuvių Tautoj", t. 1, p. 358—364, iš kopijos; Priedas Nr. 12 ir 13 [P. 53—55].

[118] S. Giedraičio laiškai, Nr. 4.

[119] *Wołonczewskis M.* Žemajtiu wiskupiste. T. 1. P. 271, 272.

[120] S. Giedraičio laiškai. Nr. 10.

[121] Ten pat. Nr. 13.

daryti, bet visgi tie laiškai platinosi [122]. Simanui padėdavo keletas ištikimų žmonių, rusų valdininkai, bet svarbiausia jam padėdavo kanauninkas Rupeika, atsidavusis tarnauti rusų valdžiai kūnu ir širdžia [123].

Reikia tačiau pripažinti, jog vyskupas Simanas nebuvo labai uolus valdžios tarnas, jame kerėjo supratimas, kas jis toks esąs, kokį darbą darąs, kad, gali būti, ne po ilgam tapsiąs tikruoju žemaičių vyskupu. Tat liudija jo darbeliai ir laiškų dvasia. Iš dalies jo uolumą sulaikydavo ir keršto baimė. Uolesnis buvo kun. Gintyla, kurs galėjo laukti tik valdžios paspirties, todėl jai ir tarnavo ištikimiau.

Pačioj pradžioj Palenas pareikalavo iš Simano, kad prisaikdintų visus tuos žmones, kurie, vyskupo nuomone, būtų to reikalingi. Jisai atsisako daryti: ne jo reikalas esąs gaudyti ir rankioti maištininkus, prisaikdinsiąs tik tuos, kuriuos pati vyriausybė pristatysianti. Nuo to laiko jau nebepasitaiko panašių iš generolo reikalavimų [124]. Nemaloni buvo jo kelionė ir darbas. Su žmonėmis suseinant ar susirašinėjant, teko išgirsti išmetinėjimų, jog jis judošius, jog yra savuosius pardavęs. Šiauliečių vadas Šemata, gavęs iš Simono Giedraičio laišką, kuriame šis prikalba pasiduoti, atsako jam į tą taip pat laišku. Išdėsto tenai sukilimo priežastis, nurodo rusų valdžios padarytas skriaudas, išmetinėja, kam jisai, išaugęs tarp tų žmonių, būdamas jų ganytoju, eina prieš juos [125].

Palenas, kaipo karo žmogus, nelabai paisė nei priesaikos, maištininkų duotos, nei jiems žadėtos amnestijos. Žinojo, jog valstiečiai spiriami ėjo į maištą, dargi pasidavusius ir padariusius priesaiką trėmė būriais į Rusijos gilumą. Ir maištininkai nelabai vertino priesaiką. Tą visą

---

122 Ten pat.

123 Apie jį plačiau rašiau atskirame straipsnyje (Švietimo darbas. 1921. Nr. 5—6).

124 S. Giedraičio laiškai. Nr. 7, 8.

125 Ten pat. Nr. 20.

matė vyskupas Simanas ir suprato, ką tas reiškia ir kokį darbą jis daro [126].

Jisai rūpinos kiek galėdamas mažiau surasti kaltininkų, ypač jam rūpėjo nustatyti kunigų nekaltumą. Naudojosi savo įgaliojimu ir teisėmis, kad ištrauktų vieną kitą žmogų vietoje, praneša apie tat į Petrapilį, stengiasi ištraukti pakliuvėlį iš Paleno rankų.

Rusai, nutvėrę kokį maištininką kunigą, nuveda pas vyskupą jo kaltybės ištirti. Ir jisai tiria jo nusidėjimus, paprastai nenustato kaltės [127], o esant aiškiems įrodymams, uždeda atgailą ar tik pabara, prisaikdina ir palieka toj pačioj parapijoj, reikalaudamas tik, kad prisaikdintų savo parapiją. Esant dideliems įrodymams, ištremia į Rygą ar kur kitur sustiprėti „dorybės" atžvilgiu. Ir čia prašo gerbti jo stovį: „švelnus apsėjimas su kunigais sugrąžinsiąs ramumą" [128]. Kitoks buvo Gintyla. Dėl to įgijo didesnės kunigų neapykantos, ir vėliau po to jam šito nepamiršo.

Į Petrapilį rašydamas, Simanas Giedraitis stengiasi įrodyti kunigų nekaltumą, nes juos prispyrę bajorai, apgavę net, tik maža dalelė savo noru prisidėjusi [129], o išgiria tuos kunigus, kurie padėję rusams, bet daug [tokių] nesurado. Telšių ir Luokės klebonijose radę prieglaudą ir pastogę vejami rusai, o turtingas Kretingos bernardinų vienuolynas jau keturis sykius vaišinęs ir priėmęs rusų pulkelį, kad tas tik gėrėtis galėjo [130]. Bet ar iš tikros širdies tat darė, ar spiriami, žinių neturime.

Palenas skrajojo po Žemaičius. Vysk. Simanas traukė su juomi, kur tik pasisuka, tenai prisaikdina kleboną, reikalauja, kad tas būtų padaryta su parapija. Prisaikdinęs kleboną, paima iš jo parašą ir siunčia rusams. Pagaliau ir pats vyskupas Juozapas grįžo į gerą kelią: gegužės 2 d. atvyko su visais kanauninkais į rusų sto-

---

[126] Ten pat. Nr. 13.
[127] Ten pat. Nr. 22.
[128] Ten pat. Nr. 14.
[129] Ten pat. Nr. 16.
[130] Ten pat. Nr. 17.

vyklą, kurią sekė nuo Telšių iki Plungės, taip pat prisiekė[131], jo nesuėmė, grąžino atgal į Alsėdžius. Jo dalyvavimas visiems buvo aiškus. Valančius tvirtina, jog Kryžanauskas, paėmęs savo atsakymu kaltybę, įrodė, jog sukilėliai per prievartą vyskupo sutikimą gavę, ir pagaliau pinigais įtikinę rusus. Jo paties duotame Simanui paaiškinime randame, jog valstiečių ir sukilėlių baimė spyrė jį klausyti naujos valdžios ir jos įsakymus vykdyti[132].

Gegužės 17 d. Palenas per Rupeiką pareikalavo iš vyskupo pasiaiškinti dėl savo darbų, kuriais jis palaikė sukilėlius. [Vysk. J. A. Giedraitis] atsakydamas nurodo, kokie buvo reikalavimai, kaip jis juos atlikęs. Savo pasiteisinimui jisai nurodo prievartą. Tarp kita ko, jis sako:

„Ginkluoti maištininkų pasiuntiniai, neretai pristatydami paketus, gąsdinimais prispirdavo vykdyti jų reikalavimus ir duoti pareiškimus; įnirtę maištininkai žvėriškai žudydavo ir naikindavo tuos visus, kurie priešinos jų sumanymams, tas viskas mane baugindavo; o apviltųjų netikra laisvė, valstiečių riaušės ir maištai prieš tuos dvarininkus, kurie nedalyvavo maište, grėsė ir man, kaipo didelių dvarų valdytojui. Šitokioms aplinkybėms esant, o būdamas jau gilios senatvės ir liguistas, aš neradau savyje užtektinai jėgų pasipriešinti tokiems begėdiškiems maištininkų valdžios reikalavimams ir, juos vykdydamas, daviau įsakymų kunigams, bet stengdamasis, kiek galėdamas, tenai parodyti, jog tai darau spiriamas. Tokiu būdu aš buvau prispirtas pasirašyti maištininkų priesaiką, nors savo širdyje nepakeitęs laikiau ir laikau tikrą ištikimo valdininko priesaiką, kurią esu davęs Jo Imperatoriaus Didenybės maloningiausiam Viešpačiui ir jo šviesiausiam įpėdiniui. . .

Upytės ir Raseinių apskrityse griežtai beveik iš manęs nereikalauta, dėl to tenai aš nieko nesu įsakęs maišto naudai. Tik du vykdymu esu padaręs Šiaulių apskrity. O kadangi Telšių apskrity daug iš manęs reikalauta (apie

---

[131] Ten pat. Nr. 17, 18.

[132] *Valančius* M. Iš kronikos „Margumynai".

dvidešimtį reikalavimų), tai mano įsakymų kuo daugiausia ir buvo toje apskrity. . ." [133]

Be abejojimo, savo paaiškinimuose nori iškelti tokius argumentus, kurie įtikintų jo teisėjus, turėjo pasakyti keletą piktų žodžių apie maištus, bet pasakyta ir nemaža teisybės: maišto nenorėjo, darė sukilėlių spiriamas, o kuo labiausiai baugino jį, kaipo dvarininką, valstiečiai. Vyskupas, kunigai, kaip ir kiti bajorai, už kits kito skubinos atsikratyti nuo maišto. Jie matė, jog reikalas jau prakištas, o čia valstiečiai kelia savo reikalavimus, reikalauja žemės ir laisvės.

Bet rusų generolas Širmanas kuo mažiausiai tikėjo atsivertėliais. Jisai praneša apie juos savo vyriausybei: „Daugiausia veikia žmones maištingi, nuolatos atkartojami čionykščio vyskupo kun. Giedraičio atsišaukimai, kuriuos visi kunigai skelbia su fanatišku užsidegimu; ir nors mes dabar prispiriam atšaukti ir atimti juos ir perkalbėti liaudį, grįžti prie senovės ramiųjų darbų ir pasiduoti teisėtai valdžiai, skelbiant maloninguosius ukazus, bet čionykščiai kunigai daro tat spiriami, esant mūsų kariuomenei; už akių varo toliau savo kurstomas kalbas, nes mano taip darą vyskupo valia, jiems paskelbta, kuomet jisai pats galėjo laisvai pasisakyti; o dabar ne savo noru, mums esant, vėl liepia sakyti pamokslus už teisėtąją valdžią" [134].

O ir rusų generolams Simanas Giedraitis buvo mažiau reikalingas, nors vis dar naujus raminamus atsišaukimus leidžia į žmones. Gal būti, vyskupas tik varžė juos; jau ima patys atsisakinėti nuo talkos, palieka jį kokioj vietoj, o patys malšina kalaviju, taigi teisia kiečiau negu vyskupas [135]. Apleistas rusų generolų pavojingoj vietoj, kur gali atkeršyti, nesulaukdamas žinios iš Petrapilio, Simanas pats pasitraukia.

Vysk. Simanui, pripratusiam poniškai gyventi, sunku buvo bastytis su kariuomene. Kartais kildavo tokių rū-

---

[133] *Кропотов Д. А.* Указ. соч. С. 477—479.
[134] Ten pat. P. 345.
[135] S. Giedraičio laiškai. Nr. 25.

pesčių, ar turės ką valgyti, vietomis nė už pinigus negalima esą gauti, taip viskas buvo ištuštinta ar paslėpta[136]. Ir kelionė būdavo pavojinga. Ne sykį kulka prazvimbdavo pro jį: ties Plunge tik naktis išgelbėjo jį nuo mirties. Nėra žinių, ar tyčia buvo taikoma į Simaną.

Matyt, turėjo šiek tiek nesmagumo ir nuo Paleno. Jau atsivažinėjęs ištisą mėnesį, rašo jisai į Petrapilį, kad jį atleistų: sako, jau savo padaręs, nuvargęs, o liga nebeleidžianti toliau darbuotis. Nesulaukęs leidimo, pats išvažiavo į Kuršą, į Baldonės maudykles.

Sukilimo pradžioj, kol viskas taip baisiai sujudo, kol negalima buvo numatyti jo galo, buvo siūloma amnestija (kalčių dovanojimas). Vėliau, tiems pažadams liekant be pasekmės, o matydama, jog ir be to apgalėsianti, jog Simano talka nereikalinga, rusų valdžia prašo paskelbti naują „malonę". Bet jau mažesnę už pirmąją: tik tiems kunigams bus dovanota, kurie laiku parodys tikrą savo gailestį, o nutvertuosius dalyvaujant maište vis tiek atiduos teismui[137]. Teismas buvo karo. Bet nenužudyta nė vieno kunigo per pavasarį ir vasarą nei Žemaičiuose, nei Aukštaičiuose.

Dabar jau potvyniui baigiantis, geram laikui praslinkus, pradeda valdžia atsiminti, jog vysk. Simanas ne taip suprato savo darbą: jisai privalėjęs grąžinti į gerą kelią tik paklydėlius, nesusipratusius, o ne klaidintojus, kurstytojus. Pažadai kaltybes atleisti tirpsta vis labiau. Ministeris Bludovas taip išaiškina valdžios nuomonę dėl jo priedermių: „Randu reikalinga dar sykį atkartoti, jog Tamstos perkalbinėjimai ir atsivertimai daugiausia turi būti nukreipti į tuos, kuriuos su prievarta ar su vyliais įtraukė į nusidėjimą, kurie buvo piktadarių įnagis, negu į tuos, kurie patys savo noru iškėlė maišto vėliavą ar buvo dargi jo vadai, nors, be abejojimo, Viešpaties Caro gailestingumas neišsemiamas ir skleisis taip pat į visus, kurie nepavėluos įrodyti savo širdingo gailesčio"[138].

---

[136] Ten pat. Nr. 22, 29.
[137] Ten pat. Nr. 29, 30.
[138] Ten pat. Nr. 35.

Tikrasis Žemaičių vyskupas Juozas, atsivertęs reikalaujant valdžiai, paleido iš Alsėdžių 1831 m. gegužės 15 d. atsišaukimą, kuriuo pataria padėti ginklus. Gailinas dėl savo paklaidų: „senam teko man eiti savo pareigas, turbūt dėl nuodėmių Dievas leido tokį baisiausią atsitikimą, kaip išpilti maišto lavą prieš savo teisėtąją valdžią ant mūsų Šviesiausiojo Ciesoriaus. Gailestingai apverkiu, kad neįstengiau su mano kunigais atsispirti kenksmingiems lenkų tautos maišto reiškiniams, kad nustūmiau save į bedugnę, kad kuo pikčiau susibjaurinau Dievo, Ciesoriaus ir visuomenės akyse. Matyti, pikta tamsybės kvieslių sėkla sugebėjo patraukti su savim mano vyskupiją"[139].

Rusų valdžia reikalavo, kad ir Simanas pasirašytų, išleistų raštą ir savo vardu. Tasai atsisako, abejodamas, ar pridera tatai jam daryti, ar galįs peržengti tikrojo vyskupo teises, o jis esąs tik padėjėjas. Galimas dalykas, kad norėjo išsisukti nuo jam netinkamų reikalavimų. Ministeris jam atsako lyg sinodo prokuroras: „O dėl reikalaujamų Tamstos nurodymų, kaip reikia elgtis, jeigu Tamstos įsakymai galėjo kuo nors peržengti valdančiojo vyskupo teises ir valdžios ribas, tai į šitą atsakau Tamstai, jog atkalbinėti žmones, įtrauktus į paklydimą neklausyti tikrosios valdžios, gali kiekvienas žmogus, neįgijusis nė jokio pavadinimo, tuomi nė kiek neperžengdamas dvasinės ir pasaulietinės vyriausybės teisių ir prievolių, taigi Tamsta, būdamas tokios aukštos dvasinės padėties, turįs Žemaičių vyskupo įpėdinio vardą ir, be to, dar įgijusis ypatingo Viešpaties Caro pasitikėjimo, daugiau už kitus turi galios ir teisės veikti žodžiu tame geradaringame darbe, o valdantysis vyskupas per ištikimumą ir atsidavimą Rusijos valdžiai, žinomas daiktas, ne tik nedarys dėl to jokių kliūčių, bet visokiomis priemonėmis iš savo pusės padės Tamstai šitame tikrai krikščioniškame darbe"[140].

---

139 Priedas Nr. 15 [Turi būti: Priedas Nr. 14. P. 55, 56].
140 S. Giedraičio laiškai. Nr. 35.

Vyskupas buvo dabar Baldonėj ir iš ten siuntinėjo savo raštus [141], o tik dabar nešiojo juos kariuomenė ir policija. Nors vysk. Juozapas ir atsivertė, nors leido naujų atsišaukimų [142], kuriais ragino kunigus raminti žmones, tačiau rusai nepasitikėjo juo, lengvai galėjo jis vėl atkristi, pakliuvęs po kitais žmonėmis. Buvo bešaukią į Petrapilį pasiteisinti, paskui mojo ranka, paskyrė Simaną vyskupijai valdyti, tik kad tikrasis vyskupas nieko nedarytų be jo žinios. Kartais tasai „rūpestis" taip toli nueidavo, jog nerimastavo Petrapilyje, negavę žinių apie jį ir jo sveikatą [143].

Simanas su palydovais, pabaigęs savo darbą, sulaukė dovanų.

„Szwiesiausis Ciesorius Mikalojus I už tąn jo wargą, rodidams sawą gierą szirdi, sutejkie jem križiu S. Onos pirma atskire, o wiskupuj Juzapuj isakie, kad be žinios Simona nieko nebdristum dariti. Su lig tuo sikiu Simons tape voz ne tikruoju wiskupu" [144]. Jau rūgpjūčio mėn. pradžioj jis apsigyveno Žemaičių vyskupijoj. Ir jis jau paseno; sėdėjo Alsėdžiuos ir nesijudino, dirmavojo tik tuos, kurie atvažiuodavo į Alsėdžius.

Gavo pinigų dargi Simano giminaičiai, kuriems jis prašė, norėdamas sušelpti. Buvo tai du jo brolėnai — Kazys ir Albinas Giedraičiai; jiedu gavo 1200 rub. pragyvenimui.

Kun. Gintyla, Simano palydovas, dėl savo darbų neįgijo kunigų malonės, dėl to vėliau, įgijęs valdžią, keršijo jiems. Jisai valdžios akyse kilo aukštyn ir aukštyn, įgijo medalių ir rangų, o kunigų akyse vis puolė žemyn ir žemyn. Iš Simano Giedraičio išveržė 5000 rub. išlaidoms, o tais pinigais Šidlavoj pastatė smuklę. Mirus Juozapui Giedraičiui (1838) Gintyla tapo Žemaičių pavyskupiu. Vyskupas buvo Simanas [145], jam mirus 1844 m., Gin-

---

141 Ten pat. Nr. 30.

142 Žr. priedą Nr. 15 [P. 56, 57].

143 S. Giedraičio laiškai. Nr. 32, 35, 42, 43.

144 *Wołonczewskis M.* Żemajtiu wiskupiste. T. 1. P. 271, 272.

145 S. Giedraičio laiškai. Nr. 43.

tyla paskirtas vyskupijos administratorium, buvo numatomas tikruoju Žemaičių vyskupu [146]. Tik, bene pasirūpinus Valančiui ir kitiems, vyskupu netapo, valdė iki 1850 m., kuomet buvo išrinktas M. Valančius...

Gavo dovanų ir tie visi, kurie vyskupui Simanui padėjo.

X

PO REVOLIUCIJOS

Išnykus dideliems sukilėlių pulkams, likučiai blaškėsi po miškus. Galėjo jie vėl atsigauti. Todėl iš vienos pusės buvo ginklu naikinama, iš kitos raginama geruoju pasiduoti.

Šitame darbe daug turėjo padaryti kunigai, Vilniaus ir Žemaičių vyskupai. Vilniaus vyskupas padarė tai gegužės 13 d. laišku į kunigus greit prieš ištrėmimą [147], Žemaičių vyskupas vos atsivertęs nuolatos tą pat daro, grasina dargi bausmėmis tiems kunigams, kurie nesakys pamokslų apie ištikimumą ir klusnumą [148]. Žemaičių vyskupas liko kito globojamas. Jau 1831 m. rugpjūčio mėn. tikrasis, valdantysis vyskupas buvo Simanas, nors jis paprastai nepasirašydavo. Valančius taip rašo apie jų santykius: „Nelajmingams 1831 metams praejus, wiresnibe Ciesoristes, matidama wiskupa Juzupą parkarszus, isakie wisusi dalikusi klausties ir klausiti wiskupa Simona Giedrajte pawiskupes. Diel tikima, rots, nepatika wyskupuj Juzupuj tas pažeminims, wienok, kajpo wirs protings, klause wiresnibes nemurmiedams" [149]. Simanas ir Juozapas uoliai vykdo valdžios reikalavimus.

Pradėta tardyti kunigų kaltybes. Daroma dvejopu būdu. Pasaulietinė valdžia — karo viršininkai ir policija — renka savo žinias, ir į paklausimus duoti atsakymą turi

---

[146] Žr. aukščiau išnašą iš *M. Valančiaus* „Kronikų".

[147] VGG. 1831 m. Nr. 260.

[148] Žemaičių vyskupystės raštai ir cirkuliarai (toliau — ŽV). Nr. 896 ir 1190.

[149] *Wołonczewskis M.* Žemajtiu wiskupiste. T. 1. P. 252.

vyskupai. Ir vysk. Juozapas, vyriausybės reikalaujamas, įsako dekanams susekti, kur kuris kunigas buvo maišto laiku. Daug įdomių žinių surinkta apie tai, kaip kas gyveno; žinomas dalykas, kiekvienas teisinos, kaip jis gali. Tas pat daroma ir Vilniaus vyskupijoj. Vėliau valdžia pripažino, jog tokiu keliu negalima sužinoti teisybės, ir metė jį. Jau vėliau renkama žinių per pasaulietinę valdžią [150].

Ji pradeda varžyti visą kunigų gyvenimą. Negali jie važinėti kur ir kada nori, net išvažiuoti į kitą apskritį. Raštus privalo turėti iš savo vyriausybės, be jų negali nė iš vietos pasijudinti. Juos turi išduoti pati vyriausybė, dėl jų darbų ji atsakysianti.

Kunigai skelbia iš sakyklų apie pabėgėlius, rekrūtus, nurodo jų vardus, įsako, kad niekas neduotų jiems prieglaudos, kitaip patys atsakysią.

Bažnyčios knygose liko visokių sukilėlių įsakymų ir atsišaukimų. Įsakoma viskas išplėšti, originalus ir kopijas surankioti ir pristatyti vyriausybei [151].

Bažnyčia iš senovės pasiliko viešąja vieta, kur paskelbiama visokie valdžios įsakymai, patogesnės nebuvo. Įsakyta gaudyti rekrūtus, kurie buvo pabėgę, bet ir tuos, kuriuos atmušinėjo sukilėliai. O jeigu būtų per daug prigaudyta rekrūtų, tai įskaitoma į kitus metus [152].

Sukilimas išjudino iš savo vietų daugybę žmonių. Baudžiauninkai per kurį laiką priprato gyventi be ponų, daug jų negrįžo namo, dideliais ar mažais būriais gyveno miškuose, ieškodami maisto ar keršydami plėšė dvarus, keršijo vienam kitam veikėjui dėl jo darbų per sukilimą arba už dar senesnius nusidėjimus. Juo didesni buvo miškai, tuo neramiau buvo toj vietoj. Kartais aplinkiniai žmonės parūpindavo jiems valgio. Iki gilios žiemos policija su kariuomene vaikė ir gaudė. Valdžia reikalauja, „kad parapijų kunigai apskritai, o ypatingai Truskavos, Ramygalos, Krekenavos, Naumiesčio ir Panevėžio para-

150 VGG. 1831 m. Nr. 2507; ŽV.
151 Priedas Nr. 16—19, 23 [P. 57—59, 61].
152 Ten pat. Nr. 20 [P. 59, 60].

pijų, savo pamoksluose įkalbinėtų gyventojus, kad jie nedavinėtų „valkatoms" prieglaudos, o tuo labiau maisto, o sužinoję apie kokius nors pulkelius, kad tuojau neatidėdami duotų žinių kur reikia, idant būtų galima pasirūpinti išnaikinti valkatas kitose vietose ir tos priemonės būtų tikslesnės, o gyventojai daugiau rūpintųsi savo pačių ramumu".

Rusų priežiūra kunigams siekia vis toliau. Vyskupas praneša, jog susirinkimai uždrausta; jau viskam uždėta policijos akis. Taip pat uždrausta apskritai kalbėti apie politiką. Kunigai neprivalą, valdžios nuomone, politikuoti. Kalbėjimas gali būti pavojingas, o jeigu laiko yra atliekamo nuo savo pašaukimo darbo, tai kunigai teskaito naudingų knygų, teatsimena tą, ką pirmiau buvo išmokę. O darbo daug turį —„turį įkalbinėti žmones labiausiai vykdyti valdžios priedermes". Dėl jų nevykdymo, liežuvių paleidimo, žada būti bausmės: klebonai gali netekti savo vietų ir tapti kamendoriais, o gal dar dėl bausmės būti grąžinami į seminariją [153].

Ir pamokslų negalima laisvai pasirinkti. Jeigu būtų duota ta laisvė, tai gali atsikartoti maištų metai. Parašytuosius pamokslus peržiūri dekanas, kuris sutinka arba atmeta, o jeigu būtų abejojimų, tai pasitaria su apskrities viršininku. Politikos liesti pamoksluose apskritai negalima [154]. Vėliau dar išėjo naujas įsakas, būtent 1832 m. spalių 6 d., kuriuo dar smulkiau nurodyta, kas galima, o kas negalima sakyti pamoksluose. Reikią vengti neaiškių žodžių ir išsitarimų, alegorijų, politikos, o tik gali būti dėstomas grynas Kristaus mokslas. Pamokslus sakys ne visi, o tik tie, kurie turi Šv. Raštą ir vykdo įstatymus [155].

Išsiuntinėdamas šitą įsaką, jau sugrįžęs Klongevičius nuo savęs prideda 1832 m. gruodžio 1 d. paaiškinimų. Pamoksluose nebarti nei monarchų, nei popiežių ir jų neužsipuldinėti, nes jie neatėjo tų pamokslų klausyti, nepridera imti pranašų pavyzdys, nes ir pranašai nėjo per-

[153] Ten pat. Nr. 21 [P. 60].
[154] Ten pat. Nr. 22 [P. 60, 61].
[155] VVBR. B—8—123.

sergėti karalių be aiškaus Dievo įsakymo; kunigai turi kalbėti tik į žmones. Pamokslininkas negalįs kibti prie asmenų, o tik prie darbų ir nusidėjimų. „Pamokslininkas — ne cenzorius, pamokslas — ne satyra, bažnyčia — ne teatras. Pamokslininkai niekuomet neprivalo vartoti žodžių: tironas, tironija ir panašių, kuriuos galima per toli ištempti ir kuriais galima nueiti prie išmetinėjimų, neklausymo, ištvirkimo" [156]. Uždėta bausmės tiems, kurie daro susirinkimus; jeigu kas nepristatys kaltųjų į vietą, kur reikia, gali patsai įkliūti. Kiekvienas dvarininkas, kaip sako skelbimas, yra artimiausias policmeisteris savo srityje. Bažnyčiose tatai plačiai skelbiama, kartais nurodoma, kas ieškoma [157].

Sukilimo metu valstiečiai daugelyje vietų buvo nustoję dirbti, o kadangi tatai kenkia valstybei, kaimus galįs ištikti badas, dėl to valdžia tokį apsileidimą laiko nusidėjimu ir žada skaudžiai bausti. Gubernatorius reikalauja, kad tatai būtų paskelbta bažnyčiose. Vyskupo tat padaryta [158]. Sukilimo metu tuo pačiu būdu paskelbta 1830 m. gruodžio 22 d. paliepimas, kad valdžia išvaduoti žadant žmones nuo ponų, yra neteisingas, tai pramanę nedori žmonės, todėl jų klausyti nereikia [159].

Minėjome aukščiau nusikaltusių kunigų ieškojimą. Dvasinė vyriausybė savųjų nekaltino. Tai pasaulietinė valdžia pradėjo ieškoti to paties kitais keliais, per savo valdininkus. Įsteigta tam tikros tardomosios komisijos, kuriose paprastai būdavo kun. Rupeika. Kaltinamuosius, ištyrus jų nusidėjimus, skaidydavo į 3 kategorijas: vienus ištremdavo, kitus atstatydavo nuo vietos, trečius pabardavo. Žemaičiuose buvo daugybė tokių kunigų, apie juos mes ir turime tikresnių žinių.

Valdininkai buvo dideliai subruzdę dėl vienuolynų ir dėl jų rankiojo žinių. Dar prieš sukilus, anų akis buvo atkreipta, jau ir tuomet buvo kalbama, kad reikėtų jų

156 Ten pat.
157 Ten pat; ŽV. Nr. 931.
158 VGG. 1831 m. Nr. 396.
159 Priedas Nr. 4, 5 [P. 49].

turtai paimti, o dabar jų dalyvavimas, berods, nedidelis, pražudė juos. Pradėta dar labiau ir atidžiau juos sekti.

Žemaičių malšintojas generolas Širmanas rašo, tarp kita ko, savo vyriausybei: „Nėra nė mažiausios abejonės, jog maištininkai, eidami prieš teisėtąją valdžią, ypač veikė per vienuolius ir kunigus. Jie, galima sakyti, išauklėjo prastuosius žmones ir įdiegė tikybinį fanatizmą: mažai teatsiras katalikų, dargi tarp apšviestojo bajorų luomo, kurie išdrįstų atvirai nepaklausyti kunigų įsakymų.

Jie pagamino čionai protų judėjimą, jie davė ginklų maištininkams, pamokslais ir atsišaukimais — jie davė šventenybės pavidalo visokiems nusidėjimams: priesaikos laužymai teisėtajam monarchui, nauja priesaika maištininkams, išdavimas pavadinta patriotizmu; plėšimas — aukojimu tėvynės išganymui, užmušimas — teisėtąja bausme, persekiojimas, inkvizicijos vertas,— krikščionišku elgesiu. Sunku dabar gauti tų aktų, iš kurių būtų galima matyti visus kunigų darbus. Bet patys darbai, sakyklos, pamokinimų, pamokslų pasekmės pavaduoja, mano nuomone, visus tuos aktus" [160].

Tokiam kunigų darbų aprašymui esant, reikėjo laukti, kad kibs dabar prie jų. Valdžia pirmiausia kreipė dėmesį į kunigų paskyrimą, kad jos priešininkai arba pirmiau nusidėjusieji dėl jos nepakliūtų į netinkamas vietas.

Jau 1831 m. lapkričio mėn. valdžia išleido žemaičiams tokias taisykles: koliatoriaus teisės, kurios pirmiau priklausė karaliams, o paskui vyskupams, dabar pereina valdžiai; tose parapijose vyskupas skiria kunigą, tik susitaręs su valdžia. Toliau, tuose privačiuose dvaruose, kurie yra atimti, negalima skirti kunigų be valdžios žinios; o jeigu eina byla apie dvarininką koliatorių ir uždėtas laikinai jo dvarui sekvestras, tai tik laikinai valdžia sprendžia kunigo paskyrimą. Visur tegalima skirti kunigus ištikimus. Vyskupas visuomet nurodo 3 kandidatus, bet ne mažiau kaip du, iš kurių vieną pasirenka Žemaičių viršininkas, o jeigu sutarties nebūtų, galutinai

[160] VGG. 1831 m. Nr. 1186; 1831.X.7 raštas iš Telšių. Nr. 818.

sprendžia Petrapily ministerija. Taip pat reikia valdžios sutikimo skiriant konsistorijos narius [161].

Su vienuoliais reikalas buvo lengvesnis. Medžiagos dėl jų valdžia turėjo užtektinai, ypač kad ir pirmiau rengėsi eiti prieš juos.

Žemaičių viršininkas Širmanas savo rašte, tarp kita ko, taip išsitaria apie vienuolius:

„Esant dabartinei krašto padėčiai, man rodosi, būtų naudinga griežtai uždrausti vaikščioti vienuoliams ir kunigams. Aukų užrašomas knygas reikia iš anų atimti, ir tuos vienuolynus, kurie, kaip bernardinų, palaiko tik valkiojimąsi, gyvena daugiausia iš aukų, neturi nekilnojamojo turto, reikia visai panaikinti; o tiems vienuoliams, kurie priklauso prie anų, duoti teises pasirinkti gyvenimo būdą, tik ne Lenkijoj ir ne Gudijoj" [162].

Tokios pat nuomonės dėl vienuolynų uždarymo, kur buvo vienuoliai prisidėję prie maišto, buvo ir Gardino gubernatorius. Lietuvos generalgubernatorius, rašydamas apie tą jo nuomonę, pasako, jog jis negalįs su jąja sutikti, nes tuomet tektų kuone visus vienuolynus uždaryti [163]. Jau ir tada kilo vietinių valdžios atstovų tarpe sumanymas naikinti vienuolynus netinkamoj vietoj, o Gardino gubernatorius nurodo, kad kai kurie unijotų vienuolynai reikėtų paversti į pravoslavų.

Taigi, nors dalyvavo maištuose ir daug vienuolių, ir vienuolynų, bet valdžiai neatrodė, kad būtų paranku naikinti juos. Tuo reikalu elgėsi švelniai, ypač kur gyveno vieni katalikai, o kur buvo mišrios tikybos, ypač jeigu buvo pravoslavai, tai ten katalikų vienuolynas buvo negeistinas, galėjo katalikybę platinti. Peržiūrėta visi įstatymai, kur buvo pirmiau išleisti, prižiūrėta, ar visur jie vykdomi, ir jeigu nelaikoma visi įstatymai, tai nutarta tokie vienuolynai uždaryti.

Katalikų kolegija išleido 1832 m. rugpjūčio 16 d. įsaką panaikinti 191 vienuolyną. Ji tenai rašo:

---

161 1831.XI.26 kolegijos raštas Nr. 2193 (VVBR iš —54—328).

162 VGG. 1831 m. Nr. 1186. P. 1, 2.

163 Ten pat. Nr. 2507. P. 151—153; 1832.III.9 ir 1832.III.24.

„Daugelyje vienuolynų stoka gabių skaitytojų ir pamokslininkų, drausmė vienuolynuose yra smukusi, įsivyravo pasileidimas, kuris tik piktina žmones ir daro gėdos visiems kunigams. Dar 1816 m. dvasinių reikalų ministeris siūlė kolegijai įvesdinti gerą tvarką vienuolynuose, o Senatas 1817 m. vasario 9 d. įsakė kolegijai tat padaryti. Valdžia rūpinas pataisyti, bet veltui, o pernykščiai metai dar labiau įtikino, kad reikia taisyti. Daug kur vienuoliai išdrįso religijos vardu skelbti maištą, davė ir paveikslą savo melagingam mokslui ir veidmainingumui. Kai kurie net, nežiūrėdami į žadėtąjį dovanojimą, ir sugrįžus ramybei, leido sau kurstyti žmones, prikalbinėdami nepasiduoti teisėtai, Dievo pastatytai valdžiai. Caras liepęs ištirti tikras šito priežastis. Vėliau ministeris nustatė, jog daug yra prisidėjusių pačių vienuolynų perdėtinių, kurie nieko nežiūrėdami priimdavo į vienuolynus žmonių, ypač jaunų nesubrendusių žmonių, neįbuklintų dar moksluose, kurių reikalingi dvasininkai, neištyrus jų palinkimų ir gabumų. Neretai priimdavo į vienuolyną abejotino būdo žmonių, kartais pabėgėlių, kurie vienuolių rūbais norėjo pasislėpti nuo persekiojimų. Iš čia atsirado vienuolių svyravimas, dažnai mėginama pirmai progai pasitaikius atsipalaiduoti nuo duotų įžadų, bėgama be perstogės į Lenkiją, idant išgautų tenai iš Romos paleidimą nuo vienuolybės. Turtai silpnai prižiūrima, net kai kurie vienuolynai nebeturėjo turtų, nebegalėjo valdžiai mokesčių sumokėti, o ypatingai buv. Vyriausiąjai Vilniaus seminarijai laikyti... Žmonės nebegerbia jų, bajorai, nebematydami uolumo religijoj, nebeturi noro traukti į vienuolyną. Dėl to vienuolių skaičius sumažėjo, o kai kur trūksta žmonių vienuolyno reikalams atlikti.

Provincijolai negali prižiūrėti: per toli ir per plačiai vienuolynai išmėtyti. Daugybė tokių vienuolynų yra visai nereikalinga ir neatitinka nei bažnyčių, nei katalikų gyventojų reikalų. Skaitoma apie 300 vienuolynų $2^1/_2$ milijonam žmonių, arba po 1 vienuolyną 8000 žmonių abiejų lyčių. Daug katalikų vienuolynų atsirado be jokio tikslo ir buvo be naudos aplinkiniams gyventojams. Lie-

tuvoje, Žemaičiuose ir Latvijoje, kur gyvena katalikai, tenka po vieną vienuolyną 20, 30 ir net 40 tūkst. tikybos gyventojų. O tuo tarpu Gudijoj, Ukrainoj, kur dauguma pravoslavų ar unijotų, neskaitant pasauliečių kunigų ir parapijos bažnyčių, yra po 1 vienuolyną 2 tūkstančiams, o kartais ir 1000 gyventojų abiejų lyčių. Suprantamas reikalas, kad reikia sumažinti vienuolynų, kurie yra be naudos artimiems, o dažnai juos dar ir apsunkina.

Ministerija pripažino reikalinga naikinti vienuolynus tokiu būdu: 1) naikinti tuos, kur yra vienuolių mažiau kaip 8 žmonės, nes paprastai turi būti 10 žmonių, bet ne mažiau kaip 8; 2) sujungti keletą vienuolynų į vieną; 3) visus vienuolynus atiduoti vyskupų ar metropolito valdžiai.

Dėl to nutarta: vienuolynus ir jų turtus pavesti vyskupų globai, panaikinti nepilnus vienuolynus, uždaryti visus tuos, kurie yra tarp pravoslavų ir unijotų vienuolynų, bažnyčias paversti į parapijas ir filijas, o jeigu ir bažnyčių nereikia, tai sunaudoti jas naudingoms įstaigoms, vienuolius perkelti į kitas vietas, kur yra jų vienuolynai; kur katalikai išblaškyti, tai duoti 1 kunigą 100 kiemų; koliacija pasilieka valdžiai; uždarytųjų vienuolynų pinigus atiduoti kunigų ar labdaringoms įstaigoms, o žemes sunaudoti geriems tikslams" [164].

Tokiu būdu Žemaičiuose ir Aukštaičiuose uždaryti 32 vienuolynai, be to, dar ir Pažaislio dėl dalyvavimo maište. Iš viso panaikinta 192 vienuolynai, palikta 119 [165]. Visur valdžia, darydama keitimus kunigų nenaudai, stengiasi prisidengti bažnyčios įstatymais, jos labu ir tikinčiųjų gerove.

Tas viskas buvo įvykinta. Ne vienam vienuolynui teko kraustytis iš gyvenamos vietos. Jų vyriausybė stengiasi visokiais būdais nutęsti iškraustymą: tikra ar pramanyta liga ir t. t., bet tuo išvarymas nutęsiama, bet nepakeičiama.

---

[164] VGG. 1832.III.9. P. 157—160.
[165] VVBR. F. 19—63. P. 9.

Universitas uždaryta, bet iš jo išskirta medicinos ir teologijos skyriai, nes reikėjo turėti gydytojų ir kunigų. Padaryta dvi akademijos: medikų ir kunigų.

Praėjus sukilimo audrai, atlikus visus tiesioginio malšinimo darbus, dvasinė vyrausybė pradeda tvarkyti vidaus gyvenimą savo kunigų tarpe.

Vilniaus vyskupas Klongevičius, kuris grįžo greitai iš ištrėmimo, nes išsiaiškino, jog jisai turėjo asmeniškų susikirtimų su generalgubernatorium, išleido didoką 1833 m. aplinkraštį, kuriuo sutvarko esamų kitų vyskupų įsakymus ir prideda naujų, tarp kita ko:

Įsako klebonams geriau apsieiti su vikarais, o šiems klausyti klebonų. Vikarų padėtis ne per geriausia. Alga mokama, kaip ir kiekvienam samdininkui, pamečiui, todėl kai kurie dažnai keičia vietas, tas peiktina, o ir pasaulietinė valdžia daro kliūčių. Negalima išvyt vikaro, o šiam pabėgti be vyskupo žinios, bent 1 metai reikia išbūti vienoj vietoj. Algos paskirta pinigais ne mažiau kaip 60 rub. ir kai kurios pajamos ir visas laikymas, žinoma, jokių dermių (kontraktų) negali būti. Klajūnai kunigai ir vienuoliai negalima leisti mišių laikyti [166].

* * *

Norėdama daryti ir jau darydama svarbių atmainų kunigų gyvenime ir padėtyje, rusų valdžia kai kuriuos dalykus negalėjo pravesti be kurijos žinios ir sutikimo.

Pradėta atmainas daryti 1832 m. Rusų užsienio reikalų ministeris Neselrodė 1832.III.4 raštu įsako, kaip turi veikti ir elgtis rusų pasiuntinys prie kurijos Gagarinas. Jisai privalo nurodyti ir pertikrinti, įkalbėti, jog lenkų kunigai — maištininkai, kad jie neleidžią carui nuraminti žmones. Jeigu kunigai padėtų, ramybė greitai įvyktų, ir būtų naudingi valdžiai. Todėl popiežius turįs tame darbe padėti, prieg tam veikliai. Negalima esą taip daryti, kaip anoji dviprasmė popiežiaus brevė, kuria negalima buvo pasinaudoti.

---

[166] *Kurczewski J.* Min. veik. P. 456—464.

Bet rusų caro santykiai su kurija buvo blogi, reikėjo rasti, kad kas padėtų, o jais tegalėjo būti austrai, su kuriais dar neseniai rusai buvo ketinę kariauti, bet bendras revoliucijos pavojus (Lenkų, Italų) sujungė ir rusų carą, ir austrų visagalintį Metternichą. Todėl šitokiam reikalui esant, kovai prieš revoliuciją rusų užsienio ministeris Nesselrodė prašo Vienos kabineto (austrų valdžios) užtarimo — Metternichas palaiko tą rusų norą ir tuoj rašo (III.31) savo atstovui Romoje Lützovui paremti rusus: lenkų kunigai esą sugedę, remią revoliuciją, griauną sostą, platiną ateizmą. Už kelių dienų Metternichas vėl rašo. Dabar prideda, kad prie caro Aleksandro I galėjo įvykti suiručių ir painiavų valstybės gyvenime, nes vyravęs misticizmas, o dabar tų klaidų nebebūsią: Lenkų revoliucija buvusi pavojinga, ji norėjusi išvyti Rusiją į Azijos stepes, panaikinti monarchiją, reikia palaikyti monarchizmo idėją; lenkų katalikų kunigai sugedę, apimti pavojingos dvasios, platina bedievystę, geresni esą graikų unitų kunigai.

Lützovas tuoj persakė kurijai rusų norą, daug anksčiau, negu Gagarinas suspėjo padaryti, nes buvo susirgęs [167]. Netrukus, 1832.IV.20, ir Gagarinas įteikė kurijai raštą, kur, tarp kito ko, sako:

„Pastarasis lenkų maištas, kuris įgavo tokias baisias formas, galėjo baisėtinai išaugti, jeigu jo nebūtų numalšinusi laimėjusi Jo Ciesoriškos Didenybės kariuomenė. Tačiau valdinių gerovei užtikrinti būtinai reikia nustelbti visokius revoliucijos diegus, kurie gali atsirasti tame krašte. Tas tikslas galima pasiekti tik moralinės įtakos keliu. O kokia įtaka gali būti galingesnė negu religijos? Toji dieviškoji viso gero ir visokios pagundos versmė dar turi, laimei, didelę galybę Lenkijoj, ir niekas nebūtų taip pageidaujama, kaip tik kad lenkų kunigai panaudotų savo įtaką tikrąja dvasia savo šventojo pašaukimo, kurį jie neša, pašaukimo pilnintelės ramybės, nuolankumo ir santaikos. Deja, kitaip buvo paskutiniu nelaimių metu,

[167] *Pawłowski B.* Grzegorz XVI a Polska po powstaniu listopadowym // Biblioteka Warszawska. 1911. T. 2. S. 498—513.

kurios aplankė Lenkiją. Visokių laipsnių kunigai, neatmindami savo misijos šventumo, dalyvavo kruviniausiuose darbuose, beveik visur stovėjo priešakyje revoliucijos riaušių, o kartais su nustojusiųjų vilties įnirtimu ėjo į karo laukus, darbu prisidėdami ir krisdami auka. . . Šventasis Tėvas lengvai įsitikinęs, jog, palaikydamas sosto teises, tuom pačiu kuo geriausiai gina religijos teises. Maišto nustelbimas Lenkijoj labiausiai atėjo pagalbon visoms didžiausioms valstybėms, ant kurių guli dabartinę valandą priedermė palaikyti visuomenės tvarką. Panašių riaušių pasikartojimas atneš nelaimių visai Europai. Jos gali stumti ją į bedugnę, kurios gilumą išmatuoti bijosi net pati vaidentuvė. Tuom tarpu Caro galybė išgelbėjo Europą nuo nukritimo į tą bedugnę. Dėl to tai Jo Ciesoriškoji Didenybė, įsitikinęs, jog veikia vien bendrai visų monarchų naudai, kreipiasi į Jo Šventenybę, tikėdamas ir laukdamas, jog palenks lenkų kunigus prie žingsnio, kurį Jo Šventenybė pripažins savo mandrybėje naudingą, o kurio išpildymą Jo Ciesoriškoji Didenybė palieka visiškai priemonėms, kurias Jo Šventenybė teiksis išrinkti ir kurias pripažins tinkamiausias. Tikslo didumas užtektinai rodo tų priemonių kilnumą, o Jo Šventenybė negali nepastebėti, kiek kilniausių aplinkybių siejasi su šituom žingsniu. . ."

Popiežius matė, kad jo žodis reikalingas Rusų carui, stengėsi išsisukti nuo to, ką prašo padaryti, kad nepakenktų ateičiai. Jisai pasikalbėjimuose sakė, jog nežinąs Rusų padėties, todėl sutinkąs klausyti Austrų patarimų; pridūrė dar, jog stebisi, kodėl nepaskelbta anoji 1831 m. vasario 18 d. brevė, norėtų pats daryti įtakos lenkams, bet negalįs, nes neprieinąs prie jų, Rusų valdžia vis dėlto spaudžianti katalikus, atimanti bažnyčios turtus, uždaranti vienuolynus ir t. t. Ėjo, tęsėsi derybos. Persvėrė Austrų balsas, nes kurija visai priklausė, kaip jau buvo minėta, nuo Austrų valdžios dėl gynimo nuo maištiškų italų.

Iš kitos pusės, kurija nenorėjo visai pertraukti ryšių su Rusų valdžia, nes bijojo dėl katalikų ateities Rusuose. Juk siųsdamas naujai paruoštą organinį statutą Lenkijai,

Nesselrodė pridėjo: jeigu kunigai bus maištiški, tai valdžia pavartos griežtų priemonių, padarysiant juos nepavojingus. Ir kuriją paveikė represijų grasinimas, dėl to tai ir klojosi Romoj Gagarinui: kurija sutiko išpildyti, ką reikalavo rusai.

Gegužės mėn. imtasi darbo. Rašė naują brevę lenkų vyskupams pats popiežius su sekretorium, slapta nuo kitų žmonių, stengėsi surašyti taip, kad politika būtų aplenkta.

Tenai buvo išdėstytos tokios mintys. Gailisi dėl pernykščių įvykių ir prašąs dievo numaldyti šalį — grąžinti valdžią tikram ir teisėtam jos viešpačiui — taigi ir kviečiąs vyskupus naikinti nelaimių diegus, šaukiąs eiti prieš revoliucijos doktrinas ir žmones, jas skleidžiančius, dabar turį skelbti klausumą dievo pastatytajai valdžiai; patvirtinimui ima citatas iš šv. apaštalų Povilo, Petro, šv. Augustino, Tertulijono raštų.

Parašytąją brevę popiežius perskaitė Lützovui ir Gagarinui. Šiam nepatiko. Patariant Lützovui, popiežius nusileido. Bet perdirbta nedaug: išmesta popiežiaus pasitikėjimas lenkų vyskupais, ir dar viena frazė pataisyta [168].

Šita brevė pasirašyta 1832 m. birželio 9 d.

Lenkams katalikams pasidarė skaudu, kad, būdami katalikai ir eidami prieš atskalūnus rusus, susilaukė tokio popiežiaus papeikimo [169]. Popiežius nesitikėjo tokio įspūdžio, nepažindamas visuomenės, per daug vertino savo įtaką.

O Rusų valdžiai ji [brevė] patiko. Caras pasakė ačiū popiežiui per Austrų ciesorių.

Bet popiežius, padėjęs Rusams prieš Lenkus jų valstybės politikoj, visai nemanė daryti tat be savo naudos. Tuoj priminė carui apie bažnyčios reikalus, apie jos padėtį Rusuose, ir tuo reikalu kreipiasi į carą per Austrų atstovą. Tame rašte nurodinėjo katalikų bažnyčiai daromas skriaudas: ji nesusižino su Roma, didelės esančios

---

[168] Acta Gregorii XVI. . . T. 1. P. 143 (Pawłowski).

[169] Tarp kitų, savo jausmus išreiškė Slovackis „Kordyane“, kur įdėta popiežiaus kalba su papūga.

vyskupijos, susiaurinta vyskupų jurisdikcija, nubiednėję kunigai, nes atimta beneficijos, vienuolynai ir t. t. ir visa tai atiduota stačiatikiams, arkivyskupo Sestrzencevičiaus įvestoji netvarka palieka nepašalinama, dabar taip pat elgiasi Siemaška; vienuolynuose iširusi disciplina, nei jie atiduoti vyskupų valdžiai, kadangi Lenkijoj lengvai leidžiama jungtuvės perskirti, tai atsirandąs pasipiktinimas, palaikomi ir iškeliami aukštyn tie, kurie šmeižią katalikus, laikydami juos neištikimais, todėl siūlo leisti jam turėti savo atstovą (nuncijų Petrapilyje).

Gagarinas sutiko, kad popiežius pasiųstų tą raštą, šį tą jame išmetęs, bet, rodos, buvo pasiųstas visas be atmainų. Austrų atstovas pasiuntė nuorašą Metternichui ir siūlė palaikyti popiežiaus norą už nuolaidą, jo padarytą Rusų interesams, ir išpildyti popiežiaus reikalavimus.

Metternichas sutiko. Jis rašo 1832.VII.18 austrų atstovui Petrapilyje grafui Ficquelmontui palaikyti popiežiaus prašymą. Ficquelmontas atrašydamas į tai Metternichui pasakė, jog sutinka tat padaryti, nes popiežiaus skundos esančios teisingos. Jis rašo tarp kito ko: „Aleksandro I, kuris širdies gilumoj troško susiartinti su katalikų bažnyčia, viešpatavimas apsilpnino stačiatikių bažnyčios spaudimą. Stačiatikybė Lenkijoj atgaivino tą impulsyvią jėgą, kurią ciesorienė Kotryna davė tam krypsniui".

„. . .Žemaičių ir Lietuvos katalikų liaudis užsidegus ėjo į revoliuciją, o tuom tarpu Volyniaus ir Podoliaus katalikų liaudis, kurią ciesorienė Kotryna lyg įterpė į stačiatikių bažnyčią, liko kurčia viliojančiam bajorų šaukimui. To kontrasto užteko nustatyti elgimuisi, kurio nori laikytis Rusų vyriausybė. Ir jau dabar stato dideles kliūtis, kad Šv. Kurijos balsas būtų išklausytas taip, kaip tat yra reikalinga. Rusų dvaras patenkins didesnes skundas, nes jis vengs viso, kas primintų katalikų spaudimą, bet nesiduos išvesti iš kelio, kuriuo nuolat eina nuo senesnio laiko".

Ficquelmontas žinojo santykius Rusų ir pažiūras, jis buvo tos nuomonės, kad Rusai neketina nusileisti priimti nuncijų. Rusų valdžia svarsto, ar įsileisti nuncijų. O skundas padavė ištirti savo ministeriui Bludovui.

O į Romą vis daugiau ir daugiau rinkosi žinių apie blogą Rusų valdžios elgimąsi su katalikais.

Ir Grigas XVI rašo naują, dabar jau viešą notą, nes anoji yra privatusis jo raštas į carą.

Šitoj notoj nurodo skriaudas, daromas bažnyčiai Lenkuose: atima vienuolynų turtus, atimama bažnyčios turtai, vyskupų algos sumažintos ir t. t. Panašiai daroma esą ir kitose provincijose.

Šita nota, parašyta 1832.IX.6, įteikta Gagarinui, jam važiuojant į Petrapilį. Ta proga popiežius pridėjo ir savo laišką carui, pasirašytą 1832.X.29. Savo ruožtu vėl prašo austrų valdžios, kad ji palaikytų jo reikalavimus pas Rusus. Austrų valdžia žinojo, kas dėjosi Rusuose, turėjo gerų informacijų, nes jų atstovas Rusuose akylai sekė, kas ten dedasi. Jis rašė apie uždarymą 150 vienuolynų, uždraudimą maišytų jungtuvių ir t. t.

Metternichas nenorėjo pyktis su Rusija, todėl ir neketino per daug kištis į tą reikalą, tai ir pasitenkino tuo, kad paprašė rusų pasiuntinio Vienoje Tatiščevo, kad jis savo vyriausybei padarytų įtakos.

Rusų valdžia atsakė per Gagariną 1833 m. gegužės mėn. į tuos kurijos raštus. Tenai išdėsto, jog nesutinka su priekaištais, jai daromais, o dėl persekiojimų taip atsako: „Kunigai . . .dėl savo nusikalstamo elgimosi patys sudraskė sutartį, kuri jiems buvo užtikrinus ramų naudojimąsi gėrybėmis, iš to kylančiomis. Vyriausybė, nugalėjus kunigus ginklais, kuriuos turėjo pavartoti, naudojosi visomis nugalėtojo teisėmis, ir vyriausybei vienai dabar tepridera spręsti apie priemones, kurias pripažins tinkamas užkirsti tam, kad negrįžtų suirutės, kurios paskandintų anas provincijas visose pilietinės (civilinės) ir bažnytinės netvarkos baisenybėse".

Grigas XVI, gavęs tokius raštus, pamatė, kad iš jo rūpesčio nieko neišeis, berods, buvo tat nujautęs ir pirmiau, todėl ir liovėsi bent ką bedaręs šituo atžvilgiu. Bet trūko naujų faktų, mažiau abejotinų, kurie būtų stipresni įrodymai, o ne vien apsakymai apie lenkų neapykantą rusams. Ieškojo naujos medžiagos, gavo daug

jos iš Lenkų komiteto Paryžiuje, bet pasirodė faktai menkos vertės, kad nepatogu buvo jais naudotis prieš rusus.

O Austrai rūpinos ką nors padaryti, neradę tikresnių faktų. Susivažiavus Austrų ir Rusų ciesoriams Münchengrätze, iškelta vėl tas klausimas. Metternichui rūpėjo bažnyčios reikalai dėl jų svarbos Rusams ir Austrams, ir monarchijoms apskritai, jisai norėjo kaip nors sutaikinti Grigą XVI su Nikalojum I.

Grigas XVI už tą rūpestį padėkojo Metternichui, be to, parašė laišką carui 1834.I.4, dėkodamas jam ir užtikrindamas, kad „katalikų bažnyčia yra tolima nuo pataikavimo maišto dvasiai prieš teisėtąją valdžią, dargi jį atmeta ir griežtai papeikia" [170].

Popiežius nematė reikalo protestuoti prieš rusų atstatymą Krokuvos vyskupo Skirkovskio.

Dėlei tokio kurijos nuolaidumo caro politikai eina geryn Romos—Petrapilio santykiai, bet nė kiek nepagerėjo katalikų padėtis, tepagerėjo diplomatiniai santykiai. Represijos ir persekiojimai liko tie patys, senieji.

Stačiatikių bažnyčia padėjo rusų valdžios kare prieš turkus, kuri stengėsi savo globą serbų, juodkalniečių, taip pat graikų tikybai uždėti, todėl ir nemanė bent kuo nusileisti katalikų bažnyčiai, o katalikų kunigai sukilime buvo dalyvavę. Taigi politinės priežastys neleido rusų valdžiai kuo nors nusileisti katalikų bažnyčiai.

O čia ruošėsi pulti unitus [171].

* * *

Vėliau, 1836 m., generolas Zamojskis, būdamas pas tą patį popiežių Grigą XVI, pajudino ir tą opų klausimą. Ir popiežius, anot Zamojskio, sujudintas atsakė į jį: „Juk aš jūsų niekuomet nepasmerkiau. Teisybė, aš jūsų iš karto nesupratau, bet ar jūs patys kovos metu užtektinai rūpinotės man tatai išaiškinti? Taip mane apgauta jūsų

---

[170] *Pawlowski B.* Min. veik.

[171] *Loret M.* Min. veik.

nenaudai. Mano paties tarnai, kuriais turėjau tikėtis, taip pat apsigavo ir mane suklaidino".

Vargiai popiežius buvo ištaręs tuos ar panašius žodžius. Juk dar vėliau, 1845 m., popiežius, įteikdamas memorialą pačiam carui Nikalojui I Romoj, sako, jog lenkų revoliucijos kvieslį atstatęs ir išbaręs, jog anoji jo brevė taip nepatiko liberalams, jog visuomet įkalbinėdavęs lenkus visiškai klausyti savo valstybės valdžios pasaulietiniuose dalykuose... Todėl ir toksai prakalbėjimas į Zamojskį reikia laikyti legenda.

PUBLIKACIJOS PERIODIKOJE

UNIVERSITETO ISTORIJA

DĖL UNIVERSITATĖS VILNIUJE 1832—1872 M.

Dabar iškeltasis klausimas įkurti Vilniuje universitatė nėra visai naujas. Sumanymų, prašymų buvo ir anksčiau. Žinios apie tat nepaskelbta spaudoje, niekur neradau apdorotų kokiam nors rankraštyje, todėl, manau, praverstų skaitytojams susipažinti su tuo klausimu.

Žinias apie tat sėmiau iš Vilniaus Bajorų deputacijos archyvo [1], kai kur iš kitų šaltinių. Gerokai jų yra Vilniaus gubernijos ir Generalgubernatoriaus archyvuose. Šias apdorojo surinkęs p. A. Milovydovas nedidelėj, bet turtingoj faktų knygutėj [2], kuriąja ir naudojaus.

Vilniaus universitatė dėlei politikos priežasčių uždaryta 1832 m. gegužės 1 d. Visas jos turtas išdalytas į įvairias vietas — čion pat ir kitur.

---

[1] Už malonų leidimą naudotis juomi čionai turiu pareikšti širdingą ačiū p. p. Krasowskiui ir de-Vittui, Vilniaus bajorvedžiams — gubernijos ir pavieto.

[2] *Миловидов А.* Историческая справка о высших учебных заведениях, бывших и предполагавшихся к открытию в Северозападном крае. Вильна, 1908. С. 28.

Universitatės uždarymas kėlė didelę nuoskaudą Lietuvos šaliai. Tai jautė svarbiausia tie jos gyventojai, kurie kuo daugiau pagamindavo studentų, kurie naudojos universitatės mokslo vaisiais. Tas luomas buvo dvarininkai, kurie buvo podraug kultūros ir mokslo teikėjai Lietuvoje. Miestai nedideli, ir nedaug jų buvo, pramonė mažai tebuvo pakilus, kad reikalautų inteligentijos spėkų. Berods, nenukentėjo visai nuo universitatės panaikinimo dvasininkai, nes mokytiems kunigams rengti įkurta tam tikra Dvasininkų akademija, kuri išbuvo Vilniuje iki 1842 m.

Be to, dar palikta gydytojams rengti mokykla, kuri tais pačiais metais taip pat perkelta į Petrapilį.

Praėjus sukilimo metams, pradėjus eiti savo vaga visuomenės gyvenimui, dvarininkai pradeda taisyti jį, kiek galima ir kiek, jų nuomone, tasai reikalinga. Vieta tam išreikšti — bajorų seimeliai. Spaudoje kuo sunkiau buvo išreikšti jų norus. Skaitydami tų seimelių nutarimus, vartydami jų protokolus, matysime, ko jie norėjo, kaip stengėsi tat įkūnyti.

Nereikia manyti, jog tai būtų visos Lietuvos nuomonė. Ne, rinkimuose dalyvavo vien bajorai dvarininkai, ir tai pasiturintieji. Bet buvo tatai apšviesčiausias Lietuvos gaivalas.

Rinkdavosi bajorai dvarininkai į seimelius kas 3 metai.

Sunkus buvo oras per pirmąjį po 1831 m. seimelį, kuris buvo susirinkęs 1834 m.

Atlikęs rinkimus, perkratęs apyskaitas, seimelis perėjo prie svarbiausio dalyko — išreiškimo pageidavimų (desideratų). Tarp jų randame gerokų dalykų, kalbančių apie mokslo ir švietimo pakėlimą, apie mokyklų įsteigimą, jų pagerinimą. Nori, kad būtų įkurta bajorų jaunuomenei mokykla Ašmenoje. Priminė taipogi, jog dar seniai buvo sumesta pinigai aficierių mokyklai (kadetų korpusui) įkurti, jisai panaikintas, kur dingo sudėtieji pinigai, kam jie panaudoti? Taipogi svarsto viešojo knygyno [bibliotekos] įkūrimą. Svarbiausias, be abejonės, dalykas — tai Vilniaus universitatė. Yra kategoriški ir neatmainytini du

caro įsakai — 1832 m. liepos 2 ir rugpjūčio 31,— kuriuodu naikina universitatę ir palieka Vilniuje Dvasininkų ir Medikų-chirurgų akademijas. Eiti prieš Aukščiausią valią negali. Savo pageidavimą jie sušvelnina ir išreiškia šitaip: „Idant prie Dvasininkų ir Medikų-chirurgų akademijų būtų pridėta katedros *matematikos, teisių* ir *literatūros* jaunuomenei šviesti, jo Mylistai Carui tarnauti, kiek tatai nepriešinga Viršiausiems *Įsakams,* išleistiems 1832 m. liepos 2 ir rugpjūčio 31". Buvo tai prašymas dėl pilnos universitatės įkūrimo. Šitą pageidavimą bajorų seimelis išreiškė 1834 m. vasario 28. Buvo tai, matyt, gyvas reikalas. Seimelis vyko dalyvaujant prokurorui, kuris laikas nuo laiko suteikia teisių patarimus, nurodo, kiek tasai sutinka ar nesutinka su įstatymais.

Susirinkime išreikšta pageidavimas labai atsargiai. Atsirado vis dėlto ir tokių žmonių, kurie pabūgo atsakomybės. Įdomiausia, jog ištikimiausias iš ištikimųjų pasirodė gana įdomus tipas — Kalikstas Danilowiczius, Telšių bajorvedis. Kitą kartą jisai buvo „Kurjer Litewski" redaktorius, Napoleonui užėjus, buvo didžiausias jo liaupsintojas, o rusų niekintojas, Vilniaus policijos viršininkas [3]. Dabar jisai priešinas lenkų kalbos vartojimui viešose įstaigose, pritaria universitatės įkūrimui, jeigu tat nepriešinga įstatymams.

Matyt, bajorų prašymas jokių vaisių nedavė. Nėra žinios, kur jie suklupo — ar pasiliko Vilniuje, ar atsidūrė Petrapilėje.

Pati valdžia jautė stoką aukštesnės mokyklos: sunku buvo gauti apšviestų valdininkų.

Todėl viena ranka uždarydama Vilniaus universitatę, kita ranka stengiasi sukurti jai užvadą. 1832 m. buvo sumanyta įkurti Oršos mieste licėjų. Tam tikslui caras Mikalojus I buvo sumanęs suvartoti du ką tik uždarytus katalikų vienuolynus. Vietinė administracija nesurado tam tikrų ir ištikimų statytojų, kurie perdirbtų vienuolyno mūrus. Paskui caras dar sykį teiravos apie Oršos licėjų, bet jau vėliau, 1834 m. įkūrus Kijeve universitatę, pas-

[3] *Kudriński.* Vilnius 1812 met. P. 52, 58 *.

kirtą, tarp kito ko, ir Lietuvos ir Gudijos jaunuomenei [4], nebesiteiravo.

Praslinko 3 metai. 1837 m., kaip paprastai, susirinko bajorai Vilniuje į seimelį. Jau apie universitatę nebekalbama. Ar buvo uždrausta, ar jaunuomenė kaip nors kitaip įsitaisė ir tam dalykui buvo praminti takai,— nežinoma. Užtatai svarstoma klausimai apie reikalingumą įvairių mokyklų. Be to, atsiranda dabar naujas gaivalas, kuris kelia švietimo klausimą, gal būti, skirdamasis supratimu nuo dvarininkų. Ir jo balsas tampa kas kartą skardesnis — tai pati valdžia tat daro, reikalaudama iš dvarininkų vien lėšų.

Bajorai pripažįsta reikalinga įkurti pavieto mokyklas Trakuose ir Merkinėje. Be to, dar nutarta, reikalaujant Vilniaus karo gubernatoriui, kasmet duoti Polocko kadetų korpusui 715 rub. 11 kadetų išlaikyti, po 1 iš kiekvieno Lietuvos pavieto. Bandė šiam pastaram dalykui pasipriešinti Trakų pavieto atstovai. Jie nurodė blogą ekonominę krašto padėtį, javų neužderėjimą, tik anaiptol ne kitokias priežastis, nors jos ir galėjo būti. Bet matydami, jog visas seimelis sutinka paskirti pinigų, pagaliaus ir jie sutinka, bet savo atskirą nuomonę su nurodymu priežasčių prideda prie protokolų (1837.III.9).

Karo gubernatorius kelia reikalavimą paskirti pinigų, pastatyti namus, parūpinti kuro įvairioms pradedamoms mokykloms įvairiuose miestuose ir miesteliuose. Seimelis atmetė tą reikalavimą, nurodydamas, jog tai pavienių pavietų reikalas. Ar darė tatai atskiri pavietai, ar tik buvo išsisukimas duoti atsakymą, neteko surasti jokių žinių.

Gudijoje, prašant dvarininkams, įkurta 1840 m. ūkio mokykla Gori Gorkuose, 1848 m. perdirbta į ūkio institutą [5].

Toliau eina tuštybės metai. Lietuvos bajorų seimeliuose kalbama apie degtinės didesnį praplatinimą, jos pardavimą, smulkiųjų bajorų ir žydų tame dalyke ir ki-

---

[4] *Миловидов А.* Указ. соч. С. 12.
[5] Ten pat. P. 13.

tuose suvaržymą. Apie mokyklas žemąsias ir aukštąsias neberandame jokių žinių. Berods, ir ramieji laikai praėjo. Vis labiau kilo socialinis klausimas — valstiečių būvio pagerinimas. O viršum viešpatavo politikos reakcija. Dvarininkai ir negalėjo tais dalykais užsiimti.

Su caru Aleksandra II prasidėjo nauja gadynė valstybės ir visuomenės gyvenime.

Seimelyje 1855 m. randame eilę klausimų, kurie rūpi Lietuvos dvarininkams. 3 posėdyje 1855 m. spalių 8 d. išreikšta pageidavimai: 1) sulyginti vietinius bajorus su rusais tarnystės reikaluose, 2) įkurti Vilniuje universitetę, 3) dovanoti 1831 m. sukilėliams ir 4) sumažinti akcyzą pasilpnintai degtinei. Šito reikalavo brangiųjų valstiečių naudai ir jų būviui pagerinti. 5 posėdyje 1855 m. spalių 11 d. svarstyta sumanymas adreso carui. Parašė jį Kazimieras Piasecki, Vilniaus bajorvedys, Širvintų ponas [6].

Į adresą visų bajorų vardu įdėta 2 pirmuoju punktu. O kitus reikalus atlikti pavedė gubernijos bajorvedžiui. Seimelis tą pačią dieną išrinko peržiūrėti duoti lėšų apicierių mokslą eiti. Spalių 20 d. atmetė: javai neuždereįo.

20 d. svarstė klausimą, ką reikėtų išrinkti į deputatus, jeigu pareikalautų palaikyti savo prašymą. Nužiūrėta Oskaras Milewski, Mykolas Balinski, Aleksandra Domeika, grafas Irenėjus Oginskis, kuris prieg tam nebuvo susirinkime. Milewski atsisakė, siūliusieji Oginskį patys pasiėmė atgal jo kandidatūrą, tai išrinko Joną Lubański. Tuos tris: Balinskį, Domeiką ir Lubańskį įgaliojo palaikyti adresą, jeigu vyriausybė pareikalautų šito.

Bet jokios deputacijos nereikalauta.

Bajorvedis įteikė adresą uždarame konverte generalgubernatoriui Bibikovui, tasai nusiuntė jį vidaus ministeriui, kad įteiktų carui. Savo ruožtu generalgubernatorius įdavė jam kopiją visų bajorų seimelio nutarimų, ne vien tuos, kur įdėjo bajorai į adresą.

---

[6] Iš Wróblewskich knygyno [=bibliotekos] archyvo, kur yra tų raštų originalai.

Pripažinta, jog bajorai nagrinėjo savo seimelyje dalykus, palytinčius ne vien Vilniaus gubernijos reikalus, bet ir tokius, kurie rūpi Vakarų gubernijoms apskritai, todėl išreiškė savo neužsiganėdinimą, o konvertą nepraplėštą grąžino atgal [7]. Koks prašymo punktas nepatiko — ar degtinės platinimas, ar politiški ir kultūriški,— sunku dabar spręsti.

Iš kitos pusės, 1856 m. caro leista mokslininkui grafui E. Tiškevičiui įkurti archeologijos draugiją ir muziejų, kurie išbuvo iki 1866 m., kuomet dėlei politikos priežasčių panaikinta. Buvo tai vienintelė tuomet mokslo įstaiga Lietuvoje.

Buvo tai pirmieji žingsniai naujojo viešpatavimo.

Įvyko atmainų Lietuvos valdyme. Vietoj Bibikovo — naujas generalgubernatorius Nazimovas, taikus žmogus, ypatiškas caro prietelis, ne vieną caro sumanymą vykinęs. Jisai ne sykį suteikdavo pavidalą bajorų iniciatyvos dalykui, ne jų sumanytam, dargi jiems priešingam. Taip atsitiko su sumanymu baudžiavas naikinti.

1858 m. rugsėjo 6 ir 7 d. apsilankė Vilniuje caras Aleksandra II. Jokių deputacijų nerengta. Tik Vilniaus literatai įteikė jam tam tyčia paruoštą knygą, įvairiomis kalbomis parašytą: rusiškai, lenkiškai, prancūziškai, gudiškai, lietuviškai. Autoriai buvo: Klimovas, Malinowskis, Odyniecas, Chodzko, Akelevyčius, Korotynskis. Tenai nurodyta naujos gadynės pradžia. Sveikinamas laisvės nešėjas ir geradarys.

Tais pačiais metais, tik prieš 1 mėnesį Lietuvos generalgubernatorius duoda sumanymą apie įsteigimą Vilniuje *Vyriausiosios realinės mokyklos* ir apie tat praneša bajorvedžiui 9 rugpjūčio.

Pagal šitą sumanymą turėtų būti toje mokykloje 3 vienas nuo kito nepriklausantys skyriai — ūkio, mechanikos ar architektūros-geodezijos. Mokslas tęstųsi 5 metus. Įstoti galėtų baigę gimnaziją ar įgiję lygų su ja mokslą. Mokiniai baigę gautų daugiau teisių, negu [bai-

---

[7] Bibikovo pranešimas Vilniaus bajorvedžiui 1855.XII.16 Nr. 14366 (Iš Wróblewskio archyvo).

gęį Gori Gorkų ūkio mokyklą, ir ne mažiau to, ką duoda Ūkio institutas. Naujoji mokykla skiriama 4 gubernijoms. Jeigu dvarininkai sutiktų duoti pinigų kasmet 12 500 rb, tai generalgubernatorius rūpinsis tą sumanymą įvykinti.

Dvarininkai jau ir pirmiau buvo kalbėjęsi su generalgubernatorium, todėl priėmė tą sumanymą susirinkime 1859.I.26 ir pridėjo dar vieną linkėjimą, jog priims tenai ne vien bajorus, bet ir kitų luomų žmones. Tvirto prižado duoti pinigų vis dėlto nebuvo.

Kelioms dienoms praslinkus, 1859 m. sausio 31 d. skaitant 26 dienos protokolą, kai kurie pamatė, jog vietinė mokykla, nors ir būtų didelis žingsnis pirmyn, neduoda viso, kas būtinai reikalinga. Realinė mokykla, kaip ji sumanyta, gali pakelti krašto ūkį ir pramonę; bet dar reikalingi du skyriai, ypač bajorams,— teisių ir literatūros, todėl prašė juos pridėti. Šitą sumanymą buvo jie pasiūlę sausio 26 d., reikalavę dvarininkų, ar jie galutinai norį, todėl pridėjo į protokolą savo atskirą nuomonę. Svarbiausią žodį tarė dėl to F. Žukowskis, prie jo prisidėjo dar 7 žmonės.

Kai kurie karštesnieji gaivalai nebuvo pakakinti dvarininkų elgimos 1858 m. Reikalavo, kad bajorai pristatytų savo reikalavimus. Norėjo pasinaudoti nauju caro apsilankymu 1860 m. Pradžią tam bruzdėjimui padarė kauniškiai dvarininkai, parengė adresą, kuriame tarp politiškų reikalavimų buvo ir Vilniaus universitatės įkūrimas. Vilniškiai tam pritarė. Sumanyta buvo per balių. Nazimovas todėl ir balių atšaukė, nes numanė, kad daugelį dalykų atmes ir gali būti tik nesmagumų. Kai kurie, kaip žinomasis K. Piaseckis, iššoko su savo akcyza degtinei, dėl ko daugelis pasipiktino.

Pagaliaus sutikta dėl vienos universitatės, ir tat turėjo įteikti gubernijos bajorvedis Domeika [8]. Nazimovas suti-

---

[8] Domeika rimtai buvo užsiėmęs universitatės klausimu. Jisai, nepavykus pasiekti to tikslo, bandė kitais keliais tat padaryti. 1861—1862 m. švietimo ministras Golovninas darė anketą, kokios turi būti mokyklos. Domeika išreiškė savo nuomonę apie tat, kur neabejojo, jog universitatė bus grąžinta. Pagal jų sumanymą pradedam į mokyklој

ko tat pranešti carui, bet reikalavo, kad adreso su kitais reikalavimais nebūtų paduota. Ta sąlyga ir buvo įvykdyta. Tačiau adreso taip ir nepaduota. Bet caras žinojo apie adresą ir jo turinį, todėl išreiškė savo nepasitenkinimą [9].

Nazimovas tikrai rūpinosi universitatės įkūrimu. Kad reikalinga įkurti [universitetą] Lietuvos jaunuomenei, nurodo politikos priežastis: atimti ir apsaugoti Rusijos jaunuomenę nuo revoliucinės Lietuvos ir Lenkijos [10].

Kitais metais sunku buvo ir kalbėti. Bajorai nebegalėjo bežiūrėti į seimelius Lietuvoje.

Iš vienos pusės, prasidėjo baudžiavų naikinimas, darbas įvairiose komisijose, sunku buvo begalvoti apie vyriausią mokyklą. Iš kitos pusės, prasidėjo sukilimas — antrieji lenkmečiai. Prasidėjo karo stovis, ne vieta ramiam kultūros darbui.

Nazimovas turėjo palikti Vilnių. Jo vietą užėmė M. Muravjovas.

Pabaigęs malšinimą, panaikinęs baudžiavas, jisai sumanė įkurti Vilniuje universitatę.

Jo motyvai buvo tokie. Perdirbinėdamas mokyklas, gimnazijas, naikindamas baudžiavas ir lažus, neturėdamas savo programai įvykinti tinkamų žmonių, turėjo kviesti iš Rusijos, o iš ten ne visuomet gaudavo tokių žmonių, kokių norėjo. Reikėjo pagaminti naują kartą valdininkų. Taipogi reikėjo gelbėti Rusijos universitates nuo blogos įtakos Lietuvos ir Lenkijos jaunuomenės.

Tuo tikslu Muravjovas paprašė 1863.IX.7 Vilniaus mokslo apskrities [=apygardos] globėją peržiūrėti jo sumanymą. Pagal jį, universitatė skiriama 6 gubernijoms, susideda iš keturių skyrių. Istorijos ir kalbos skyriuje

---

mokoma liaudies, o gimnazijose ir universitatėje lenkų [kalba] (išspausdinta: «Замечания на проект устава общеобразовательных учебных заведений и на проект общего плана устройства народных училищ. СПб., 1862. С. 505—515, perspausdinta knygoje: *Корнилов И. П.* Русское дело в Северо-Западном крае. Материалы для истории Виленского учебного округа, преимущественно в Муравьевскую эпоху. СПб., 1901. С. XXI—XXVIII, apie dėstomąją kalbą — p. XXVI).

[9] Žinias tas suteikia J. Gejsztoras savo atsiminimuose, kurie neužilgo žada būti išspausdinti.

[10] *Миловидов А.* Указ. соч. С. 15.

turėjo būti dėstoma lietuvių kalba. Visi profesoriai — rusai ir stačiatikiai. Atsidarius Vilniaus universitatei, visi šio krašto moksleiviai tegali mokslus eiti tik Vilniuje. Padidinimui rusų skaičiaus, manoma buvo perkelti visas valdiškas stipendijas iš kitų universitačių į Vilnių, už kurias vėliau studentai atitarnautų šiame krašte. Be to, buvo sumanyta neįleisti į Vilniaus universitatę gimusiųjų Lenkijoje [11].

Kai kurie iš vietinių valdininkų nesutiko su Muravjovu ir atkalbinėjo. Jisai svyravo. Kurį laiką buvo metęs universitatę, galvojo vien apie dvasininkų pravoslavų akademiją [12].

Matyt, jisai vėl grįžo prie universitatės, įteikė carui raportą apie jos reikalingumą. Caras sutiko, pareikalavo smulkiau tą sumanymą išdėstyti [13].

Ar jisai tat padarė, nėra žinios, nes ir pats sumanytojas prieš tai išvažiavo iš Lietuvos.

1869 m. Vilniaus apskrities globėjas Batiuškovas įteikė švietimo ministeriui grafui D. Tolstojui sumanymą įkurti Vilniuje bent du skyriu — teologijos ir istorijos— filologijos. Ministeris priešingas buvo sujungimui dviejų skyrių, bet prielankus buvo pilnos universitatės įkūrimui.

Vėliau, 1872 m., tas pats ministeris, lankydamasis Lietuvos ir Gudijos mokyklose, rašo generalgubernatoriui Potapovui laišką, kuriame primena, jog tam kraštui reikalinga universitatė. Tik, sako, jam ne vieta būti Vilniuje, geriau būtų Polocke, kur yra mūrai buvusios Polocko jėzavitų akademijos. Dabar ten esanti karo gimnazija. „Aš manau,— rašė ministeris,— jog universitatė kraštui svarbesnė negu karo gimnazija, o jeigu ji pavyks pideramai įtaisyti, dėl ko aš neabejoju, tai tatai pridės keletą garbingų, jeigu ne lapų, tai eilių prie istorijos dabartinio caro viešpatavimo". Potapovas manė, kad nėra ko bijotis universitatės Vilniuje. Reikalavo jisai, „kad mokytojai ir profesoriai būtų ne lenkai, o studentai be išimties ir be

---

[11] Ten pat. P. 16, 17.

[12] Ten pat. P. 18—21.

[13] Mačiau trumpą Muravjovo raštą su caro atsakymu.

skirtumo tautų". Bet jeigu jau negalima įkurti Vilniuje, tai jau verčiau būsią tat padaryti Vitebske, kur yra tinkami namai ir prieg tam gubernijos miestas.

Visas tas klausimas perėjo į Petrapilę. Ministeris įteikė carui tam tikrą raportą. Iš pradžių pripažinta, jog tas klausimas per ankstybas, paskui caras pripažino reikalinga įkurti. Bet čia neužilgo prasidėjo karas su turkais (1877—1878), ir vėl tas klausimas žlugo. Tik dabar laikraščiuose tas klausimas keliamas, bet jokių rimtesnių sumanymų nebedaroma [14].

LAISVASIS UNIVERSITAS VILNIUJE

Per visuotinį Lietuvių mokslo draugijos [1] susirinkimą buvo iškeltas klausimas apie tai, kad Vilniuje būtinai reikėtų įkurti aukštieji mokslo kursai.

Lietuvių mokslo draugijos komitetas tam darbui paruošti išrinko komisiją, į kurią įėjo M. Biržiška, A. Janulaitis ir Pr. Mašiotas.

Šita komisija susirinko lapkričio 1 d. savo darbo aptarti. Į komisiją kooptuotas Čepinskis ir nutarta kooptuoti dar keletas žmonių.

Būsimasis laisvasis universitas, komisijos nuomone, turėtų ir galėtų būti toks:

Paskaitos savo turiniu bus dviejų rūšių: studentams, turintiems bent gimnazijos diplomą ir norintiems kurį nors ištisą kursą išeiti, ir laisviesiems klausytojams be to cenzo, norintiems tik įgyti daugiau žinių kai kuriose mokslo šakose.

Tame universite bus keletas skyrių, kurių kiekvienas apima sau artimųjų mokslų ratą — filologijos, filosofijos, istorijos, literatūros, teisės, gamtos, matematikos, medicinos.

Kiekvieno skyriaus planui ir programoms parengti, lektoriams surasti bus padaryti atskiri žinovų pasikalbėjimai ir pasitarimai.

---

[14] *Миловидов А.* Указ. соч. С. 21—25.

Mokslus universite ketinama pradėti nuo 1919 m. sausio mėnesio.

Smulkmenos apie planą, programą, lektorius, mokslo sąlygas bus praneštos vėliau, dalykų stoviui paaiškėjus ir nusistačius.

UNIVERSITO REIKALU *

Jau ilgą laiką kalbama pas mus apie universitą: dirbo jo statutą kelios komisijos, atsirado keletas projektų, galų gale jie atsidūrė Steigiamajame seime, ir dabar ten svarsto jį. Nežinau, kas išeis, koks galų gale bus pateiktas visuomenei. Bet iš to, kas yra jau dabar, matyti gresiant pavojų mokslo laisvei, matyt, kad ir jame atsispindi politikos partijų kova ir visokių koalicijų kombinacija, matyti, kaip derasi partijos dėl įtakos sferos svetimoj jiems dirvoje.

Universito dalykas — pagaminti Lietuvai mokslo žmonių, kad galėtų jie savo galva dirbti, protauti, galėtų mokslo išdavas taikyti Lietuvos gyvenime ir mokslą stumti pirmyn. Tam reikia universito laisvės; be jos mokslo nebus; turėsim menkų, nors ir lietuviškai patentuotų amatininkų, bet neturėsim inteligentų žmonių.

Kaip matyti iš įvairių sumanymų ir pataisų, ir neketinama duoti mokslui laisvės, neketinama padaryti iš universito mokslo mokytojų ir mokinių respublikos, žadama jį taip organizuoti, kad net atrodys, jog caro laikais jis buvo laisvesnis. Tūlą laiką ir carinė valdžia vis dėlto turėjo respektų, paskui, berods, to respekto nustojo [. . .] **.

Moksle, tyrinėjime negalime numatyti iš anksto jo rezultatų; kitaip jų ir nereikėtų daryti; todėl negalima prisakyti, ką turi mokslininkas įrodyti, negalima grasinti prakeikimu, jeigu prieis prie kitokios išvados. Neužmirškime, kad tas, ką laikome teisinga dabar, kadaise buvo

---

* *Laikraščio redakcijos pastaba:* Str[aipsnis] diskusinis. Red[akcija].
** *Praleista sakinio dalis, neatitinkanti bendros straipsnio minties.*

nebūtu daiktu, kreivu mokslu, ir toji klaida galų gale gali imti viršų, o buvo tat neretai. Neleidimas laisvai tyrinėti tik trukdys patį mokslo vystymąsi.

Pažiūrėję į mūsų universito statuto projektus ir į visas įneštas ir dar įnešamas pataisas, randame keistų dalykų.

Jame yra t e o l o g i j o s fakultas, prie jo profesorių paskyrimo prisideda šiuo ar tuo būdu vietos vyskupas. Iš visko matyt, kad tai bus katalikų teologinis fakultas, nors iš vardo to ir nematyti. Ar protestantus ir žydus leis teologijos mokintis? Ar galės tame fakulte laisvai konkuruoti talmudistai ir protestantų teologai? Toliau, ar moteris leis klausytis? Juk dievobaimingų moterų Lietuvoj yra, gal būti, ne viena norės pagilinti savo teologines žinias. Ar joms leis klausyti paskaitų ir dirbti seminaruose? Ne. (Tai ar ketino reikalauti lygybės Seimo atstovės?)

Jeigu pašalinė įtaka turi dalyvauti paskyrime profesorių, jeigu juos renka ne viena profesorių kolegija, tai negali būti ir kalbos apie universito autonomiją.

Lenkijos įvesta, kad teologai negali lankyti kitų skyrių paskaitų, jeigu neturi savo dvasinės vyriausybės leidimo. Gyvena tie studentai atskiruose internatuose. Tai ir pas mus tas bus? Kam jaunimą kankinti, neleisti jam mokintis, laisvai pasirinkti lekcijų? Tai kam bereikėjo teologus, padarytus svetimu kūnu universite, suvaryti po bendru stogu su kitais studentais? Argi tas stogas toks brangus?

Kitų fakultų profesoriai nepriklauso nuo ko nors savo pažiūrose, liuosesni tuo žvilgsniu, o dabar bendroj taryboj bus žmonių, kurie gaus įsakymus iš kur kitur ir balsuos tomis instrukcijomis.

O ar ne geriau ir sveikiau ir patiem teologams įkurti dvasinę katalikų akademiją, kurios jokie universito statutai nevaržys, ir ramiai galės gyventi savo įstatymais.

Arba, pažiūrėję į h u m a n i t a r i n į fakultą, rasime taip pat norą naikinti mokslo laisvę. Nustatoma krypsnį, kurio turi būti laikomasi viename ar kitame dalyke. Kalba apie pamatines katedras, „krikščionių" filosofiją, pe-

dagogiką ir t. t. Jos privalės klausyti visi — katalikai, protestantai, žydai, netikėliai ir t. t. Privalomas daiktas. Primena tat man, kaip mus, mokinius, varė į pravoslavų pamaldas caro šventėmis ir kokie to sąžinės varžymo uždaviniai.

O ar „krikščionių" tai filosofija ir t. t.? Pavadinimas netikslus. Jukgi bus — katalikų. Ir čia bus vyskupo paskyrimas ar leidimas, ir jokie paklydimai dėstomam moksle nebus leisti. Ir naujos mintys negalės išdygti, jos turės nuvysti nepripažintos, nepatentuotos.

Mano supratimu, tegali būti filosofijos, pedagogikos, istorijos, sociologijos katedros. Gali būti tenai profesoriai įvairių įvairiausių krypsnių (tarp jų ir krikščionių), palikta jiems laisva mintis, varžytinės ieškoti teisybės, o mūsų projektuose tat uždrausta, tai jaunimas ir kryps, kur uždrausta. Nereikia užmiršti, kad gali būti tarp uždraustųjų ir negerų daiktų... O paskui, gal vėliau, pamatys, kad per daug rūpestingi globėjai nustūmė juos į šalį.

Yra ar, berods, buvo kitokių sumanymų — įvedama tautiniai skyriai. Turiu mintyje žydų skyrių. Girdėjau įvairių argumentų. Nurodoma apie pažadus duoti tautinę laisvę ir t. t. Juk gali būti dėstoma žydų istorija, literatūra, teologija, filosofija, bet jos visos turi būti išdalintos po atitinkamus skyrius. Kad fakultai ar skyriai dalintųsi tautybe, o ne dėstomų dalykų esme, tai tik pas mus, tur būti, tat tėra galima. Demokratija ir laisvė — tai dar nėra logikos laužymas. Rodos, „krikščionių" teologai susikalbėjo su žydų klerikalais ir rabinais... dėl mokslo laisvės suvaržymo. Bent žydų atstovai nebuvo mokslo laisvės šalininkų tarpe.

Taip darbą statydami, nesulauksime mokslo įstaigos.

Gal ir čia kalta „koalicijos" politika, kurios išdava — mokslo naikinimas.

Mokslo laisvė — tai universito gaivalas.

Be laisvės — nebus ir mokslo.

Apie gresiantį pavojų radau reikalinga nurodyti ir visuomenei. Jai ne vis tiek, kaip politikai darys „unijas", „koalicijas"... su mokslo nuoskauda.

MŪSŲ UNIVERSITO STATUTAS

Universito statutas jau gyveno iki 3 skaitymo daugybę koštuvų, ir juo toliau jis žiūrima, juo labiau atskiros jo dalys ima skėstis, jog iš „universito" nelieka nieko — kiekviena dalis gyvena katra sau, ir ta pati šlubuoja.

Tame keitimesi matyti ir politinių partijų interesai atsispindint, ir rusų universitų nusenusios tradicijos. Su tuo ketinama pasirodyti „Europai", nes girdis dažnai ją minint.

Reikės man apleisti tie klausimai, kurie palytėti d-ro Avižonies straipsnyje, kad nepakartočiau.

Kuriant universitą, reikėtų turėti aiškiai nustatytą tikslą, ko iš jo norima sulaukti; ir ta mintis turėtų kiaurai eiti per visą statutą. O iš jo sumanymo tikslą sunku ir pagauti.

Pažymėta pačioje pradžioje, jog universitas **autonominė mokslo ir mokymo** įstaiga. Jeigu tai taip būtų, tai nebūtų nė šitokio **teologijos** fakulto, visai kitaip išrodytų **filosofijos** fakultas.

Negali būti autonomijos ir mokslo laisvės ten, kur reikalinga tikybinės ištikimybės liudymas, kurį nuolat kontroliuojama. Juk tai būtų negalima padėtis, į Universito tarybos posėdį ateina nariai su privalomais mandatais.

* * *

Statute turi būti tam tikra sistema. Kuo keisčiausia **būtų neradus** jos **mokslo** įstaigos statute.

Paimkime „katedros" žodį. Iš to, kas yra statute, negalima suvokti — ar tai atskira mokslo šaka, ar kas kita? Seimo komisijoj gavau paaiškinimą, jog tai tas darbas, kurį gali aprėpti dėstant vienas vidutinis žmogus. Bet ir to principo neradau nuosaikiai įvykdyto.

Jei pamatan dėsim mokslo šaką, kas ir tėra galima mokslų sistemoje, tai nereikės žiūrėti į tą, kiek vienas žmogus įveiks. Prireikus gali būti paimta daugiau žmo-

nių. Ką žmogus gali padaryti, tai plati sąvoka: galima imti plačiau, giliau, nutęsti laiką ir t. t. Šitaip suprantant, gali vienas žmogus kelias šakas apimti. Šitaip žiūrint, nesudarys atskiros katedros įvairūs įvadai, praktikos darbai, jie bus pridėti prie pamatinių disciplinų. Pvz., Vokietijoje visus dėstomus teisininkų dalykus gali pasidalinti 5—7 žmonės. Ir tai paprastas dalykas.

Dėdami tą saiką pamatan, rasime universito statute daugybę nesuprantamų daiktų. Pvz., pas teologus yra 4 katedros bažnyčios istorijos (§ 6 p. 15—17), 2 kanonų teisės (§ 6 p. 5 ir 6), 1 įžanga (§ 6 p. 1), o tas mokslas dar yra ir skyrium.

Pas filosofus randame 2 įvadus (§ 6 p. 1., 13), žydų istorija stovi greta visuotinosios ir Lietuvos istorijos, tarytum anoji negali sutilpti ar į vieną, ar į kitą.

Pas teisininkus, kaip ir pas teologus, ta pati painiava. Greta pilietinės (civilinės) teisės, pastatė jos šakas — prekybos, vekselių ir t. t. Bet dar prie jų grįšiu.

Jei katedros sąvokai nustatyti paimsime kitą kriterijų — ką vienas žmogus gali pakelti (imant vidutinį darbingumą), tai ir čia sistema neišlaikyta, ir dar ji keistesnė, teologų 3 bažnyčios istorijos (p. 11—13) apims triskart daugiau vietos, negu visuotinoji (pasaulio) istorija — Lietuvos istorija, visuotinoji ir žydų istorijos tokio pat platumo. Norint plėsti, o esant nuosaikiems, reikėtų jas skaldyti į kelias naujas katedras, žiūrint žmonių ir jų darbingumo.

* * *

Man, kaip teisininkui, rūpi, į ką pavirto teisių fakultas, tiek daug koštuvų išėjęs.

Čia matyti nusenusi **rusų** dvasia vyraujant. Atrodo, lyg laukdami grįžimo senosios Rusijos, norėtų visa padaryti, kaip buvo senojoje Rusijoje. Vardai, eilė, sistemos, nesąmonės tos pačios. Mums kuriant savo universitą, nėra reikalo imti tą, kas nereikalinga, bene sveikiau būtų pasižiūrėti į Europą.

Pirmykščiame projekte buvo 6 katedros (pamatan dėta mokslo šakos). Seime II skaityme išaugo iki 10, o Seimo teisių komisijoje — jau apie 14—15. Vardai iš rusų universitetų. Turime „Romėnų teisės **dogmą"** (ne sistema, ne pandektas, kur ne visuomet dogmos gerbiamos) ir istoriją; atsirado iš rusų „teisės enciklopedija", kurioje jokios enciklopedijos nėra, siūloma „teisės teorija", nors tegali būti teisės teorijų istorija, bet patentuotosios nėra nė vienos, tos teorijos dėstomos turi būti prie kiekvienos disciplinos skyrium. Vokiečiai išmintingesni, jie šykštesni, pasitenkina įvadu į teisės mokslus; bet tai nesudaro atskiros mokslo šakos.

Atsirado atskira administracinė teisė, o ji gali sutilpti prie valstybinės teisės ar ūkio moksluose. Pareis nuo to, ką kas norės į tai įdėti.

Ketina įvesti prekybos, vekselių, lyg tai nepridera pilietinei teisei?

Sekdami rusus, įvedė „politinę" ekonomiją, statistiką, finansų „teoriją" ar net teisę! Lyg tai nebūtų to paties ūkio mokslo šakos.

Jeigu imti pamatan, ką vienas žmogus gali dėstyti per 6 semestrus, vienam žmogui reikės paimti keletą dalykų... Kaipgi tuomet su katedrų sutapinimu? Katedros būtų pagal žmones.

* * *

Statute nėra, kiek kokiam skyriuje reikia išbūti semestrų, negarantuota teisė klausyti, ką ir kur nori (§ 30, 43), numatoma suvaržymo galimybė ir t. t. Nenustatyta santykiai su vyriausybe diplomų atžvilgiu ir t. t.

Keistų dalykų radau § 52, kur kalbama apie užsienio laipsnius ir diplomus, kur duodama instrukcija, kaip egzaminuoti svetimų diplomus. Bene vyriausybės dalykas nustatyti santykį su jais? Nuo aplinkybių jie gali keistis...

Ir daug galima rasti ko prikišti vadinamam „universito" statutui.

ISTORIJOS ŠALTINIŲ KAUPIMAS

P[ONUI] BASANAVIČIUI

Į mano straipsnį, išspausdintą „Vilniaus žiniose" Nr. 268 ir 269, ponas Basanavičius atsako keturiuose numeriuose, Nr. 285—288.

Jisai šitaip rašo apie mane: „neišmanėlis", „veda ginčą tokiu būdu, kurį dargi morališku vadinti negalima", „gatvininko būdu pravardžiuoja", „nuo kelionės (į Mažąją Aziją) apsišvietęs jo protas, ir, rasit, kur pakelėje būtų lauk išmetęs savo kūdikišką vienpusiškumą", „nesąžiningu būdu iškraipo žožius" ir t. t. Paprastoj žmonių kalboj vadinama tat koliojimais. Atsakyti į juos man nepridera, nors ir buvo išspausdinti „Vilniaus žiniose", jie charakterizuoja tik patį poną Basanavičių ir telieka jo nuosavybe.

S. DAUKANTO PALIKIMAS

S. Daukantas paliko daug knygų ir rankraščių, kurie pasiliko Kivyliuose, jo giminių rankose. Kaip girdėjome iš patikimų versmių, giminės (Kauneckiai ir kiti) nutarė pavesti visą Daukanto palikimą Lietuvių mokslo draugijai, kuriai viskas žada būti netrukus išsiųsta.

DAUKANTO ARCHYVAS IR KNYGYNAS

Vilnius. Daukanto archyvas ir knygynas, kuriuos jo įpėdiniai Kauneckiai paaukojo Lietuvių mokslo draugijai, apie ką jau buvo pranešta mūsų laikraštyje prieš keletą mėnesių, jau dabar, birželio 8 šių metų, išsiųsta į Vilnių. Šita didelė Kauneckių padermės auka palengvins darbą mūsų praeities tyrinėtojams.

KUR DINGO LAIŠKAI Į S. DAUKANTĄ?

Kauneckių padermė, mūsų rašytojo S. Daukanto giminaičiai, šįmet pavedė Lietuvių mokslo draugijai visą jo palikimą — knygas ir rankraščius. Į jį pagal sąrašą įeina **27 laiškai,** Daukantui rašyti, kuriuos 1891 m. gruodžio 3 pasiėmė iš Kauneckių kurį laiką naudotis ponas M. Davoina-Silvestraitis. Šisai, mano užklaustas, kur jie dingo, pasakė, jog visus laiškus, taipogi ir visą savo surinktą medžiagą nusiuntęs į Ameriką ir atgal jų iki šiol negavęs. Šitą visą medžiagą, savaip apdirbtą, pavadintą „Medega S. Daukanto biografijai", išleido 1898 m. „Dirvoj" [1] (Nr. 1) kunigas Milukas. Šitoj knygoj suvartota **15 laiškų,** ir tai daugiausiai išverstų lietuvių kalbon, o ne originalių. Kur kiti laiškai dingo, nėra jokios žinios.

Kadangi tatai ne privatinis „Dirvos" turtas, o tik laikinai jai paskolintas daiktas, ji privalėtų tuos laiškus sugrąžinti jos savininkui — Lietuvių mokslo draugijai Vilniuje arba ypatai, iš kurios gavo pati „Dirva". Be abejonės, galės paaiškinimą duoti kunigas Milukas, gal dar ypata, paėmusi dvasiškąjį kunigo A. Burbos palikimą, o gal dar kas kitas. Todėl nežinant, į ką kreiptis, tenka skelbti laikraščiuose,— gal kas atsišauks.

Man gi svarbu gauti tą medžiagą dėl to, kad treji metai ruošiuos užbaigti išleisti Daukanto biografiją, o negaliu to padaryti, kol nesuvartosiu visos žinomos man medžiagos. Grįžus laiškams į savininko rankas, gausiu prieiti prie jų. Būtų gerai, žinoma, gavus visą Davoinos-Silvestraičio surinktąją medžiagą.

Negalėdamas patsai išsiuntinėti, prašau kitus laikraščius perspausdinti šitą laišką.

KUR VALANČIAUS „KRONIKOS"?

Prieš daugelį metų „Tėvynės Sarge" [1] ir „Žinyčioj" [2] buvo spausdinama ištraukos iš vyskupo M. Valančiaus „Kronikų" ir „Margumynų", verstos lietuvių kalbon. Visų gi taip ir nepagarsinta, nors buvo žadėta.

Tuos rankraščius buvo paėmęs kunigas J. Tumas iš panelės Revesnevyčiūtės; ši prieš 2 metus atidavė Lietuvių mokslo draugijai visą buvusį pas ją raštišką Valančiaus palikimą, kur ir yra jis dabar. „Kronikų" ir „Margumynų" nėra tenai, nes Tumas buvo gavęs juos gerokai seniaus. Tie Valančiaus užrašai, sprendžiant iš to, kas yra apgarsinta, turi didelę istorišką vertybę, dėlei to atsirastų žmonių, norinčių juos išleisti ištisus, originalo kalba. Kur jie yra dabar, žino kunigas Tumas. Be abejonės, jis suras galimybę atiduoti Lietuvių mokslo draugijai, kurioj vieną laiką buvo vicepirmininkas ir kuriai savininkė atidavė kitus Valančiaus raštus. Galimas dalykas, kad tatai greitai įvyks, nes grįžęs iš Amerikos Lietuvon, nebeturės jokių kliūčių.

DAR APIE VYSKUPO M. VALANČIAUS PALIKIMĄ

Prieš keletą mėnesių buvau iškėlęs klausimą, kur dingo Valančiaus „Kronikos", kurias kitąkart savo rankose turėjo kunigas J. Tumas.

Laikraščiuose jisai neatsakė, gal būti, laikydamas tatai privatiniu dalyku. Šį tą pranešė ant popiergalio Lietuvių mokslo draugijos komitetui. Kadangi manau, jog tenai yra keletas įdomių ir naujų žinių, pranešu visuomenei tą visą jo raštelį.

ŽEMAIČIŲ VYSKUPO VALANČIAUS LIKUSIOJI RAŠLIAVA

„1. Daktaro Gruzdžio iš Kelmės autografai ir „Wiadomości o czynnościach pasterskich" aš esu įdavęs Lietuvių mokslo draugijos knygynui.

2. a) A. Beresnevičiūtės privačią korespondenciją, taip pat: b) „Pamiętnik domowy" jį įgaliojo iš manęs paimti kunigą J. Dirginčių, Ukmergės kleboną.

3. „Wiadomości" (Margumynai) 1 didelis sąsiuvinis — Žemaičių vyskupo archyve. Antras (kontinuacija) sąsiuvinis plonutis in folio buvo daktaro Gruzdžio.

Bet aš, sunaudojęs abudu, jųdviejų ir nebeskyriau, atidaviau atgal į archyvą. Tik mažajame tėra įdomi žinia apie Valančiaus šeimyną".

Kaip teko girdėti, ponas M. Brenštejnas ieškojo raštų, paminėtų sub 3, Kaune ir niekur nerado. Kur jie žuvo? Svarbu būtų žinoti, ką padarė su Valančiaus raštais kunigas Dirginčius? Tikimės, kad dar užsiliko ir nepranyko visai. Reikėtų paieškoti, žinant pėdsaką.

Pasitaiko gera proga išleisti jie.

J. Tumo minimi sub 1 raštai yra Lietuvių mokslo draugijos archyve. Daugiausiai tai autografai. Bet svarbesni istorijos žvilgsniu 2 ir 3.

LIETUVOS METRIKA

Susidarius ir sustiprėjus Lietuvos valstybei, prireikė raštu pastiprinti tai, kas yra valdžios įgyta ar kitiems duota. Raštuose buvo įdėtos sutartys su kaimynų valstybėmis ir dovanos bei privilegijos, duotos valstybės kūrėjams bei talkininkams, būtent, lietuvių didikams. Reikėjo valdžiai turėti nuolatinė įstaiga raštams daryti ir laikyti — raštinė, arba kanceliarija. Iš pradžių visos valstybės ir paties kunigaikščio raštinė buvo ta pati; ji buvo pas didįjį kunigaikštį. Kur važinėdavo kunigaikštis, ten keliaudavo ir raštinė.

Dėl to rasdavos daug nepatogumų. Kylantieji didikai (magnatai) reikalavo, kad valstybės reikalai ir kunigaikščio būtų atskirti. Be to, ir proga buvo tinkama: kunigaikštis Jogaila, nuėjęs užkuriais į Lenkiją, o paskui jo įpėdiniai, nuolatos gyvenę Lenkijoj, negalėjo, svetur būdami, rūpintis Lietuvos reikalais.

Valstybės raštinėje tvarka ne iš karto nusistatė. Matyti, išduodant kokį raštą, nepalikdavo raštinėj kopijos. Sudegus ar išnykus originalui, nebuvo galima jo atnaujinti. Dėl to tai jau bent nuo XV amžiaus raštinėje buvo paliekamos kopijos ar nuorašai. Tokiu būdu valstybės raštinė skilo į dvi dalis: bėgamosios knygos ir senosios,

arba archyvas. Kunigaikštis vežiojo su savim bėgamąsias knygas, o knygos su atliktais ar duotais raštais palikdavo vietoje, jas dabojo tam tikri valdininkai. Pritrūkus kokio rašto ar nusimetus, ar ieškant kokio įstato, nuolatos tekdavo kreiptis į tą archyvą, kuris vėliau įgijo **Lietuvos Metrikos** vardą.

Lietuvos Metrika iš pradžių buvo Trakų pilyje, iki XV amžiaus pabaigos, o jau nuo XVI amžiaus persikėlė į Vilnių; bent ji buvo tenai iki 1511 m.

Didelės tvarkos Metrikoje nebuvo: ji atsirado savaime, palengvėle, be plano, kuris būtų iš anksto nustatytas; todėl ilgainiui kilo klausimas jį sutvarkyti.

Metrikoje buvo aktų knygos ir palaidi originalūs aktai. Gyvenimo praktikoje atsirasdavo dirbtinių netikrų raštų; sunku tat buvo išnykus originalui susekti, kurs tikras, o kurs netikras aktas. Be to, ilgainiui kai kurie raštai sugedo, apdegė, supelijo, supuvo, o teismuose, bajorų kovose su didikais, su kunigaikščiu teisių tikrumas ir aiškumas buvo reikalingas.

Apie 1570 m. nežinomas žmogus aprašė visą Metriką, susekė, ir kokie yra joje raštai.

1594 m. Lietuvos kancleris Levas Sapieha liepė perrašyti visas Metrikos knygas, kad jos atstotų apgedusius originalus. Per keletą metų tas darbas ir buvo atliktas.

1607 m. Seimas prisakė sulyginti senąsias knygas su naujosiomis, nes kilo abejojimų, ar viskas gerai atlikta. Tačiau Seimo paskirtieji žmonės to darbo nepadarė. Todėl karalius pats paskyrė komisiją knygų revizijai daryti. Rodos, revizija tęsusis iki 1621 m.

Metrika buvo tuomet Vilniuje, pilyje. Matyti, turintiems čia reikalų ne taip lengva buvo prieiti, kad 1607 m. Seimas nutarė perkelti iš pilies naująsias knygas ir padėti patogesnėje vietoje. Taip greitai tas darbas nebuvo padarytas. Bent dar kancleris Radvila 1636 m. balandžio mėn. 21 d. prašo karaliaus pavesti Metrikai Kliučatos namus rinkoje prie Žuvų gatvės (dabar Didžioji gatvė neprieinant iki Stiklo [=Stiklių] gatvės).

Nauja Metrikos revizija padaryta 1641 m.

Karai daug sunaikino Metrikos raštų ir knygų. Einant karui su švedais, šie išvežė Metriką į Švediją, bet 1659 m. Olyvos sutartimi grąžino ją, tik jau ne visą, dalis bus paskendusi jūroje *.

1655 m. Rusijos kariuomenei užėmus Vilnių, dalis knygų žuvo.

Metrika taip pasiliko ir toliau Vilniuje.

Tik vėliau, apie 1765 m., ji buvo pergabenta į Varšuvą, kur buvo surinkti visi valstybiniai archyvai. Dalis, berods, buvo Vilniuje.

Dabar pradėta visa tvarkyti tenai, vietoje.

Betvarkant Varšuvoje atsirado naujų sunkumų. Tvarkytojai rado sunkenybių dėl to, kad daug knygų buvo rašytų ne lotynų raidėmis, o kirilica. Todėl jie perrašė jas lotynų raidėmis. Perrašyti buvo 29 tomai; Metrikos turinio tvarkymu užsiėmė istorikas Naruševičius nuo 1786 m.

Metrika užsiliko Varšuvoj iki 1794 m. 1794 m. Varšuvą paėmė Suvorovas.

Tais pačiais metais Repninas atsiuntė iš Gardino prisakymą į Varšuvą atsiųsti Lietuvos Metriką į Gardiną. Metriką išvežė iš Varšuvos, pakeliui paėmė likusią Vilniuje dalį (užmūrytą šv. Kazimiero bažnyčioje) ir atgabeno tais pačiais metais į Petrapilį.

Tenai Lietuvos Metrika visko matė: ją dalijo, skirstė į įvairias vietas, dargi dalis buvo atiduota Prūsams, kol 1805 m. galutinai atsidūrė Senato žinioje.

Tvarkyti pradėta ji 1803 m. Kai kurie aktų originalai išimti ir įduoti į viešąjį knygyną.

Rusų valdžia žiūrėjo į Lietuvos Metriką praktikos žvilgsniu. Tenai buvo galima rasti dvarų, žemės, bajorystės raštai ir t. t. Tam tikslui ir buvo tvarkoma. 1831 m.

---

* *Autoriaus pastaba išnašoje:* Beišliko sąrašai, bet ir tie patys vėliau buvo išdalyti: viena dalis Petrapilyje Viešajame knygyne, kita — Lietuvos Metrikoje.

tosios komisijos suiro. Galutinai buvo sutvarkytos tam tikros komisijos 1857 m. **

1888 m. Lietuvos Metrika buvo perkelta iš Petrapilio į Maskvą [1]. Čia ji buvo padėta dviejose vietose. Mažesnioji Metrikos dalis atsidūrė Maskvos archyve užsienio dalykų ministerijoje, o dalis teisės ministerijos archyve [2].

1835 m. įkurta komisija padalijo visą Lietuvos Metriką į 12 skyrių ir 1836 m. padarė tam tikrą sąrašą. Šių Lietuvos Metrikos knygų ir aktų inventorių yra išleidęs atskira knyga metrikantas Ptaszyckis Petrapilyje 1887 m.

Paskutiniais laikais ji nustojo praktikos reikšmės, bet įgijo didelės mokslo vertybės. Mokslininkams, atkreipusiems dėmesį į Lietuvos istoriją, teko žiūrėti į Metriką kitu žvilgsniu. Ir jie tenai rado neapsakomos gausybės medžiagos. Išleista buvo nemaža veikalų ir jos aktų. Minėtini yra: Beršadskio, Dovnar-Zapolskio, Liubavskio, Maksimeiko, Malinovskio, Leontovičiaus, Lappo ir t. t.

MŪSŲ ARCHYVŲ REIKALU

[. . .] *

O kam tie archyvai? Tokį klausimą tegali kelti žmonės, kurie taria, kad su jais teprasideda tauta ir su jais baigiasi. Menka tauta be praeities; tenka abejoti tokios tautos ateitimi. Kas jos netyrinėja, nesidomi, tas nepaiso savęs, tas ketina žlugti. Tai buvo gerai supratusi rusų caro valdžia, kuri silpnino atskirų tautų istorijos tyrinėjimą. Anot jos, Lietuvos neturėjo būti praeityje, tai tik laikinas buvęs meteoras, kuris nušvito, išnyko ir liko vien tik didelė Rusija. Tie mūsų pusinteligenčiai, vadiną save inteligentais, išėję iš rusų mokyklos, mintą rusų dvasiniu bagažu, o jam užtrūkus negalį niekaip dvasinės

---

** *Autoriaus pastaba išnašoje* — Lietuvos Metrikoje dirbo mūsų istorikas Simanas Daukantas, kaipo metrikanto padėjėjas, nuo 1837 m.; iš šitos tarnybos jis buvo atleistas 1851 metais vasario 4 d.

* *Praleista straipsnio įžanga, kurioje yra daug netikslumų bei išpuolių, matyt, dėl nepakankamo žinojimo, teisingos informacijos stokos.*

pusiausvyros atgauti, Lietuvos nesupranta, nes rusai to jų nemokę, taigi jos nėra buvę. Kur tie rusų, dabar lietuvių „činauninkai" ims branginti Lietuvos praeities raštus, reikalauti grąžinimo, nervus gadinti, juk pas „mus" dirbti nesą žmonių; taip, pas juos nėra, nes niekuomet savo galvos neturėjo, kam čia jie rūpinsis archyvais!

Kas nedirbo kuriamojo darbo, kas buvo rusų tikriausiu „činauninku", jo nepadarys nė liepiamas ir tęs tą pat, būdamas lietuvių valdininku.

Tie archyvai išgauti [...] ** reikia būtinai. Ką darys universitetas, ką darys priauganččioji inteligentija ne rusų kurpaliaus, ką darys mokslas Lietuvos praeičiai ištirti?

Bet ir Lietuvoj yra daugybė išlikusios medžiagos — konsistorijose, magistratuose, įvairiose įstaigose; dvarai pilni brangios istorinės medžiagos, reikia ją surinkti, kad nežūtų ateičiai.

Dvarininkai vieni pabėgo ir nebesirūpina savo archyvais, kiti, naikinant dvarus, moja ranka, viskas jiems virsta kitaip, o nauji valdytojai dar taisosi, kuriasi — kur čia jiems rūpintis svetima praeitim...

Centro archyve Kaune [1], viename forte, yra daug medžiagos surinkta. Bet dirbti jame mokslo darbų negalima. Daugumą vietos tame forte užima registratūros, bet tai ne archyvai, ir, tiesą sakant, ne archyve jiems vieta [2]. Tie raštai skiriami kitam reikalui, kitaip gali būti naudojami, saugojami, išduodami, negu grynai archyvo medžiaga.

Tas fortas toks, koks jis yra, netinka archyvui: jis per drėgnas, nėra nusausintas, stoka pečių. Reikia jame atskirti archyvas nuo registratūros, parinkti archyvui kitą personalą, užsiimantį mokslo darbu.

Iškilo šiemet klausimas paruošti forte tam archyvui vietą. Atsakas: pinigų nėra.

Jam negali surasti! Vadinasi, reikia leisti pūti ir nykti brangiai istorijos medžiagai, kad jau amžinai dingtų kartais unikalai. O sumos nedidelės tereikia 50—75 000.

** *Praleista sakinio dalis.*

* * *

Ar [. . .] dėl forto kliaudžių negalės teisintis, jog neturime vietos, jog pas mus tegali būti vienintelė pasaulinė medžiaga? Yra dar butų Kaune ir aplink Kauną — gerų, saugių, plačių ir patogių, tik dabar sėdi tenai nereikalinga viena kita draugija dėl savo pažinčių, ryšių. . .

O į fortą reikia suvežti iš visos Lietuvos mūsų istorijos medžiagą, kurią tamsuoliai, patentuoti ir nepatentuoti, naikina, pūdo: yra ir tokios, kuri rūpestingai jos mylėtojų globiama; jie laukia, kol bus galima mokslininkams tyrinėti jų medžiagą.

Laikas rūpintis archyvais.

Padėti juos yra kur.

SLAPTASIS PRŪSŲ VALSTYBĖS ARCHYVAS

Neseniai į naują butą, į Berlyno priemiestį, vadinamą Dahlem, perkėlė Slaptąjį Prūsų valstybės archyvą ir taisė įkurtuves. Pirmiau jis buvo senojoje Berlyno dalyje, tirštai žmonių apgyventoje, bet prie tylios Vienuolyno gatvės (Kloster-str.).

Teko man neseniai jame dirbti, ieškoti medžiagos Prūsų viešpatavimui ir jų įvestai teisei Užnemunėje 1795—1806 m. Vienuolyno gatvė prieina prie didelės arterijos, bet žmonių judėjimas mažutis, o priėjus prie pat namų, kur yra archyvas, ateina vienas kitas žmogus. Viduje — kitas pasaulis. Ramu, toli nuo gyvenimo sūkurio. Vietos dirbti archyve yra gana apsčiai, bet dirba nedaug. Ateina keletas senų ar pradedančių mokslininkų, daugiau studentų ruošti disertacijoms. Archyvo personalo nariai padeda surasti tinkamus dalykus, tiekia informacijų. Kita atmosfera, negu čia pat mieste.

Senas tai rūmas, dargi nepripažįstąs naujų technikos pagerinimų. Tegalima dirbti prie saulės šviesos, bent elektros šviesos nėra. Galbūt nepatogu buvo senuose mūruose ką nors daryti. Tai kitas pasaulis, ir užmiršti jame

ūžiantį netolimais gyvenimo sūkurį, galima dirbti ramiai sukaupus visą atidą į tyrinėjamą gadynę.

Senieji rūmai buvo nepatogūs, per ankšti, maža reikalingų patogumų. Ir jau prieš Didįjį karą pradėjo statyti naujus mūrus. Vos 1924 m. sausio mėn. persikraustė visai į naują vietą. Reikėjo pervežti 17 000 aktų ryšių, teko imti apie 500 didžiųjų baldų vežimų, o kiekviename — kuone pusė vagono.

Dabar archyvas naujoje patogioje vietoje. Ir viskas padaryta, kad būtų apsaugotas nuo ugnies, drėgnumo ir t. t.

Šitas archyvas buvo amžiais rinktas. Pirmas žinomas įsakymas kurti archyvą duotas 1598 m. Tačiau tikru to archyvo organizatorium reikia laikyti Schnönebecką (XVII amžiaus pradžia). Slaptojo valstybės archyvo vardą įgijo 1803 m. Visą laiką buvo karaliaus žinioje, sukrauta jo rūmuose. Savo ruožtu buvo renkamas kitas archyvas — centro įstaigų. Pagaliau XIX amžiuje abu sudėjo į vieną; išskyrus dalykus, liečiančius karaliaus šeimą, pasidarė centrinis Prūsų valstybės archyvas.

Šitame archyve rasime medžiagos ir Lietuvos istorijai. Vystantis mokslui, Lietuvos tyrinėtojams teks ir tenai raustis.

Negaliu nutylėti netaręs keletą žodžių apie reikalingumą kurti archyvą ir pas mus. Iki šiol tačiau mažiausia tuo rūpinamasi. . .

KARALIAUČIAUS VALSTYBINIS ARCHYVAS — ARTIMIAUSIAS LIETUVOS PRAEIČIAI TIRTI ŠALTINIS *

Karaliaučius kadaise buvo Prūsų valstybės sostinė ir jos gyvenimo vidurkis, jame sėdėjo jos centro organai, visiškai tai buvo Vokiečių ordino laikais; juo toliau, tuo

* *Po antraštės seka prierašas:* Redakcijos pastaba: Kadangi šis straipsnis buvo parašytas abiejose lapo pusėse, spaustuvėje neapsižiūrėjus buvo surinkta ir įdėta į šių metų 1 numerio 6 puslapį jo tik antroji pusė. Todėl perspausdiname jį dabar visą.

labiau šita Karaliaučiaus būklė keitėsi, Prūsų centro organai, susidėjus su Brandenburgu, pamaži keliasi į Berlyną, ir paskui viskas ten persikelia.

Šita visa atsispindėjo ir archyvų turtuose.

Didžiausias Karaliaučiaus archyvas — tai valstybinis archyvas Staatsarchiv. Jisai patalpintas pilyje, pastatytoj dar Ordino laikais, vėliau tai taisomoj, tai dar pristatomoj.

Vertingiausia jo dalis — tai Ordino palikimas, bent tai bus didžiausia dalis Vokiečių ordino istorijai nušviesti. Kas norės tyrinėti jo istoriją, kamienu paims Karaliaučių ir kai ko paieškos Vienoj, Romoj. Vienos kitos Ordino žemės tyrinėtojai, be to, ras šį tą Dancige (Gedonyse), Torunyj ir t. t.

Ordino laikams yra dvi archyvo dalys, kurios skiriasi savo turiniu ir skaičium. Vienoj dalyj — dokumentai, kitoj — laiškai, sąskaitos, pranešimai, įsakymai. Ordino laikų archyvui yra padaryti dvejopi sąrašai — vienas chronologine eile, kitas su trumpu jų turiniu (regestai).

Lietuva turėjo įvairių reikalų su Ordinu — ir kariavo, ir taikoje gyveno, turėjo prekybos ryšių, visa tat atsispindėjo ir archyve. Taigi tenai rasime daug medžiagos Lietuvos istorijai XIV ir XV amžiuj tyrinėti.

Remdamasis Karaliaučiaus Ordino archyvu, rašė didelę Prūsų istoriją Voigtas (buvo tat prieš 100 metų), o nuo to laiko daug darbų pasirodė, daug aktų paskelbta. Iš ten, pvz., Prochaska paėmė medžiagą, leisdamas Vytauto ir į Vytautą laiškus, deja, ne visus išspausdino, kitų tik turinį suteikė.

Kas norės tyrinėti Lietuvos istoriją ir Lietuvos santykius su Prūsais XVI—XVII amžiuje, ras taip pat gausybę medžiagos. Dar buvo ten vienas centro organas,— vyriausieji tarėjai, kurie sėdi Karaliaučiuj.

Lietuvos aristokratija susižino su Prūsų kunigaikščiu, su vyriausiaisiais tarėjais. Yra daugybė laiškų iš Lietuvos ponų. Ten pat patogu naudotis tąja archyvo dalimi — yra chronologinis laiškų sąrašas, be to, alfabetinis korespondentų sąrašas.

O buvo apie ką ginčytis. Lietuva ir Prūsai kaimynai, ėjo prekybos siuntiniai, būdavo ginčų dėl sienų.

XVII amžiuje būdavo kartais, jog daugybė Lietuvos gyventojų bėgo į Prūsus nuo Maskvos, ten slėpėsi.

Arba karo laiku būdavo žygių iš Lietuvos į Prūsus.

Karams su Švedais (XVII—XVIII amžiuje) nušviesti rasis daug medžiagos. Juo toliau, tuo labiau tie šaltiniai išsenka. Karaliaučiuje belieka vietos reikalai, bendrieji Prūsų dalykai yra Berlyne.

Kas norės tirti vietos Prūsų gyvenimą, čia ras gausybę šaltinių. Vietos įstaigų raštai čia pasiliko.

Užnemunė kurį laiką buvo po Prūsais (1795—1807), tai Karaliaučiuje teko rasti ir tat, ko nebuvau užtikęs Berlyne, pvz., *keletą skelbimų lietuvių kalba.*

Daugybė mokslo darbų yra parašytų, remiantis Karaliaučiaus archyvų medžiaga. Viena dalis dažniau liečiama, kita — mažiau, bet lieka neišsemta, ir vargu bebus išsemta, nes keliami nauji klausimai, atsiranda naujų matymo punktų, ir net ta pati medžiaga duoda visai kitą šviesą,

Taigi artimiausi mums dabar prieinami ir galintys rūpėti archyvai bus Karaliaučiuj, o paskui — Dancige ir t. t.

Yra dar tame pat Karaliaučiuje ir kitų archyvų bei muziejų: miesto, universiteto bibliotekos.

Jeigu kalbėtume apie darbo sąlygas, tai, sprendžiant iš patyrimo, kurį davė man ir kitiems valstybės archyvas, tai jos geros ir asmens santykiai malonūs.

MEDŽIAGA BIOGRAFIJAI

VIETOJ SIBIRO Į EUROPĄ (IŠ MANO ATSIMINIMŲ)

1899 m. Šiauliuose buvo pirmoji mano organizuota vieša lietuvių gegužinė, netrukus po to įvyko Palangoj seniai ruošiamas pirmas viešas Lietuvoj spektaklis, daktaro Vaineikio organizuotas. 1900 metais Vaineikis buvo suimtas [1]. Reikėjo vis dėlto parodyti caro valdžiai,

kad Lietuvoj yra žmonių, vietoj vieno žmogaus stoja kitas. Aš virtau skrajojamo teatro direktorium. Gavau leidimą Palangoje, Liepojoje, Mintaujoje, surinkau artistus, išspausdinau dideles afišas, programas. Turėjo eiti „Velnias spąstuose". Palangoj policija uždraudė, o Liepojoje jau suareštavo Mongirdą ir mane, spektaklis ir Liepojoje neįvyko.

Atsidūriau kalėjime; iš pradžių buvau Liepojoje, paskui Vošputoj (Hasenpot), pagaliau vėl grąžino mane į Liepoją. Kaltino ne leistųjų spektaklių taisymu, bet platinimu ir rašymu lietuvių raštų, kurstančių prieš caro valdžią. Paleido pabaigoje 1901 m., turėjau gyventi Malavėnų sodžiuje, savo tėviškėje, 6 kilometrai nuo Šiaulių. Daugiau sukinėdavaus Šiauliuose, besidarbuodamas po senovės jaunimo ir inteligentijos tarpe.

Į universitetą grįžti negalėjau, turėjau laukti bylos galo. Ėjo vien spėjimai, kas bus toliau; galėjo būti ištrėmimas į Viatkos, Vologdos guberniją, bet nebuvo kalbos apie Sibirą, net kartą atėjo raštas, jog caro įsakymu mano byla numarinta. Tad buvau visai ramus. Iš tikrųjų tai buvo kitaip: numarino teismo bylą, nubaudė administracijos keliu.

Pavasarį 1902 m. galėjau naudotis dviračiu. Kartais darydavau tolimus žygius į Žemaičius, Mintaują, nes caro vyriausybė nežinojo, ką aš darau sodžiuje, rūpėjo jai, kad nepasirodyčiau Šiauliuose.

Balandžiui baigiantis, buvau Mintaujoje, patyriau, jog daktarui Vaineikiui, vis tebelaikomam kalėjime, paskirta 5 metai Rytų Sibiro, man — 3 metai Rytų Sibiro.

Grįžau namo į Malavėnus. Nutariau, kol paaiškės (gal tai tik tuščios kalbos), pasitraukti į Paprūsį.

Nuvykau į Šiaulius prieš 1 gegužės dieną; mieste neramu, nejauku, lyg prieš audrą, po miestą vaikštinėja kareivių sargybos, lyg įspėjo, kad rytoj nedarytų demonstracijos.

Rytojaus dieną sutvarkęs viską namie, nuvykau į Šiaulius, užėjau šio to pasakyti Biliūnui ir kitiems, kur man reikia rašyti; ketinau grįžti, nesirengiau visiškai išvažiuoti, kelionei įsidėjau keletą rublių ir revolverį.

Ar būdamas bute, ar jau išėjęs, sutikau du policijos žmones — vieną karininką ir vieną kareivį. Jie pakvietė mane pas žandarų viršininką. Gerai, sakau, aš keliausiu. Bet jie pridūrė, jog ir jie drauge eisią. Užlipęs ant kalnelio (Pagižių — Posadna g.), sakau palydovams: ko aš su jumis eisiu per miestą, kelią žinau, galiu ir pats nuvažiuoti. Nesulaukdamas, ką jie pasakys, sėdau dviračiu ir nulėkiau.

Ką jiedu darė, ar stabdė, nežinau. Vėliau sužinojau, kad buvo nuėję pas žandarų viršininką, tenai manęs laukė ir nesulaukė; rytojaus dieną ar net poryt nuvyko manęs ieškoti į Malavėnus, tenai šiaudus, aruodus, ne tik trobas, išieškojo pasislėpusio. Netikėjo, kad būčiau pabėgęs. Bet to tuomet negalėjau numatyti. Tariau, kad policija vysis. Visa viltis — dviratis, kad išlaikytų. O jis turėjo kliaudžių, dažnai žarna trūkdavo. Lėkdamas per miestą taip ir prašiau dviračio: raitelyt brolyt, neplyšk, neplyšk, laikyk, laikyk...

Lėkiau per miestą, niekas netrūko. Išvažiavęs Pagižių (Pasadną) [gatvę] iki galui, turėjau įsukti į vieškelį, Kuršėnkelį. Girdžiu, žmonės kalbasi, bene bulbes sodindami: žiūrėkit, Janulaitis važiuoja... Ir rado laiką pažinti. Važiuoju vieškelin. Kelias blogas — prieš vėją, sunku. Neramu. Į Žemaičių pusę geriau težinojau kelią per Kuršėnus, o jis man nepatogus, eina išilgai geležinkelio 24 kilometrus, yra telegrafų, gali mane, davus žinią iš Šiaulių, išeiti pasitikti. Tuomet dingęs. Už 6—7 kilometrų nuo Šiaulių matau, važiuoja vežimas su policijos žmonėmis. Turbūt tariau, manęs paimti. Nežinau, ką daryti. Imtis revolverio? Važiuoti atgal? Ar nulipus nuo dviračio, nudavus nuvargusį dėl didelio vėjo (o gal man taip rodėsi), palaukti šalykelėj... Nulipau, turiu būti ramus, kad nepastebėtų susijaudinimo, susierzinimo. Ir laukti su revolveriu. Pravažiavo. Lengviau pasidarė. Rodos, ir vėjas mažesnis. Ir lengviau važiuoti. Ramiai pravažiavau pro stotį (Kužių arba Amalių), niekas nesutiko. Važiuoju per miestelį ir dairaus, niekas neužkalbina, nesulaiko. Reikėjo išsukti į šalį toliau nuo gelžkelio. Tuomet man kelias platus, Žemaičiuose galėsiu pasislėpti, tik toliau nuo gelž-

kelių, miestų, miestelių, kur yra telegrafai. Juk galėjo žandarai visur manęs ieškoti, mušę telegramas. (O jie to visai ir nedarė!)

Iš Kuršėnų ramiau jau apsukau Macaičių link pas kunigą Tumą.

Išnervintas gerokai, nuvykau į jį. Jisai nuramino mane, pavalgydino; galėjau jau ramiai kalbėti.

Reikia keisti išvaizdą. Turėjau didelę, stangią, juodą barzdą. Nepažinojo ji nė žirklių, nė skustuvo. Jei bent ją buvo skustuvas lytėjęs, kuomet ji žėlė, kad dar labiau želtų. O dabar reikėjo visai ją nuimti.

Kunigas Tumas nuskuto mane, paliko tik mažus favoritus. Vakare nuvykau į Kairiškių dvarą pas Sirutavičius, su kuriais mokinaus gimnazijoje ir kartais iš Šiaulių užsukdavau [2].

Dabar, išbuvęs keletą dienų, dar labiau nurimęs, apgalvojau, ką daryti toliau. Keliauti į užsienį, o ne į Sibirą. Greit bus revoliucija, caro valdžia subyrės, grįšiu greičiau negu paskirtas Sibiro laikas. Tik nejauku keliauti į tolimą pasaulį be pinigų, be darbo.

Paaiškėjo galimas būsimas darbas — reikės dirbti ar net redaguoti neseniai mūsų partijos (socialdemokratų) įkurtąjį „Darbininkų balsą".

Veža mane Sirutavičius Juozas su arkliais į Prūsų pusę, į Kretingą. Dviratis užpakaly priveržtas; aš dideliu burnosu išrodau lyg kunigas (ir favoritai nuskusti). Daugely vietų žmonės mane lyg sveikina kaip kunigą, reikėjo išlaikyti rimtą miną. Pirmą sykį buvo juokinga, paskui — nieko, visai rimtai priimdavau žmonių sveikinimus. Užgaišęs kokią vieną naktį Šlaveituose (pas Vaineikio uošvius), nuvykau dviračiu pas daktarą Janušį, kuriam caro valdžia buvo paskyrus ištrėmimo Smolenske [3]... Jis jau ruošėsi į kelionę.

Atsitiktinai buvo atvažiavęs pas jį vienas žmogus, kuris vežės jį prie savo sergančios žmonos. Janušiui jis žadėjo pergabenti mane per sieną. Vakare važiuoju į tą kaimą, kuris yra prie pat sienos. Žmogus mokina mane: jeigu pasienio kareiviai sulaikys, tai sakykis esąs felčeris, važiuojąs prie ligonio.

Gavau nakvynę. Miegas neramus. Ryto metą girdžiu šnekant apie mane: kas jis? Turbūt kriaučiukas kokis keliauna į Ameriką. Sako, už pergabenimą reiksią 3 rublių. Paskui sau paprašė ½ rublio.

Iš ryto einu daržų patvoriais, susikūprinęs priėjau prie pat sienos, perlipau per tvorą, peršokau per sieną, ir jau Prūsų pusėj... Caro žandarai nesieks.

Ir prasidėjo emigranto gyvenimas Prūsuose, Anglijoje, Šveicarijoje. Iš užsienio siunčiau Lietuvon raštus, revoliucinius ir ramius, dargi ginklus... Siunčiau per kitus, kartais ir pats nešiau.

Sukūriau didesnę socialdemokratų literatūrą lietuvių kalba. Po 3 metų revoliucija Rusuose. Prieš tai spauda atgauta. Bėgdamas į užsienius, spėjimais neapsirikau.

JANULAITIS AUGUSTINAS

Gimė Šiaulių paviete ir valsčiuje, Malavėnų sodžiuje, valstiečio šeimynoje 1878 m. kovo 19 d.

Mokinosi Šiaulių gimnazijoj nuo 1886 m. (prirengiamoji klasė) iki 1893 m. (VI klasė), tuomet išvarė jį iš Šiaulių gimnazijos nes per kratą rado lietuvių kalba spausdintų ir nespausdintų raštų ir, be to, dar turėjo susikirtimų su rusų popu, kuriam nepakėlė kepurės vakare ant gatvės. Buvo tai padaryta netyčia, nepastebėjo *. Kame vyriausybė pamatė politikos demonstraciją.

Persikėlė 1893 m. rudenį Rygon į Mikalojaus gimnaziją. Baigė gimnazijos mokslą 1896 m.

1896 m. rudenį įstojo į teisės skyrių Maskvos universitete.

1 ar 2 sykiu varė iš universiteto dėl studentų riaušių.

1900—1901 m. sėdėjo kalėjime Liepojuj ir Voršputoj (Kasenpote) dėl platinimo uždraustų lietuviškų raštų.

1902 m. paskirta 3 metai ištrėmimo Sibiro rytuose, dėl to pabėgo su dviračiu iš policijos rankų, bevedant į kalėjimą, ir apsigyveno užsienuose. Kokį laiką buvo Prū-

* *A. Janulaičio išbrauktas sakinys.*

suose, paskui apsigyveno Anglijoj (Londone), o 1903 m. Šveicarijos Berno mieste, čionai mokinos jo universiteto teisių skyriuje.

1906 m. grįžęs Lietuvon, buvo nuteistas ir sėdėjo kalėjime 10 mėn[esių] dėl revoliucinių raštų (LSDP) gabenimo Lietuvon. 1907 m. išlaikė kvotimus iš teisių mokslo Maskvos universitete, apsigyveno Vilniuje ir advokatavo. 1916 m. rugsėjo mėn. vokiečių valdžia, apkaltinus platinimu ir gaminimu raštų lietuvių kalba, kurie kiršina žmones prieš vokiečius ir skelbia Lietuvos nepriklausomybės idėją, palaikė kalėjime 3 mėn[esius], paskui ištrėmė į Vokietiją, kur laikė belaisvių stovyklose Būtove, Černske iki 1917 m. gruodžio mėn[esio].

Lietuvių judėjime ėmė dalyvauti dar būdamas gimnazijoj. Dalyvavimas buvo įvairiomis formomis — platinant raštus, aukštinant lietuvių kalbą, rašinėjant, renkant pinigus, taisant gegužines, spektaklius, renkant dainas, pasakas ir kt.

Laikraščiuose pradėjo rašinėti nuo 1896 m. „Varpe" ir „Ūkininke", paskui redagavo 1903—1905 m. „Darbininkų Balsą" (užsienyj), spaudą leidus rašinėjo Vilniaus „Žarijoj" ir panašiuose laikraščiuose. Retai kada rašė svetimomis kalbomis — gudų, rusų, vokiečių, lenkų laikraštyje.

Išspausdinta apie 40 knygelių, įvairaus turinio — daugiausiai socialistinės, revoliucinės. Vertimai, kompiliacijos, originalai įvairiais pseudonimais.

Istorija, ypač Lietuvos, pradėjo užsiiminėti dar mokykloj, paskui universitete, užsieniuose turėjo galimybių naudotis Londono Britijos Muzėjo knygynu. Grįžęs Lietuvon po 1905 m., esant legaliai lietuvių spaudai, galint prieiti prie pačių Lietuvos archyvų, labiau ėmė ten užsiiminėti. Išdavos mažesnės — mažiaus išspausdinta, nes daugiaus rankiota **.

Būdamas Černske, nelaisvėje, yra užsiėmęs vertimais lietuvių kalbon iš svetimų.

** A. Janulaičio išbrauktas sakinys.

Dalyvavo politikos gyvenime — prieš 1905 m. revol[iuciją] — nelegaliame, po rev[oliucijos] — ir viešai, daugiausiai rašytojų ***.

MANO AUTOBIOGRAFIJA

Gimiau 1878.III.19 Malavėnų kaime, Šiaulių apskrities ir valsčiaus, gausioje valstiečių šeimoje.

Gimnazijos kursą praėjau Šiauliuose ir Rygoje. Studijavau Maskvos ir Berno universitetuose.

1907 m. apsigyvenau Vilniuje, verčiausi advokatavimu. Laisvu nuo profesinių pareigų metu dirbau Vilniaus ir kituose archyvuose, rašiau originalias studijas iš Lietuvos socialinės istorijos ir kultūrinės kovos.

1919 m.* persikėliau į Kauną. Čia nuo Lietuvos universiteto įkūrimo dirbau profesorium Teisių fakultete, kur dėsčiau Lietuvos teisės istoriją, o Humanitarinių mokslų fakultete skaičiau Lietuvos istorijos epizodinius kursus. Keletą metų redagavau Teisės fakulteto darbus, savo tyrinėjimus skelbiau ir Teisės, ir Humanitarinių mokslų fakultetų leidiniuose.

Rašiau gana daug, atskirais leidiniais išėjo apie 70 brošiūrų ir knygų — vertimų bei originalių.

1938 m. man ** sukako 60 metų ir 40 metų nuo literatūrinės bei visuomeninės veiklos pradžios.

1932 m. už mokslo darbus teisės istorijos srityje suteiktas mokslinis teisės daktaro laipsnis.

1941 m. paskirtas Lietuvos Mokslų Akademijos nariu. Vokiečių okupacijos laikotarpiu dirbau universitete iki jį uždarant ***. Iki 1945.XII.1 **** buvau Istorijos-filologijos fakulteto dekanu. Universitete skaitau Lietuvos TSR

*** *A. Janulaičio išbrauktas sakinys.*

* *A. Janulaičio ranka išbrauktas žodis* nuo.

** *Žodis* man *prirašytas A. Janulaičio ranka.*

*** *Sakinys parašytas ir įterptas A. Janulaičio ranka.*

**** *A. Janulaičio ranka nubrauktas žodis* dabar *ir vietoj to įrašyta* Iki 1945.XII.1 *bei ištaisyta tolesnio žodžio forma.*

istorijos kursą. Aukščiausioji atest[acinė] kom[isija] patvirtino teisės mokslų daktaro mokslinį laipsnį *****.

A. Janulaitis

LAIŠKAI

1. A. BAGDONUI

1. 1935 m. gegužės 16 d.

1935.V.16

P[on]ui A. Bagdonui **Marijampolėje**

G[erbiamasis] T[amsta]

Dar sykį perskaičiau [1]. Nedaug tepataisyta. Tokioj formoj negaliu duoti į spaustuvę.

Juk ir man gali atsibosti po kelius kartus skaityti. Kliaudys:

1. Didesnieji įstatymų tekstai ir cirkuliarai reikia perkelti į priedus gale;

2. Politinį momentą visai išmesti, minėti tik tiek, kiek liečia savivaldybes, nes jų istorija rašoma. (Bandžiau trumpinti iki 63 pusl[apio], reikia dar labiau sutrumpinti.)

3. Niekur neparodyta šaltiniai, iš kur gauta žinios apie tą ar kitą įvykį. Autorius turi nurodyti, kad skaitytojas galėtų patikrinti. Šaltiniai — talpinti išnašose po tekstu. Šaltiniai galėjo būti spausdiniai (pavadinimas, Nr., psl[apis]), aktai — (kur jie — savo atsiminimai, kito pasakojimai žodžiu (kieno?).

Tat visa reikia aiškiai ir tiksliai nurodyti.

4. Nėra turinio.

Su pag[arba] *.

***** *Sakinys parašytas ir įterptas A. Janulaičio ranka.*

* *Be parašo*

2. *JUOZUI BAGDONUI*

2. *1900 m. sausio mėn.**

p[onui] Daktarui į Paryžių **

G[erbiamasis] T[amsta]

Pirm kelių dienų buvo atsakyta.

Šiuom turiu mažą reikaliuką prie Tamstos ***. R. nusiųsta Žemaitės „Skaitymėliai" [1]. Reikia susižinoti apie suvartojimą. Matai, čionai yra dalykas: Ž[emaitė] žmona neturtinga, ir už rašymą nieko ji negali gauti, o jeigu koks mecenatas duotų, tai priimti kaipo auką nelabai nori. Šitam dalykui turiu kelius užmanymus.

1. Ar neatsiras toksai, kurs norėtų pirkti tuos „Skaitymėlius" (yra tai maždaug tąsa Elem[entoriaus] A.— iš — B. [2]) — vaikams chrestomatija. Jeigu galėtų duoti kokius 3—5 dešimčius rublių.

2. Jeigu tas neįvyks, ar negalės šitaip padaryti. XXX duotų pusę kaštų išleidimui (taigi reikia žinoti, kiek apsieis). XXX norėtų išsiderėti ar 100 ar daugiaus egz[empliorių] už dyką. Pinigai už parduotus eitų Ž[emait]ei.

3. Jeigu ir 2 netiks, tai tada X išleis savo kaštu, kaip norint. Bet tuomet gal R. paims ant komisijos, nes norisi Ž[emait]ei šiek tiek pašalpos suteikti.

Tai mat kokie užmanymai. Reikia pradėti nuo 1-ojo. Malonėčiau sulaukti atsakymo kuo greičiausiai, nes tikiuosi išbūti čionai $2^1/_2$—3 savaites.

Piningai bus nusiųsti, kada pranešta bus.

J[anulaitis]

P.S. Tas pat XXX turi krotus geležinius Kudirkos kapui aptaisyti. Ar reikalingi ir kaip su jais daryti?

---

* *Laiškas be datos. Kairiajame viršutiniame laiško kampe kito asmens ranka pieštuku įrašyta: 1900—1? Pagal šį įrašą ir datuojama.*

** *Įrašyta rašalu kito asmens ranka. Žemiau dar kita rašysena pieštuku įrašyta:* Bagdonui.

*** *Pirmieji du sakiniai nubraukti rašalu dviem vertikaliais brūkšniais.*

Prierašas po laiško tekstu: Gal Tamista ką atsakysi ant viršminėtų klausimų. Galima duoti atsakymą per mane.

J. Lozoraitis

3, 4. VACLOVUI BIRŽIŠKAI

3. 1931 m. rugpjūčio 6 d.

6.VIII.1931

Dr[auge]

Dėl Pajaujo sąskaitos pasiunčiau per tave, turbūt gavai.

Man rūpi mano prideramos sumos.

Ar už Danilavičių [1] ir kitus bus iš ko apmokėti?

Vienu žodžiu nurodžiau, kam sumokėti.

Viso labo

A. Janulaitis

4. 1937 m. spalio 16 d.

1937.X.16

Vaclovai! Be abejo, turėjai pagrindo ant manęs užpykti. Kad man ne sykį padėjai sunkioj valandoj — sutinku ir už tą sakau ačiū. Gal visgi pripažįsi, jog ir aš prieš tave nėjau, gal kartais tau ir aš naudingas buvau.

Anoj kolegijoj **niekas** nesipriešino. Ar kas savo širdyje ką kitą turėjo — nežinau. Ir aš, kaip kiti, parodžiau nerangumą. Kolegijoj, pačiame vėlybo posėdžio gale gali žmogus praleisti ir tą, kas nepriderėtų. Pasibaigus jam koridoriuj ar išeinant iš kalbų paaiškėjo, jog nereikėjo daryti, kas nutarta. Parėjus namo, jau man rodės, kad tas visas nutarimas neįvykdomas.

Tiek turėjau pasakyti paaiškinimui.

Tavo
A. Janulaitis

5—12. *PELIKSUI BUGAILIŠKIUI*

5. 1916 m. kovo 2 d.

2.III.16

Mielas pone

Tavo atvirlaiškį gavau.

Truputį pinigų vaikų prieglaudoms ir kt. tu gausi.

Iš gydytojų, kuriuos tu galėtum panaudoti, galiu tau kelis nurodyti.

Iš karo belaisvių galiu paminėti: Lovmianskis, Angievič (arba Argievič); kur jie yra, nežinau. Čia, Vilniuje, galima rasti vieną: Johann Tekor (? Tekorius). Kreipkis į vokiečių valdžios įstaigas, kad būtų leista kokius nors gauti.

Ar Michalkevičius ką nors duos ligoninei, aš nežinau. Kreipkis tiesiai į jį.

Parenk rankraštį aritmetikai, daryk toliau.

Darbas eina gana lėtai. Bet nieko nepadarysi.

Lik sveikas

A. Janulaitis

6. 1916 m. kovo 5 d.

5.III.16

Mielas Kolega

Vėl turiu tau rašyti.

Šiomis dienomis iš agronomų-teisininkų sąjungos [1] vėl gausi prieglaudoms ir kitoms įstaigoms 2000 m[arkių]. Kuršėnuose * panelei Temnytei iš to paties šaltinio 1500 m[arkių]. Taip pat prieglaudoms, mokykloms, maitinimui.

Kas naujo pas tave?

Gal gausiu galimybę atvykti į Šiaulius tvarkyti savo šeimos reikalų ir turto klausimų.

Labų dienų

A. Janulaitis

---

* *Nepavyko išskaityti vieno žodžio.*

7. 1916 m. balandžio 16 d.

16.IV.1916

Mielas Kolega!

Noriu išvykti į Šiaulius, tik dar negaliu: turiu ten sutvarkyti savo reikalus dėl turto * su broliu Petru, ko jis seniai laukia. Ir kaip tik dabar pats laikas, pavasario laikas.

Iš knygų galima gauti:

Geografija (I), Lotynų kalbos chrestomatija, Lietuvių dainos **, Skaitymų knyga **, Geometrija (bendroji), Aritmetika (uždavinynas I), Aritmetika (teorija). Greit gausiu: Sintaksė (lietuvių). Vėliau — Geografija (II).

Ar gavai gydytoją Šiauliams?

Ar pinigai pasiekė poną Šiaulių komendantą? Jie turi patekti į tavo rankas: čia reikia turėti galvoje ne tik maitinimą, bet ir kitus reikalus.

Linksmų Velykų

Tavo A. Janulaitis

Pasveikink pažįstamus ir gimines!

8. 1916 m. liepos 7 d.

7.VII.16

Mielas Kolega!

Neseniai gavau leidimą atvykti į Šiaulius.

Tai padarysiu maždaug po 8—10 dienų.

Vaikai kol kas neturi leidimo atvykti atostogų *. Jeigu bus įmanoma, atvyksiu kartu. Apie tai pasakyk mano broliui ir dukterėčiai.

Ką aš dar privalau padaryti.

---

* *Nepavyko išskaityti vieno žodžio.*

** *Pavadinimai tekste įrašyti lietuvių k.*

* *Abejotinai išskaitytas žodis.*

Dėl paramos pinigais klausk Lietuvos administraciją. Ten tu gali gauti atsakymą.

Sudiev. Laukiu tavo atsakymo. Kaip su gimnazija Telšiuose?

Tavo A. Janulaitis

9. 1924 m. rugpjūčio 8 d.

Palanga 8.VIII.1924

Dr[auge]!

Sykį buvau rašęs „Lietuvoj"[1] apie **gegužinę** Šiauliuose[2], kuriai šįmet sukako 25 metai. Minavojau vienam kitam per spaudos dieną. Anais laikais jų Š[iauliuose] nebuvo. Neketino ir kelti.

Taip ir nieko nepadarysite? Ar ji nieko nereiškė Šiauliuose? Argi ir tu taip manai?

Palangoj būsiu iki 15—16. Paskui sustosiu 2 dienom Šiauliuose. Ir trauksiu į Kauną.

Tavo A. Janulaitis

10. 1930 m. sausio 30 d.

1930.I.30

Dr[auge]

Kadaise buvau žadėjęs duoti Kultūrai vieną kitą straipsnį.

Pas save radau du:

1) **Politinę Lietuvos istoriją**

Užima 20¼ pusl[apio], gal spaudos bus — 7—8 pusl[apiai]. Paruoštas leidimui. „Kult[ūros]" apsiimtam, bet neatliktam. Istorija XIII—XIX amž[ių].

2) „Dabartinės Lietuvos nepriklausomybės keliai".

12 pusl[apių], spaudos — 5—6 pusl[apiai]. (Nuo 1863,

per LSDP [1]— iki vokiečių okupacijoj — [. . .] *.

Kai kam nepatiko, kad minima LLDP **.

Galėčiau abudu duoti. Jeigu imtumėt, tai geriau dar šiomis sąlygomis: netaisyti nieko be mano žinios, atmušti man apie 50 sąsiuvinių ***.

Jeigu netinka, tai man grąžinti.

Katrą norite pirmiau?

A. Janulaitis

11. 1930 m. rugsėjo 29 d.

1930.IX.29

Gerb[iamasis]

Laišką, kuriame rašai apie Čyžą, gavau. Pavardės neatsimenu: arba jis pirmas užėmė vietą anksčiau, ar visai nebuvo kreipęsis.

Apie Daukantą. Iš jo daiktų komitete nieko neturime. Šį tą man rodė Papilėje. Yra tik kėdė, kurią būk jis padirbęs. Tai kreipkis tuo reikalu į Papilės kleboną kun[igą] Šveistrį.

Viso labo

A. Janulaitis

12. 1930 m. gruodžio 13 d.

1930.XII.13

Dr[auge]

Ačiū už žinutę apie Ivaškevičių [1], tai buvo visai naujiena. Atsiųsk.

Apie pašalpą Krašt[otyros] Dr[augijai] [2] patirsiu.

Dėl Daukanto komiteto raštų — reikės patirti ir nutarti.

---

* *Tekste neišskaityti du žodžiai.*

** *Taip tekste. Turėtų būti* — LSDP.

*** *Tekste sunkiai išskaitomas žodis.*

Važiuoja į Šiaulius Nezabitauskas, Galaunienės brolis (Zabičių ainis!),— važiuoja tarnybos ieškoti teisme. Darbštus vyras, padėk jam, gal reikia žodį tarti prie Morkvėno.

Viso labo

A. Janulaitis

13. VINCUI DAUKŠIUI

13. 1903 m. liepos 25 d.

25.7.3 Londonas **Daukšiui**

Atsakau ant laiško Tamstos. Ačiū už suteikimą atsakymo ant užklausimo.

Kaip matau iš turinio visų išleistų T[ėvynės] M[ylėtojų] D[raugijos] [1] knygelių, visos jos nekaltos. Galimas daiktas, kad „mužikų kova su ponais" kaip revoliucioniška netilps arba brangiam esant spausdinimui Amerikoje neišteks ant visų kitų knygelių pinigų, taigi, man matos, geriau būtų sugrąžinti rankraštį man, ir gal bus galima Europoj kaip noring išleisti ar skyrium, ar laikraščiuose. Pertaisius, nes ji taisymo reikalinga. Kad ilgai nusislinktų, nenorėčiau; jeigu bus galima šiais metais atspausdinti, tai gerai, o jeigu ne, tai verčiaus grąžinti. Stebėsitės gal iš to: pirmieji 3 straipsniai išsiųsti man nesant, o jų vienai knygelei per mažai buvo.

Rašau Jums, nes jūs atsakėte ant mano laiško D[akta]r[ui] Želniui rašyto.

Su guo[done]
A. Janulaitis

NB. Prašyčiau man rašant nevartoti pačtinių kortelių, nes gali kas nereikalingas perskaityti.

14. MSTISLAVUI DOBUŽINSKIUI

14. 1932 m. gruodžio 30 d.

Kaunas, 1932.XII.30

J[o] S[veikatai] P[on]ui M. Dobužinskiui
G[erbiamasis] T[amsta]

Ką tik sukakus * 25 metų nuo to laiko, kai Tamsta viešai pasirodei savo darbais dailės srityje ir nuo tuomet nenuilstamai kūrei ir dirbai. Priimk ir nuo manęs sveikinimus bei velijimus, kad ir toliau taip pat kaip iki šiolei sėkmingai ir našiai veiktumei.

Su pag[arba]
A. Janulaitis

15—24. PAULIUI GALAUNEI

15. 1921 m. birželio 6 d.

1921.VI.6 Kaune

Ponui Galaunei

1) Knygas ir laišką gavau. Ačiū Tamstai ir p[onui] Sruogai.

Už knygas sumokėta **nebrangiai,** ir jeigu reikėtų ir brangiau, vis tiek vertėtų, nes jų rusai nebeprispausdins, arba dar negreitai, o naudotis jomis reikės dabar.

Jeigu pasitaikytų surašuose ir vienu egz[emplioriumi] daugiau — ne bėda, jos čia pravers [1].

Kadangi laišką gavau vakar, tai Tamstos žmonai aš užmokėsiu šiandien.

Siunčiu dar naują sąrašą *. Ar nelabai išsigąsite?

2) Apie **Liubavskį** galiu štai ką pranešti.

---

* *Taip tekste.*

* *Sąrašo prie laiško nėra.*

V[alstybės] Arch[eologijos] Kom[isija][2] gavo iš Švietimo Minist[erijos] 1000 auks[inų]. Už tuos pinigus man pavesta nupirkti. Jų nupirkau, siunčiu per Baltrušaitį. Rodos, Užs[ienio] Reik[alų] Min[isterija] rašė jam, kad pakviestų jį Lietuvon[3].

Jeigu gautųsis „Lietuvos Metrika", tai jis labai praverstų.

3) **Beje:** Ar gavote mano **siuntinį** su produktais? (Skrynutė apie 1 pūdą.)

Pirmą sykį rašėte, kad negavote. O dabar ar gauta? Jeigu būtų žuvę, tai būtų skandalas.

7.VI.1921.— Jau užmokėjau Tamstos žmonai 99,05 auk[sino], o už kitus?

Priedus priskaitykite.

Viso labo

A. Janulaitis

16. 1923 m. lapkričio 26 d.

Kaunas, 26.XI.1923

Gerbiamasis!

Pridedu prie šio laišką p[onui] V. Mickevičiui (perskaitykite).

Ar negalėtumei Tamsta nuvykti į tą Lenkų knygyną[1] ir nurašyti **Niezabitauskio** eiles?

Iš Mickevičiaus laiško į mane matyti, kad yra ir kitų jo raštų ar apie jį. Įdomu kas? Gal medžiaga biografijai?

Tame pat Lenkų knygyne dirbo **M. Akelaitis** (Mikołaj Akielewicz). Ar yra kokios medžiagos?

Turbūt jie turi šitame knygyne rankraščių katalogą. Gal Tamsta pasiįdomausi? Gal yra spausdintas katalogas?

Turbūt Tamsta ten rasi daug įdomaus.

Lauksiu žinių.

Viso labo

A. Janulaitis

Kaunas
Poškos g[atvė], 14—3

17. 1923 m. gruodžio 14 d.

Kaunas 14.XII.1923

Did[žiai] Gerb[iamas] T[amsta]

Tris Tamstos laiškus gavau, o aš dabar teatsakau. Taigi Tamsta turi daugybę darbų, kad tik sveikata netrūktų per daug jėgas įtempus.

1. Tamsta pasakoji apie mokslo įstaigas, kuriose Tamsta dirbi. Norėčiau paduoti jas į spaudą. Bus žinoma, kad T[amsta] ten esi ne veltui išvažiavęs, paskui bus žinoma, ko galima Paryžiuje rasti ir ieškoti meno ir muziejų žinių srityje. Taigi ar negalėtumei plačiau parašyti, jeigu ne pavidale straipsnelio, tai pavidale laiško. Aš jį paduočiau spaudai.

2. Arch[eologijos] K[omisija] randa, jog nupirkimas * tokių daiktų, kuriuos T[amsta] minėjai, yra reikalingas. Prašo T[amstą] tat padaryti. Vakar posėdyje buvo nutarta asignuoti 1000 litų. Bet kadangi dabar turime prof[esorių] Spiciną iš Petrapilio, o pinigų yra nedaug, tai palauksime kol išvažiuos, tuomet pamatysime, ar bus ta visa suma, ir išsiųsime.

Projektas didelis. Nezabitausko raštai atmušti homografiškai. Bet dabar, manau, bus per anksti. Publika nieko apie jį nežino. Iš pradžių užtektų jį išspausdinus. Paskui būtų galima ir homografiškai išleisti, jeigu turės kloties.

Beje, ar tai jo paties ranka rašyta, ar tik perrašyta? Ar nėra kokių biografinių žinių apie jį? Turbūt bus kur nors pastaba apie jo gyvenimą? Aš tik turiu žinių apie jį iš bylos apie sukilimą.

Kad jis karštai buvo įsimylėjęs į Lietuvą, suprantama. Juk tai sukilėlis. Brangiausia tas — ko nustojame. Buvau emigrantu, žinau, ką tat reiškia būti svetur.

Nerizikuok Tamsta dėti pinigų į homografišką jo išleidimą. Pinigai išeis, negreitai grįš, kitam kam pritrūks. Tuom tarpu užteks perspausdinimo.

---

* *Įrašyta vietoj žodžio* — užpirkimas.

Be abejo, kataloge surasi daug „lituanicos"— rankraščių ir spausdinių. Iki šiol nebuvo kam įeiti ir susekti. Kai kurie bus naujiena. Bus anų padarytas darbas, ką dabar mes dirbame.

Akelaičio „Liet[uviškųjų] kun[igaikščių] aprašymą"— žinojau.

Svistoneckis Boleslovas — spėju, kad tai bus gudų partizanas apie Minską, kuris buvo ištremtas į Sibirą.

Turbūt „sumy Litewskie"— tai pinigai paskirti sukilimui Lietuvoje. O gal kas kita...

Vacl[ovas] Biržiška minavojo: Gadonas yra parašęs „Opis Źmudzi" [1], išspausdinta bene 2 egz[emplioriais]. Tenai Lenkų knygyne turėtų būti ar rankraštis, ar knyga. Ją ir aš užtikau cituojant.

Sužinojus, kas yra iš rankraščių „lituanicų", bus galima imtis galvoti apie jų nurašymą. Manau, atsiras vienas kitas studentas, kuris už tam tikrą atlyginimą imtųsi to darbo. Ir jam būtų uždarbis, ir čia nauda. Turbūt atsirastų. O Tamsta turi didesnių darbų, laikas ribotas.

Viso labo Tamstai ir Tamstos žmonai nuo manęs ir mano žmonos.

L[ieku] su p[agarba]

A. Janulaitis

18. 1923 m. gruodžio 20 d.

20.XII.1923

G[erbiamasis] T[amsta]

Nerašau laiško skubom. Rytoj poryt parašysiu plačiau.

Apie pinigų išsiuntimą kalbėjau su Jablonskiu: ano padaryta.

Ar negalėtų už atlyginimą koks **studentas** perrašinėti, pav[yzdžiui], Batiuš[ka] ar kitas. Aš atlyginčiau.

Tamsta turi geresnio, rimtesnio darbo.
Viso lab[o] [. . .] *.

A. Janulaitis

19. 1924 m. sausio 4 d.

Kaunas, 1924.I.4

G[erbiamasis] T[amsta]

Tamstos laišką, raš[ytą] 1923.14.XII gavau seniai, bet negalėjau, o teisingiau neprisiruošiau atsakyti.

Spicynas pabaigė savo paskaitas.

A[rcheologijos] Komisijoj nieko naujo neįvyko. Pinigų remontuoti muziejui ar archyvui negavome. Vadinas, jokio vaizdo tuo žvilgsniu negalima padaryti.

Kas politikoj girdėti, Tamsta žinai iš laikraščių. O apie naujus vėjus Prancūzijoj turbūt matyt iš Paryžiaus lapelių.

Siunčiu Tamstai orderį 300 frankų.

Prašyčiau už juos padaryti šitokį dalyką:

1) Mano žmonai reikia pastelės dažų, firmos „Lefranc'o". Turėtų būti „pastels tendris" (minkšti). Didelis kompletas.

2) Duoti pinigų p[oni]ai Novickienei, ji man ketino nupirkti keletą knygų. Pasteles ketino ji parvežti. Jeigu liks, tai pasilikti pas save, jeigu trūktų, tai ar ji gali damokėti? Galiu prisiųsti.

Aname savo laiške minavojai Tamsta apie **Nezabitausko** vertimą iš **Lamennais.** Būtų gerai nurašius. Tik nenorėčiau varginti Tamstos, ir tai būtų nuodėmė. Girdėjau (iš p[onios] Novickienės) esąs studentas Batiuška ar kitas koks, gal apsiimtų perrašyti. Ašai atlyginčiau. Gal galima sužinoti — ar apsiima ir kokios sąlygos.

Tamsta gali turėti dirbti savo šakoj, ko kiti nepadarys,— peržiūrėjus rankraščių katalogą, pažymėti, kas mums gali būti naudinga ir įdomu. Svarbiausia —žinoti,

---

* *Nepavyko išskaityti vieno žodžio.*

kur kas yra iš Lituanicos, vėliau bus galima prieiti prie jų naudojimo.

Aš esu Tamstai rašęs vieną laišką, ar esi gavęs?

Nepatarčiau fotografuoti Nezabitauskį. Geriau atidėti kitiems laikams. Nuorašas dabar svarbiau.

O gal perrašinėti baigti galėtų Batiuška ar kitas kas? Juk T[amsta] nuvargsi, sugaiši varginančiam mechaniškam darbui, kiti svarbesni darbai nukentės!

Dėl pinigų išsiuntimo kalbėjau su Jablonskiu. Jis sakė, kad viską atlikęs.

Savo raštą apie masonus, šubravcus tęsiu toliau. Apsistojau ant romantizmo. Sutrukdė kiti darbai. Pasirodė išaugęs gerokai. Auga platyn. O dar nepriėjau prie tiesioginės temos studentų draugijų Vilniuje.

Tariu, kad iki pavasariui baigsiu.

Žinoma, sutrukdys mažesnieji darbai.

Viso labo abiem nuo žmonos ir manęs.

A. Janulaitis

20. 1924 m. sausio 10 d.

Kaunas, 1924.I.10

A[ukštai] Gerb[iamasis]

Jūsų laišką, neseniai rašytą, gavau.

1) Dabar siunčiu Jums čekį **2000** frankų. Iš tų pinigų 1961 fr[ankas]=1000 litų Archeol[ogijos] Komisijos, 39 frankai — mano.

Tamsta duosi kvitą * A[rcheologijos] K[omisi]jai, jog esi gavęs 1000 l[itų]=1961 fr[anką].

2) Girdėjau (man sakė Jablonskis), jog bene vasario mėn[esį] baigiasi T[amstos] komandiruotė [1]. Reikėtų A[rcheologijos] K[omisi]jai parašyti raštą, kad pratęstų. Tame rašte įdėsi, jog ten ir ten klausai paskaitų, yra tokie ir tokie darbai ir kt. Pridėk, Tamsta, kad buvai man rašęs, jog iš pradžių buvai manęs tik Louvre'o (ar atvirkš-

* *Žodis įrašytas virš išbraukto* — sąskaitą.

čiai) mokyklą lankyti, o vietoj apsidairęs radai dar kitą, o ten yra tas ir tas, taigi reikia pratęsti.

Visgi norėčiau įdėti į spaudą šį tą iš Tamstos studijų. Jeigu T[amsta] nenori (ar nepatogu) rašyti straipsnio, tai bent privatinio laiško ar pranešimo A[rcheologijos] Komisijai pavidale. Mūsų studentai, suprantama, nepraneša nieko, ką jie ten rado. Pav[yzdžiui], radau spaudoj žinutę apie jų susirinkimą Paryžiuje, bet apie mokslo įstaigas — nieko.

Tamsta vienas ką kitą padarysi.

3) Siųsdamas Tamstai 5.I čekį 300 frankų rašiau, kokiam tikslui. Ar susirado perrašinėtojas?

4) Ar prie Lenkų knygyno nėra antikvariato ar knygyno lenkų, lietuvių istorijai?

Viso labo Tamstos žmonai ir Tams[tai] nuo mano žmonos ir manęs.

A. Janulaitis

21. 1924 m. sausio 21 d.

1924.I.21, Kaunas

Brang[usis]

Gavau vieną piktą laišką, o kitą, trumputį, taip sau.

Be reikalo Tamsta širdijies ant manęs ar kitų. Valst[ybės] arch[eologijos] kom[isija] ar vyriausybė visai užmiršo, kad Tamsta išvažiavai, neklausinėja, nekamantinėja. O jeigu prašiau pranešti apie Paryžiaus muziejaus mokyklą, tai aš pats savo iniciatyva.

O prašiau ot dėl ko. Gali vyriausybėje mainytis žmonės. Jeigu yra parašyti kokie raštai ir išspausdinti, tai vis tiek turi su jais skaitytis. Man norėtųsi, kad Tamstai tektų Lietuvos muziejų vedimas. Žinoma, gali atsirasti konkurentų. Kartais su „užtarimais" gaus partijos žmonės. Esant raštams, lengviau pergalėti, nes tuomet argumentų už Tamstą nelengva bus sugriauti.

Taigi jeigu aš prašiau parašyti šį tą spaudai, tai turėjau omenyje Tamstos naudą, ne savo, ne Arch[eologijos] K[o]m[is]ijos reputaciją.

Arch[eologijos] K[omisija] turės ilgainiui keistis savo sąstatu. Palengvėle turės atsirasti specialistų vieton diletantų. Iš pirmųjų tų specialistų būsi Tamsta.

Reikėtų, kad kas imtų tyrinėti archeologiją ir tame specializuotųsi.

Spicynui patiko Jablonskis, jis daug iš jo laukia.

Pas mus tyku ramu. Naujienų jokių.

Naujos operos („Carmen") dar nesulaukiame.

Straipsnį atidaviau „Vairui" [1]. Pas Brauną [2] užeisiu už keletos valandų, viską atliksiu. Tai parašysiu, kas padaryta.

Pasirodo, jog su Braunais nėra ko dėtis. Po teisybei, man tat kiti atliko.

Beje, taip dalykams stovint, kaip T[amsta] sakai, neverta perrašinėti Nezabitausko vertimo iš Lamennais.

Gal Tamsta žinai, jog yra išėjęs * vienas vertimas — kun[igo] Dembskio. Išleista Paryžiuje bene 1882 m. Stebėtina, kad niekur neradau paminėto mūsų raštijos istorijoj.

Žinoma, neverta dabar perrašinėti Nezabit[auskio] vertimą. Užteks žinoti, kad yra ir kur yra.

Be to, T[amsta] nesiskubink perrašinėti eiles, suspėsi.

Viso labo Tamstai, Tamstos žmonai nuo mudviejų.

S[u] p[agarba]
A. Janulaitis

22. 1924 m. sausio 29 d.

Kaunas, 29.I.1924

Brang[usis]

Praėjo audra pro Tamstos galvą. Turbūt Tamsta jau gavai reikalavimą grįžti Lietuvon? Po to turėjo ateiti telegrama, jog atmainoma.

Man sakė tat p[onas] Ministeris (Bistras).

Pratęsta iki 1.IV. Ar tuomet baigiasi semestras?

---

* *Įrašytas žodis virš išbraukto* — pasirodęs.

Pasteles gavau. Mano ponia apsidžiaugė: tokia didelė dėžė!

Ponios Novickienės nemačiau dar. Turbūt už kelių dienų, o ne anksčiau pamatysiu.

Rodos, nebuvau atsakęs į Tamstos klausimą: ką pirkti už pasiųstus pinigus (V[alstybės] Arch[eologijos] K[omisijos])? Gi tą, ką Tamsta minavojai rašydamas — prie Lituanikos, katalogus meno srityje ir k[ita]. Pavesta Tamstos nuožiūrai.

Dėl pinigų — buvom Brauno kontoroj. Jie davė žinią dar sykį; žada skirtumą išmokėti. Reikia žinoti, kuomet Tamsta gavai.

Viso labo Tamstai, Tamstos poniai nuo mudviejų.

A. Janulaitis

23. 1924 m. vasario 15 d.

Kaunas, 15.II.1924

Br[angusis]

Knygas, dažus gavau. Aš Jums skolingas. Ar T[amsta] žinai, kiek? Reikia grąžinti.

Iki kol Tamstai reikia pratęsti komandiruotę?* Duok T[amsta] žinią, reikia rūpintis iš anksto. Ar jau nori grįžti? Turbūt nuvargino krūva vargų ir darbų.

Dėl Klaipėdos nerimsta žmonės. Kiti migdo. Šiaip nieko ypatingo. Dėl operos-dramos vedimo visokių kalbų, nieko nesuseksi. Viso labo

A. Janulaitis

24. 1924 m. spalio 18 d.

Kaunas, 18.X.1924

G[erbiamasis] T[amsta]

Rašau tuo reikalu, apie kurį buvau kalbėjęs Tamstai išvažiuojant į Rygą. Noriu gauti keletą knygų ir knyge-

---

* *A. Janulaičio nuoroda:* Pratęsta iki I. III ar I. IV? Bist[ras] sakė, būk iki 1.IV. Gal supainiojo jie? Kuomet baigias semestras?

lių. Didžiausi knygynai bus Kymmel'so (vokiečių), kitas — Walter ir Ropps[1] (latvių[)]. Taigi gal pas juos ir reikėtų ieškoti.

1) **Hollander** Bibliographie der Livländischen Heimatkunde. Riga. Kymmel. 1924.

2) **Rathleö.** Das Verhältnis des livl. Ordens zu den Landesbischöffen. Riga. Dorpat. 1875

3) **Wittwek** Vom Bursenkinnd bis zum Fassen Studenten. Riga. Lüffler. 1924

4) **Karl Löwis of Menar** Burgenlexicon für Altlivland. 1922. Riga. Walter a Ropps.

5) **Buttner** Vereinigung der livländ. Schwertbrüderordens... (aus: „Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-Est-Curlands. Band XI. Seiten 3—75).

6) **Tobien** [Die] Agrargesetzgebung Livlands im XIX. Jahrh. I. Band. Berlin. 1919

Su pag[arba]
A. Janulaitis

25. *N. GENDROLIUI*

25. 1903 m. lapkričio 1 d.

Kopija * 1.11.03

N. Gendroliui **to Bostone**

Malonus Tautieti!

Jūsų laišką su pinigais (10 d[olerių]), rašytą 4 spalių mėn[esio], gavome. Kalendorius — 100 egz[empliorių] ir [„]D[arbininkų] B[also"] N 4—16, N 5—20 egz[empliorių] parašėme, kad pasiųstų, galbūt gausite drauge su šituom laišku.

Būtų gerai, kad pinigus siųstumėt iš kalno, nes mums visuomet jie reikalingi. Kaip turėsim su Jumis daugiaus

* *Virš teksto pieštuku kito asmens ranka užrašyta* — „D[arbininkų] B[alsas]".

reikalų, tai, gal būti, tuomet bus galima duoti ir ant kredito. O teip visi mums iš kalno prisiunčia.

Viso labo

J. Lizdeika [1]

PS. Jeigu imsite nuolatos ir norite, kad būtų apgarsinta, jog pas Jus gaunama mūsų raštai, praneškite.

26. M. GERŠONOVUI

26. 1941 m. kovo 2 d.

Vilnius *, 1941.III.2

Prof[esoriui] M. Geršonovui **Kijeve**

Gerbiamasis drauge

Gavau Jūsų malonų laišką, kuriame reiškiamas noras užmegzti dalykinius ryšius ir keistis leidiniais.

Šiomis dienomis išsiunčiau Jūsų adresu 7 savo knygas, visos jos lietuviškos.

Iki šiol pagal galimybes sekiau Kijevo mokslininkų darbus [valstybės ir teisės istorijos] srityje. Bet dabar yra galimybė užmegzti normalius, pastovesnius ryšius.

Jūsų **

27. LIUDUI GIRAI

27. 1929 m. spalio 4 d.

L. Girai
1929.X.4

Prie nespausdintų Kondratavičiaus eilių

Muravjovo Muziejaus Archyve [1] 1914 m. užtikau aktuose, kurie palytėjo Kondratavičiaus palikimą.

---

* *Tekste įrašyta lietuvių k.*

** *Be parašo.*

Jam mirus, Anicetas Renier[2] 1863. * III.22 padarė sąrašą visiem tiem rankraščiam, ką rado jo bute[3]. Sąrašas didelis. 186 N[r]. Tarp kito ko, buvo pridėta eilėraščiai, kurie, kiek galėjau patikrinti, nebuvo spausdinti.

O buvo tai: 1) *pasveikinimas* Mikalojui Malinauskui 1857.XII.6 jo vardo dienoje, 2) rašytas paišeliu eilėraštis —„apie išdykusius vaikus["].

Sachor-Moron vaikščiojo rankraštyje per rankas, išspausdinta „Noworocznik Litewski na rok 1904".

Valstiečių atleidimas — išspausdinta jo raštų rinkinyje.

Visi tie keturi eilėraščiai išversti L. Giros lietuviškai ir išspausdinti laikr[aštyje].

A. Janulaitis **

28. ZENONUI IVINSKIUI

28. 1933 m. balandžio 29 d.

1933.IV.29

Ponui Ivinskiui **Gedonyse** [1]

G[erbiamasis] T[amsta] *

Gavau iš p[ono] Jablonskio Tamstos laišką, rašytą dėl fot[ografinių] kopijų.

Meldžiu užsakyti fotogr[afines] nuotraukas tų raštų, kurie, Tamstos nuomone, reikėtų. Prireikus Ist[orijos] Draugija[2] išsiųs pinigus.

Šiai progai esant, paprašyčiau parašyti informacinį straipsnį į „Praeitį" [3] apie **Danzigo** archyvus. Kas ten yra, ar surašyti esamieji ten aktai, katalogai spausdinti, ar ne ir t. t.

---

* *Ištaisyta pieštuku vietoj klaidingai įrašytų 1803 metų.*

** *Po parašu pieštuku įrašyta* — Janulaitis.

* *Įrašyta A. Janulaičio ranka.*

Iš Tamstos raštų du dalyku atidaviau „Bibl[iografijos] Žinioms"[4] prof[esoriui] V. Biržiškai; liko recenzija apie Avižonio[5] diss[ertaciją].

Galiu ją atiduoti „Židiniui"[6] ar kur kitur.

Prašiau Avižonio, kad pats parašytų referatą apie savo darbą ($1^1/_2$—1 pusl[apio] didumo).

Yčo[7] nekrologą iš „Praeities" II tomo pridedu.

Dėl Berlyno archyvų yra toks mano prašymas. Aprašyti, kokie ir kur yra archyvai, žinoma, kiek tat liečia Lietuvą, ar yra katalogai, ar reikia iš ko leidimai ir t. t. Įdėčiau į „Praeitį".

Norėčiau paskelbti, kad žinotų dirbantieji prie Lietuvos istorijos, kas kokiame archyve galima ieškoti.

Dahlemo G[eheime] Staatsarchiv'e ** man visų **katalogų nerodė, nė jų sąrašo nedavė** ***, pav[yzdžiui], buvau prašęs duoti man aktus, paliečiančius diplomatinius Rusų—Prūsų santykius 1795—1807, tai nieko nepasakė. **Gerai būtų užsižymėjus esamųjų katalogų** ir repertorijų **sąrašą. Jeigu pradėti, tai reikėtų visą archyvą aprašinėti (kiek liečia Lietuvą).** ***

Viso gero

A. Janulaitis

29. KONSTANTINUI JABLONSKIUI

29. 1924 m. rugsėjo 23 d.

Kaunas, 1924 m. rugsėjo 23 d.
Gerb[iamajam] K. Jablonskiui Kaune

Karo Mokslo Draugijos[1] Istorijos Sekcijai reikalinga paskelbti nurodymai, kaip rinkti ir naudojimuisi skelbti įvairius istorijos vertę turinčius dokumentus (senovės, naujesnių laikų). Sekcijos Valdyba prašytų Tamstos tuos nurodymus išdirbti ir Sekcijai suteikti, kad ji galėtų tai

** *Slaptasis Valstybės archyvas (Vok.) Daleme.*
*** *Pabraukta juodu rašalu tikriausiai kito asmens ranka.*

savo nariams paskelbti. Valdyba kreipia Tamstos domę į tai, kad daug karininkų dažnai randasi tokiose sąlygose, kurios leidžia jiems parinkti palaidai besimėtomų arba netinkamoj tvarkoj bei apsaugoj esančių dokumentų ir kad tos rūšies dokumentams prie Kr[ašto] Aps[augos] Ministerijos yra labai tinkama vieta, būtent — Centrinis Kariuomenės Archyvas [2].

Pirmininkas A. Janulaitis
Sekretorius Majoras Ruseckas

30—34. MARTYNUI JANKUI

30. 1904 m. balandžio 24 d.

24—IV—04. B[ernas]
P[onui] Jankui

G[erbiamasis] P[rieteliau]

Turiu dar du Jūsų laišku, vienas rašytas 7—I, o antras viduryj kovo. Prekės [1] abiejuose atsitikimuose nevienodos. Antrą kartą per daug pakėlėte.

Mano sąlygos tokios:

Darbui yra iki 7 knygelių, apie 11—12 lankų (taigi tiek pat, kiek „D[arbininkų] B[alsas]" per metus). Galima varyti paeiliui. Spausdinti daugiausia po 3000, tik 1—2 po 2000 egz[empliorių]. Pinigai per Jurg. [2] bus galima gauti. Spausdinti reikės ant biškelį geresnio poperio. Prekė: (formatas D[arbininkų] B[also]).

I. Jūsų poperis ir luobeliai [3]:

3000 egz[empliorių] 1 lankas su susegimu, luobeliais ir apdirbimu — 50 markių.

($^1/_2$ lanko — 25 m[arkės]
$^1/_4$ lanko — 13 m[arkių])

2000—40 ($^1/_2$—20, $^1/_4$—10 m[arkių]). Iš viso darbo būtų ant 500—600 markių.

II. Mūsų poperis ir luobeliai:

3000—25 m[arkės]
2000—20 m[arkių]

Jeigu formatas 2 sykiu mažesnis, ar bus du sykiu pigiaus?

Minėtą pirmiaus „Popiežiai ir Dievas" jau esu gavęs. Norėdami vartoti, galite gauti. Teipogi yra ir „Vaišės" seniaus spausdintos, bet jau išparduotos.

Viso labo

A[ugustinas]

31. 1904 m. gegužės 9 d.

9.V.04

G[erbiamasis] T[amsta]

Buvau rašęs 23.IV[1] laišką, gal jį gavote. Viename iš paskutinių laiškų minėjote, juog atimta nuo Jūsų D[arbininkų] B[alsas], ant kurio kelias markes uždirbdavot. Jeigu norite, galite gauti dabar ir D[arbininkų] B[alsą], žinoma, ant tų pačių sąlygų, ką ir pirmiaus (t. y. 34 m[arkės] lankas, 1300 egz[empliorių]).

Toliaus, girdėjau, yra kam atlikti pas Jus korektą ant vietos. Tas bus ir man parankiau, nebūtų gaiščio siuntinėjant ten ir atgal, o jums nestovėtų šriftas dykai, galėtų eiti mašina.

Jeigu sutinkat, tai duokite žinią*, kad galima būtų pasiųsti raštus (laikr[aštį] ir knygutes). Tokiu būdu galima būtų atlikti daug darbo per trumpą laiką.

Viso labo A[ugustinas]

32. 1904 m. gegužės 21 d.

21—V—04 Bernas

Jau turbūt 3 esate gavę. Meldžiu paskubinti. Jeigu korr[ektūros] nebus kam atlikti, siųskit man čionai. Didelio užgaiščio nebus, grįš atgal ant rytojaus.

A[ugustinas]

* *Po to išbrauktas žodis* — greičiau.

33. 1904 m. birželio 1 d.

1.VI.04 B[ernas]

Jūsų laišką gavau 26.V, o 2 egz[empliorius] Nr. 3—30.V. Negalėjau tuojaus atrašyti. Darau dabar.

1. Parašiau Jurui [1], kad užmokėtų Jums 68 m[arkes]. Pridedu dabar **atsišaukimą.** Spausdinti 32 000 egz[empliorių]. Atsimenu, „Jauniems kareiviams" už tokį pat skaitlių ant geresnio poperio užmokėta 56 m[arkės]. Dabar spausdinsit ant prastesnio kaip D[arbininkų] B[alsas], tai užteks 48 m[arkių]. Ar sutinkat? Jeigu korektorius yra, tai lai atlieka, o jeigu nėra, tai siųskite man. Prašyčiau darbą tuojaus atlikti.

2) Paskutinį sykį rašydamas buvau pridėjęs mažą lapelį (500 egz[empliorių]). Kodėl nepasakot, kiek prekiuos? Man tas reikalinga greičiaus.

3) Neužilg bus dar vienas atsišaukimas.

4) Pasakiau vakar, kad pasiųstų Jums „Spartaką". Savo paskutiniame laiške esu minėjęs apie prekę 44 m[arkių], 3000 egz[empliorių] nuo lanko. Matyt iš Jūsų laiško sutikimą. Pabaigę atsišaukimus, kibkite prie „Spartako". Korektą siųsti man, nes, tikiuosi, korektoriaus nebebus.

5) Siųsdami rankraščius, neužmokėjote porto, turėjau primokėti 1,50 fr[anko]. Atsverkite, kad nereikėtų kaštavyties.

Atsakau ant jūsų laiško.

Dėl „Auštant" man tikrai buvo negeruma, prasimanyti man nėra reikalo. Dabar, spaudai atsiradus, galėsite daugybę paleisti į svietą. Luobeliai reikia permainyti.

Mudu nekalbėsim apie lenkimąsi, žeminimąsi, nėra reikalo nė prieš žmogų, nė prieš šėtoną.

Dėl „Pop[iežiaus] ir D[ievo]" užmiršau dar. Tenai buvo pridėta „Laike mišių", tą galima drauge pridėti [neverta tiktai 2 trumpučių atsakymų ir provų] *. Atspausdinę duosite žinią, pristatysite atgal rankraščius.

---

* *Laužtiniai skliaustai A. Janulaičio.*

Trumpame laike gausite daugiaus knygelių, tokiu būdu greitai išvarysim žadėtąjį skaitlių. Misliju, kad dabar su maldaknygėmis eis blogiaus, kaip duota spauda, tas pats ir su sapnininkais. Dabar patys numanysite, ant kiek vienas kitam mudviejų reikalingi.

Rodos, viskas atlikta šiam sykiui.

A[ugustinas]

34. 1905 m. sausio 2 d.

2.I.5

P[onui] Jankui

G[erbiamasis] T[amsta]. Už kelių dienų bus prirengtas N 1(21) D[arbininkų] B[also]. Ar galite ir dabar spausdinti? Tuojaus ir pasiunsčiau.

Yra prirengta knygelių. Yra keleriopų — storumu ir didumo.

Tarp kitko, bus kelios po 16 pusl[apių] (form[atas] 1/2 D[arbininkų] B[also] arba 8 pusl[apiai] D[arbininkų] B[also]) 3000—4000 egz[empliorių]. Luobelių nereikės. Susegti su viela. Popieris D[arbininkų] B[also]. Kiek prekiuos?

Toliaus yra viena 1 1/2 lank[o] D[arbininkų] B[also] (mažojo 3 l[ankų]) komedija. 3000 su luobeliais. Kiek prekiuos?

Yra dar daugiaus prirengtų. Kokio formato poperį turite?

Laukiu atsakymo. Už N 7(20) D[arbininkų] B[also] gausite nuo dėdės 66 m[arkes].

A. Andrius

35. BOLESLAVUI ANTONIJUI JENDŽEJOVSKIUI

35. 1903 m. kovo 28 d.

Kopija * Londonas 28.III.03

Pil[iečiui] B. A. Jendžejevskiui NE

Gerbiamasis Drauge! Jūsų III.17 d[ienos] laišką gavau. Jūsų prašymo, deja, įvykdyti negaliu. Mūsų leidinių są-

---

* *Žodis įrašytas lietuviškai.*

rašas paskelbtas „Darb[ininkų] Balso" 1903 m. Nr. 1, kurį netrukus išsiųsime.

Rytoj grąžinsiu „Sierakauskį", nes tuo užsiims kažkas kitas.

Su pagarba
J. L[izdeika]

36. JUTELIUI

36. 1903 m. lapkričio 28 d.

Kopija Juteliui

28.11.3 Londone

Garbingas Tamista

Laišką, raš[ytą] 30 spalių, gavome. Raštai pasiųsti iš kitos vietos.

Išsiųsta:

[„]Darbininkų Balsas["] N 4—6 egz[emplioriai]
[„Darbininkų Balsas"] N 5 — 6 [egzemplioriai]
[„Darbininkų] Kalendorius["] — 15 [egzempliorių]
[„] Vorai ir musės["] — 4 [egzemplioriai]
[„]Varžytynės["] — 1 [egzempliorius]
iš viso 4,92 r[ublio]=2 d[oleriai] 50 c[entų] *.

Jeigu imtumėt nuolatos ir didesniam skaitliuje, tai būtų galima apgarsinti „Darbininkų Balse", kad pas Jus gaunama, teipogi gautumet rabatą [1]. Užsimokėti reikia iš kalno.

Su gu[odone]
J. L[izdeika]

37. A. KIEDŽIUI-KAREIVIUI

37. 1903 m. sausio 30 d.

30 sausio 1903

Brangus drauge! *

Jūsų laišką, raš[ytą] 6 sausio, gavau.

---

* *Visas laiško tekstas nuo pradžios iki šios vietos kryžmai nubrauktas ir vėl atstatytas. Toliau dar išbrauktas vienas sakinys* — Duokite žinią, ar gauta.

Išsiunčiau knygas, kurias užprašėte. Kitų nebuvo, bet jos greitai bus.

Tuom tarpu paprašysiu Jūsų pinigų už juos. Kasa tuščia, o reikia spausdinti. Prasideda metai, nauji darbai, nauji išleidimai. Visur išsiuntinėjau tokius laiškus.

Taigi gal pasirūpinsite prisiųsti pinigus pagal pridėto surašo.

Jums, man matos, neužsimoka keliauti dėl vieno pasimatymo į Londoną, čionai yra parduodančių [1].

Geriaus susitarsime apie tą per laiškus. Atvažinėti galėsiu ant kelių dienų. Jeigu reikės, tai galėsiu net grįždamas po kelis sykius apsilankyti.

Apie dieną, kuomet važiuoti, pasirokuosime vėliaus.

Žadėjote suteikti žinių iš Manchesterio, Liverpoolio ir kitur. Reikalingos būtų mūsų laikr[aščiui] „Darbininkų Balsui". Aprašykit, kiek jų yra, kuom užsiima, kokios algos ir t. t.

Toliaus aš buvau jūsų užklausęs apie jus pačius. Galite nesibijoti redakcijos.

N 7 [„]D[arbininkų] B[also"] dar neišėjo, tik spausdinasi. N 1 už 1903 m. rengiamas.

Galimas daiktas, kad keliausiu į Škotiją. Noriu susipažinti su darbininkų padėjimu, suseiti su žmonėmis, padėti jiems prie darbo.

Lyg kitam sykiui

Jūsų Lizdeika

Kaip matote iš rokundos **, jums numušta iš prekės trečia dalis, kad apsimokėtų už darbą nors biškį. Daroma visuomet su tais, kurie apsiima platinti ir ima po daug egzempliorių.

J. L[izdeika]

---

* *Laiško viršuje pieštuku kito asmens ranka įrašyta* — A. Kiedžiui-Kareiviui. *Laiškas grįžo nepasiekęs adresato (tarp 17a ir 18 archyvo lapo yra nenumeruotas grąžinto laiško vokas).*

** *Sąskaita, pavadinta* „Draugo Kareivio rokunda", *neskelbiama, ji yra l. 17 a.*

38—40. *P. KLIMENKAI*

38. 1932 m. balandžio 14 d.

1932.IV.14

Prof[esoriui] Klimenko **Kijeve**

Didžiai gerbiamas kolega!

Aš gavau Jūsų darbo apie Mindaugą pirmąjį tęsinį. Laukiu sekančių. [. . .] * išsiųsta 20 dol[erių]. Jūsų nurodytas žodynas bibliotekoje yra.

Jūsų **

*39. Ne anksčiau kaip 1932 m. gegužės 7 d.**

Prof[esoriui] P. Klimenko **Kijeve**

Didžiai gerbiamas kolega!

Jūsų darbo apie Mindaugą tęsinį, 25—26 pusl[apius], gavau V.6.

Vokiečių kalba galime pridėti tik reziumė.

Jūsų **

40. 1946 m. lapkričio 4 d.

1946.XI.4 *

Didžiai gerbiamas kolega

Atsakydamas į Jūsų laišką, galiu pranešti, kad:

Jūsų studija „Lietuvos feodalizmo užuomazgos" buvo jau surinkta; tada nesuspėjome išspausdinti; atsitraukdami vokiečiai sunaikino visą rinkinį. Išliko tik korek-

* *Rusiškame tekste neišskaityti du žodžiai.*

** *Be parašo.*

* *Datuojama pagal šio ir 1932 m. balandžio 14 d. laiško turinį.*

** *Be parašo.*

* *Data įrašyta kito asmens ranka.*

tūrinis atspaudas. Teks galvoti apie rinkimą ir spausdinimą iš naujo.

Jūsų **

41—47. PETRUI KLIMUI

41. 1926 m. birželio 30 d.

30.VI.1926

G[erbiamasis] T[amsta]

Šiandien rytą išsiunčiau kortelę prof[esoriui] Painhrmneanz * Lietuvos mokyklų klausimu: jog verčiama.

Adresą turite. Parašę savo ar perdirbę, nusiųskite [. . .] **. Tuoj važiuoju į Palangą (villa „Anapilis").

Su p[agarba]

A. Janulaitis

42. 1928 m. kovo 3 d.

Kaunas, 1928.III.3

G[erbiamasis] T[amsta]

Iš sąrašo knygų, kurias buvau prašęs parūpinti, meldžiu išbraukti Karata-Karatowski, nes ji čia yra.

Su pag[arba]
A. Janulaitis

43. 1929 m. lapkričio 21 d.

1929.XI.21, Kaunas

G[erbiamasis] T[amsta]

Ačiū už prisiųstas žinias apie moksloraštį. Tenka vėl pavarginti.

** *Be parašo.*

* *Tekste sunkiai išskaitoma pavardė.*

** *Tekste nepavyko išskaityti vieno žodžio.*

Knygininkai mano nesuranda, gal Tamstos ryšiai su vietos knygų pirkliais man padės. Ieškau keleto dalykų išparduotų, gal Tamstai pavyktų rasti.

1) Recueil des Instructions données aux ambasadeurs et ministres de France

Pologne par L. Forges
t. II
Paris [Lecan] 1888

2) **Livre du contenaire** [du Code civil] * vol. I—II 1904. Paris

3) **Pierling** Le Saint-Liege et la Russie t. II 1900 (—1901) Lilon

Viso labo Tamstai ir Tamstos Poniai

A. Janulaitis

44. 1930 m. rugsėjo 5 d.

1930.IX.5, Kaunas

G[erbiamasis] T[amsta]

Savo laiku Tamsta man buvai žadėjęs straipsnį iš Vytauto gadynės. I tomas jau užbaigtas, už 1—2 savaitės bus paleistas į pasaulį. Į II tomą (Vytauto) straipsniai pamaži renkas.

Norėtųsi turėti užbaigtą dalyką, ne dalį veikalo, ketinančio išeiti skyrium.

Turbūt Tamsta jau priruošei, tai lauksiu atsiunčiant.

Viso la[bo]

A. Janulaitis

P. Klimo įrašyta pastaba: Atsakyta 1930/IX/10.

---

* *Laužtiniai skliaustai autoriaus.*

45. 1930 m. rugsėjo 29 d.

1930.IX.29

Gerb[iamasis]

Ghillebert de Lannoy keliones galima bus išspausdinti „Praeityj". Bus galima padaryti, kaip norėsite (atmušimas straipsnio, paveikslai ir t. t.).

Tik padarykite viena: nurodykite šaltinius. Gal nauju prancūzų metodu ir gerai, bet norėčiau laikytis savosios: įrodymai, šaltiniai gali būti ir apačioj ar gale. Jaunikliams būtų naudinga pasimokinti, kaip tai tyrinėjininkų daroma.

„Praeitį" pasiųsime kun[igui] Tumui.

Yra paruošta brošiūruoti egzemplioriai. Tuo tarpu laukiama, kol pabaigs į drobę taisyti. Per 1 savaitę viską atliks.

Beje, Jonynas norėtų žinoti — ar Tamsta dabar tyrinėji, ar tyrinėjai Vytauto santykius su totoriais?

Pridėtas p[onui] Krivickui laiškas. Gali Tamsta pasiskaityti.

Su pag[arba]
A. Janulaitis

46. 1931 m. sausio 13 d.

Kaunas, 1931.I.13
Ponui P. Klimui **Paryžiuje**

G[erbiamasis] T[amsta]

Pernai vasarą buvo Lietuvoj (ir Visoj Pabaltėje) olandų Draugijos Tautų Sąjungai remti atstovai. Greitai po to pakvietė apsilankyti pas save mūsų tokio pat vardo draugiją. (Deja, į mano rankas vėlai tas laiškas pateko.)

Ar negalima būtų per Tamstą sužinoti, ką jie dabar kviečia — ar bus tik suomiai, estai, latviai, ar į Pabaltę įtraukė ir daugiau tautų?

Dar reikalas — jau kitos rūšies. Tamstos darbą apie Lannoy bus galima išleisti, kaip rašei. Visgi neteks įdėti žemlapio (XVI amž[iaus] ir Brauno plano[1] (XVII amž[iaus]), šis — abejotino kilimo, o ir dažnai spausdinamas. Visa kita bus įdėta.

Su pagarba
A. Janulaitis

P. Klimo užrašyta pastaba: Atsakiau I/30.

47. 1931 m. vasario 4 d.

1931.II.4

Gerb[iamasis]

Tuoj pradės rinkti Gilbertą. Klišes greitai pabaigs. Dalis — seniau buvo padaryta.

Brauno planas atmuštas Strazdo[1], Vilniuje.

Dėl vieno tilto visą žemlapį dėti — gal nebūtų reikalo.

Korektūrą gausite.

Atmušti galima ir ant geresnio poperio, tik kokio? Gal atsiųstumėte? Gal tokio gero nebus? Korektūras darant, paaiškės — kiek lankų ir koks poperis. Mūsų poperis geras, be medžio, iki šiol niekas nespausdino. Argi neužtektų? (Dabar ir kiti ėmė spausdinti: įvedžiau deramą kultūrą.)

Daug metų gulės mūsų leidiniai ir nesupus.

Spausdiname 600 egz[empliorių]. Nuo II tomo pradėję, didesnius straipsnius leisime pardavimui skyrium atmušimuose 150—200 egz[empliorių].

Kam Jums tiek daug sau atmušimų (200)? Argi išplatinsite dalindami? Bet tai — Jūsų dalykas.

Beje, prisiųskite prancūzų kalba reziumė.

Viso labo

A. Janulaitis

P.S. Viso labo poniai.

48. 1903 m. vasario 13 d.

13.II.03 *

pil[iečiui] I. Korsakui Leybostone

Gerbiamasis Drauge! Jūsų 3/I ir 5/II 03 laiškus gavau. Po „Vardan Teisybės" ** šiomis dienomis pats atsiliepsiu. Šird[ingi] sveik[inimai]

J. Lizdeika

49. 1903 m. vasario 18 d.

18.II.03

pil[iečiui] Korsakui Leybostone

Gerb[iamasis] Dr[au]g[e]

Šiandien išsiųstos tokios brošiūros:

.... *

Iš viso 1 r[ublis] 20 [kapeikų] = $^{2}/_{6}$

N 16 nėra visiškai.

Kainos nustatytos leidiniams, nepriklausantiems mūsų partijai.

Su draug[iškais] sveik[inimais]

J. Lizdeika

50, 51. LENKIJOS SOCIALISTŲ PARTIJOS KNYGYNUI

50. 1903 m. gegužės 30 d.

30.V.03.

Lenkijos Socialistų partijos knygynui **Londone**

Prašau atsiųsti 100 egz[empliorių] „Darbininkų klausimo". Gavęs brošiūras, išsiųsiu skolą už jas.

Adr[esas]:

Su p[agarba]
J. L[izdeika]

---

* *Virš datos pieštuku užrašyta — 1903.*

** *Pavadinimas įrašytas lietuviškai.*

* *Vietoj brošiūrų antraščių tekste yra tik 3 eilutės taškų, virš kurių yra išbrauktas žodis* — ant[raštės].

51. 1903 m. birželio 4 d.

Kopija * 4.VI.3

Lenkijos Socialistų partijos knygynui **Londone**

Siunčiu skolą už broš[iūrą] „Darbininkų klausimas"— 1 [svarą] 1 [šilingą] 6 p[ensus].

Su p[agarba]
J. L[izdeika]

52—54. LENKŲ BIBLIOTEKAI PARYŽIUJE

52. 1931 m. spalio 8 d.

Kaunas, 1931.X.8
Lenkų bibliotekai Paryžiuje

Be neseniai mano paskelbtų Nezabitauskio laiškų, Bibliotekoje yra kitų, dar neperrašytų. Prašau malonaus sutikimo nukopijuoti ir paskelbti likusius. Kartu su leidimu rūpi ir kopijavimo būdas. Perrašymas atima daug laiko, brangus ir nepatogus. Paprastai iš kai kurių archyvų duoda fotografinius atspaudus (baltai ant juodo dugno), tikslesnius nei ranka padarytus, ar šitaip negalima padaryti Lenkų Bibl[iotekoje]? Kiek gali kainuoti?

Rūpi man šie Nezabitauskio rank[raščiai]:

Słowo wieszcze (42 pusl[apiai]),

Žuodiej tykiejymo (154 pusl[apiai]), abu viename aplankale.

Su pag[arba] *

* *Įrašyta lietuviškai.*

* *Be parašo.*

53. 1931 m. spalio 25 d.

Kaunas, 1931.X.25
Lenkų Bibliotekai **Paryžiuje**

Atsakydamas į Bibliotekos š[io] m[ėnesio] 15 d. malonų laišką, prašau nufotografuoti Nezabitauskio rank[raščius]:

1) „Słowo wieszcze", iš viso 42+8 pusl[apiai]
2) „Žuodiej tykiejymo", iš viso 154 pusl[apiai]

Laiškų, kurių neperrašiau, išsiaiškinęs paprašysiu vėliau.

Dabar siunčiu pašto perlaida 400 fr[ankų].

Reiškiu pagarbą *

54. 1931 m. lapkričio 2 d.

Kaunas, 1931.XI.2
Lenkų Bibl[iotekai] **Paryžiuje** *

Papildydamas savo X.25 d. laišką, prašau nufotografuoti kun[igo] Nezabitauskio laiškus ir dokumentus, kuriuos nurodys p[onia] Urbšienė, skolą aš tuojaus išsiųsiu tiesiogiai.

Reiškiu pagarbą **

55, 56. LIETUVIŲ MOKSLO DRAUGIJAI

55. 1928 m. rugsėjo 20 d.

Lietuvių mokslo draugijai Vilniuje

Karo pradžioj [1], kad nepražūtų pas mane, buvau įteikęs Draugijai saugoti D[akta]r[o] J[ono] Šliupo korespondenciją iš 1880—[18]82 m. laikų.

Dabar esant galimybei sunaudoti, prašau ją man grąžinti, įteikus D[akta]r[ui] D. Alseikai *.

1928.IX.20 **

* *Be parašo.*
* *Laiško viršuje A. Janulaičio ranka įrašyta:* per malonę.
** *Be parašo.*
* *Be parašo. Vietoj parašo A. Janulaičio ranka įrašyta* — (parašas).
** *Data įrašyta A. Janulaičio ranka.*

56. *Ne anksčiau, kaip 1928 m. rugsėjo mėn. pabaigoje* *

Lietuvos ** Mokslo Draugijai **Vilniuje**

Turiu garbės prašyti leisti ponui Valaičiui ar kam jis paves nurašyti man d[akta]r[o] Šliupo laiškus, kuriuos kadaise buvau davęs į depozitą ***.

57. *LIEUVIŲ PARODOS 1900 METAIS PARYŽIUJE KOMITETUI*

57. *1899 m. rugpjūčio 18 d.*

Šiauliai, 30/18.VIII.99

G[erbiamieji] T[amstos]!

Siunčiu Tamstoms parodai **40 r[ublių] nuo X.X.** * ir 5 r[ublius] nuo Kelmiečio.

Neseniai Jums išsiunčiau 100 r[ublių], ar apturėjote? Laukiu ataskaitos „Ūk[ininke]" ar „V[arpe]".

Šiaulietis

P.S. Vienas mūsų netolimų kaimynų turi ant **fonografo** ** užrašęs **keletą lietuviškų dainų** **, ar negalėtumėte jų **demonstruoti ant parodos.** ** Voliukus jis gali duoti, o nusiuntimas tai jūsų kaštu. Malonėčiau gauti atsakymą, ar apsiimate, kur siųsti ir ant kokio laiko jums pristatyti.

Šiaulietis ***

---

* *Datuojama pagal A. Janulaičio 1928 m. rugsėjo 20 d. laišką draugijai. Datuojant pagal įrašą ant MAB. F. 267—144 aplankalo, šis laiškas būtų rašytas 1931 m. (žr. 90, 91 laiškus).*

** *Taip tekste. Turėtų būti* — Lietuvių.

*** *Be parašo.*

* *Pastaba ir žvaigždutė pažymėta A. Janulaičio mėlynu pieštuku:* Suklysta apgarsinime „Ūk[ininkas]" N 9.

** *Žodžiai pabraukti paprastu pieštuku tikriausiai kito asmens ranka.*

*** *Parašas* Šiaulietis *išbrauktas A. Janulaičio ranka.*

Atsakymas turi būti kitiems nesuprantamas!

Šiaulietis ***

Mano adresas: ****
Prierašas kito asmens ranka: A. Janulaičio laiškas.

58. POVILUI PAKARKLIUI

58. 1949 m. lapkričio 16 d.

1949.XI.16

G[erbiamasis] T[amsta]

Vyr[iausioji] Atest[acinė] komisija (Roždestvenska 11) 3.III.1945 protokolo Nr. 5 — § 19 — pripažino A. Janulaičiui teisių mokslo doktoratą ir profesoriaus titulą.

Įmokėjau į Kauno Universiteto kasą 100 rub[lių] — 1946.VII.30.

Iki šiol negavau nė diplomo, nė atestato.

Todėl prašyčiau Tamstą sužinoti, kodėl nesiunčia? O gal Tamsta galėtumei atsiimti, jeigu prisiųsčiau įgaliojimą?

Su pag[arba]
A. Janulaitis

Kaip sekasi darbas? Kokią temą pasirinksi Tamsta?

A. J[anulaitis]

59. JUOZUI PAUKŠČIUI

59. 1903 m. birželio 3 d.

Kopija 3.VI.02 *

G[erbiamasis] T[amsta] **

Jūsų suskaita, raš[yta] 18.V.03, gauta. Patėmijau klaidą. 7.XII.03 *** rašėte ant užklausimo apie sąlygas pir-

---

*** *Parašas* Šiaulietis *išbrauktas A. Janulaičio ranka.*
**** *Adresas užteptas rašalu.*

kimo nuo Jūsų knygų ****, juog leisite „už 4 dalį mūsų kataliogo prekės", tiktai ant tokių sąlygų ir galėjau paimti sulyginant didelį skaitlių. Mes tegalime imti kapeiką vieton cento; išeina, jog knygelė vertės 25 c[entai] pard[uodama] už 25 kap[eikas], priskaitę knygų persiuntimą iki sienai, gabenimą ir prekę (25 pf[enigai]), tik išeinam ant savo [. . .] *****, jeigu dykai neduosim niekam. Pelnas abejotinai užeina. Gal tas jums neparanku, bet Jūs patys rašėte, o mes iš kasos tegalime mokėti suderėtą prekę, o teip skirtumas griūtų ant mano kišenės.

Teip gi dabar Jūsų atskaita išrodys teip:

I	vieton 7,50 d[olerio]	— 5,62½
	porto	— 1,17
II	vieton 3,17	2,38½
	porto	0,50
	iš viso	9,68 dol[erio]

=1 [svaras] 19 [šilingų] 9 [pensai] ******

60. J. J. RAZOKUI

60. 1903 m. lapkričio 27 d.

Kopija * 27—11—3 Londone

J[o] M[ylystai] J. J. Razokui
East St. Louis, IU

G[erbiamasis] T[amsta]

Tamistos laiškelį ir „money order" gavome. Ačiū už velyjimus. Mums linksma girdėti, kaip atbunda darbininkai, kaip atsiranda tokie, kurie platina susipratimą ir

---

* *Tekste data įrašyta klaidingai. Turėtų būti ne* 1902 *m., bet* 1903 *m. Tai rodo tolesnis laiško tekstas bei laiško priede esanti sąskaita:* „G[erbiamiesiems] Paukščiui ir Co", *datuota 1903 m. birželio 3 d.* (L. 9a). *Toje sąskaitoje tarp kitų leidinių minimi ir 1903 m. „Darbininkų balso" numeriai. Sąskaita neskelbiama.*

** *Virš laiško teksto kito asmens ranka pieštuku įrašyta:* Iš „D[arbininkų] B[also]" archyvo: *žemiau* — Paukščiui.

*** *Tekste ši data nurodyta klaidingai. Turėtų būti* — 7.XII.02.

**** *Po to išbrauktas žodis* — atsakėte.

***** *Tekste nepavyko išskaityti vieno žodžio.*

****** *Be parašo.*

* *Įrašyta raudonu rašalu.*

kelia iš miego. Velyjame Tamstų darbe ko geriausios kloties. Laikas darbininkams suprasti, kad socializmas ir darbininkų reikalas tai tas pats, kad susipratę ir apsišvietę kovoje laimės. Ot kodėl reikalingas darbas ant tos dirvos. . .

Mes didelio rabato duoti negalime, nes patys žinote, kad mūsų raštai pigiai parduodami, o Amerikoj imama dvigubai. Daugiausiai ką mes galime duoti, tai 20% ** su mūsų prisiuntimu. Imdami daugiaus ir naudos galite gauti didesnės ***.

Gausite prašytą skaitlių. Jie visi prekiuoja ne 10,30 kap[eikų] ****, kaip buvot sumetę, bet **11,50** k[apeikų] *****. Atmetus 20 % ****** rabato, gausime **9,20** rub[lio] *******. Prisiuntėt — 6 rub[lius], skoloj likot — 3 r[ublius] 20 k[apeikų] ********.

Raštus gausite iš įvairių vietų. Jums rašyti nebereikės, mes patys parašėm.

1) Nuo mūsų *********— kalendorius.

2) **Nuo Lapino** [1]— [„]Genių dėdę["], [„]Kas yra, o kas bus["], [„]Programa["], „]Pirmyn["], [. . .] **********

[3)] Nuo Žalio: [„]Kas iš ko gyvena["], [„]Darbo diena["], [„]Kas reikia žinoti["], [„]Šventė 1 geg[užės"], [„]Valdžios pilvas["], [[„]Karalius["], [„]Varžytynės["] ***********.

Likusią skolą 3 r[ublius] 20 k[apeikų] ************ teikitės mums atsiųsti.

Su g[uodone]
J. L[izdeika]

** *Ištaisyta raudonu rašalu vietoj* 25%.

*** *Sakinys prirašytas raudonu rašalu.*

**** *Taip tekste. Turi būti* rublių.

***** *Taip tekste. Turi būti* rublių.

****** *Ištaisyta raudonu rašalu vietoj* 25%.

******* *Ištaisyta raudonu rašalu vietoj* 8,62.

******** *Ištaisyta raudonu rašalu vietoj* 2 r[ublius] 62 k[apeikas].

********* *Įrašyta virš išbraukto* — Iš Londono.

********** *Praleista sunkiai išskaitoma trijų žodžių antraštė.*

*********** *Po to išbrauktas iš naujos eilutės parašytas tekstas* — Likusią skolą teikitės mums.

************ *Įrašyta raudonu rašalu virš užbrauktos sumos* — 2 r[ublius] 62 k[apeikas].

61—63. ADOLFUI ŠAPOKAI

61. 1931 m. gegužės 24 d.

1931.V.24

Ponui Šapokai **Prahoje**

G[erbiamasis] T[amsta]

Kas praleista Tamstos darbe apie Jeronimą [1], bus nusiųsta.

Yra Tamstai naujas mano pasiūlymas — vykti į Švedus [2]. Reikia tik Tamstos sutikimo. Nenorėdamas perrašinėti sąlygų, pridedu jas, todėl prašau perskaičius man jas grąžinti.

Su pag[arba]
A. Janulaitis

62. 1932 m. liepos 3 d.

Kaunas, 1932.VII.3

Ponui Šapokai **Prahoje**

Už poros dienų ir aš iškeliaunu, būsiu Palangoje (Birutės al[ėja] 6 „Anapilis").

Rašau į Švediją, jog rekomenduoju Tamstą.

Kas dėl fakulteto reikalų, tai kalbėjau su p[onu] dekanu, ir pasirodo, jog kliūčių ir painiavų Tamstai dėl kelionės nesusidarys.

Honorarą Tamsta gausi iš Ist[orijos] Draugijos kasininko p[ono] Tarasenkos (Žaliasis kalnas, Tvirtovės g[at]vėj) *.

Vasaros savo adresą prašau man atsiųsti.

Viso labo **

---

* *Adresas įrašytas A. Janulaičio ranka.*

** *Be parašo.*

63. 1932 m. lapkričio 1 d.

1932.XI.1 Kaunas

G[erbiamasis] T[amsta]

Gavau iš Tamstos du laiškus, o tik dabar teatsakau: vis negaliu prisiruošti atsakyti, vis kokių kliūčių pasitaiko.

Apie istorinę medžiagą, liečiančią Lietuvą bei Lenkiją, esančią Šveduose, yra išėjus atskira knyga, lenkiškai išleista. Rodos, rašyta: Łoś, Birkenmajer ir K.

Užteks, jeigu Tamsta užsižymėsi, vėliau, prireikus, bus galima duoti nufotografuoti.

Dėlei Kėdainių unijos: Yčas buvo parvežęs dviejų aktų fotografijas. Mano žmona išskaitinėjo parašus. Viename jų bus apie 1200, kitam — 5—600.

Norėčiau išleisti ne tik tekstą, bet ir aprašyti aplinkybes, kodėl ir kaip tat įvyko.

Jeigu Tamsta ką rasi, užsirašyk tiktai: geriau tik perskaityti ir negaišti nusirašinėjimui, juk laiko nedaug.

(Kai ką yra paskelbęs [. . .] * savo rašte apie Jon[ušą] Radvilą, keletas laiškų pridėta.)

Dėlei fotografavimo darbo ir lėšų gal reikėtų taip padaryti: Tamsta užsirašysi, ką kur esi radęs, o jau Kaune esant, bus galima laišku į Stokholmą užsakyti. Jeigu aš leisčiau ar rašyčiau, tai juk reikėtų ir man duoti lėšų, bet galėtų jų duoti Istorijos Draugija, veikiausiai jai ir teks tat padaryti.

Ar Tamsta išskaitai mano ranką?

Buvau Tamstai minavojęs, jog švedai prieš karą yra išleidę veikalą apie Karoliaus XII karo žygius, būk I tomas paskirtas jo karui Lietuvoje.

---

* *Tekste nepavyko išskaityti vienos pavardės.*

Būtų ne pro šalį duoti kokį platų referatą apie tai į „Praeitį".

Viso gero

A. Janulaitis

P.S. Buvau savo laiku užprašęs vieną veikalą švedų kalba, verčia jį mūsų Atstovybėje. Gal Tamsta pasiteirausi. Yra kliaudžių, bet ką nors reikia duoti iš tos kalbos.

64, 65. CH. ŠIDLOVSKIUI

64. 1903 m. liepos 15 d.

Kopija 15.VII.03

Soc[ialistas] Rev[oliucionierius]
Šidlovsky *

Gerbiamasis drauge!

Prieš mėnesį prašiau Jus atsiųsti komediją „Konspiraciniame bute". Užmiršau pridurti, kad ji reikalinga versti į lietuvių kalbą. Galbūt neatsisakysite man ją parduoti ar paskolinti. Pastaruoju atveju ji bus grąžinta. Tikiuosi, kad autorius neturės nieko prieš jo komedijos vertimą į lietuvių kalbą.

Su draug[iškais] link[ėjimais]

J. Lizdeika

adr[esas]**

---

* *Visos trys eilutės kairiajame viršutiniame kampe įrašytos lietuviškai.*

** *Adreso nėra.*

65. *1904 m. birželio 15 d.*

Ch. Šchitlowsky *

Kopija ** 15.VI.04

*** Ar negalite pranešti, ar Bartoškinas buvo tas pats, kuris figūravo Geršunio procese 1900 metų vasarą Berlyne. Ar jis nebuvo pažįstamas su V. Karpovičium. Ar tai kitas Bartoškinas?

Dėl to, kad Bartoškino asmenybė paaiškėjo, būtų galima įspėti tuos mūsų draugus, kurie anksčiau buvo su juo pažįstami. Tikiuosi, kad neatsisakysite duoti taip reikalingų mums žinių ****.

Su draugišk[ais] linkėjimais

A. Janulaitis

Adr[esas]:
A. Janulaitis
3 ebwey 13 *****
čia

66. *ADOLFUI ŠIUKUI*

66. *1932 m. liepos 4 d.*

1932.VII.4*

Ponui fil[osofijos] d[akta]r[ui] Adolfui Šiukui
Stokholmas

Didžiai gerbiamas pone profesoriau, „Baltijos institutui" [1] Stokholme kandidatu iš Lietuvos galiu rekomen-

---

* *Įrašyta lietuviškomis raidėmis.*

** *Įrašyta lietuviškai.*

*** *Laiško pradžioje išbrauktas tekstas* — Kreipiuosi į Jus su reikalu, kuris liečia keletą lietuvių draugų, tikiuosi, kad neatsisakysite padėti mums. Reikalas toks:

**** *Po to išbraukta pastraipa* — Atsiprašau, kad negaliu kreiptis į Jus asmeniškai. Man reikės laikinai išvykti.

***** *Sunkiai išskaitomas įrašas.*

* *Data įrašyta rašalu A. Janulaičio ranka.*

duoti poną A. Šapoką, kuris atitinka iškeltas sąlygas: baigė studijas Lietuvos universiteto istorijos skyriuje, keletą mėnesių praleido Prahoje, dabar ketina gauti daktaro disertaciją čionykščiame universitete.

Su pagarba **

67—70. JONUI ŠLIŪPUI

67. 1903 m. rugsėjo 8 d.

D[akta]rui J. Šliūpui *
8—9—3

Malonus Drauge!

Buvau rašęs pirm mėnesio su viršum apie ** *Kunigo* du piešinėliu „Popiežiai ir Dievas" ir „Laike mišių". Ar suradote?

Dabar jau radau išleistoją, kuris paleis ant gerų sąlygų. Meldžiu sugrąžinti. Norėtųsi *** gauti greičiau, nes reikėtų sutvarkyti **** čion esant.

Viso labo

J[anulaitis]

68. 1905 m. gruodžio 28 d.

Revol[iuciniam] Komitetui **Amerikoje**

1580 m[ar]k[ių] (iš jų 3,40 m[arkės] buvo atitraukta banko), paskirtų revoliucijos reikalams ant LSDP rankų, gavome per p[anelę] M. Zauniukę. Išreikšdami ačiū, kvituojame.

Su pagarba
J. Lizdeika
28.XII.05

** *Be parašo.*

* *Laiško viršuje pieštuku įrašyta* —„D[arbininkų] B[alsas]".

** *Po to išbraukta* — Antrojo vaiko.

*** *Pakeistas iš žodžio* — Norėčiau.

**** *Po to išbrauktas* — man.

69. 1933 m. lapkričio 19 d.

1933.XI.19

G[erbiamasis] T[amsta]

Siunčiu Tamstai peržiūrėti. Jeigu gali, pataisyk ir grąžink man.

O gal Tamsta plačiau parašysi?

Su pag[arba]
A. Janulaitis

J. Šliūpo prierašas: Ką galėjau, pataisiau. Turiu pasakyti, kad nepoilgai iš spaudos išeis mano atsiminimai [1], tai ten beveik viskas bus tilpę, ką Tamista turi užsižymėjęs. Šliūpas 21/XI/33 m.

70. 1936 m. kovo 17 d.

Kaunas, 1936 m. kovo mėn. 17 d.

Gerbiamas Tamsta

Teisių fakultetas, pagerbdamas Tamstą, š[ių] m[etų] kovo 12 d. nutarė duoti teisių daktaro laipsnį honoris causa ir diplomą norėtų įteikti Tamstai savo posėdyje. Patogiausias laikas būtų gegužės mėn[uo], jei Tamsta galėtum tuo laiku būti Kaune. Būtų gera, kad Tamsta apie savo atvažiavimą praneštumei prieš kokias dvi savaites.

Jei šis laikas būtų nepatogus, gal Tamsta nurodytumei kitą.

Laukdamas malonaus atsakymo, pasilieku su pagarba.

Prof. A. Janulaitis
Teisių Fakulteto Dekanas

J[o] M[alonybei]
Ponui D[akta]rui Jonui Šliūpui
Palangoje

71. I. ŠVARCUI

71. 1903 m. rugsėjo 12 d.

Kopija * 12.9.3
Švarc **

Gerbiamasis drauge!

Apgailestauju, kad negaliu su Jumis susitikti, nes išvažiuoju iš Londono. Šiais metais būsiu Šveicarijoje. Ar neįmanoma sutvarkyti reikalą paštu? Mano adresas tas pats.

Su draug[iškais] link[ėjimais]

r.s. *** J. L[izdeika]
[J]anulaitis] ****

72. ŠVIETIMO MINISTERIJAI

72. 1929 m. kovo 5 d.

1929.III.5 *
Švietimo ministerijai
Istorinio archyvo reikalu

Centriniame Lietuvos archyve yra dvejopa medžiaga: a) istorinis archyvas, b) naujasis archyvas. Abu skyriai dabar yra vienoj vietoj, vienų rankų vedami, nors savo esme turėtų būti visai atskirti. Abu archyvu auga ir augs. Istorinis archyvas turės taip pat padidėti, nes turės grįžti iš Rusijos įvairūs Lietuvos archyvai, kuriais mažai rūpinos, o kartais ir visai nesirūpino pirmiau buvusios vyriausybės. Tai jau laikas būtų susirūpinti jo tvarkymu.

---

* *Įrašyta lietuviškai.*
** *Pavardė įrašyta mėlynu pieštuku rusiškai ir lietuviškai.*
*** *Neišaiškinta santrumpa.*
**** *Santrumpa įrašyta laužtiniuose skliaustuose.*
* *Data įrašyta pieštuku A. Janulaičio ranka.*

Užvestoji ten tvarka ir priežiūra gal ir gera naujojo archyvo aktų saugojimui ir naudojimui, bet negali tikti istoriniam archyvui. Pav[yzdžiui], negalima bent ką iš jo išvežti.

Pasikalbėję su tais, kuriems rūpi istorinis archyvas, patiekiu, keičiant istorinio archyvo organizaciją, pasinaudoti ir šiais pasiūlymais.

1. Istorinis archyvas turi būti atskirtas nuo naujojo, nors laikinai gali būti paliktas toj pačioj vietoj.

2. Personalas turi būti kitas, nes įvairūs statomi reikalavimai.

3. Reikia pagaminti atskiras statutas istoriniam archyvui.

4. Jau dabar reikia parūpinti patalpa (grindys, stalai ir t. t.), kad norintiems galima būtų dirbti mokslo darbą, gal tuo tarpu užtektų bent vieno kambario.

5. Reikėtų bent pradžioje tvarkai daryti, aktų inventoriui surašinėti, naudojimui prižiūrėti — 1 archyvo vedėją ir 1 raštininką. Kiti tarnautojai bendri su naujuoju.

6. Archyvui žiūrėti turi būti nuolatinė Archyvo Komisija iš 3—5 žmonių, gal ji atsiras, pagamins nuolatinį archyvo statutą.

A. Janulaitis

73. TARUI

73. 1903 m. rugsėjo 12 d.

Kopija * 12.9.3
Tar **

Gerbiamasis drauge!

Jūsų 6.9.3 laišką gavau. Iš Londono išvykstu *** ir apgailestauju, kad asmeniškai su Jumis pasikalbėti ne-

* *Įrašyta lietuviškai.*
** *Pavardė įrašyta mėlynu pieštuku rusiškai ir lietuviškai.*
*** *Įrašyta vietoj užbraukto teksto* — todėl, kad aš išvykau.

galiu. Į Londoną šiais metais negrįšiu ****, o būsiu ***** Šveicarijoje. Jeigu įmanoma reikalą sutvarkyti raštu, tai aš Jūsų paslaugoms.

Viso ge[ro]

r.s. ****** J. L[izdeika] (A. J[anulaitis]) ******* [J]anulaitis] ******** A. J[anulaitis] *********

74. JUOZUI TUMUI-VAIŽGANTUI

74. 1929 m. rugsėjo 9 d.

1929.IX.9

G[erbiamasis] T[amsta]

Sulaukusį 60 m[etų], dirbusį 40 metų mažai teartoj Lietuvos dirvoj, ypač tais laikais, kai viskas lietuviškai draudžiama, sveikinu. Tai nėra nei gyvenimo galas, nei darbų nutraukimas. Taigi turėsi dirbti ir dirbsi toliau, reikalas yra, noro turi, o veliju, kad užtektumei sveikatos.

A. Janulaitis

75—89. MARIJAI URBŠIENEI

75. 1930 m. gruodžio 9 d.

Kaunas, 1930.XII.9
Poniai Urbšienei **Paryžiuje**

Gerbiamiausioji Poniutė

Kol surinkau medžiagą, kol prisirengiau, tik dabar tegaliu atsakyti į Tamstos laišką.

**** *Žodis įrašytas virš užbraukto* — nebūsiu.
***** *Žodis ištaisytas iš žodžio* — išbūsiu.
****** *Neišaiškinta santrumpa.*
******* *Santrumpa nubraukta.*
******** *Santrumpa įrašyta laužtiniuose skliaustuose.*
********* Santrumpa nubraukta.

Apie Akelaitį rašiau „Švietimo Darbe" [1] 1920 m. N[r.] 11 ir 12 ir 1921 m. N[r.] 7/8. Jo laiškai į Kirkorą tilpo „Tautoj ir žodyj" [2].

Jis 1870 metais buvo Paryžiuje, kažkokioj gelžkelių valdyboje.

Trumpą jo nekrologą ir biografiją parašė bene Goštautas (-ienė?) * prakalboj į jo Liet[uvių] kalbos gramatiką.

Reikėtų surasti jo šeimyną. (Bene paliko 2—3 dukterys), pas juos turi būti jo rankraščiai, korespondencija, gal nedidelė biblioteka.

Šitas (-a) * Gosztautas bene bus miręs. Taip man pasakojo Lenkų Bibliotekoj Paryžiuje.

Lauksiu žinių iš Tamstos.

Viso labo

A. Janulaitis

M. Urbšienės prierašas paraštėje: Bene Gaštautas, anot Pautienio.

76. 1930 m. gruodžio 19 d.

Kaunas, 1930.XII.19

J[os] S[veikata] Ponia Urbšienė **Paryžiuje**

G[erbiamoji] T[amsta]

Neseniai esu rašęs apie Akelaitį. Gavęs jo laiškus į Kraševskį (nuorašus), galiu nurodyti dar porą adresų.

1865—[18]69 m. jo adresas: 30 Passage du Commerce,

1879 m. [jo adresas:] 3 rue de la Mare (Belleville),

1882 m. [jo adresas:] 100 [rue de la Mare (Belleville)].

Vienoj vietoj pažymėta A. Nicolas, kitur: M. Akielewicz.

Gal bus galima susekti, kur jis gyveno.

Pas jį turėjo užsilikti nemaža korespondencijos, tarp kito ko, yra šis tas iš „Aušros" [1] laikų.

---

* *Galūnės skliausteliuose įrašytos A. Janulaičio ranka juodu rašalu.*

Gal ką nors Pautienius žino (iš „Želmens"[2] draugijos), jeigu yra gyvas?

Viso labo

A. Janulaitis

77. 1931 m. kovo 30 d.

Kaunas, 1931.III.30

J[os] S[veikatai] Poniai Urbšienei **Paryžiuje**

G[erbiamoji] T[amsta]

Kaip Tamstai klojas rinkti žinių apie Akelaitį? Ar teko surasti gimines?

Girdėjau, Tamsta užtikai daug lietuvių Montmorency kapuose. Ar nusirašei?

Ar negali Tamsta šį tą man patirti apie Zabitį (Niezabitauskį), būtent:

a) Bibliothèque Polonaise (Quai d'Orléans 6) dir[ektorius] Koczorowskis būk suradęs kun[igo] Nezabitausko tikresnį portretą ar originalą. Ar teisybė? Ar negalima padaryti iš jo fotografijos?

Ar ten nesurado asmeninių dokumentų?

b) Ar nebus progos apsilankyti Nancy ir sužinoti apie Nezabitausko kapą? Gal yra ten daugiau žemaičių kapų — Gadono, Stanevičiaus ir kitų?

Linksmų švenčių *.

Viso labo

A. Janulaitis

78. 1931 m. balandžio 27 d.

Kaunas, 1931.IV.27

Poniai Urbšienei **Paryžiuje**

G[erbiamoji] T[amsta]

Monografijos apie Montmorency kapus neturiu ir čia gauti negaliu: Ar negalima nupirkti ir man atsiųsti. Gal p[onas] Klimas atsiųstų?

---

* *Šalia prierašas:* Al. Janulaitienė.

Gavau iš „Mūsų žinyno"[1] Tamstos straipsnį apie Commendoną.

Rašyta naudojantis lenkiškais jo laiškų vertimais. Ar paskelbti jie originale? Ar galima gauti jų nuorašus iš originalų, jeigu nepaskelbti? Nežinia, ar jie visi, ar gerai išversti.

Dabar Tamsta esi Paryžiuje. Ar ne geriau ką nors vietoj surasti dirbti? Pav[yzdžiui]: Prancūzų Užs[ienio reikalų] Ministerija yra išleidusi instrukcijas savo ambasadoriams; Lenkijai skirta 2 tomu. (Deja, turiu pirmą, neturiu antrojo (iki XVIII amž[iaus])). O kokie atstovų atsakymai ir pranešimai iš Lenkijos, ypač gi iš Lietuvos? Plati dirva dirbti. Ar negalėtumei Tamsta tuo užsiimti?

Atsakymai neišspausdinti. Gal dalis suvartota. Bet įdomu būtų lietuviams įeiti į tuos Archyvus ir pradėti dirbti.

Apie Akelaitį Tamstos siųstąją medžiagą gavau. Laukiu daugiau. Kur jo vaikai, kur jo palikimas? Ar teks sužinoti?

Viso labo

A. Janulaitis

79. 1931 m. gegužės 16 d.

1931.V.16

Poniai M. Urbšienei Paryžiuje

G[erbiamoji] T[amsta]

Vakar pasiunčiau Tamstai knygą apie Zabitį, šiandien — Lenkų Bibliotekai.

Iš Zabičio popierių man reikės, einant Tamstos sąrašu: NN 2—27.

Gal painiau su N 27 „Rodowód", lai nurašys ranka, kad tik būtų išskaitoma. Bibl[iotekoje] viena panelė man šį tą pirmiau nurašinėjo, gal dabar irgi galima būtų? Tai būtų jos uždarbis. Kiek reikėtų, aš atsiųsčiau per Tamstą ar jai stačiai: neverta Tamstai sėdėti prie mechaniško darbo.

Prie mano knygos apie Zabitį pridėta portretas — ar tas pats ir Lenkų Bibl[iotekoje]? Ar ten kitoks? Gal originalas? Jeigu skiriasi, būtų gerai nufotografuoti. Kieno darbas?

„Roczn[ik] Tow[arzystwa] P[olskiego] L[iteracko]-Art[istycznego]" 1911—12 m. turėjau, sunaudojau — tai nereikės.

Dėl Akelaičio. Manau, kad Mik[alojus] Akelaitis neturėjo brolio kunigo, taigi vargu jis išsivežė Mik[alojaus] vaikus.

Turėtų likti Prancūzijoje, bet kur? Ar našlė tuoj apleido butą, kai mirė vyras? Kas mokėjo nuomą už kapus?

Apie Commendoną. Rankraštį man davė p[onas] Steponaitis. Gal pavyks kaip sunaudoti.

Commendono laiškai yra **Romoje**, vargu bus jie Paryžiuje.

Tamsta galėtumei rankioti tokią medžiagą, kuri yra Paryžiuje. Programos ir plano neturiu.

Mano nuomone, būtų gera patyrinėti Prancūzų Užs[ienio reikalų] Min[isterijos] Arch[yvą].

Apie Joną Sobieskį lenkai yra išleidę aktus. Gal mums reikėtų eiti ten, kur jie nebuvo.

XVII—XVIII amž[iuje] buvo jų atstovų pranešimai iš Lenkijos ir Lietuvos. Jie neskelbti. Jų surinkimas — tai didelis darbas. Tuo tarpu užtektų jie nusirašyti. Ist[orijos] Draugija apmokėtų ir laikytų savo archyve, kol kas neims dirbti. Būtų gerai, kad Tamsta įeitumei, perskaičius nurodytumei, ką radai. Gal yra vietoj perrašinėtojų. Vienam žmogui ir ieškoti, ir perrašinėti vargu bus pakeliama. Ar Tamsta žiūrėjai Forges'o knygą? (Instrukcijos atstovams Lenkijoj.)

Viso labo

A. Janulaitis

80. 1931 m. birželio 1 d.

1931.VI.1
Poniai M. Urbšienei **Paryžiuje**

G[erbiamoji] T[amsta]

Grįžtu vėl prie **lietuviškų** Nezabitausko raštų. Norėčiau tęsti jų nurašinėjimą.

Papkėj N 4 „Słowa wieszcze", o paskui gal reikės ir N 5.

Kas apsiims? Kokiomis sąlygomis? Šitą tegali nurašyti mokąs lietuviškai, galįs atidžiai perrašinėti. Gal atsiras kas? Tamsta šituo savęs nevargink.

Akelaičio žmonos nė vardo, nė pavardės nežinau.

Borščako knygos neturiu, žinoma, norėčiau turėti. O Tamsta kaip liksi be knygos?

Viso labo

A. Janulaitis

81. 1931 m. liepos 5 d.

1931.VII.5
P[on]iai M. Urbšienei **Paryžiuje**

G[erbiamoji] T[amsta]

Ačiū už Borščako knygelę. Šį tą iš jo raštų turiu, pav., apie Orliką. Zabičio vertimą „Słowa wieszcze" reikėtų duoti nurašyti, nors dar negaliu suprasti, kiek tat man atsieis.

Ar negalima man įsigyti Forges II tomą? I tomą turiu. Rytoj važiuojam į Palangą.

Viso labo

A. Janulaitis

82. 1931 m. rugpjūčio 23 d.

1931.VIII.23. Palanga

Gerbiamoji Ponia!

Tamstos laišką gavau Palangoj. Gyventi buvo taip gera, taip fundamentaliai tinginiavau, jog tik dabar Tamstai teatsakau.

Poryt išvažiuojava, tai 1.IX būsiva Kaune. Iš ten pasiųsiu pinigus.

Lai p[onas] Strolis ir toliau rašo. Raštus, [...] * Tamsta išsiųsk man į Kauną.

Ar sužinojai Tamsta ką nors naujo apie Akelaitį? Ar teko patirti, kur jo vaikai dabar?

Visgi pas jį turėjo užsilikti įdomios korespondencijos.

Ypač man parūpo keletas laiškų į jį iš „Aušros" laikų. Yra gi nuomonė vienu klausimu, o kas jam rašė — nežinau. Turbūt užsiliko pas vaikus arba jie bus kam tai raštus atidavę. Tai bent pasakys — kur.

Atsiprašau už neaiškią ranką: mašinos rinkti neturiu čionai.

Viso labo

Tamstą gerbiąs
A. Janulaitis

83. 1931 m. spalio 6 d.

Kaunas, 1931.X.6
Ponia Urbšienė **Paryžiuje**

Gavau iš Tamstos Nezabitausko aktus, pasirodė dar ne viskas nurašyta. Matyt, sunkiai ir ilgai ėjo perrašinėjimas.

Kaip toliau bus? Ar tas pats rašys, ar kitas? Ar jau

* *Nepavyko išskaityti vieno žodžio virš eilutės.*

grįžo? Ar galima numatyti, kiek apsieis? Ar yra kas naujo pas Tamstą apie Akelaitį?

Su pag[arba]
A. Janulaitis

84. 1931 m. spalio 25 d.

Kaunas, 1931.X.25
Poniai Urbšienei **Paryžiuje**

Borščako straipsnį gavau. „Praeičiai" jis tinka. Norėčiau grąžinti ir duoti šį tą pataisyti.

Jisai citatas iš pranešimų išvertė iš prancūzų kalbos, reikėtų pridėti originalia kalba.

Kas išvers? Gal Tamsta ar p[onas] Urbšys apsiimtumėt? Tas darbas apmokamas.

Geriau būtų vietoj su autorium atlikus.

Ar p[ono] Borščako adresu grąžinti rankraštį, ar Tamstos?

Kas naujo apie Akelaitį? Dėl Zabičio-Niezabitausko raštų: Susirašiau su Biblioteka; ji sutinka nufotografuoti, apsieis pigiau ir geriau. Parašytame užtikau klaidų.

Taigi p[onas] Strolia lai toliau nebeperrašinėja. Ir be to daug privargo, rašydamas svetima kalba.

Viso labo Tamstai ir p[onui] Urbšiui.

Su pagarba
A. Janulaitis

85. 1931 m. lapkričio 2 d.

Kaunas, 1931.XI.2
Poniai Urbšienei **Paryžiuje**

G[erbiamoji] T[amsta] *

Siunčiu Tamstai p[ono] Borščako straipsnį. Reikėtų citatas dėti prancūzų kalboj apačioj, o tekste — jų vertimus, ar persakymas, ar tik nurodymas.

---

* *Įrašyta A. Janulaičio ranka.*

Bus teisingiau pasakius, jog tai parašyta, einant prancūzų agentų ar diplomatų pranešimais.

Dėl Zabičio raštų. Lenkų Bibl[iotekos] prašiau nufotografuoti jo raštus, Tamstos sąraše pažymėtus 4 ir 5 NN.

Iš **Laiškų** žadėjau nurodyti vėliau.

Man **reikėtų:** 1, nuo 23 iki 27, **visi** kiti — NN reikėtų nutraukti.

Tamsta rašai, jog L[enkų] Bibl[ioteka] dar šį tą surado. Gal būti: juk ir p[onas] Str[olis] nurašė man vieną aktą, kurio nebuvo Tamstos sąraše.

Būtų gerai gavus papildymą.

Dėl **Akelaičio.** Idėja gera susekti Akelaičio gimines, kreipiantis į kapų valdininką. Jeigu būtų išlaidos — grąžinčiau.

Su pag[arba]
A. Janulaitis

86. 1931 m. lapkričio 12 d.

Kaunas, 1931.XI.12
J[os] S[veikatai] Poniai Urbšienei **Paryžiuje**

G[erbiamoji] T[amsta]

Ačiū už žinias.

Dabar sugalvojau prašyti „Bibliotekos" nufotografuoti ir 6 Nr. (Tamstos sąraše), paskutinė Zabičio „Eiliavimo" redakcija; apdaryta į odą knygelė, fotografuos po 2 pusl[apius]. Mano leidimas — 1 redakcija.

Ar man „Bibliotekos" paprašyti, ar užteks Tamstos?

Iš Zabičio aktų Tamstos sąraše: nereikia 1, 24, 25, 26 Nr. Nr. visi kiti reikia, tarp jų ir 27 Nr. „rodowód".

Iš **papildymo** tereikia tik 5 Nr. („formuliarny spisok").

Ar „Bibl[ioteka] Pol[ska]" spausdins katalogą? Jeigu išspausdintų, norėčiau gauti.

Borščakas savo straipsnyj minavojo Kėdainių uniją (1655), prancūzų tekstą — rašytą ir olandų — spausdintą.

Apie tat prancūzams pranešė, be abejo, švedai. Ar nebūtų galima parašyti straipsnelį? Kokie jų planai —

jų žodžiais. Ar iš ten galima nufotografuoti abu tekstu? Turiu originalo fotografiją su daugybe parašų. Mano žmona juos skaito. Sulyginčiau tekstus.

Vis artyn Tamsta eini prie Akelaičio šeimos. Gal dar liko gyvi jo vaikai? Gal užsiliko pas juos jo korespondencija? Būtų gerai įsigijus.

„Bibl[ioteka] Pol[ska]" jos neturi.

Viso labo nuo mano žmonos ir manęs.

A. Janulaitis

87. 1931 m. lapkričio 25 d.

Kaunas, 1931.XI.25

J[os] S[veikatai] Poniai Urbšienei **Paryžiuje**

G[erbiamoji] T[amsta]

Taigi Tamstai pridaviau darbo su Zabičio fotografijomis.

Kad žinočiau tiksliai, kiek dar reikės primokėti, tai atsiųsčiau. Juk reikės prie to dar porto priskaityti, gal tarnams išlaidų. . .

Nufotografuoti Kėdainių unijos aktus norėčiau dėl savęs, kitaip nieko nebus. Taigi reikia nuimti prancūzų tekstą ir olandų: o kas dėl žinių apie ją, turbūt yra kas nors iš prancūzų ar švedų atstovų pranešimų. „Gazette de France" N. 168 — tai turbūt spausdinta, geriau taip pat nufotografuoti tą vietą.

Ar Tamsta įeini į Užs[ienio] R[eikalų] Min[isterijos] archyvą? Ar neieškai tenai ko nors? Tenai tarp prancūzų atstovų pranešimų turi būti įdomių žinių. Aš ketinu rašyti apie 1655 m. Kėdainių dermę. Jeigu kas galėtų ką nors savarankiško iš prancūzų archyvų parašyti, tai būtų gerai, jeigu ne, tai reikės čia atlikti.

Ar teko surasti Akelaičio gimines?

Viso labo nuo manęs ir žmonos.

A. Janulaitis

88. 1931 m. lapkričio 27 d.

Kaunas, 1931.XI.27
Poniai Urbšienei Paryžiuje

G[erbiamoji] T[amsta]

Man davė vieno kunigo fotografiją, sako, tai esąs 1863 m. revol[iucijos] dalyvis. Dėl pavardės — abejoju, bet kitoj fotografijos pusėje yra pažymėta fotografas S. Wiktor 80 Vanneau Faub-g St. Germain, klišės — 1523 Nr. (metų nėra).

Ar yra toks fotografas? Ar užsiliko klišė? Kieno tai fotografija?

Su pag[arba]
A. Janulaitis

89. 1932 m. birželio 2 d.

Kaunas, 1932.VI.2
J[os] S[veikatai] Poniai Urbšienei Paryžiuje

G[erbiamoji] T[amsta]

Pinigai už Borščako straipsnį bus išsiųsti.

Laiškus apie Akelaičius gavau. Tiek daug darbo Tamsta įdėjai, o Akelaičio palikimo nėra. Lenkų Bibl[iotekoje] jo neradau. Ar jis neužsiliko pas Akelaičio biografę (Gosztowt)?

Būdamas Paryžiuje, ruošiaus užeiti, bet man pasakė Lenkų Bibl[iotekoje], jog ji ką tik yra mirusi.

Akelaičio gramatiką turėjau; turiu prisipažinti, nebuvau pastebėjęs vietos apie kapus.

Su pag[arba]
A. Janulaitis

90, 91. ANTANUI VALAIČIUI

90. 1931 m.

[1931] *
Ponui Valaičiui **Vilniuje**

Meldžiu duoti nurašinėti Šliupo laiškus Tamstos nurodytomis sąlygomis.

Kiekvienas laiškas ant atskiro poperio, jeigu yra vokas,— visa, kas ant voko, ir pašto štempelio data, tas pats ir su atvirutėmis. Perrašant prisilaikyti jo rašybos, ne savo, netaisyti.

Be to, yra keletas jo rankraščių, prašymų ir t. t. Taigi reikėtų juos visus inventorizuoti, padaryti sąrašą, pridėti M[okslo] Dr[augijoje] prie jo raštų, o man — jo nuorašą. Gavęs sąrašą, nurodysiu, kas man reikia nurašyti. Žinoma, šitą sąrašą Tamsta tegalėsi atlikti.

Su pag[arba] **

91. 1931 m.

[1931] *
P[onui] Valaičiui **Vilniuje**

G[erbiamasis] T[amsta]

Įduok Tamsta, ką turi nusirašęs iš Šliupo korespondencijos maniškiams [1].

Su pag[arba] **

** Laiškas be datos. Datuojama pagal įrašą ant saugojimo vieneto aplankalo.*

*** Be parašo.*

** Laiškas be datos. Datuojama pagal įrašą ant saugojimo vieneto aplankalo.*

*** Be parašo.*

92. „VARPO" REDAKCIJAI

92. 1900 m.

1900 metai *
Atviras laiškas į redakciją

Guodotinas Tamsta

Didžiai nusistebėjau perskaitęs (Ūk[ininko] N 1) savo privatišką laišką prie redaktoriaus, nes mano laiške nebuvo minėta apie jo apgarsinimą. Bet ką dabar bedarysi, jo nebesugrąžinsi. Atsakysiu dabar ant rėdystės paaiškinimo (Ūk[ininko] N 3).

Po senovės nežinau, kodėl negali būti suprantami kaimiečiams vieši ir politiški dalykai ir klausimai, kurie pagal mūsų nelegališko spaudos ir mūsų pačių padėjimo būtų atsakantesni...

Teipogi nesuprantu rėdystės pažiūrų kas link kritikos. Juog kiekvienas, nurodydamas kieno jeibes, parodo, kuom jo paties nuomonės teisingesnės. Niekas nesakys iš karto, kad jis klysta, kol jam nebus nurodytos jo klaidos. O atsakydami, juog jis nori užviršyti kitus, atimate pamatą kritikai, jos visai nedaleidžiate, ir tokiu būdu dalykai pasilieka neišaiškintais. O iš pradžios sakėte, juog patinka, jeigu kas nurodo jeibes. Tokiu būdu patys sau prieštaraujate. Ir teisybė, nė ant vieno mano užmetinėjimo ar užklausimo neatsakote. Bet ilgą pradėjote pamokslą apie tai, juog kišu nosį, kur nereikia. Galbūt tai per drąsus daiktas, bet ką bedarysi: aš žiūriu ant laikraščio kaip ant kokio viešo dalyko, o ne tik vienos rėdystės.

Kurgi rėdystė rado neapykantą svetimoms nuomonėms? Argi jau nurodyme?

Rėdystės nevadinau atžagareiviais, be reikalo perkreipėte mano žodžius. Juog kad pas mus yra konservatoriai ir atžagareiviai, kurie pinigiškai sušelpia, o kartais ir

---

* *Laiškas be datos. Dešiniajame viršutiniame kampe pieštuku kito asmens ranka įrašyta* — 1900. *Pagal tai ir datuojama. Kairiajame kampe pieštuku įrašyta* — V[ar]po, *pagal ką antraštėje nurodomas adresatas.*

vienu tik žodžiu paturi, kiekvienas sutiks. Kuri norint drąsesnė mintis jiems nepatiks, juog rėdystė, kaip sako ji pati, nori įtikti ir jiems...

Gaila, kad tas visas ginčas prasidėjo dėl privatiško laiško. Kad būčiau rašęs apgarsinimui, tai būtų jis turėjęs kitokį turinį ir išvaizdą, ir nebūtų tokio užbaigimo apie save, kas rėdystei smarkiai nepatiko. Savo raštų aš prispirtinai nekišu, bet jeigu priimat kokį raštą, tai, man matos, išpultų nurodyti, kur jis dingo, ar tinka ar ne, ir kodėl. Kodėl gi nenorite suprasti ir rašėjo padėjimo, kurs nėra aiškus tuom, juog iš kalno nežino, ar tiks, ar ne: nes aiškaus programo nėra ir nėra niekur pasakyta, juog tokie ir tokie klausimai negali būti pevoratinėjami[?] laikraštyje. O rašyti dėl to tik, kad be naudos gulėtų, niekas nesutiks. Būtų geistina, kad rėdystė pasistengtų suprasti ir rašėjo padėjimą.

Laikas jau baigti. Sutrauksiu viską į krūvą. Būtų gerai, kad rėdystė daleistų laisvę kritikos ir kritikoj nematytų išsiaukštinimo, kad nelaikytų straipsnių be atsakymų 4—6 mėnesius, kad privatiškų laiškų negarsintų ir kad nematytų priešo nesutinkančiame su jos pažiūromis **.

93—101. „VARPO", „ŪKININKO" IR „NAUJIENŲ" REDAKCIJŲ ADMINISTRACIJAI

*93. Ne vėliau kaip 1901 m. kovo mėn. pradžioje **

G[erbiamasis] T[amsta]

Išvažiavus svetur, atėjo man šita žinia. Prisėjo atsakyti; gal jau šitą laišką tai patalpinsite.

Buvo minėta apie persikrikštimą, kodėl to nedaro. Tas paranku bus raudonsiūliams [1], kurie nori susekti, to-

** *Parašas užteptas rašalu. Žemiau kito asmens ranka mėlynu rašalu užrašyta* — A. Janulaitis.

* *Laiškas be datos. Datuojama pagal tai, kad aplankale jis įsiūtas tarp dviejų laiškų: pieštuku (sąlygiškai) datuoto — 1900 m. ir A. Janulaičio datuoto laiško — 1901 m. kovo 10 d.*

kiu būdu patys nenoromis apsunkinate mano padėjimą. Geriaus būtų atsakymus duoti, kitą vardą paėmus, ypač kad „Boikota" ir kiti ne Žmogaus[2] pasirašyta.

Malonėčiau, kad privatiški laiškai nebūtų garsinami.

Gyvenu teip:
М[а]л[ая] Бронная, 26, кв. 2
Mongird'ui
atiduoti Onai R-voi
Laukiu atsakymo.
Lik sveika.
Tavo Onutė

A[ugustinas] **

94. 1901 m. kovo 10 d.

Da pora žodžių apie Pilėną[1]

Nors jis ir yra prastas vyrs, bet jis yra vienintelis inteligentas Londone ir žino lietuvių reikalus Londone. Už pinigus, o ir už mažumą garbės galima būtų jį prisitraukti kaipo korespondentą iš Londono. Jis man jau prižadėjo atsiųsti kokią tai koresp[ondenciją] iš Londono į Paryžių ir jau yra davęs koresp[ondenciją] kun[igui] Žil[ėnui?]. Aš nenorėčiau turėti su juom kokius reikalus, ir galima būtų teip padaryt. Jūs galėtumėt kreiptis prie jo nuo vardo p[ono] Lapino arba paprašytumėt, kad kreiptųsi pats p[onas] **Lapinas**, ir už jo koresp[ondencijas] būtų galima jam siųsti po 5 egz[empliorius] Ūk[ininko] N[r]. Jis parsidavęs turėtų po (3 [pensus]×5) $^{1}/_{3}$ [penso] nok vieno, mes turėtume koresp[ondentą] *, o parašyti trumputę žinią jam neilgai truktų, be to, žinios iš Londono padidintų skaitlių mūs skaitytojų Londone **.

10.III.01 ***

** *Po laiško tekstu kito asmens ranka žaliu rašalu įrašyta* — Janulaitis.

* *A. Janulaičio išbraukti žodžiai:* ir laikr[aščio] išplatinimą.

** *Be parašo. Kairiajame viršutiniame kampe kito asmens ranka pieštuku įrašyta* — Janulaičio.

*** *Laiško viršuje kito asmens ranka raudonu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data* — 13.III.01.

Prierašas kitoje lapo pusėje kito asmens ranka:

P[anelei] **Mortai** [Zauniūtei]

Ši koresp[ondencija] **per šiurkšti,** netinka ir Ūk[inin-k]ui" nė „Varpui". Nusiųskit į Ameriką **„Vienybei"** [2]. Ant koresp[ondencijos] savo rankos nededu, nes Mikolainiui [3] esu rašęs, kad Red[akcija] „V[arpo]" ir Ūk[ininko] pereina į kitas rankas. Aš su jais nenoriu užsidėt, nes jie nelaiko už reikalingą nieko slėpti: išginti kunigai, visoki „zakristijonai", abejotinos vertybės patriotai, žinia išsiplinta drauge su tikrąja pavarde, lengvai pasiekia Lietuvą (pirmiausia kunigus) ir daeina iki ausų policijos. O man gal reikėt atsidurt ir anapus rubežiaus. **Verte** ****

95. Ne vėliau kaip 1902 m. kovo 14 d. *

G[erbiamieji] T[amstos]

Meldžiu apgarsinti tą kor[espondenciją] neišbraukdami, nes ji turi vertę ne tik vien Šiauliuose, faktai nurodyti kitur teipat atsitinka. Paskutiniame laiške matyti ant Šiaulių mestas „Cheirem", arba prakeikimas, kad pasirodo sudarkytos korespondencijos. Tos korespondencijos ne mano vieno perkratytos, išreiškia tas pačias nuomones.

Prierašas kito asmens ranka raudonu rašalu: (prierašas prie koresp[ondencijos] „apie davatkas ir bedievius"— kor[espondencija] nusiųsta į Am[eriką]) (ir „Ūk[ininko]" N 5) **.

**** *Be parašo.*

* *Laiškas be datos. Datuojama pagal prierašo autoriaus ranka raudonu rašalu dešiniajame viršutiniame kampe įrašytą, matyt, gavimo datą* — 15.3.02.

** *Be parašo.*

96. 1902 m. balandžio 25 d.

12/25.IV.02 *, Kretinga

G[erbiamasis] T[amsta]

Netikėtai pakliuvau ant kelių dienų į tas puses, taigi nesistebėk, Tamista, juog iš čia rašau...

Tamstos buvo prašyta nupirkti vokiškų knygų pagal nurodytą surašą ir piningų duota 12 r[ublių] (7 r[ubliai] +5 r[ubliai]). Jeigu nesi dar nupirkęs, tai pakol nepirk, o piningai tepasilieka kitam sykiui, o jeigu jau nupirktos, tai meldžiu jas nusiųsti pagal nurodyto žemiaus adreso.

Nežinau, ar teks man apsilankyti Tamstų pusėse, jeigu teks, tai už kokių 2—3 sanvaičių.

Laikraščiai, jeigu išėjo („V[arpas]" N 3 ir [„]D[arbininkų] B[alsas"] N 3 ir toliaus), ir laiškai meldžiu siųsti senuoju adresu (t. y. į ekonomiją).

A[ugustinas] **

Adr[esas] vokiškoms knygoms:
Bajohren
Herrn Bischof
Dr. F. Januschis

PS. Šitas adresatas skundžiasi, jog neveikiant į kelius laiškus, dar negavo laikraščių už šiuos metus.

Ar gauta „Piligrimai"? Ką darysi su jais? ***

*97. Ne vėliau kaip 1902 m. gegužės mėn.**

Pirm negu suvartosite, norėčiau peržiūrėti ir šį tą pertaisyti savo raštuose. Todėl prašyčiau juos pristatyti man:

---

* *Šalia kito asmens ranka raudonu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data* — 27.4.02.

** *Virš laiško teksto dviejų asmenų ranka yra įrašai: žaliu rašalu* — A. Janulaitis; *pieštuku* — redakcijai?

*** *Be parašo.*

* *Laiškas be datos. Datuojama pagal dešiniajame viršutiniame kampe kito asmens ranka pieštuku įrašytą, matyt, gavimo datą* — V.02.

1) [„]Pilioriai["]

2) [„]Patriotizmas, originališkumas["], iki negu įdėsite į „Varpą".

ir 3) Apuoko „Mūsų didžvyriai"

O Gražio „Aukos karo dievui" nusiųskite Mišeikai į Ameriką, gal jis gaus už juos piningus, nes jis apsiima būti tarpininku.

N 4 [„]D[arbininkų] B[also"] neužtekus vietos, būtų galima išmesti **.

98. 1902 m. birželio 12 d.

12.VI.02

Matyt, jūs manęs nesupratote su tąja enciklika. Užmanęs esu parašyti kritiką jos, taigi, žinoma, bus reikalinga ji pati. Aš ir nemislijau tarpininkauti. Juog buvau jau sykį pasakęs, juog ne į savo dalykus **nesikišu**, o kur rašęs buvau Lietuvon apie jūsų reikalus, buvau perskaitęs, turbūt atsimenate. Rodos, aišku, kad nežadu būti tarpininku neprašomu, nes neparanku ir galima įsipainioti be reikalo. Taigi buvau tik užklausęs, ar galima siųsti. Encikliką esu atsivežęs, paduosiu p[anelei?] M[ortai?] [1]. Ar negalima bus jos paskui gauti padarymui ilgesnių citatų. Po suvartojimo ji bus sugrąžinta visai sveika.

O tuom tarpu esu padaręs keletą mažų ištraukų, kurios bus pridėtos prie [. . .] *

Ar negalima pamainyti pseudonimo po „Patriotizmu", užrašykite kokią „Vapsvą" ar „Nenuorama II"; o „Kur lietuvių senovėje gyventa" priguli prie „Piliorių", taigi geriaus padarytumėte, kad parašytumėte autoriumi „Piliorių" **.

** *Ši pastraipa A. Janulaičio ranka išbraukta. Laiškas be parašo. Po laišku kito asmens ranka žaliu rašalu įrašyta* — A. Janulaitis. *Laiško viršuje pieštuku* — Laiškas.

* *Toliau tekstas su lapo apačia nuplėštas, ir iš sekančios eilutės vidurio išlikę tik žodžiai* — [. . .] [„]D[arbininkų B[also"] N 4 [. . .].

** *Toliau išbraukti žodžiai* — arba ant galo inicialus „J.D."

Matote, aš „Kur lietuvių gyventa" esu skaitęs keliose vietose, todėl nenorėčiau, kad pagal to nedasimislitų, kas yra autoriumi „Patriotizmo".

Mušuos į krūtinę ir sakau: mea culpa! ***

99. 1902 m. birželio 17 d.

17.VI.02 *

Grąžinu atgal. Vienam Dievui sakau ačiū, kad iš netyčių ji pas mane užkliuvo: dasižinojau greičiaus, negu būtų galima suvokti kitaip. Kas dabar būtų perrašinėjęs tokiam darbymečiui esant! Iš tikrųjų apie gimines ir pažįstamus tik dabar ką tik iš tos kor[espondencijos] tedasižinojau.

Laiškelį gavau ką tik dabar. Pasirodo, juog V.** knygynas man atrašė apie žuvusį ar užsilikusį pas K.J. *** siuntinį.

Dabar darbo daugiaus, nors iš paviršio to nematyti: toj pačioj valandoj einu prie „verglaivio", pietų ir t. t. Gal būti, kad suskolinsiu sufabrikuoti lig pėtnyčiai verglaivį, tai pristatysiu pagražinęs su raudonąja vėliava.

Tilžėje būsiu pėtnyčioje.

A[ugustinas] ****

PS. Pridedu paaiškinimą prie išsiųstųjų: k[u]n[igas] **Šleivis** į Charkovą.

Opulskis į Poltavą.

Janulaitis išbėgo ne į **Paryžių**, bet į Briuselį ir pastojo į „Naująjį „Laisvąjį universitetą". Rodos, ten jam bus

---

*** *Be parašo. Laiško viršuje kito asmens ranka pieštuku įrašyta* — Redakcijai Janulaičio.

* *Žemiau šios datos kito asmens ranka mėlynu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data* — 19.6.02. *Kairiajame viršutiniame kampe pieštuku įrašyta* — Arch[yvas].

** *Neiššifruota santrumpa. Gali būti* — V[arpo].

*** *Iššifruoti santrumpą nepavyko. Gal tai Konstantinas Jasiukaitis (žr. 103 laiško nuorodas).*

**** *Įmantrus parašas. Panašu, lyg būtų pasirašyta vardu. Laiško viršuje kito asmens ranka žaliu rašalu įrašyta* — A. Janulaitis.

geriaus negu Paryžiuje, o teip ten gali Petersonas painiotis ir kiti.

100. 1902 m. rugpjūčio 9 d.

9.VIII.02 *

G[erbiamasis] T[amsta]

Jau kelintą sykį prašau grąžinti „Mūsų siekius" ir „Patriotai, veidmainiai ir protekcija". Pirmas bus suvartotas čionai, reikia kur norint jį įspausti, teipogi meldžiu pridėti prie anų prisegtą Surio laišką. O su „Patriotais" aš teip padarysiu: perdirbsiu šiek tiek, išsiųsiu svetur pinigų jieškoti. O tų man dabar reikia: pragyvenimas velnioniškai brangiai apseina. Jeigu aš apie save užmiršiu, tai priseitų badu stipti.

Rodos, apie sugrąžinimą buvo keletą sykių rašyta ir žodžiais prašyta, taigi formališkai viskas atlikta kaip reikia.

Toliaus žadėjote man duoti popiežiaus encikliką, kurią sakotės turį dabar dvejuose egzemplioriuose. Ar bus galima gauti?

Žinomas daiktas, čionai į Bitėnus nebesuspėsite, taigi atsiųskite į Tilžę.

Viso labo

Aug[ustinas] **

101. 1902 m. gruodžio 2 d.

Nuo „Lietuviško knygyno Silvertown'e" London E ** — 2.XII.02 *

---

* *Šalia laiško datos kito asmens ranka mėlynu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data* — 10.8.02.

** *Po tekstu kito asmens ranka juodu rašalu įrašyta* — Janulaitis.

* *Po šia data žaliu rašalu kito asmens ranka įrašyta:* L[izdeika?] 6.11.02.

** *Raidė išbraukta A. Janulaičio ranka.*

[„]V[arpo"], [„]Ū[kininko"] ir [„]N[aujienų"]
Redakcijai ***

G[erbiamieji] T[amstos]

Visos tautos Londone turi savo viešus knygynus, kur kiekvienas gali dykai naudotis iš knygų ten esančių. Lietuviams gi to trūko. Užmanė įtaisyti tokį knygyną iš pradžios Silvertown'e (Londono priemiestyje), kur yra daug lietuvių, „Lietuvių Darbininkų Draugystė Londone". Tą dalyką apsvarstė ant susirinkimo 29 lapkr[ičio] šių metų. Rado reikalingu įtaisyti tokį knygyną (ir skaitinyčią, jeigu sąlygos daleis), kad **visokių** pakraipų ir partijų knygos ir raštai būtų tenai, kad kiekvienas žmogus iš jo galėtų pasirinkti, kas jam geriaus patinka, nevaržant jo nuomonių. Knygos ir raštai bus gaunami dykai. Kadangi „Draugystė" pati neturi pinigų įkūrimui to knygyno, nutarė kreiptis prie visų redakcijų ir išleistojų ir prašyti jų paaukoti savo raštus, tikėdamasi, jog neatsakys ir padės tokiame naudingame užmanyme, kas be tokių aukų negalės įvykti.

Sulyg to nutarimo ir kreipiuosi prie Jūsų, tikėdamasi, juog paaukausit į mūsų knygyną visus savo raštus ir siuntinėsite Jūsų garbingą laikraštį nors po vieną egzempliorių.

Meldžiu kitus apgarsinti šitą laišką.

Knygos ir laikraščiai reikia siųsti tokiu adresu:

„Lietuviškas Knygynas Silvertown'e"

28. Gray Str. Silvertown

London E England

Su guodone

Lietuviško Knygyno Silvertowne užveizėtojas
B. Normantas ****

*** *Virš kreipinio pieštuku įrašyta kito asmens ranka* — Ūkininkas 1902 m. 2 Nr. Ūkin[inkas] 1902 m.

**** *Tekstas rašytas A. Janulaičio ranka, pasirašyta* — *B. Normanto ranka.*

102. „VARPO", „ŪKININKO" IR „NAUJIENŲ", „VIENYBĖS LIETUVNINKŲ", „LIETUVOS" REDAKCIJOMS

102. 1902 m. rugsėjo 14 d.

14.IX.02

„Vienyb[ė] Liet[uvninkų]" 14/IX
[„]Lietuva["] 18/IX

G[erbiamieji] T[amstos]

Paėmęs į savo rankas visos mūsų Partijos reikalus užsienyje, norėčiau pats susižinoti be pagelbos tarpininkų su mūsų pirkėjais ir su tais, nuo kurių mes galime raštus gauti.

Taigi norėčiau jūsų paklausti, ar imsite mūsų išleistus arba mums prigulinčius raštus nuo redakcijos ar nuo ko kito. Imdami nuo mūsų, stačiai gausite rabato $33^1/_3$% ir galite tikėtis gauti raštus anksčiau ant 1—2 savaičių. Imdami stačiai nuo mūsų, prisidėsite labiaus prie paturėjimo mūsų raštų. Jeigu sutinkate, tai meldžiu pranešti, po kiek naujai išėjusių raštų reikia jums siųsti iš karto?

Teipogi mums priseis imti raštus nuo Jūsų. Norėčiau žinoti, ant kokių sąlygų bus galima gauti, koks rabatas, ar centas paskaitytas už kapeiką ir t. t. Rodos, apie tą buvau užklausęs, bet žinios nesulaukiau.

Jums esu išsiuntęs:

„Darb[ininkų] B[also]" N 4	— 50 egz[empliorių] [po] 10 k[apeikų] — 5,00 r[ubliai]
[„]Darbo diena["]	— 50 [egzempliorių po] 10 [kapeikų] — 5,00 r[ubliai]
„Pirmyn"	— 50 [egzempliorių po] $3^1/_3$ [kapeikos] — 1,67 r[ublio]
Porto už visas	= 2,30 r[ublio]
iš viso	13,97 r[ublio]

Tikiuosi sulaukti greitesnio atsakymo. Jums mano adresas žinomas. Pakol tebesu senoj vietoj, bet ir naujon vieton išvažiavus, laiškas nežus *.

103—109. MORTAI ZAUNIŪTEI

103. 1901 m. gegužės 5 d.

5.V.01 *
M. Zaunikei

G[erbiamoji] T[amsta]

Atskaitą gavau. Gal Tamsta girdėjai, juog aš sėdėjau kalėjime ir neseniai tik tepaleistas. Mano pinigiški dalykai per tą ne kokie. Toliaus, siuntinys sužuvo. Taigi ar nebūtų galima dovanoti man tą skolą. O kas link p[ono] Lapino, tai ar negali jis palaukti, nes dabar esu plikas kaip tilvikas.

Dabar apie knygutes ir raštus. Ar rėdystė gavo iš Maskvos siųstą Apuoko straipsnį „Mūsų didvyriai"? Jis buvo prieš „Sapną" siųstas, kurį, matyt, Rėdystė gavo.

„Genių dėdei" buvo paskirta 50 r. ir įduota buvo 50 r. p[onui] D. ** Pasirodo, juog tie pinigai Tamstoms neatiduoti. „Genių dėdę" Rėdystė gali pasiimti sau kaip savastį ir jį pardavinėti. O kiek egzempliorių atspausdinta iš viso?

Meldžiu nusiųsti „Tėvynės Mylėtojų draugystei" [1] antrą pusę šito lapo.

Ar negalima būtų siuntinėti po vieną egz[empliorių] nuo N 3 1901 m. „Varpo", „Naujienų" ir „Ūkininko" į Šiaulius uždengtose kopertose, nes reikia gauti greičiau, negu gali pristatyti nešikai. Adr[esai] tokie:

---

* *Be parašo. Po tekstu yra elipsės formos violetinis spaudas* —„Darbininkų Balso Redakcija L.S.D.P." *Virš laiško teksto pieštuku užrašyta* —„D[arbininkų] B[alsas]".

* *Virš šios datos kito asmens ranka raudonu rašalu įrašyta* — J[anulaitis?] 9 VI 01. *Matyt, tai laiško gavimo data.*

** *Pavardės iššifruoti nepavyko.*

1) Шавельская экономия
Норвайшу
2) Шавельская экономия
Дагилю
3) Грязная ул[ица], д[ом] Жуковского
Кабайло ***

(Siųsti tik po vieną laikraštį kiekvienam: nebus stori konvertai: nepuls į akį) ****.

104. 1901 m. rugsėjo 29 d.

Kopija 29.9.01

M. Zauniukei

G[erbiamoji] T[amsta]

Meldžiu sugrąžinti „D[arbininkų] B[also] N 1—3" archyvą [1], pas Jus užsilikusį, kuris priguli Redakcijai, o ne redaktoriui.

Darb[ininkų] Bal[so] Redakcija *

105. 1902 m. spalio 18 d.

18.X.02 *

p[anelei] M. Zauniukei **

G[erbiamoji] T[amsta]

Per Vincą perdaviau Jums šiandien trūkstančias „Darbo dieną"— 25 egz[empliorius], „vardan" Teisybės — 1

*** *Adresai paryškinti ir pakoreguoti raudonu rašalu kito asmens ranka.*

**** *Be parašo. Po laiško kreipiniu kito asmens ranka pieštuku įrašyta* — ?Jasiukaičio? . *Laiško braižas didesnių abejonių dėl A. Janulaičio autorystės nekelia.*

* *Be parašo. Laiško viršuje kito asmens ranka pieštuku įrašyta* — „D[arbininkų] B[alsas]".

* *Šalia kito asmens ranka žaliu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data* — 19.X.02.

** *Aukščiau kito asmens ranka pieštuku įrašyta* — Redakc[ijai?].

egz[empliorių] drauge su suskaita ir užvežtas ***, paimtas sulyg Jūsų laiško 16.X.02.

Sulyg siųstų dykai į Paryžių mažai galiu pasinaudoti, nes nepersirašiau išleidimų su smulkmenomis.

Lietuvis [1] Leipzige nebegyvena; kadangi nežinau, ar jis norės ****, kad suteikčiau jo adresą, meldžiu laišką paduoti man, o aš ar užadresuosiu, ar nusivešiu su savimi. O laukti, kol jis atsakys apie suteikimą adreso, ilgai priseitų.

Su guodone
J. L[izdeika]

PS. O iš konvertų turbūt nieko neišeis.

Prierašas paraštėje ir po tekstu kito asmens ranka raudonu rašalu: Tarytum jam Lietuvis daugiau užsitikėtų nekaip mums! Pats buvo mūs rekomenduotas Lietuviui, dagi tas adresas, kurio p[anelė] M. Z[auniūtė] reikalavo, buvo jam mūs įduotas! Čia slepiasi veikiausia kita priežastis — nenorėjimas prileisti prie Lietuvio žmonių *****, kurie pažįsta jo (t. y. Aug[ustino]) silpnas puses ******

22.10.02 *******

106. 1902 m. gruodžio 2 d.

2.XII.02 *
P[ane]lei M. Zauniukei

Atvažiavęs padaviau Jums pluoštą pinigų už [„]V[arpo"], [„]Ū[kininko"] ir [„]N[aujienų"] raštus. Pasirodo, jog

---

*** *Sunkiai išskaitomas žodis.*

**** *Čia buvo A. Janulaičio nuoroda, paaiškinta tarp parašo ir postskriptumo* — (žinote jo būdą).

***** *Po to išbrauktas žodis* — priešais.

****** *Po to išbrauktas žodis* — susikompromitavęs.

******* *Parašas neišskaitomas.*

* *Po šia data kito asmens ranka žaliu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data* — L[izdeika?] 6.12.02.

mintaujiečiai buvo man padavę 18 r[ublių] už raštus, kurių rokundą Jūs vedėte skyrium. Todėl meldžiu tuos 18 r[ublių] užrašyti ant mintaujiečių konto, o išbraukti iš mano (šiauliečių), nes reikėjo iš tos kasos užmokėti pristatymą po kelis sykius, per tat teip mažai teįėjo.

**Nenurodžiau apie 18 r[ublių] skyrium, nes nežinojau, kad skyrium vedate.

Su guodone
A[ugustinas] J[anulaitis] ***

Prierašas raudonu rašalu kito asmens ranka virš laiško teksto: Nežinau, ar tuos pinigus išdaviau, ar ne, veikiausia dar neišduoti. Bet tad jie liko [„]Varpo["] kasoje.

Prierašas raudonu rašalu kito asmens ranka laiško paraštėje ir ant priklijuoto žemiau A. Janulaičio 1903 m. sausio 23 d. laiško: Jeigu vadovas dar nė nesuprato tiek, kad dviejų skirtų političkų partijų turtas negali eiti vienon kason, tai aiškiai parodo, kad viskas dar tebebuvo neatskirta, ir ramiai gali likti pinigai ten, kur jie pirmiaus pateko. Vinco Kapso Draugystėlė [1] iš pradžios jug prie [„]Varpo["] ir [„]Ūk[ininko"] prisidėjo gelbėdama dagi išleisti knygelę [„]Nebepirmas["]. Turbūt netrukus pateko po kita įtekme. Mes, gaudami pinigus, ir manyti nemanėm apie jos persimainymą, matyti, ir pats A. J[anulaitis] tik vėliau apie tai atsiminė, nes šeip būt tikrai pats sau išsiaiškinęs ir pinigus siųsdamas paminėjęs. Nelieka tie pinigai kokiai privatiškai ypatai, bet viešiems reikalams, dėl to mano sąžinė rami, nors ir A. J[anulaitis] būtų neužganėdintas ****.

** *Prieš sakinį raudonu rašalu prierašo autoriaus ranka pridėtas ženklas *, ir visas sakinys pabrauktas tuo pat rašalu.*

*** *Žodžiai* Su guodone *ir iniciaiai* A. J. *užklijuoti A. Janulaičio 1903 m. sausio 23 d. laišku. Paraštėje pieštuku kito asmens įrašyta —* A. Janulaičio.

**** *Be parašo.*

107. 1903 m. sausio 23 d.

23.I.03 *
M. Zauniukei **Tilžėje**

Apie 18 r[ublių] „V[inco] K[apso] Dr[augystėlės]" **. Man rodos, jug prigulėjimas tų pinigų tai „Draugystėlei" negali priguleti nuo to, **kaip** bus padarytas atskaitas. Jie davė tuos pinigus, jiems neprivalo anie pražūti. Paprastai už vieną dalyką du sykiu neimama.

J. L[izdeika]

108. 1903 m. kovo 17 d.

17.III.03 *

G[erbiamoji] P[anele]

Nors [„]V[arpą", „]Ū[kininką" ir „]N[aujienas"] buvau užsisakęs pirm kelių mėnesių, bet krautuvė (?rėdystė) dar neišsiuntė. Todėl turėjau pranešti reikalaujantiems, jug man neprisiųsta iki šiol ir atsisakau nuo prižadų. Galite užprašytus (3[„]Varp[o"] ir 2 [„]Ūk[ininko"]) nebesiųsti, nes dėl laikraščio laukti ilgai negalima.

Sulyg gi kitų užsakytų dalykų (senus „Varpo", atsišauk[imus] . . .), tai [„]Varpas["] reikalingesnis greičiaus, atsišaukimai į Jaunuomenę nelabai, tikiuosi vienog, jog šįmet gausiu.

Pernai ar užpernai buvau davęs Pilėnui ** savo fotografiją į kolekciją. Benę ji yra pas Jus. Meldžiu jos nepavesti niekam, kas norėtų atmušti ją albume. Jeigu jau

---

* *Virš teksto kito asmens ranka žaliu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data* — 26.I.03.

** *Virš eilutės kito asmens ranka raudonu rašalu įrašytas šios santrumpos iššifravimas* — (Vinco Kapso Draugystėlės). *Ant šio laiško pratęstas prierašas (žr. 106 laiško trečią pastabą).*

* *Virš šios datos kito asmens ranka įrašyta, matyt, gavimo data* — 20.3.03.

** *Pavardė įrašyta virš rašalu užtepto žodžio.*

nebeturit, tai, tikiuosi, pranešit, kam pavesta. Tariu, jug*** neatsiras tam kliūčių.

S[u] g[uodone] ****

109. 1903 m. spalio 11 d.

11.10.3
P[anelei] M. Zauniukei **Tilžėje**

Mums praneša, jog knygelė „Kaip prancūzai už laisvę kariavo" mums pavesta. Prašytumėm ją pristatyti dabar, kadangi norėtųsis atlikti visus reikalus prieš išsikraustymą.

Teipogi norėtųsis žinoti, kiek pas Jus užsiliko „Ar yra dabar baudžiava", nes žadame išleisti antrą spaudimą.

Su guodone
„D[arbininkų] B[also]" redaktorius
J[anulaitis] *

110, 111. ŽALIUI

110. 1903 m. lapkričio 3 d.

Kopija * 3.XI.3 Bernas

Guodotinas Tautieti! **

Neseniai esu gavęs nuo Mišeikos laišką, jog platinimą mūsų Partijos raštų Amerikoje pavedė Tamstai. Negalėjau tuojaus atsakyti ir susirašyti, nes persidanginimas sutūrėjo. Rašau dabar.

*** *Po to eina rašalu užteptas žodis.*

**** *Parašas neišskaitomas. Virš laiško teksto pieštuku kito asmens ranka įrašyta* — Lizdeikos.

* *Įmantrus parašas, kuriame galima įžiūrėti raidę* J.

* *Žodis įrašytas mėlynu pieštuku. Teksto viršuje paprastu pieštuku įrašyta* —„D[arbininkų] B[alsas]".

** *Teksto viršuje mėlynu pieštuku įrašyta* — Žaliui.

Ko pirmiaus būtų reikalinga gauti šiokias tokias informacijas ***.

Ar po daug egzempliorių siuntinėti [„]Darb[ininkų] B[also"] ir knygelių naujai išeinančių? Iš Mišeikos surašo pamačiau, jog knygelių išeina mažiau, negu laikraščio ****.

Ar reikalingas rabatas ir koks? Ar negalima būtų kiekvieną sykį išėjus naujam numeriui [„]D[arbininkų] B[also"] ar knygelei apgarsinti „Lietuvoj", jog gaunamos ir pas Olševskį.

Kodėl neapgarsinta apie „Dar[bininkų] kalendorių", ar Mišeika nebuvo padavęs?

Ant kieno conto ***** eis apgarsinimai? Kokie bus mūsų santykiai ******; ar būsite mūsų atstovu, ar tik pašaline ypata, platinančia raštus, t. y. ar bus tokie pat, ką ir su Mišeika, ar kitoki?

Nesistebėkit, kad klausiu apie tokius dalykus. Pavesta yra ir administracija mūsų raštų užsienyje ******.

Pasilieku laukdamas Jūsų atsakymo *******.

Adr[esas]:

A. Janulaitis

Ob. Beanmontwez 14 II

Bern, Switeland ********

*** *Po to išbraukta* — sulyg dalykų stovio.

**** *Po to išbraukta pastraipa* — Toliaus ar Tamstos savo darbas pardavi[mo] platinimo stovi skyrium nuo Olševskio ir „Lietuvos" red[akcijos].

***** *Įrašyta virš išbraukto žodžio* — rokundos.

****** *Po to išbraukta* — ar pinigus gaunam, kiek surinkta atskaičius rabatą, jeigu bus, ar.

****** *Po to išbraukta* — ne dyvai, kad reikia.

Tikimės *(neišskaitomas vienas žodis)* pagaliaus sueiti į artimesnę pažintį.

Su guodone

[„] Darb[ininkų] Balso["] Red[akcija].

******* *Parašas neišskaitomas.*

******** *Po to išbraukta pastraipa* — Gyvenu čionai, žadu pastoti į universitetą, kad.

111. 1903 m. lapkričio 27 d.

Kopija * 27.XI.3

G[erbiamasis] T[amsta] **

3 šio mėn[esio] esu rašęs Tamstai laišką, žinoma, dar negalėjau sulaukti atsakymo.

Tuom tarpu dar rašau, nes yra šiokie tokie reikalai.

Meldžiu pasiųsti Razokui šiuos raštus, už kuriuos jisai mums užsimokėjo:

1) [„]Kas iš ko gyvena["] — 5 egz[emplioriai]
2) [„]Darbo diena["] — 5 [egzemplioriai]
3) [„]Kas reikia žinoti kiekv[ienam] d[arbininkui"] — 5 [egzemplioriai]
4) [„]Šventė 1 gegužės["] — 5 [egzemplioriai]
5) [„]Valdžios pilvas["] — 10 [egzempliorių]
6) [„]Karalius["] — 10 [egzempliorių]
7) [„]Varžytynės["] — 5 [egzemplioriai]

Toliaus, ar nebūtų gerai patalpinus „Lietuvoje" apgarsinimą apie „Darbininkų Kalendorių 1904 m.", nes gaunam reikalavimus ant jo iš Amerikos. Man matos, būtų geras toks apgarsinimas.

Pirkite
Darbininkų Kalendorių
1904 metams
Išleido Lietuvos Social Demokratų Partija
Gaunamas už ....centų
pas..................***

Man matos, būtų geriau **** garsinti apie „Darbininkų Balsą" kitoniškesnėj formoj: išėjo „Darb[ininkų] B[al-

---

* *Žodis įrašytas mėlynu pieštuku. Virš teksto paprastu pieštuku įrašyta* —„D[arbininkų] B[alsas]".

** *Adresatas nustatytas pagal l. 41 esantį tos pat dienos laišką J. J. Razokui.*

*** *Skelbimo tekstas apvestas rėmeliu. Po to išbraukta neišbaigta pastraipa* — Gal pigiaus apseitų apgarsinimas... Toliaus.

**** *Ištaisyta iš žodžio* — gerai.

so]" N toks ir toks. O gal apie tai visai neverta garsinti? Ar atsiliepia tas ant pirkėjų skaitliaus? Jums tas ant vietos geriaus žinoma.

Grįžtu prie Razoko. Jis atsiuntė pinigus ir užprašė knygų. Užprašytosios, kaip mačiau Mišeikos suraše, užsiliko gerokam skaitliuje, taigi ir kreipiuos prie Jūsų. O kitas mes patys pasiuntėm.

Su g[uodone]
A. J[anulaitis]

112—118. NEŽINOMIEMS ADRESATAMS

112. 1903 m. vasario 23 d.

23.II.03. Lond[one]

M[ielas] d[rauge] *

Jūsų laišką, raš[ytą] 16 vas[ario], gavau; kadangi [„]D[arbininkų] B[also"] N 7 išsiųstas jau 14 vas[ario] **, negalėjau išsiuntinėti pagal nurodytų adresų.

Tolesniai bus siunčiama stačiai.

Sulyg brangumo, tai bus šitaip:

Dabar jums vienas numeris be nusiuntimo paskaitomas po 10 kap[eikų] (ne 15 kap[eikų]), nusiuntimas kiekvieno skyrium — 1/2 [penso] (=2 kap[eikos]), konvertas ir [. . .] ***— 1 kap[eika] — iš viso kiekvienas numeris su prisiuntimu prekiuos — 13 kap[eikų].

Priskaitau dabar ir prisiuntimą, nes mažiaus kebelio atsilyginant, ir priegtam jį galima dabar aprokuoti. Jeigu sutiktumėt ant mažesnio rabato, mūsų kasoje lengviaus būtų, jug rublį galima sudėti dedant grašį po grašio.

Normantas jums nesiuntė.

---

* *Aukščiau pieštuku įrašyta* —„D[arbininkų] B[alsas]".

** *Po to išbraukta* — per tai.

*** *Nepavyko iššifruoti vienos santrumpos.*

Pridėta rokunda už nusiųstus anksčiaus raštus. Jeigu kiti guli ir negali būti išparduoti, tai atsilyginkit už likusius.

Jūsų
J. L[izdeika]

113. 1903 m. birželio 3 d.

Kopija 3.VI.03

G[erbiamasis] T[amsta]

Jūsų laišką, rašytą 17.V.03, apie agentūrą mūsų raštų gavome. Gaila, kad neaiškiai parašyta apie rabatą. Ar norite 50⁰/₀ nuo stovinčios ten prekės (kapeikose), ar nuo parduodamosios Amerikoj (centuose)? Daleiskim knygutė prek[iuoja] 15 kap[eikų]. Amerikoj parduodama už 15 centų arba 30 kap[eikų], taigi nuo katros prekės norite 50⁰/₀ rabato? Agentai mums reikalingi. Pinigai reikia prisiųsti iš kalno. Jeigu norite nuo amerikinės prekės 50⁰/₀, tai sutinkame, o jeigu nuo anos, tai ne, nes mums patiems brangiau apsieina. Norėdami, kad ateitų laiku nauji numeriai, iš kalno parašykite, kiek naujų reikės siųsti, taipogi pasirūpinkite ir su prisiuntimu pinigų.

Laukdamas atsakymo pasilieku

Su g[uodone]
J. L[izdeika]

Adr[esas] *

114. 1903 m. birželžio 6 d.

Kopija * Londonas ** 6.VI.03

Gerbiamasis drauge!

Jūsų 20.V.03 laiškas ir kor[espondencija] gauti. Šiomis dienomis išsiųsime mūsų leidinius. Labai malonu mums

---

* *Žodis apibrauktas rėmeliu. Adreso nėra. Virš laiško teksto pieštuku kito asmens ranka įrašyta* —„D[arbininkų] B[alsas]".

* *Žodis įrašytas lietuviškai.*

** *Įrašyta lotyniškomis raidėmis.*

sužinoti, kad yra mums simpatizuojanti organizacija. Būtų gerai, jeigu ji užmegztų ryšius su mūsų draugais tėvynėje, kadangi ten sprendžiami svarbūs reikalai.

Korespondencijomis pasinaudosime; pageidautinos gana išsamios ir objektyvios. Protestai gali būti paskelbti jau užmezgus santykius su draugais tėvynėje ir jiems sutinkant paskelbti. Iš savo pusės pasistengsime pasiųsti savo leidinių apie mūsų judėjimą.

Su draug[iškais] link[ėjimais] ***

adr[esas] ****

115. 1903 m. birželio 8 d.

Kopija 8.VI.03
Kortelė *

Jūsų laišką, rašytą 25.V, gavome, teipogi ir 200 d[olerių]. Mums siuntinėti baisiai neparanku; mes tik siuntinėjam agentams ir platintojams, o teip pavieniams neįgalime. Jeigu apsiimtumėte platinti ir imtumėte po keletą ar keliolika egzempliorių, tai siųstumėm mes patys. Duotumėm šiokį tokį rabatą, t. y. nuleistumėm nuo prekės. Ypač jeigu yra toj pačioj vietoj daugiaus lietuvių, tai padarytumėm naudingą darbą agitacijai. Žinoma, didelio rabato mes nesiūlom, aukso kalno nesusikrausite, nes patys neturim. Paprastai mūsų raštai gaunami pas Mišeiką, [„]Vien[ybėje] Liet[uvninkų"], pas „Laisvamanius" [1]. Pakol išsiųsime už kelių dienų [„]D[arbininkų] B[also"] N 2 ir N 3 (greit išeis), lauksime. N 3 1902 m. nėra, išparduotas. Gal susitartumėt su kitais toj vietoj ar apylinkėj, tai gautumėt stačiai iš redakcijos ir greičiaus.

Viso labo velijąs
J. L[izdeika]

*** *Parašas neįskaitomas. Braižas abejonių nekelia.*
**** *Žodis apibrauktas stačiakampiu, adreso nėra.*
* *Laiško originalas, matyt, buvo parašytas pašto atvirlaiškyje.*

116. 1903 m. spalio 5 d.

Kopija * 5.10.3

Brangūs draugai!

Jau seniai išvažiavau nuo Jūsų, laukiu žinių, laukiau vaisių gerų. Rodos, teatrui viskas buvo prirengta. Kodėl nepadarėt? Gal kitiems gėda buvo žargstytis ar negražu? Klaidinga tai nuomonė. Jeigu teip pat kalbėtumėm visi, tai nė vienas nerašytų, ant susirinkimų nekalbėtų, sakydamiesi, kam turiu be reikalo prieš kitus maivotis, šaukti ar [. . .] ** gadinti. Teatras naudingas ir reikalingas. Jis žinomas plačiaus negu knygelė, visi savo akimis pamato gyvus žmones, o ne juodas literas. Teatras pamokina žmones. Todėl labai negražu, kad nedarėte ir išsiskirstėte. Toliaus, tas teatras ne tik naudą būtų padaręs lietuviams, bet dar būtų į mūsų kasą biškis pinigų įplaukę, o jų pas mus mažai.

Teatrai geresnis ir sveikesnis pasilinksminimas negu kortos ar publika; reikia šitų linksmybių šalintis.

Sutvėrę *** Social-Demokratų kuopą, turite rūpintis pakelti susipratimą tarp darbininkų, turite išguldyti, kas tai yra socializmas, darbininkų reikalas ir t. t. Tankiai per nežinojimą gali žmogus kitiems aiškinti socializmą kitaip, negu jis yra. Tankiai girdi šnekant, jog socialistas — vis tiek, ką ir bedievis, yra tai baisi klaida. Socializmas sutinka su tikėjimu. Kristaus mokslas nesiskiria nuo socializmo, tik ponai iškraipo Kristaus mokslą. Socializmas rūpinasi ne apie išginimą tikėjimo, bet apie ką kita — apie darbininkų reikalus. Jam rūpi, kad darbininkai geriau gyventų, nebūtų teip prispausti, kad būtų ant galo išnaikinta visoks prispaudimas. Geriausiai tai išguldo knygelė „Kas reikia žinoti ir atminti kiekvienam darbininkui". O kad socialistas **** ne vis tiek, ką ir bedievis, rodo knygelė „Ar socialistas gali būti kataliku".

---

* *Laiško viršuje pieštuku įrašyta* —„D[arbininkų] B[alsas]".

** *Tekste nepavyko išskaityti vieno žodžio.*

*** *Ištaisyta iš* — Susitvėrę.

**** *Ištaisyta iš žodžio* — socializmas.

Skelbimas klaidingų nuomonių gali tiktai gadinti reikalą; nesusipratusieji tik pabūgs išgirdę, būk socialistai Dievą atmetę. Tokios kalbos tik pastiprina kunigų galybę.

Teisybė, gali pasakyti, jug tai melai. Žmonės žiūrės į tą, kas pasakė. Jeigu sakys tą kuopos sąnarys, tai pamislys: turbūt jis žino gerai, nes pats prie socialistų priguli, taigi reikia tikėti jam. Ir įtikės į melagingą paskalą, į tą patį paskalą, kurį kitur jau paleido ant socialistų jų priešai, o dabar sako socialistai. Taigi su bedievybe reikia būti atsargiais. O kad klaidų nebūtų, lai kuopos sąnariai patys daugiaus skaito. Tik apšviestesnis tegali kitą šviesti.

Mūsų priešai paleidžia ant mūsų visokias kalbas: socialistai esą tai paleistuviai, padegikai, vagys. Pradžia tamsi, todėl socialistai turi duoti paveikslą gero apsėjimo, doro, mokėjimo apseiti pačiam ir auginime vaikų; kad negalėtų pasakyti mūsų priešai: jo vaikai pasileido dėl to, jog tėvas socialistas. Tai bus melas, vienog tamsuoliai tikės, kaip tiki dar bjauresniems melams.

Gal neužpyksite už mano žodžius, juos taikiau už teisingus. Tikiuosi, kad ir toliau darbuositės, kaip darbavotės ant labo darbininkų ir mūsų Partijos.

Pasilieku viso labo velyjąs
J. Lizdeika

117. 1903 m. lapkričio 1 d.

Kopija * 1.II.3

Malonus Drauge!

Persidanginau į Berną; žadu pastoti čionai į universitetą; studijuosiu tiesą [1], jeigu daleis. Norisi kaip norint pabaigti jurisdiką ir gauti diplomą. O pasenus bus per vėlu mokintis. Kiti gi mano reikalai pasilieka dabar, kaip buvo. Čionai Berne atsirado kolionija lietuvių studentų ir studenčių.

Pasilieku su draug[iškais] link[ėjimais]
A. Janulaitis

---

* *Virš teksto pieštuku įrašyta* —„D[arbininkų] B[alsas]".

Adresas mano toks. Redakcijos reikale geriau rašyti čion pat, tik ant atskiro poperėlio.

Adr[esas]: A. Janulaitis
Ob. Beanmontwez ** N 14 II
Bern, Suisse

118. 1907 m. kovo 15 d.

2/15.III.07 * Maskvoje

(per Lapino rankas) **

Meldžiu atiduoti p[onui] Lapinui 20 (dvidešimtį[)] markių vok[iškų], kurias jisai užmokėjo už knygų porto, parėjusių iš Šveicarijos, ir kurios yra Jums atiduotinos. Tik užmokėję už porto, galėsite jas atgauti.

A. Janulaitis

119. ŽEMAIČIŲ INTELIGENTŲ BŪRELIO KREIPIMASIS

*119. Apie 1930 m.**

Dėl žemaičių rašytojų — į žemaičius

Žemaičiuose atsirado lietuvių rašytojų ne nuo šios dienos; buvo tokių, kurie veikė pirm 100 su viršum metų. Tam įrodyti galima paminėti — Dionizą Pošką, Silvestrą Valiūną, Simoną Stanevičių ir daug kitų. O tuo tarpu apie juos, jų gyvenimą, mirimą maža tėra žinoma. Kartais nežinoma, nė kada, nė kur, kame jie yra gimę ir mirę. Dar galima šitų žinių gauti, jų galėtų parūpinti žemaičių visuomenė. Ypač gerbiami žemaičių parapijų klebonai galėtų pranešti, pažiūrėję atitinkamose metrikų

** *Sunkiai išskaitomas žodis.*

* *Dešiniame viršutiniame kampe raudonu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data* — 19/III.07.

** *Virš šio įrašo iškirpta popieriaus skiautelė, kur, matyt, buvo įrašytas adresatas.*

* *Datuojama pagal turinį.*

knygose, galėtų suteikti šitų žinių šių rašytojų palikuonys, giminės, kaimynai.

Žemaičių inteligentų būrelis yra sumanęs išleisti 1931 m. knygą jiems paminėti, teikiančią daugiau žinių, geriau atpasakotų ir aiškiau parašytų, [apie] jų gyvenimą ir darbus. Žinias prašo siųsti: V[ytauto] D[idžiojo] Universiteto Bibliotekai **Kaune.**

PAAIŠKINIMAI

Leidžiant praeities autorių, susiduriama su problema, kaip jį pateikti. Vieni norėtų, kad būtų išsaugotas neliestas originalus autoriaus tekstas, kiti — kad jo kalba būtų ištaisyta pagal dabartinių normų reikalavimus. Mums atrodo, kad daug ką kaitalioti nebesančio ir nebegalinčio pasakyti savo nuomonės autoriaus tekste būtų nepagarba rašiusiam šį tekstą žmogui. Kita vertus, paliekant tokius dalykus, kurie buvo taisomi jau tada, kai jie buvo parašyti, ir kurie ir dabar laikomi klaida, autorius irgi nepagerbiamas.

Publikuojamų šiame leidinyje A. Janulaičio mokslo darbų kalbą stengtasi išsaugoti kuo autentiškesnę. Orientuotasi taisyti tik tas formas, konstrukcijas, kurias A. Janulaičio laikais taisė J. Jablonskis, ir ypač tuos netaisyklingumus, kurie tebėra gajūs iki šiol. Pavyzdžiui, taisyta: *kad (idant)* su bendratimi, *matomai (=matyt), daugumoje (= daugiausia), įtekmė (=įtaka), laikyti per ką (=kuo), sulig kuo (= pagal ką* arba įnag. linksniu) ir pan. Beje, A. Janulaičio raštams tokie dalykai nėra labai būdingi, jo stilius, paremtas gyvąja kalba, spalvingas ir palyginti taisyklingas. Jo raštams būdingos neklaidingos, tačiau pasitraukusios iš vartosenos formos (tokios, kaip dviskaita) paliekamos nekeistos. Kai kurios konstrukcijos (pvz., su vietininku), kurias taisant, reikėtų didesnio įsikišimo į autoriaus tekstą, irgi neliečiamos. Paliekami aniems laikams būdingi skolintiniai žodžiai: *čyžė, pristovas, šėpa, retežius, palocius, nevidonas* ir pan., įaugę į gyvą A. Janulaičio raštų kalbą, bet taisomas hibridas *nedateklius.*

Čia skelbiami A. Janulaičio straipsniai rašyti ne vienu metu. Kai kuriuos iš jų skiria 20 metų tarpas. Per tą laiką, J. Jablonskio ir kitų kalbininkų prižiūrima, formavosi lietuvių bendrinė kalba, nusistovėjo jos normos. Šios raidos pėdsakus matome ir publikuojamuose darbuose: *pirmiau* ir *pirmiaus, toliau — toliaus, pagaliau — pagaliaus, daugiausiai — daugiausia, mušė — mušo, rūpintis — rūpinties* ir t. t.— autoriui rašant straipsnius, vienõs iš šių formų pasirinkimą lėmė tarmių ir bendrinės kalbos santykio kitimas. Tai — kalbos istorijos faktas, jį stengiamasi išsaugoti šiame leidinyje.

A. Janulaitis buvo vienas iš istorijos lietuviškosios terminijos kūrėjų. Ne visi jo vartoti terminai vėliau prigijo. Jo darbuose pasitaiko žodžių, kurių tomis reikšmėmis neduoda didysis Lietuvių kalbos žodynas arba jie ten pateikiami su pavyzdžiais iš A. Janulaičio raštų: *vi-*

durkis — reikšme *centras, meistras* — *magistras, paparkas* — *papirkimas, kyšis, pramonys* — *pramoninkas, galvinys* — *vadovas* ir kt. Šitiems ir kitiems savitiems terminams, nors ir neprigijusiems mūsų kalboje, pakaitalų neieškota.

A. Janulaičio nuosekliai vartojamas žodis *pasaulinis,* vengiant dviprasmiškumo, taisytas į *pasaulietinį, pasauliečių (plg. pasauliniai (=pasauliečiai) mokytojai, pasaulinė (=pasaulietinė) valdžia).* Dėl tos pačios priežasties *feodinis* keistas *feodaliniu.* Kartu *socialis* taisytas į *socialinį, natūralis* — į *natūralinį, universalis* — *universalųjį* ir pan.

Reikia aptarti ir šio leidinio tikrinių vardų rašybą. Rašydamas nelietuviškus asmenvardžius, A. Janulaitis dažniausiai rinkosi originalo formą, nors kartais tas pats asmenvardis tame pačiame straipsnyje rašomas dvejopai: *Hurczynas ir Hurčinas, Chłapowskis ir Chlapovskis.* Jau įvade minėta, kad A. Janulaitis savaip rašė valstybių pavadinimus: *Rusai (=Rusija), Lenkai (=Lenkija)* ir pan., nors ne visada buvo nuoseklus. Neįprastai dabar atrodo ir kai kurių kitų vietovardžių rašyba: *Torunis (=Torunė), Toleda (=Toledas), Poznanius (=Poznanė), Tytavėnai (=Tytuvėnai), Konstancija (=Konstancas), Datnava (=Dotnuva)* ir kt.

Daugelio A. Janulaičio minimų Lietuvos vietovardžių — kaimų, dvarų — pavadinimų dabartiniame LTSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyne nėra. Dažniausiai sunku pasakyti, ar šios vietovės išnykusios, ar tik netiksliai užrašytos.

Nuspręsta visas A. Janulaičio vartotas vietų ir asmenų vardų formas šiame leidinyje palikti neliestas, išskyrus Jogailos vardą (A. Janulaitis rašė Jagėla).

Išnašose esančias publikuotų šaltinių ir literatūros nuorodas, A. Janulaičio dažnai duodamas sutrumpintai, stengtasi patikrinti de visu ir pateikti pagal dabartinę sistemą. Prie pozicijos, kurios patikrinti nepavyko, rašoma žvaigždutė. Nuorodos į archyvus ir rankraštynus nesutikrintos. Taip yra pirmiausia dėl to, kad archyvuose ir rankraštynuose per laiką, praėjusį nuo straipsnio parašymo (mūsų amžiaus pirmųjų dešimtmečių), gerokai pakito registravimo tvarka, ir dabar nurodomus šaltinius dažnai sunku rasti, be to, kai kuriuose nurodymuose, atrodo, pasitaiko klaidų, o kai kurie archyvai (pvz., Šiaulių ekonomijos) per mūsų amžiaus audras iš viso yra dingę. Dėl to archyvinių šaltinių nuorodos paliktos be jokių pastabų ir keitimų, tokios, kokios buvo A. Janulaičio publikacijose.

Remiantis visais čia išdėstytais principais, buvo tvarkyta A. Janulaičio straipsnių kalba. Laiškų kalba, išskyrus rašybą ir skyrybą, išlaikyta visiškai autentiška.

KĘSTUTIS MARIENBURGO PILYJE IR JO PABĖGIMAS IŠ TEN (1361)

Spausdinama iš „Praeities" (Praeitis. Kaunas, 1930. T. 1. P. 64—93) atspaudo (Kaunas, 1930, 32 p.). Čia nepublikuojama 3 puslapiai priedų (ištraukos iš Vygando kronikos ir J. Dlugošo Lenkijos istorijos).

ŽEMAIČIAI IR BAŽNYTINIS SEIMAS KONSTANCIJOJ (1414—1418)

Spausdinama iš„Praeities" (Praeitis. Kaunas, 1932. T. 2. P. 291—349) atspaudo (Kaunas, 1932, 63 p.). Nepublikuojamas tik dviejų puslapių šaltinių ir literatūros sąrašas.

VALSTIEČIŲ SUKILIMAS XVIII AMŽIUJE LIETUVOJE IŠ ŠIAULIŲ EKONOMIJOS ARCHYVO

Spausdinama iš „Visuomenės" (Visuomenė. 1910. Nr. 7/8) atspaudo (Vilnius. 1910. 36 p.). Nepublikuojamas tik klaidų atitaisymas (tekste klaidos pagal jį ištaisytos).

Per Pirmąjį pasaulinį karą (1915 m. vasarą) Šiauliuose sudegė didžioji dalis Šiaulių ekonomijos archyvo: centrinis ekonomijos archyvas (taip vadintinas sąlygiškai) ir, matyt, Joniškio bei Šiaulių gubernijų archyvai. Išliko tik Gruzdžių bei Žagarės gubernijų archyvai. Šie dokumentai dabar saugomi Lietuvos TSR centriniame valstybiniame istorijos archyve (fondas 717, pavadintas — Žagarės ir Gruzdžių dvarų valdyba).

Šiaulių ekonomijos archyvo katalogas (apyrašas), kuriuo naudojosi A. Janulaitis, taip pat neišliko. Išnašose paliktos A. Janulaičio nuorodos į tą nebeegzistuojantį katalogą.

JUODIEJI BROLIAI KRAŽIUOSE (1823)

Spausdinama iš „Praeities" (Praeitis. Kaunas, 1930. T. 1. P. 214—303) atspaudo (Kaunas. 1930. 92 p.). Priedai (p. 79—92) praleisti. Prieduose yra kai kurių su byla susijusių dokumentų tekstai ar ištraukos.

KUNIGAI IR 1831 M. REVOLIUCIJA LIETUVOJE

Spausdinama iš leidinio: Kunigai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje: Istorijos tyrinėjimas. Kaunas. 1923. Priedai (p. 47—61) praleisti. Jų daugumą sudaro Žemaičių vyskupų raštai.

DĖL UNIVERSITATĖS VILNIUJE 1832—1872 M.

Spausdinama iš: Lietuvos žinios. 1913. Sausio 31, vasario 5, vasario 9, vasario 19, kovo 2. Laikraštinio teksto pabaigoje nurodyta straipsnio parašymo data: 20.—28.XII. [19]12.

LAISVASIS UNIVERSITAS VILNIUJE

Spausdinama iš: Darbo balsas. 1918. Lapkričio 6.

[1] Lietuvių mokslo draugija — mokslo ir kultūros organizacija, veikusi Vilniuje 1907—1940 m.

UNIVERSITO REIKALU

Spausdinama iš: Lietuva. 1921. Gruodžio 18. Teksto pabaigoje nurodyta straipsnio parašymo data: XII.14—1921. Tame pat laikraščio numeryje paskelbta Steigiamojo seimo 1921 m. gruodžio 14 d. 150-ojo posėdžio santrauka. Posėdyje antruoju skaitymu priimtas Universiteto statutas.

Straipsnis parengtas atsiliepiant į diskusijas Steigiamajame seime dėl Kauno universiteto įsteigimo.

MŪSŲ UNIVERSITO STATUTAS

Spausdinama iš: Lietuva. 1922. Vasario 10. Teksto pabaigoje nurodyta straipsnio parašymo data: 6.II.1922. Tame pat laikraščio numeryje paskelbta Steigiamojo seimo 1922 m. vasario 7 d. 168-ojo posėdžio santrauka. Posėdyje trečiuoju skaitymu buvo svarstomas universiteto statutas.

PONUI BASANAVIČIUI

Spausdinama iš: Vilniaus žinios. 1909. Sausio 10.

S. DAUKANTO PALIKIMAS

Spausdinama iš: Lietuvos žinios. 1911. Sausio 28. Parašas po žinute: A. J.

DAUKANTO ARCHYVAS IR KNYGYNAS

Spausdinama iš: Lietuvos žinios. 1911. Birželio 16. Parašas po žinute: A. J.

KUR DINGO LAIŠKAI Į S. DAUKANTĄ?

Spausdinama iš: Vienybė lietuvninkų. 1911. Spalio 4. Teksto pabaigoje nurodyta straipsnio parašymo data: 1911 m. rugsėjo 19 d. ir pažymėta parašymo vieta: Vilniuje, Portova [dab. P. Cvirkos] 15.

[1] „Dirva"— buržuazinis žurnalas, ėjęs 1898—1906 m. JAV.

KUR VALANČIAUS „KRONIKOS"?

Spausdinama iš: Lietuvos žinios. 1911. Lapkričio 8.

[1] „Tėvynės sargas"— klerikalinis žurnalas. Ėjo 1896—1904 m. Tilžėje.

[2] „Žinyčia"— klerikalinis žurnalas. Ėjo 1900—1902 m. Tilžėje.

DAR APIE VYSKUPO M. VALANČIAUS PALIKIMĄ

Skelbiama iš: Lietuvos žinios. 1912. Gegužės 1.

LIETUVOS METRIKA

Spausdinama iš: Lietuvos aidas. 1918. Sausio 10.

[1] Dabar Lietuvos Metrikos knygos saugomos TSRS centriniame valstybiniame senųjų aktų archyve (Maskva), o jų mikrofilmas — LTSR centriniame valstybiniame istorijos archyve (Vilnius).

[2] Teisingumo ministerijos Maskvos archyvas (МАМЮ) — vienas stambiausių, vertingiausių, geriausiai tvarkomų to meto Rusijos archyvų.

MŪSŲ ARCHYVŲ REIKALU

Spausdinama iš: Lietuva. 1923. Lapkričio 28.

[1] 1921 m. įsteigtas pirmasis Lietuvos Respublikos valstybės archyvas (Centralinis valstybės archyvas), kuris buvo įkurdintas VII forte.

[2] A. Janulaitis galvoje turi tai, kad tame valstybiniame archyve daugumą dokumentų sudarė XIX a. pabaigos — XX a. pradžios įstaigų bylos, kurios kartais dar buvo reikalingos informaciniam Lietuvos įstaigų darbui. Tuo metu daug kur buvo paplitęs archyvų skirstymas į archyvus registratūras (t. y. žinybinius archyvus) ir istorijos archyvus (t. y. jau nebereikalingus įstaigų praktikos reikalams).

SLAPTASIS PRŪSŲ VALSTYBĖS ARCHYVAS

Spausdinama iš: Lietuva. 1924. Balandžio 10.

KARALIAUČIAUS VALSTYBINIS ARCHYVAS — ARTIMIAUSIAS LIETUVOS PRAEIČIAI TIRTI ŠALTINIS

Spausdinama iš: Lietuvos aidas. 1930. Sausio 4.

VIETOJ SIBIRO — Į EUROPĄ (IŠ MANO ATSIMINIMŲ)

Spausdinama iš: Lietuva. 1924. Gegužės 7.

[1] Suimtas už revoliucinės bei lietuviškos spaudos gabenimą, 2 metus kalintas Liepojoje, o 1902 m. ištremtas į Jakutiją. Grįžo į Lietuvą 1905 metais.

[2] Kairiškiuose buvo gimęs ir ten dažnai buvodavo Lietuvos socialdemokratų partijos veikėjas Vladas Sirutavičius (1877—1967). V. Sirutavičius buvo LSDP CK narys. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

[3] F. Janušis 1899 m. padėjo Palangoje surengti lietuvišką spektaklį. Už anticarinę veiklą 1900 m. ištremtas į Smolenską. Po metų grįžo į Lietuvą.

JANULAITIS AUGUSTINAS

MAB. F. 267-8. L. 2—3. Rankraštis, juodraštis, be parašo ir datos.

MANO AUTOBIOGRAFIJA

MAB. F. 267-7. L. 5. Rankraštis, rašytas kito asmens ranka, su A. Janulaičio taisymais, juodraštis, rusų kalba. Rašyta tokiame pat popieriuje, kaip ir kadrų įskaitos lapo projektas, kur pažymėta data: 1945.XI.4.

LAIŠKAI

A. Janulaitis turėjo apie šimtą korespondentų. Bent apie tiek asmenų laiškų išliko, neskaitant jo, kaip advokato, klientų korespondencijos. Bet paties A. Janulaičio laiškų yra likę palyginti nedaug. Šiame leidinyje skelbiama dauguma A. Janulaičio išlikusių laiškų, rodančių jo mokslinius polinkius, ypač istorijos šaltinių kaupimą, taip pat visuomeninius politinius interesus. Pastarajai grupei skirtini jo XIX a. pabaigos — XX a. pradžios laiškai, kai A. Janulaitis aktyviai reiškėsi kaip draudžiamosios lietuviškos spaudos bendradarbis bei platintojas, o vėliau kaip Lietuvos socialdemokratų partijos veikėjas. Šio laikotarpio laiškuose gausu žinių lietuviškos spaudos istorijai. Asmeninio buitinio pobūdžio laiškai, kurių išliko gana nedaug, čia neskelbiami. Dauguma laiškų rašyta lietuviškai. Jų kalba šioje publikacijoje netaisyta. Pasitaiko laiškų, rašytų rusiškai, lenkiškai, vokiškai.

A. Janulaičio braižas buvo itin neaiškus, retas galėjo jį gerai perskaityti. Ypač sunkiai šifruojami jo laiškų juodraščiai (daugeliui adresatų išsiųsti laiškų švarraščiai neišliko). Todėl kai kuriuose laiškuose vieno kito žodžio, rečiau pavardės, nepavyko išskaityti. Tokios vietos tekste pažymėtos ir aptartos teksto pastabose.

Dokumentų tekstai spaudai paruošti pagal TSRS Mokslų Akademijos ir Vyriausiosios archyvų valdybos prie TSRS Ministrų Tarybos paruoštas taisykles istoriniams dokumentams skelbti ir atsižvelgiant į „Lietuvos mokslo paminklų" serijoje susiklosčiusią praktiką.

A. Bagdonui

1. MAB. F. 267-1170. Mašinraščio pirmas egz. Kairiajame viršutiniame pirmo puslapio kampe violetinis spaudas: Prof. A. Janulaitis / Kęstučio g-vė 30/ Kaunas.

[1] Laiške kalbama apie A. Bagdono studiją „Lietuvos savivaldybių kūrimasis", kurią spaudai ruošė VDU Teisių fakultetas.

J. Bagdonui

Juozas Bagdonas (1866—1956) — gydytojas, liberalinis visuomenės veikėjas, publicistas. Bendradarbiavo „Varpe" ir „Ūkininke", prisidėjo prie caro draudžiamos lietuviškos spaudos gabenimo iš užsienio. 1900 m. Pasaulinėje parodoje Paryžiuje organizavo lietuvių skyrių. Kurį laiką dalyvavo Lietuvos demokratų partijos veikloje, atstovavo dešiniajam sparnui. 1922—1936 m. Kauno universiteto profesorius. Vienas Lietuvos blaivinimo sąjungos steigėjų 1935 m. 1944 metais pasitraukė į Vakarus.

2. VUB. F. 1-D724. L. 2. Rankraštis, juodraštis, rašyta abiejose lapo pusėse. Saugojimo vienetas D724 įrištas ir pavadintas „A. Janulaičio laiškai iš „Varpo" ir „Ūkininko" redakcijos archyvo 1899—1907 m."

[1] 1904 m. buvo išleistas Žemaitės „Rinkinėlis vaikams", skirtas skaityti baigus elementorių.

[2] Antanas Kriščiukaitis (slap. Aišbė, 1864—1933) — rašytojas, pedagogas, teisininkas. 1895 m. išėjo jo parašytas „Naujas elementorius".

V. Biržiškai

Vaclovas Biržiška (1884—1956) — bibliografas, knygos ir kultūros istorijos tyrinėtojas. Teisininkas. Nuo 1924 m. Kauno universiteto profesorius, nuo 1923 m. universiteto bibliotekos direktorius. A. Janulaitis su juo artimai bendravo Teisių fakultete, ruošiant leidinius. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

3. MAB. F. 163-390. L. 1. Rankraštis, originalas, Lietuvos pašto markiruotame atvirlaiškyje. Adreso pusėje įrašyti adresai: gavėjo — J[o] S[veikatai] / P[on]ui / Prof. V. Biržiškai / Universiteto Biblioteka / Kaunas / Universitetas; siuntėjo — A. Janulaitis „Anapilis" Palanga.

[1] Čia turima mintyje A. Janulaičio studija: Ignas Danilavičius Lietuvos bei jos teisės istorikas. D. 1. Danilavičiaus gyvenimas ir darbai. K. 1932, kuri buvo išleista kaip VDU Teisių fakulteto darbai, t. 6, kn. 15.

4. MAB. F. 163-390. L. 2. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

P. Bugailiškiui

Peliksas Bugailiškis (1883—1965) — teisininkas, kultūros ir spaudos darbuotojas, kraštotyrininkas, muziejininkas. Vienas „Kultūros" bendrovės ir žurnalo steigėjų.

5. MAB. F. 87-6. L. 1. Rankraštis, originalas, vokiečių k., Oberosto markiruotame pašto atvirlaiškyje, tekstas abiejose atvirlaiškio pusėse. Adresui skirtoje vietoje įrašyti adresai: gavėjo — Herrn Rechstanwalt / F. Bugailiškis / Schaulen / Schloss-str. 41; siuntėjo — abs.: A. Janulaitis Wilno vor dem Wall, 3.

6. MAB. F. 87-6. L. 3. Rankraštis, originalas, vokiečių k., Oberosto markiruotame pašto atvirlaiškyje, tekstas vienoje atvirlaiškio pusėje. Adresui skirtoje vietoje įrašyti adresai: gavėjo — Herrn F. Bugailiškis /

Rechtsanwalt / Schaulen / Schloss-str. 41; siuntėjo — abs.: A. Janulaitis Rechtsanwalt vor dem Wall str. N 3.

[1] Agronomijos-teisių draugija — buržuazinė liberalinė labdarybės draugija. Ją 1915.V.21 Vilniuje įkūrė buržuaziniai liberalai, pasitraukę iš Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo, agronomijos teisėms ir pagalbai teikti. Draugija išlaikė mokyklas Vilniuje, Šiauliuose, Kuršėnuose, Viekšniuose, Papilėje.

7. MAB. F. 87-6. L. 2. Rankraštis, originalas, vokiečių k., Oberosto markiruotame pašto atvirlaiškyje, tekstas vienoje atvirlaiškio pusėje. Adresui skirtoje pusėje įrašyti adresai: gavėjo — Herrn F. Bugailiškis / Rechtsanwalt / Schaulen / Lotwor-str. [?]; siuntėjo — abs.: A. Janulaitis Rechtsanwalt Wilno Jagellonenstr. 3 ([. . .]).

8. MAB. F. 87-6. L. 4. Rankraštis, originalas, vokiečių k., Oberosto markiruotame pašto atvirlaiškyje, tekstas vienoje atvirlaiškio pusėje. Adresui skirtoje pusėje įrašyti adresai: gavėjo — Herrn F. Bugailiškis / Rechtsanwalt / Schaulen in Litauen / Schlossstr. 43; siuntėjo — abs.: A. Janulaitis Rechtsanwalt Wilno Jagellonenstr. 3—5.

9. MAB. F. 87-40. L. 1. Rankraštis, originalas, Lietuvos pašto nemarkiruotame atvirlaiškyje, vienoje atvirlaiškio pusėje. Adresui skirtoje pusėje įrašytas gavėjo adresas: Šiauliai / P[on]ui P. Bugailiškiui / Dvaro gatvė, 24 / Kultūros bendr[ovė].

[1] „Lietuva"— dienraštis, Lietuvos buržuazinės valdžios oficiozas, ėjęs 1919—1928 m. Kaune.

[2] Minima 1899 m. prie Šiaulių įvykusi vietos lietuvių inteligentų organizuota gegužinė.

10. MAB. F. 87-82. L. 3. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Laiškas rašytas į Šiaulius.

[1] Lietuvos socialdemokratų partija, veikusi Lietuvoje 1896 m.— 1919 m. pradžioje ir atkurta 1919 m. pabaigoje — 1936 m.

11. MAB. F. 87-40. L. 4. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje. Laiškas rašytas į Šiaulius.

12. MAB. F. 87-40. L. 5. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje. Laiškas rašytas į Šiaulius.

[1] Galvoje turima, matyt, vienas iš žemaičių jėzuitų, kilusių iš Pašiaušės Šiaulių apylinkėse,— Samuelis Ivaškevičius (1661—1719), dirbęs įvairiose mokyklose, buvęs Pašiaušės kolegijos rektoriumi, arba Andrius Ivaškevičius (1714—1754), irgi dirbęs įvairiose mokyklose, Pašiaušės kolegijoje dėstęs retoriką ir poetiką.

[2] Šiaulių kraštotyros draugija, veikusi 1927—1940 m.

V. *Daukšiui*

Vincas Daukšys (1868—1942) — pažangus JAV lietuvių kultūros veikėjas, aktyvus spaudos bendradarbis, vertėjas.

13. VUB. F. 1-D724. L. 28. Rankraštis, juodraštis, vienoje lapo pusėje. To paties lapo kitoje pusėje yra A. Janulaičio 1903 m. liepos 25 d. laiško kitam asmeniui juodraštis: „M[ielasis] T[amsta]. Nors

mačiausi su Jumis, radau reikalingu parašyti laiškelį [...]", kuris neskelbiamas.

[1] Tėvynės mylėtojų draugija — liberalinė JAV lietuvių kultūros ir švietimo draugija, įkurta 1896 m. Spaudos draudimo laikais dalį savo leistų knygų siuntė į Lietuvą.

M. Dobužinskiui

Mstislavas Dobužinskis (1875—1957) — dailininkas, scenografas, 1925 ir 1929—1939 m. gyveno Lietuvoje.

14. RB. F. 30. Ap. 2. Nr. 2256. L. 1. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

P. Galaunei

Paulius Galaunė (1890—1988) — dailės istorikas, muziejininkas. Buvo Valstybės archeologijos komisijos narys. Suorganizavo Čiurlionio galeriją — pirmąjį lietuvių dailės muziejų, ilgą laiką jam vadovavo. Dėstė Kauno ir Vilniaus universitetuose, Vilniaus dailės institute.

15. VUB. F. 132-58 (laik.). L. 1. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Laiškas rašytas į Maskvą.

[1] A. Janulaitis išnaudodavo kiekvieną progą savo bibliotekai papildyti, užversdamas prašymais pažįstamus, išvykstančius į užsienį. P. Galaunė padėjo jam įsigyti knygų Maskvoje ir Rygoje. Maskvoje P. Galaunė lankėsi kaip mišriosios komisijos, sprendusios kultūrinių vertybių grąžinimo į Lietuvą klausimą, ekspertas.

[2] 1919 m. įkurta kultūros paminklų apsaugos ir tyrimo įstaiga, veikusi iki 1935 m.

[3] M. Liubavskis atsisakė išvykti iš Tarybų Rusijos į Lietuvą. RTFSR švietimo liaudies komisariate svarstant archyvų ir kitų kultūrinių vertybių grąžinimo į Lietuvą klausimą, M. Liubavskis pasisakė prieš Lietuvos Metrikos perdavimą į Kauną, apskritai prieš jos paėmimą iš Maskvos archyvų.

16. VUB. F. 132-58 (laik.). L. 2. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Laiškas rašytas į Paryžių.

[1] Lenkų biblioteka Paryžiuje — lenkų ir lietuvių politinių emigrantų įkurta XIX a. biblioteka, kurioje buvo sukaupta nemaža rankraščių rinkinių.

17. VUB. F. 132-58 (laik.). L. 3—4. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Laiškas rašytas į Paryžių. Dešiniame viršutiniame kampe P. Galaunės ranka mėlynu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data: 1923. XII.18 Paryžiuje.

[1] V. Gadonas 1839 m. lenkų kalba parašė studiją „Žemaitijos kunigaikštystės statistika".

18. VUB. F. 132-58 (laik.). L. 5. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje. Laiškas rašytas į Paryžių. Laiško viršuje P. Galaunės ranka mėlynu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data: 1924.I.1 Paryžiuje.

19. VUB. F. 132-58 (laik.). L. 6—7. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Laiškas rašytas į Paryžių. Laiško kairiajame viršutiniame kampe P. Galaunės ranka mėlynu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data: 1924.I.9.

20. VUB. F. 132-58 (laik.). L. 8. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Kairiajame viršutiniame kampe P. Galaunės ranka mėlynu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data: 1924.I.14 Paryžiuje.

[1] P. Galaunė valstybės sąskaita per Valstybės archeologijos komisiją 1923—1924 m. buvo pasiųstas tobulintis į Paryžiaus Luvro mokyklą.

21. VUB. F. 132-58 (laik.). L. 9, 10. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Laiškas rašytas į Paryžių. Viršutiniame kairiajame kampe P. Galaunės ranka mėlynu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data: 1924. I.26 Paryžiuje.

[1] „Vairas"— tautininkų politikos ir kultūros žurnalas, ėjęs 1914—1915 m. Vilniuje ir 1923, 1924, 1929—1940 m. Kaune.

[2] M. Brauno banko namai 1920—1940 m. veikė Kaune kaip pinigų keitimo kontora. Gaudavo avansus iš Ūkio banko ir kitų, užstatant svetimą valiutą. Spekuliavo valiuta.

22. VUB. F. 132-58 (laik.). L. 11. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Laiškas rašytas į Paryžių. Viršutiniame kairiajame kampe P. Galaunės ranka mėlynu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data: 1924. II.2 Paryžiuje.

23. VUB. F. 132-58 (laik.). L. 12. Rankraštis, originalas, Lietuvos pašto nemarkiruotame atvirlaiškyje. Tekstas vienoje atvirlaiškio pusėje. Adresui skirtoje pusėje įrašyti adresai: gavėjo — *Prancūzija—France* / M[onsieu]r P. Galaunė / Paris (XVI) / 152 rue de la Pompe; siuntėjo — A Janulaitis, Kaunas, Poškos g. 14, b. 3. Toje pat pusėje P. Galaunės ranka mėlynu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data: 1924.II.19.

24. VUB. F. 132-58 (laik.). L. 13. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Laiškas rašytas į Rygą. Viršutiniame kairiajame kampe P. Galaunės ranka mėlynu rašalu įrašyta, matyt, gavimo data: 1924. X.21. Rīgoje.

[1] Walter a Ropps — pirmoji latvių knygų leidykla, įsteigta 1912 m. A. Valterio (1870—1924) ir J. Rapo (1885—1940). Nacionalizuota 1940 m.

N. Gendroliui

25. VUB. F. 1-D724. L. 38. Rankraštis, juodraštis, vienoje lapo pusėje.

[1] J. Lizdeika — A. Janulaičio slapyvardis, kuriuo jis įėjo į LSDP CK ir 1902—1905 m. redagavo „Darbininkų balsą". Šiuo slapyvardžiu pasirašinėjo dalį to meto savo raštų, korespondencijų, susijusių su LSDP ir „Darbininkų balso" leidimu.

M. Geršonovui

M. Geršonovas — profesorius, Kijevo universiteto valstybės ir teisės istorijos katedros vedėjas.

26. MAB. F. 267-403. L. 3. Rankraštis, juodraštis, rusų kalba. Kairiajame viršutiniame kampe violetinio spaudo dalis: Kęstučio g-vė 30 / Lithuanie.

L. Girai

Liudas Gira (1884—1946) — poetas, publicistas, kultūros darbuotojas.

27. RB F. 7-284. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Rašyta kito asmens ranka, o A. Janulaičio tik pasirašyta.

[1] Carinė administracija, siekdama įamžinti 1863 m. sukilimo malšintojo, Vilniaus generalgubernatoriaus M. Muravjovo (1796—1866) atminimą, 1898 m. Vilniuje įsteigė M. Muravjovo muziejų, kuriame buvo sukauptas nemažas archyvas. Veikė iki 1915 m. rudens. Šis archyvas buvo kolekcijos pobūdžio. Jame buvo sukaupta daug Lietuvos ir Baltarusijos teritorijoje veikusių teismų, administracijos, policijos, karinių įstaigų bylų, kuriose atsispindėjo 1830—1831 m. sukilimas bei jo malšinimas, vėlesnė XIX a. 4—5 dešimtmečių carizmo kova su augančiu išsivadavimo judėjimu, 1863—1864 m. sukilimas, jo slopinimas ir po to vykdytos carizmo represijos. XX a. 6-ajame dešimtmetyje ši kolekcija buvo išformuota ir išskirstyta po įvairius archyvus bei jų fondus. Kolekcijos likučiai LTSR CVIA sudaro atskirą fondą Nr. 439 (fonde yra 256 saugojimo vienetai).

[2] Anicetas Renier (Regnier, Reniger) (apie 1800—1877) — gydytojas, bibliotekininkas, slaptos bibliotekos Vilniuje organizatorius. 1831 m. sukilimo dalyvis. Lenkų demokratinės draugijos konspiratyvus veikėjas. 1842—1846 m. Vilniaus medicinos draugijos bibliotekininkas. 1840 m. savo bute sukūrė slaptą biblioteką. Už tai 1846 m. nuteistas 15 metų katorgos. 1857 m. amnestuotas. Po to vėl dirbo Vilniaus medicinos draugijos bibliotekininku. Vilniaus archeologijos draugijos narys.

[3] V. Sirokomlės rankraščiai yra dviejose respublikos saugyklose. Maža jo palikimo dalis dar prieš Antrąjį pasaulinį karą pateko į Valstybinę Vrublevskių biblioteką (dabar — MAB. F. 109). Pagrindinė palikimo dalis po V. Sirokomlės anūkės Liudvikos Bilinskos (1886—1966) mirties 1966 m. pateko į LTSR centrinį valstybinį literatūros ir meno archyvą (F. 96). Čia yra taip pat Kondratavičių giminės dokumentai nuo XVI a. pradžios, taip pat kai kurie L. Bilinskos ir jos vyro architekto V. Bilinskio (1878—1957) dokumentai. Dalis šio fondo rankraščių buvo pažymėta numeriais. Fonde yra 454 saugojimo vienetai.

Z. Ivinskiui

Zenonas Ivinskis (1908—1971) — istorikas, Kauno universiteto profesorius. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

28. RB. F. 29-1154. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje. Kairiajame viršutiniame kampe violetinis spaudas: Prof. A. Janulaitis / Kaunas / Kęstučio g-vė 30 / Lithuanie. Yra vokas. Ant voko gavėjo adresas: Frei Stadt Danzig / M[onsieu]r Z. Ivinskis / **Danzig** / Luwandelstrasse, 5 II Tr / bei Frau A. Link.

[1] Taip A. Janulaitis savo raštuose vadino Gdanską (Dancigą).

[2] Lietuvos istorijos draugija įkurta 1929 m. Kaune. Jos tikslas — tyrinėti ir plėsti istorijos mokslą Lietuvoje, skatinti istorijos tyrinėjimus. Leido mokslo darbų rinkinį „Praeitis". A. Janulaitis buvo ilgametis draugijos pirmininkas.

[3] „Praeitis"— istorijos mokslo tęstinis leidinys, ėjęs 1930—1933 m. Kaune. Leido Lietuvos istorijos draugija. Redagavo A. Janulaitis.

[4] „Bibliografijos žinios"— 1928—1944 m. Kaune ėjęs bibliografijos žurnalas.

[5] Konstantinas Avižonis (1909—1960) — istorikas. 1941—1943 m. dėstė Vilniaus universitete. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

[6] „Židinys"— klerikalinis mėnesinis žurnalas, 1924—1940 m. ėjęs Kaune.

[7] Jonas Yčas (1880—1930) — buržuazinis istorikas, visuomenės veikėjas, Kauno universiteto profesorius.

K. Jablonskiui

Konstantinas Jablonskis (1892—1960) — istorikas, teisės istorikas, LTSR MA akademikas, archeografas, Vilniaus universiteto profesorius.

29. MAB. F. 256-7. Mašinraštis, originalas. Rašto blanko įrašai išspausdinti mašinėle kairiajame viršutiniame kampe.

[1] Karo mokslo draugija įkurta 1923 m. Kaune. Be kita ko, studijavo karybos bei karo istoriją.

[2] Kariuomenės archyvas 1940 m. buvo įlietas į LTSR centrinį valstybinį archyvą.

M. Jankui

Martynas Jankus (1858—1946) — liberalinis visuomenės veikėjas, spaudos darbuotojas. Lietuvių spaudos draudimo laikotarpiu vienas svarbiausių lietuviškų knygų leidėjų, redaktorių, platintojų.

30. VUB. F. 1-D346a. L. 2. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Skelbtas: *Biržiška V.* Medžiaga lietuvių spaudos uždraudimo istorijai. II. Martyno Jankaus laiškų archyvas // Tauta ir žodis. 1926. Kn. 4. P. 404, 405.

[1] Kainos.

[2] Matyt, kalbama apie visuomenės veikėją, knygnešį Jurgį Bielinį (1846—1918).

[3] Viršeliai.

31. VUB. F. 1-D346a. L. 3. Rankraštis, originalas. Skelbtas: Tauta ir žodis. 1928. Kn. 5. P. 330.

[1] Matyt, turima galvoje balandžio 24 d. laišką (žr. 30 laišką).

32. VUB. F. 1-D346a. L. 4. Rankraštis, originalas. Skelbtas (žr. 30 laiško paaiškinimą). Publikacijoje prieš laiško tekstą nurodyta: (Atvirutė iš Berno).

33. VUB. F. 1-D346a. L. 1 ir nenumeruotas lapas. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje (antrojo lapo dalis nukirpta). Skelbtas (žr. 31 laiško paaiškinimą).

[1] Matyt, kalbama apie Jurgį Bielinį.

34. VUB. F. 1-346a. L. 5. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje. Skelbtas (žr. 30 laišką). Visi penki (30—34) laiškai įrišti viename aplankale, antrašte: „Augustino **Janulaičio** laiškai Mart. Jankui. 1904. 5 laiškai, Iš M. Jankaus archyvo".

B. A. Jendžejovskiui

Boleslovas Antonijus Jendžejovskis (1867—1914) — lenkų ir tarptautinio darbininkų judėjimo veikėjas. Dalyvavo kuriant Lenkijos socialistų partiją (PPS), buvo jos narys. Publicistas, redaktorius, leidybos organizatorius. XX a. pr. Londone redagavo ir leido lenkų socialistų leidinius. 1903 m. persikėlė į Galiciją.

35. VUB. F. 1-D724. L. 22. Rankraštis, juodraštis, lenkų kalba, vienoje lapo pusėje.

Juteliui

36. VUB. F. 1-D724. L. 41. Rankraštis, juodraštis, vienoje lapo pusėje.

[1] Nuolaida.

A. Kiedžiui-Kareiviui

37. VUB. F. 1-D724. L. 17. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse.

[1] Gyvendamas užsienyje, A. Janulaitis laikėsi griežtos konspiracijos, vengė susitikimų su mažiau pažįstamais asmenimis, pats saugodamasis ir juos saugodamas nuo carinės ochrankos užsienio biuro seklių. Be to, susitikimų vengė ir saugodamasis provokatorių.

P. Klimenkai

39. MAB. F. 267—162. L. 1. Rankraštis, juodraštis, rusų kalba, vienoje lapo pusėje.

39. MAB. F. 267-162. L. 2. Rankraštis, juodraštis, rusų kalba, vienoje lapo pusėje.

40. MAB. F. 267-162. L. 3. Rankraštis, juodraštis, rusų kalba, vienoje lapo pusėje.

P. Klimui

Petras Klimas (1891—1969) — istorikas, diplomatas. 1925—1940 m. buvo Lietuvos pasiuntinys Prancūzijoje. 1920—1923 m. Aukštuosiuose kursuose ir Kauno universitete dėstė Lietuvos istoriją.

41. MAB. F. 191—164. L. 2. Rankraštis, originalas, Lietuvos pašto markiruotame atvirlaiškyje. Adresui skirtoje pusėje įrašytas gavėjo adresas: *Prancūzija* / France / M[onsieu]r Ministre P. Klimas / Légation Lithuanienne / Paris / 14 Place Malesherbes. Virš laiško teksto kairiajame viršutiniame kampe violetinis spaudas su siuntėjo adresu: Augustinas Janulaitis / Prisiekusis Advokatas / Kaunas, Poškos g-vė 14.

42. MAB. F. 191-164. L. 1. Rankraštis, originalas, Lietuvos pašto markiruotame atvirlaiškyje. Adresui skirtoje pusėje įrašytas gavėjo adresas: *Prancūzija* / France / M[onsieu]r P. Klimas / min. plen. / Légation Lithuanienne / *Paris* / Place Malesherbes, 14.

43. MAB. F. 191-164. L. 3. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje. Laiškas rašytas į Paryžių.

44. MAB. F. 191-164. L. 4. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje. Laiškas rašytas į Paryžių.

45. MAB. F. 191-164. L. 5. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje. Laiškas rašytas į Paryžių.

46. MAB. F. 191-164. L. 6. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje. Kairiajame viršutiniame kampe violetinis adreso spaudas: Prof. A. Janulaitis / Kaunas / Poškos g-vė 14 / Lithuanie.

[1] Vokiečių kartografo Georgo Brauno sudarytas atlasas, kuriame įdėtas seniausias iki šiol žinomas Vilniaus vaizdinis planas („Vilna Litvaniae Metropolis") ir miesto bei plano aprašymas, išspausdintas 1576 metais. Pakartotinai išleistas 1588, 1599 ir 1617 m. Piešinys XVII a. ir XVIII a. pirmojoje pusėje kelis kartus perspausdintas kituose leidiniuose.

47. MAB. F. 191-164. L. 7. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Laiškas rašytas į Paryžių.

[1] Kazimieras Strazdas (1864—1943) — liaudies švietėjas, spaustuvininkas. 1912 m. su sūnumi Jonu (1886—1972) ir Adolfu Vėgėle (1883—1914) Vilniuje įsteigė spaustuvę, kurioje spausdino lietuviškas knygas ir periodinius leidinius. Nuo 1922 m. gyveno Kaune.

I. Korsakui

48. VUB. F. 1-D724. L. 18. Rankraštis, juodraštis, lenkų kalba, vienoje lapo pusėje.

49. VUB. F. 1-D724. L. 19. Rankraštis, juodraštis, lenkų kalba, vienoje lapo pusėje.

Lenkijos socialistų partijos knygynui

50. VUB. F. 1-D724. L. 23. Rankraštis, juodraštis, lenkų kalba, vienoje lapo pusėje. Adresas laiško pabaigoje atspaustas violetiniu spaudu: J. Lizdeika / 28 Gray st. / Silvertown, London, E.

51. VUB. F. 1-D724. L. 23 (reversas). Rankraštis, juodraštis, lenkų kalba, vienoje lapo pusėje.

Lenkų bibliotekai Paryžiuje

52. MAB. F. 267-135. L. 1. Mašinraštis (2-as egz.— nuorašas), lenkų kalba, vienoje lapo pusėje. Kairiajame viršutiniame kampe adreso spaudas: Prof. A. Janulaitis / Kaunas / Poškos g-vė 14 / Lithuanie. Tokie pat adreso spaudai yra ir ant laiškų 53, 54, 56.

53. MAB. F. 267-135. L. 2. Mašinraštis (2-as egz.— nuorašas), lenkų kalba, vienoje lapo pusėje.

54. MAB. F. 267-135. L. 3. Mašinraštis (2-as egz.— nuorašas), lenkų kalba, vienoje lapo pusėje.

Lietuvių mokslo draugijai

55. MAB. F. 267-145. Lapai nenumeruoti. Mašinraštis (2-as egz.— nuorašas), vienoje lapo pusėje.

[1] Turimas galvoje Pirmasis pasaulinis karas.

56. MAB. F. 267-145. Lapai nenumeruoti. Mašinraštis (2-as egz. per kalkę — nuorašas), vienoje lapo pusėje.

Lietuvių parodos 1900 metais Paryžiuje komitetui

57. VUB. F. 1-F362. L. 9. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Gali būti, kad laiškas siųstas Juozui Bagdonui (žr. 2 laišką). 1900 metų Pasaulinėje parodoje Paryžiuje lietuvių inteligentų emigrantų pastangomis buvo organizuotas lietuvių skyrius.

P. Pakarkliui

Povilas Pakarklis (1902—1955) — istorikas, teisininkas, LTSR MA narys korespondentas, Vilniaus universiteto profesorius.

58. MAB. F. 129-258. Rankraštis, originalas, TSRS pašto markiruotame atvirlaiškyje. Laiškas siųstas į Maskvą.

J. Paukščiui

Juozas Paukštys (1861—1906) — liberalinis JAV lietuvių veikėjas. Vienas iš Susivienijimo lietuvių Amerikoje organizatorių. Su A. Pajauju 1886 m. įkūrė laikraštį „Vienybė lietuvninkų", įsigijęs spaustuvę, 1886—1897 m. leido knygas.

59. VUB. F. 1-D724. L. 9. Rankraštis, juodraštis, abiejose lapo pusėse. Laiškas rašytas į Plymutą (JAV). Po tekstu yra elipsės formos violetinis spaudas: Darbininkų Balso Redakcija L.S.D.P.

J. J. Razokui

Žinomi du JAV lietuvių veikėjai pusbroliai Jonai Razokai (1877—1921; 1885—1935). Tai klerikalinės krypties veikėjai, evangelikų liuteronų kunigai. Leido knygas. Vargu ar šie Razokai buvo LSDP raštų platintojai.

60. VUB. F. 1-D724. L. 41. Rankraštis, juodraštis, vienoje lapo pusėje.

[1] Jurgis Lapinas (1856—1932) — Rytų Prūsijos lietuvių visuomenės veikėjas, spaudos darbuotojas. Organizavo „Varpo", „Ūkininko", „Tėvynės sargo", „Žinyčios" ir kt. laikraščių spausdinimą, laikraščių ir knygų gabenimą per sieną, jų platinimą užsienyje. Buvo kai kurių laikraščių oficialusis redaktorius. Kūrė lietuviškas organizacijas Rytų Prūsijoje.

A. Šapokai

Adolfas Šapoka (1906—1961) — istorikas. Istorijos studijas gilino 1930—1932 m. Prahoje ir 1932 m. Stokholme. Kauno ir Vilniaus universitetų dėstytojas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

61. MAB. F. 233-10. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje. Kairiajame viršutiniame kampe violetinis adreso spaudas: Prof. A. Janulaitis / Kaunas Poškos g-vė 14 / Lithuanie. Toks pat spaudas yra ir ant 63 laiško.

[1] Turima galvoje A. Šapokos studija apie Jeronimą Pragiškį.

[2] Turima galvoje komandiruotė į Stokholmą gilinti istorijos studijų (žr. 66 laišką).

62. MAB. F. 267-195. Mašinraštis (2-as egz.— nuorašas), vienoje lapo pusėje.

63. MAB. F. 233-11. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Laiškas rašytas į Stokholmą.

Ch. Šidlovskiui

Ch. Šidlovskis — eserų veikėjas.

64. VUB. F. 1-D724. L. 29. Rankraštis, juodraštis, rusų kalba, vienoje lapo pusėje. Ten pat, l. 28, yra lygiai tokio pat teksto 1903 m. liepos 13 d. laiškas, tik be papildomo trijų eilučių įrašo kairiajame viršutiniame kampe.

65. VUB. F. 1-D724. L. 49. Rankraštis, juodraštis, rusų kalba, vienoje lapo pusėje.

A. Šiukui

Adolfas Šiukas (1897—1958) — profesorius, istorikas, vienas iš Baltijos instituto Stokholme steigimo iniciatorių, ilgametis instituto sekretorius.

66. MAB. F. 267-197. Mašinraštis (2-as egz.— nuorašas), vokiečių kalba, vienoje lapo pusėje.

[1] Baltijos institutas (Baltische Institut) įkurtas 1931 m. Stokholme. Veikia ir dabar.

J. Šliūpui

Jonas Šliūpas (1861—1944) — liberalinis visuomenės veikėjas, publicistas, laisvamanybės propaguotojas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją.

67. VUB. F. 1-D724. L. 30. Rankraštis, juodraštis, vienoje lapo pusėje.

68. RB. F. 1-208. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

69. MAB. F. 267-148. L. 26. Rankraštis, originalas.

[1] Turimi galvoje J. Šliūpo atsiminimai, kurie pasirodė 1934 m. Kaune J. V. Girdvainio parengtame leidinyje „Aušrininkas Jonas Šliūpas. Medžiaga jo biografijai ir Lietuvos kultūros istorijai". Dalis tų jo atsiminimų paskelbta „Lituanistinėje bibliotekoje" 1977 m. išėjusiuose J. Šliūpo „Rinktiniuose raštuose" (p. 341—381).

70. RB. F. 1-396. Mašinraštis, originalas, ant VDU Teisių fakulteto blanko.

I. Švarcui

Isakas Švarcas (1879—1951) — revoliucinio judėjimo dalyvis, partinis veikėjas. Komunistų partijos narys nuo 1899 m. Nuo 1904 m. RSDDP Užsienio organizacinės komisijos narys.

71. VUB. F. 1-D724. L. 31. Rankraštis, juodraštis, rusų kalba, vienoje lapo pusėje. Tame pat lape aukščiau yra laiško Tarui juodraštis.

Švietimo ministerijai

72. LTSR CVA. F. 391. Ap. 4. B. 1431. L. 14. Mašinraštis, originalas (2-as mašinraščio egz. yra MAB. F. 267-1189. L. 1, kurio dešiniajame viršutiniame kampe yra violetinis dviejų eilučių spaudas: Augustinas Janulaitis / Archyvas).

Tarui

73. VUB. F. 1-D724. L. 31. Rankraštis, juodraštis, rusų kalba, vienoje pusėje. Žr. 71 laišką.

J. Tumui-Vaižgantui

Juozas Tumas-Vaižgantas (1869—1933) — rašytojas, literatūros istorikas ir kritikas, visuomenės veikėjas, publicistas.

74. VUB. F. 1-3127. L. 62. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

M. Urbšienei

Marija Urbšienė (Mašiotaitė, 1895—1959) — bibliografė, istorikė, vertėja. 1927—1933 m. rinko lituanikos bibliografiją Paryžiuje, 1933—1934 m. Rygoje.

75. RB. F. 14, 4-414. L. 1. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje. Kairiajame viršutiniame kampe violetinis adreso spaudas: Prof. A. Janulaitis / Kaunas Poškos g-vė 14 / Lithuanie. Tokie pat adreso spaudai kairiajame viršutiniame kampe yra ir ant laiškų 76—81, 83—87, 89—90.

[1] „Švietimo darbas"— mėnesinis oficialus Švietimo ministerijos leidinys, ėjęs 1919—1939 m. Kaune. Iki 1930 m. antrojoje, neoficialiojoje, jo dalyje buvo skelbiama nemaža istorijos studijų, kitos medžiagos.

[2] „Tauta ir žodis"— tęstinis mokslo darbų leidinys, 1923—1931 m. leistas Kauno universiteto humanitarinių mokslų fakulteto.

76. RB. F. 14, 4-414. L. 3. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

[1] „Aušra"— pirmasis visuomeninis politinis ir literatūrinis lietuvių žurnalas lotynišku raidynu. Ėjo 1883—1886 m. Ragainėje ir Tilžėje.

[2] „Želmuo"— Paryžiaus lietuvių draugija, veikusi 1886—1915 m. Ją įkūrė po 1863 m. emigravę lietuvių raštijos ir visuomenės veikėjai (M. Akelaitis ir kt.). Dauguma narių buvo pažangių pažiūrų žmonės.

77. RB. F. 14. 4-414. L. 8. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

78. RB. F. 14, 4-414. L. 9. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

[1] „Mūsų žinynas"— buržuazinis karybos ir istorijos žurnalas, ėjęs 1921—1940 m. Kaune.

79. RB. F. 14. 4-414. L. 12. Mašinraštis, originalas, abiejose lapo pusėse.

80. RB. F. 14, 4-414. L. 14. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

81. RB. F. 14, 4-414. L. 15. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

82. RB. F. 14, 4-414. L. 18. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Laiškas rašytas į Paryžių.

83. RB. F. 14, 4-414. L. 24. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

84. RB. F. 14, 4-414. L. 26. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

85. RB. F. 14. 4-414. L. 32. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

86. RB. F. 14, 4-414. L. 33. Mašinraštis, originalas, abiejose lapo pusėse.

87. RB. F. 14. 4-414. L. 41. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

88. RB. F. 14, 4-414. L. 42. Mašinraštis, originalas, rašytas ant nemarkiruoto Lietuvos pašto atvirlaiškio.

89. RB. F. 14, 4-414. L. 47. Mašinraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

A. Valaičiui

Antanas Valaitis (1890—1946) — literatas, pedagogas, visuomenės veikėjas, publicistas. Dalyvavo Lietuvių mokslo draugijos veikloje.

90. MAB. F. 267-144. L. 2. Mašinraštis (2-as egz.— nuorašas), vienoje lapo pusėje.

91. MAB. F. 267-144. L. 1. Mašinraštis (2-as egz.— nuorašas), vienoje lapo pusėje.

[1] Vilniuje gyveno A. Janulaičio sesuo Veronika Alseikienė (1883—1971) — gydytoja, visuomenės veikėja, ir jos vyras Danielius Alseika (1881—1936), dalyvavęs Lietuvių mokslo draugijos veikloje.

„Varpo" redakcijai

„Varpas"— literatūros, politikos ir mokslo žurnalas, 1899—1905 m. ėjęs Tilžėje ir Ragainėje. Lietuvoje platintas nelegaliai.

92. VUB. F. 1-D724. L. 3—3a. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse.

„Varpo", „Ūkininko" ir „Naujienų" redakcijų administracijai

„Ūkininkas"— liberalinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1890—1905 m. Tilžėje. Lietuvoje platintas nelegaliai. „Naujienos"— liberalinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1901—1903 m. Tilžėje. Leido „Varpo" ir „Ūkininko" redakcija. Lietuvoje platintas nelegaliai. Laikraščių „Varpas", „Ūkininkas", „Naujienos" administratorė buvo Morta Zauniūtė.

93. VUB. F. 1-D724. L. 4. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

[1] Caro žandarai.

[2] Vienas iš A. Janulaičio slapyvardžių spaudoje.

94. VUB. F. 1-D724. L. 5. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

[1] Kazimieras Pilėnas (Palmeris, 1872—1956) — avantiūristas, policijos seklys. 1893 m. dirbo Mauderodės spaustuvėje Tilžėje. 1895 m. emigravo į Angliją. Anglijoje dirbo lenkų socialistų spaustuvėje. Nuo 1896 m. Skotlend Jardo agentas.

[2] Matyt, turima galvoje „Vienybė lietuvninkų"— JAV lietuvių savaitraštis, ėjęs 1886—1920 m. (iki 1907 m. ėjo Plymute).

[3] Petras Mikolainis (1868—1934) — knygnešys, knygų gabenimo į Lietuvą organizatorius, knygų leidėjas, publicistas; 1897—1900 ir 1902—

1903 m. JAV redagavo „Vienybę lietuvninkų". Tuo metu laikraštis laikėsi liberalinės krypties.

95. VUB. F. 1-D724. L. 6. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje. Jeigu ne ištisų metų datavimo skirtumas, tai būtų galima daryti prielaidą, kad šio ir prieš tai einančio (žr. 94) laiško prierašai susiję su ta pačia A. Janulaičio korespondencija.

96. VUB. F. 1-D724. L. 7. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse.

97. VUB. F. 1-D724. L. 8. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

98. VUB. F. 1-D724. L. 10. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse.

[1] Zauniūtei.

99. VUB. F. 1-D724. L. 11. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

100. VUB. F. 1-D724. L. 12. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

101. VUB. F. 1-D724. L. 15. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse.

„Varpo", „Ūkininko" ir „Naujienų", „Vienybės lietuvninkų", „Lietuvos" redakcijoms

„Lietuva"— liberalinis JAV lietuvių laikraštis, 1892—1920 m. ėjęs Čikagoje.

102. VUB. F. 1-D724. L. 13. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse. Atrodo, kad šį laišką iš pradžių buvo sumanyta siųsti tik „Varpo", „Ūkininko" ir „Naujienų" redakcijų bendrai administracijai, o vėliau — išsiųsti jį dar dviem redakcijoms. Tai rodytų pastarųjų dviejų pavadinimai kairėje pusėje ir datos prie jų.

M. Zauniūtei

Morta Zauniūtė (1875—1945) — pažangi Rytų Prūsijos lietuvių visuomenės veikėja, bibliografė. Aprūpindavo knygnešius draudžiamąja lietuviška spauda. Buvo laikraščių „Varpas", „Ūkininkas", „Naujienos" administratorė. Rinko lėšas knygoms ir laikraščiams leisti. Bendravo su V. Kapsuku ir kt. Globojo iš Rusijos imperijos pabėgusius caro valdžios persekiojamus pažangius lietuvių veikėjus, šelpė politinius kalinius. Rėmė LSDP veiklą. Po Pirmojo pasaulinio karo buvo Vokietijos KP narė, padėjo LKP leisti Vokietijoje revoliucinę spaudą.

103. VUB. F. 1-D724. L. 5a. Rankraštis, originalas, abiejose lapo pusėse.

[1] Tėvynės mylėtojų draugija — liberalinė JAV lietuvių kultūros ir švietimo draugija, įkurta 1896 m. Draugija leido knygas ir nemaža jų spaudos draudimo laikais siuntė į Lietuvą.

104. VUB. F. 1-D724. L. 5b. Rankraštis, juodraštis, vienoje lapo pusėje.

[1] „Darbininkų balso" leidimo pradžioje M. Zauniūtė buvo jo administratorė.

105. VUB. F. 1-D724. L. 14. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

[1] Lietuvis — Alfonso Moravskio (1868—1941) slapyvardis. A. Moravskis — visuomenės veikėjas, ekonomistas. Iki 1902 m. aktyvus socialdemokratų veikėjas. 1897—1906 m. — emigrantas. Vienas iš 1900 m. Pasaulinės parodos Paryžiuje lietuvių skyriaus organizatorių. 1922—1933 m. Kauno universiteto docentas.

106. VUB. F. 1-D724. L. 16. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

[1] 1899 m. susikūrusi Mintaujos lietuvių moksleivių slapta liberalinė draugija. Jos veikloje dalyvavo įvairių politinių pakraipų atstovai.

107. VUB. F. 1-D724. L. 16. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

108. VUB. F. 1-D724. L. 21. Rankraštis, originalas. Laiškas rašytas markiruotame Anglijos pašto atvirlaiškyje. Adresui skirtoje pusėje įrašytas gavėjo adresas: Miss / M. Saunus /27 Fabrikstr. / Tilsit, Ostpreussen.

109. VUB. F. 1-D724. L. 34. Rankraštis, juodraštis, vienoje lapo pusėje. Pirmasis juodraščio variantas yra ten pat, 1. 35.

Žaliui

110. VUB. F. 1-D724. L. 39. Rankraštis, juodraštis, abiejose lapo pusėse.

111. VUB. F. 1-D724. L. 40. Rankraštis, juodraštis, vienoje lapo pusėje.

Nežinomiems adresatams

112. VUB. F. 1-D724. L. 20. Rankraštis, juodraštis, vienoje lapo pusėje.

113. VUB. F. 1-D724. L. 24. Rankraštis, juodraštis, vienoje lapo pusėje.

114. VUB. F. 1-D724. L. 25. Rankraštis, juodraštis, rusų kalba, vienoje lapo pusėje.

115. VUB. F. 1-D724. L. 26. Rankraštis, juodraštis, abiejose lapo pusėse.

[1] Lietuvių laisvamanių susivienijimas Amerikoje — liberalinė organizacija, veikusi 1900—1915 m. JAV. Leido ateistinio turinio knygas, periodinius leidinius.

116. VUB. F. 1-D724. L. 33. Rankraštis, juodraštis, abiejose lapo pusėse. Laiškas, matyt, rašytas į Lietuvą.

117. VUB. F. 1-D724. L. 36. Rankraštis, juodraštis, vienoje lapo pusėje.

[1] Teisę.

118. VUB. F. 1-D724. L. 43. Rankraštis, originalas, vienoje lapo pusėje.

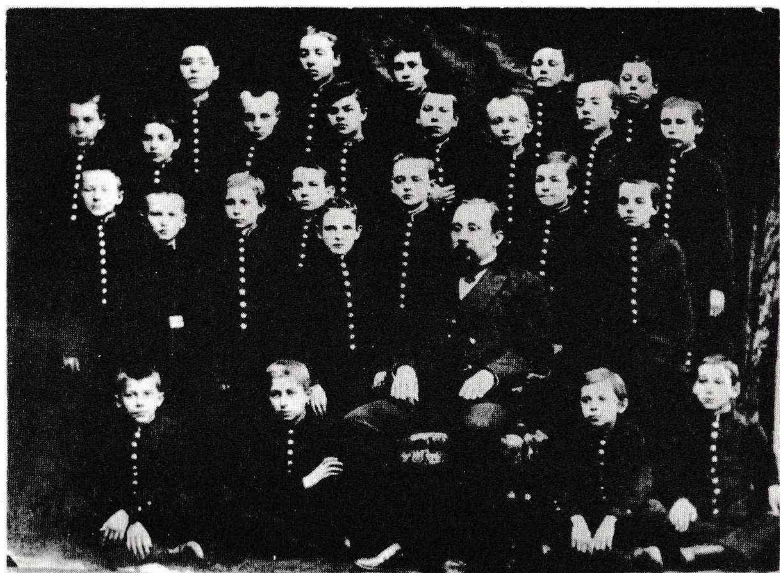
Žemaičių inteligentų būrelio kreipimasis

119. MAB. F. 267-78. L. 2. Rankraštis, juodraštis, vienoje lapo pusėje. Kita ranka rašytas tekstas yra ten pat, l. 1. Dešiniajame viršutiniame kampe yra violetinis spaudas: Augustinas Janulaitis / Archyvas.

TRUMPINIMAI

ap. — apyrašas
b. — byla
CVA — Lietuvos TSR centrinis valstybinis archyvas
CVIA — Lietuvos TSR centrinis valstybinis istorijos archyvas
f. — fondas
L., l. — lapas
MAB — Lietuvos TSR Mokslų akademijos centrinės bibliotekos rankraštynas
MM — Muravjovo muziejaus rankraštynas
RB — Lietuvos TSR valstybinės respublikinės bibliotekos rankraštynas
SRP — Scriptores Rerum Prussicarum
VBD — Vilniaus bajorų deputacijos archyvas
VGG — Vilniaus generalgubernatoriaus archyvas
vyskp. — vyskupas
VUB — Vilniaus V. Kapsuko universiteto mokslinės bibliotekos rankraštynas
VVBR — Vilniaus viešosios bibliotekos rankraštynas
ŽV — Žemaičių vyskupystės raštai ir cirkuliarai

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Šiaulių gimnazijos pirmos klasės mokiniai. Pirmoje eilėje iš dešinės į kairę antras sėdi A. Janulaitis. 1886 m.

A. Janulaitis Rygos gimnazijoje (1893—1896)

Janulaičių šeima 1900 m. arba 1902 m. pradžioje. Stovi iš kairės į dešinę: Jurgis (ūkininkas, 1876—1956), Augustinas (teisininkas, 1878—1950), Petras (ūkininkas, 1870—1945); sėdi antroje eilėje: Kalikstas (vyriausias sūnus, ūkininkas, 1865—1944), Ona (vyriausia iš vaikų, ūkininkė, 1863—1943), Agota Janulaitienė (motina, 1843—1908), Juozas (1868—194?), Pranas (1874—1952); pirmoje eilėje — Julija Janulaitytė, būsimoji Biliūnienė-Matjošaitienė (dantų gydytoja, 1880—1978), Veronika Janulaitytė, būsimoji Alseikienė (akių ligų gydytoja, 1883—1971)

A. Janulaitis Šiauliuose 1900 m. arba 1902 m. pradžioje

1900 m. laiškas Juozui Bagdonui (pradžia)

1900 m. laiškas Juozui Bagdonui (pabaiga)

A. Janulaičio redaguoto „Darbininkų balso" 1903 m. Nr. 1 antraštinis puslapis

Lietuvių Social-Demokratų Partija.

Visos pasaulės proletarijai eikite išvien!

№ 1.

Darbininkų Balsas.

Metai 2. **Sausis-Vasaris.** **1903 m.**

Dvimėnesinis Lietuvos darbininkų laikraštis.

Draugai! Platinkite „Darbininkų Balsą"!

Prekė 20 kap.

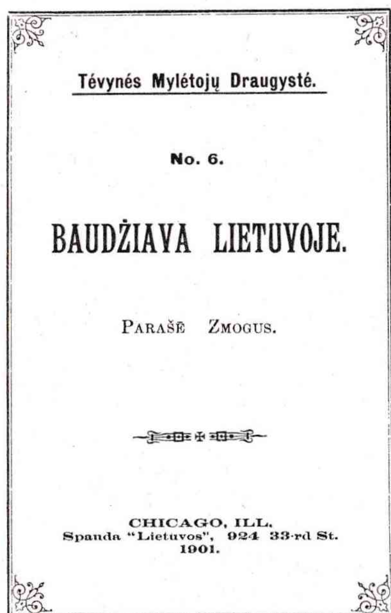
Redakcija ir Administracija:
Mr. J. Lizdeika, 28 Gray str., Silvertown,
London E. England.

NB. Atkreipiame draugų atydą ant permainos adreso.

Tévynés Mylétojų Draugysté.

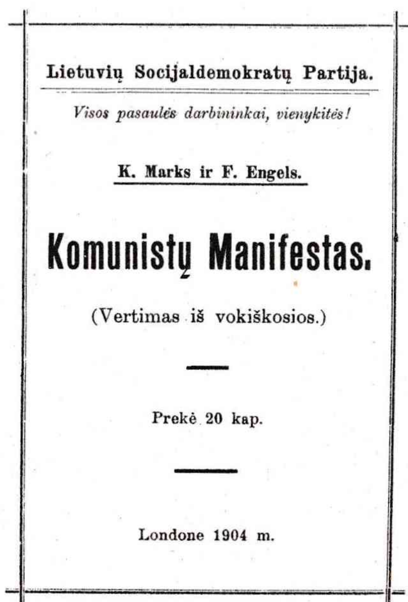
No. 6.

BAUDŽIAVA LIETUVOJE.

PARAŠĖ ŽMOGUS.

CHICAGO, ILL.
Spauda "Lietuvos", 924 33-rd St.
1901.

A. Janulaičio pirmosios knygeles „Baudžiava Lietuvoje" viršelis

Lietuvių Socijaldemokratų Partija.

Visos pasaulės darbininkai, vienykitės!

K. Marks ir F. Engels.

Komunistų Manifestas.

(Vertimas iš vokiškosios.)

Prekė 20 kap.

Londone 1904 m.

K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifesto" pirmojo lietuviškojo leidimo viršelis (vertė A. Janulaitis)

1903 m. sausio 23 d. laiškas Mortai Zauniūtei su kitų asmenų prierašais

Nežinau ar tuos pinigus išdavian
ar ne, neišmanau [illegible]; bet
tai jie liko Varpo kasoje

2.XII.02
26.12.02.

P. b. Mižaunikei

A. Janulaičio

Atsimenu pasiėmiau tuos pluoštą pinigų, VUK rašus. Pasirodo, jog Mintaujiečiai kurie man padavė 18 r. iš rašus, kuriuos nuo kimstų jiems vedėlė skyrimu. Todėl meldžiu tuos 18 r. užrašyti ant Mintaujiečių konto, o išbraukti iš mano (Šiauliečių), nes neriejo išto rasos atmušėk [illegible] po keturis [illegible] perlat [illegible] tegėjo. –

x) Nenuradūrau apie 18 r. skyrimą, nes [illegible] pau, [illegible] skyrimu [illegible].

26.1.03

23. I. 03.

vadovas

x). Jeigu dar ne nemparto
tiek kad ~~[illegible]~~ dviejų skirtų [P. Mižaunikei]
politiškų partijų turtas negali [Trevėje.]
esti vienoj kasoj, tai aiškiai
regisi kad viskas dar telebaf[illegible].
neatskirta, ir (Vinco Kapso Draugystelės)

Apie 18 r. „V. K. Dr." man rodos, jog pri-
gulėjimas to pinigo iš „Draugystelei" negali
priguleti nuo to, ~~[illegible]~~ bus padarytas atsakytas
gi dant tuos pinigus [illegible] anie pra-
žuti. papraščiai iš [illegible] dalyką su [illegible]
veiniame

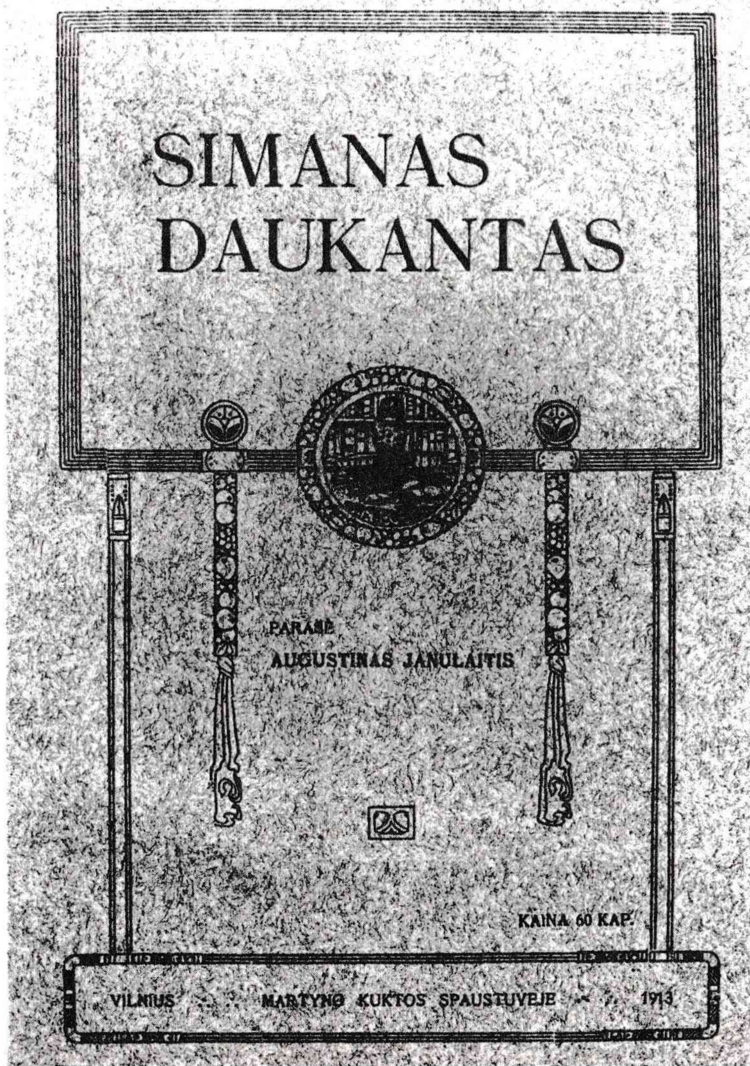
ramiai gali likti pinigai ten kur
pė pirmiaus patebo. [Vinco Kapso
Draugystelė iš pradžios pinigus
Varpo ir Ūk. prisiėmė pelnydama
daug išleisti knygelių. Nebepirmas
Turbūt netrukus patebo po kita
įtekme. Mes gaudami pinigus
ir manyti nemanėm apie jos
persimainymą, matyt ir pats A. J.
tik vėliau apie tai atsiminė,
nes, rodos būt tikrai pats jau išsi-
ciškinęs, ~~kad~~ ir pinigus siųsdamas
paminėjęs. Nelieka tie pinigai
tačiau privatiškas įgeidas bet
visiems reikalams, dėlto manau
sutinkei ramiai nors ir A. J. butu
ne [illegible]

1903 m. kovo 17 d. laiškas Mortai Zauniūtei (atvirlaiškio reversas)

1905 m. sausio 2 d. laiškas Martynui Jankui

Šveicarijoje apie 1905 m. Stovi iš kairės A. Janulaitis, iš dešinės — inžinierius P. Narutavičius. Sėdi iš dešinės gydytoja B. Galkytė-Bylienė

A. Janulaičio studijos apie S. Daukantą viršelis

A. Janulaitis 1913.II.27. Nuotrauka daryta E. Janulaitienės tėvo Jurašaičio fotoateljė Vilniuje, Totorių g. ir Šv. Jurgio pr. kampiniame name

A. Janulaitis Vilniuje tarp advokatų. Priešpaskutinėje eilėje pirmas iš dešinės A. Janulaitis. Paskutinėje eilėje stovi Vaclovas Biržiška. Apie 1912—1913 m.

A. Janulaitis Vilniuje. 1913.II.27

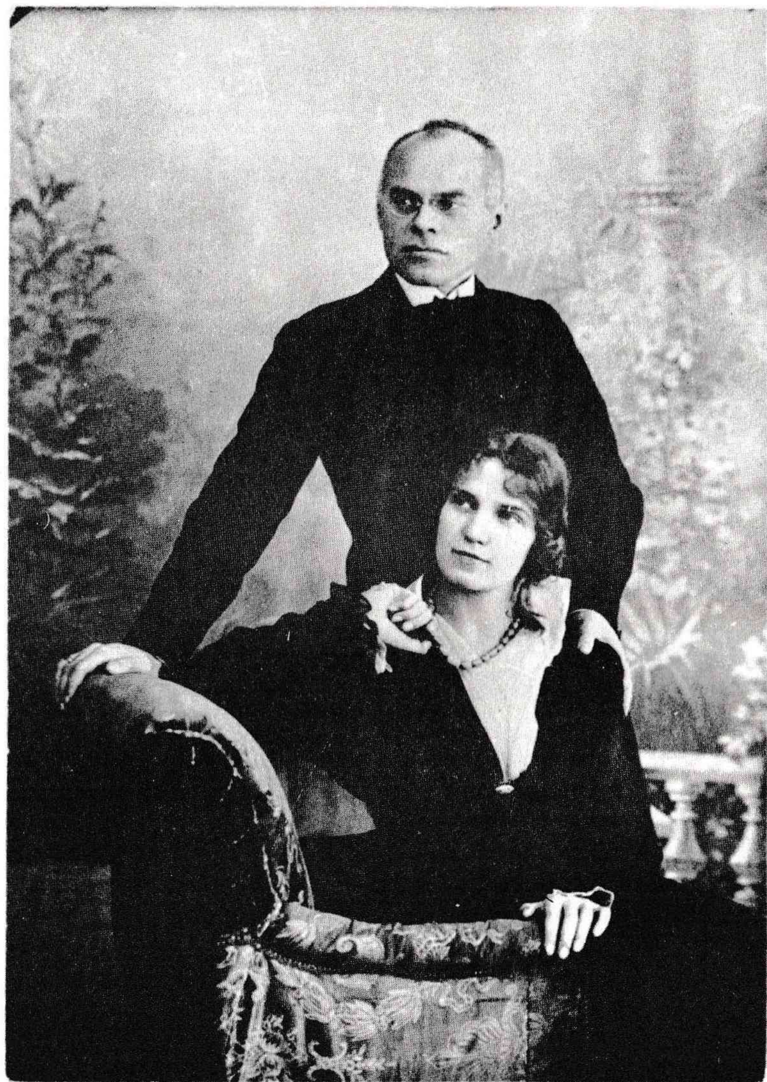
Palangoje apie 1913 m. Paskutinėje eilėje stovi iš kairės pirmas A. Janulaitis, trečias — daktaras V. Mongirdas, penkta — G. Petkevičaitė-Bitė (?). Paskutinėje eilėje sėdi iš dešinės trečias V. Požela (pasirėmęs ranka). Pirmoje eilėje sėdi iš kairės ketvirtas J. Vileišis, toliau — jo žmona

Palanga. Iškyloje į Naglio kalną. Paskutinėje eilėje septintas iš kairės stovi A. Janulaitis. Medyje — dailininkas A. Galdikas. 1914.VII.15 ▶

Kelionė iš Palangos į Kretingą (su spektakliu?) apie 1913 m. Trečias iš kairės A. Janulaitis ▶

15-VII-14 m.

A. Janulaitis su žmona Elena (tuoj po vestuvių 1914 m.)

A. Janulaitis. 1915 m. (?)

KRAŠTO APSAUGOS MINISTERIJOS LITERATŪROS
: : : : SKYRIAUS LEIDINYS : : : :

Augustinas Janulaitis

1863—1864 m.

Sukilimas Lietuvoje

Kaunas 1921 m.

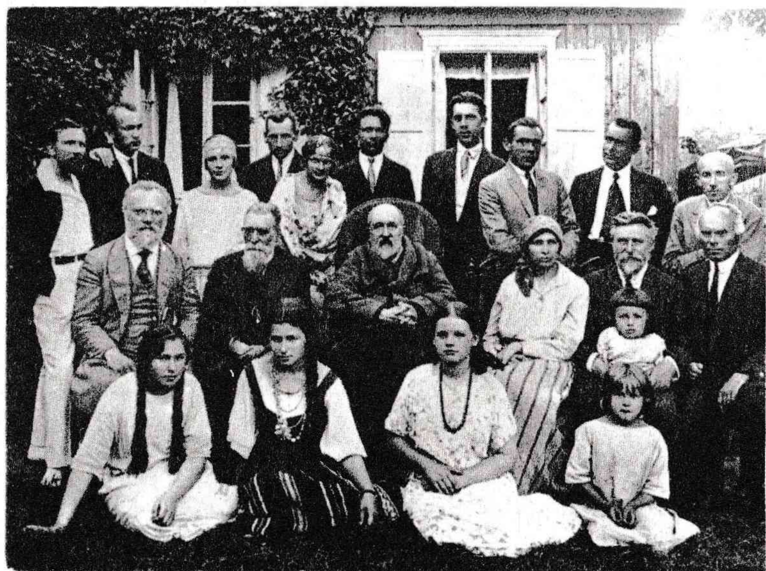
A. Janulaičio knygos „1863—1864 m. sukilimas Lietuvoje" viršelis

1923 m. gruodžio 14 d. laiškas Pauliui Galaunei (1 puslapis)

1923 m. gruodžio 14 d. laiškas Pauliui Galaunei (3 puslapis)

1923 m. gruodžio 14 d. laiškas Pauliui Galaunei (4 puslapis)

1924 m. sausio 10 d. laiškas Pauliui Galaunei (2 puslapis)

Palangoje, L. Vaineikio sode pirmojo lietuviško spektaklio „Amerika pirtyje" 25 metų sukaktuvių proga. Iš kairės į dešinę: antroje eilėje sėdi J. Šliūpas, J. Basanavičius, J. Jablonskis, S. Vaineikienė, L. Vaineikis (ant kelių Jurgis Vaineikis), A. Janulaitis; trečioje eilėje stovi: 1. L. Gira, 3. T. Vaičiūnienė, 5. A. Kubertavičienė, 7. S. Pilka, 8. P. Kubertavičius, 9. K. Glinskis, 10. M. Untulis. Apatinėje eilėje pirmosios iš kairės Liuda ir Elena Vaineikytės. 1924 m.

LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI
IV TOMAS. Knygos 1.

MÉMOIRES de la FACULTÉ DE DROIT de L'UNIVERSITÉ de LITHUANIE
IV Tome. Livr. 1.

Augustinas Janulaitis: Transnemunie sous la domination prussienne.
(1795 — 1807).

Prof. Augustinas Janulaitis

Užnemunė po Prūsais
(1795 — 1807)

Istorinis teisės ir politikos tyrinėjimas.

Kaunas Valstybės Spaustuvė 1928

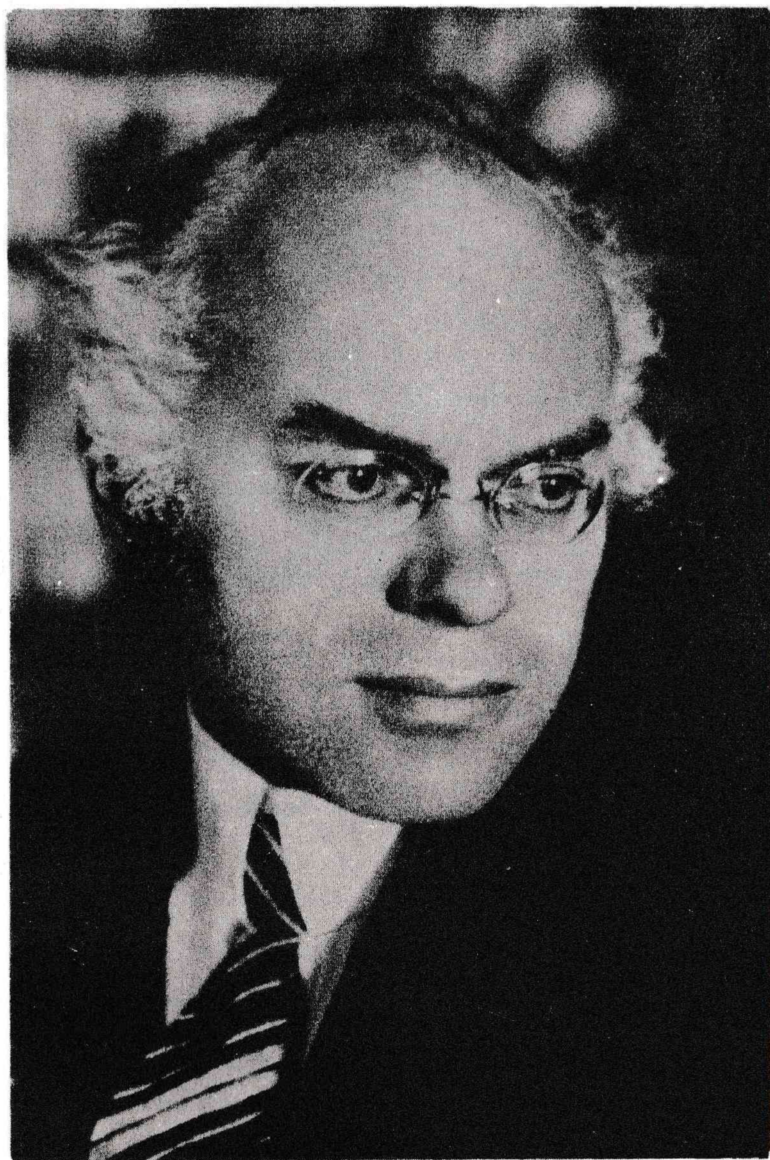
A. Janulaičio veikalo „Užnemunė po Prūsais (1795—1807)" viršelis

1929 m. rugsėjo 9 d. laiškas J. Tumui-Vaižgantui

1930 m. rugsėjo 5 d. laiškas Petrui Klimui

1930 m. rugsėjo 29 d. laiškas Petrui Klimui

Iš kairės į dešinę sėdi: E. Volteris, A. Kriščiukaitis-Aišbė, A. Janulaitis, už jo stovi V. Čepinskis, inž. Šulcas. 1931.III.19

A. Janulaitis. Apie 1931—1932 m.

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dėstytojai. Iš kairės į dešinę: pirmoje eilėje: 1. L. Bobianskienė, 2. L. Karsavinas, 3. Š. Čiurlionienė, 4. H. Engertas, 5. E. Volteris, 6. V. Krėvė-Mickevičius, 7. J. Tumas-Vaižgantas, 8. M. Biržiška, 9. A. Janulaitis, 10. P. Augustaitis; antroje eilėje: 1. G. Študerus, 2. D. Michelis, 3. V. Mykolaitis-Putinas, 4. M. Banevičius, 5. I. Tamošaitis, 6. F. Brenderis, 7. I. Jonynas, 8. O. Pakštienė. 9. J. A. Herbačiauskas, 10. P. Skardžius; trečioje eilėje: 1. B. Sruoga, 2. P. Galaunė, 3. J. Vabalas-Gudaitis, 4. M. Arcimavičienė, 5. V. Lazersonas, 6. V. Dubas, 7. J. Štrauchas, 8. V. Sezemanas, 9. N. Šapira, 10. K. Kepalas. 1932 m.

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI
Tomas VI — Red.: A. Janulaitis — Knygos 15

MÉMOIRES DE LA FACULTÉ DE DROIT DE L'UNIVERSITÉ DE VYTAUTAS-LE-GRAND
Tome VI — Livre 15

Augustinas Janulaitis: Ignace Danilowicz, l'historien de Lithuanie et de son droit. Première Partie. Sa vie et son oeuvre.

AUGUSTINAS JANULAITIS

IGNAS DANILAVIČIUS

LIETUVOS BEI JOS TEISĖS ISTORIKAS

I DALIS

DANILAVIČIAUS GYVENIMAS IR DARBAI

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS — „Spindulio" B-vės spaustuvė — 1932

A. Janulaičio veikalo „Ignas Danilavičius Lietuvos bei jos teisės istorikas" viršelis

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI
VIII tomas — Red. A. Janulaitis — Knygos 2

Mémoires de la Faculté de Droit de l'Université de Vytautas-le-Grand
Tome VIII — Livre 2

A. Janulaitis. La noblesse lithuanienne et ses diétines au XIX siècle (1795—1863).

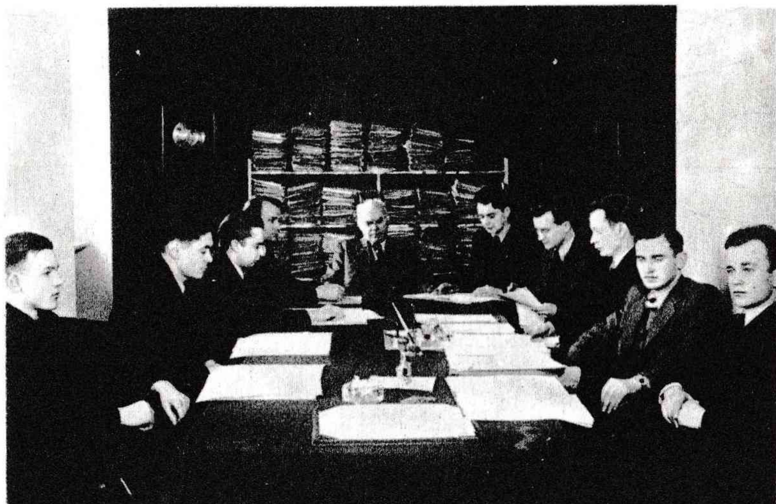
AUGUSTINAS JANULAITIS

LIETUVOS BAJORAI IR JŲ SEIMELIAI XIX AMŽ.

(1795 — 1863)

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
Kaunas — 1936

A. Janulaičio veikalo „Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795—1863)" viršelis

A. Janulaitis (centre) su studentais per seminarą. 1937 m.

A. Janulaitis Švedijoje (?) ▶

A. Janulaičio 1903—1946 m. laiškai Mortai Zauniūtei, Peliksui Bugailiškiui, Petrui Klimui, Povilui Pakarkliui Anglijos, Oberosto, Lietuvos, TSRS pašto markiruotuose atvirukuose

PASAULINĖ PAŠTO SĄJUNGA
UNION POSTALE UNIVERSELLE
LIETUVA ❖ LITHUANIE
ATVIRUTĖ — CARTE POSTALE

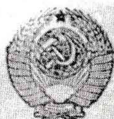

Prancuzija
France

M-r P. Klimas
min. plen.
Légation lithuanienne
Paris
Place Malesherbes, 14

Prof. A. Janulaitis
Poškos g-vė 14
KAUNAS
Lithuanie.

ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА

Куда Москва
Наименование места, где находится почта, и области или края, а для станций—наимено...

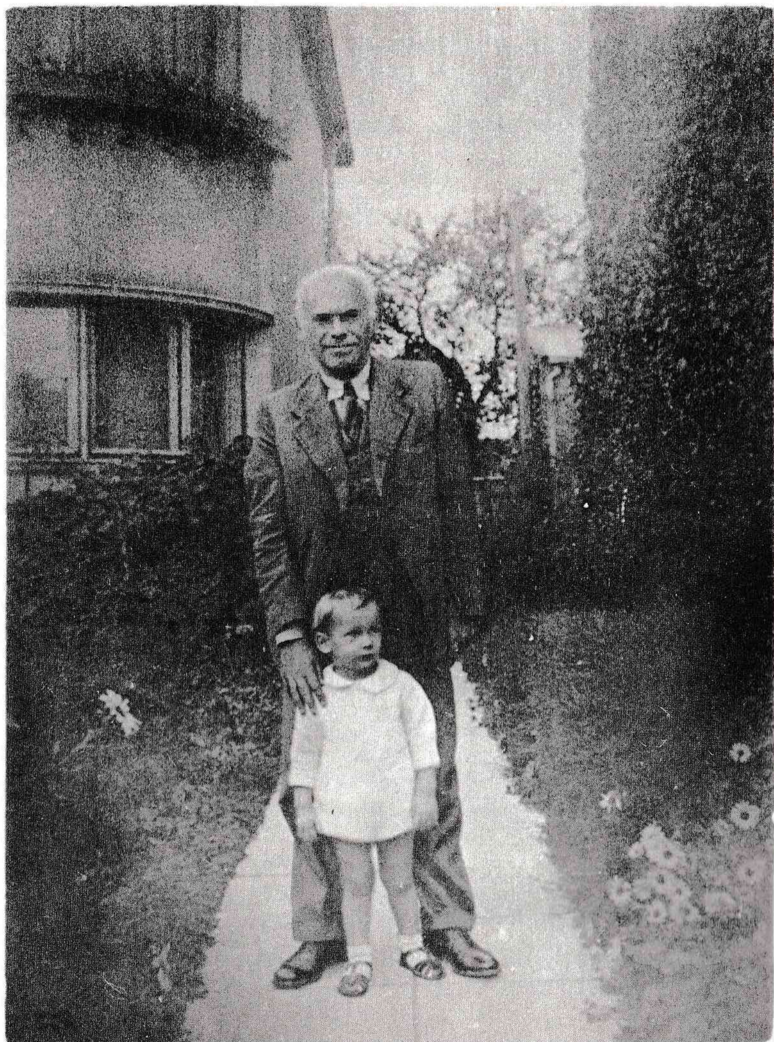
Полпредство Литовской С...
Район, село или деревня.

Улица Воровского, Арбат
Улица, № дома и квартиры.

Кому проф. П. Пакаркис
Подробное наименование адресата.

Адрес отправителя проф. А. Янулайтис
Каунас, Кестутио 30 - 8

A. Janulaitis su sūnumi Kęstučiu prie savo namo Kaune. 1937 m. (?)

TURINYS

Janulaitis A.

Ja 431 Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai / Sudarė ir paaišk., [p. 422—443], parašė S. Jegelevičius; Red-kol.: J. Kubilius (pirm.) ir kt.; Įvadą, [p. 5—22], parašė J. Jurginis.— V.: Mokslas, 1989.— 467 p. (Lietuvos mokslo paminklai).

Bibliogr. išnašose.— Asmenvardžių r-klė / G. Jegelevičius, p.

ISBN 5—420—00044—X

Įvadiniame J. Jurginio straipsnyje aptariamas sudėtingas lietuvių teisininko ir istoriko A. Janulaičio (1878—1950) gyvenimo kelias bei visuomeninė veikla, svarbiausi Lietuvos istorijos tyrinėjimo darbai. Pačiame rinkinyje skelbiamos penkios istorijos studijos, nemažai A. Janulaičio publicistikos straipsnių ir laiškų, liudijančių jo mokslinių interesų platumą ir istorijos šaltinių paieškas užsienuose.

J $\frac{1401020000—044}{M854(08) — 89}$ 41—88

BBK 63.3(2L) 67.99(2L)d
MBBK 9(TL)+34(09)

Научное издание. Серия «Памятники науки Литвы». Янулайтис Аугустинас. НАУЧНЫЕ ИЗЫСКАНИЯ ПРОШЛОГО. Составил и комментарии подготовил Егелявичюс С. Вильнюс, «Мокслас», 1989. На литовском языке.

Mokslinis leidinys. Serija ,,Lietuvos mokslo paminklai". Janulaitis Augustinas. PRAEITIS IR JOS TYRIMO RŪPESČIAI. Sudarė ir paaiškinimus rengė S. Jegelevičius. Redaktorė T. Daržinskaitė. Dailininkas A. Broga. Meninė redaktorė V. Kuraitė. Techninė redaktorė L. Žvinakevičienė. Korektorės: L. Balaikienė, R. Daškevičienė.

ИБ № 2877

Duota rinkti 1988.08.16. Pasirašyta spausdinti 1988.12.26 LV 12251. Formatas 84×108¹/₃₂. Popierius — spaudos Nr. 1. Garnitūra — ,,Baltika" 10 punktų. Iškilioji spauda, 24,57 sąl. sp. l.— 1,68 l. įkl. 26,98 sąl. spalv. atsp. 25,65 apsk. leid. l.— 1,35 l. įkl. Tiražas 10 000 egz. Užsakymas 6874. Kaina 2,40 rb. Leidykla ,,Mokslas", 232050 Vilnius, Žvaigždžių 23. Spaudė Motiejaus Šumausko spaustuvė, 232600 Vilnius, Strazdelio 1. Įklijas spaudė K. Poželos spaustuvė, 233000 Kaunas, Gedimino 10.